MONOGRÁFIA

Székely elitcsaládok a 17. században

Balogh Judit

L'Harmattan

ESZTERHÁZY KÖNYVTÁR

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International. https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

Székely elitcsaládok a 17. században

Szekler Elite Families in the Seventeenth Century

Balogh Judit

https://orcid.org/0000-0003-4175-635X

Kora-újkori történelem / Early modern history (12976)

székely elitcsalád, családtörténet, Erdély, 17. század, székelyek

a prominent Szekler family, family history, Transylvania, 17th century, Szeklers

ISBN 978-615-7145-27-6 (pdf)

DOI: https://doi.org/10.56037/978-615-7145-27-6

https://openaccess.pub

Balogh Judit

Székely elitcsaládok a 17. században

Eszterházy Könyvtár

MONOGRÁFIA

A sorozatot szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Prof. Dr. Yoo Jinil, Seoul (KR)
Dr. Nagy Andor, Eger (HU)
Prof. Dr. Pintér Márta Zsuzsanna, Eger (HU)
Prof. Dr. Rainer M. János, Eger (HU)
Prof. Dr. Sárkány Péter, Eger (HU)
Prof. Dr. Schwendtner Tibor, Eger (HU)
Prof. Dr. Szűts Zoltán, Eger (HU)

Balogh Judit

Székely elitcsaládok a 17. században

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem – L'Harmattan
Budapest–Eger, 2026

A kötet szakmai bírálói:
Horn Ildikó (https://orcid.org/0000-0002-3195-5454)
Rüsz-Fogarasi Enikő (https://orcid.org/0000-0002-7210-8059)

© Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, 2026
© L'Harmattan Kiadó, 2026
© L'Harmattan Open Access, 2026
© Balogh Judit, 2026

ISSN 3058-1931
ISBN 978-963-646-622-0
ISBN 978-615-7145-27-6 (pdf)

DOI: https://doi.org/10.56037/978-615-7145-27-6

L'Harmattan France
5–7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: (33) 1 40 46 79 20
E-mail: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

A kiadó kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Telefon: (36) 70 554 3177
harmattan.hu

Korrektúra: Harmati-Pap Veronika
Borítóterv: Kára László
Nyomdai előkészítés: Csernák Krisztina
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter

Tartalomjegzyék

BEVEZETÉS: A SZÉKELY ELIT VÁLTOZÁSAI A 17. SZÁZADBAN 9

KIRÁLYHALMI PETKY ISTVÁN CSÍKI FŐKAPITÁNY 11

SZÁRHEGYI LÁZÁR ISTVÁN FŐKIRÁLYBÍRÓ, PETKY ISTVÁN VEJE 22

A ZABOLAI MIKES CSALÁD 33

- Zabolai Mikes Mihály, a család felemelkedésének kovácsa 36
- A Mikesek a háromszéki lokális elitben a 17. század második felében 44
- Mikes Kelemen pályája 45
- Mikes Kelemen vagyona 64
- Mikes Kelemen kapcsolati hálója 66

BASA TAMÁS HÁROMSZÉKI FŐKAPITÁNY 70

OSDOLAI KÚN ISTVÁN, A SZÜRKE EMINENCIÁS SZÉKELY GENERÁLIS 82

NEMES JÁNOS HÁROMSZÉKI FŐKAPITÁNY 91

- A hídvégi Nemes család 91
- Nemes János kapcsolati hálója 103
- Nemes János kapcsolata Daczó Jánossal, legközelebbi szövetségesével 104
- A háromszéki főkapitányi tisztségben 106
- Nemes János a politikában 109
- Nemes János, a diplomata 118
- Nemes János, a református nemes 121
- Nemes János a Béldi-féle összeesküvésben 130

SEPSISZENTGYÖRGYI DACZÓ JÁNOS CSÍKI FŐKAPITÁNY, A DACZÓ CSALÁD 141

- A Daczók felemelkedése a 15–16. század folyamán 141
- Daczó János, a család hatalmának 17. századi kiépítője 148
- Nemes János szövetségi rendszerében 149
- Főkapitányi szerepben 151

Daczó János a fejedelmi adminisztrációban, a diplomáciában 152
A Béldi nevéhez köthető mozgalom hatása Daczó János pályájára 154
Daczó János a református elitcsoportban 157
Daczó János az Apafi kor utolsó évtizedében 158

BÉLDI PÁL, HÁROMSZÉKI FŐKIRÁLYBÍRÓ ÉS SZÉKELY FŐKAPITÁNY 163
Béldi Pál családja, az uzoni Béldi család 163
Béldi Kelemen háromszéki főkapitány 165
Béldi Pál, a mesebeli királyfi tündöklése és bukása 169
Béldi Pál helye a rokoni hálózatban 169
Béldi Pál felkészülése a felnőtt szerepekre 175
Béldi Pál a hatalma csúcsán 181
Bánffy Dénes és Béldi Pál 185
Béldi Pál Bethlen János pártján: látszólagos győzelem 199
Béldi Pál, a közellenség 205
A felekezetváltás 231
Vitéz Zsuzsanna, a feleség és társ, a család 235
Béldi Pál kapcsolatrendszere az erdélyi elitben 242
Béldi Pál kapcsolatrendszere a székelyföldi elitben 244
Béldi Pál kapcsolatrendszere az országos politikai elitben 252
Béldi Pál és Bethlen Miklós 256
A Béldi-körnek nevezett csoport hálózattá szerveződésének kérdése 258
A főúri reprezentáció kellékei Béldinél 259
Béldi Pál emigrációja, pere és halála 262

APOR ISTVÁN FŐKIRÁLYBÍRÓ, AZ APAFI KOR VÉGÉNEK LEGTEHETSÉGESEBB KARRIERÉPÍTŐJE 269
Az Apor család 269
Apor István felemelkedésének állomásai Petky István csíki-háromszéki katolikus elitjében 276
Apor István a fejedelmi udvarban 282
A házasságok mint a családi stratégia részei 283
Apor István karrierjének fordulópontja: a Béldi-összeesküvés 286
Apor István hálózatai: kapcsolatok és konfliktusok 290

ÖSSZEGZÉS 301

FORRÁSOK ÉS IRODALOM 303
Levéltári, kézirattári források 303
Kiadott források és szakirodalom jegyzéke 306

JEGYZÉKEK 344
Rövidítésjegyzék 344
Ábrajegyzék 344
Térképjegyzék 344

NÉVMUTATÓ 346

Bevezetés: a székely elit változásai a 17. században

A kora újkor folyamán a Székelyföld társadalma a korábbi évszázadokhoz képest nagyobb változásokat élt át. A klasszikus székely jogrend a 16. század közepére eltűnni látszott, de legalábbis megrendült. A kollektív nemesség kiváltságának 1562-es elvesztése a székelység korábban már elindult társadalmi változásait felgyorsította. A szétesőben struktúrák által adott lehetőséggel a 16. század második felében csupán néhány udvarhelyszéki család tudott élni. Ezek a családok, például a Petkyek vagy a homoródszentpáli Kornisok a 16. századra már teljesen beépültek a székely társadalomba, de valójában nem voltak ősi székely eredetű családok. Feltehetjük, hogy éppen az új közegben mutatott rezilienciájuk járult hozzá a korábban szokatlan karrierek felépítéséhez. Ezek a családok azonban a 17. század elejére fiúágon kihaltak, és Báthory Gábor uralma idején el is veszítették a korábbi hatalmukat, befolyásukat. A 17. század fejedelmei közül Báthory Gábor és Bethlen Gábor is sokat tett a korábbi udvarhelyszéki elit családok uralmának lebontásáért és egy új székelyföldi elit kialakításáért. Ez az elit már súlypontját, birtokai elhelyezkedését tekintve nem Udvarhelyszékhez kapcsolódott, hanem főképpen Háromszékhez és Csíkszékhez. Azaz a székelyföldi elit súlypontjai földrajzi értelemben is áthelyeződtek. Ugyanilyen alapvető változást láthatunk abban a tekintetben, hogy a 17. század folyamán jelentős pályát befutó családok már elsősorban székely eredetű családok közül kerültek ki. Nagy változást mutat a legbefolyásosabb székelyföldi családok felekezeti hovatartozása is. Míg ugyanis a 16. század második felére kiemelkedő számban az antitrinitárius felekezethez kapcsolódtak, addig a 17. században a hatalom felső rétegébe kerülők már vagy reformátusok, vagy katolikusok voltak.

Jelen kötetben a 17. századi Erdélyi Fejedelemség legmagasabbra jutó székely családjainak pályaívét mutatom be. A Petky családon kívül mindegyik család ősi székely nemzetségekből származik. A családok karrierjének csúcsa a 17. század második felére tehető általában, de a pályájuk döntően Bethlen Gábor vagy a Rákócziak idején indult el. A családok egymáshoz kapcsolódása két nagy hatalmi tömböt is kirajzol. A tömböknek a szervezőeleme a felekezeti hovatartozás volt. Míg a református családok szinte mind valamiképpen Basa Tamás háromszéki főkapitányhoz és kliensi köréhez kapcsolódtak, addig a katolikus családok mindegyike szoros kapcsolatban állt királyhalmi Petky István csíki főkapitánnyal,

és az általa felépített hálózatba kapcsolódtak bele. A kötet szerkezete ezeket a klientúrarendszereket követi. A 17. század folyamán a katolikus székely nemesség nevelőjeként, támogatójaként megjelenő és lengyel indigenátust szerző Petky Istvánt és családját, hálózatát bemutató fejezetek után annak a vele együtt katonáskodó és vele szoros politikai szövetségben cselekvő Mikes család következik, aminek a felemelője, Mikes Mihály a kancellári tisztséget is megszerezte. A kötet végén szerepel az az Apor család, akiknek a felemelkedése már a 17. század legvégére tehető, ám amely család karrierjét éppen Petky István egyengette. Az Apor család hatalmát kiépítő Apor István gyámja és támogatója Petky volt, aki a saját házában neveltette az apját gyermekként elveszítő Aport. A Petkynél is nagyobb ívű karriert építő Apor István pályájának csúcsa azonban már a fejedelemség kora utáni évekre, a gubernium korára esik. Közös volt viszont bennük, hogy mindketten különös felelősséget éreztek az erdélyi katolikusság iránt. Nemcsak az erdélyi katolikus státus vezetői voltak, de a katolikus papság buzgó támogatói is.

A kötetben bemutatott többi székely család a református felekezethez tartozott, és számos ponton, sok szállal kapcsolódtak egymáshoz. Nemcsak Háromszék és a Székelyföld, de egész Erdély református elitcsoportjának az alapjává vált a szövetségük, főképpen azt követően, hogy Bethlen János és fia, Miklós elsősorban rájuk építette a hálózatát. A kívülről, tehát a Székelyföldről kívül érkező Bethlen János, aki Udvarhelyszék főkapitányaként lépett a Székelyföldre, és fiát beházasította Basa Tamás családjába, valójában az összes, a kötetben bemutatott családot összekötötte, és egy szoros, elsősorban felekezeti alapon szerveződő hálózattá szervezte. Az egymást követő családtörténetek reménységem szerint a családok hálózatait, egymáshoz való viszonyát, a hálózatokban elfoglalt helyüket, valamint a családok egymáshoz képest mutatott mozgásait, e mozgások dinamikáját is megmutatja. A családok történetének kibontása arra is rámutat, hogy hogyan váltak a Székelyföld vezetőivé, és hogyan tudtak belépni az erdélyi politikai elitbe.

Királyhalmi Petky István csíki főkapitány

Noha Petky István egészen egyedülálló karrierje elsősorban II. Rákóczi György uralmának idejére esett, az élete utolsó éveiben még fontos szerepet töltött be az székelyföldi elitben, és némileg az országosban is. Emellett a hatása a székelyföldi elitre, főleg pedig a székelyföldi katolikus elitre, éppen az Apafi korban éreztette a hatását.

Petky István annak a Csík-, Gyergyó- és Kászonszéknek volt a főkapitánya, amelynek a társadalma a 17. század közepére átalakult. A többi székhez képest nagyobb területű, domborzatát tekintve viszont többnyire csak hegyes-völgyes szék a középkor során apránként a Lázár család uralma alá került, olyannyira hogy a 16. század közepére a Lázárok sikeresen örökletessé tették a széki vezetői tisztségek egy részét, sőt, ha elemezzük Kászonszék különválásának történetét, úgy tűnik, hogy saját birtokukként kezelték ezt a fiúszéket.[1] Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy elsősorban katonai kiválóságukkal és személyes kapcsolatrendszerük révén érték el a hatalmukat, és nem úgy, hogy nagyszámú jobbágyot szereztek: még 1614-ben is csupán 54 jobbágyuk volt, mindamellett hogy nemesekként ők rendelkeztek a legtöbb jobbággyal a székben.[2] Ráadásul a 16. század második felében a Lázár család egyetlen riválisa elköltözött Erdélyből: a korábban tekintélyes és a vajda környezetében is feltűnő Andrássyak a kerelőszentpáli ütközetet követően elmenekültek Báthory István bosszúja elől. Ezt az „elithiányt" aztán többen is észlelték, és más székekből is próbáltak átterjeszkedni Csíkba, hogy ott birtokokat szerezzenek. A legtudatosabb és legambiciózusabb birtokszerző Béldi Kelemen volt, aki már 1614-re a második legtöbb jobbággyal rendelkező úr volt Csíkszékben a maga 38 jobbágyával,[3] ráadásul ugyanannyi településen voltak birtokrészei, mint a szék urának számító szárhegyi Lázár Istvánnak.[4] A Lázárokkal és Bethlen Gáborral is rokonságban álló

[1] Balogh Judit. A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében. *Erdélyi Tudományos Füzetek*. 254, Kolozsvár, 2005. 35–36.

[2] Balogh J. 2005, 186.; RNL-Kmlg Udvarhelyszék levéltára, Székely Láda Fond m 16. 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es *Conscriptio*.

[3] Balogh J. 2005. 186.; Székely oklevéltár. Új sorozat IV. kötet. Székely népesség-összeírások, 1575-1627. bev. és jegyz. közzéteszi Demény Lajos. Kolozsvár, EME, 1997. (Továbbiakban=SzOkl Új) 374–486.

[4] Béldi Kelemen Kászonszékben Újfaluban, Csíkszékben Szentgyörgyön, Bankfalván, Menaságon, Szentmártonban, Csekefalván, Kozmáson és Tusnádon volt birtokos, ráadásul a csekefalviak ragaszkodtak hozzá, hogy a lustrában megemlítsék, miszerint őket erőszakkal tette Béldi Kelemen a saját jobbágyaivá.

hídvégi Mikó Ferenc is Csíkszéket nézte ki magának terjeszkedése színhelyéül. Mikó Ferenc, noha háromszéki származású volt, Bethlen révén megszerezte a csíki főkapitányi tisztséget, és házasságának köszönhetően birtokokhoz is jutott. Csíki terjeszkedési terveire utal az is, hogy udvarházat, nemesi kastélyt kezdett építeni Csíkszereda közelében. Fiú örökös híján azonban a Mikó család nem került be a csíki elitbe.[5]

Rákóczi Zsigmond legendás kancellárjának, dersi Petky Jánosnak a családja fiúágon kihalt, sőt Báthory Gábor a birtokaik egy részétől is megfosztotta őket. A család azonban már a 14. század végén több ágra szakadt, és így maradt tovább élő ága. Marosszékben is terjeszkedtek, de a nagyobb lehetőségekkel kecsegtető Csíkszékben is jelen voltak.[6] A 16. század elején kezdték használni a „királyhalmi" előnevet. 1614-ben még csak három csíki településen volt birtokrészük, és összesen 29 jobbággyal rendelkeztek, I. Rákóczi György uralma idején azonban a család egyik „erős embere" ismét az élvonalba tudta emelni a Petkyeket. Az agilis katonaember, Petky István szerencsés csillagzat alatt született: egyik nagynénje révén megörökölte a Balássy család hatalmas vagyonának jelentős részét – Bethlen Gábor uralkodása idején gyűjtötték össze a Balássyak ezt az örökséget –, és ezáltal megalapozta a család karrierjét.[7]

Királyhalmi Petky István egyik rokona, Petky Ferenc török követe volt I. Rákóczi Györgynek,[8] az apja, Petky Farkas pedig, noha az Alsó-Fehér megyében található Királyhalma nevű birtokról neveztette magát, jobbágyai számát tekintve a harmadik helyen állt Csíkszék nemesei között.[9] Petky Farkas csíki jelenlétét erősítette, hogy felesége, Lázár Erzsébet a székből származott, csicsói Lázár Jánosnak volt a lánya.[10] Petky Farkas idősebb fia, Farkas Csíkcsicsón élt a családjával,[11] míg a kisebbik fia, István a fejedelmi udvarban próbált szerencsét.

[5] Nagy János. Hídvégi Mikó Ferenc életrajza. *Keresztény Magvető*. X., 1875, Kolozsvár, 1–44.; Szádeczky-Kardoss Lajos. *A székely nemzet története és alkotmánya.* Budapest, 1927, 173.

[6] Kis Bálint. A Petki család. *Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883–1950.* 13., Arcanum, Budapest, 2004 (1895), 97–110.

[7] A Balássy család Udvarhelyszék vezető családja volt, oldalágon része a Kornis-klánnak, ld.: Balogh Judit – Horn Ildikó. *A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története:* Balogh Judit (szerk.). *Székelyföldi karrierek. Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16–17. században*. Budapest, 2011, 57–111. A szentdemeteri és véczkei Balássy családra ld.: Balogh Judit. *A székely társadalom Báthory Gábor korában:* Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila (szerk.). *Báthory Gábor és kora*. Debrecen, 2009, 153–173. Lásd még: Balogh Judit. A székely nemesség helyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a Liber Regius oklevelei alapján. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis.* E Typographeo Universitatis, Miskolc, 2008, 335–362.

[8] Szádeczky-Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Bp. 1927. 181.

[9] Balogh J. 2005. 152–186. RNL-Kmlg Udvarhelyszék levéltára, Székely Láda Fond m 16. 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es Conscriptio.

[10] Kis Bálint. A Petki család. *Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883–1950.* 13., Arcanum, Budapest, 2004 (1895), 97–110.

[11] RNL-KmIg Udvarhelyszék levéltára, Székely Láda Fond m 16. 50. 51. sz. Az 1627-es Conscriptio.

A gyermekként Bethlen Gábor udvarában nevelkedett Petky István útját talán rokona, Balássy Ferenc egyengette. A hadseregben és következtében is jól használható, agresszív és céltudatos fiatalember 1633-ban Tusnádon szerzett birtokot, 1634-ben pedig már Csíkszék alkapitánya volt.[12] A Bethlen István és I. Rákóczi György közötti konfliktus során a határszéli szorosokban aratott katonai sikereket. 1636-ban ő is részese volt annak a követségnek, amely Bethlen Istvánnal aláírta a békét. Már ekkor Csíkszék kapitánya volt, láthatóan Mikó Ferenc örökébe kívánt lépni, és Mikó 1635-ben bekövetkezett halála után követte is őt a főkapitányságban.[13] Az utód nélkül meghalt Mikó Ferenc birtokait is próbálta megszerezni.[14] Ez végül 1641-ben sikerült is neki, megosztoztak Damokos Tamással, és Petky István Mikóújvárat is megkapta:

> *„Mikó Ujvárnak felét, mely vagyon Csík székben Martonfalva mellett Sögödfalva felől, adá és ajándékozá Petki István Urnak és ő kegyelmének fiú águhon levő maradékinak örökössen, illyen declaratioval, hogy az mikor az várban be menne, iob kéz felől az garaditson az folyosora fel mennék, attól fogva, az Olt része felől való részei mind az öregh palotával, also és felső házakkal, boltokkal, ház hiyakkal, pinczékkel és templommal edgiütt Petki István uramé, és ő kegyelmének fiu águhon lévő maradékié legyenek örökössön, hogy ha pedigh (kitől az Ur Isten oltalmazza) ő kegyelmének Petki István Urnak fiu águhon defectusa lenne, az a rész is Damokos Thamás Urnak posteritásira devalváltassék, és ha mit épitene az Varban és ahoz tartozo fundusokon Petki István Ur azt is …igaz betsü szerint tartozzék Damokos Thamas Ur avagy maradéki refundalni Petki István Urnak leány águhon lévő maradékinak, az töb részért a Várnak mint az mostani fél iáró garaditsal edgiütt Damokos Thamas Ur maghanak reserválá, hozzá tévén ezt is, hogy (mivel az embernek ez világban való élete ighen bizontalan) ha elsőben következneḱ halála Petki István Urnak, mind az által az ő kegyelme szerelmes házas társa Nemzetes Sükösd Erzsébet Asszony életéig az Várba azt a részt éppen, mellyet mostan ad Damokos Thamas Ur, birhassa szabadossan…”*

Petky István jelentős földterületekhez jutott Mikó Ferencné örököseként: ezek a Mikó-birtokok az asszony feletti gyámsága révén kerültek a tulajdonába. A gyámságot mint eszközt Székelyföld nemesei is előszeretettel használták, szinte állandó stratégiai eleme volt a karrierek indulásának, Kornis Farkas és több udvarhelyszéki primori család is alkalmazta a maga felemelkedésére.[15] Mikó Ferenc

[12] Lázár Miklós. *Erdély főispánjai 1540-1700*. Athenaeum, Budapest, 1889.
[13] Lázár M. 1889. 91.
[14] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1602–1838. Nr. 324. 6.
[15] Balogh Judit. *Székelyföldi karrierek. Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16-17. században.* Budapest, 2011, 47–48.

felesége mint örökhagyó esetéről tudnunk kell, hogy Bethlen Gábor emelte fel és adományozta meg a családot. Az örökség sorsáról az egyik perirat árul el néhány részletet. A dokumentum szerint Menaság faluban a Pottiand (Potyánd?) nevű terület is a Petky által örökölt Mikó-örökséghez tartozott, ám a pottiandi emberek *„zaklatták"* Petky Istvánt, vagyis nem engedték, hogy *„békében bírja"*.[16] Ugyanolyan erőszakosan lépett fel itt a szék közössége a kiemelkedő birtokosokkal szemben, mint fél évszázaddal korábban Udvarhelyszéken, vagy pár évvel később Háromszéken, Béldi Pál esetében. Ez az erősen forrongó közhangulat igencsak jellemzi az éppen folyamatban lévő társadalmi változásokat. A kívülről érkezettként pár év alatt hatalmat szerző Petky István a források szerint morózus katonaember volt, és hamar ellenszenvet váltott ki a környezetéből.[17]

Petky 1635-ban már nős ember volt, jelentős hatalommal bírt, és házasságkötésében talán katonai kapcsolatai is szerepet játszottak. Apósának, teremi Sükösd Györgynek, a fejedelem mezei kapitányának a Küküllő megyei Alsórákoson voltak birtokai, és nem lehetett szegény ember: 1624-ben négysarkos várkastélyt építtetett, Orbán Balázs *„hatalmas unitárius főúrként"* említi,[18] akinek a gyönyörű síremléke és kőkoporsója Nagyteremiben található. Petky István elit rokonokat szerzett azzal, hogy benősült a Sükösd családba: a másik Sükösd-lányt ugyanis uzoni Béldi János vette feleségül, így a Béldi családdal is sógorságba került. Sükösd György 1631-ben meghalt, de attól még ez a házasság – az említett okokból – remekül szolgálta Petky István felemelkedésének érdekeit: felesége révén már 1635-ben birtokokat szerzett, Udvarhelyszéken, Homoródszentpéteren és Újfaluban, illetve birtokrészeket az Alsó-Fehér megyei Somborban.[19]

Az ifjú házasok Lázárfalvára költöztek: Petky István ezt a települést szemelte ki birtokközpontjának, és már 1640-ben megkezdte itt a családi kastély felépítését.[20] 1636-ban további birtokokat szerzett Csíkkozmáson, 1637-ben pedig Borsovában, továbbá tusnádi birtokait is gyarapította.[21] 1639. május 22-én nagy birtokadományt juttatott neki I. Rákóczi György, ezzel Petky hadi érdemeit díjazta.[22] A Mikesek lányrablásának története is szerepel ebben az adománylevélben. Azonkívül kiderül belőle, hogy a Mikes család pozícióvesztését Petkynek is sikerült kihasználnia: 300 forintot fizetett Mikes Zsigmond korábbi zabolai, pávai és

[16] Sándor család levéltára. I. 96–100. Idézi: Endes Miklós. *Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig.* Budapest, 1938, 1994, 112.

[17] Bíró Vencel. *Altorjai gróf Apor István és kora*. Kolozsvár, 1935, 15–20.

[18] Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* I–VI., Budapest, 1868–1873.

[19] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 21. 85–86.

[20] Kis B. 1895, 97–110.

[21] Kis B. 1895, 97–110.

[22] Kis B. 1895, 97–110.; MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 12. 184–185.

kovásznai birtokaiért, amelyek a kincstárra szálltak, sőt a lányrablásban szintén elmarasztalt Majos Ferenc teleki birtokai is neki jutottak.[23]

Petky István a negyvenes évek folyamán örökölte meg nagynénje, Petky Erzsébet birtokait, akire négy férje, köztük Balássy Mihály[24], komoly vagyont hagyott. Ekkor került Petky birtokába Szentanna, Jobbágyfalva és Marosszentgyörgy,[25] és ekkor szerezte az udvarfalvi, a remetei, a csejdi, a mogyorósi és a libáncsi részbirtokait is.[26] Ezzel befolyást szerzett fontos marosszéki területek felett, birtokai Csíkszéken,[27] Marosszéken és a vármegyei területeken is tekintélyes méretűre nőttek, hatalmas lett a súlya a csíki nemesekéhez képest. Csíkban is újabb adományokat kapott: Vacsárcsi, Szentmihály, Menaság, Kozmás és Csekefalva településeken.[28] Az 1644-es hadjárat alkalmával több katonájának tett szívességeket, akik ezért *„ajándékot"* adtak neki, többek között így került hozzá a tusnádi birtokrész, 1646-ban.[29] Lázár Miklós úgy tudta, hogy a felesége halála után elvette Szopori Sulyok István özvegyét, Bárczi Borbálát, akire Sulyok Küküllő megyei és Kolozs megyei birtokait hagyta. Küküllő megyében Adámoson, Kolozs megyében Szoporban és Tótházán volt birtoka. Ha ez igaz, feltehető, hogy ezek a birtokrészek is Petkyt gazdagíthatták.[30] 1658-ra a kezébe került teljesen a Mikó-vár is, mivel Damokos Tamás fogságban volt és feltehetően a váltságdíja egy része fejében Petky és veje, Lázár István elfoglalták azt.[31] Ekkorra Lázár István Damokos Tamás gyermekeinek a gyámságát is megszerezte.[32] 1659 végén egy leltárban a kastélyt *„uram őkegyelme Csíki vára"* megnevezéssel illették, ami egyértelműen Petky Istvánra utalhatott.[33] A várat ugyanakkor Petky halála után a család nem tudta megtartani, mert Damokos Tamás visszakapta.[34] 1658 őszén, amikor átmenetileg Barcsay Ákos fejedelem hűségére tért, az neki adományozta a már egy éve Petky által

[23] Kis B. 1895, 97–110.

[24] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 12. 184–185. Marosszéken Remete, Harczó, Szabéd, Szentanna, Somosd, Folyfalva, Bodon, Koronka, Odorfalva településeket örökölte Balássy Mihálytól az özvegy, Udvarhelyszéken Maksa, Magyarzsákod, Andrásfalva településeket, a vármegyei területeken Torda vármegyében Hétbükk, Küküllő vármegyében Fületelke, Oláhzsákod, Domáld, Belső-Szolnok vármegyében pedig az ősi birtokközpontnak számító Véczke településen lévő jószágot nemesi kúriával.

[25] Lázár M. 1889, 91.

[26] Kis B. 1895, 97–110.

[27] RNL-KmIg. Fond Fam Beldi (Béldi család levéltára) 1602–1838. Nr. 324. 7.

[28] Kis B. 1895, 97–110.

[29] RNL-KmIg. Fond Fam Beldi (Béldi család levéltára) 1602–1838. Nr. 324. 9.

[30] Lázár M. 1889, 86.

[31] Csáki Árpád. *Újabb adatok a csíkszeredai Mikó-vár 17. századi történetéhez:* Kelemen Imola (szerk.). *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*. VII., Csíkszereda, 97-103.

[32] Szőcs János. *A Mikó vár története.* Csíkszereda, 2005.

[33] Szőcs J. 2005, 36.

[34] Csáki Á. 2011, 100.

felügyelt csíki vashámort.[35] A tatár rabságba került erdélyi nemesek váltságdíjába sokan beleadtak, amiért ellenszolgáltatásként gyakran kaptak birtokokat. Így jutott további királyhalmi birtokrészekhez a Kornisoktól Petky is.[36]

1. térkép. A Petky család birtokai Csíkban

[35] Barcsai Ákos fejedelem a csiki vashámort királyhalmi Petky Istvánnak adományozza. Kelt Segesvár 1658. november 22. *Genealógiai Füzetek*, 1903. 30–31.

[36] Mordovin Maxim. Petki István, II. Rákóczi György főudvarmestere. *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora.* Budapest, 2009, 408.

A nagytekintélyű főkapitány minden széki eseményt irányított, 1643-ban – az 1644. évi hadjárat előtt – lustrát tartott a székben.[37] A törvényhozás elnöklését sem engedte ki a kezéből.[38]

A politikai pályán is egyre inkább előrehaladt már a harmincas évek második felében. Részt vett az 1636 februárjában Kolozsváron tartott országgyűlésben, és már itt beválasztották abba a követségbe, ami Budán Bethlen Istvánnal tárgyalt.[39] Még ugyanekkor részt vett a Moldvába vezető szorosok erősítésében vargyasi Dániel Mihállyal együtt. Még ugyanekkor, ősszel 3000 lovast vezetett a havasalföldi vajda megsegítésére. 1638-ban részt vett a dési zsinaton, 1643-ban pedig Gyulafejérváron jelen volt az ifjú Rákóczi György és Báthory Zsófia esküvőjén. Amikor I. Rákóczi György belépett a harmincéves háborúba, akkor a Kemény János által irányított hadban harcolt a csíki seregekkel.[40]

Mire II. Rákóczi György uralomra került, Petky csíki hatalma már megkérdőjelezhetetlen volt. Jól mutatja ezt, hogy az 50-es években többeket nevezett szervitorának, ami a székely nemesek között abszolút rendhagyónak tekinthető. Már a század közepére kiépített egy komoly kliensi hálózatot, és akik abba beletartoztak, azok számára kijárta, hogy adományokat kapjanak a fejedelemtől. Ilyen szervitora volt csíkszentmártoni Bodó Bálint, akinek lófősítő oklevelet adatott 1653 márciusában,[41] valamint csíkszentsimoni Endes Miklós lófő, akit udvari familiárisának nevezett az oklevél, és akinek 1659-ben nemességet adományoztatott.[42]

1650-ben a fejedelem portai főkövetté nevezte ki, ami általában az elit tagjainak pozíciója volt.[43] 1651-ben már Csicsóból a tatárok hadi készületeiről értesítette a fejedelmet.[44]

1652-ben a gyermek Rákóczi Ferenc fejedelemmé választásában Petky István is komoly szerepet játszott.[45] 1653-ra Petky elnyerte a teljes erdélyi elit legfontosabb tisztségeit, a fejedelmi tanács tagja lett,[46] és ő is részt vett az erdélyi törvénykönyv megalkotásában.[47] I. Rákóczi György halála után a hatalmi

[37] Kis B. 1895, 97–110.
[38] SzOkl. 6. 191.; Balogh Judit. *II. Rákóczi Györgyés a székelyek:* Kármán Gábor – Szabó András Péter (szerk.). *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora.* Budapest, 2009, 354.
[39] Lázár M. 1889, 91.
[40] Lázár M. 1889, 91.
[41] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 29. 190–191.
[42] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 30. 209–210.
[43] Lázár M. 1889, 91–92.
[44] Szilágyi Sándor (szerk.) Erdélyi Országgyűlési Emlékek. *Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 1540–1699.* I–XXI., Budapest, 1875–1898. Továbbiakban idézve mint EOE. 11. 134–135.
[45] Kis B. 1895, 97–110.; EOE. 11. 20.
[46] Lázár M. 1889, 92.
[47] EOE. 11. 170–173.

vákuumot[48] érzékelő Kemény János a korábbinál is nagyobb aktivitásba kezdett, hogy növelje befolyását az erdélyi politikában, és elkezdte delegálni a fejedelmi tanácsba a hozzá közel állókat, elsőként éppen régi barátját, Petky Istvánt, akivel együtt nevelkedett Bethlen udvarában. Az ekkor kezdődött havasalföldi, majd moldvai hadjáratban is együtt harcoltak,[49] és amikor Kemény hazatért, Petkynek adta át az irányítást.[50] Szucsáva ostromában Petky megérkezése pozitív fordulatot hozott, ami tovább növelte Petky katonai tekintélyét,[51] a lengyel indigenátus megszerzése[52] pedig az erdélyi nemesek rangsorában is az első öt főúr közé emelte. 1656-ban már nemcsak fejedelmi tanácsosként, de főudvarmesterként is emlegették a forrásokban.[53] II. Rákóczi György az 1653-ban meghalt Bethlen Ferenc főudvarmester helyére 1655-ben nevezte ki.[54] Az év márciusában adományként megszerezte a marosszéki Szentgyörgyön a Székes patakot átszelő híd vámszedési jogát.[55]

A lengyel hadjárat során Petky István természetesen tagja volt a fejedelem legszűkebb környezetének, így nem esett fogságba, és a visszaúton is II. Rákóczi György kíséretében maradt, egészen Ecsedig.[56] Amikor a kudarc után a rendek tárgyalni próbáltak a fejedelemmel, azt Mikes Mihály és Petky István közvetítésével tették.[57] 1658-ban, Rákóczi lemondása után az országgyűlés helytartóvá választotta.[58] A fejedelemhez annak haláláig hűséges maradt, a Barcsay Ákost beiktató marosvásárhelyi országgyűlést csíki székely katonáival együtt otthagyta, és csak később esküdött hűséget neki. Rákóczi visszatértekor újra mellé állt,[59] az őt újra megszavazó országgyűlést ő elnökölte.[60] A Rákóczit visszahívó díszes

[48] Az öreg és tekintélyes, erős kezű *„öreg"* Rákóczihoz képest fia fiatal volt, és talán az udvar is érzékelte vele szemben apja bizalmatlanságát, uralma kezdetén minden bizonnyal jelentős volt a kontraszt apa és fia között.

[49] Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok II. Rákóczy György fejedelem diplomacziai összeköttetései történetéhez. *Történelmi Tár.* 13–25. kötet, 1889, 459. Továbbiakban idézve mint TT.
Erről bővebben: Mordovin M. 2009, 375.

[50] Bethlen János. *Erdély története 1629–1673*. Budapest, 1993.

[51] Mordovin Maxim mutatott rá, hogy *„Csak Petki friss csapatainak érkezésével és az ő vezetése alatt jutottak elodáig, hogy »Szucsvának egy darab falát lerontották,« a bent lévők mind vízben, mind élelemben kezdtek szűkölködni"*. Mordovin M. 2009, 378.

[52] Rhédey Ferenc és Rákóczi fia mellett csak Kemény és Petky kapta meg. EOE. 11. 32.

[53] EOE. 13. 517.; Kis B. 1895. 97–110.

[54] Mordovin M. 2009, 385. Mordovin megjegyzi, hogy Báthory Zsófia támogatta, ami remekül mutatja a fejedelemasszonynak az erdélyi katolikus elithez, különösképpen pedig Petky Istvánhoz fűződő szoros kapcsolatát.

[55] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 29. 622–623.

[56] Kis B. 1895, 109–110.

[57] EOE. 11. 257.

[58] Vogel Sándor (szerk.). *Kraus, Georg: Erdélyi krónika 1608–1665.* Budapest, 1994.; Szilágyi Sándor. II. Rákóczy György levelei Rhédey Ferenczhez. *TT.* 1892, 97.

[59] MNL-OL, E 190, 7640, f. 282

[60] EOE. 12. 381.

küldöttség vezetői között is jelen volt.[61] Ekkor először a fejedelem mellett maradt, majd pedig a nevében a Magyar Királyságba indult tárgyalásokat folytatni.[62] Ezekben az években a szék vezetése vejének, Lázár Istvánnak, a főkirálybírónak kezébe került.[63] Nem tudható bizonyosan, hogy személyesen volt-e jelen Rákóczi mellett küzdve a csíki sereggel a szászfenesi csatában, de maga a sereg hősiesen küzdött.[64] Ekkor Petky a családjával együtt Magyarországra ment, ám az erdélyi elit vezetői visszahívták Várad török kézre kerülése után.[65] Ekkor minden bizonnyal Báthory Zsófia kíséretében vagy környezetében volt Munkácson, és továbbra is a vején keresztül irányította a csíki székelyeket.[66] Ezután Kemény János mellé állt.[67] A csíki csapatokat ismét a vejével együtt vezette.[68] Kemény, mint már a havasalföldi hadjáratban, ismét a helyettesévé, helytartóvá nevezte ki.[69] Hatalmára és hírnevére jellemző, hogy 1661-ben Ali pasa neki is felkínálta a fejedelmi címet.[70] Ő ezt visszautasította[71] – ellenállása nagy szerepet játszott abban, hogy a török seregek felprédálták Csíkszéket. Az új fejedelemmel, Apafi Mihállyal 1663-ra békélt meg, noha Kemény János halála után a fia, Kemény Simon pártját már nem támogatta aktívan.[72]

Apafi Mihály is fontosnak tartotta a két legaktívabb székely szék vezetőinek megnyerését vagy megfenyegetését. Mivel Mikes Mihály Báthory Zsófia udvartartásának tagja maradt és végleg elhagyta Erdélyt, Háromszéken a hozzá hűséges Basa Tamás köre tudta átvenni a vezetést. A Petkyt és a csíkiakat Petky nevében irányító Lázár Istvánt a törökök veszélyesnek ítélték, ezért Kücsük pasa még 1662 tavaszán megfenyegette.[73] Apafi Mihályra azonban később is jellemző volt, hogy igyekezett megbékélni a legbefolyásosabb főemberekkel, így Petky

[61] EOE. 12. 374–400.
[62] ROL-KmIg. Lázár család levéltára. IV/623, f. 9., IV/624, f. 19.
[63] Jó példa erre Kücsük Mehmed pasa levele, amiben Lázárnak rója fel, hogy nem a Porta akarata szerint járnak el: SzOkl. 6. 273. Maga Petky is folyton Lázárral kommunikált ebben az időben, és Rákóczi is Lázárral tárgyalt a csíki hadakról: ROL-KmIg. Lázár család levéltára. IV/623, f. 5–6., IV/623, f. 25–26.
[64] SzOkl. 6. 227.
[65] ROL-KmIg. Lázár család levéltára. IV/616, f. 9.b. Az őt visszahívók között volt Barcsay Gáspár, Bethlen János, Bánffy Zsigmond, gyalakutai Lázár György, Keresztesi Ferenc és Ébeni István, hiányzott viszont közülük Mikes Mihály vagy Mikes Kelemen és veje, Lázár István is.
[66] Mordovin M. 2009, 412.
[67] MNL-OL P 702 Wesselényi család levéltára, f. 143. Kemény fellépésére Petky visszatért Erdélybe, és Medgyesen sokakkal hitet tett Kemény mellett egy közös diploma aláírásával.
[68] ROL-KmIg. Lázár család levéltára. IV/624, f. 22–23.
[69] Koncz József. Kemény János eredeti levelei. *Hadtörténelmi Közlemények*. 5., 1892, 144.
[70] Bethlen J. 1993, 100.
[71] Kis B. 1895, 97–110.
[72] Bethlen J. 1993, 123–124.
[73] MNL-OL P 615, 1. cs. f. 3–4., megjelent: SzOkl. 6. 273.

Istvánnal is,[74] aki már 1662–63-ban visszakapta az elpártolása miatt elveszített birtokait. A fejedelemnek valószínűleg fontos volt Petky hatalma és tekintélye, hogy maga mellé állíthassa a széket. A Basa Tamás és Nemes János köréhez tartozó Daczó János azonban elkezdte a széket fellázítani ellene és a veje ellen, amiről egy 1664–65-ben zajló per tanúvallomásaiból tudunk. A cél az volt, hogy a szék szembeforduljon velük, és őket hibáztassa a Csíkban történt pusztításokért.[75] Ennek az volt az oka, hogy Petky notáztatásakor Daczó kapta meg a csíki főkapitányságot és a birtokában lévő vashámort is.[76] Petky tekintélye azonban eléggé megingathatatlannak tűnt, nem véletlen, hogy már 1663 augusztusában Béldi Pállal együtt mustrálta a székelységet a fejedelem utasítására,[77] a szeptemberi marosvásárhelyi országgyűlésen pedig az ország két első embereként őt és Béldi Pált említették.[78] Az 1663-ban Érsekújvárnál a nagyvezérhez csatlakozó fejedelem a távolléte idejére már fontos tisztségbe emelte, amikor a három helytartó egyikévé nevezte ki.[79] 1664 márciusában, az áprilisi országgyűlésre az erdélyi rendekről készített listában Petkyt az országgyűlés elnökeként nevezték meg.[80] Végül az 1664 júliusában tartott keczei tábori gyűlésen kapta vissza a javait, és az ország rendjei nevében megkövették az elszenvedett viszontagságokért.[81] 1664 szeptemberében a Teleki Mihályt bécsi követségbe küldő bízó levelet aláíró főurak között is ott találjuk, az első sorban, közvetlenül Bethlen János után.[82] 1665 őszén még részt vett az országgyűlésen,[83] de ezután nem sokkal megbetegedhetett, nem vett részt országos vagy széki eseményeken.

[74] Azt, hogy Petky a legnagyobb tekintélyű székely főember volt, a Habsburg katonaság is így látta 1662-ben. EOE. 13. 97.

[75] SzOkl. 6. 291–294.

[76] EOE. 13. 60. Itt ugyan a háromszéki főkapitányságot említik, de ez a tisztség nem volt a Petkyé, azaz nyilván tévedésről van szó.

[77] Tóth Ernő. Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. *Történelmi Tár.* 1902, 384.

[78] EOE. 13.248.

[79] EOE. 13. 43, 256.

[80] EOE. 13. 316.

[81] EOE. 13. 328.: *„Az mi klmes urunk becsületes tanácsór híve és meghitt szolgája vice hopmestere, kedves atyánkfiaitól, becsületes tanácsúi' híve tek. nemz. Petki István atyánkfia supplicatióját az ő nga resolutiójával, melyből megértettük ő kiménk mind javaiban s mind becsületében való megbántódását; azonban az ő nga ő kiméhez való kegyelmességét, az melyet mi is egész országul szomorúan érezvén, mivel ő klme sem egyszer, sem másszor ország constitutiójával nem aggravaltatott se személyében, se javaiban, annál inkább becsületiben: azért mii ő kimét egész országúi három nemzetül az mi klmes urunk kegyelmessége után elébbi tisztiben való beállításával becsületit megadjuk, tisztiten is beállíttatik, végeztük, nem lévén régi példa is közöttünk, üdvezült gróf Rédai László uram hasonló tisztinek megadásából. Azonban az csiki jószága is. mely mostani alkalmatossággal más kezében deveniálván, ő kiménk maga kívánsága szerint azon állapattal mint az mostani possessortól biratik, restituáltatni végeztük."*

[82] EOE. 13. 329.

[83] EOE. 14. 137.

Petky István 1667. január 26-án hajnalban halt meg, a temetésén az országos elit színe-java képviseltette magát, jelen volt a fejedelem és Thököly István is.[84] Sok gyermeke született, két fia viszonylag fiatalon meghalt: István csupán pár évvel élte túl őt, János szintén negyven éves kora előtt hunyt el. Királyhalmi Petky János az országos elithez illő házasságot kötött: Haller Krisztinát vette feleségül, és Csíkszék bírája lett. Halála után a gyermekei gyámja anyai nagyapjuk, Haller János lett, egyetlen fia, Dávid 1700 decemberében szerzett grófi címet.[85]

Petky István halálát követően nem a vér szerinti leszármazottai folytatták a hatalmuk növelését a székben. Nem tudjuk, hogy miért nem a fiaiban látta a műve folytatását. Talán a fiúk már ekkor is betegesek lehettek, mert az biztos, hogy korábban a fiai karrierjét is megpróbálta beindítani.[86] Végül az utódja egyrészt a veje, szárhegyi Lázár István lett, aki Kata nevű leányát vette el feleségül, és akit fiaként szeretett,[87] másrészt Apor István, az a tehetséges ifjú, akit Petky a rokonaként nevelt fel. A család a harcos katolicizmusáról is híres volt, és ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy I. Rákóczi György kísérlete a Székelyföld református tételére ebben a székben járt a legkisebb sikerrel. Hatalmát Petky a vallás terén is éreztette, patrónusként ugyanis ő elnökölt 1643-ban a csíki zsinaton.[88] A katolikus erdélyi elit vezetőjeként sokat tett ennek a körnek az érdekei érvényesítéséért, valamint a katolikus elitcsoport megerősítéséért. Erről később még lesz szó.

[84] Tóth E. 1902, 394.

[85] Kis B. 1895, 97–110.

[86] Erről tanúskodik egy 1646-ban írt levele, amiben arról tudósítja Both Ferencet, gyergyói alkirálybíráját, hogy a fiát tette hadnaggyá. Szokl. 4. 180.

[87] Szárhegyi Lázár István Lázár István csíki főkirálybíró és Székely Ilona fia volt, 1651-ben már a gyergyói lovasok hadnagyaként említették. Mivel apa nélkül nőtt fel, Petky Istvánt apjaként szerette és tisztelte. A fiatal Lázár tehetséges és művelt fiatalember volt, kiterjedt levelezést folytatott a Magyar Királyság és Erdély nemességével, sőt moldvai és havasalföldi bojárokkal is jó viszonyt ápolt. Endes M. 1994,142–143.

[88] Kállay Ferenc. *A pogány magyarok vallása.* Budapest, 1999, 159.

Szárhegyi Lázár István főkirálybíró, Petky István veje

Csík, Gyergyó- és Kászonszékben az egyetlen, hatalmát századokon át megtartani képes család a szárhegyi Lázár család volt, amely azonban megelégedett a szék feletti befolyással, és alig tett kísérleteket jelentősebb vármegyei birtokok vagy országos tisztségek megszerzésére. Ezt a lokális elitben elfoglalt pozíciót őrizte az Apafi-korban főtisztséget viselő Lázár István is, akinek a pályája tökéletesen modellezi a család addigi stratégiáit. Lázár István egész életében tipikus „második ember" volt, azaz mindig keresett egy „vezetőt", egy „főnököt" a maga számára, akinek az utasításait követhette. Ez talán abból is fakadt, hogy fiatalon, de nem gyermekként veszítette el az apját, és a kor egyik legerősebb személyiségeként számontartott Petky István lett a mentora. Bár az 1657–61 közötti időszakban számos alkalma lett volna arra, hogy kitörjön a második ember szerepéből, ilyen ambíciói nem látszottak. Petky István halála után Béldi Pál kliensi rendszerének lett a tagja, akit éppen olyan hűségesen szolgált, mint korábban Petkyt. Bár a székben sokak tiszteletét kivívta, sosem próbált meg az országos politika színpadára is kilépni.

Szárhegyi Lázár István Lázár István csíki főkirálybíró és Székely Ilona fia volt. 1626-ban született.[89] Anyja már 1629-ben meghalt. Apja második felesége Kovachóczi Zsuzsanna lett, akivel az apja 1644-ben bekövetkezett halála után évekig tartó pereskedésbe bonyolódott. A karrierje, mivel éppen a felnőtté válása idején veszítette el az apját, csak azt követően indult be, hogy feleségül vette a csíki főkapitány, királyhalmi Petky István Katalin nevű lányát.[90] Ez a frigy mindkét családnak érdeke volt. Petky István ezzel a legrégebbi lokális elitcsaláddal erősítette meg a helyi kapcsolatrendszerét, míg Lázár István egy befolyásos támogatóra tett szert. Az após, Petky már 1650–51-ben a gyergyói lovasok hadnagyává tette, ami egy 24–25 éves fiatalember számára a katonai karrier elindulását jelentette. Ezt követően az apósa első számú katonai segítségévé vált, aki, a korban szokatlan módon, nem a saját fiát támogatta elsősorban, hanem a vejét. Az 1655-ös havasalföldi hadjáratot már az apósa parancsnoksága alatt harcolta

[89] Lázár M. 1858, 155.
[90] Lázár M. 1858, 155.

végig, csakúgy, mint a lengyelországi hadjáratot.[91] Azok között volt, akik nem kerültek tatár fogságba, így katonai képességei és tapasztalatai miatt a hadjárat eredményeképpen előállt politikai káoszban felértékelődött a szerepe. Ahogyan Petky István politikai súlya is megnőtt, mivel Kemény János fogsága miatt előre tudott lépni. II. Rákóczi György már 1658 januárjában külön levélben szólította fel arra, hogy csatlakozzon hozzá, és ne legyen áruló.[92] Még ugyanebben az évben februárban Rákóczi kinevezte *aulae familiarisának*, évi 300 forintos fizetéssel, amit a csíki harmincadjövedelemből kívánt kifizetni.[93] Ebben az évben végre lehetőséget kapott egyéni döntésekre is, mert amíg Petky István helytartóként működött, addig Lázár vette át a széki katonaság vezetését, olyannyira, hogy például Mikes Kelemen egy neki írt levelében a szék főkapitányának nevezte.[94] Lázár István ekkor rangjához méltó rezidenciára költözött, ugyanis a család megszerezte a tatár fogságba került Damokos Tamástól a csíkszeredai várat, mint ahogyan Damokos gyermekeinek a gyámja is Lázár lett.[95] Lázár a várat a védekezés központjává is igyekezett tenni, mivel Erdély tavasztól török támadásoknak volt kitéve.[96] Június folyamán Rákóczi a csíki hadakkal Stefan moldvai vajda támogatására küldte.[97] Petky István ezekben a hónapokban az országos politika élvonalába került, a történésekről levelekben informálta a vejét.[98] Petky és a Mikesek ekkor a politika és a katonai események irányítói lettek, Petky pedig nem csupán a csíki katonákat instruálta, de a többi széket is.[99] Csak 1658 nyarának végén, a tatár támadás hírére tért haza és vette át Csíkszék katonai irányítását átmenetileg a vejétől.[100] 1658 őszén a kiváló katonát és vele együtt a csíki sereget Barcsay Ákos is meg akarta nyerni a maga számára, és azt elérte, hogy Petky és Lázár is részt vett a marosvásárhelyi országgyűlésen, majd pedig letették a hűségesküt is neki.[101] Valószínűleg Lázár István megtartása volt Barcsay

[91] Lázár M. 1858, 156.
[92] Lázár M. 1858, 156.
[93] RNL- KmIg. Fond Fam. Lázár I/91, 17. Erről Lázár M. 1858, 157.; Mordovin M. 2009, 398.
[94] Mikes Kelemen levele szárhegyi Lázár Istvánhoz, akit Csik-, Gyergyó és Kászonszék főkapitányának nevezett, amiben a harcok állásáról értesítette. (Zajzon, 1658. júl. 15.) A korszakban gyakran megtörtént, hogy egy tisztség nem volt betöltve, vagy aki hivatalosan betöltötte, az akadályoztatva volt a feladat ellátásában. Ilyen esetben a helyettesek teljes joggal működtek az adott tisztségben. Ez történt ebben az esetben is.
[95] Csáki Árpád. *Újabb adatok a csíkszeredai Mikó-vár 17. századi történetéhez:* Kelemen Imola (szerk.). *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*. VII., Csíkszereda, 2011, 99.; Szőcs János. *A Mikó vár története.* Csíkszereda, 34–35.
[96] Mordovin M. 2009, 399.; RNL. KmIg. Fond Fam. Lázár. I/21. 12.
[97] RNL-KmIg. Fond Fam. Lázár. III/602. 1.
[98] RNL-KmIg. Fond Fam. Lázár. IV/617. 13–14.
[99] RNL- KmIg. Fond Fam. Lázár. IV/617. 4–12.
[100] EOE. 11. 416–417.
[101] EOE. 12. 7.; Mordovin M. 2009. 407.

célja akkor, amikor 1659 januárjában megadományozta őt a gyergyószentmiklósi harmincadjövedelemmel,[102] Petkyt pedig a csíki vashámorral és annak a javadalmaival.[103] A két főember az év elején még Barcsay alattvalója volt, Petky a tisztségeit is visszakapta, de inkább Csíkban maradtak, Petky kikerült a politika első vonalából. Lázár István azonban Petky Istvánnal és Mikes Kelemennel, akit Rákóczi Háromszék főkapitányává tett, inkább Rákóczi György támogatója volt, így amikor Rákóczi visszatért, ők is mellé álltak.[104] Szeptemberben még Lázár Istvánt választották meg Barcsay fejedelem egyik követének.[105] A marosvásárhelyi országgyűlésen azonban, amit már Rákóczi hívott össze, éppen Mikes Mihály és a csíki, háromszéki székely elitkör volt a Barcsayval szembefordulók motorja.[106] Október 6-án Lázár István már a Rákóczi mellé felállított három tagú állandó bizottság egyik tagja lett,[107] sőt következtként tárgyalt Mihnea vajdával, majd pedig Moldvába vezetett hadsereget.[108] 1660 elejére Lázár István már Csík főkirálybírája volt.[109] Mint főtisztet és mint Petky István helyettesét, valójában Rákóczi Csík-, Gyergyó- és Kászonszék egyedüli vezetőjévé tette.[110] Ekkoriban nemcsak folyamatosan hadban volt a csíki sereggel, de Rákóczi folyamatosan instruálta és az eseményekről is tájékoztatta.[111] Lázárt Rákóczi maximálisan megbízhatónak tarthatta, mert rá bízta azt is, hogy háromszéki ügyekben intézkedjen.[112] Ekkor Petky István már hosszú ideje nem vett részt katonai vezetőként a küzdelmekben, a veje azonban tökéletesen és pontosan végrehajtotta mindazokat az utasításokat, amikkel Rákóczi megbízta. Már ekkorra egyértelművé vált, hogy Lázár István tökéletes „második ember" volt. Eltökélt katona, jó szervező és a lokális elit megbízható vezetője. Noha a serege jelen volt a szászfenesi ütközetben, sem Petky István, sem Lázár István nem ment a sereggel, ami talán azt mutatja, hogy Petky tartott a csatától, Lázár pedig a szék védelme céljából otthon maradt. Abban az időben Görgényben lehetett. Rákóczi a halála előtti utolsó hetekben mindazonáltal elsősorban vele kommunikált katonai ügyekben, és még a szászfenesi csata után, sérülten is fontosnak tartotta, hogy köszönetet mondjon a szék katonáinak.[113] Rákóczi György halála után Lázár nem állt Barcsay

[102] Lázár M. 1858, 157.
[103] Mordovin M. 2009, 407.
[104] Mordovin M. 2009, 409.
[105] EOE. 12. 29.
[106] EOE. 12. 32., 381.
[107] EOE. 12. 34.
[108] RNL- KmIg. Fond Fam. Lázár. I/91. 2.
[109] EOE. 12. 48.; Lázár M. 1858, 159.
[110] RNL- KmIg. Fond Fam. Lázár. IV/623. 9.
[111] RNL- KmIg. Fond Fam. Lázár. IV/623. 5–6.
[112] RNL- KmIg. Fond Fam. Lázár. IV/623. 19–27.
[113] SzOkl. 6. 227–228.

Ákos oldalára, noha Barcsay igyekezett megnyerni őt.[114] 1660 júliusában ezért Barcsay Gáspár elfogatta és Görgény várába záratta, ahonnan sikerült megszöknie.[115] Időközben Barcsay Ákos új főtiszteket nevezett ki Csík-, Gyergyó- és Kászonszék élére, Kálnoky Mihályt főkapitánynak, Cserei Mihályt pedig főkirálybírónak. A kiszabadult Lázár a birtok központjába, Gyergyóba sietett, és Barcsay Ákos elleni felkelésre sarkallta a széki katonaságot. Kálnoky Mihályt elfogatta, Cserei Mihályt pedig megölték a hívei.[116] A szék többsége Lázár mellé állt, ami végül Csík és Háromszék Barcsay ellenes lázadásához vezetett.[117] Ekkor nemcsak a csíkiak, de a háromszékiek is a vezérüknek tekintették, azaz csíki főkirálybíróként a Petkyhez hasonlóan távol lévő Mikes Kelemen háromszéki főkapitány tisztségét is betöltötte.[118] Szeptember 20-án a fejedelem levélben próbálta megfenyegetni a széket, hogy ne támogassa Lázárt.[119] Barcsay Gáspár októberben Barótnál legyőzte a lázadó két szék seregét, és felszólította őket a vezérek, főképpen Lázár kiadására. Mivel Lázár népszerűsége töretlennek látszott, a kiadatás Barcsay sokszori kérésére sem történt meg.[120] 1660 végére Petky István egy rövid erdélyi tartózkodás után ismét elhagyta az országot, és Munkácson tartózkodott, csakúgy, mint a szászfenesi csatát megelőzően is. A hűséges vő ismét maga kellett, hogy helyt álljon Csíkban. Kemény János megválasztásában Petky István aktív szerepet játszott.[121]A választást követően pedig az a kör, amihez Lázár István is tartozott, természetesen a Rákóczi politikai vonalát folytató Kemény mellé állt, akinek korábban is a kliensi hálózatához tartoztak. Kemény, ahogyan Rákóczi György is, Lázár Istvánnak és rajta keresztül a csíkiaknak külön leveleket írt, hogy hadfelkelésre bírja őket.[122] Ebben Kemény Lázár Istvánt a Mikes Kelemennel való szoros katonai együttműködésre utasította. Az elsődleges feladata volt Moldva irányában a tatár seregek mozgását felügyelni. Mikes Kelemen a háromszéki seregeket irányította.[123] Petky István is a seregek élére állt, amelybe sikerült összetoboroznia a székely katonaság nagy részét.[124] 1661 nyarának végén Kemény János egy levelében éppen ezt a három embert említette, mint akik katonai vezetőkként a székely seregek, és mint akik egyben

[114] Lázár M. 1858, 159.
[115] Lázár M. 1858, 160.
[116] Tóth E. 1902, 262.; Lázár M. 1858, 161.
[117] RNL- KmIg. Fond Fam. Lázár. II/550. 1–2.
[118] Lázár M. 1858, 162–164.
[119] SzOkl. 6. 228–229.
[120] Lázár M. 1858, 166.
[121] Mordovin M. 2009, 413.
[122] SzOkl. 6. 231.; RNL- KmIg. Fond Fam. Lázár. IV/624. 22–23.
[123] Tóth E. 1902, 376–377.
[124] Tóth E. 1902, 376.

Kemény legfontosabb támaszai is.[125] Júliusban a török büntetőhadak megjelentek az országban. Ali pasa és a Porta nem fogadta el Kemény János fejedelemségét, és míg Kemény Montecuccoli seregével készült visszatérni Erdélybe, Ali először Petkynek ajánlotta fel a fejedelmi címet.[126] Mivel Petky Kemény bizalmasaként visszautasította ezt az ajánlatot, a pasa Apafi Mihályt tette meg Erdély fejedelmévé.[127] A török seregek egyre nagyobb területeket hódoltattak meg, Ali pasa minden székely széket is felszólított az ellenállás beszüntetésére. Az utolsó két ellenálló szék Háromszék és Csík volt, de Háromszék nemessége végül elfogadta Apafit.[128] A háromszéki csatlakozás körülményeit Nemes János a naplójában részletesen leírta.[129] Csík védhetőségében Lázár nagyon bízott, de csalódnia kellett. Pusztító tatár támadás zúdult Székelyföldre, és a döntő csatát is elvesztették.[130] Mivel a megközelítésünk nem hadtörténeti, ezért nem szükséges Lázár Istvánnak az ebben az időszakban tanúsított katonai kvalitásait értékelni. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra a naivitásra, vagy rossz helyzetfelmérésre, hogy még a döntő ütközet előtt pár nappal is olyan leveleket írt, amiben nagy magabiztossággal nyilatkozott, és nem érzékelte a veszély nagyságát:

> *„Az töröktől nem kell félni, mert volt ugyan tractájok róla, de csak az magyarok, kik véllek vadnak, azok ingerlették eddig is, de bizony nem jőnek rejánk, mert más hír éri őket nem sokára. Tegnap nálam lévén Elekes Péter, hogy kimentek volt vigyázni, az siklódi hegyről vigyáznak volt, azonban eljő egy igen vén ember hozzájok s azt kérdi: mit vigyáztok fiaim; mondják, hogy az pogányságot; az felelte rejá: ne sokat tartsatok azoktól bár, mert az héten minden szerencséjek eltelik az pogányságnak, szombatnál tovább nem tart; megnevezte magát, hol lakik, Udvarhelyszéken s azt mondta: kegyelmetek sem messze lakik s én sem, de ha különben leszen, meghallod, engemet oly halállal ölj meg, az mivel szeretsz, mert nemcsak ezek romolnak, kik Erdélyben vannak, de mindenütt az egész világon való pogányság az napságtól fogva romolni és veszni kezd. Azt mondja Keczeti uram, ő üsmeri jól az embert, de rettenetes tudományos ember az is; az én postám is azt mondja: csak ezen az héten virágzik szerencséjek, de tovább nem tart."*[131]

[125] SzOkl. 6. 226.
[126] Erről Mordovin Maxim bőven és alaposan írt: Mordovin M. 2009, 416.
[127] Tóth E. 1902, 377–378.; Tóth Ernő. I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632–1694. évekről. *Erdélyi Múzeum*. XVII., 1900, 83.
[128] EOE. 13. 73.
[129] Tóth E. 1902, 378.
[130] Mordovin M. 2009, 417.
[131] SzOkl. 6. 244. Lázár István ezt a levelet október 17-én írta Szárhegyről Petky Istvánnak, azaz mindössze négy nappal a döntő vereség előtt.

A székely sereg megfutamodása és a tatár pusztítás idején Petky és Lázár Gyergyón keresztül Görgénybe menekült, ahonnan Petky Husztra ment, Lázár azonban minden bizonnyal ismét csak helyben maradt.[132] Gyergyóban volt a nagyszőllősi ütközet előtt is, amikor Kemény János azzal bízta meg, hogy a Barcaságon lévő katonaságot szórja szét a csíki haddal és a Mikes Kelemen, valamint Béldi Pál vezette háromszéki sereggel együtt.[133] Béldi azonban ekkor már több, mint egy hónapja hűségesküt tett Apafi Mihálynak,[134] tehát Lázár újra egyedül maradt a seregek élén. A nagyszőllősi csata és Kemény János halála után mind Petky, mind pedig Lázár látványosan hátrább léptek és nem támogatták aktívan a Kemény János táborának élére álló Kemény Simont. Ez a karrierjüket tekintve fontos lépés volt, ugyanis Daczó János, akit Apafitól Csíkszék főkapitányságát szerette volna megszerezni, 1662 január végén már Lázár János elfogatására adott parancsot az Apafinak írt jelentése szerint.[135] Az erre adott válaszában azonban Apafi már jelezte Daczónak, hogy Lázár István levelet írt neki, amiben minden bizonnyal a hűségéről biztosította a fejedelmet, ugyanis már csak Mikes Kelemen elfogatását rendelte el, a Lázárét nem. Ha tehát a katonai veszélyt pár hónappal korábban rosszul is mérte fel, most a politikai szélirányok változásához nagyon gyorsan tudott igazodni, és már 1662 februárjára Apafi pártjára állt. Ráadásul a hűségét felajánló levelében rögtön a korábbi években adományként kapott birtokai megerősítését kérte a fejedelemtől, amivel kapcsolatban ugyan tartózkodó választ kapott, de nem elutasítót. Apafi Lázár Istvánnak február 16-án írt válaszlevelében maga is megerősítette, hogy Lázár a hűségére tért.[136] Apafi már februárban meg kívánt békülni Lázárral, de Kücsük Mehmed még áprilisban is indulatosan kérte számon Lázáron a Kemény-pártiságát.[137] A tatár pusztítás a széken belül is többeket szembefordított Petky Istvánnal és a vejével, akik ennek ellenére megtarthatták a főtisztségeiket. Néhányan azonban éveken át hibáztatták a két embert a történtekért, aminek a vége egy két éven át húzódó perfolyam lett 1665–1666-ban. A bíróság végül Petkyéknek adott igazat, de a tanúvallomások jól mutatják azt, hogy a szék társadalma meglehetősen megosztottá vált.[138] Az ellenpárt élére az a Daczó János állt, akinek később sikerült megszereznie a csíki főkapitányságot is. Daczó élesen szembekerült Lázárral, 1666-ban párbajra is kihívta.[139] Petky István 1667-ben bekövetkezett halála után nem sokkal Lázár

[132] Lázár M. 1858, 169.
[133] Lázár M. 1858, 169.
[134] Szokl. VI. 251.
[135] SzOkl. 6. 269.
[136] Lázár M. 1858, 170.
[137] SzOkl. 6. 273.
[138] SzOkl. 6. 291–294.
[139] EOE. 14. 27.

István már bekerült Béldi Pál érdekkörébe. 1668-ban már Béldi Pállal, Haller Jánossal, Kún Istvánnal és Nemes Jánossal működött együtt.[140] 1670-ben ugyanez a csoport intézkedett moldvai határvillongások ügyében.[141] Mindezek miatt Lázár visszavonult a széki tevékenységei közé, és az országos tisztségek közül még a fejedelmi táblai tagságig sem jutott el. Ennek ellenére a helyi elitben igyekezett a hatalmát, a rangját reprezentációs eszközökkel is megmutatni. Keczer Ambrus írta meg róla 1667-ben Teleki Mihálynak, hogy hat lovat fogott be a hintójába.[142] Az otthonlét lehetőséget adott neki katolikus mecénási tevékenységre is. 1665-ben Szárhegyen kápolnát építtetett, majd mellette telket adott a ferences rendnek.[143] A telken Kájoni János vezetésével már 1669-ben építkezni kezdtek. Kelemen Lajos publikálta a forrást, amiből tudjuk, hogy Lázár István 1670-ben a kolostor kápolnájába oltárképet is csináltatott.[144] A hágók megfigyelését és a kozákok, tatárok mozgásával kapcsolatos kémkedést továbbra is végezte, és Székely Lászlóval levelezett ez ügyben.[145] 1666-ban Damokos Tamás megpróbálta visszaszerezni tőle a főkirálybíróságot, de Lázár sikeresen védte meg azt a fejedelemnél.[146] 1667-ben Erzsébet nevű leányát férjhez adta köröspataki Kálnoki Sámuelhez, a háromszéki katolikus nemeshez.[147] 1669-ben Mikes Kelemennel együtt iktatta be Damokos Kázmér pátert generális vikáriusnak.[148] Azaz ezek az évek egy lokális katolikus elit építésének az évei voltak Lázár István számára, valamint a széki főtisztekkel is együttműködött helyi ügyekben.[149]

1669-ben a fejedelem az ellenfelét, Daczó Jánost nevezte ki a szék főkapitányának.[150] Ettől kezdve Lázár Daczóval egyre nagyobb konfliktusba bonyolódott. 1671-ben Daczó nyíltan szidalmazta Lázárt, aki ezért fel is jelentette őt.[151] Daczó János, aki háromszéki birtokos lévén komoly ellenállással találkozott a csíki térfoglalási kísérletei folyamán, minden bizonnyal az ősi helyi családból származó Lázár Istvánt látta az elfogadása legnagyobb akadályának. Mivel pedig Daczó az ügyes helyezkedésének köszönhetően végül elérte, hogy csíki főkapitány

[140] EOE. 14. 347.
[141] EOE. 15. 128.
[142] Gergely Sámuel. *Teleki Mihály Levelezése*. I-VIII. (1656–1679), 1905–1916: IV.,23. Továbbiakban idézve mint: TML.
[143] Lázár M. 1858, 171.
[144] Kelemen Lajos. Szárhegyi Lázár István oltármegrendelése Lengyel Pétertől 1670-ben. Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok I*. Bukarest, 1977. 141–142.
[145] TML. IV. 450.
[146] Lázár M. 1858, 172.
[147] Lázár M. 1858, 172–173.
[148] Lázár M. 1858, 173.
[149] Tóth E. 1902, 403.
[150] Tóth E. 1902, 406. 1669. július 30.
[151] Lázár M. 1858, 174–175.

lehetett,[152] Lázár István joggal érezhette, hogy nemcsak Daczó, de a fejedelem részéről sem kap támogatást. Így szinte automatikusan sodródhatott bele egy olyan érdekcsoportba, ahol egyébként a többséggel nem volt egy véleményen. Jól mutatja ezt Bethlen Miklós önéletírásának Lázárra vonatkozó kiszólása. Amikor arról írt, hogy Lázár a börtönben halt meg, akkor azzal nyugtázta ezt, hogy Lázár korábban sok vérontás oka volt.[153] 1674-ben aláírta azt a hitlevelet, amit az erdélyi főurak Bánffy Dénes ellen fogalmaztak, de ez kevés információval szolgál a politikai hovatartozását tekintve, inkább arra utal, hogy a legtöbb nemeshez hasonlóan igyekezett bizonyítani, hogy nincs Bánffy mellett.[154] Ennek köszönhetően a következő évben egy rövid időre megnőtt Apafi Mihály vele szembeni bizalma, amit bizonyít, hogy egyrészt bekerült Teleki Mihály és Bethlen Gergely mellé egy bizottságba, másrészt a fejedelem meg is adományozta őt.[155] Béldi Pál és Bethlen Miklós börtönbe vetését követően Teleki Mihály már 1676 júliusában megpróbálta leválasztani Lázárt erről a csoportról, és megnyugtatni, hogy a fejedelem haragja őt nem éri el.[156] A Lázár István által Telekinek 1677 februárjában írt levélben Lázár elismerte, hogy nem jár az udvarban, de ezt a számos egészségügyi problémával és a nehézségeivel indokolta.[157] A válasz szövege emellett azt is érzékeltette, hogy Lázár nagyon megbántódott az udvarban. Teleki többszöri unszolására ugyan tisztelettel válaszolt, de az udvarban továbbra sem kívánt megjelenni.[158] Ennek a sérelemnek az oka minden bizonnyal a Daczó konfliktus volt, mert Daczó sokat volt jelen az udvarban, és sokakról, főleg Lázárról

[152] Szádeczky-Kardoss 1927: 205; Tóth E. 1902. szerint 1669. július 28-án Csíkszeredában iktatták be Daczót a főkapitányságba, Kálnoky Mihály és maga Nemes. Tóth E, 1902. 406.

[153] V. Windisch Éva (szerk.). *Bethlen Miklós önéletírása*. I–II. Bp, 1955. 711–712. *„Lázár István a sok tőle kiontatott vért fizeté meg."*

[154] Lázár M. 1858, 175.

[155] Lázár M. 1858, 175–176. Apafi Mihály ekkor a szász-erkedi birtok dézsmájának árendáját adta neki élete végéig.

[156] TML. VI. 271–272: *„Jó lélekkel írom, nem kell Kegyelmednek gondolkozni semmit is. Kérem is Kegyelmedet, sőt mint régi igaz szolgája javallom, jűjjön mennél hamarébb udvarhoz, úgy leszen Kegyelmednek böcsületesebb; ne építsen Kegyelmed senki szavain s írásin, mert Kegyelmednek a mi kegyelmes urunk jó kegyelmes ura s fejedelme; bizony Kegyelmednek legkisebb alkalmatlansága nem leszen."*

[157] TML. VI.: *„Igaz dolog, hogy udvartalanságomnak vétkes voltát nem tagadhatom, Uram. Cum bona declaratione egyik oka az, hogy én ennek előtte való üdőkben sem levén igen udvaros, de kiváltképen már az ősztől fogvást Isten ő felsége magamra és egészen minden házam népére sokrendbeli sulyos látogatásit bocsátotta érdemlett bűneimért. Ki miá én, Uram, bizony még mindeddig is csak egyik házamtól az másikhoz sem mehettem. Másik oka az, szívem fájdalmával írhatom, az mikor mentem is, gyakorta magam bestelenségemmel és orczám pirulásával, könyves szemmel kellett visszajőnöm, azt sem tudván az uram, voltam-e ott, nem-e? néha harmadnapig is eltekeregvén az palotán, kiből nem egyebet, hanem az én udvaroskodásomnak kedvetlen voltát remélhettem, tudván azt, hogy ennek előtte való boldog emlékezetű uraim idejekben ha nem sok is, de volt kicsin böcsületecském. Az mi pedig Kegyelmetek közül való conversatiómnak abstrahálását illeti, bizony nem egyéb az oka, hanem régi eleimtől és mesterimtől is azt tanoltam vala, hogy gyakorta az nagy emberek között (nimia familiaritas odium parit) etc."*

[158] TML. VI. 344.

terjesztett rossz híreket Bethlen Miklós szerint.[159] Továbbra sem ment tehát az udvarba, de 1677 decemberében a lázadozó csíkiak gyűlésén megjelent.[160] December 29-én egy levelében részletesen megfelelt azokra a róla keringő vádakra, amikről tudomást szerzett. Ebben egyebek közt a Béldi Pálhoz fűződő kapcsolatát pusztán széki főtisztek munkakapcsolataként írta le.[161] Az az érdekes ugyanakkor, hogy Lázár még Apafi határozott parancsa ellenére sem jelent meg az udvarban, hanem magát kimentő levelet küldött a fejedelemnek.[162] Apafi Mihály Telekihez ekkor írt leveléből az derül ki, hogy a csíki főkirálybírót nem tekintette a lázongások főkolomposának, de igényt tartott a hűsége személyes megerősítésére. Teleki úgy vélte, hogy Lázár, a Bánffy Dénessel és Béldivel, meg Bethlen Miklóssal történtek miatt tartott attól, hogy személyesen megjelenjen a fejedelemnél.[163] Akármint volt is, Lázár István továbbra sem ment el a fejedelmi udvarba, viszont egyre közelebb került a Béldi Pál körül csoportosulókhoz. 1678 őszén Baló László már egyenesen azt írta Telekinek, hogy *„el nem hinné Kgd, mennyin vadnak: Betlen János, Kapi György, Haller János, Kornis, Betlen Miklós, de gyengén Sárpatakitúl, Lázár István, Daniel István, Dávid deák, Keresztesi Sámuel Keresztesi 22. Kálmán etc”*.[164] Béldi Pál levelezését vizsgálva úgy tűnik, hogy Lázár István nem tartozott a legbelső köréhez, és a cselekedetei sem utalnak arra, hogy bármiféle szervezője lett volna az eseményeknek. Ugyanakkor azzal egyetértett Béldi panaszai közül, hogy a székelyeket sérelem érte, mert a fejedelem megsértette a választási feltételeit. Ezzel kapcsolatosan ő elsősorban Daczó Jánosnak a székre oktrojálására gondolt. A leveleiből nem lehet egyértelműen kiolvasni, hogy mennyire bizakodott abban, hogy Béldit a Porta fejedelemmé akarja tenni, de akár ez is lehetséges.[165] Ugyanakkor kivárt és óvatos volt. Nem írt alá például semmit, később csak Apor Lázár vallomása szólt ellene.[166] Nem is tartott Béldiékkel akkor sem, amikor azok a Portára szöktek a retorziók elől. Ennek ellenére többekkel együtt bebörtönözték októberben,[167] és többszöri kérvényei ellenére sem

[159] Tóth Ernő. Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. *Történelmi Tár.* 1902, 231–263, 375–411, 528–574. Továbbiakban: Nemes János önéletírása. 672.: *„Egyébaránt Daczó hazug, és boszorkányoktól is tudakozó ember vala, […]”,* 695.: *„[…] a Daczó Jánostól ekkor ismét újonnan indított, inkább hazug, mintsem vádoló szél.”*

[160] TML. VI. 616–617.

[161] TML. VII. 623–626.

[162] TML. VIII. 14.

[163] TML. VIII. 28.

[164] TML. VIII. 249.

[165] Lázár M. 1858, 177.

[166] EOE. 16. 62.

[167] TML. VIII. 295.

Az 1567-es lófőösszeírás csíkszéki és Kászon fiúszéki települései

2. térkép. A Lázár család birtokai Csík- és Kászonszéken

engedték szabadon.[168] Az ekkor már minden bizonnyal beteges Lázár végül a börtönben halt meg Fogaras várában.[169]

Összegezve Lázár István az a székely főtiszt volt, aki – noha elsősorban 1657 és 1661 között kapott fontos szerepet és szerteágazó levelezést is folytatott – mindvégig megmaradt a lokális elitben vezető szerepet betöltő nemesnek. Petky István mellett remek „második ember" volt, ám későbbi éveit meghatározta Daczó Jánossal folytatott küzdelme. Noha érzékelte, hogy a mozgékonyabb Daczó vele szemben politizált az udvarban, ez sem bírta rávenni, hogy néhány kivételtől eltekintve kilépjen szűkebb pátriája területéről, ahol viszont igazi katolikus mecénásként élt. A házassági stratégiája is ehhez felfogáshoz igazodott. Az első felesége Petky Katalin (Petky Kata) volt, aki ugyan a nagyhatalmú királyhalmi Petky István lánya volt, de egyszersmind helyi székely család gyermeke is, azaz nem törte meg azt a hagyományt, hogy a lokális elitből nősüljön. Kata neveltetése nagyon érdekes volt, noha nem példa nélküli a kor székely nemességének körében. Bár első leánygyermekként született, a születését követően odaadták az anyja testvére, nagyteremi Sükösd György családjának, akiknek nem született gyermekük, és azok nevelték egy rövid ideig.[170] Sükösd György korai halála után azonban az özvegye minden bizonnyal visszaadta a gyermeket a családjának, mert a tizenhat évvel később meghalt asszony új férjet választott Petky Farkas személyében.[171] A második felesége Berekeresztúri Keresztúri Krisztina volt, akinek a családja szintén nem tartozott az országos elitbe. A kétségtelenül tehetséges, sokakkal levelező Lázár a lokális elitben karriert csináló és műveltsége dacára is elsősorban katonaként működő székely nemes példája maradt a 17. század utolsó harmadában is.

[168] TML. VIII. 376.; *Sz*Okl. 6. 388.
[169] Endes M. 1938, 125.; Lázár M. 1858, 178.
[170] Kelemen Lajos (szerk.) *Nagyteremi Sükösd György végrendelete 1631-ből.* TT., 1901.
[171] Petky Farkasné 1647-ben kelt végrendeletét Deák Farkas közölte: TT. 1878. 949–955.

A zabolai Mikes család

A Mikesek az ősi, székely eredetű családok között szerepelnek a székely hagyományban. A korai időkben a család papolci és zágoni ágáról tudunk többet,[172] míg a zabolai ág a kora újkorban emelkedett a többi mellé.

A 16. század végén katonai szolgálataikért jelentős birtokadományokban részesültek. 1566-ban Zágonban Mikes Györgyöt, Zabolán Mikes Zsigmondot, míg Papolcon Mikes Benedeket is felsorolták azok között a Kézdi széki székely főemberek között, akik János Zsigmond hadseregében hűségesen szolgáltak.[173] Ennek köszönhetően a zabolai Mikesek közül János adományban részesült az uralkodótól.[174] 1580-ban Mikes Benedeknek birtokai voltak Osdolán.[175] 1582-ben már zabolai Mikes Mihály a szintén zabolai Basa Péter mellett Háromszék tisztviselő nemesei között szerepelt egy birtokba iktatáskor.[176] 1587-ben egy bizonyos Petky Miklós, aki fiú utód nélkül halt meg, végrendeletében jelentős vagyont hagyott egy Mikes Jánosra. A végrendeletben Mikes Mihály is megemlíttetik, mint akinek a környéken (Peteken vagy Páloson, a szövegből nem egyértelmű) birtoka van ekkor.[177] 1599-ből jobbágyul kötő levél mutatja, hogy papolczi Mikes Benedek előszeretettel gyarapította a jobbágyai számát.[178] 1602-ben Papolczi Mikes Benedek és Köröspataki Kálnoky János volt Háromszék királybírája Nyújtódi Imecs Mihály főkapitány mellett.[179] Két Mikes-testvér harcolt Székely Mózes seregében az erdélyi Mohácsként számontartott 1603-as brassói csatában, Giorgio Basta ki is végeztette őket a vereség után. Zabolán azonban 1603-ban Basta hűségére Mikes Zsigmond felesküdött, azaz a zabolai Mikesek tovább tudták növelni a hatalmukat ezekben az években is.[180] Ekkor már Zágonban

[172] 1537-ben egy bizonyos papolczi Mikes Miklós vesz részt esküdtént egy birtokba iktatás alkalmával. SzOkl. 3. 267.
[173] SzOkl. 2. 195.
[174] SzOkl. 2. 214.
[175] SzOkl. 5. 123.
[176] SzOkl. 5. 132.
[177] SzOkl. 4. 98–102.
[178] SzOkl. 5. 162–153.
[179] SzOkl. 4. 158.
[180] Balogh J. 2005.

is találunk Mikest, Mikes György személyében.[181] Ekkoriban még a Mikesek papolci ága volt a Mikesek legjelentősebb családja, Mikes Benedek 1606-ban még Orbai szék királybírója volt, és ilyen minőségében Petky János székely generális egyik főtisztje.[182] 1607-ben ugyanez a Mikes Benedek aláírta Sennyey Pongrác megbízó levelét.[183] Mikes Benedekhez hasonlóan a papolci Mikesek közül való volt Mikes Gábor, aki szintén Orbai széki királybíró volt 1608-ban.[184] 1609-ben azonban már zabolai Mikes Zsigmond kapott adományt Báthory Gábortól.[185] Ez az adomány azt mutatja, hogy Mikes Zsigmond ekkorra elkezdte a hatalmaskodást, és szabad székelyeket a szolgálatába kényszerített. 1612-ben szintén zabolai Mikes Zsigmond írta alá a májusi szebeni országgyűlés határozatait.[186] Ez a zabolai Mikes Zsigmond azok között volt, akik Báthory Gáborral szemben Bethlen Gábor mellé álltak, ezért Báthory fej- és jószágvesztésre ítélte őt is. Az ítéletet az 1614. februári medgyesi országgyűlésen tették semmissé, ekkor nyert amnesztiát Mikes Zsigmond is.[187] Valószínű, hogy az addig a háromszéki elitben előrébb elhelyezkedő papolci Mikesek helyét a zabolai Mikesek vették át, akik közül Zsigmond jó érzékkel állt Bethlen Gábor mellé. Az 1614-es, Bethlen Gábor által elrendelt lustrajegyzék ugyanakkor még a korábbi állapotokat mutatta, eszerint a papolci Mikesek a széki elit legszűkebb köréhez tartoztak a jobbágyaik számát tekintve. Háromszéken ugyanis Basa Péter 132, Mikes Benedek 94, Kálnoky János 69, Imecs István 57 jobbággyal bírt.[188] Jól látható, hogy ekkor a papolci Mikesek még a szék két–három legjelentősebb családja között voltak, ám az ezt követő évek folyamán a zabolai Mikesek erősödtek meg. 1623-ban zabolai Mikes Kelemen kapitihaként[189] szolgálta Bethlen Gábort a portán,[190] 1627-ben pedig rendkívüli követként működött.[191]

A zágoni Mikesek jelen voltak a nemesek között, de sosem az elitben. 1566-ban még Mikes Györgyöt írták össze, 1614-ben és 1635-ben azonban már Mikes Boldizsár lustrált, hadnagyként.[192] Bár nem tudtak betörni a széki elitbe sem, Zágonban

[181] SzOkl. 5. 192.
[182] EOE. 5. 427.
[183] EOE. 5. 484.
[184] EOE. 8. 529.
[185] SzOkl. 6. 27.
[186] EOE. 6. 224.
[187] EOE. 6. 416.
[188] Balogh J. 2005, 180–181.
[189] A kapitihák az Erdélyi Fejedelemség Konstantinápolyban, a Portán tartózkodó ügyvivői, állandó követei voltak.
[190] Bíró Vencel. *Erdély követei a portán.* Kolozsvár, 1921.; EOE. 8. 35, 76.
[191] EOE. 8. 35, 76.
[192] SzOkl. Új. V. 111.

a Mikes család volt a legjelentősebb. 1680 körül készült falutörvényük is Mikes Pál házánál készült.[193]

Bethlen Gábor uralma alatt a zabolai Mikes család tagjai komoly rangemelkedést könyvelhettek el. Zabolai Mikes Kelemen többször volt Bethlen portai követe, a család a hűségéért 1626-ban jelentős birtokokat kapott: Szalánczy György fiúági utódainak kihalása után hozzájutott a család zágoni jószágaihoz. Bethlen Gábor uralmának végére és I. Rákóczi György fejedelemsége idejére a zabolai Mikes család feje Zsigmond lett, aki a széken belül nősült, a szintén katolikus Imecs Borbálát vette feleségül.[194] A frigyből született gyermek közül öt fiú biztosan megérte a felnőttkort, a legidősebb volt Mihály, János, Pál, Kelemen és Tamás.[195] Az öt fiú közül Mihály és Kelemen pályája emelte fel a családot. Bethlen Gábor uralma végére Mikes Zsigmond egyre jelentősebb tényezővé vált Háromszéken. Ezt a felfelé ívelő karriert azonban I. Rákóczi György uralkodása megakasztotta. Rákóczi az uralma kezdetén a Mikeseket is „átvette" Bethlen Gábor diplomatái között, és tovább alkalmazta.[196] 1635-ben azonban megrendült a fejedelem bizalma zabolai Mikes Zsigmondban.[197] A református fejedelmet valószínűleg zavarta, hogy a katolikus Mikesek gyorsan hatalomra kerültek, és nagy mértékben növekedett a befolyásuk, ezért minden alkalmat megragadott, hogy útját állja ennek a folyamatnak. Az kétségtelen, hogy ekkorra a zabolai Mikesek hatalma jelentősen megnövekedett, olyannyira, hogy 1637-ben szembeszegültek a fejedelemmel.[198] Amikor 1637-ben a fejedelem hadfölkelést hirdetett Lupul moldvai vajda ellen, akkor ők a katonáikkal nem a fejedelem seregéhez csatlakoztak, hanem a szentléleki várhoz vonultak, ahol elrabolták a vár akkor már nem élő úrnőjének, Károlyi Zsófiának a Tarnóczy Sebestyéntől született Sára nevű leányát. A három Mikes-fivér romantikusnak tűnő lányrablása sokkal inkább volt egy hatalmaskodó gesztus, ami jól mutatta a család széken belül megnövekedett jelentőségét, egyben pedig azt is érzékeltette, hogy a katolikus zabolai Mikesek veszélyesen nagy katonai erővel bírtak a széken belül. Az „elkövetők" között a források Mihályt, Jánost és Pált említették.[199] A fejedelem az ügyben a következő évben, 1638-ban országgyűlésre idézte a Mikes testvéreket, akik azonban Moldvába menekültek, ráadásul Lupul vajda szolgálatába álltak. Ezek után nem volt

[193] SzOkl. 8. 383-384.
[194] Lázár M. 1889, 196.
[195] Tüdős S. Kinga. Hadviselő székelyek végrendeletei (válogatás, bevezető és jegyzetek. *Erdélyi testamentumok*. 2003.
[196] Beke Antal – Barabás Samu (szerk.). *I. Rákóczy György és a porta – Levelek és okiratok*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888, 115.
[197] Beke A. – Barabás S. 1888, 193.
[198] EOE. 10. 20.
[199] EOE. 10. 20–21. Szalárdy Pál helyett a Kelemen nevét említette, aki szintén a Mikes fiúk testvére volt.

kétséges, hogy az országgyűlés május 10-én fej- és jószágvesztésre ítélte őket.[200] Az ítéletet természetesen nem tudták végrehajtani, ráadásul a fiúk alig egy év múlva, 1639. április 9-én[201] kegyelmet kaptak. Maga az apa, Mikes Zsigmond is visszakerülhetett az udvarba 1644-ben a fejedelem akaratából.[202]

Zabolai Mikes Mihály, a család felemelkedésének kovácsa

A Mikes-testvérek legidősebbike, a művelt és tehetséges Mihály az európai peregrinációja során nemcsak elméleti képzésben részesült, de a modern tüzérség alapismereteit is elsajátította.[203] 1628 és 1630 között a bécsi egyetem jezsuita kollégiumában tanult, majd Erdődy György varasdi főispán[204] kíséretében öt éven át peregrinált Európában. Járt Leydenben, ahol 1633-ban iratkozott be az egyetemre, és Itáliában is folytatott tanulmányokat.[205] 1639-ben, amikor a lányrablást követően kegyelmet kapott, visszatért Erdélybe, és a fejedelem szolgálatába állt. Lázár Miklós úgy tudta, hogy Kemény János közbenjárása kellett ahhoz, hogy a fejedelem újra a szolgálatába fogadja,[206] ami azt jelenti, hogy a két ember között már ekkor is jó kapcsolat lehetett, ami a későbbi évek során csak erősödött. Az udvari lovasság volt az első szolgálati helye.[207] A harmincéves háborúba bekapcsolódó Rákóczi a tehetséges Mikest a tüzérség parancsnokává tette. Mikes Mihály kiváló parancsnoknak bizonyult: Jármy Ferenccel együtt vezette a székely hadakat, amelyek Regéc várát is sikerrel ostromolták.[208] Szalárdi szerint Szerencs ostromakor is meg volt vele elégedve a fejedelem.[209] Ekkorra már valószínűleg udvari alkapitány volt, azaz az udvari lovasok alkapitánya. 1648-ban diplomáciai feladatokat is kapott: a kurlandi herceggel és a brandenburgi

[200] EOE. 10. 21.d
[201] Lázár M. 1889, 196.
[202] Szilágyi Sándor. *Rajzok és tanulmányok.* I–II., Budapest, 1875. 130.; I. Rákóczi György levele Lorántffy Zsuzsannához: *„Mikes Zsigmondot tétesd udvari szolgává,"*
[203] Horn Ildikó – Makai Ágnes – Plihál Katalin. *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez.* ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2005, 53.; Szabó Károly (szerk.). Haller Gábor naplója. *Erdélyi Történelmi Adatok*. IV., Kolozsvár, 1862, 19–20.; Katona Imre. A Mikesek Vas megyei kapcsolatai. *Savaria.* 13/14, Szombathely, 1979-1980, 1984, 307–324.; Szabó Miklós – Tonk Sándor. *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700:* Keserű Bálint (szerk.). *Fontes Rerum Scholasticarum*. IV., Szeged, 1992.
[204] Lázár M. 1889, 196.
[205] ETA IV. 19–20.
[206] Lázár M. 1889, 196.
[207] Lázár M. 1889, 196–199.
[208] Szádeczky-Kardoss Lajos. *A székely nemzet története és alkotmánya.* Budapest, 1927, 188.
[209] Lázár M. 1889, 196.

választófejedelemmel tárgyalt.[210] 1648 májusában a fejedelmet kellett képviselnie a kurlandi herceg gyermekének keresztelőjén.[211] Alig ért azonban ki a Lengyel Királyságba, értesült I. Rákóczi Györgyhaláláról, ezért visszatért Erdélybe. Mikes Mihály karrierje a fejedelem halálával nem tört meg, hanem még tovább ívelt felfelé, ami minden bizonnyal annak köszönhető, hogy közeli kapcsolatban állt azzal a Kemény Jánossal is, aki az öreg Rákóczi fejedelem fia és utódja, II. Rákóczi György uralma idején a legbefolyásosabb erdélyi főemberré vált. A következő évtized folyamán ő és a kapcsolatrendszere tudták megszerezni a legfontosabb pozíciókat. Mikes Mihály pedig a diplomáciai tehetsége révén egyre fontosabbá vált mind a fejedelemnek, mind pedig Keménynek.[212]

Egyelőre nem tudjuk pontosan, hogy mikor, de feltehető, hogy Mikes Mihály már a Moldvába menekülés előtt megnősült,[213] és Paczolay Borbálát vette feleségül, akivel közös gyermekeik vagy nem születtek, vagy pedig fiatalon, akár gyermekként meghalhattak.[214]

1649-ben sikeresen visszaszerezte családja számára a korábban elveszített marosújvári uradalom egy részét.[215]

1650-ben, amikor II. Rákóczi György seregei is közreműködtek a moldvai vajda elűzésében, Mikes Mihály újabb katonai sikereket aratott és emellett következő Varsóban is járt.[216] Kemény János, aki Bethlen Gábor udvarában nevelkedett és I. Rákóczi György is támogatta, ekkorra már megszerezte az udvari lovasság főkapitányi címét, sőt már 1645-től főgenerálisként is emlegették,[217] és Mikes Mihály lett a helyettese. Ez a „munkakapcsolat" elmélyítette kettejük barátságát, kliensi viszonyrendszerét: Mikes az 1653. évi hadjáratban is alvezérként harcolhatott Kemény János mellett, és a hősiességéről még Stefan vajda is megemlékezett egy II. Rákóczi Györgynek írt levelében.[218] Ezekben az években Mikes Mihály a lengyel uralkodó segítségére rendelt erdélyi seregrésznek volt a főparancsnoka, közben pedig évente követi szolgálatot teljesített a lengyel királynál.[219] 1653-ban Bethlen Jánossal együtt ment tárgyalni. 1654. május 22-én ő ment

[210] Horn I. és mtsai. *Tündérország útvesztői*. 2005, 253.
[211] EOE. 10. 98.
[212] Szilágyi S. 1875. 446. II. Rákóczi György levele 1651. november 22-én öccsének, Rákóczi Zsigmondnak.
[213] Lázár M. 1889, 196.
[214] Tüdős S. K. 2003, 190.
[215] Gazda Klára. *Főnemesek a múló időben*. 2020, 29.
[216] Szilágyi Sándor. *II. Rákóczy György: 1621-1660.* Magyar történeti életrajzok. Magyar Történelmi Társulat, Budapest. 1891. 82, 103.; EOE. 11. 181.
[217] Trócsányi Zsolt. Erdély központi kormányzata 1540–1690. *Magyar Országos Levéltár kiadványai.* III.: Hatóság- és hivataltörténet 6., Budapest, 1980, 29.; TT. 1905: 470–471. Számos tisztséget tüntetnek fel a neve mellett, a mezei hadak főgenerálisságát és az udvari lovasság kapitányságát, valamint udvari főkapitányságot is.
[218] Szilágyi S. 1875, 477. II. Rákóczi György levele Lorántffy Zsuzsannának 1653. november 13-án.
[219] Szilágyi S. 1875, 478–479.; Szilágyi S. 1891. 254.

Klobusiczkyval Varsóba a katonai segítségért hálás uralkodóhoz, aki lengyel indigenátust ajánlott fel néhány erdélyi főúrnak.[220] Ilyen módon Mikes Mihály a fejedelem „lengyel szakértőjévé" vált, ezért 1655-től kezdődően folyamatosan jelen lehetett a szövetségi tárgyalásokon.[221] A katonai feladatait ekkor már az öccse, Mikes Kelemen vette át.[222] A források azt mutatják, hogy az ötvenes évek elejére a Mikes család egésze Kemény János érdekszférájába került, aki a hadjáratok alkalmával Mikes Pált és Mikes Kelement is folyamatosan foglalkoztatta.[223] 1656-ban Mikes Mihály vezette azt a sereget, amit Rákóczi Konstantin vajda segítségére küldött, és aminek az alvezére az öccse, Kelemen volt.[224]

Mikes Mihály, az udvari ranglétrán egyre feljebb jutva, Székelyföldön kívül kezdett gyűjteni birtokokat, ami arra utal, hogy személyes karrierjének jövőjét nem – vagy nem kizárólag – Háromszéken belül képzelte el.

Már 1649-ben megszerezte az Alsó-Fehér megyében levő, már említett Marosújvár felét és Csongva birtokrészeit, a Belső-Szolnok területén található Nagydebrikkel együtt,[225] majd 1652-ben Alsó-Fehér megye több településén jutott birtokhoz.[226] 1655-ben Belső-Szolnok megyében is birtokot szerzett, Felsőszűcs nevű településen.[227] Ekkoriban az *„udvari lovasság alkapitánya és táblai ülnök"* volt a titulusa.[228] 1656-ban a fejedelem kinevezte fejedelmi tanácsosává, és kancellárrá is.[229] Ebben az évben már Kővár kapitányaként is említik a források.[230] 1656-ban újabb birtokadományokat kapott – ez megerősítheti Horn Ildikó feltételezését, miszerint II. Rákóczi György a fiatalabb Mikes Mihály támogatásával Kemény János befolyását igyekezett kissé kompenzálni. Kemény János tekintélye azonban olyan nagy volt, hogy Mikes kancellári címének dacára továbbra is Kemény maradt a döntéshozatalok kulcsfigurája, és Mikes is inkább megmaradt Kemény kliensi hálózatában, mint hogy szembe mert volna fordulni vele.[231]

[220] Végül a gyermek I. Rákóczi Ferenc mellett Kemény János és Petky István kapta a lengyel indigenátust. EOE. 11. 32.

[221] Szilágyi S. 1891, I. 103, 109, 236, 280–297.

[222] Szilágyi S. 1875, 492.; EOE. 11. 37.

[223] Szilágyi S. 1891, I. 193.: *„Miglen kylmes uram az lengyel és kozák hadaknak derekas eloszlását nem értjük, nem árt az reájok való vigyázás, azért is küldöm be Mikes Pált, lovat semmire s így valót nem tanált, sem látott Mikes Kelemen;"*

[224] Lázár M. 1889, 23.

[225] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 25. 87–88.

[226] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 28. 573–574. Offenbánya, Csorra, Szarvas, Munczel és Brezest településeken szerzett birtokrészeket.

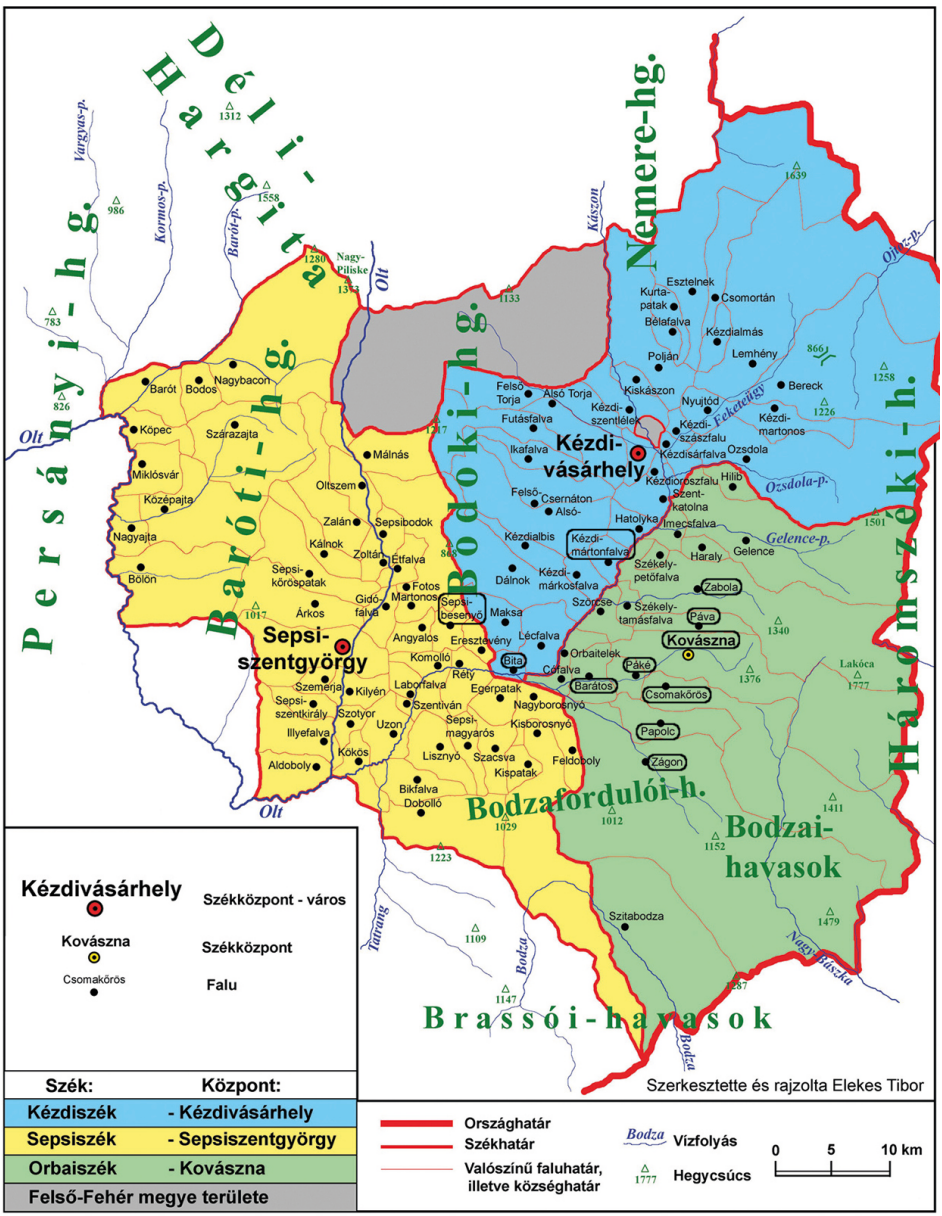
[227] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 29. 515–517.

[228] Trócsányi Zs. 1980, 31.; Szilády Áron – Szilágyi Sándor (szerk.). *Török-magyarkori állam-okmánytár.* Továbbiakban idézve mint TMKÁO. II., Pest, 1869, 405.; TT. 1889. 638.

[229] Horn I. Tündérország. 2005. 253.; Lázár M. 1889. 197.

[230] Lázár M. 1889. 197.; EOE. XI:400.

[231] Horn I. és mtsai. *Tündérország útvesztői*. 2005, 246, 250–252.,

Sepsi, Kézdi és Orbai szék 1567-ben

3. térkép. A Mikes család birtokai Háromszéken

Mikes Mihály a lengyel hadjáratban is részt vett, itt azonban a fejedelem már a diplomáciai képességeit hasznosította. Kancellárként ő volt a kijelölt erdélyi tárgyaló, ő írta alá a fejedelem nevében a békeokmányokat Wierczboczban. Később ott találjuk Rákóczi szűkebb kíséretében is, amikor az a lengyel kudarcot követően hazamenekült.

Háromszéken az eliten belül ekkor Basa Tamás a Barcsay Ákos körül tömörülő törökös párt vezetője volt, miközben a Mikes-testvérek Kemény János kliensi rendszerének részeként jelentek meg a lokális elitben és az országos politikában. Míg Basa a fejedelmi tanács tagjaként is elsősorban helyi hatalomra tett szert, addig Mikes Mihály a lengyel hadjárat idejére a katonai szerepek mellett a fejedelem egyik legfontosabb diplomatája.

Az ötvenes évek első fele jól láthatóan a nagy társadalmi mozgások időszaka volt Háromszéken: egyelőre csak a Kálnoky, a Mikó, a Nemes és a Daczó családok keresték a helyüket a két „nagy" család, a Basák és a Mikesek kapcsolati hálójában, 1657-ben viszont a Mikesek már elég erősnek érezték magukat a széken belüli hatalomátvételhez, ezért Mikes Kelemen egyre erősebben próbálta érvényesíteni széki főkapitányi pozícióját, amit 1658-ban szerzett meg, azt követően, hogy Basa Tamás, a család legfőbb riválisa vagy lemondott arról, vagy pedig lemondatták.[232] Ez a kinevezés a kortársak számára sem volt egyértelmű, sokan támadták is Mikes Kelement, hogy nem törvényes úton jutott a főkapitánysághoz.[233] 1659-re Mikes Mihály kieszközölte Rákóczinál, hogy az öccsét ítélőmesterré tegye.

1657 szeptemberében a szamosújvári országgyűlésen ő és Petky István csíki főkapitány képviselték a fejedelmet, és ők válaszoltak a rendek kérdéseire, amiket a vereséggel és a sereg fogságba esésével kapcsolatosan tettek fel.[234] A következő három évben végig Petky és Mikes igyekeztek irányítani az eseményeket és képviselni Rákóczi György érdekeit. Mikes Mihálynak fontos szerepe volt abban, hogy II. Rákóczi György a lemondása után is megtarthatta erdélyi birtokait.[235]

[232] V. Windisch Éva (szerk.). Kemény János önéletírása. Kemény János és Bethlen Miklós művei. Budapest, 1980. Továbbiakban: Bethlen M. 1980.; EOE. 11. 396. Az erős felekezeti konfliktust jól érzékelteti, hogy Mikes Kelemen esküszövegének szinte a fele ezt a témát érintette: *„Ez háromszéki kapitánság tisztiben míg leszek alattam valókat is ő nagysága hűségében megtartom, ő nagyságok hűségektől semmi színek alatt elidegeníteni nem igyekezem, az evangelica religiót (kit calvinistának neveznek közönségesen) nem opprimálom, azon valláson lévőket semmi kikeresett színek, útak, módok alatt elnyomni nem cselekszem, szabadságokban megtartom, segítem, religióért senkit nem gyűlölök, tiszteket arra nézve le nem teszek, sőt annak adását is, kik érdemesek, ő nagyságokhoz igazak lesznek, nem másnak, azoknak adom inkább."*

[233] EOE. 12. 176: *„Bethlen János dicit: Előbbi urunktól magától hallottam, hogy ő naga Mikes uramnak kapitánságat nem adott, értekezvén, hogy hol vette?"*

[234] Lázár M. 1889, 92.; EOE. XI:257.

[235] EOE. 11. 318–321. A Rákóczi és családja számára birtokai biztosító okirat aláírói között ugyanakkor Mikes, kancellársága ellenére is viszonylag hátul foglalt helyet, mindössze tizenegyedik volt. A sorban megelőzte őt a székelyek közül Petky István csíki főkapitány és Basa Tamás is, aki Háromszék erős

1658-ban Petkyvel együtt hívta vissza a fejedelmet,[236] aki Bethlen Farkassal együtt Mikest küldte Lipóthoz segélyért[237] tárgyalni.[238] 1658 szeptemberében, azt követően, hogy a Porta Barcsay Ákost nevezte ki Erdély fejedelmévé, az országgyűlés megfosztotta a kancellári tisztségétől és helyette 1659 májusában Bethlen Jánost választotta meg.[239] Rákóczi azonban továbbra is kancellárként kezelte őt,[240] és 1659-ben ő volt a vezére azoknak a Rákóczi párti főuraknak, akik a marosvásárhelyi országgyűlésen elérték, hogy az ország újra II. Rákóczi György mellé álljon.[241] Mikes Mihály volt az,[242] aki a rendek előtt szónokolva rávette az erdélyi nemességet, hogy annak ellenére is álljanak Rákóczi György mellé, hogy a Porta ezt megtiltotta.[243] Mikes 1659. október 5-én a katolikus elit vezéreként az erdélyi katolikus javak szabad használatáért is felszólalt. Beszéde előrevetítette, hogy a Mikesek átveszik az idősödő Petky István helyét az erdélyi katolikusok jogaiért folytatott küzdelemben. Az év végére Mikes Kelemen Petky Istvánnal és szárhegyi Lázár Istvánnal együttműködve a fejedelem első számú katonai segítője volt.[244] 1660 januárjában kelt levelében még arról biztosította Rákóczit, hogy mind a székelyek, mind a szebeniek mellette állnak, még Basa Tamás és a veje is.[245]

Rákóczi haláláig kitartott a fejedelem mellett. Kemény János tatár fogságba kerülése után ő lett Rákóczi seregének vezére, és ő irányította azt a sereget is, amely a Barcsay Ákos által behívott török hadat Balázsfalvánál bekerítette. Ezt követően Brassót is bevette csapataival, ugyanis Barcsay korábban oda menekült a Rákóczi-pártiak támadása elől.

1660 januárjában Mikes Mihály Nagyszeben ostromához is hozzákezdett. A vezénylete alatt harcoló székelyek nagyon erősen támadtak, de aztán a török sereg közeledtének hírére félbe kellett hagyniuk az ostromot. Mikes Mihály innen Gyalu irányába vonult a seregével, és részt vett a szászfenesi csatában is, ahol Rákóczi György halálos sebet kapott. Mikes Mihály hősiesen védelmezte

---

református embereként a Mikesek ellenfele, riválisa volt. Rajtuk kívül Mikes előtt volt Rhédey Ferenc, Barcsay Ákos, Haller Gábor, Kemény Simon, Kapi György, Haller Pál és János, valamint Kemény Ferenc is. Ez talán arra utal, hogy a látványos rangemelkedés ellenére sem tudta elfogadtatni magát az erdélyi elit egészében.

236 EOE. 11. 265.

237 Ezek a tárgyalások végül sikertelenül zárultak. EOE. 11. 281, 409–413.

238 Lázár M. 1889, 22.; EOE. 11. 279, 474–475.

239 Lázár M. 1889, 197.; EOE. 12. 23.

240 EOE. 11. 400.

241 Lázár M. 1889, 24.

242 EOE. 12. 368.

243 EOE. 12. 30–32.

244 SzOkl. 6. 226.

245 EOE. 12. 430–431: *„Litterae Michaelis Mikes ad Georgium Rakoczy”* 1660. január 17-én kelt levél.

Ecsed várát Barcsayval szemben, noha a török vezér azzal fenyegette, hogy megöli testvérét, Mikes Jánost. A Mikes család több tagja is részt vett a harcokban: Mihály két testvére, János és Kelemen, valamint György nevű unokatestvérük is. A szászfenesi csatát követően mindkét Mikes Magyarországra ment.

Mikes Mihály Munkácson töltötte élete utolsó éveit, a Rákóczi-javak főkormányzójaként, II. Rákóczi György özvegyének, Báthory Zsófiának a szolgálatában. Mikes Mihály 1662 végén halt meg. Fennmaradt az a temetési meghívó, melyet özvegye, Paczolay Borbála küldött ki Zemplén vármegye főemberei számára.[246]

Mikes Mihály még a harcok kellős közepén, de már a lengyel hadjárat kudarca után Gyulafehérváron készíttette el a végrendeletét.[247] Az okirat elején megtaláljuk azokat a címeket is, amiket Mikes Mihály viselt és amiknek a felsorolását fontosnak tartotta. Ezek voltak a kancellári címe, a fejedelmi tanácsosság és a kővári kapitányi címe. A végrendelet éppen hadba indulás előtt készült, ez lehet a magyarázata, hogy egy ilyen, országosan is jelentős tisztséget betöltő nemes, mint Mikes Mihály, nem szerepeltette a végrendeletében a testamentumos urait. Ez az időszak egyébként is a kettészakadt és folyamatos katonai fenyegetésben lévő Erdélyben készült, amikor II. Rákóczi György fejedelem népszerűsége és a pártjának a támogatottsága is erősen lecsökkent. A végrendeletből így elsősorban az örökhagyó birtokállományáról kapunk képet. Ez nagyon érdekes képet ad a Mikes család birtokstratégiájáról. Eszerint Mikes Mihály gyakorlatilag lemondott a székelyföldi birtokokról, és Fejér megyében igyekezett jelentősebb birtokállományt összegyűjteni. Így a birtokai központja a marosújvári vár lett, a hozzá

[246] *„Árva állapotom szerint való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint jó akaró Uramnak. Isten sok javaival szerencséltesse Kegyelmedet. Mivel Isten ö Szent Felségének elvégezett akarattya s Decretoma hogy minden ez világra született embernek egyszer meg kellessen halnia, mely Sententia és Decretom alá lévén vettetve az én Szerelmes Edes Uram is Néhai Nemzetes Zabolai Mikes Mihály Uram ki minek utánna életiben Méltóságos Fejedelem mellett szolgált volna dicséretesen Munkács várában Kegyelmes Asszonyunk s Urunk Eö Nagyságok Kegyelmességekből Continualván lakását egy ideig való súlyos betegségének utána die 15 Novembris Anno 1662 éjjeli 12 és egy óra között Isten ez árnyék világból kiszólította, nekem meg maradott eözvegynek holtig való gyászomra és keserűségemre. Mely megnevezett Édes Uramnak meg hidegedett teteme mivel már egyebet nem kíván, hanem hogy az ó Annyának az Földnek az honnan vettetett volt meg adassák ennek tisztességesen és kerestény mód szerint való eltakarítását Atyámfiai s jóakaróin egyenlő tetszésekből rendeltem ez jövendő Februáriusnak 1. napjára Anno 1663. az Ungvári Várhely Sz. András Templomban megh lenni. Minek okáért Kegyelmedet jóakaró Uramat becsülettel kérem Asszonyommal ő Kegyelmével az megh írt napra és helyben Ungváron 8 órakor reggel jelen lenni és maga jelenlétével szegény Édes Uram meghidegedett tetemének eltakarításának napját Condecoralni ne neheztellye, mely Kegyelmed ebbeli kereszténi fáradságát engedje Isten örvendetesebb dologban szolgálhassam meg. Választ várván Kegyelmedtől éltesse Isten jó egészségben Kegyelmedet. Ex Arce Munkács die 16.Január. Anno 1663. Kegyelmednek becsülettel szolgál Néhai Nemzetes Mikes Mihály Uram meghagyott Eözvegye Árva Paczolai Borbála.”*: Hőgye István. Zempléni gyászjelentések. *Honismeret*. 15./5./ 40, 1987.

[247] MNL-OL. P. 658. 54. Re 15. cs. Teleki család lvt.; Másolata: SÁL. Fond 65/2, fasc. 12, 1716–1732. Kiadta: Tüdős S. K. 2003, 190–193.

tartozó birtokokkal és Miklóslaka nevű település felével, valamint a csongvai várhoz tartozó jószággal. Ezeket Mikes, minthogy gyermekei nem voltak, a feleségére, Paczolay Borbálára hagyta, hogy amíg él, addig élvezze ezen birtokok hasznait, valamint Nagydebreket, Felsőszőcsöt, Koltót és Katalinfalvát is. Az ingó vagyonát is a feleségére hagyományozta. A további birtokait, amelyeken Magyarcsesztvén, Csongván és Pusztabagón udvarháza is volt, az ezekhez tartozó jószágokkal, valamint az Offenbánya (Aranyosbánya), Brezest, Szártos és Muncsel határában található földeket és kaszálókat az öccsére, Mikes Kelemenre hagyta. Az ezekhez tartozó dézsma felét Mikes Kelemennek meg kellett osztania az özveggyel. A katolikus Mikes Kelemen a marosújvári várában kápolnát építtetett, amit azonban szintén az öccse, Kelemen használatára bízott, a feleségének pedig megtiltotta, hogy a kápolnával bármit tegyen. Ennek oka az volt, hogy Paczolay Borbála az unitárius felekezethez tartozott. A végrendelet visszatérő útmutatása az volt, hogy a birtokoknak a Mikes család kezében kell maradnia.

Érdekes még, hogy Mikes Mihály „luxusa", a lovai és a fegyverei, lószerszámai voltak, azaz megmaradt a székely katonai társadalom tagjaként annak ellenére, hogy a tisztségeit, politikai befolyását tekintve bekerült az Erdélyi Fejedelemség legszűkebb elitjébe. Ez a kettősség érezhető a birtokai mérete és a politikai súlya közötti ellentmondásban is. Míg ugyanis kancellárként a fejedelem után a második ember lett, a birtokainak nagysága meg sem közelítette a vármegyében birtokos főnemesi családokét.

Mikes Kelemen nagyon tudatosan felépített pályaívének furcsa része volt az utolsó. Petky Istvánnal és a testvérével, Mikes Kelemennel ellentétben ő nem állt a Kemények hűségére, hanem az özvegy Báthory Zsófia és a fia, Rákóczi Ferenc mellett maradt, követte őket az emigrációba, és ott is halt meg. Mivel erről az utolsó, rövid életszakaszról alig tudunk valamit, ezért kevés biztosat mondhatunk a döntés okáról. Az kétségtelen, hogy Mikes nagyon elkötelezett volt a Rákóczi család iránt, és az is, hogy katolikus felekezeti tudata is összekötötte a rekatolizáló Báthory Zsófiával. Lehetséges, hogy a hatalmas Rákóczi birtokok igazgatásában vállalható vezető szerep csábította, de az is, hogy belefáradt a hadakozásba, sőt az is lehet, hogy betegeskedett ekkor már. Az tény, hogy az életét emigrációban fejezte be egy olyan emberként, aki a székely katonai elitből indulva az Erdélyi Fejedelemségben elérhető csúcsokig jutott.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy zabolai Mikes Mihály a 17. század közepére egészen kivételes karriert futott be, először katonaként, később pedig diplomataként, az uralkodó tanácsadójaként. A helyzetét nehezítette az, hogy a reformátusokat látványosan preferáló I. Rákóczi György uralma idején kellett katolikusként boldogulnia. Segítségére volt viszont egy szerencsés választás, hogy bekerült Kemény János kapcsolati hálójába, akinek az oldalán a pályája

sikeresen ívelt felfelé, egészen a kancellárságig, ami egy székelyföldi, székely nemes számára ritkán elérhető magasság volt. A tisztségeit nézve a politikai elit első sorába került. A székely társadalomból indulva azonban az 1650-es évek végére a birtokai méretét, vagyonát tekintve nem tudta felvenni a versenyt a Bánffy vagy a Bethlen, esetleg a Rhédey vagy Kemény családok vagyonával, és ez az ellentmondásosság rányomta a bélyegét a pályájára. A házassági stratégiája még nem mutat nagyra látó terveket, de az a birtokpolitika, hogy a két legjelentősebb Mikes fivér megosztotta egymás között az érvényesülés terepeit, már tudatosságot mutat, és egy megtervezett karrierre enged következtetni. Mikes Mihály karrierstratégiája legnagyobb hiányossága az volt, hogy nem született örököse. Sajátos módon azonban, mivel Kelemen öccse tovább tudta építeni a családot, a Mihály által megszerzett vagyon végül egy kézbe került és ez még jobban hozzájárult ahhoz, hogy a Mikesek és örököseik megkapaszkodjanak nemcsak a székelyföldi, de az országos elitben is.

A Mikesek a háromszéki lokális elitben a 17. század második felében

A háromszéki társadalom átalakulása, amely már Bethlen Gábor idején elkezdődött, nagyon fontos szakaszához érkezett az 1650–1660 közötti évtizedben. A széki nemesek közül néhány család ugyanazt a karrierstratégiát követte, mint fél évszázaddal korábban az udvarhelyszékiek: egyre többször éltek vissza a hatalmukkal, megszerezték és magánbirtokukká tették a falvak közös földjeit, sokakat tettek jobbággyá erőszakkal.

Az 1614-es Bethlen Gábor-féle lustra adatai szerint az akkor már leszálló ágban lévő udvarhelyszéki elit még így is átlagosan kétszer annyi jobbágyot birtokolt, mint a háromszékiek.[248] Udvarhelyszék legnagyobb jobbágytartója, a nagyhatalmú Kornis Farkas kevésbé tehetős fia, Ferenc ekkor 252 jobbággyal rendelkezett, míg a háromszéki „elsőnek", Basa Péternek csak 132 jobbágya volt. Az első négy leggazdagabb nemes jobbágyainak számaránya jól mutatja a két szék társadalma közötti különbséget: Udvarhelyszéken Kornis Ferencnek 252, Balássy Ferencnek 180, Geréb Andrásnak 108, özvegy Petky Jánosnénak 100 jobbágya volt. Háromszéken Basa Péter 132, Mikes Benedek 94, Kálnoky János 69, Imecs István 57 jobbággyal bírt.[249]

[248] RNL-Kmlg Udvarhelyszék levéltára, Székely Láda Fond m 16. 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es Conscriptio.
[249] Balogh J. 2005, 180–181.

A Bethlen Gábor által felkínált új karrierlehetőségek közül a háromszéki elitet vezető családok mindent felhasználtak az előrejutás érdekében. Valamennyien szolgálatot vállaltak a török diplomáciában,[250] csakúgy, mint I. Rákóczi György uralkodása alatt, amikor a fejedelem mind Basa Tamást, mind Mikes Mihályt gyakran foglalkoztatta török követként.[251] Mindkét család tagjai aktívan részt vettek a háborúkban is, akárcsak a Béldiek.[252] A hatalmaskodásban elsősorban a Béldi és a Basa család járt élen, Mikes Mihály viszonylag keveset tartózkodott a székben.[253]

Háromszéken Basa Tamás a Barcsay Ákos körül tömörülő törökös párt vezetője volt, miközben a Mikes-testvérek Kemény János kliensi rendszerének részeként jelentek meg a lokális elitben és az országos politikában. Míg Basa a fejedelmi tanács tagjaként is elsősorban helyi hatalomra tett szert, addig Mikes Mihály a lengyel hadjárat idejére a katonai szerepek mellett az egyik legfontosabb diplomatája lett a fejedelemnek.

Az ötvenes évek első fele jól láthatóan a nagy társadalmi mozgások időszaka volt Háromszéken: egyelőre csak a Kálnoky, a Mikó, a Nemes és a Daczó családok keresték a helyüket a két „nagy" család kapcsolati hálójában, 1657-ben viszont a Mikesek már elég erősnek érezték magukat a széken belüli hatalomátvételhez, ezért Mikes Kelemen egyre erősebben próbálta érvényesíteni széki főkapitányi pozícióját. 1659-re Mikes Mihály kieszközölte Rákóczinál, hogy az öccsét ítélőmesterré tegye.

Mikes Kelemen pályája

Mikes Mihály birtokszerzéseit követően öccse, Kelemen feladata volt egyben tartani a folyamatosan gyarapodó birtokokat.

Mikes Kelemen eleinte még túl fiatal volt ahhoz, hogy a széken belül egyedül képviselje a Mikeseket, ezért 1652–1656 között a Zágonban birtokos Mikes

[250] Balogh Judit. *Apafi Mihály erdélyi fejedelem portai diplomatáinak felekezeti hovatartozása és kapcsolatrendszere:* Ittzés Gábor (szerk.). *Viszály és együttélés. Vallások és felekezetek a török hódoltság korában.* Universitas, Budapest, 2017, 253–276.

[251] Szádeczky K. L. 1927, 181.

[252] Béldi Kelemen 1627-ben bekövetkezett halála után, mivel Béldi Pál ekkor még gyermek volt, I. Rákóczi György uralma alatt a család emelkedése némileg megakadt, folytatni csak Béldi Pál tudta, aki a 30-as évekre lett felnőtt.

[253] Az 1614-es lustra alkalmával a legtöbb panasz Béldi Kelemen kegyetlenkedéseiről hangzott el, mellette a Basákat emlegették hasonló módon. Balogh J. 2005.; RNL-KmIg Udvarhelyszék levéltára, Székely Láda Fond m 16. 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es Conscriptio.

György szervezte család széki tevékenységét. Mikes György különösen a Nemes és a Jankó családokkal igyekezett szoros kapcsolatot kiépíteni.

1660-ban, II. Rákóczi György halálának időpontjában Mikes Kelemen még éppen csak elkezdte a Mikes család hatalmának széken belüli kiépítését. Az, hogy a családja hosszú ideig ragaszkodott Rákóczihoz, megnehezítette a tervét, de a széki kapitányi tisztsége jó kiindulópontként szolgált. Ennek ellenére az öreg Basa Tamás haláláig nem sikerült felülkerekednie a Basa családon, és csak 1664-ben kezdte el – Mikes Mihályhoz hasonlóan – Székelyföldön kívül is szaporítani a birtokait.[254]

Mikes Kelemen a széken belül nősült: a szintén ősi Kálnoky családból származó Zsuzsannát vette feleségül. A lakodalmat a tragikus 1657-es esztendő novemberében tartották, Köröspatakon. Nemes János csak az egybekelés tényét rögzítette naplójában, részletesebben nem számolt be róla.[255] 1658-ban Mikes Kelemen széki főkapitány lett,[256] miután már következtként is kipróbálta magát – többek között a havasalföldi vajdához[257] ment követségbe –, és remek kapcsolatokkal rendelkezett.[258] Amúgy meg már eleve katonaként kezdte a karrierjét: Kemény János és bátyja, Mikes Mihály mellett vezetett kisebb seregrészeket a moldvai és havasalföldi hadjáratokban.

1658-ban kapott először önálló feladatokat, ezekben többször kudarcot vallott. Bornemissza Kata így ír erről:

> *„Valóban átkozzák Mikes Kelement; az mint mondják, bizony nem is ok nélkül, mert ha ő igazán viselte volna magát, bizony nem jött volna be az ellenség. Azt mondják, az emberek azt beszélik, hogy Mikes Kelemen uram, meddig az Borzán volt is, egynihányszor volt Havasalföldében. Egyszer csak magát gondolta, kilőtette az ágyút, Barassóban bevitette; csak földnépit, azt mondják, hogy volt hat- vagy hétezer, azokat is csak elbocsátotta. Azt mondják, hogy most, hogy az szegény székelyekben levágtak, úgy megbúsult volt az székelység, hogyha Barassóban nem szaladt volna Mikes, bizony levágták volna."*[259]

[254] Alsó-Fehér megyében szerzett birtokokat, Szunyogszegen. MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 30. 862–863.

[255] Tóth E. 1902, 248.

[256] EOE. 11. 396. Nemes János megemlíti naplójában, hogy az év februárjában Mikes Kelemennel együtt vett részt az erdővidéki mustrán. Tóth E. 1902, 249.

[257] SzOkl. 6. 209. Székely Mózes, amikor 1657-ben a tatár fogságból szabadulásához szükséges váltságdíjat gyűjtötte össze, arra hivatkozott, hogy Mikes Kelemen tud a havasalföldi vajdától útlevelet szerezni.

[258] EOE. 12.

[259] Gergely Sámuel. *Teleki Mihály Levelezése*. I–VIII. (1656–1679) 1905–1916. (továbbiakban: TML) I. 256–257. Bornemissza Kata Teleki Mihálynak 1658. augusztus 25.

Nemes János ugyanerről tudósít 1658. augusztus 19-én:

> *„Csatára menvén Mikes Kelemen uram a Bozzára és az ellenségnek a derekára találván, igen megverte az ellenség Mikes uramékat, Donát Pált elfogván, fejit vötték. Bakó Istvánt is a marosszéki kapitányt elfogták, úgy Ugron Boldizsárt és Jankó Boldizsárt."*[260]

A hatalmas bukás miatt sokak számára megkérdőjeleződött Mikes Kelemen katonai tehetsége. Ráadásul 1659. november 21-én újabb katonai kudarc kapcsolódott a nevéhez. Nemes János arról tudósít, hogy:

> *„[…] verte meg Jászvásárnál Duca vajda az tatárokkal Kosztán vajdát s az Erdélyből s Magyarországból véle bement magyarokat, holott veszett vagy hat vagy hét ezer magyar. Generálissa volt Mikes Kelemen uram, honnan maga is alig szaladott az Ojtozon ki".*[261]

Mikes Kelemen pályáját nem a katonai tevékenysége határozta meg elsősorban, karrierje során sokkal inkább a diplomáciai és kapcsolatteremtő képességét kamatoztatta. A háromszéki nemesek gyűlése akkor állt II. Rákóczi György mellé – 1658 januárjában –, amikor Mikes Kelemen közéjük érkezett a katonáival: testvére mellett tehát kulcsszerepe volt az események alakításában.[262] Pedig ekkor még nem is számított gazdagnak, és nem tartozott az elithez sem – legalábbis Cserei Mihály szerint.[263] Maga Mikes Kelemen még Teleki Mihálynál is alacsonyabbnak gondolta a pozícióját, jóllehet Teleki 1658-ban még a pályája elején tartott,[264] és fiatalabb is volt nála.[265]

Mikes Kelemen háromszéki főkapitánysága Barcsay Ákos uralma idején is folyamatos volt – ezt egy neki címzett utasítás is igazolja.[266] Ugyanakkor Rákóczihoz való tartozása miatt az erdélyi nemesek közül sokan őt hibáztatták amiatt, hogy Erdély nem tudta megbékíteni a Portát. A háromszéki főkapitányt Barcsay

[260] Tóth E. 1902, 250.
[261] Tóth E. 1902, 255.
[262] Tóth E. 1902, 248.
[263] *„valának akkor Erdélyben nagy méltóságos urak, kiket én is mind ismertem: Haller Pál, Haller János, Kapi György, gróf Csáki László, Kornis Gáspár, Bethlen János. Bethlen Farkas, Bethlen Elek. Nemes János (mert még Mikes Kelemen, Naláczi István, Székely László igen alant ülnek vala)…":* Kazinczy Gábor (szerk.). *Nagyajtai Cserei Mihály históriája.* Pest, 1852, 64.
[264] TML. I. 235–236.
[265] Apor Péter. *Metamorphosis Transilvaniae.* Bukarest, 1978.
[266] SzOkl. 6. 221.

és Bethlen János védték meg a vádakkal szemben, az év tavaszán.[267] Ősszel testvére, a kancellár Mikes Mihály volt az,[268] aki a marosvásárhelyi országgyűlésen a rendek előtt szónokolva rávette az erdélyi nemességet, hogy annak ellenére is álljanak Rákóczi György mellé, hogy a Porta ezt megtiltotta.[269] Mikes Mihály 1659. október 5-én a katolikus elit vezéreként az erdélyi katolikus javak szabad használatáért is felszólalt. Beszéde előrevetítette, hogy a Mikesek átveszik az idősödő Petky István helyét a katolikusok jogaiért folytatott küzdelemben.

Az év végére Mikes Kelemen Petky Istvánnal és szárhegyi Lázár Istvánnal együttműködve már Kemény János belső köréhez tartozónak számított, később pedig a fejedelem első számú katonai segítője lett.[270] Mikes Mihály 1660 januárjában kelt levelében még arról biztosította Rákóczit, hogy mind a székelyek, mind a szebeniek mellette állnak, még Basa Tamás és a veje is.[271] A szászfenesi csatát követően mindkét Mikes Magyarországra ment. Mikes Mihály Munkácson töltötte élete utolsó éveit, a Rákóczi-javak főkormányzójaként, II. Rákóczi György özvegyének, Báthory Zsófiának a szolgálatában. Mikes Mihály 1662 végén halt meg. Fennmaradt az a temetési meghívó, melyet özvegye, Paczolay Borbála küldött ki Zemplén vármegye főemberei számára.[272]

Mikes Kelemen a sógornője, Kálnoky Kata birtokán maradt egy ideig, és ott Kemény János érdekében levelezett.[273] 1661 júliusában azonban már otthon

[267] EOE. 12. 16–17, 179.: *„[…] hogy Mikes Kelemen uramnak az nemes orszagtol adassek amnestia, holott ő klme semmit nem cselekedett maligno animo, hanem gyarlosagbol s együgyű tudatlangsagbol, ha valamit veteni talalt volna."*

[268] EOE. 12. 368.

[269] EOE. 12. 30–32.

[270] SzOkl. 6. 226.

[271] EOE. 12. 430–431: *„Litterae Michaelis Mikes ad Georgium Rakoczy"* 1660. január 17-én kelt levél.

[272] *„Árva állapotom szerint való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint jó akaró Uramnak. Isten sok javaival szerencséltesse Kegyelmedet. Mivel Isten ö Szent Felségének elvégezett akarattya s Decretoma hogy minden ez világra született embernek egyszer meg kellessen halnia, mely Sententia és Decretom alá lévén vettetve az én Szerelmes Edes Uram is Néhai Nemzetes Zabolai Mikes Mihály Uram ki minek utánna életiben Méltóságos Fejedelem mellett szolgált volna dicséretesen Munkács várában Kegyelmes Asszonyunk s Urunk Eö Nagyságok Kegyelmességekből Continualván lakását egy ideig való súlyos betegségének utána die 15 Novembris Anno 1662 éjjeli 12 és egy óra között Isten ez árnyék világból kiszólította, nekem meg maradott eözvegynek holtig való gyászomra és keserűségemre. Mely megnevezett Édes Uramnak meg hidegedett teteme mivel már egyebet nem kíván, hanem hogy az ó Annyának az Földnek az honnan vettetett volt meg adassák ennek tisztességesen és kerestény mód szerint való eltakarítását Atyámfiai s jóakaróin egyenlő tetszésekből rendeltem ez jövendő Februáriusnak 1. napjára Anno 1663. az Ungvári Várhely Sz. András Templomban megh lenni. Minek okáért Kegyelmedet jóakaró Uramat becsülettel kérem Asszonyommal ő Kegyelmével az megh írt napra és helyben Ungváron 8 órakor reggel jelen lenni és maga jelenlétével szegény Édes Uram meghidegedett tetemének eltakarításának napját Condecoralni ne neheztellye, mely Kegyelmed ebbeli kereszténi fáradságát engedje Isten örvendetesebb dologban szolgálhassam meg. Választ várván Kegyelmedtől éltesse Isten jó egészségben Kegyelmedet. Ex Arce Munkács die 16. Január. Anno 1663. Kegyelmednek becsülettel szolgál Néhai Nemzetes Mikes Mihály Uram meghagyott Eözvegye Árva Paczolai Borbála."*: Hőgye István. 1987.

[273] MNL-OL. P 1238. 9. doboz. 1660. Mikes Kelemen levelei.

lehetett, ugyanis Kemény János azzal bízta meg, hogy intézkedjen a szökött katonák ügyében.[274]

1661 novemberében Mikes Kelemen még a Kemény-párt tagja volt, ahogy az a törökpárti Cserei Miklós Apafinak írt leveléből is kiderül:

> *„Az estve jöve be egy zágoni ember, beszéllé nekem, hogy Mikes Kelemen uram Zágonban vagyon már egynehány naptól fogva, Mikes Mihály uram házánál, egynehány lóval, több addictusival, Aporékkal és Dániel uramékkal együtt, bízván annak az helynek bátorságos voltához. Ugy értem az zágoni bírót, polgárt valóba megverette, talán az polgár meg is fog halni bele, csak azért, hogy azt mondotta volna az polgár, hogy nem volna már kapitánya Mikes uram. Úgy beszéllé az ember nekem, hogy az vicék is ő kegyelméhez mentek mindjárt, kik haza jöttek Ngodtól. Mindezek így lévén, kegyelmes uram, veszedelmes dolognak látom Ngod háta megé oly tiszteket s főtiszteket penig hadni, kik nem Ngodhoz, hanem máshoz kötelesek s az regiment viselik, de nem Ngod hűségére, hanem máséra."*[275]

1662 januárjában Daczó János már Háromszék és Csíkszék behódolásáról értesítette Apafit, azzal a megjegyzéssel, hogy Lázár István és Mikes Kelemen is elmenekültek.[276]

Mikes Kelemen 1660-ban, II. Rákóczi György halálának időpontjában még éppen csak elkezdte kiépíteni a Mikes család hatalmát a széken belül. Mint már korábban is említettük, nehezítette a folytatást az, hogy családja hosszú ideig ragaszkodott Rákóczihoz. Annak az elit csoportnak a megbüntetését, amely Kemény János majd Kemény Simon mellett felsorakozott, a nagyvezéren kívül kevesen kívánták Erdélyben, a nagy többség a megbékélést támogatta. 1662. március 10-én ugyan még felmerült a neve a Rákóczi és Kemény mellett kitartók megnótáztatása kapcsán, de már ekkor is elkülönítették attól a csoportosulástól, amelyet a legszigorúbban akartak elítélni.[277] 1662 tavaszán a Kemény-párt és Apafi követei még külön tárgyaltak Bécsben, márciusban az országgyűlésen viszont már felolvasták Mikes Kelemen levelét, amelyben betegségével indokolja a távolmaradását.[278] A vele szembeni bizalmatlanság miatt és a korábbi katonai szerepvállalása okán Apafi 1662. április 29-én elfogatta, és Fogarasba vitette, de Mikes hamar kiszabadult onnan.[279]

[274] EOE. 12. 524–525.
[275] EOE. 12. 246–247.
[276] EOE. 12. 269–270.
[277] EOE. 13. 131.: *„Mikes Kelemen is hasonlóképpen notóriusnak tartassék, és modo praenotato büntettessék, ha írása szerént nem superveniál közinkben, és Nagyságod s az ország előtt meg nem mentheti magát."*
[278] EOE. 13. 17.
[279] Tóth E. 1902, 380.

1663. szeptemberében a hadjáratba induló Apafi három helytartója egyikévé a korábban Rákóczi- és Kemény-párti Petky Istvánt nevezték ki,[280] majd eltörölték a Kemény-pártiak elleni ítéleteket.[281] Ezt követően a Kemény-párt nagyon gyorsan igyekezett elégtételt venni azokon, akik Székelyföldön ellene fordultak. Jó példa erre az a per, amelyben többeket is megvádoltak – köztük Daczó Jánost is – azzal, hogy szidalmazták Petky Istvánt és Lázár Istvánt.[282]

Mikes Kelemen 1664-ben fogott neki, hogy újjáépítse a hatalmát. Mindamellett, hogy Székelyföldön kívül is szaporítani kezdte a birtokait,[283] ő lett a katolikus párt hangadója az országgyűléseken az idős Petky István helyett.[284] Novemberben felszólalt az ellen, hogy a településen többségben lévő felekezetnek adják a papmarasztás jogát. Az év végére állandósultak a vitái Bethlen Jánossal, de ekkor még Bethlen került ki győztesen a konfliktusokból.[285] Ebben az időben a Bethlen János vezette protestáns csoport még olyan erősnek érezte magát, hogy az országgyűlésen nyilvánosan kigúnyolták Mikes Kelemen hatalomvágyát és azt, hogy folyton a betegségére hivatkozik.[286]

Az 1664 áprilisára összehívott országgyűlés összeírásai – a Bethlen János által irányított, törökpártinak nevezhető elitcsoport minden helyzeti előnye dacára – az addig ellenségnek tekintett Kemény-párt főbb embereit nevezik meg legtekintélyesebb tisztségviselőkként. Ez elsősorban Apafi óvatosságával és Béccsel békére törekvő politikájával magyarázható. Az országgyűlés elnöke Petky István lett. A tanácsurak között Bethlen János neve szerepelt az első helyen, de utána az addig Kemény mellett álló Bánffy Dénes, Kemény Simon, Kapi György, Bethlen Gergely és Mikes Kelemen is megjelenik a tanácsurak névsorában.[287]

Az, hogy a háromszéki főemberek közül egyedül Mikes Kelemen neve bukkan fel a tanácsurak csoportjában, azt sejteti, hogy Basa Tamás ekkor már betegeskedett. Tény, hogy ezen az országgyűlésen a tanácsurak közül nyolcból öten tartoztak a korábbi Kemény-párthoz, ami jelentős politikai átrendeződést mutat,[288]

[280] EOE. 13. 43.
[281] EOE. 13. 44.
[282] SzOkl. 6. 291–294.
[283] Alsó-Fehér megyében szerzett birtokokat, Szunyogszegen. MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 30. 862–863.
[284] EOE. 13. 66.
[285] EOE. 13. 67.
[286] EOE. 13. 315. *„Szombatfalvy István a Mikes Kelemen, mint gyógyíthatatlan betegségben sínlő ember nevében folyamodott, hogy a már eltörlött czigány vajdaságot adják neki."*
[287] EOE. 13. 316.
[288] A törökpártiak korábbi befolyásának csökkenését mutatja az is, hogy 1666 szeptemberében a Hunyad vármegye főispánságáért versengő Kún Istvánnal szemben a korábban Kemény-párti Kapy Györgyöt választották meg. EOE. 14. 30.

főképp annak fényében, hogy a nóta alóli felmentések hivatalos határozata végül csak az 1664. novemberi országgyűlésen született meg.[289]

A határozat szövege már komoly politikai fordulatot jelez, hiszen kimondja, hogy a Kemény-párt tagjai valójában a hazájukért harcoltak:

> *„Hogy mindenben az haza javára s ennek szabadságának helyben állatására czéloztak, fáradoztak: kiért recipiálván azon atyánkfiait, fel is szabadítván azon súlyos articulusunknak szenyje s mocska alól, mostan újjobban felséges római császárnak élőnkben exhibeált három rendbéli pecsétes resolutióiból világoson constál, hogy e hazának és ennek lakosinak szabadságának helyben állatásában, és majd mint egy végső veszedelemre s romlásra való hanyatlásában gyámolítói és feléppítői voltak tehetségek szerint, és szolgáltak, nem vétettek a hazának és ennek lakosinak: kire nézve azon nóta alól, ilyen jó indulatjókat tapasztalván meg a nemes ország e házához megírt felséges római császár deciaráit leveleiből újjobban is, mind magokat azon declarált atyánkfiait, s másokat is, az kik akkori időben együtt fáradoztanak és foglalatoskodtanak e hazának szabadságának feléppítésében és a veszedelem alól való kiszabadításában, solenniter absolváljuk."*[290]

Ezzel el is tűnt Bethlen János és köre, Basa Tamás, Kún István, Nemes János és Daczó János helyzeti előnye, és megnyílt az út Mikes Kelemen előtt a hatalomépítéshez.

Ezt követően azonban 1678-ig, Béldi Pál bukásáig Mikes Kelemen neve nem jelent meg a tanácsurak között. Elképzelhető, hogy 1664-ben csak figyelmetlenségből felejtették ki.[291] 1665-ben már a háromszéki adminisztrációban is megjelent az adó összeszedését felügyelő főemberek között.[292] 1667. március 8-án Rhédey Ferenc társaságában ő iktatta be a csíki főkapitányságba Szentpáli Jánost.[293] 1669-től a fejedelmi tábla ülnöke volt, előtte pedig a székelységet képviselte – Béldi Pál, Kún István és Nemes János mellett – a román vajdaságokkal kialakult konfliktus megoldására felállított tanácsban.[294] Ugyanebben az évben portai követként is szolgálta a fejedelmet, Bojér Zsigmond portai követtel utazott

[289] EOE. 13. 370.
[290] EOE. 13. 370.
[291] Az 1664 márciusára datált országgyűlési névsor korainak tűnik 1664 tavaszára, tehát lehetséges, hogy valamilyen tévedésről van szó. Az azonban jól látható, hogy éppen ez a fordulat éve abból a szempontból, hogy a nagyvezér által kivégeztetni szándékozott főúri csoport nemcsak amnesztiában részesült, de roppant hamar vezető pozíciókhoz is jutott.
[292] Tóth E. 1902, 389.
[293] Tóth E. 1902, 395.
[294] EOE. 14. 347.

a portára.[295] Mikes Mihály ekkor már nem élt, Mikes Kelemen pedig pereskedni kezdett az özvegyével.[296] 1670-ben az Aranyosszék és Toroczkó konfliktusát kivizsgáló bizottság tagja volt, Teleki Mihály és Sárpataki Márton mellett.[297]

Mindezek ellenére az 1670-es évek első felében Mikes Kelemen nem, vagy alig volt jelen volt az országos politikában. Ekkor már nem élt Petky István, hogy tekintélye segíthesse a katolikus székelyföldi főemberek előrejutását,[298] viszont Mikes Kelemen többször is felszólalt a katolikus ügyek képviseletében, és érvei között az is szerepelt, hogy a támogatói, Teleki Mihály és Bánffy Dénes segíteni fogják.[299]

Ha azt az 1671. márciusi listát tekintjük, amelyet a fogarasi országgyűlésen állítottak össze a főurak adófelajánlásának összegéről, akkor Mikes Kelemen anyagi értelemben a középmezőnybe tartozott. A legtöbbet, azaz 500 forintot Bethlen János, Bánffy Dénes, Béldi Pál és Kapy György ajánlott föl. 300-at ígért Alvinczi István, 200-at Haller Pál, míg Naláczi István, Bethlen Farkas, Teleki Mihály, Bethlen Gergely, Macskási Boldizsár és Bethlen Miklós 100 forintot kínáltak fel.[300] Ez a felajánlás nem feltétlenül csak a vagyoni helyzetet mutatja, hanem azt is, hogy az illető főúr hová helyezte magát az erdélyi elitben. Ebben az időben Mikes Kelemen már egy szinten levőnek érezte magát közeli barátjával, Bethlen Gergellyel, illetve Telekivel és Naláczival, pedig a hatalma csak később gyarapodott igazán jelentősen.

Az 1670-es évek elején bontakozott ki Bánffy Dénes és Béldi Pál konfliktusa: állandóan összetűzésbe keveredtek az országgyűléseken.[301] Mikes Kelemen nem volt hangadója annak a főúri pártnak, amely végül Bánffy Dénes ellen szerveződött, jóllehet a székely katonaság szép számmal képviseltette magát benne a kolozsvári főkapitány elfogatásakor.[302] A liga szövegét Bethlen Miklós vele is aláíratta, miközben maga Bethlen is úgy emlékezett, hogy Mikes Kelemen előtte nem nyilvánított véleményt arról, hogy Bánffy mellett van-e, vagy ellene:

[295] EOE. 15. 83. Ebből a kapcsolatból később szoros kliensi viszony lett, Boér valószínűleg nem véletlenül vádolta meg Bethlen Jánost és körét, akik Mikes körének ellenfelei voltak. EOE. 15. 133, 156, 253. Egy 1670-ben írt levélben Boért a kapitihát tájékoztatta napi hírekről.

[296] EOE. 14. 403.

[297] EOE. 15. 115.

[298] Petky István 1667-ben halt meg. Ez év január 26-án azt írta Nemes János a naplójában, hogy: *„Virradólag halt meg Petki István uram Maros Szentgyörgyön."* Tóth. E. 1902. 394.

[299] *„Vagyon nekem prokatorom Teleki Mihaly es Banffi Dyenes, kik dolgomat veghez viszik."* EOE. 15. 108.

[300] EOE. 15. 190–191.

[301] EOE. 15.66.

[302] EOE. 15. 71. A marosszékieket Kornis Gáspár, a háromszékieket Béldi és Nemes, az udvarhelyszékieket Bethlen Miklós vezette.

„Csesztvén Mikes Kelemennel subscribáltattam a ligát, promptissime cselekvé, de féltében; nékem parancsolatom volt, hogy ha reluctál, megfogassam".[303]

Bethlen Miklós önéletírásában meglehetősen negatív képet rajzol Mikes Kelemenről:

> *„Mikesnek igen ritkán volt szerencséje az igaz ügy oltalmazásához, és mindenkor Teleki, Bánffi, Béldi, vagy egyszóval valamely potens ember sípja volt sine discretione justae vel injustae causae, mint prókátor eloquentiae quidem multum, malitiae plurimum, sapientiae parum, conscientiae nihil habebat; ezért noha nékem ekkor in privato sem barátom, sem ellenségem, sőt a zabolai osztozásban a maga hasznáért, tudniillik a szentléleki ezerötszáz forintos jószágért segédem volt, de ritkán lehetett in publicis megegyeznünk. Az atyámnak pedig és Basa Tamásnak nagy gyűlölője, és majd énnékem is halálos ellenségem, üldözőm lett halálig mind Bethlen Gergelylyel együtt".*[304]

Bethlen Miklós szerint Apor István már ekkor a jobbkeze volt Mikes Kelemennek. Apor árvaként Petky Istvánnál nevelkedett, majd Petky 1667-es halála után Mikes vette pártfogásába. *„Apor István, még ebben az üdőben igen alávaló fejér kisnitzer (melyet Aporposztónak is híttak) köntösben járó, de másként felette szós, elévágó ember, meg-meg Mikes Kelemen sípja fogója vala."*[305]

A már említett érdekcsoportok, illetve felekezeti csoportok közötti konfliktust jól szemlélteti Bethlen Miklós 1675-1676-ra vonatkozó megjegyzése:

> *„Lőn Fejérvármegyében, Enyeden törvényes szék, ott én megnyerém Mikes Mihálynén azt az egyezer forintot, melyet az ura Basa Tamástól elprédált volt, de Mikes Kelemen a fejedelemtől comissiót (en magistratum*[643]*) nyert a tisztekre, hogy ne exequálják."*[306]

Bethlen Miklós úgy látta, hogy Béldi Pált azért ítélték el, mert a Bethlen-fivérek meg akarták szerezni tőle Bethlen várát. Ez a nem kis birtokvita egészen biztos, hogy a Béldi elleni érdekcsoportot is megmozgatta. Jól látható azonban, hogy már II. Rákóczi György uralmának végén kialakult a két ellenséges oldal, és a török- vagy Habsburg-pártiság dilemmája épp úgy nézetkülönbségeket eredményezett, mint az ellentétes anyagi érdekek, miközben ezek az érdekcsoportok

[303] Bethlen M. 1980, 654.
[304] Bethlen M. 1980, 667–668.
[305] Bethlen M. 1980, 668.
[306] Bethlen M. 1980, 672.

egyfolytában módosultak, az aktuális helyzet vagy különféle magánsérelmek függvényében. Bethlen Miklós elég plasztikusan festette le a két főúri kört:

> *„Bethlen Gergely és Mikes Kelemen rettenetes barátosok voltak… Bethlen Farkasnak is, és Eleknek is barátja Kelemen, és Béldinek halálos ellensége volt, úgy az atyámnak, Basa- és Kún-házaknak is. Telekinek, Székely Lászlónak is igen kedves emberek volt, tudott mind szót, mind ajándékot bővön adni, mellyel is nyerte táblafiúi, ítélőmester, tanácsúr, praesidens és Fejér vármegyei főispánságát, nemcsak érdeme nélkül, hanem érdeme ellen. Hallottam én és mások sokszor Teleki szájából: Hej Kelemen, sohasem volt az ítélőmesterség ilyen persecutióban, mint tealattad; pedig mindennek ő tette. Maga is sokszor mondotta Mikes: Hütömre, én egy cseppet sem tudok ehhez."*[307]

Önéletírásában Bethlen Miklós úgy értelmezi a Mikesek és a Basák, illetve a Mikesek és Bethlen János összetűzéseit, hogy azok tulajdonképpen a II. Rákóczi György mellett kitartók és a Barcsay Ákos mellé állók csoportjai közötti ellentétek folyományai:

> *„Mikes Kelemen noha még ab anno 1658 gyűlölte az én atyámat … de ő azt mind a Basa és Kúnékkal pedig ugyan halálos ellenkezést és üldözést követett, et ante, et in, et post bellum civile Rákóczio-Barcsaianum, ő igen kedves embere lévén egész házával együtt Rákóczinak, emezek ellenben Barcsainak".*[308]

Mikes Kelemen pályája akkor kezdett emelkedni, amikor Béldi Pálra, Bethlen Miklósra és az apjára árulás gyanúja vetült, és emiatt végül Béldit és Bethlen Miklóst börtönbe zárták.[309] Mikes már a letartóztatásukat megelőzően, 1676 áprilisában is ott volt azok között a főurak között – Teleki Mihályról, Bethlen Farkasról, Nemes Jánosról és Daczó Jánosról van szó –, akik Béldiék ellen döntöttek végül.[310]

[307] Bethlen M. 1980, 673.

[308] Bethlen M. 1980, 673.

[309] Bethlen Miklós így vélekedett ennek indítékairól: *„A három Bethlen Bethlenért, Daczó János Cikmántorért vágni kezdék a fát Béldi alatt a fejedelem előtt, járul hozzá Mikes, nem Daczóért, mert azt gyűlölte, bolondnak tartotta, üldözte, hanem a három Bethlenhez való barátságból és Béldire való haragjából, és annak jószágára való vágyásból, mint ezt ide elébb a dolog megmutatja. Először minden dolog csak Béldi ellen volt, engem nem forgattak először, de midőn osztán a nyavalyás, erőtlen fejedelmet Béldire felindították, engem is mellé rántának a vádban, és azt állíták, hogy valamint a Bánffi Dienes dolgában, (melyben is hazudtak, és így a többiben is), úgy minden gonoszban, fejedelem, fejedelemasszony és a fejedelmi kisasszonynak, Telekinek és több uraknak megöletésére való conjuratióban én vagyok Béldinek esze, pennája, kardja, mindene."* Bethlen M. 1980, 674–675.

[310] EOE. 15. 30. *„A tanácsurak közül azok. kik az előértekezletre meg voltak híva. a kitűzött időnél korábban érkeztek Fogarasba. Bethlen Farkas, Mikes. Daczó már ápr. 16-ika előtt ott voltak: ez nap érkezett Nemes János. Végre megérkezett Teleki is s a tanácskozásoknak az lett az eredménye, hogy Béldinek. Bethlen Miklósnak s Bethlen Jánosnak letartóztatását elhatározták."* Bethlen Miklós úgy látta, hogy a legfőbb *„vádlóik"* Mikes,

Bethlen Miklós visszaemlékezése szerint Bethlen Gergely mellett Mikes Kelemen javasolta az ő és a Béldi Pál azonnali kivégzését:

> *„Mikor megfogtak estve, Mikes Kelemen és Bethlen Gergely azon voltak, hogy csak ölessen meg a fejedelem, ők készek, kezeket fejünkre tévén, reánk esküdni; a fejedelem rá hajlott, de a fejedelemasszony és a tanácsurak nem engedték meg."*[311]

Ekkorra, Basa Tamás halála után egyedül csak Béldi Pál akadályozta Mikes Kelemen széki hatalmának kiteljesedését. Mikes Kelemen a háromszéki hatalom megszerzése mellett Petky István és testvére, Mikes Mihály korábbi szerepét is megpróbálta átvenni.

Vitéz Zsuzsanna, a fogságba került Béldi felesége is megérezte Mikes Kelemen szándékát, nem véletlenül könyörgött hozzá számos levélben, hogy járjon közben a férje kiszabadulásáért.[312] Egy Apafinak írt leveléből arra következtethetünk, hogy Mikes Kelemen akkor már háromszéki főtisztként tevékenykedett Nemes János mellett,[313] noha Béldi Pál még mindig főkirálybíró volt abban az időben.[314] Mikes régi, jól bevált ürügyként ekkor is betegségére hivatkozott, amiért sokszori kérés ellenére sem intézkedett személyesen Béldi Pálék érdekében.[315] Béldi Pálék fogsága idején valószínűleg még Mikes Kelemen felesége, Kálnoky Zsuzsanna[316] is megpróbált intézkedni, hiszen Cserei János fogarasi várkapitány neki is beszámolt Béldi helyzetéről.[317]

Ezekben a hónapokban Mikes Kelemennek sikerült az események középpontjába kerülnie. Áprilisban ő vezényelte azt az akciót, amely előtt azt tervezték, hogy felmérik Béldi bodolai birtokát.[318] Májusban Mikes és Nemes János sikeresen elfoglalta Bodolát, és leltárt is készített róla. A levélből, amelyben Telekinek

---

Bethlen Gergely és Székely László voltak. Bethlen önéletírása: 676. Máshol így írt: *„Bethlen Gergely, Daczó, Mikes, Székely László tojománya volt az egész dolog."* 680.

311 V. Windisch Éva (szerk.). *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Budapest, 1980, 689. Továbbiakban idézve mint: Bethlen M. 1980.

312 SzOkl. 6. 355.

313 SzOkl. 6. 356-357.

314 EOE. 16. 66. Bethlen Miklós helyesen érzékelte, hogy *„Nemes Jánosnak, ki másként háromszéki főkapitány és jámbor, értelmes, hű, tisztességes ember volt, nem volt hütele; mert hiszen ha valakit, őtet illette volna a Háromszék csendesítésére való követség, aminthogy majd továbbad Fogarasból, scilicet aqua jam turbata satis per Mikes, eadem qua prius fide et intentione occulta*[710]*, elküldték, és a jámbor ember minden közönséges jóra való igyekezetével s candorával in suum finem abutáltak és osztán ad glaucoma statuum oculis obducendum*[711] *tanácsúrnak is tették Mikola Zsigmond és Bethlen Gergellyel együtt"*. im. 705.

315 EOE. 16. 304. Szentgyörgyi Mihály levele Béldi Pálnénak a háromszéki vallatások ügyében.

316 Kálnoki Zsuzsanna férjéhez hasonlóan erős egyéniség lehetett, sőt talán erőszakos is, erre utal, hogy férje halála után a cselédei megfojtották őt. Tüdősné S. K. 2008, 295.

317 SzOkl. 6. 362. 1676. szeptember 7-én kelt levél.

318 TML. VII. 212. 1676. április 30. Mikes Kelemen levele Teleki Mihálynak.

adtak hírt az eseményről, nemcsak arról értesülünk, hogy Mikes kevesellte a talált értékeket, de arról is, hogy azokat igyekezett lefoglalni, és némely darabját elküldte Teleki számára. Emellett Mikes azt is tudtára adta Telekinek, hogy rosszalja, hogy a fejedelem úgy meglágyult Béldi irányában, hogy egyre több emberét fogadhatja a fogságban. *„Vendégeskedik"* – írta rosszmájúan.[319] Júniusra olyan nagy számban állt ki az erdélyi nemesség Béldi Pál mellett, hogy Mikes láthatóan megrettent attól, hogy majd őt fogják vádolni Teleki mellett a Béldi elleni akcióval.[320] Félelme nem volt alaptalan: Haller János ugyanis kizárólag Mikest nevezte meg Béldi vádlójaként, ráadásul úgy beszélt róla, mint aki olyan vádakat hangoztat, amelyek egyáltalán nem bizonyítottak.[321]

Béldi és köre félretételével Mikes láthatóan előbbre jutott, ősszel több bizottságba is bekerült, mindig a legközelebbi szövetségese, Bethlen Gergely mellett.[322] Kápolnássy Pál, Vitéz Zsuzsanna embere határozottan úgy vélekedett – Gyerőffy Györggyel[323] és Paskó Kristóffal együtt –, hogy:

> *„eligazodik az urak dolga, mert most az Küküllő vármegyei széknek alkalmatosságával is az urak dolgát tractallják az urak, csak egy embert vonhassanak el az 2 Bethlen, Daczo és M.(ikes) Kelemenéktűl, a melyben most igen mesterkednek."*[324]

Tehát a főurak jó része is úgy látta, hogy Mikes Kelemen igyekezett megszerezni Háromszék vezetői pozícióit, és megpróbált a fejedelem bizalmába férkőzni. Nemes János 1676. augusztus 18-ai, Telekinek címzett leveléből kiderül, hogy Mikes már ekkor úgy viselkedett, mintha ő lett volna nemcsak Háromszék, de az egész székelység generálisa.[325] Ráadásul az említettek véleménye az volt, hogy éppen

[319] TML. VII. 234.
[320] TML. VII. 263–264.
[321] TML. VII. 293–294. Haller János levele Teleki Mihálynak. 1676. szeptember 23.
[322] EOE. 16. 335, 336.
[323] Bartha Zoltán. *Gyerőffy György élete levelezése tükrében*. XIII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia, Kolozsvár, 2010. május 14–16. https://etdk.adatbank.ro/pdf/tort_bartha_2010.pdf, Letöltés ideje: 2021. október 5.
[324] SzOkl. 6. 369. 1677. február 1-én Fogarasban keltezett levél Vitéz Zsuzsannának.
[325] TML. VII. 286–288. *„némely ember igen keményen kezdett volt az inspectorsághoz, kit akasztófával s kit rabsággal s kit házának feje felűl való elhordatásával, az melyet felette nehezen szenvedtenek. Nem tudták, honnan vötte ő kegyelme* [ti. Mikes Kelemen] *azt az authoritast, mivel az mely commissióba ő nagysága poroncsol, hogy tőlem s ő kegyelmitől dependeáljanak, azt ő kegyelme magánál tartotta egy ideig s azután úgy adta az vicéknek, hogy publicálják az populenek, az mely commissio csak nekem az vice tisztekkel és assessorokkal szól s az vicék hírem nélkül nem merték publicálni, hanem vártanak tőlem, kiért ő kegyelme rettenetesen megharagutt s elhiszem fogta is vádlani őket ő nagysága előtt, hogy nyilván való ő nagysága ellen való oppositio, kiből is kilátszik, hogy minden feltett czélja az ő kegyelmének, hogy vádolhassa őket. Mert micsoda oppositio az, hogy az nekem szóló commissiót, főtisztek lévén, hírem nélkül fel nem szakasztották? Én már péntekre convocáltattam az egész széket annak az commissiónak promulgálására, mely felett is elhiszem nem kevés zajgás lészen, noha én, a mint lehet, addig is sedálom az dolgot. Nekem azt írja ő kegyelme, nemcsak ennek az széknek, hanem többeknek is*

Mikes Kelemen, Daczó János és a Bethlen-testvérek voltak leginkább ellene Béldi Pálék kiszabadulásának.

Az év márciusára megváltozott a közhangulat, a főurak nagy része ugyanis Béldi és Bethlen kiszabadulását kívánta, ezért Mikes Kelemen is megígérte, hogy közbenjár *(„törekedik")* Béldi elengedéséért.[326] Az ígéret betartására családi kapcsolatai kötelezték Mikest, ugyanis Kálnoky-lányt vett el, a Kálnokyak pedig Béldi Pállal voltak sógorságban. Ezért történhetett meg, hogy Mikes Kelemen egyszer arra kérte Telekit, hogy a nagyon megbetegedett Béldiről vegyék le a vasláncot, és fogadhasson prédikátort, orvost, illetve más vendégeket is.[327] Mindazonáltal egyre erősebben szerveződött – Mikes részvételével – Teleki Mihálynak az a köre, amelyben a legbelső emberei, Naláczy István és Székely László mellett a három Bethlen-fivér, Farkas, Gergely és Elek is fontos szerepet kapott. Daczó János és Nemes János is hozzájuk csapódott, bár az utóbbi inkább semleges próbált maradni, tekintve, hogy a karrierje első felében erősen kötődött Basa Tamáson keresztül Bethlen Jánoshoz.[328] 1677 márciusának végén kiengedték a börtönből Béldit és Bethlent, de nem lett béke a két csoport között. Többen háttérbe vonultak, például Bethlen János, aki aztán hamarosan meg is halt, Bethlen Miklós és Haller János pedig már nem kívántak szembeszállni azzal a Teleki-körrel, amely láthatóan megnyerte az Apafi szimpátiájáért folytatott küzdelmet. Béldi többekkel együtt sértve érezte magát, Csáky és Kapi, valamint Paskó Kristóf pedig továbbra is bíztak a porta támogatásában, és abban, hogy sikerül legyűrniük a Teleki-pártot.

---

inspectióját urunk ő nagysága s az tanács ő kegyelmire bízta, mely épen gyeneralisságot importál magával. Az levelét in specie kiküldöm Kegyelmednek, csakhogy magával akarok beszélleni s addig nem lehet; hadd lássam, mire magyarázza némely szovait. Egy szóval, Uram, úgy megindultak volt az ő kegyelme magaviselésen, hogy nem tudták mit kellessék cselekedniek, ha be nem jöttem volna. Ha két vagy három emberséges ember valami dolgoknak igazítására összegyűl, mindjárást conventiculumnak nevezi ő kegyelme. Úgy látom, ott jár az elméjek, hogy böcsülletes atyjokfiait küldjék ki ő nagyságához s instáljanak, küldjen inquisitorokat ő nagysága s inquiráltasson ő nagysága s ha ki vé vegye érdemlett jutalmát, ha pedig nem érdemesek, miért vádoltatnak, s egyszersmind declarálják ő nagyságához való igaz hűségeket életek fogytáig." Nemes János levele Teleki Mihálynak. 1676. augusztus 18.

326 SzOkl. 6. 370.

327 TML. VII. 280. *„Kálnokiné asszonyom, az feleségem anyja, jövén ő kegyelme hozzám, nagy siránkozással jelenté, hogy az szegény Béldi uram igen megbetegesedett s az doctort nem bocsátják, hogy azt az régi nyavalyáját orvosolná, mert bizony mindjárást megkönnyebbednék. Azért Kegyelmed szólana, hogy az vasat hadd vágnák le ő kegyelméről, s az inasa mindenkor hadd járhatna be hozzája s ki is az városra, és mint annakelőtte, mások is hadd mehessenek vigasztalására, s az mely praedicatort akar, hadd vitesse azt oda s az doctort is szabadoson hivattathassa. Ezt, Uram, Kegyelmedet kérem, igen hamar urunknál vigye végben; lám, most az urak is ott vannak."* Mikes Kelemen levele Teleki Mihálynak 1676. július 30.

328 Balogh Judit. Nemes János, a bibliaismerő székely főnemes. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Philosophica Tomus XXI, Fasc.* II., 2017, 62–77.

Béldi még ekkor is reálisnak tartotta, hogy képes rávenni a fejedelmet arra, hogy Telekiékkel szemben őt támogassa.[329] 1677 novemberében leginkább Bethlen Gergely, Mikes Kelemen, Székely László és Apor István igyekeztek a fejedelem környezetében lenni.[330] Mikes Kelement abba a küldöttségbe is beválasztották,[331] amelynek Béldiék lecsendesítése volt a megbízatása, és amelynek rajta kívül Kornis Gáspár és Matskássy Boldizsár voltak a tagjai.[332] Már megszületett a döntés a Béldi-csoport kiszorítására, és a Béldi körül csoportosulók maradéka is elszánt maradt. Felkelésről vagy valódi összeesküvésről nem beszélhetünk, Béldi pedig ahelyett, hogy jelentősebb stratégiai lépésekre szánta volna el magát, csak óvatoskodott és mindegyre megsértődött. Végül a maga kis belső körével a portára menekült, de ott nem támogatták Apafival szemben.

1678 elején Nemes János és Mikes Kelemen együtt tudósította a fejedelmet a háromszéki eseményekről, ami arra utal, hogy Mikes súlya jelentősen megnőtt Háromszéken.[333]

1678 februárjában, a Béldi és Bethlen János nevével fémjelzett csoport kiesése után újra kellett szervezni az udvart, a fejedelmi tanácsot és a táblát. A Bethlen János halálát követően megüresedett kancellári széket Bethlen Farkas kapta meg, Gyulaffy László lett a főkomornyik, Haller Jánost és Naláczy Istvánt pedig udvarmesternek tették meg. Új tanácsúrként Bethlen Gergelyt, Nemes Jánost és Mikola Zsigmondot említik a dokumentumok. Mikes Kelemen pedig ítélőmester lett.[334] Mikes annyira az események középpontjába került, hogy beválasztották a portára menekült Béldiékkel szembeni követségbe is, Bethlen Farkas kancellár mellé.[335] Mikes Kelemen ekkor jelentős birtokokra tett szert, Bethlen Miklós szerint Béldi birtokai közül *„Bodolát elhányatták, Bethlent s egyéb jószágit a Bethlenek, Mikes Kelemen, Naláczi István felosztá. Az érette való kezeseket erősen megvonák, gyermekeinek s atyjafiainak csak a seprejét hagyták a jószágának, res mobilisét mind*

[329] EOE. 15. 66.

[330] EOE. 15. 64.

[331] Mikes még ekkor is biztosítani igyekezett magát, ezért írt egy levelet Béldi Pálnak, amiben magát mint a fejedelem lecsendesítőjét és Béldivel megbékítőjét tüntette fel, és azt hangsúlyozta, hogy Apafi már megbékélt, de Csáky Béldihez utazása újra gyanúba keverte, mivel Csáky nem ment el a fejedelemhez. Mikes Kelemen levele Béldihez 1678. január 7-én. EOE. 16. 426.

[332] EOE. 15. 66, 70, 412.

[333] TML. I–VIII. (1656–1679) 1905–1916. VIII. 18.; EOE. 16. 429.

[334] EOE. 16. 74–75. Bethlen Miklós úgy emlékezett, hogy *„ebben a gyűlésben tették az atyám helyett Bethlen Farkast cancellariusnak és Fejér vármegye főispánjának; Mikola Zsigmondot, Bethlen Gergelyt, Nemes Jánost tanácsnak; Mikes Kelement ítélőmesternek; portára választották ország követeinek Béldiék ellen Bethlen Farkast, Mikes Kelement, egy szászt, és a latere majd meglátszó munkára Apor Istvánt”.* Bethlen M. 1980, 708.

[335] Bethlen M. 1980, 708.; EOE. 16. 73, 75.; TML. VIII. 134–135.

elprédálák".[336] Cserei úgy tudta, hogy Béldi *„háromszéki jószágának Jobb részét Mikes Kelemennek adák"*.[337]

A Béldi-pártiak elítélésének, és főleg Béldi megbüntetésének Mikes Kelemen lett az egyik kezdeményezője.[338] Hiába maradt Nemes János a szék főkapitánya, a széken belüli valódi hatalom Mikes kezébe került, például ő hirdette ki az amnesztiát a Béldi-ügybe keveredett, de főbűnösként el nem ítélt háromszékieknek.[339] Az erről szóló 1679-es országgyűlési iratban már tanácsúrként és ítélőmesterként említették.[340] Tanácsúrrá feltehetően már 1678 nyarán megválasztották, legalábbis Székely László ezt állította egy június 10-én keltezett levelében: *„Mikes Kelement … megesketék tanács úrnak."*[341] Ugyanez év májusában egy háromszéki esetet követően elrendelték, hogy minden szék főtisztje Mikes Kelemennel járja be a maga székét, és a jogtalanul elfoglalt közös kaszálókat, réteket, erdőket adják vissza a megkárosított községeknek.[342]

A Székelyfölddel és környékével kapcsolatos ügyekben Mikes Kelemen 1680-ban már Nemes Jánossal együtt járt el,[343] 1682-ben a fejedelmei tanácsban is ők ketten voltak jelen Háromszékről. Az, hogy egész Székelyföldről nem volt több tanácsos rajtuk kívül, a háromszéki elit országos súlyát is jól mutatja.[344]

1680-ra, viszonylag rövid idő alatt, Mikes Kelemen országosan is nagy tekintélyre tett szert. Egy szeptemberben kelt fejedelmi utasításban, ahol fel vannak sorolva a tanácsurak, közvetlenül Rhédey Ferenc és Teleki Mihály után szerepel a neve.[345] A két ítélőmester közül vitathatatlanul ő volt a jelentősebb. Egy 1681-es határvillongás kivizsgálására alakított bizottság felállításakor úgy rendelkeztek, hogy a főurak mellett *„Mikes Kelemen, egyik ítélő mester (vagy ha ő kegme rationabilis okokra nézve nem érkezhetik Alvinczi Péter)"* legyen a tagok között.[346] Noha Mikes szoros együttműködő kapcsolatot épített ki Teleki Mihállyal, és Bethlen Gergely is közeli barátja volt, a velük való levelezés során kifejezetten alázatoskodott, és azt a benyomást keltette, hogy a fejedelmi tanács tagjai felette állnak. A Telekinek

[336] Bethlen M. 1980, 711.; EOE. 16. 100. Mikes Kelemen ekkor igyekezett több birtokot szerezni, olyanokat is, amiket, állítása szerint, korábban Béldi vett el tőle: *„Fejérvármegyében. Magyar Lapádon Béldi Páltól biratott portió mivel ante latam et pronunciatam sententiam foglaltatott el Mikes Kelemen atyánkfiától kétezerhatszáz forint adósságért, erős eontraetusa lévén róla."*: EOE. 16. 617.

[337] Kazinczy Gábor (szerk.). *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*. Pest, 1852. 101.

[338] EOE. 16. 100.

[339] EOE. 16. 104, 643

[340] *„tek. nemz. Mikes Kelemen becsülletes tanácsúr hívünktől és ítéllőmesterünktől":* EOE. 16. 643.

[341] TML. VIII. 214. Székely László levele Teleki Mihálynak.

[342] EOE. 16. 110.

[343] EOE. 17.85.

[344] EOE. 17. 246–247.

[345] EOE. 17. 128.

[346] EOE. 17. 190.

írt levelei ugyanúgy ezt sugallják, ahogy az 1684-ben Apafinak címzett levele is: *„Nagyságod mellett levő tanácsúr hívei tetszésekből, mivel Ngod ő kgekkel érti jobban ezen dolgokot, az mint az dolog kévánja, akkorra terminálhat."*[347]

1683-ban Mikes Kelemen praesidensként és tanácsúrként vett részt az országgyűlésen.[348] 1679-ben meghalt a főkirálybíró Béldi Pál. Mikes megkaphatta volna a hivatalát, hiszen ekkorra már Háromszék leghatalmasabb ura volt, de ő talán nem tartotta elég jelentősnek ezt a hivatalt, és nem fogadta el, mert 1680-ban végül Mikó István lett a szék főkirálybírája.[349] Mikes Kelemen megfellebbezhetetlenül Székelyföld vezetőjévé vált, ezt Nemes János naplója is nagyszerűen láttatja.[350] 1685 februárjában Mikes betegsége és hiányzása miatt elhalasztották a székelységre vonatkozó kérdések megvitatását.[351]

1685 januárjában keletkezett végrendelete szerint Mikes Kelemen székely generális volt, de 1683 januárjában nincs nyoma ennek a tisztségmegjelölésnek a neve mellett: *„Fejérmegyék főispánjának, és az nemes ország előtt személyünkben való praesidensünknek és egyik itélőmesterünknek"* nevezték,[352] sőt még 1684 márciusában sem szerepelt ez a tisztség a neve után.[353] Lázár Miklós viszont úgy tudta, hogy már az 1683-as hadjáratban székely generálisként vett részt.[354] Cserei is azt írta, hogy *„Mikes Kelemen is a Béldi Pál romlásával úrrá Ión, elkapá a székelyek generálisságát, bátyaságot, nagy barátságot szerze Teleki Mihálylyal"*.[355] Ekkorra Mikes Kelemen lokális és országos befolyása is jelentősnek számít, Bethlen Gergely mellett szerepe volt abban, hogy Petky Istvántól örökölt *„patronáltja"*, Apor István 1683-ban Törcsvár harmincadosa lett.[356]

1685 szeptemberében olyan hírek jutottak el Daczó Jánoshoz, hogy Apafi engedélyt adott Mikesnek, hogy megmustrálja a székely hadakat, sőt Daczó János csíki főkapitányt is le kívánta váltani a főkapitányságból. Nem hiába panaszolta Daczó a fejedelemnek, hogy:

> *„Mikes uramnak Ngod olyan authoritást engedett, hogy a két innep közben megmustrálja a hadakat, és én helyettem más kapitánt praeficiáljon; még eddig kgls*

[347] EOE. 18. 227.
[348] Bethlen M. 1980, 733.
[349] EOE. 17. 95.
[350] Tóth E. 1902, 83–84.; Tüdős S. K. 2003, 280.
[351] EOE. 18. 278.
[352] EOE. 18. 85.
[353] EOE. 18. 205, 219.
[354] Lázár M, 1889. I. Közlemény. Századok. 1887. 421.
[355] Cserei M. 1852, 101–102.
[356] EOE. 18. 96.

uram, mind kapitánságok s mind főispánságok osztási praecise csak a fejedelmek authoritásában állott, azt másoknak soha nem engedett egy fejedelem is."[357]

Természetesen előtérbe került Mikes klientúrája is, elsősorban Apor István és Kálnoki Sámuel. Fia, Mikes Mihály vitte az ifjú Apafi fejedelmi süvegét II. Apafi Mihály török követ általi beiktatási ceremóniáján, míg Kálnoky Farkas a fejedelmi botot hordozta.[358] Élete végére Mikes Kelemen a harmincad-vámok jövedelméből is bőségesen részesült, Bethlen Gergely és Székely László mellett ő diszponált a brassói, a kolozsvári és a máramarosi harmincad-helyek fölött.[359] Tudjuk, hogy a fejedelemség korának utolsó éveiben többen is megpróbáltak a pénzügypolitikába bekapcsolódva meggazdagodni, részben a harmincadvámokból való részesedéssel, részben adófelügyelőként. Ez utóbbi feladatot Mikes Kelemen is elvállalta, Bethlen Gergellyel együtt.[360]

A nyolcvanas évekre Háromszéken egyedül csak Nemes János maradt Mikes Kelemen riválisa. Legalábbis ami a tisztségeket illeti. Valójában Teleki Mihály és Mikes Kelemen már 1683-ban és 1684-ben is együtt intézkedtek, és Nemes Jánost mindenből kihagyták.[361] 1683-ban Apafi őket kettőjüket bízta meg a székelység generális mustrájának megtartásával. Érdekes azonban, hogy a megbízólevélben – a két ember címeinek és tisztségeinek felsorolásánál – Mikes nevénél nem szerepel a székely generális megnevezés, amelyet Mikes a végrendeletében is feltüntetett.[362] 1684 márciusában szintén őket küldték el intézkedni a székelység ügyében.[363] A köztiszteletnek örvendő, idős Nemes János ekkor már, kis

[357] EOE. 18. 358. Nemes János a naplójában nem fejtegeti a részleteket, de megemlíti, hogy nem ő mustrálta meg a székieket. TT. 1903. 93. Sándor János az év decemberében Mikse által irányított mustráról ír Daczó Jánosnak: SzOkl. 6. 398: *„Mikes uram ő kegyelme szombaton estvére érkezék ide kezinkben; ő kegyelme mindjárt cédulákat bocsáttata, hogy Fel-Csyknak csötörtökön, Al-Csyknak pedig pénteken mustrájok légyen."*

[358] Tóth E. 1902, 91.

[359] EOE. 18. 461.

[360] EOE. 18. 315.: *„annuálván, főinspectoroknak tekintetes Bethlen Gergely és Mikes Kelemen uramékat rendeltük és generalis perceptornak Ugrón Ferencz atyánkfiát helyben hagytuk, helyét pedig az adó perceptiójának az mostani időnek mivoltához képest Szeben városában determináltuk."* 1685. február 22-március 24.

[361] EOE. 18. 21.

[362] EOE. 18. 84–85.: *„generális-mustrának is végben vitelére parancsoltunk volt becsületes meghitt belső tanácsúr híveinknek, tekintetes nemzetes Széki Teleki Mihály uramnak, az mi és nemes ország minden hadainak főgenerálisának. Máramaros és Torda vármegyéknek főispánjának, huszti és kővári városainknak praesidiumunknak főkapitányának s fiscalis dézmáink főarendátorának. és Zabolai Mikes Kelemen uramnak. Fejérmegyék főispánjának, és az nemes ország előtt személyünkben való praesidensünknek és egyik itélőmesterünknek."*

[363] EOE. 18. 216. : *„a székely natiónak ő kegyelmek alkalmas időktűl fenforgó külömbkülömbféle difficultásinak investigálására és complanálására is meghitt becsületes tanácsúr híveit, úgymint Teleki Mihály és Mikes Kelemen uramékat ő kegyelmeket rendelte légyen kiküldeni, úgy hogy ő kegyelmek az megírt székely natio ő kegyelmek difficultásit az boldog emlékezetű néhai idősbik Rákóczi György fejedelem méltóságos dispositiójából lött complanatiójától fogva assumálván, azon megirt Rákóczi György fejedelem abbéli progressusának és modalitásának tenora szerint investigálják és complanálják is istenesen, ide értetvén köztök forgó s igazítást kivánó egyéb dolgok is."*

megszakításokkal, két évtizede volt háromszéki főkapitány, azaz olyan főtiszt, aki helyben lakott, és folyamatosan mustrálta a széki katonaságot, vagyis eleget tett főkapitányi kötelezettségeinek, mégsem lett soha Teleki bizalmasa. Minden bizonnyal azért, mert mindvégig inkább kiegyenlítő szerepet próbált játszani a Teleki- és a Bethlen–Béldi-párt között, sőt Bethlen Miklóssal is jó volt a kapcsolata. A háromszéki elitben egyeduralomra törő Mikes Kelemen ezért is igyekezett kiszorítani őt, Telekivel együtt.

Cserei szerint *„Mikes Kelemen halálban vágy vala a háromszéki főkapitányságra, mivel Telekinek fogadott bátyja s lelki barátja vala, magára vállolá, hogy a fejedelemtől megszerzi”*.[364] Cserei úgy tudta, hogy Mikes kérésére Teleki igyekezett gyanúba keverni Nemest, olyasmiket mondva, hogy:

> *„[…] amaz hitvány Nemes János, a mint értem, megbolondult, Háromszéket nem tudja igazgatni: szükség ha Nagyságod provideál reájok, s más kapitányt practicál elejekben; én pedig alkalmatosabbat nem tudok Mikes Kelemennél, aki Nagyságodnak mely hűségesen hasznoson szolgála Béldi Pál rebeIiójában, Nagyságod maga jól emlékezhetik rája.”*[365]

Cserei értesülései szerint Apafi, akinek uralma elején fontos volt, hogy minél több tisztségbe református nemest helyezzen, nem akarta a katolikusként sokszor harcosan megnyilvánuló Mikes Kelement Háromszék főkapitányává tenni.[366] Teleki Mihály – akiről azt olvassuk, hogy *„nem elégedvén azzal, hogy ország generálisa, tanács ur, fő árendálor, Thorda vármegyei főispán, kővári, huszti kapitány volna, a háromszéki s csíki főkapilányságokra kezde ásítozni”*[367] – Cserei szerint azzal a szándékkal küldött vizsgálóbizottságot Székelyföldre, hogy kiderítse Nemes János és Daczó János kapitányi hibáit.

A székely katonaságnál létezett egy olyan hallgatólagos egyezség, hogy a kapitánynak joga volt felmenteni székelyeket az aktuális katonai kötelezettségeik alól. Ezzel természetesen könnyen vissza is lehetett élni, miközben azzal is könnyű volt bárkit megvádolni, hogy visszaélt vele.

> *„Teleki Mihály nem a székely szabadcságra vigyáz vala, hanem hogy a mentségeseket kicircálja s annak alkalmatosságával mind Daczó Jánost Csíkból, mind a jámbor Nemes Jánost Háromszékről kiheverje. A fejedelem nem vevén eszében a practicát, annuála, és Teleki maga mellé Mikes Kelement választván, sok gyülevész szolgákkal*

[364] Cserei M. 1852, 149.
[365] Cserei M. 1852, 149.
[366] Cserei M. 1852, 150.
[367] Cserei M. 1852, 152.

megindulának, elsőben Csikban, onnan Háromszékre s Udvarhelyszékre; mindenütt s mindennap pompás uri ebéd vacsora készíttetvén számokra a székek költségével. Elkezdék Csíkban a mustrát; a populevén észre, hogy Daczó s Nemes János ellen circálódnának, valamit kigondolhattak nyavalyások ellen, beadták Telekinek, olt penig könnyen elhitték. Mennyi sok becstelenségel gyalázatot kellett szenvedniek, jelen levén a két kapitány a mustrán. Mikor kérdették: ki mentségese voltál, mit fizettél? Én, úgymond, Daczóé, én Nemes Jánosé, ennyit ennyit fizettem, azt Teleki mind felíratta. Vajha az ő dolgait is valaki felirathatta volna, ezer Daczó s Nemes Jánosban sem találtak volna annyi kivetőt, mint az egy Telekiben. – A mustra véghez menvén, a jobbágyok s jószágok circálásához kezdenek, és soha annyi hamis ilélet véghez nem ment Erdélyben annyi idő alatt mint akkor. Valakinek vagy TeIekinél vagy Mikesnél kedvessége nem volt, vagy őket nem a nem ajándékozhatta, megromlott az a szegény nemes ember."[368]

Végül Teleki mind Daczóval, mind Nemessel szemben talált indokot, hogy perbe fogja őket. Nemes János ellen 1685-ben kezdődött meg a per: azzal vádolták az országgyűlés előtt, hogy *diffamálta* Telekit és Mikest. November 4-én el is ítélték az ekkor már beteg főurat, és ezzel megnyílt az út Mikes Kelemen előtt, hogy tovább növelje a hatalmát.[369] Végül nem kerülhetett rá sor, mert már Mikes is súlyos beteg volt akkor,[370] ráadásul Nemes a meghurcoltatása ellenére is haláláig megmaradt főkapitányi tisztében. Mikes Kelemen 1686. január 27-én, hosszas betegeskedés után meghalt. Haláláról 1686. március 26-án Teleki Mihály értesítette a főurakat, ahogy arról is, hogy Mikes korábbi harmincados tisztségét Bethlen Eleknek szándékoznak adni.[371] Cserei szerint *„elsőben vízkórságban fekünnék, azután pedig Istennek szörnyű ítéletéből a szeméremteste egyben dagadozna s a nyüvek estenek volna belé; nagy kínokat szenvedvén"*.[372]

Mikes Kelement Csíksomlyón temették el, az erdélyi elit részvételével. Bethlen Miklós az emlékiratában részletesen leírta a temetést, ahol már érezhető volt az erdélyi református és katolikus elit szembeállásának élesedése:

„Csikba, a Mikes Kelemen temetésére… Megyünk már a testtel, kérdi Keresztesi, Macskási tőlem: Miért nincs gyertyám? Én mondám: Inkább kegyelmeteknek miért vagyon? … Meghallá Teleki, dörgeni kezde hátra: de úgy segíljen, csak Mikes Kelemenre való bosszú; inkább uram ide se jöttél volna etc. Én mondám: Kérdezze

[368] Cserei M. 1852, 153.
[369] EOE. 18. 39.
[370] Tüdős S. K. 2003, 279–288. Már betegen készíttette el a végrendeletét 1685 január 25-én.
[371] EOE. 18. 461.
[372] Cserei M. 1852, 168.

meg kegyelmed a mü theológusinktól, és azután kárhoztasson engemet. Menénk a templomba, ott a mü székünkből, főemberekéből a prédikáló széket, papot láttuk, és a pap szavát jól értettük, de a tanácsurakéból nem. Egyszer majd a prédikáció közepin a tanácsurakkal felkele és széket cseréle vélünk a népnek nagy csudájával. Én a temetés végén szánomra ülék, és étlen is, távoztatni kívánván a becstelenséget, elmenék estvefelé, és majd egy nagy mérföldnyire Somlyótól meghálék, és másnap hazaszánkázám Zabolára gyermekágyban fekvő feleségemhez, igen erős hideg és derék szánút lévén ekkor december, januarius és februariusnak nagy részében."[373] Cserei is úgy vélekedett, hogy *„melynél pompásabb temetést az én időmben nem értem. Én is jelen voltam, Teleki Mihály forgolódván a temetési pompa körül, és maga lovait fejedelmi módon felöltöztetvén"*.[374]

Mikes Kelemen nem sokkal a halála előtt, 1685-ben írta meg végrendeletét.[375] Rendkívül részletesen rendelkezett a jelentős birtokállományáról és vagyonáról. A testamentumos urai közül Teleki Mihály szerepelt az első helyen, aki ekkorra már a fejedelemség legbefolyásosabb főurává vált, és akivel Mikes nagyon szoros kapcsolatot alakított ki, csakúgy, mint korábban bátyja, Mihály Kemény Jánossal. Mellettük Naláczi István és Székely László, Teleki két legbizalmasabb embere, és a Bethlen testvérek, Gergely és Elek neve szerepel a felsorolásban. A háromszéki elitből Mikes Kelemen két rokonát, Kálnoki Sámuelt és Apor Istvánt választotta be közéjük. A végrendelet tökéletesen tükrözi Mikes Kelemen kapcsolati hálóját az erdélyi elit körében. Mikes nagyszerűen beépült Teleki Mihály kliensi körébe, és ezáltal jelentősen gyarapodott a vagyona és a tekintélye. Székelyföldön kívül elsősorban Teleki Mihály református köréhez kapcsolódott, a Székelyföldön belül viszont a katolikus elitnek volt a főszervezője, és azt igyekezett helyzetbe hozni, többek között sógorát, Kálnoki Sámuelt, és rokonát, Apor Istvánt.

Mikes Kelemen vagyona

Végrendeletében Mikes Kelemen maga is megerősítette azt, amit Cserei és Bethlen Miklós állít róla, tudniillik, hogy fiatalon nem számított a jómódú, gazdagabb nemesek közé. Bevallja:

„[…] az én szüleimtől semmi énnékem nem maradot, hanem az Úr Isten az ő jóvoltából, az én uramhoz való igaz tökéletes és hív, sok fáradtságos, halálos veszedelmek

[373] Bethlen M. 1980.
[374] Cserei M. 1852, 168.
[375] A végrendeletet megjelentette: Tüdős S. K. 2003, 279–288.

közt való fáradságim, szolgálatom után adta azt énnékem annyira, hogy énnékem penzemen kívűl az zabolai jószágban tizenöt-tizenhat emberen felyül nem jutott kezemhez, sőt a zabolai udvarháznak is egy részit Rákóczi Györgytől pénzen váltottam meg."[376]

Testamentumában Mikes Kelemen részletesen felsorolja a vagyontárgyait, melyek közül a zabolai udvarházat tartotta a legfontosabbnak. Az épület minden elemét megszerezte – a testvérei örökrészéből is – több, mint 4000 forint összegért. Zabolán kívül Zágonban, Lemhényben, Polyánban, Szentléleken rendelkezett jobbágyokkal és szántófölddel. Szentléleken kastélyt is említ. Több jobbágy és földterület Basa Tamás örökségéből került a tulajdonába. A már említettek mellett Dálnokon szerzett jobbágyokat. Maksán egy porciót kapott jobbágyokkal, amit a húgának, Henter Mihálynénak adott használatba. Dobón lévő birtokát Bethlen Gergelynek adta, amikor Bethlen Miklós bebörtönzését követően Bethlen Gergelyt beiktatták Udvarhelyszék főkapitányának.[377] Az említetteken kívül Fehér megyében, Petken és Páloson is átengedett birtokrészeket a húgának. Mindazonáltal a testvérei által birtokolt javakat minden módon igyekezett megkaparintani, lánytestvéreitől – Apor Lázár, Jankó Mihály és Boér Simon feleségeitől – perrel szerezte meg őket. Az eddig említetteken kívül jobbágyokkal bírt Nyújtódon, Uzonban, Sárfalván és Szunyogszegen is.

Ha mindezt összevetjük azokkal a birtokokkal, amelyek az 1614-es lustrajegyzékben a Mikesek neve mellett szerepelnek, akkor láthatjuk, hogy Mikes Kelemen rendkívül szorgalmas birtokgyűjtő volt. Ugyanakkor az is feltűnő, hogy jelentősen kicserélődtek a birtokok, és míg a 17. század elején a Mikes család elsősorban Kézdiszéken belül igyekezett birtokrészeket szerezni, addig Mikes Kelemen nemcsak Háromszék egész területén, de annak a határain túl is, elsősorban Csíkszék és Fehér vármegye irányába terjeszkedett. A Kálnokyaktól Köröspatakon szerzett birtokrészeket, azonkívül Brassóban is birtokolt házat, és egy szebeni *„szállásáról"*[378] is említést tesz. A végrendelet elkészítésekor jelentős mennyiségű készpénzzel is rendelkezett. 16 770 forintot, 2300 birodalmi tallért, 2650 aranyat említ, és kintlévőségeket is: Páter János 2000 arannyal tartozott neki, görög kereskedők 1050 arannyal és 2600 forinttal, Teleki Mihály 200 forinttal, Daniel István 200 forinttal, Bethlen Elek 1200 forinttal, Filstich Mihály brassói bíró 100 forinttal, Béldi Dávid 400 forinttal, dálnoki Mihálcz Mihály 50 arannyal, Mikes Pál 200 forinttal, Balás Ferenc 160 forinttal.

[376] Tüdős S. K. 2003, 281.
[377] Tüdős S. K. 2003, 282. Ez az átruházás Mikes szerint időleges volt, arra az időre vonatkozott, amíg Mikes a Bécs elleni hadjáratban részt vett.
[378] Tüdős S. K. 2003, 285.

Mikes Kelemen kapcsolati hálója

Mikes Kelemen végrendeletéből nagyszerűen kirajzolódik az a kapcsolati háló, amelyet élete során felépített. Ez a hálózat elsősorban a bátyján, Mikes Mihályon keresztül szerveződött, aki az 1650-es évekre Erdély elismert katonájává és politikusává vált, és katonai sikerei után Kemény János bizalmasaként egyre feljebb lépdelt az országos politika hierarchiájának lépcsőfokain. Apafi uralma idején Mikes Mihály már nem volt jelen az erdélyi politikában, de abból a körből, amely körülötte és Kemény János körül kialakult, sokan az öccsét is támogatni kezdték. Ilyen volt például az idős Ébeni István, aki 1662. május 16-án ezt írta Telekinek: *„Szegény Mikes Kelement megfogták, Fogarasban vitték."*[379]

Ekkorra már Teleki Mihály is Mikes Kelemen támogatói közé tartozott – jóllehet Teleki fiatalabb volt Mikesnél –, csakúgy mint Bánffy Dénes, aki 1663-ban kért Mikes számára Telekitől segítséget.[380] Bánffy Dénes és Mikes kapcsolata később is szoros maradt, legalábbis Bánffy egy 1667-ben kelt, Telekinek címzett levele erre utal: *„Mikes Kelemen uram dolgát igen akarom, kérem is Kegyelmedet, az én atyafiságomért is segítse szegént, mert ugyan egy igyben volt velünk s méltatlan eleget is szenvedett érettünk."*[381] Egy másik levél is hivatkozik erre a kapcsolatra, melyet Bánffy 1672-ben írt Telekinek:

> *„Ma Mikes Kelemennel sokat beszéltem s tűle is tanultam ki fundamentumosban az Pál uram oda be való istentelen conventiculumát és forralásit. Álnok, hamis lelkű emberek vadnak, kiknek ugyan nehéz ellenek állani emez declaratoroknál, de mindezekbe is az én Istenem segítsége által remélem Kegyelmed dolgainak boldogabb végét."*[382]

1672 őszén Mikes Kelemen többeknek is arra panaszkodott, hogy őt mint portai követet nem látták el megfelelő instrukciókkal, és ezért Bethlen Jánost hibáztatta.[383] Teleki Mihállyal az 1660-as évek elejétől ápolt szoros kapcsolatot, egyfajta stratégiai szövetség volt köztük. Mikes Telekinek írt levelei tele vannak hízelgéssel: számtalan jelét adja az elköteleződésének, és gyakran vannak olyan

[379] TML. II. 1662. május 16. Ébeni I. levele Telekinek, 291–292.
[380] TML. II. 1663. okt. 30. 632–633.
[381] TML. IV. 135.
[382] TML. VI. 369. Bánffy Dénes levele Teleki Mihálynak 1672. október. 16-án.
[383] *„Szegény Mikes Kelemen dolgánál ne feledkezzék; Isten udvarhoz vivén, írasson in bona forma levelet az kajmekámnak és más nagy rendeknek, mert ha azzal az levéllel megyen, csak contemnálják. Még csak követnek sem írták. Miért nem kellett az régi formában iratni? Kilátszik, csak Bethlen János uram dolga. De az inkább ő nagyságának s az országnak árt, nem Mikes Kelemennek. Bizony azokat az leveleket vissza kellene kéretni s az régi párokkal conferálni kellene, látnék meg, ő kegyelme bosszúból urának s hazájának teszen kárt. Még szegény Kelement elérnék az újobb levelekkel."* TML. IV. 528. Bánffy Dénes levele Telekinek 1669. október 1-én.

kiszólásai, amelyek a közös ellenfelet, Bethlen Jánost veszik célba.[384] Mikes Kelemen leveleiben sorozatosan panaszkodott Bethlen Jánosra, 1669-ben például ezt írja: *„Bizony ha Daczó menne portára, nem ilyen böcstelen levelet concipiált volna Bethlen János uram."*[385]

A Telekivel és Bánffyval folytatott levelezésének alapmotívuma volt a segítségkérés. Kihangsúlyozta, hogy mennyire nyomorult, szerencsétlen, mennyire kisemmizték. El is érte ezzel, hogy támogassák. Végrendeletében *„az én érdemem felett való tökéletes Úrnak"* nevezte Telekit – ez jól jellemzi kettőjük kapcsolatát.[386] Nem véletlen, hogy Teleki első helyen állt a testamentumosok és a tutorok között. Teleki 1672 januárjában a váradi határkonfliktusok ügyének megoldására felállítandó bizottságba Mikes Kelement javasolta, többekkel együtt, de a székelyföldi nemesek közül egyetlenként.[387] Teleki nagy taktikusként ugyanakkor távolságtartóan is tudott viselkedni, Mikes ezt is megtapasztalta:

> *„Mikes Kelemen írja, hogy szomorúan értette Telekinek róla való idegen itéletét, a mire soha okot még csak gondolatban sem adott, hanem vékony tehetsége szerént tökéletesen s igen szívesen is ügyekezett szolgálni. (Miss. 755. és 782.)"*[388]

Ennek ellenére mondhatni folyamatosan kapcsolatban maradtak, Béldi Pál egy Telekinek írt 1674-es levelében utalt rá, hogy Teleki szolgájával Mikesnél találkozott.[389]

Bánffy Dénes halála után Teleki egy Béldinek írt levelében elég pontosan körvonalazta az erdélyi érdekcsoportokat, és azok között, akik mellette álltak, Mikes Kelement is megemlítette.[390] Ezt a kapcsolat barátságnak nevezhetjük, legalábbis Béldi, Bethlen Miklós és Cserei annak látták.

[384] TML. IV. 513–514.: *„mást senkit itt nem találtam Betlen János és Kún István uramékom kívül; minemű expeditiom leszen Kegyelmed meggondolhatja."*

[385] TML. IV. 518.: Mikes Kelemen levele Teleki Mihálynak 1669. szeptember 20-án.

[386] Tüdős S. K. 2003, 280.

[387] TML. VI. 18: *„Azon dolognak penig eligazítására feles böcsületes rendek kivántatnak. Én jovallanám Kapi, Bánfi Dienes,Haller János, Rédei, Kornis, Torma István, Mikes Kelemen, Váradi István, Boldovai, Alsó János uramékat."* Teleki Mihály levele Apafi Mihály fejedelemnek.

[388] TML. VI. 376.

[389] TML. VI. 574.: *„az Mikes Kelemen uram kapujában találkozám Kegyelmed jámbor szolgájával."* Béldi Kelemen levele Teleki Mihálynak, 1674. március 12-én.

[390] *„Azt akarják az emberekkel elhitetni, Kegyelmedhez közel álló emberek szájából ment volna olyan szó ki, az két Hallernek, nekem, Bethlen Farkasnak, Gergelynek, Mikes Kelemennek, szebeni király bírónak meg kellene halni, úgy lehetne csendesség az országban… azon volnának leginkább, engem, Kegyelmedet, Kapi uramat, Haller János uramat összeveszthetnének… én nálam ugyan ördög uram végben nem viszi."* Teleki levele Béldinek 1675. január 21-én.

Mikes Kelemen támogatói között ott volt Petky István csíki főkapitány is, akinek 1667-es halála után Mikes majdnem két évtizedre átvette az erdélyi katolikus elit szószólójának szerepét.

A támogatókon kívül Bethlen Gergely állt a legközelebb Mikes Kelemenhez a főurak közül,[391] több ízben is Bethlen kötötte össze Mikest Telekivel, legalábbis továbbadta Telekinek mindazt, amit Mikes írt neki.[392] Emellett a Bethlen-testvérekkel kiegészülő kör sokszor megvitatta egymással az erdélyi ügyeket.[393] Több alkalommal is együtt írtak levelet Telekinek.[394] A kortársak előtt is nyilvánvaló volt a Bethlen-testvérek és Mikes közeli kapcsolata. Cserei kifejezetten őket tartotta Béldi megvádlóinak.[395] Végrendeletében Mikes *„az én régi két kedves atyámfiainak"* nevezte Bethlen Gergelyt és Eleket.[396]

A hozzá legközelebb álló Bethlen Gergely mellett fontos emberei voltak Mikesnek Bethlen Gergely testvérei is, Farkas és Elek, valamint az előbb említett Teleki Mihály és a Teleki köréhez tartozó Naláczy István és Székely László.[397] Naláczy Istvánt épp csak megemlítette a végrendelet, míg Székely Lászlóról hosszas dicséretet fogalmazott meg: *„az én kedves s meghitt komám uram […] mint életemben micsoda nagy tökéletességel volt én hozzám."*[398]

A hálózat harmadik csoportjához azok tartoznak, akik Mikes Kelemen patronáltjainak számítottak, majd később felnőttek mellé mint szövetségesei. Ilyen volt rokona, Kálnoki Sámuel is, illetve távolabbi rokona, Apor István.[399] Mindkettőjükkel kapcsolatosan Mikes támogatását emeli ki a végrendelet:

> *„Tekintetes Kálnoki Sámuel sogor uram ha Istene van talán gonosszal, hanem jóval lészen, megemlékezik arról mint viseltem én őkegyelmihez magamot. Tekintetes Apor István öcsém uramnak ki voltam én, tudja jól maga, s az sok becsületes ember micsoda atya helyett volt atyafia voltam őkegyelmének."*[400]

[391] Bethlen Miklós szerint *„Bethlen Gergely és Mikes Kelemen rettenetes barátosok voltak, merő Pilades és Orestes; Bethlen Farkasnak is és Eleknek is barátja Kelemen"*. Bethlen M. 1980. 673.

[392] TML. VII. 204. Naláczy István levele Teleki Mihálynak, 1676. április 12. *„Im mit írjon Kelemen uram Bethlen Gergely uramnak, in specie levelét odaküldtük. Gergely is itt vagyon, Farkas is bejű maholnap."*

[393] TML. VII. 580. *„Elek* [Bethlen] *uram éjjel megindulván tizenkét lovon, Sz.Miklósra ment az bátyjához. Ott találta Bethlen Gergely uramat, Mikes Kelemen uramat; az mint az estve jöve arrúl is hírem, páter Kászoni uramat is."* Bethlen János levele Teleki Mihálynak 1677 november 12-én.; máshol: TML. VIII. 67, 83, 84.

[394] TML. VII. 594. *„Mi, Uram, idejüvén, egymással beszélgettünk az fennforgó dolgokrúl…"* Bethlen Gergely, Mikes Kelemen és Székely László levele Teleki Mihálynak. 1677. november 20.

[395] Cserei M. 1852, 89.

[396] Tüdős S. K. 2003, 281.

[397] Cserei M. 1852, 97.

[398] Tüdős S. K. 2003, 281.

[399] Bethlen M. 1980, 668.: *„Apor István, még ebben az üdőben igen alávaló fejér kisnitzer (melyet Aporposztónak is híttak) köntösben járó, de másként felette szós, elévágó ember, meg-meg Mikes Kelemen sípja fogója vala."*

[400] Tüdős S. K. 2003, 281.

Állandó ellenfelének számított viszont kezdetben Basa Tamás,[401] Kún István, később Bethlen János és Béldi Pál, valamint ennek a négy embernek a köre, amelyet elsősorban Bethlen János szervezett és irányított.

Halála időpontjára Mikes Kelemen tökéletesen előkészítette a terepet a háromszéki és csíki katolikus elit számára, hogy végképp leszámolva a korábbi református riválisokkal, megszerezzék a székek vezető pozícióit. A Mikes-testvérek fellépésekor még jelen lévő Basa és Béldi családok hatalma a családfők halála és Béldi Pál bukása miatt megtört, és sem a Nemesek, sem a Daczók nem tudtak a helyükre lépni. Az Apafi-kor egyik legambiciózusabb, leghatározottabb karrierépítője munkáját részben a fia, Mikes Mihály, másrészt pedig Apor István folytatta.

[401] TML. VII. 283. *„egy néhány rossz emberek szintén úgy viselik itt magokot, mint az szegény Rákóczi fejedelem idejében, mikor Basa Tamás törökért küldött vala."* Mikes Kelemen levele Bethlen Farkasnak és Teleki Mihálynak 1676. augusztus 6.

Basa Tamás háromszéki főkapitány

A Basa család felemelkedése, Basa Tamás pályája és utolsó évei az Apafi-korban

A jó katona Basák harcias vérmérsékletük és nyughatatlan hatalomvágyuk miatt folyton összeesküvésekbe keveredtek a fejedelmek ellen, emiatt aztán a család több tagja is bitófán végezte. Már II. Rákóczi György idején is „zabolai" volt a Basák előneve, jóllehet a család Gelenczéről származott,[402] de tudjuk, hogy a 16. századtól kezdve rivalizáltak a zabolai Mikesekkel. 1548. február 28-án zabolai Basa Mihály döntőbíróként szerepelt Török Mátyásné Damokos Mihállyal és Becz Pállal folytatott perében.[403] Ugyanez év májusában többekkel együtt Basa Mihály is aláírt egy jelentést a görgényi várnagy számára.[404] Basa Péter 1566-ban János Zsigmond hadseregében harcolt,[405] bizonyára hősiesen, mert 16 ház jobbágyot kapott Zabolán.[406] 1574 és 1582 között többször szerepelt a széki közéletben.[407] Mike Sándor tudomása szerint négy testvére volt: Tamás, János, Máté és Lázár.[408] Mihálcz Ilonát vette feleségül, házasságukból Tamás, Péter és Anna nevű gyermekek születtek. Annát Damokos Tamás vette feleségül.[409] Tamásnak 1591-ben Báthory Zsigmond jobbágyokat adományozott Zabolán.[410] A Basák nem szerepelnek Basta 1602-es összeírásában, nem esküdtek fel a császár hűségére,[411] bár a 17. század folyamán folyamatosan jelen voltak a szék életében.

Basa Péter Tamás nevű fia a szintén ősiként számontartott Kálnoky családból választott magának feleséget: Kálnoky Bálint Druzsina nevű leányát. A Basa Tamás és Kálnoki Druzsina házasságából született négy fiú közül István 1610-ben belekeveredett a Báthory Gábor ellen szervezett összeesküvésbe, ezért még ugyanazon év március 25-én fej- és jószágvesztésre ítélték a besztercebányai

[402] Sándor Imre a Genealógiai füzetekben írt cikkében megkérdőjelezte a gelenczei származást: Sándor Imre. A zabolai Bassa család. *Genealógiai füzetek.* 1906, 14.
[403] SzOkl. 3. 286.
[404] SzOkl. 3. 291.
[405] SzOkl. 2. 195.
[406] SzOkl. 2. 214.
[407] SzOkl. 5. 132.
[408] Sándor I. 1906, 14.
[409] Sándor I. 1906, 14.
[410] Sándor I. 1906, 14.
[411] SzOkl. Új. IV. 73.

országgyűlésen.[412] Végül Bethlen Gábor akasztatta fel a lázadó kedvű székely nemest.[413] Basa István Péter nevű testvére is izgága természetű lehetett, legalábbis Kemény János emlékezete szerint:

> *„Basa István… lator, másik bátyja hasonló lator áruló ember vala, Basa Péter, mindenik pápista ember, de elfajultak; mert mind atyjok jámbor böcsületes ember volt, mind öccsök, az említett Tamás evangelicus jámbor ember… Basa Istvánt … végtére anno 1623. német ellen való hadi expeditiókor, edictum lévén az földnek lakosinak élésen kívül egyéb javaitól megfosztatások ellen, szegény emberek köntösi tanáltatának nála, s az régi bűnt az az alkalmatosság újítván, Kéménd nevű helynél Esztergom tájékán felakasztatá. Péternek széjjel való praktikája az fejedelemnek constálván, és csak contemnálván, egykorban ugyan meg is mondotta vala: szabad jüvése, menése lenne árulkodni, … egykor Budára szökék, és ott veték az Dunába."*[414]

Basa Péter az 1614. évi lustrajegyzék tanúsága szerint nemcsak lázadozó volt, de ambiciózus birtokgyűjtő és hatalmaskodó jobbágyszerző is. Zabolán írták össze az egész Háromszék legjelentősebb jobbágytartójaként, aki nyolc településen összesen 132 jobbágyot birtokolt. Ezzel a nagy számú jobbággyal sikerült maga mögé utasítania a 94 jobbágyot birtokló Mikes Benedeket.[415] Basa Péter az 1635-ös lustra alkalmával is összeíratott zabolai nemesként.[416] A családból mégsem ő emelkedett a legmagasabbra, hanem a még testvéreinél is erősebb egyéniségként, a vidéken élet és halál uraként ismert Basa II. Tamás. Alakja mesékbe és mondákba is belekerült, a valóságtól teljesen elrugaszkodó történetek is megőrizték az emlékét.[417] Ezek a legendák igazi helyi kiskirályként festették le Basát, aki senkit nem tűrt meg maga felett. Karrierje annak ellenére is magasra ívelt, hogy sokszor panaszkodtak a viselkedésére. Kemény János úgy emlékezett rá önéletírásában, hogy *„nagy főember Háromszéken, azon székeknek kapitánya és tanácsúr is"*.[418]

A legnagyobb karriert befutott Tamást 1667-ben 73 évesnek tudta Bethlen Miklós, ami azt jelenti, hogy valamikor az 1590-es években születhetett.[419]

[412] EOE. 6. 201.; Deák Farkas: A széki merénylet 1610-ben. *Századok* 1876. 477.

[413] Horn I. és mtsai. *Tündérország útvesztői*. 2005, 252–253.; Orbán B. 1868–1873. III. 1869, 138–146.; Pálmay József. *Székely nemesi családok. Háromszék vármegye nemes családjai.* Jókai Nyomda Rt. Sepsiszentgyörgy, 1902, reprint, 2000, 54–55. Gudenus János József. *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. II., Budapest, 1993, 321–326.

[414] Kemény J. 1980, 25.

[415] Balogh J. 2005, 180–181.

[416] Tüdős S. K. 2003. Meg az 1635-ös: Demény Lajos (szerk.). *Székely oklevéltár. Új sorozat V. Székely népességösszeírások, 1635.* EME, Kolozsvár, 1999, 119.

[417] Orbán B. 1868–1873. III. Pest, 1869, 140.

[418] Kemény J. 1980, 17.

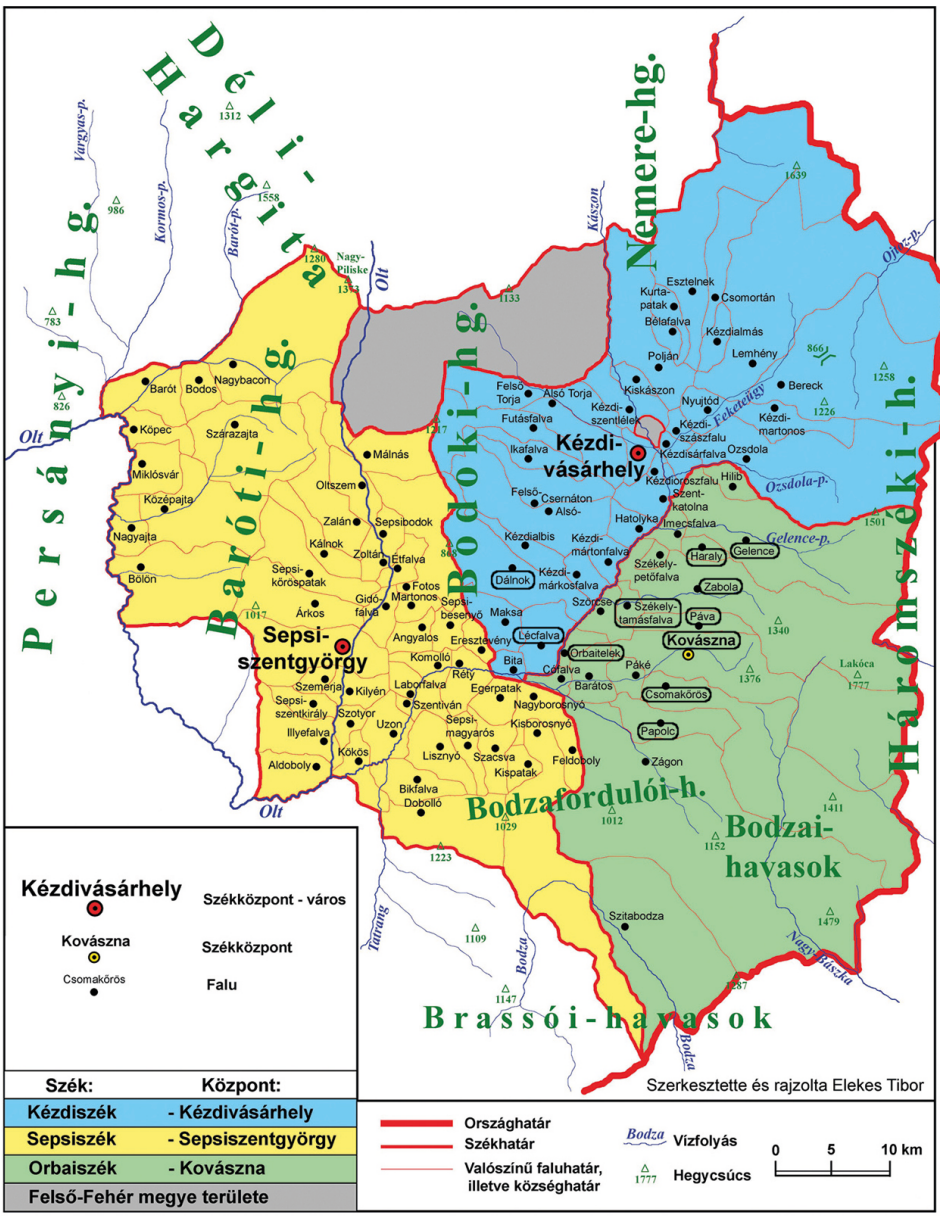
[419] Bethlen M. 1980, 624.

Pályája a 30-as években kezdődött. 1632-ben fejedelmi küldöttként intézkedett Damokos Jánosné ügyében a széken.[420] I. Rákóczi György 1636-ban Lupul vajdához küldte követségbe.[421] Ugyanebben az évben újabb megbízatást kapott: a fejedelem békebiztosa lett a Zaránd megyei Jenőnél, ahol Rákóczi egyezséget kötött a budai pasával. 1638. október 5-én I. Rákóczi György Barcsay Ákos társaságában küldte Lupul vajdához.[422] Ez a közös feladat alapozhatta meg kettejük között a későbbi szoros kapcsolatot, stratégiai szövetséget. A követségnek az lett az eredménye, hogy a Moldvába menekült Mikes-testvéreket Lupul vajda kiadta Rákóczinak, aki aztán megkegyelmezett nekik. 1642. március 6-án – Serédy Istvánnal, Sulyok Istvánnal, valamint a szászvárosi királybíróval együtt – a fejedelem főkövetéként küldte a Portára, hogy előkészítsék ifjabb Rákóczi György fejedelemmé választását.[423] A sok megbízatás arra enged következtetni, hogy Basa Tamásnak ezekben az években sikerült utat találnia az udvarhoz. Feltételezhető, hogy ez a közeledés összefügg a Mikes-fiúk elítéltetésével. A két család közötti rivalizálás eredményét néhány évre eldöntötte, hogy a Mikesek nótáztatott birtokai közül Basának is sikerült megszerezni néhányat.

1639. június 2-án Basa Tamás malmot szerzett a Feketeügy nevű folyón, a kézdiszéki Dálnokon.[424] Ugyanekkor már minden bizonnyal a hatalmaskodást is alkalmazta a terjeszkedésben, erre utal egy 1639. december 2-án kelt rendelet, amely szerint más jobbágya megszerzése miatt a fejedelem megintette.[425] Az eset nem volt egyedi, már korábban is történt ilyen: Szentkatolnán egy bizonyos Cseh Lőrinctől már 1637-ben elfoglalt egy földterületet.[426]

A Mikesek visszaszorítása azért is felelhetett meg a fejedelem politikai szándékainak, mert éppen ebben az évtizedben döntötte el, hogy a korábbinál erőteljesebben támogatja a református egyházat a többi felekezet rovására. A református Basa, aki látványosan arra törekedett, hogy mind nagyobb területeket szerezzen meg Háromszéken, a maga erőszakosságával remek szövetségesnek tűnt ehhez a tervhez. A kálvini irány iránti harcos elkötelezettségét mutatja, hogy Zabolát, ahol a 15. század végéig nem gyökeresedtek meg a reformáció tanai, a 17. század elejétől már református településként említik.[427] Lehetséges tehát, hogy az a Basa

[420] Sándor I. 1906, 15.
[421] Sándor I. 1906, 138–146.; Pálmay József. *Háromszék vármegye nemes családjai.* Kolozsvár, 1901, 54–55.; Gudenus János József. *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája.* II., Budapest, 1993, 321–326.
[422] EOE. 10. 31.; Török-magyarkori államokmánytár. III. 20, 21.
[423] EOE. 10. 60.
[424] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 22. 133.
[425] SzOkl. 4. 272–273.
[426] Pálmay J. 1901, 103.
[427] Sipos Gábor. Háromszéki egyházszervezeti viszonyok 1581-ben. *Református Szemle.* 2003/6., 635–637.

Sepsi, Kézdi és Orbai szék 1567-ben

4. térkép. A Basa család birtokai Háromszéken

Tamás, aki 1644-ben új harangot öntetett a zabolai református templomnak,[428] 1666-ban tornyot is építtetett hozzá, és a gyülekezetet folyamatosan támogatta,[429] részt vett a kálvini reformáció erőszakos terjesztésében is. A katolikus Mikesek településén a katolicizmus ilyen mértékű visszaszorulása legalábbis erre enged következtetni. A faluban szolgált művelt református lelkészek és az innen peregrinációra indult diákok egészen kivételesen nagy száma azt sugallja, hogy Basa bőkezű támogatója volt egyházának.[430]

I. Rákóczi György tehát szövetségesének tudhatta Basa Tamást, akit 1642-ben is a fejedelem támogatásával választottak meg Háromszék főkirálybírójának.[431] Bár a szakirodalom egy része már ekkortól széki főkapitánynak nevezi,[432] valószínűbb, hogy csak 1650-ben nyerte el a főkapitányságot. Így is jelentős volt a befolyása Háromszéken. Ami biztos: 1642 februárjában egy I. Rákóczi György által adományozott nemesség kihirdetésekor Basa Tamás főkirálybíróként írta alá a nevét,[433] csakúgy, mint az év októberében, amikor egy közszékelyt emelt darabonttá a fejedelem.[434] Meg kell jegyeznünk, hogy az említett két alkalommal a fejedelem és Basa az oklevelek aláírói – a főkapitány neve mindkét esetben hiányzott. Ez arra utal, hogy Basa és I. Rákóczi György kifejezetten jó kapcsolatban voltak egymással. 1643-ban Basa Tamás már biztosan fejedelmi étekfogó is volt,[435] sőt ő elnökölt az ebben az évben Lécfalván tartott országgyűlésen.[436] Ekkorra I. Rákóczi György teljes bizalmát élvezte, fontos kérdésekben kikérte a véleményét.[437] 1643–1644 folyamán I. Rákóczi György magánleveleit szállította.[438] 1644 áprilisában már ő volt az elnök Háromszék maksai székgyűlésén.[439] Ebben az évben a fejedelemmel tartott a hadjáratában össze is különbözött a fiatal

[428] Basa Tamás felekezeti hovatartozására nézve a szakirodalomban némi bizonytalanságot okozott az, hogy Kemény János evangélikusnak nevezte, ezért aztán őt követve mások is.: Kemény *„evangelicus jámbor embernek"* nevezte Basát, ami a megnevezést tekintve vonatkozhatott a kálvini irányra, de arra is, hogy a háromszéki reformátusok nagyon közeli kapcsolatot ápoltak a közeli szász evangélikussággal. Kemény J. 1980, 25.; Horn I. és mtsai. *Tündérország útvesztői*. 2005.

[429] Orbán B. 1868–1873. III. Pest, 1869, 140.

[430] Pozsony Ferenc. A schóla felette szükséges voltáról. *Zabola*, Száz magyar falu könyvesháza Kht, Budapest, 2007. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Zabola/pages/016_a_schola_felette.htm Utolsó letöltés dátuma: 2012. augusztus 12.

[431] Trócsányi Zs. 1980, 23.

[432] Tüdős S. K. 2003.

[433] SzOkl. 6. 168.

[434] SzOkl. 6. 171.

[435] Szilágyi S. 1875, 118.

[436] Pálmay J. 1901, 672.

[437] Török-Magyarkori Állam-Okmánytár. III. 210.

[438] Szilágyi S. 1875, 113, 142, 167, 172, 189, 215, 226, 252, 265.

[439] Pálmay J. 1901, 322.

II. Rákóczi Györggyel, aki ezért megintette őt.[440] I. Rákóczi György azonban hasznosnak ítélhette a székely nemes szolgálatait, mert Basa Tamás már 1645-ben Konstantinápolyban járt portai követségben.[441] 1645 folyamán Háromszékről, Moldva és Havasalföld állapotáról tudósít.[442]

I. Rákóczi György 1643–1645 folyamán írt leveleiből kitűnik, hogy ő is, és Lorántffy Zsuzsanna is kedvelte Basa Tamást, de idősebbik fiuknak időnként konfliktusai támadtak a székely nemessel.[443] Ennek ellenére, talán Lorántffy Zsuzsanna jóindulatából, Basa Tamás megmaradt a Rákócziak szolgálatában, és ellátta őket hírekkel a moldvai és havasalföldi történésekkel kapcsolatban.[444] 1645 áprilisában egy kézdivásárhelyi konfliktus ügyében ismét Basa Tamás és a vicekapitány, uzoni Béldi János, valamint az alkirálybíró, lécfalvi Gyárfás Ferenc intézkedett.[445] 1649 novemberében Basa jelentős birtokokat szerzett Teleken, Kovásznán, Páván és Zabolán, és hozzájutott egy malomhoz is.[446] 1649-ben Szentkatolnán házat építtetett magának.[447] Ezekben az években már Háromszék főkirálybírájaként szerepelt.[448]

II. Rákóczi György bizalmatlan volt az agresszív székely nemessel szemben, mégis megtartotta a tisztségeiben, sőt elő is léptette széki főkapitánnyá.[449] A fejedelem 1650. január 30-ai levele, melyet Segesvárról írt öccsének, jól tükrözi sajátos viszonyát Basához. A levélben beszámolt a Basa Tamásról kapott hírekről, és bevallotta, nem hitte el őket azonnal, mással is leellenőriztette őket, végül aztán kinevezte Basát Háromszék főkapitányává.[450] A kinevezés hivatalos oklevelének dátuma 1650. április 9.[451] 1652. november 14-én Basa Tamás címeres nemeslevelet

[440] Jakó Zsigmond. Erdélyi okmánytár II. 1301–1339. *Magyar Országos Levéltár kiadványai – II. Forráskiadványok*. 40., Budapest, 2004.; Szilágyi Sándor. Levelek és okiratok II. Rákóczy György fejedelem diplomacziai összeköttetései történetéhez. *TT*. 230.

[441] Szádeczky K. L. 1927, 181–189.

[442] Szilágyi S. 1875, 340–341.

[443] Szilágyi S. 1875, 353.

[444] Szilágyi S. 1875. 415.

[445] SzOkl. 6. 175.

[446] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 27. 199–200.

[447] Erdész Ádám (szerk.). *Márki Sándor naplói I. (1873–1892).* Gyula, 2015, 482.

[448] Szilády Á. – Szilágyi S. 1870, 418–420. A levél szerint ekkor Marosszék főkapitánya Huszár Mátyás volt, Petky István csíki főkapitány, Damokos Tamás csíki főkirálybíró, Rhédey János udvarhelyszéki főkirálybíró és Daniel János udvarhelyszéki vicekapitány. SzOkl. 6. 189.

[449] Szilágyi S. 1875, 415.

[450] Szilágyi S. 1875. *„az is meg tudja mondani, ha az Basa uram híre igaz-e… Mi onnét Csikban megyünk, Háromszékre jüvüuk ki. Basa uramat is most akarjuk beállíttatni, Dániel János uramat is az királybiróságban."*

[451] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 25. 165.

kapott a fejedelemtől.[452] 1653-ban beválasztották a fejedelmi tanácsba,[453] és birtokadományban is részesült, március 10-én megkapta az örökös nélkül meghalt Markosfalvi Ádám Markosfalván lévő részbirtokait.[454] Az év folyamán vizsgálóbiztos volt Kemény János és Serédy István mellett a szászok visszaéléseinek kivizsgálásakor.[455] Még ugyanekkor abba az országgyűlési bizottságba is delegálták, amely az írásba foglalt törvényeket vizsgálta felül.[456] A bizottságban Petky István mellett Basa Tamás volt a másik székely nemes.

Ezeket a megbízatásait Basa minden bizonnyal annak köszönhette, hogy a fejedelem még nála is jobban tartott attól a Kemény Jánostól, aki egészen mesterien építette a maga kapcsolati hálóját a székely nemesség körein belül, hívévé téve a vagyona visszaszerzésén munkálkodó Mikes Mihályt, és Csíkszék ekkoriban felemelkedő új hatalmasságát, Petky Istvánt is. Nem véletlen, hogy Basa Tamás éppen akkor került a fejedelmi tanácsba, amikor a Kemény barátjaként ismert Petky is tanácsos lett, és amikor a későbbi fejedelemnek sikerült udvarhelyszéki kapitánnyá kineveztetnie öccsét, Kemény Boldizsárt. Támogatása és megerősítése jeléül Rákóczi Kézdiszéken is adományban részesítette Basát, hogy erősítse a széken belüli súlyát.[457] Az 1653-as évi, valamint az 1655-ös évi hadjáratok tovább erősítették Kemény és körének befolyását, amit a fejedelem Basa Tamás háromszéki hatalmának növelésével igyekezett ellensúlyozni. Nemes János naplója jól mutatja, hogy 1654-ben Basa a széki nemesség legnagyobb részével folyamatosan kapcsolatban volt, házánál gyűléseket tartott nekik.[458] 1654. augusztus 18-án Maksán a székgyűlésen ő esküdtette fel Béldi Pált a háromszéki főkirálybíróságra.[459] 1655-ben együtt jártak el a szék ügyeiben.[460]

Az 1655-ös hadjárat idején a hadjárat fővezére, Kemény János azzal alázta meg a háromszéki kapitány Basa Tamást, hogy a nála alacsonyabb rangú Boros János parancsnoksága alá osztotta be,[461] és ezzel ismét kiváltotta Basa engedetlenségét. Boros János augusztusi jelentésében[462] negatív képet festett Basa Tamás

[452] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 26. 68.; Kempelen Béla. *Magyar nemesi családok*. I., 1911, 465. https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/1-kotet-2/, Utolsó letöltés: 2020. július 5.

[453] Horn I. és mtsai. *Tündérország útvesztői*. 2005, 251.

[454] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 26. 209.

[455] EOE. 11. 29.

[456] EOE. 11. 26. A bizottság tagjai rajta kívül: Haller István Rhédey Ferencz, Serédy István. Kemény János, Bethlen Ferencz, Sulyok István, Barcsay Ákos, Haller Gábor és Petky István.

[457] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 29. 209.

[458] Tóth E. 1902, 245.

[459] Tóth E. 1902, 243.

[460] EOE. 11. 224.; SzOkl. 6. 199.

[461] Horn I. és mtsai. *Tündérország útvesztői*. 2005, 251.

[462] Boros János jelentése II. Rákóczi Györgyhöz in: Jakó Zs. 2004; Szilágyi S. 2004, 230.

hozzáállásáról, de ez még nem ingatta meg Basa pozícióit: a lengyel hadjárat előtt egyike volt azoknak a tanácsuraknak, akiknek II. Rákóczi György kikérte a véleményét a hadjárat terveit illetően.[463] Basa – csakúgy, mint Barcsay Ákos és Haller Gábor – 1656-ban támogatta a hadjárat megindításának tervét.[464] A Kemény-pártiak győzelme azonban így is egyértelmű volt.[465]

Basa Tamás széken belüli tekintélye továbbra sem csökkent, ez abból is látszik, hogy Nemes János még a lengyel hadba induláskor is kapitánynak nevezte.[466] 1657. január 3-án indult el a háromszéki nemesség főkapitányaként a lengyel hadjáratba – Kaczán, Szászkézden, Holdvilágon, Zágoron és Ákosfalván keresztül.[467]

Basa Tamás részt vett a lengyelországi hadjáratban, de a tatár fogságáról nincs forrásos adatunk. Azt viszont biztosan tudjuk, hogy már 1658 októberében otthon volt.[468] Egy forrás szerint Székely Mózes tatár fogságból való szabadulását már 1657-ben pénzzel segítette.[469] 1658 nyarára megromolhatott a viszonya II. Rákóczi Györggyel, mert a fejedelem Mikes Mihály öccsét, Kelement nevezte ki helyette háromszéki főkapitánynak.[470] Ez Basát egyértelműen Barcsay Ákos hívei közé sodorta. Valószínűleg már az ötvenes évek elején jó munkakapcsolat alakult ki közte és Barcsay Ákos között, amit az is erősített, hogy Barcsay elvette feleségül Szalánczy Erzsébetet, annak a Kemény Erzsébetnek a lányát, aki Basa második felesége volt.

A lengyel hadjárat kudarcából mind Barcsay, mind Basa azt a következtetést vonták le, hogy meg kell békíteni a Portát. Mivel ennek Rákóczi makacsságában akadályát látták, Basa egész Háromszéken szervezkedni kezdett az új fejedelemjelölt érdekében, és már október 17-én Brassóban megeskette Barcsay hűségére a széki elit hozzá hajló tagjait, köztük Nemes Jánost is.[471] 1658. december 13-án negyedikként írta alá azt a levelet, amelyben az erdélyi nemesség egy része Rákóczit okolta Erdély pusztulásáért, és amelyben lemondásra szólították fel a fejedelmet.[472] Az 1659-es évben Basa Tamás tovább folytatta a szervezkedést, és a Nemeseken kívül Kún Istvánt és Kálnoky Mihályt is Barcsay pártjára állította.

[463] Szilágyi S. 1875, 146–162. A Basa válaszlevelét később, amikor már Barcsai és Basa szembefordultak vele, megküldte a rendeknek, bizonyítván, hogy ők is egyetértettek a vállalkozással. EOE. 12. 330.
[464] Deák Farkas. Kemény János erdélyi fejedelem levelei a gr. Csákyak kassai levéltárában. *Századok* 1873. 60. 408.; Református Székely-Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy, 1889. 5.
[465] SzOkl. 6. 215–222.
[466] Tóth E. 1902, 249.
[467] Tóth E. 1902, 246.
[468] Tóth E. 1902, 251.
[469] SzOkl. 6. 208.
[470] EOE. 11. 396.
[471] EOE. 11. 377.
[472] EOE. 12. 114.

1659. február 27-én Barcsay Ákos kinevezte Basa Tamást az országgyűlés elnökévé.[473] Márciusban Basa rendelkezett a Rákóczihoz küldendő követek teendőiről.[474] 1659 végén megindult a Rákóczi-pártiak ellentámadása, és Barcsay legfőbb híveként számon tartott Basa Tamás és veje, Kún István háromszéki birtokait december végére felprédálták.[475] Mikes Mihály és Mikes Kelemen 1660 elején magára Basa Tamásra vadásztak. Február 17-én elfogták Tamás testvérét, Basa Pétert, majd Fogaras várába zárták, remélve, hogy ezáltal Basa Tamás rejtekhelyét is megtudhatják.[476] Február 24-én elfogták a Rákóczi serege elől Brassóba menekült nemesek feleségeit is, és arra használták fel őket, hogy Basa Tamás szövetségeseitől megtudják Basa tartózkodási helyét.

1660-ban, amint a Mikesek kerültek fölénybe a székben, elfogták az ellenszegülőket, egy Bögözi nevű székely nemest fel is akasztottak elrettentésül.[477] A Mikes–Basa küzdelem itt már nem kizárólag a különböző fejedelmi pártok közti harcot jelentette: a széken belüli hatalomért is marakodtak.[478] Ebben az időben háromszéki viszonylatban Basa Tamás már a vejével, Kún Istvánnal együtt állt a törökpárti Barcsay vezette ellenzék élére.[479] Az év augusztusára úgy tűnt, Basa Tamás kezdi visszaszerezni a hatalmat a széken belül.[480] A Nemes, a Daczó és a Kálnoky családokat is maga mellé állította. A háromszéki székgyűlésen Kökösben – valószínűleg óvatosságból – még Daczó János helyettesítette,[481] de nemsokára, augusztus 25-én már Nemes Jánost fogadta Prázsmáron. A megbeszélésnek meg is lett az eredménye: szeptember 23-án Nemes már újra Barcsay mellé állt. 1661. november 20-án az ő vezetésével érkezett Kisselykre a háromszéki nemesek küldöttsége, ahol Apafi Mihályt fejedelemmé választották.

A fejedelmi jelvények átadása mellett a fejedelemmel együtt négyen kaptak kaftánt Ali basától: Kassai Ferenc, Basa Tamás és Kún István.[482] Basa Tamás nem kapta vissza az 1658-ban elveszített háromszéki főkapitányságot, viszont sikerült a saját érdekköréhez tartozó Nemes Jánost főkapitánnyá tétetnie.[483] 1662-re belső tanácsosi címet szerzett, Kézdiszékről Orbaiszékre is kiterjesztette a birtokait, és folyamatosan növelte őket. 1662. június 1-jén Apafi Mihály már

[473] EOE. 12. 14.
[474] EOE. 12. 201.
[475] Tóth E. 1902, 256.
[476] Tóth E. 1902, 257.
[477] Tóth E. 1902, 381.
[478] EOE. 12. 430.
[479] EOE. 12. 430.
[480] EOE. 12. 387.
[481] Tóth E. 1902, 261.
[482] Tóth E. 1902, 379.
[483] 1662. május 8-án ugyan a háromszéki főkapitányságot Apafi egy évre Rhédey Lászlónak adta, de végül sikerült Nemesnek megszereznie. Tóth E. 1902, 381.

a Kolozsvár melletti táborában megjutalmazta a hozzá hűséges székely nemest: Kovásznán, Páván és Zabolán, valamint Léczfalván adományozott neki újabb birtokrészeket.[484]

1663 májusára Basa Tamásnak újra sikerült megszereznie Nemes János számára a főkapitányi tisztséget. Veje, Kún István társaságában iktatta be Nemest a főkapitányságba, Rétyen, Háromszék gyűlésén, május 28-án.[485] 1664-ben Basa Tamás még központi szerepet játszott a székben: jelen volt a székgyűlésen, a mustrán, a Henter család osztozásakor, és vejével, Kún Istvánnal együtt vendégül látta a szék nemeseit.[486] Ugyanez év márciusában Nemes János arról tudósít, hogy Basa Nagyborosnyón található *„avasának"* felprédálása miatt meg kellett békítenie az idős tanácsurat és a települést, amelynek lakói szerepet játszottak a prédálásban.[487]

Júniusban az országgyűlésen Basa a vejével, Kún Istvánnal együtt erélyesen szóvá tette a kétfelé való politizálást, követelve, hogy Erdély szakítsa meg a Bécs felé nyitó tárgyalásokat.[488] 1665-ben tagja volt annak a bizottságnak, amely felelős volt a székre kivetett 3000 forint adó beszedéséért.[489] A tekintélye még megkérdőjelezhetetlen volt, de már egyre több helyen tűnt fel riválisaként Mikes Kelemen. 1665. május 10-én Basa azok között volt, akik bőségesen adakoztak az enyedi kollégium javára.[490] A legjelentősebb református erdélyiek között szerepelt a neve, közvetlenül Bethlen János, Bánffy Zsigmond, Zólyomi Miklós, Kemény Zsigmond, Kapy György és Béldi Pál után, és kevéssel utána következett a veje, Kún István is. Ők ketten többet adtak, mint a három Bethlen-testvér, Farkas, Gergely és Elek. Látható, hogy az ekkor még Basa által irányított székelyföldi református elit szép számmal felsorakozott.

1667-ben azt a levelet, amelyet a Zólyomi-ügyben írtak az erdélyi rendek a nagyvezérnek, Basa Tamás még tanácsúrként írta alá, noha ekkor már túl volt a 70. életévén.[491] Utolsó nagy politikai akciójaként rávette Bethlen János kancellárt, hogy fiát, Bethlen Miklóst házasítsa össze az unokájával, Kun Ilonával. Azt, hogy ez a frigy Basa és Bethlen János megegyezése alapján jött létre, Bethlen Miklós önéletírásából tudjuk. Mivel Kún Ilona anyja, Basa Ilona miatt a Basa család azon az ágon kihalt, Basa Tamás vagyonának örököseként tekintett az

[484] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 30. 468.
[485] Tóth E. 1902, 382.
[486] Tóth E. 1902, 386.
[487] Tóth E. 1902, 386.
[488] EOE. 13. 57.
[489] Tóth E. 1902, 389.
[490] EOE. 14. 99–100.
[491] EOE. 14. 262.

unokájára,[492] és ezzel a vagyonnal kínálta meg a nála jóval magasabb társadalmi rangú Bethlen Jánost: *„Kún Ilonát, melyet a többi felett commendált Basa Tamás, jószággal, gazdagsággal, és úri tisztekkel híres-neves, hogy lészen száz ház jobbágya, pénze etc. Volt is, ami volt, mint ide alább meglátszik."*[493] Maga a lánykérés is Zabolán, Basa Tamás udvarházában volt.[494] Az 1668. június 12-én tartott lakodalom megszervezéséből már nem vette ki a részét, ekkorra ugyanis megbetegedett, többször is halálhírét keltették. Halála időpontja bizonytalan, csak a temetése dátumát ismerjük, mégpedig Nemes János naplójából, melynek 1670. március 24-ei bejegyzésében az áll: *„ma temettük el szegény idvezült Basa Tamás uram testét"*.[495] 1670 májusában Béldi Pál új embert javasolt Basa Tamás helyére egy bizottságban.[496]

A Basa család hatalomépítését akadályozta, hogy bár Basa Tamás kétszer is megnősült, de csak egyetlen unokája született – a lánya révén –, aki megérte a felnőtt kort. Első feleségétől, Mikes Ilonától[497] született lánya, Ilona osdolai Kún Istvánhoz ment feleségül. Mikes Ilonától két fiúgyermeke is lett, Lázár és Péter. Péter megérte a felnőtt kort, meg is házasodott, ott volt a lengyel hadjárat végén, 1660-ban azonban ő is a Barcsay-párt mellé állt, II. Rákóczi György Kővárba záratta, onnan kiszabadult, 1666-ban viszont meghalt. A házasságából egyetlen egy kislány született, aki gyermekként elhunyt.[498] Kemény János nem tudott arról, hogy Basa Tamásnak lett volna gyermeke a második feleségétől, Kemény Erzsébettől. Sándor Imre egy kiskorában meghalt lányt említ.[499] A Basa családnak ez az ága Basa Tamás leányunokájában, Kún Ilonában kihalt.

Basa Tamás mindvégig nagyhatalmú és erős akaratú ember volt: Bethlen Miklós még késő öregségében is tisztelettel tekintett rá. Bár pályája csúcsa I. Rákóczi György uralmának végére és II. Rákóczi György uralmának az elejére esett, mind 1657–1661 között, az átmenet éveiben, mind pedig Apafi Mihály uralmának első éveiben nagyon fontos szerepet töltött be az erdélyi fejedelemség életében tanácsúrként és Háromszék informális vezetőjeként. Tudatosabb és jobb szervező volt, mint a nála nagyobb birtokokkal rendelkező Béldi Pál. Céltudatosan irányította a háromszéki református elitet: nemcsak csoporttá szervezte őket

[492] Bethlen Miklós végül úgy emlékezett, hogy Kún Ilona anyjának halála után az apósa nem akarta kiadni a felesége anyai örökrészét: *„Basa Ilona holta után soha az anyai jószágból és jókból feleségem részét szépen ki nem adá."* Bethlen M. 1980, 639.

[493] Bethlen M. 1980, 624.

[494] Bethlen M. 1980, 624.

[495] Tóth E. 1902, 408.

[496] SzOkl. 6. 327.

[497] Sándor I. 1906, 138–146.; Pálmay József. 54–55.; Gudenus J. J. 1993, 17.

[498] Sándor I. 1906, 138–146.; Pálmay József. 54–55.; Gudenus J. J. 1993, 17.

[499] Sándor I. 1906, 138–146.; Pálmay József. 54–55.; Gudenus J. J. 1993, 17.

egy évtizedre, de mivel rokoni kapcsolatban volt Bethlen Jánossal, az országos református elitbe is be tudta kapcsolni a háromszéki református nemeseket. Fia halála után a veje nem volt képes folytatni az általa elkezdetteket, Béldi Pál pedig ugyancsak nem volt Basához hasonlóan következetes és tehetséges.

Osdolai Kún István, a szürke eminenciás székely generális

Kún Istvánt – Bethlen Miklós első feleségének apját – elsősorban Bethlen önéletírásából ismerhetjük. Basa Tamás vejeként az Apafi-kor első évtizedében jelentős szerepet kapott apósa mellett nemcsak a székelyföldi, de az országos politikában is. Egyéni lépéseiről nem tudunk, de Basa Tamás szövetségeseként a Barcsay-párt fontos tagjának számított.

Az osdolai Kun család első ismert háromszéki tagja egy bizonyos Kun Antal volt, aki Kézdiszék képviselőjeként vett részt 1506-ban az agyagfalvi gyűlésen.[500] Kun Kocsárd (Gothárd) a család híres hadvezér tagja volt, aki Szapolyai Jánostól Algyógy birtokát kapta szolgálataiért.[501] A későbbi időkből, 1580-ból osdolai Kun Gáspár tűnik fel a forrásokban, aki Maksán két birtokrészt adott zálogba Kun Gergelytől örökölt adóssága fejében Jankó Ferencnek.[502] Az 1614-es lustra szerint nem volt benne az első 25-ben a birtokolt jobbágyok számát tekintve.[503] Kún Istvánnak ekkor Osdolán 1, Marthonosban 17 jobbágya volt.[504] A lustra szerint Kun ekkor Marthonosban élt.[505] Bethlen Miklós későbbi veje szerint *„Osdolai Kún István tisztességes, de imeznél* – tudniillik Béldi Pálnál – *sokkal kisebb és alábbvaló főember”*.[506]

Kún István neve is szerepelt annak az 1658. november 8-án kelt levélnek az aláírói között, amelyben az erdélyi rendek II. Rákóczi György lemondását kérték.[507] Kun 1658-ra Basa Tamással együtt a „törökös” párthoz csatlakozott. Nemes János naplójának 1659 decemberi bejegyzésében arról számolt be, hogy 27-én

[500] SzOkl. I. 319.

[501] MTT. XXVIII. (Szokl 1219–1776. Közzéteszi: Barabás Samu (szerk.). *Magyar Történelmi Tár. XXVIII.* III/3., Székely Oklevéltár 1219-1776. Budapest, 1934, 287. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_szekely_okleveltar/?pg=0&layout=s, Utolsó letöltés dátuma: 2022. március 15. továbbiakban hivatkozva mint MTT.

[502] SzOkl. 5. 123.

[503] Balogh J. 2005, 181.

[504] Balogh J. 2005, 173.

[505] SzOkl. Új. IV. 455.

[506] Bethlen M. 1980, 624.

[507] EOE. 12.105. A levél a marosvásárhelyi országgyűlésen íródott, az aláírók között volt Haller Gábor, Bethlen János, Lázár György, Csáky László, Haller Pál, Ugron András, Daniel Ferenc, Basa Tamás, Bánffy Zsigmond, Keresztessy Ferenc.

anyjánál, Mikó Zsuzsannánál együtt vacsoráztak Basa Tamással, Kún Istvánnal és Kálnoky Mihállyal. Ekkor kapták a hírt, hogy Basa Tamás és Kún István birtokait felprédálták a Mikesek által vezetett Rákóczi-párti csapatok.[508] Apafi fejedelemmé választásával úgy tűnt, Kún István karrierje is elér a csúcsára: november 22-én Kisselyken székely generálissá tette a frissen megválasztott fejedelem.[509] November 28-án, amikor Ali pasa átadta a fejedelmi ékszereket Apafinak, Kún István, Basa Tamás és Kassai Ferenc kaftánt kaptak tőle. Cserei így emlékszik vissza erre:

> *„erdélyi fejedelemnek denomináltatik [sept. 14-én 1661.], és Ebesfalváról kedve s akarata ellen a basa táborába kihozatik, onnan pedig országgyülésiben Kis-Selykre jövén, ott homagiumát praestálja az országnak, az ország is a fejedelemnek [nov. 20-án]. Kevés erdélyi urak valának akkor Apafi Mihály mellett, nem is volt oly nevezetes ember mellette, hanem háromszéki osdolai Kun István, Daczo János, Naláczi István, kik is akkor elsőbb emberek voltanak a fejedelem udvarában*".[510]

1662 márciusában Kún István apósával együtt ment követségbe Apafi érdekében Kucsuk pasához,[511] decemberben Székely Istvánnal együtt volt Apafi Mihály temesvári követe: az volt a feladata, hogy török segélycsapatokat kérjen Apafi számára.[512] 1663. március 4-én Kun a fejedelmi tábla ülnöke lett[513] – Nemes Jánossal, Rhédey Ferenccel, Bodoni Györggyel, Mikó Miklóssal, Sárosi Györggyel és Kálnoky Mihállyal együtt.

Látható, hogy az új táblai ülnökök között sok a székelyföldi nemes, vagy olyan, akinek Székelyföldön is vannak birtokai, mint Rhédey Ferencnek.[514] Május 28-án Basa Tamás és Kún István beiktatták Nemes Jánost a háromszéki főkapitányságba, a szék gyűlésén, Rétyen.[515] 1664. március 17-én Kún István – Nemes János és Basa Tamás társaságában – részt vett a széki mustrán, majd hivatalos személyként volt jelen a többiekkel együtt a Henter-testvérek közötti osztozáskor Sepsiszentiványon.[516]

1664 júniusában az országgyűlésen Basa Tamás és Kún István egymás mellett – a leírások szerint – hangosan követelték, hogy Erdély teljesen szakítson

[508] Tóth E. 1902, 256.
[509] Tóth E. 1902, 379.
[510] Kazinczy Gábor (szerk.). *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*. Pest, 1852, 6.
[511] EOE. 13. 107.
[512] EOE. 13. 92.
[513] Tóth E. 1902, 382.
[514] Balogh J. 2014, 9–20.
[515] Tóth E. 1902, 382.
[516] Tóth E. 1902, 386.

Béccsel, de az országgyűlés ezt végül elvetette.[517] Szeptemberben Kún István ellenezte, hogy Erdély elhúzódó tárgyalásokat folytasson Szatmár várában a Habsburg-kormányzat képviselőivel, mert attól félt, hogy ez kiválthatja a Porta haragját.[518] 1666 őszére a Kemény-pártiak a teljes amnesztiát követően újra igyekeztek elfoglalni a vezető tisztségeket. Kún István Hunyad vármegye főispánságáért került szembe a korábban Kemény-párti Kapy Györggyel, és alulmaradt: úgy tűnt, Kapy megszerzi a főispánságot. Ez jelezte, hogy a Bethlen János pártja, amelynek Basa és Kún István tagjai voltak, nem tudott felülkerekedni azon a főúri csoportosuláson, amely kitartott II. Rákóczi György, majd Kemény János mellett.[519] Megpróbálták Apafival visszahelyeztetni Kún Istvánt a főispáni tisztségbe,[520] de végül Kapy kerekedett felül.

A konfliktusok és a Kemény-pártiak apró győzelmei már előrejelezték a változásokat. A Hunyad vármegyei főispánság valójában már 1665-ben kérdés volt, és konfliktust támasztott a két ember között. Apafi Mihály már ekkor is Teleki Mihállyal tárgyalta meg a problémát, és a döntéshozó bizottságba is őt tette be, Mikes Kelemennel együtt:

> *„Azon dolognak eligazítására rendeltük tanácsúr híveink tetszésekből Kegyelmedet nemzetes Mikes Kelemen és szászsebesi királybíró uramékkal együtt, parancsolván kegyelmesen Kegyelmednek, mindjárt menjen el és az vármegyének megírván, hova és mikor gyűljenek öszve s megértvén, ez két fél között melyiknek guberniumja és directioja alatt reménlhetik békességesebb megmaradásokat és rendesebb s törvényesebb igazgatásokat, az szerint tehessen Kegyelmetek igazítást az két fél között egyenlő akaratból, tudósítván bennünket felőle, hogy tudhassunk dispositiot tenni az dologban."*[521]

A kérdés olyan fontos lehetett, hogy Teleki Mihály Bornemissza Annát külön is tájékoztatta a történtekről:

> *„Ő nagysága kegyelmes parancsolatját Mikes Kelemen és Fodor István uramékkal meg mondván, azután minket ki küldöttenek. Mint végezett azért, kegyelmes Asszonyom, a nemes vármegye, úgy tudom, ő nagyságok és ő kegyelmek urunknak ő nagyságának alázatosan megírták, mely levelet is Mikes Kelemen uram ő kegyelme vitt meg válaszul magának Kapi uramnak. Én nem tudom, kegyelmes Asszonyom,*

[517] EOE. 13. 57.
[518] EOE. 13. 61.
[519] EOE. 14. 30.
[520] EOE. 14. 32.
[521] TML. I. 522–523.

mint van a dolog, de Kún István uramra egy lélek is nem voxolt; de miért nem szeretik, vármegye képében mi előttünk senki semmit sem mondott, hanem értettük sokaktúl az vármegyének eleitűl ugyan, hogy ezekre az okokra nem tetszik ő kegyelme: 1. Hogy ha miket urunk ő nagysága ő kegyelmének parancsolt az vármegyére való vigyázás dolgából, abban rosszul járván el, mégis mindenekért az vármegyét vádolta. 2. Hogy sok törvénytelen dolgokat cselekedett volna sokakon. 3. Mivel hogy Zaránd vármegyében nincsen jószága és úgy gondot nem viselt reá, a mint kivántatott volna, nem is sokat hajtván reá. 4. Hogy szégyenlenék sokan a vármegyében, hogy olyan alacson rendből levő főispánjok volna. Bizony dolog, Kún István uramnak igen nehezen esett, hogy urunk az vármegyének meg kérdése nélkül […].1 Ő kegyelmének mégis [tetszett] 2 akkor, mind az urunk ő nagyságának, mind nekem írt levelében jovalta, biztatván azzal magát, hogy ő kegyelmét fogják inkább szeretni."[522]

Az ezt követő hosszas levelezésből látható, hogy maga Bornemissza Anna is feltételezte, hogy Kapy György lefizette a biztosokat.[523] Kún István nem nyugodott bele, hogy a korábban megnyert Hunyad vármegyei főispánságot elveszíti, ezért nemcsak a vármegyének írt levelet, de Telekinek és a fejedelemnek is, és igyekezett megszerezni a főispánságot. A botrány hatalmasra dagadt, mindenkinek megvolt a maga véleménye. Bánffy Dénes szerint *„Kun uram gyalázatosan búcsúzik el attúl az tisztttűl"*.[524] Naláczy István arról írt Telekinek, hogy:

„Kún István uram cursust bocsátott vala ki az vármegyére, az fejedelem commissioját hozván alá, hogy ő nagyságának nincs hírével, hogy le akarta volna vonni az főispánságot Kún István uramról; de az vármegye öszve nem gyűlekezett".[525]

A történet jól mutatja, hogy Kún Istvánt a kortársak nem tekintették a főurak közé tartozónak, és nem rendelkezett olyan kapcsolati hálóval, amely segíthette volna az előbbre jutásban. Kún István Daczó Jánossal egyszerre igyekezett kihasználni azt a hatalmi űrt, amely Apafi megválasztása és a Kemény-párt ellenzékbe vonulásának időszakában kialakult, ám 1665–1666-ra már nagyrészt megtörtént a visszarendeződés.[526]

[522] TML. III. 525–526.

[523] TML. III. 530. *„Mi nem sokat csudálkozhatunk az dolognak olyan kimenetelin, elhivén, nem volt ajándék és adomány nélkül amaz részről, melylyel ellopták az emberek szíveket."*

[524] TML. III. 535.

[525] TML. III. 540.

[526] Bánffy Dénes Telekinek írt levelében látható, hogy Kún István és Daczó János is igyekezett birtokokat szerezni, de náluk jobb eséllyel indult ebben a versenyben Béldi Pál és Bánffy Dénes is: *„Vistát csak távul nézem én. Azon kérném Kegyelmedet, azt effectuálná, az directornak parancsolna ő nagysága, két deákot küldene ki ide hozzám oly instructioval, hogy mikor én parancsolnám, foglalnák el, és jó volna most ide*

1668. június 12-én Kún István azáltal, hogy lányát, Ilonát összeházasította Bethlen Miklóssal,[527] rokoni kapcsolatba került Bethlen Jánossal.[528] Sok erdélyi főember jelen volt a lakodalomban, de sokan távol maradtak. A „fejedelem képe" Bánffy Zsigmond volt, a násznagy Rhédey Ferenc, a vőfély Gyulay Ferenc. Kún István házánál, Osdolán Nemes János és Kálnoky Mihály volt a „főgazda". Feltűnő, hogy az elvileg egyik legrangosabb erdélyi főúr fiának esküvőjéről hiányzott a fejedelmi tanács tagjainak többsége. Bethlen Miklós így emlékezett minderre:

> *„Az én lakodalmom (ha a sok gyülevész ember, tékozlás valami hasznot tenne) elég nagy volt. Fejedelem képe volt Bánffi Zsigmond első tanácsúr, de más nagy rendek a vármegyékből és magok a Bethlen atyámfiai is restelték Osdolára fáradni, hanem Rhédei Ferenc, Teleki Mihály nagy jóakaróim eljöttek; násznagy ugyan Rhédei Ferenc volt, az átkozott ambitio nem engedvén Béldi Pálnak, hogy felvegye, csak azért, hogy miért nem kértük őtet először csak egyedül, hanem más urakat is kínáltunk véle. De ez a lakadalmi hiábavalóság ám múljék."*[529]

Az esküvő külsőségekben is felemásra sikeredett, ezt Bethlen Miklós is szóvá tette:

> *„A Basa Tamás és Kún István értékéhez képest az én feleségemet bizony rosszul, igen csekélyen házasították, hintót s lovakat sem adának véle; én ugyan szép kék bársonyos hintót és szép választott hat pejlovat vittem volt. Adott volt az atyám énnékem még in anno 1647. Rákóczi Zsigmond inasi számára csinált vén, kétfelé eresztős hintót, melyet én kétszer is újíttatván meg, a kurucok vagdalták el anno 1704. Sem magyar, sem német szekerem ilyen nagy, és ilyen könnyen rengő nem volt, nyolc ember beleülhetett. Azzal jól járék, hogy a lakodalomkor a fejedelem Bánffi Zsigmond képe által egy nagy öreg virágos kupával, a szász városok is egynéhány szép virágos kupákkal ajándékoztak meg, azonkívül más vendégek is, úgy gondolom hat vagy hétszáz forintot meghaladott; másként, mikor hazamenénk a menyecskével és számot veték ládával, erszénnyel, nem hiszem huszonöt forintnál több pénzem volt volna."*[530]

---

gazdálkottatni az ő nagysága szolgáinak vélek. Jó mód is leszen benne, mert az Kun és Daczó familia is belé száll az jószágban, s két közben el foglaltathatná az fiscus azzal a praetensioval, mert két közben el pusztulni nem engedi, igazítsák egymásközött dolgokat stb." TML. III. 618.

527 Tóth E. 1902, 401.

528 Bethlen M. 1980.

529 Bethlen M. 1980, 634.

530 Bethlen M. 1980, 634.

A házasság megpecsételte az addigi stratégiai szövetséget. Az ifjú vő, Bethlen Miklós nem volt jó véleménnyel az apósáról, akiről így írt: *„Az ipam, Kún István, felettébb részeges ember volt."*[531] Máshol pedig azt mondta róla, hogy *„Kún István, mint azonkívül is igen borozó ember"*[532]. Bár azt is megemlítette, hogy rendkívül sok irodalmi művet tudott kívülről, ami a korban szokatlan műveltséget mutat: *„Az én ipam, Kún István, kivált mikor osztán jól ivott, annyi verset citált a poétákból, hogy elcsudálkoztunk rajta."*[533]

1667 áprilisában Kún István a fejedelmi tábla ülnöke volt, miközben apósa, Basa Tamás a fejedelmi tanácsosi tisztséget töltötte be.[534] Bethlen János pártja ekkor még ereje teljében találtatott. Bethlen kancellár volt, fejedelmi tanácsos, Fehér vármegye főispánja és Udvarhelyszék főkapitánya. A tanácsosok között szerepelt még szövetségese, Bánffy Zsigmond, Béldi Pál háromszéki főkirálybíró, Keresztessi Ferenc, Béldi rokona, Torda vármegye főispánja, Haller Pál Küküllő vármegye főispánja, Kapy György Hunyad, Közép-Szolnok és Zaránd vármegye főispánja, Bánffy Dénes Kolozs és Doboka vármegyék főispánja, Kolozsvár és Szamosújvár főkapitánya. Érdemes felfigyelni arra, hogy a tanácsurak közül éppen a korábbi két Kemény-párti főúrnak volt a legtöbb tisztsége. Ez is azt jelzi, hogy Bethlen Jánosnak és körének nem sikerült megszereznie a politikai hegemóniát.

1668-ban Kún István – Béldi Pál, Haller János, Szentpáli János, Nemes János és Lázár István mellett – része volt a havasalföldi és moldvai vajdákhoz küldött diplomáciai követségnek.[535] Erről Nemes János is megemlékezett naplójában. Beszámolója szerint szeptember 29–30-án Nemes János, Lázár István és Kún István együtt mentek Bodza várához, ahol Béldi Pállal és Haller Jánossal találkoztak.[536] Október 1. és 7. között tárgyalásokat folytattak havasalföldi bojárokkal, akiket Nemes név szerint is felsorolt. A tárgyalások menetét azonban Nemes nem részletezte.

Kún István folyton konfliktusban volt a vejével, Bethlen Miklóssal Kun Ilona örökrésze miatt. Bethlen Miklós önéletírásában gonosz emberként festette le apósát:

> *„Felette sokat gyakorla az ördög engemet az ipam lábáni és nábáli törvénytelenségével,*[534] *mert Basa Ilona holta után soha az anyai jószágból és jókból feleségem részét szépen ki nem adá; hol az ő életéig, hol a fiai defectusáig akarta a feleségemet*

[531] Bethlen M,1980.
[532] Bethlen M, 1980.
[533] Bethlen M, 1980.
[534] EOE. 14. 262.
[535] EOE. 14. 347.
[536] Tóth E. 1902, 403.

részetlenné tenni mindenben; kénteleníttettem osztán erővel nyúlni hozzá. Basa Ilona halálának esztendeje előtt Gyógyon lévén Kún István, Zabolára beszállék feles fegyveres emberrel, uti plenipotentiarius uxoris[535]*; ha Béldi Pál s Nemes János ne vigyáztasson, sok ember hal vala meg. Harmadnap múlva menék Brassóba, a Basa Tamás ezerkétszáz forintos zálogos szállására, ott a gazdát megrészegítvén, magam lakatosommal házat, boltot megnyiték, circa 15 000 forintot elvivék tőle, az ipam semmit nyere. Én is osztán divisionaléval procedálék*[536]*, én is, ők is eléadánk mindent, s felosztá a sógorim, feleségem és maga Kún István között. Irtóztató furor s átkokkal volt majd a feleségem haláláig, ha néha juhászott, de gyengén, tovább tizennégy esztendőnél. A leánya temetésére sem jött, Alamort is törvénnyel kellett felosztanom s úgy esék más kézre; mégis azután én in anno 1690. s azután conserváltam jószágit; sírva követett meg, nem fiának, hanem atyjának hítt, jószága jövedelmét is azalatt néki adattam."*[537]

Após és vő konfliktusába döntőbíróként avatkozott bele az a Mikes Kelemen, aki mind Basa Tamásnak, mind Kún Istvánnak ellenfele volt már az 1657–60-as évektől kezdve:

„Mikes Kelemen noha még ab anno 1658. gyűlölte az én atyámat és két ipámat, de járult ehhez most: Fejér vármegyében ő a szentléleki pert Kisfaludiékkal, és imez nemrégen Mikes Mihálynéval említett én peremet, meg ugyan Mikes Mihálynénak ővéle való perét mindenkor elvesztette, mert egyszer sem volt igazsága; de ő azt mind az én atyámnak, mint ottvaló főispánnak tulajdonította. Basa és Kúnékkal pedig ugyan halálos ellenkezést és üldözést követett, et ante, et in, et post bellum civile Rákóczio-Barcsaianum, ő igen kedves embere lévén egész házával együtt Rákóczinak, emezek ellenben Barcsainak. Mikor én osztoztam oda feljebb Kún Istvánnal, mesterséges ajánlással osztoztató s alkudtató bírónak szinlé bé magát, és az osztozás alatt Apor Lázárt más nemes emberrel küldé Kún Istvánhoz és a fiaihoz, izenvén, hogy szentléleki Basa Tamástól in florenis 1500 zálogosított jószágbéli részt a felségem és én oda ígírtük néki. Ez pedig hazugság volt teljességgel, nem is requirált volt soha is addig; az én szegény Lábán ipám mindjárt elhitte, semmit sem kérdett éntőlem, sem a feleségemtől (mert még a templomban sem ült egy székben vélem), mindjárt oda ígírtette a szegény gyermek fiaival néki. Azon két követ hasonló izenettel, mely is már a megírt mesterség szerént félig-meddig igaz volt, énhozzám jöve: hogy immár a sógorim odaadták (noha még csak csalás és ígírés volt), hanem a feleségem is cedálja a maga részét. Én csak tanácsra halasztám, de Kún István mere intractabilis et inaccessibilis furorban lévén, nem lehete a nagy nyargaló csalárdságot megigazítanom,

[537] Bethlen M. 1980, 639.

csak odalőn; kinek valami rossz puszta fundust, kinek paripát, sógoraimnak és a feleségemnek százötven forintot ada; az ezerötszáz forintos jószág nem tölt háromszáz forintjában. Igy szokta a ravasz borbély a bolondot beretválni."[538]

Kún István karrierje számos ponton érintkezett az országos elitével, és néhány alkalommal – mint például Apafi fejedelemmé választásakor, Kun székely generálissá majd táblai ülnökké választásakor, valamint lánya és Bethlen Miklós házassága alkalmával – lehetősége nyílt bekerülni ebbe az elitbe. De ő nem igazán használta ki a kedvező helyzeteket, inkább csak a nála tehetségesebb apósa próbálta egyengetni pályáját, Basa Tamás 1670-es halála[539] után pedig beszűkültek az általa adódó lehetőségek. Kun felemelkedését minden bizonnyal az is akadályozta, hogy – amiképpen Bethlen Miklós írta róla – még a korban megszokotthoz képest is rengeteget ivott. 1676-ban már nem szerepelt a neve azok között a nemesek között, akiket Nemes János meghívott a második lakodalmára, ahol Huszár Borbálával kötött házasságot.[540] Részegességét Haller János is szóvá tette egy levelében, melyet 1677-ben írt Teleki Mihálynak, azt állítva róla, hogy részegen összevissza beszélt.[541] Kún István felesége – Basa Tamás Ilona vagy Heléna nevű leánya – 1671. március 1-jén halt meg, Zabolán.[542] Április 5-én temették el, szintén Zabolán. A naplóíró Nemes János megjegyzi, hogy benne kihalt a Basa család.[543] 1671 októberében az országgyűlésen olyan módon említették meg Kún Istvánt, mint akitől elfoglalták a fogarasi házhelyét, és ezért elégtételt követelt.[544] 1672 októberében vejével, Bethlen Miklóssal pereskedett az országgyűlés előtt.[545] 1674. december 23-án Apafi tudatta Kún Istvánnal, hogy a Bánffy Dénes javaival kapcsolatos ügyekben Béldi Pálnak tartozik engedelmességgel.[546] Ekkor ugyanis Béldit főkormánybiztossá nevezte ki a fejedelem, míg Kún Istvánt Kolozsvárra nevezték ki kapitányhelyettesnek.[547] 1678 tavaszán Apafi Kún Istvánt küldte a maga képviseletében Bethlen János kancellár temetésére.[548] Ugyanez év októberében Kún István a Mikes Kelemen, Székely László, Daniel Mihály és a segesvári királybíró társa volt abban a vizsgálóbizottságban, amely Apafi birtokai és a velük

[538] Bethlen M. 1980, 673–674.
[539] Tóth E. 1902, 408. Nemes János szerint 1670. március 24-én temették el Basa Tamást.
[540] Tóth E. 1902, 549.
[541] TML. VII. 602.
[542] Tóth E. 1902, 529.
[543] Tóth E. 1902, 529.
[544] EOE. 15. 218.
[545] EOE. 15. 307.
[546] EOE. 15. 475.
[547] EOE. 16. 4.
[548] Bethlen M. 1980, 707.

határos szász területek konfliktusának kivizsgálására állt fel.[549] Kún István lányát, Bethlen Miklósné Kun Ilonát, aki 1679-ben halt meg, a férje temettette el: Kún István nem ment el a lánya temetésére,[550] mert már betegeskedett – erről Bethlen Miklós 1678 őszén Telekinek írt levele tudósít.[551]

Bethlen Miklós, amikor Kún István élete végéről ír, Kun Ilona szavait idézi, aki halálos ágyán ezt mondta férjének az apjáról:

> *„Kegyelmed az apámnak mondja meg, térjen meg, mert több bűne ne volna, csak akit én tudok, el kellene veszni, egész házának romlását megérni; és maga gyalázatosan hal meg, el is kárhozik. Ez eddig, és bizony, jaj, sok bételék a szegény Kún Istvánon, minden gyermeke meghala, maga azután szegény és becstelen állapotban hala meg."*[552]

Miután Kún István meghalt, vagyona egy részét Mikes Kelemen elfoglalta, Bethlen Miklós pedig megpróbálta visszaszerezni. Kún István halála időpontjáról jelenleg nem állnak rendelkezésünkre forrásos adatok, csak annyit tudunk, hogy 1690-ben már biztosan nem élt.[553] Noha Apafi uralma elején székely generális volt, karrierje hullámhegyeit részben apósának, Basa Tamásnak, részben pedig vejének és rajta keresztül Bethlen Jánosnak köszönhette.

[549] EOE. 16. 612.
[550] Bethlen M. 1980.
[551] TML. VIII. 255.
[552] Bethlen M. 1980, 745.
[553] Bethlen M. 1980, 826.

Nemes János háromszéki főkapitány

Apafi Mihály fejedelemségének időszakában a háromszéki főkapitányság szinte végig egy kézben, hídvégi Nemes János kezében volt. Vagyonát és hatalmát tekintve Nemes nem tartozott az erdélyi elit felső rétegéhez, viszont megbízható háromszéki református volt, Apafi uralmának első percétől kezdve hűségesen szolgálta a fejedelmet.

A hídvégi Nemes család

Hídvégi Nemes János az egyik legősibbként számon tartott háromszéki székely primori családból származott.[554] Szabó Károly szerint egy 1402-es forrásban szereplő székely, bizonyos hídvégi Székely Bálint már a Nemes család őse lehetett.[555] Egy Hunyadi János által kiadott rendelkezés arra utal, hogy a család már 1448-ban igyekezett a székely közösség felé emelkedni: Hunyadi bizonyos földterületeket, amelyeket a székelyek három rendje közös földnek tekintett, a hídvégi Nemeseknek, Antalnak és Bálintnak ítélt, egy IV. Béla által kiadott oklevélre hivatkozva.[556] Ez azt is bizonyítja, hogy ebben az időben már megkezdődött az elit kiemelkedési folyamata a székely társadalomban, a hídvégi Nemesek pedig ehhez az elithez tartoztak.[557] A végzésből kiderül, hogy a kiemelkedő székely elit tagjai, jelen esetben a hídvégi Nemesek, lehasítottak maguknak egy területet a közös földekről, és erről olyan hivatalos írást szereztek, amelynek bizonyító ereje volt a székelyek által hangoztatott jogszokással szemben.[558] A székely közösség nem könnyen törődött bele az eljárásba, és elkezdődött a folyamatos küzdelem.

[554] A család ősének számító Akadás fia Vincét (Bencenc) tekinti a Nemes, a Mikó és Kálnoki család ősének, aki 1252-ben II. Andrástól kapott adományt. SzOkl. 1. 9. A hídvégi családok helyzete mindazonáltal sajátos, Hídvég ugyanis Fehér vármegye területére esett, tehát egy határtelepülésről van szó. A Nemes család ennek ellenére a székely társadalom részének tekintette magát, és a székelység is ennek tekintette.

[555] SzOkl. 1. 191.

[556] SzOkl. 8. 71–72.

[557] Az egy fontos és további vizsgálatokat igénylő kérdés, hogy sajátos módon ezek az elitbe emelkedő családok vagy a határterületeken voltak birtokosok, vagy bizonyíthatóan nem székely eredetűek voltak.

[558] SzOkl. 8. 72.

A Nemesek, elsősorban Bálint és fia, Mihály tudatosan építették a család karrierjét. Ahogyan a Lázárok Gyergyóban, úgy Nemes Bálint Miklósvárszék patrónusaként tűnt fel 1459-ben, a Háromszéktől való külön szabadalmak megerősítéséért folytatott harc élére állva.[559] 1531-ben, amikor ezt a rendelkezést Szapolyai János átírta és megerősítette, a kérelmezők között megint ott szerepeltek a Nemesek, viszont ekkorra már felsorakoztak melléjük a Henterek és a Daczók is, ami arra utal, hogy a kezdeti lendület után a Nemes családnak nem sikerült úgy kiemelkednie a széki elitből, mint a Lázároknak.[560] 1459-ben ennek ellenére még mindig folytatódott a család pályájának felívelése, hiszen Nemes Bálint Sepsiszék követe volt a medgyesi gyűlésen.[561]

1463-ban, amikor elfoglalták a hídvégi Nemesek és Mikók részbirtokait, Pálóczi László országbíró parancsára az erdélyi káptalan törvénybe idézte a támadókat.[562] Egy 1466-os forrásban megjelenik egy hídvégi Nemes Mihály, mégpedig abban az összefüggésben, hogy egy Brassóban lakó, Lukács nevű székely súlyosan bántalmazta, akit az erdélyi vajda elé idézték emiatt.[563] Az oklevélből az is kiderül, hogy Nemes Mihály apja Nemes Bálint volt. 1476-ban ugyanez a Nemes Mihály ügyvédet fogadott a kolozsmonostori konvent előtt.[564] 1479. január 23-án vingárti Geréb Péter erdélyi vajda hídvégi Nemes Mihályt beiktatta egy hídvégi örökségbe.[565] Ekkor Nemes Mihálynak már jobbágyai voltak, bár ez ellenkezett a székely társadalom kiváltságaival. Ezért a kézdi széki székelyek kifosztották a jobbágyokat, Nemes Mihályt pedig megtámadták.[566]

Nemes Mihály hatalmaskodással is növelte a birtokait, ami miatt folyamatosan konfliktusba került a székely közösséggel. Ezek során Nemes megölte a kilyéni Czirjék Bernát apját, de az ítélet az ezért elégtételt venni kívánó Czirjéket sújtotta. Ez világos bizonyítéka annak, hogy a hídvégi Nemeseket ekkorra már a magyar nemesi társadalom részének tekintették.[567] 1479-ben Nemes Mihály alvajdai hivatalt is betöltött, ami remekül példázza az egészen kivételes

[559] SzOkl. 3. 73.; lásd még: Oborni Teréz. A székely önkormányzat intézetei és tisztségviselői. Háromszék és Miklósvárszék – társszék vagy fiúszék. *Székelyföld története*. II. 2016, 197–201.; Egyed Ákos. *Erdővidék sajátos önigazgatási településrendszerének kialakulása és működése a székelyek megtelepedésétől 1876–1878-ig.* Sófalvi András–Visy Zsolt (szerk.). *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történetéből*. Énlaka–Székelyudvarhely, 2012, 43–74.; Papp Kinga. A miklósvári templomfoglalás narratívái. *Erdélyi Múzeum*. 80/2., 2018.

[560] SzOkl. 2. 24.

[561] Pálmay J. 2000, 330.

[562] SzOkl. 8. 99

[563] SzOkl. 8. 116.

[564] SzOkl. 1. 223–224.

[565] SzOkl. 1. 225.

[566] SzOkl. 8. 144.

[567] SzOkl. 8. 145.

karrierjét.[568] A szék közösségének állandó tiltakozásai és támadásai miatt 1494-ben Drágfy Bertalan erdélyi vajda elrendelte, hogy Nemes Mihályt védelmezzék meg a birtokában.[569] 1495-ben Nemes Mihály a Nemes Miklóstól zálogként hozzá került birtokrész eladományozásától tiltotta Ulászló királyt és Drágfy Bertalan erdélyi vajdát, ami arra utal, hogy Hídvég területét nem tekintették Székelyföld részének.[570] 1480-ban Báthory István erdélyi vajda és székely ispán felmentette Nemes Mihályt a hadra kelés alól.[571]

A Nemes Mihály elleni harc élére álló kilyéni Czirjék Bernáttal való konfliktus úgy oldódott meg, hogy Nemes Mihály benősült a kilyéni Czirjék családba: feleségül vette Czirjék Balázs lányát – 1517-ben már apósának nevezték Czirjék Balázst. A két család közös vállalkozást működtetett az Olt-folyón, és ennek kapcsán konfliktusba keveredtek a szászokkal.[572] Az Olton felállítottak egy úgynevezett révhajót, és a brassóiaktól is vámot akartak szedni a használatáért. Az ügyben Szapolyai János erdélyi vajda ítélkezett.[573]

1510 júniusában hídvégi Nemes János már háromszéki főtisztként kapott utasítást héderfáji Barlabási Lénárt erdélyi alvajdától és székely alispántól.[574] 1547-ben Nemes Mihály fiai, Mihály és Ferenc a széki főtisztek közé tartoztak, akárcsak a szüleik és a nagyszüleik.[575] János Zsigmond uralma idején romlottak a Nemes család pozíciói, 1561-ben ugyanis – egy oklevél tanúsága szerint – a család helyett az a két település, Mogyorós és Nagybölön kapta meg az Olton működő komp és rév üzemeltetésének a jogát, amelyek között a komp járt.[576]

A 16. század közepére valami történhetett a családdal, ugyanis rendre kimaradtak minden fontosabb eseményből, amelynek révén tovább emelkedhettek volna a székelyföldi elitben. Abból az 1566-os névsorból is hiányoztak, amely a János Zsigmond mellett hadba szálló főembereket írta össze.[577] 1567-ben, amikor János Zsigmond, a székelyföldi főnéppel való kibékülés jegyében megadományozta a székely primori családokat, csak egyetlen nemes, kilyéni Nemes Gáspár kapott öt jobbágyot.[578] A hídvégi Nemesek a Basta által készíttetett összeírásból is hiányoznak.[579] Székely Mózes mellett viszont több Nemes is harcolt: Gábor,

[568] Pálmay J. 2000, 330.
[569] SzOkl. 8. 159.
[570] SzOkl. 8. 169.
[571] SzOkl. 8. 146.
[572] SzOkl. 3. 194–195.
[573] SzOkl. 3. 195.
[574] SzOkl. 1. 323.
[575] SzOkl. 5. 60.
[576] SzOkl. 5. 78.
[577] SzOkl. 2. 194.
[578] SzOkl. 2. 213.
[579] SzOkl. Új. IV. 74.

Balázs és Elek 1603-ban a Barczaságban esett el.[580] 1611-ben Nemes Balázs és Tamás, apa és fia, Brassónál harcoltak, ők később Bethlen Gábor híveiként kezdték újjáépíteni a családot.[581]

A családból 1614-ben Nemes János és Balázs lustrált, mindössze tizenkét jobbágyukkal, a források szerint azonban Tamás már 1615-ben háromszéki alkapitány lett, ami arra enged következtetni, hogy a család nem, vagy csak részlegesen volt jelen az 1614-es, Bethlen Gábor által elrendelt összeíráson.[582] Nemes Tamás 1627-ben jelent meg először az összeírásokban, elenyésző számú jobbággyal.[583] Bethlen Gábor birtokadományozásai során a család két tagja, hídvégi Nemes János és Balázs is megkapta az utód nélkül meghalt Geréb János árapataki és erősdi részjószágait, 1614. március 15-én.[584] Ugyanekkor a Kézdi széki Alsótorján Nemes Mihályt gyermekként írták össze.[585] Valójában ekkor indult el a rendkívül ősi család kora újkori karrierje.

1624-ben Nemes Tamás neve már ott van azok között a nemesek között, akik kezességet vállaltak Péchy Simonért. Nemes Tamás, Béldi Kelemenhez hasonlóan, 1000 forintig vállalt kezességet, ami vagyonának növekedését sejteti.[586] 1623 és 1626 között konyhamesterként említették.[587] Nemes Tamás 1630-ban Zólyomi Dávid főkapitány és Daniel Mihály főkirálybíró beosztottja volt.[588] Az év decemberében a Csáky Istvánt elítélő határozatokat a székelység képviseletében, Balassi Ferenc és Ugron Pál mellett, ő is aláírta.[589] 1638-ban[590] Nemes Tamás már biztosan Háromszék főkapitánya volt.[591] 1638-ban, a szombatos per idején újra kezességet vállalt 1000 forintig Péchy Simonért.[592] 1639 januárjában egy székelyudvarhelyi városi konfliktus megoldására felállt bizottság tagja lett, kapitánytársaival együtt: Tholdalagy Mihállyal, aki ekkor Marosszék és Udvarhelyszék kapitánya volt, és Petky István csíki kapitánnyal.[593] 1640-ben Nemes

[580] Kőváry László. *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár, 1854, 196.
[581] Pálmay J. 2000, 330.
[582] Balogh J. 2005, 170–181.; SzOkl. 6. 108.: 1629-ben a széki főtisztek között Béldi Kelemen helyettese volt: *„Thomae Nemes de Oltszeme, vicecapitaneo trium sedium Siculicalium Sepsi, Kezdi et Orbai."*
[583] Balogh J. 2005, 209.
[584] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 7:181.
[585] Balogh J. 2005, 170.
[586] EOE. 8. 245.
[587] Jeney-Tóth Annamária. *„…Urunk udvarnépe". Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében.* Debrecen, 2012, 262, 275.
[588] SzOkl. 6. 113–114.; 116.
[589] EOE. 9. 125.
[590] Nemes Tamás főkapitányságára vonatkozóan Kővári már 1615-re teszi a kezdetét, holott akkor még bizonyosan csak alkapitány volt. Kővári L. 1854, 195.
[591] EOE. 10.180. Ekkor Marosszék és Udvarhelyszék főkapitánya Tholdalagi Mihály volt, Marosszék főkirálybírója Huszár Mátyás, Csíkszék főkapitánya Petky István, Háromszék főkirálybírója Daniel Mihály.
[592] EOE. 10. 215.
[593] SzOkl. 6. 141–142.

Tamás ott volt azok között a főemberek között, akiket Rákóczi berendelt az országgyűlés záróünnepére.[594] Előtte a rangsorban csak Rhédey Ferenc, Kassay István, Szalánczy István, Barcsay Zsigmond udvarmester, Bornemissza Pál, Péchy Simon és Huszár Mátyás neve szerepelt. 1641-ben még Nemes Tamás volt a széki főkapitány, Daniel Mihály pedig a főkirálybírói tisztséget töltötte be.[595]

Nemes Tamás Mikó Zsuzsannát vette feleségül, és a frigyükből született gyermekek közül sokan megérték a felnőttkort. Így szinte egyetlen generáció alatt jelentős rokonsági hálót építettek ki Székelyföldön, és azon kívül is. Nagyon érdekes, hogy a testvérek közül viszonylag sokan választottak nem székely származású házastársat – ez a hatalomépítés tudatosságára utal, amennyiben egyszerre próbáltak szerencsét a Székelyföldön belül és azon kívül is. A népes famíliából három fiú alapított családot. György a kolozsvári Kassai Annát vette feleségül, Tamás nagymegyeri Keresztesi Juditot. A legmagasabbra jutott János első felesége Pápai Anna volt, a második brenhidai Huszár Borbála. Nemes Tamás Bálint nevű fia ott volt Bethlen Gábor udvari ifjai között, neki nem lett saját családja.[596] Az öt leánygyermek közül csupán Ilona és Erzsébet ment feleségül székely nemeshez, Ilona a gyalakutai Lázár Györgyhöz, Erzsébet a sepsiszentgyörgyi Daczó Jánoshoz. Nemes Tamás Sára nevű lánya Kendeffy Miklós, Anna nevű lánya Bánffy Zsigmond, míg Zsuzsa Barcsay Péter felesége lett.[597]

Az 1630 körül született Nemes János, aki a fiatalabb testvérek közül való volt, épp csak belépett a férfikorba, amikor meghalt az apjuk,[598] ezért nem volt, aki egyengesse a pályáját. Végül Ilona nevű nővérének a férje, gyalakutai Lázár György vállalkozott erre a feladatra, aki az Erdélyi Fejedelemség történetének egyik legokosabb jogtudója, táblai ülnök majd ítélőmester volt. Nemes János karrierje a fejedelmi udvarnál kezdődött, II. Rákóczi György uralmának kezdetén. A fiatalember jó nevelést kapott, tehetséges diplomata, felekezetét támogató református[599] és művelt naplóíró volt. Arról nem maradt fenn forrásanyag, hogy

[594] EOE. 10. 295.

[595] SzOkl. 6. 159.

[596] Jeney-Tóth A. 2012, 272.

[597] Kővári L. 1854, 195.

[598] Bodoki Mikó Miklós háromszéki nemes a naplójában azt írta, hogy 1651. január 10-én Bodokon Mikó Borbála nevű leányának az esküvőjén Nemes Tamás még jelen volt a feleségével együtt, a naplóját ezután kezdő Nemes János azonban már nem tett említést az apjáról, tehát 1651 első felében halhatott meg. Kelemen Lajos. Bodoki Mikó Miklós családi krónikája (negyedik közlemény). *Genealógiai füzetek*. 1906, 59.

[599] Hídvégi Nemes János a sepsiszentgyörgyi Daczó Jánossal együtt a korszak azon székely nemesei közé tartozott, akik aktívan támogatták a saját felekezetüket, sőt részt vett abban a többségében székely nemesekből álló csoportban is, amely felekezeti alapon szerveződött, és amelynek Bethlen Miklós lett a vezetője, aki benősült a székely elitbe úgy, hogy a házasság „szerzője" éppen Nemes János volt, hiszen nemcsak bemutatta Bethlennek Kún Ilonát, de a lakodalomban is főszerepet játszott. (vö. 29. jz.)

sógora, Lázár György be tudta-e juttatni a fejedelmi iskolába, de valószínű, hogy ehhez nem volt elég jelentős a családjuk.

Nemes János személyes tulajdonságairól keveset árul el a naplója, csak annyit tudunk meg belőle, hogy általában kedvelték a kortársai, kevés konfliktust vállalt, és nem vágyott hatalomra. Nem vetette meg az italt, de jól bírta, és ez segített a társas kapcsolatai kialakításában és fenntartásában. Feljegyezték, hogy Bethlen Miklós lánykérésekor, és később is több alkalommal, közösen borozott másokkal, a fejedelemnek is jó társasága volt: *„Valóban vígan tartók az szebeni királybirót mind Porumbákon s mind az útban. Nemes Jánossal együtt egy nap kétszer is megrészegedtek."*[600] A jovális, jó beszélgető- és ivótárs, mértéktartó, konfliktuskerülő Nemes nem vágyott többre, mint ami a társadalmi helyzetéből adódott, de igyekezett maradéktalanul kihasználni a lehetőségeit.

Élete első nagy lehetőségét Nemes János alig húszévesen kapta: ott lehetett Rákóczi Zsigmond menyasszonyának megkérésénél és a jelképes esküvőn. 1651-ben részt vett abban a küldöttségben, amely feleséget hozott I. Rákóczi György fejedelem kisebbik fia, Zsigmond számára Krossenből, Pfalzi Henrietta személyében, és részt vett a menyasszony szülőhelyén rendezett jelképes esküvőn is, akárcsak a nagy pompával megtartott sárospataki lakodalmon.[601] Amikor elindult erre a nagy diplomáciai jelentőségű eseményre, Nemes János már sajátjaként említette a család egyik hídvégi udvarházát,[602] sőt, Malomfalván is rendelkezett házzal.[603] A naplójából kiderül, hogy Hídvégen két háza volt a családnak, az egyikben a bátyja, Nemes György lakott, a másikban pedig ő maga. A két házat 1654-ben kicserélték egymás között a testvérek.[604]

Ekkor még a másik fiútestvére, Tamás is élt. Nemes Tamás valószínűleg még nem volt férfikorban, amikor meghalt az apjuk, a két nagyobb testvér ugyanis igyekezett gyámkodni felette, sőt, János Tamás 1668-ban bekövetkezett halálát követően is menyének nevezte öccse özvegyét.[605]

Nemes János 1652-től folyamatosan ott volt a fejedelmi udvar környékén, Rákóczi Zsigmond halálakor és II. Rákóczi György himlőben való megbetegedésekor is.[606] Azon az országgyűlésen is részt vett, amelyen eldöntötték, hogy

[600] TML. VI. 200.

[601] Kármán Gábor. *Die beiden Hochzeiten des Zsigmond Rákóczi: Die Selbstdarstellungsmöglichkeiten des Fürstentums Siebenbürgen in Rahmen der dynastischen repräsentativen Öffentlichkeit Mitteleuropas nach dem Dreißigjährigen Krieg:* Csaplár-Degovics, Krisztián-Fazekas, István (szerk.). *Geteilt – Vereinigt: Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.-18. Jahrhundert).* Berlin, 2011, 303–328.

[602] Tóth E. 1902, 234.

[603] Tóth E. 1902, 241.

[604] Tóth E. 1902, 243.

[605] Tóth E. 1902, 406.

[606] Tóth E. 1902, 239.

megválasztják fejedelemnek az ifjú Rákóczi Ferencet.[607] Jelen volt március 4-én Kemény János kormányzóvá választásán, és az ifjú Rákóczi Ferenc ünnepélyes megválasztásán is. Ekkor, március 8-án tették meg ítélőmesternek gyalakutai Lázár Györgyöt, Nemes mentorát.[608] Április 28-án Nemes János részt vett Rákóczi Zsigmond gyulafehérvári temetési szertartásán.

Nemes János támogatói közé tartozott Bánffy Zsigmond is, Anna nevű nővérének férje, aki segítségére volt első felesége, Pápai Anna kezének megkérésében. A lánykérés és a gyűrűváltás 1652. július 16-án Bánffyhunyadon történt, míg a lakodalom 1653. május 20-án, szintén Bánffyhunyadon.[609] Bánffy Zsigmond volt a násznagyuk. Házasságukból majdnem minden évben született gyermek, de kevesen érték meg a felnőttkort.[610]

A nős Nemes János részben az udvarban forgolódott, részben a székben kezdte építeni kapcsolati hálóját. Kiterjedt rokoni hálózata, testvérei és a sógorai segítették, hogy beépüljön a háromszéki közéletbe. Bátyja révén már ekkor bekerült a háromszéki főkapitány, Basa Tamás kapcsolati hálójába, többször ebédelt, vacsorázott vagy aludt a főkapitánynál. Emellett Béldi Pálnál is sokszor megfordult. 1654. augusztus 18-án jelen volt Béldi Pál főkirálybíróságba való beiktatásánál, Daniel János halálát követően.[611] 1654 októberében végigjárta azokat a birtokait, ahol szüretelni kellett: Nagyajtát, Sombort, Kaczát, Erkedet, Szőlőst, Zágort, Malomfalvát, Gerebenest, Frattát, Bonczidát, Borsát, Hídalmást, Inót, Újlakot. Mint arról korábban már szó volt, Malomfalván háza is volt.

1655 februárjában Nemes János nem volt jelen a kolozsvári országgyűlésen, csak György nevű testvére.[612] 1655 júniusában és júliusában viszont részt vett Rákóczi György havasalföldi hadjáratában, és részletesen beszámolt a hadjárat állomásairól.[613] 1657-ig Nemes János általában mindenhová együtt ment a bátyjával, közösen csatlakoztak a lengyel hadjáratba induló háromszéki sereghez is, melyet Basa Tamás főkapitány vezetett. Mielőtt a sereg kiért Erdélyből, kiderült, hogy Nemes Jánosnak fia született, de meg is halt rögtön, felesége megbetegedett, és Éva nevű kislányuk is meghalt. Emiatt aztán – Béldi Pál közbenjárására –

[607] 1652. február 24-én, Gyulafehérváron.
[608] Tóth E. 1902, 239–240.
[609] Tóth E. 1902, 242.
[610] Sára 1654-ben született és halt meg, Éva 1655-ben született és 1657-ben halt meg, György 1657-ben született és halt meg, Elek 1658-ban született és halt meg, János 1660-ban született, Gábor 1664-ben született, Mária 1669-ben született, egy gyermek, akinek neme nem tudható és koraszülött volt, 1670-ben született és halt meg: *„Temettük el a gyermekecskét, kit Isten idő előtt adott volt."* (Tóth E. 1902.) Lány, született 1671-ben, Lány, valószínűleg életképtelen, született és meghalt 1673-ban, Domokos, született 1677-ben.
[611] Tóth E. 1902, 243.
[612] Tóth E. 1902, 244.
[613] Tóth E. 1902, 244–245.

otthon maradt.[614] Így történt, hogy nem esett krími tatár fogságba, és a család erejét meghaladó váltságdíjat sem kellett összegyűjtenie. 1657 augusztusában öccse, Nemes Tamás Moldván keresztül hazatért a lengyel hadjáratból, ő sem került tatár fogságba.[615] Tőle tudták meg a *„szegény magyar nemzetnek a pogány tatárok miatt való iszonyú nagy veszedelmeket, amely harcról csak egy is el nem szaladhatott a magyarok közül, hanem rabbá esett s fegyver miatt hullott el”*.[616]

Valójában ekkor kezdődött el Nemes János önálló politikai szereplése. Szeptemberben részt vett a szamosújvári részgyűlésen, ahol a rendek érthető felháborodással keresték a felelősöket.[617] Az év további részében a székben tartózkodott, de sógora, Lázár György ítélőmester révén értesült Rhédey Ferenc fejedelemmé választásáról.[618] Ebben a helyzetben az egyetlen aktív szereplő a portai ügyekben legtájékozottabb Barcsay Ákos volt, akinek gyalakutai Lázár György ítélőmester volt a legközelebbi munkatársa.[619] Ő vette át az új fejedelem választására kötelező fermánt és a Rákóczi bűneit felsoroló listát. Annak a küldöttségnek a vezetője pedig, amelyik a fejedelmet lemondásra szólította fel, Lázár György ítélőmester lett.[620]

1658-ra Székelyföld társadalma kettéoszlott. Mivel nagyon sokan fogságba estek, és II. Rákóczi György nem mutatott hajlandóságot a váltságdíjak megfizetésére, egy csoport Kálnoky Mihály vezetésével ellene fordult. A Mikes családhoz tartozók viszont kitartottak mellette. Nemes János januári naplóbejegyzéséből kiderül, hogy a portával békét kötni igyekvő Rhédey mellett Kálnoky gyűjtött sereget, de Mikes Kelemen megérkezése után *„mindnyájan Rákóczy György urunk ő nga mellé hajlottanak és Kálnoki Mihály uram egyedül maradott”*.[621] Látható tehát, hogy a partiumiakhoz és a várkapitányokhoz hasonlóan[622] a Mikesek már a kezdetektől nem voltak hajlandóak elismerni Rhédey Ferenc fejedelemségét, a székelységet is maguk mellé állították, az ellenkezőket pedig megfélemlítették. Mivel a hajdúság, a székelyek egy része, Várad és Jenő vára is Rákóczi mellett volt, 1658. január 22-én II. Rákóczi György végül visszaülhetett Erdély trónjára.[623]

Nemes János 1658 augusztusában a székelyeket képviselte a gyulafehérvári országgyűlésen,[624] ugyanis beválasztották a Rákóczihoz Tasnádra küldött

[614] Tóth E. 1902, 246.
[615] Tóth E. 1902, 247.
[616] Tóth E. 1902, 247.
[617] EOE. 11. 257–259.
[618] Tóth E. 1902, 248.
[619] EOE. 11. 260.
[620] EOE. 11. 262.
[621] EOE. 11. 248.
[622] EOE. 11. 265.
[623] EOE. 11. 269.
[624] Tóth E. 1902, 250.

követségbe.[625] Bethlen János volt a követség vezetője, melynek tagjai Nemes János mellett Csulay György református püspök és a besztercei jegyző voltak. Az volt a küldetésük, hogy rávegyék a fejedelmet a lemondásra, mivel – és ezt a székelyek érzékelték leginkább – átfogó török-tatár támadás indult Erdély ellen.[626] A teljes összeomlás előtt, amikor a rendek többsége még mindig Rákóczival próbált egyezkedni, azoknak a csoportja próbálta a kezébe venni az irányítást, akikhez Nemes János leginkább kötődött.

Augusztus 8-ára országgyűlést hirdettek Nagysinkre, de kevesen jelentek meg. Ott volt Barcsay kormányzó-helytartóként, a tanácsurak közül pedig Bethlen János, Haller Gábor és Lázár György mentek el.[627] Ekkor Nemes János már otthon tartózkodott: a Rákóczi követségnek adott válaszát Barcsaynak vitte el először, utána hazatért. A székelyek ekkorra több főúrral együtt Brassóba menekítették a családjaikat a támadások elől, amelyek augusztus folyamán már folyamatossá váltak.[628] Nemes János részletesen beszámolt a támadásokról a naplójában, amelyből az is kiderül, hogy a székely katonaság szervezettség és fentről érkező utasítások híján folyamatos katonai kudarcokat szenvedett, és Mikes Kelemen háromszéki főkapitány serege inkább csak ahhoz volt elég, hogy az erdélyi rendeket Rákóczi mellett tartsa, mintsem hogy védjen a török és tatár seregek ellen.

1658 nyarának végén és őszén román katonák elhajtották a zajzoniak állatait, és felégették a települést, a székely csapat üldözőbe vette, de nem érte utol őket. Ezután következett Mikes Kelemen egyik legnagyobb katonai kudarca, a Bodzai-szorosnál augusztus 19-én, amikor kellő felderítés nélkül belefutott a sereg közepébe. A vereséget követően több székely nemes fogságba esett, köztük Bakó István marosszéki kapitány, Ugron Boldizsár és Jankó Boldizsár is.[629]Augusztus végére a török–tatár hadak Brassó alá vonultak, és elfoglalták Illyefalvát és Sepsiszentgyörgyöt.

1658 őszén Nemes János tagja volt annak a Basa Tamás által szervezett székely nemesi csoportnak, amely szoros kapcsolatban állt Barcsay Ákossal és körével, ezért alig hat nappal október 10-e után, amikor Barcsayt fejedelemmé választották Segesváron, Nemes Brassóban Basa Tamás előtt letette a hűségesküt Barcsay Ákos mellett.[630] Az ezt követő hónapokban elsősorban Barcsay környezetében tartózkodott, Bethlen János mellett.[631] 1659 januárjában, miután folyamatosan az események középpontjában volt a széki hadakkal, ő vitte az

[625] EOE. 13.574.
[626] EOE. 11. 281.
[627] EOE. 11. 282.
[628] Tóth E. 1902, 250.
[629] Tóth E. 1902, 250.
[630] Tóth E. 1902, 251.
[631] Tóth E. 1902, 251.

országgyűlés levelét a háromszéki székelyeknek, és fel is olvasta Léczfalván a székgyűlésen.[632] Ezt követően annak a folyamatnak is részese volt, amely során Barcsay megpróbálta átvenni Várad és Kővár várát a Rákóczihoz hű várőrségektől. Míg a stratégiailag oly jelentős Várad átvételére felállított bizottságnak Rhédey László, Lázár György, Farkas Ferenc és a besztercei jegyző lettek a tagjai, addig Nemes Jánost és Szikszai Zsigmondot a Kővár átvételére szervezett küldöttségbe választották be.[633]

1659. szeptember 24-én Nemes János részt vett a marosvásárhelyi országgyűlésen, ahol Mikes Mihály Rákóczit mint az ország megmentőjét ajánlotta az erdélyi rendeknek.[634] Mind Mikes Mihály erélyes szavai, mind a Mikes-testvérek mellett felsorakozó háromszéki haderő sokat nyomott a latban ahhoz, hogy végül Erdély rendjei újra Rákóczi mellé álljanak, és ezzel végleg felszámolják azt a lehetőséget, hogy a porta további büntető-hadjárataitól megmeneküljön az ország, *„voxolván az ország minden ellenkező vox nélkül ő ngát acceptálók”*[635]. Naplója stílusához képest Nemes János szokatlan részletességgel idézte Mikes Mihály beszédét, valószínűleg azért, mert nagy jelentőséget tulajdonított neki. Nemes leírásából kiderül, hogy a marosvásárhelyi országgyűlés után a háromszéki haderő II. Rákóczi György közelében maradt, mellette voltak, amikor a fejedelem találkozott a havasalföldi vajdával. Novemberben Háromszék székelysége mustrát tartott, majd több seregrészre szakadva harcoltak Havasalföld és Moldva felé tartva. Ekkor következett be a Mikes Kelemen generálissága alatti második, az előbbinél is nagyobb katonai vereség, Jászvásár mellett. Nemes szerint a tatár hadak olyan súlyos vereséget mértek az erdélyi román haderőre, hogy 6–7 ezer magyar is elesett.[636] Ebben a hadjáratban Nemes János, aki a Barcsay-párti Basa érdekköréhez tartozott, nem vett részt.

Miután Rákóczi vereséget szenvedett Szeidi Ahmedtől,[637] és kivonult Erdélyből, a székelység Barcsay-párti tagjai, így Nemes János is, már decemberben újra felsorakoztak Barcsay Ákos mellett.[638] A napló elég jól bemutatja azt, ahogy a megzavarodott székely katonaság – mikor arról értesült, hogy nem sokkal később a Mikes Mihály csapatai által megerősödött Rákóczi megfutamította Barcsayt –

[632] Tóth E. 1902, 252.
[633] Tóth E. 1902, 252.; EOE. 12. 164.
[634] EOE. 12. 374–375.
[635] Tóth E. 1902, 254.
[636] Tóth E. 1902, 255.
[637] Erről bodoki Mikó Miklós a naplójában így írt: *„Ugyan ebben az esztendőben, Novemberben az budai vezér az Vaskapunál Barcziai fejedelemmel, sok pogánynyal bejövén, Rákóczi fejedelmet Boldogasszony béavatása naptájba az Vaskapun innen megverte. Az én édes fiam Mikó Mihály oda volt. Isten ő felsége ott megtartotta szegényt.”* Kelemen L. 1906. 77.
[638] Tóth E. 1902, 256.

élve hazavonult. Ekkor már folyamatosan érkeztek a rémhírek a tatárok érkezéséről is, ami miatt a székely hadak többször ide-oda vonultak. Közben az otthon hagyott, nem katonáskodó szegény lófők és közszékelyek elkezdték fosztogatni a székelyföldi nemesek házait.

Ezekben az években Nemes János inkább csak elszenvedője volt az eseményeknek, ahogy élete további részében sem vált politikaformáló, saját utakon járó, agresszív különutassá. Mindig nagyon figyelt az aktuális politikai széljárásra, és aszerint próbált cselekedni, ezért ekkor még nem tekintették Barcsay mellett egyértelműen elköteleződött embernek. Amikor a Barcsay-párti Basa Tamás és veje, Kún István birtokait büntetésből feldúlták, az ő birtokait nem bántották.[639] Ez az óvatos középutas politizálás egész életében jellemezte. 1660 elején Brassóba menekült a Rákóczi-párt bosszújától való félelmében, annak ellenére, hogy Mikes Kelemennel is mindvégig fenntartotta a kapcsolatot.[640] Az időközben Brassó alá érkezett Mikes Mihály levélben hívta ki a városból a magukat ott meghúzó nemeseket, amire válaszul a nemesek követséget küldtek hozzá. Daczó Gergely mellett Nemes János is tagja volt ennek a követségnek. A feszült helyzetben végül Mikes Basa Tamást és a családtagjait tekintette főbűnösnek, ezért Basa Pétert Fogaras várába záratta, és Basa Tamást is kerestette.[641]

Nemes János egy csapattal elindult a szászfenesi csatába, de végül nem vettek részt a küzdelemben.[642] Nemes ott volt Várad török ostrománál is, de a harcoktól ugyancsak távol maradt.[643] 1660. október 28-án részt vett Barcsay Ákos és Bánffy Ágnes esküvőjén.[644] Novemberben Barcsay leváltotta Mikes Kelement háromszéki főkapitányságai tisztségéből, és Rhédey Lászlót tette a helyére. Rhédeyt az aldobolyi réten iktatták be, Nemes János jelenlétében.[645] Kemény János, aki ekkor Erdélyre támadt, Rákóczinál radikálisabban igyekezett kiiktatni azokat, akik a riválisai lehettek. Így ölték meg Nemes sógorát és korábbi mentorát, Lázár György ítélőmestert is – Barcsay Gáspár megölése után, míg Bethlen Jánost és Haller Gábort csak elfogatta Kemény.[646]

Nemes János 1661. január 1-jén Kemény János fejedelemmé választásán is részt vett.[647] Noha igyekezett alkalmazkodni a változásokhoz, Nemes nem

[639] Tóth E. 1902, 256.
[640] *„Voltam Brassóban Rákóczy fejedelemtől való féltemben."*
[641] Tóth E. 1902, 257.
[642] Különösen is érdekes és kissé komikus az a leírás, ahogyan Nemes és csapata kerülgette a csata helyszínét, és végül kimenekült belőle anélkül, hogy harcba bocsátkozott volna.
[643] Tóth E. 1902, 259.
[644] Tóth E. 1902, 262.
[645] Tóth E. 1902, 262.
[646] Tóth E. 1902, 262–263.
[647] Tóth E. 1902, 376.

szavazta meg Barcsay Ákos elítéltetését a besztercei országgyűlésen. Csak annyit írt róla, hogy *„ellenkező voxom volt bizonyos ratiókra nézve”*.[648]

Sok székely nemessel ellentétben Apafi Mihályhoz is lojális volt, annak fejedelemmé választásától kezdve.[649] A háromszéki székely nemesek egy része, akik többször harcba szálltak a Mikesek vezetésével Rákóczi és Kemény mellett, Nemessel együtt igyekeztek megvédeni Háromszéket az Apafit kinevező Ali pasa büntetésétől. Nemes leírása szerint ez nem volt egyszerű dolog. Viszont az, hogy Apafinak is szüksége volt a székely haderőre, segítette őket a közös nevező megtalálásában. Nemes János az egyik főszereplője volt a szék és Apafi közti tárgyalásoknak: már október 13-án felkereste Apafit a Kisbún melletti szállásán, sőt pár nap múlva a szebeni városi tanácsot is ő eskette fel Apafi hűségére. Ő maga november 7-én Segesden tette le a hűségesküt Apafi Mihálynak.[650] Basa Tamás körével együtt volt jelen a kisselyki gyűlésen november 21-én, ahol Apafit fejedelemmé választották. Ali pasa Apafi mellett Kassai Ferencnek, Basa Tamásnak és Kún Istvánnak adott kaftánt az ünnepélyes beiktatáskor, és sor került a székely főkapitányok választására is. Az ekkor 60 év felett járó Basa Tamás talán már az életkora miatt sem akarta visszaszerezni a székely főkapitányi címek valamelyikét, így a köréhez tartozók kerültek előtérbe. November 22-én a fejedelem székely generálissá tette Kún Istvánt, 28-án pedig háromszéki főkapitánnyá Nemes Jánost.

A következő negyedszázad meghozta Nemes János számára a lehető legteljesebb mértékű hatalomnövekedést, Székelyföldön belül és kívül. Főkapitányi tisztségében apró törést jelentett, hogy 1662 májusa és 1663 májusa között Rhédey László töltötte be ezt a posztot.[651] Ezt követően újra Nemes Jánost választották meg főkapitánnyá, és 25 éven át, egészen a haláláig megmaradt ebben a pozícióban.[652]

[648] Tóth E. 1902, 376.

[649] Tóth E. 1902, 378.: *„[…] kérének engemet Gyárfás Pál, Donát László és Jakab Deák uramék, sőt ugyan imponálák is, hogy Brassóba bémennénk s instáltak a tanácsnak, hogy írnának a szék mellett a választott új fejedelemnek Apafi Mihály ő ngának”*

[650] Tóth E. 1902, 379.

[651] Tóth E. 1902, 262. Ennek a váltásnak okát külön forrásban nem találtam meg, ezért azt feltételezem, hogy – mivel Barcsai egy rövid időre kinevezte háromszéki kapitánynak Rhédeyt – ő később a kapcsolatrendszerét felhasználva egy rövid időre sikeresen szerezte vissza a tisztséget, kihasználva az Apafi körül akkor még kialakulatlan elit mozgásait.

[652] Szádeczky K. L. 1927, 205.

Nemes János kapcsolati hálója

Nemes János kapcsolati hálójában rokoni körének meghatározó figurái jelentették a csomópontokat: Basa Tamás és köre, illetve azoknak a székelyföldi nemesi családoknak a tagjai, akik a felemelkedésük elősegítését remélték tőle. Nemesnek egyik támogatója Bethlen János volt, akinek hamar elnyerte a rokonszenvét, és akinek a körébe Basa Tamás és/vagy Lázár György révén kerülhetett be. Bethlen Miklós így emlékszik erre:

> *„[…] szegény atyámnak kedves jóakarója lévén Nemes János (ki is már ekkor a Basa Tamás igen bölcsen cselekedett tisztei letétele után háromszéki főkapitány vala)”*,[653] másutt meg ezt írja róla: *„Nemes János […], ki másként háromszéki főkapitány és jámbor, értelmes, hű, tisztességes ember volt.”*[654]

Bethlen Miklós egész életében nagy tisztelettel tekintett Nemes Jánosra, jó volt a kapcsolatuk. Nemes legfőbb támogatója, Lázár György ekkor már nem élt, az 1660-as években viszont folyamatosan együttműködött Basa Tamással és Kún Istvánnal. Rajtuk kívül az egyik sógorával, a sepsiszentgyörgyi Daczó Jánossal volt a legszorosabb munkakapcsolatban, aki Petky István és Szentpáli János halála után Csíkszék főkapitánya lett, és akivel a portai diplomáciában is együttműködtek.

Leginkább naplójából tudhatjuk meg, hogy Nemes János milyen körökben mozgott. Eszerint a széken belül jól együtt tudott dolgozni Béldi Pállal, Háromszék főkirálybírójával, de az érintkezéseik számából ítélve viszonyuk nem vált barátsággá, csakis a közös szolgálatra korlátozódott. Nemes János felnőtt élete kezdetén még mellette volt két fiútestvére: bátyja, György, aki a lengyel hadjárat során vesztette életét, és öccse, Tamás, aki 1668-ban halt meg.[655] Fivérei halála után Nemes János lett a család egyetlen felnőtt férfi tagja, a Nemes-birtokok kezelője. Nemes kliensi köréhez a széken belül, illetve Székelyföldön olyan nemesek tartoztak, mint Jankó Péter, Imecs Tamás, Ugron Tamás, Szonda Tamás, Szonda István és Kozma István.[656] Naplójában Nemes János csak a gyermekei keresztelői kapcsán hivatkozik arra a minden bizonnyal kiterjedt szász kapcsolatrendszerre, amellyel szintén rendelkezett. Gyermekei keresztszülei között ott találhatók a brassói és szebeni főbírók, valamint a legrangosabb szász családok

[653] Bethlen M. 1980, 624.
[654] Bethlen M. 1980, 705.
[655] Tóth E. 1902, 499–400: 1668. április 8: *„Temettettem el szegény idvezült öcsémet, Nemes Tamást.”*
[656] Tóth E. 1902, 379.

tagjai, például a Hermann és a Draudt család.[657] 1675. augusztus 11-én Brassóban Nemes János ott volt Ötvös Jeremiás lakodalmán, aki Draudt Margitot, Draudt Simon lányát vette feleségül. A beszámoló szerint Nemest a brassói bíró látta vendégül, nála is reggelizett az esküvő előtt.[658] A naplóbejegyzések kvantitatív vizsgálata azt mutatja, hogy Nemes legtöbb találkozása, érintkezése, utazása Daczó Jánoshoz kötődött.

Nemes János kapcsolata Daczó Jánossal, legközelebbi szövetségesével

Nemes János minden évben többször is tudósított arról, hogy meglátogatta sógorát, vagy vele tartott valamilyen országos jelentőségű eseményre. 1669. július 28-án például Daczó Jánossal együtt ment Tusnádra, majd Csíkszeredába, *„a Daczó uram kapitányságba való introductiojára"*. Itt iktatták be – július 30-án – a csíki főkapitányi tisztségbe *„Daczó János uramot… ő nga parancsolatjából, Kálnoki Mihály uram volt mellettem egyik commissarius"*.[659] Az év decemberében Nemes Szenterzsébetre utazott, Daczóhoz,[660] 1670 áprilisában pedig Daczó János és Péter mellett Apor Lázár voltak Nemes vendégei. Alig egy hónap múlva Nemes János főkapitányként katonai szemlét tartott Sepsiszentgyörgyön, a Daczók birtokközpontjában, ezt követően pedig Daczó János házában aludt.[661] Az év őszén, október 13-án az országgyűlés Szilvási Bálintot és Daczó Jánost választotta portai követnek, másnap pedig Nemes Jánost is megbízták, hogy vigye a portára az évi adót főkövetként.[662] A követek az őszt és a tél egy részét is a Portán töltötték, követi teendőiket intézve.

1672-ben Nemes János egyetlen egyszer, júliusban utazott Sepsiszentgyörgyre, a sógorához,[663] a rákövetkező esztendőben viszont több ízben is találkoztak a napló szerint. Először februárban – ekkor elsősorban nem a sógorával tárgyalt,

[657] Nagy Andor. *Brassó városának tisztségviselői 1680 és 1690 között:* Barta M János, Szekér Barnabás, Ugry Bálint, Virovecz Nándor (szerk.). *Bécstől Brassóig. A II. KoraújkorÁSZ konferencia tanulmányai.* ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2016, 175–192.; Szirtes Zsófia. Tanúvallatási jelentés az 1689. évi tűzvészről. *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlések*. 2018, 323–347. Nagy Andor. *Érvényesülési stratégiák a brassói szász tisztviselők körében. Kapcsolatháló-elemzés és családrekonstrukció az alkalmi nyomtatványok segítségével. (1650–1750).* Doktori értekezés, 96–99.

[658] Tóth E. 1902, 547.

[659] Tóth E. 1902, 406.

[660] Tóth E. 1902, 407.

[661] Tóth E. 1902, 408.

[662] Tóth E. 1902, 531.

[663] Tóth E. 1902, 535.

hanem inkább a húgáért ment hozzájuk –,[664] majd márciusban is Daczó Jánoséknál ebédelt. Ezek a látogatások azért is voltak gyakoriak, mert Nemes János előszeretettel intézte háromszéki főkapitányi teendőit Sepsiszék központjában, Sepsiszentgyörgyön. 1674 márciusában Nemes vacsorázni ment a sógorához,[665] júliusban Daczó János járt Nemes János hídvégi udvarházában, gyalakutai Lázár Imrével, közös sógorukkal együtt.[666] Júliusban, Nemes János első felesége, Pápai Anna temetésekor ugyancsak ez a két székely főember – Daczó János és Lázár Imre – maradt leghosszabb ideig a hídvégi udvarházban. 1675-ben a Daczók szenterzsébeti és sepsiszentgyörgyi birtokán is találkozott Nemes János a sógorával, majd 1676 februárjában szintén Daczó János volt az egyik leghosszabb ideig Nemesnél tartózkodó vendég annak második, Huszár Borbálával tartott menyegzője alkalmából.[667] A lakodalomban megjelent főurak közül a naplóíró Nemes János a Béldi Pál, Mikes Kelemen, Czegei Wass János, Daniel István, Kálnoki Sámuel, Macskási Boldizsár és Lázár Imre nevét tartotta fontosnak megemlíteni a násznép főemberei közül. Az esztendő nyarán, július 18-án Daczó ment Nemes Jánoshoz, július 25-én pedig Nemes utazott Sepsiszentgyörgyre.[668]

1676 őszétől 1677 tavaszáig szinte mindenhová együtt ment a két főkapitány, 1677 októberében pedig mindketten tagjai voltak annak a főurakból álló csoportnak, akik a fejedelem lányának holttestét Radnótról Kolozsvárra kísérték. (A napló szerint Apafi „Sofika" nevű leányáról van szó, a Farkas utcai templomban viszont Zsuzsanna nevű leánya nyugszik Apafi Mihálynak.) 1678-ban Daczó János aktív részese lehetett a Béldi-párt letörésének, ami miatt aztán újra bizalmat kapott a portai diplomáciában. Nemes naplója arról tanúskodik, hogy a Portára indított követség tagjai között Daczó János is ott volt – Bethlen Gergely, Mikes Kelemen, Barcsay Mihály és Apor István társaságában.[669] Ezek az emberek a februárban tartott országgyűlésen is fontos udvari tisztségekhez jutottak: Mikes Kelemen ítélőmester lett, Daczó János, Daniel Mihály és Barcsay Mihály pedig táblabírák.[670]

Nemes János naplójának további részeiben is fel-feltűnik Daczó János neve, ami azt mutatja, hogy kettejük együttműködése folyamatos maradt. Főemberként több ízben jártak el református felekezetük érdekeit érvényesítve: 1673-ban például saját felekezetüknek juttatták a kálnoki templomot a katolikusok ellenében. Ez a fellépés már jelzi, hogy a Daczó János és a Nemes János

[664] Tóth E. 1902, 536.
[665] Tóth E. 1902, 540.
[666] Tóth E. 1902, 541.
[667] Tóth E. 1902, 549.
[668] Tóth E. 1902, 550.
[669] Tóth E. 1902, 562.
[670] Tóth E. 1902, 563.

nevével fémjelzett háromszéki református elit szükségét érezte annak, hogy az egyre erősödő háromszéki katolikus családokkal – a Mikesekkel, a Kálnokyakkal, az Aporokkal, a Petkyekkel, a Henterekkel – szemben fogalmazza meg önmagát. Ez a református székely nemesi közösség szoros kapcsolatokat alakított ki az erdélyi református elittel. A Bethlen Gábor fejedelemsége óta a fejedelmek segítségével épülő országos református elit ekkorra jelentős méretűvé növekedett, és nem úgy tűnt, hogy Székelyföldet kivéve riválisa akadna a hatalmi pozíciók megszerzéséért folytatott küzdelemben. Háromszéken azonban masszívan tartotta magát, sőt meg is erősödött néhány katolikus székely főnemesi család, akikkel szembenállva mind a fejedelmi udvar, mind pedig az országos elit református része szívesen támaszkodott a helyi református családokra. Még Bethlen Miklós is, aki egyébként lenézte Daczót – birtokgyűjtő szenvedélyét is okolta azért, hogy az erdélyi urak Béldi Pál ellen fordultak –, együttműködött a csíki főkapitánnyal. 1669-ben Kálnoky Mihály és Nemes János együtt iktatták be Daczó Jánost a csíki főkapitányi tisztségbe, 1670-ben Kálnoky és Mikó István együtt tárgyaltak Nemes Jánosnál követségbe indulásuk előtt.

A háromszéki főkapitányi tisztségben

Nemes János az Apafi–Kemény konfliktusban Apafi mellett tette le voksát, de nem egyedül döntött így, hanem Basa Tamás köréhez kapcsolódva. Széki főkapitányként nagyszerűen irányította a széki katonaságot, kiegyensúlyozott kapcsolatot tartott fenn a szék társadalmával. Apafi mellé állva, már 1661 novemberében Segesvárról Szebenbe kísérte Bornemissza Annát, Apafi Mihály feleségét, egy 1200 fős székely sereggel.[671] Első nagyobb katonai feladata a német katonaság által uralt Kolozsvár ostroma volt, amiről maga is részletesen beszámolt.[672] Nem írta meg, hogy mi történt az ostrom alatt, de azt igen, hogy itt, a Kolozsvár melletti táborban vették el tőle a háromszéki főkapitányságot, és adták Rhédey Lászlónak, aki később egy éven keresztül viselte azt.[673] Ez aligha történt Nemes János katonai alkalmatlansága miatt, sokkal inkább a hatalmas tekintélyű Rhédey Ferenc fiának megnyerése vagy Rhédey lobbitevékenysége indokolta a döntést. Nemes János és Apafi viszonya ugyanis nem romlott meg ezt követően, sőt Nemes egyre több feladatot kapott, miközben sok időt töltött a fejedelem közelében.

[671] EOE. 13. 8.
[672] Tóth E. 1902, 380.
[673] Tóth E. 1902, 381.

1663. május 12-én, egy év szünet után a fejedelem újra kinevezte Háromszék főkapitányává Nemes Jánost, aki ettől kezdve 1688-ban bekövetkezett haláláig viselte a tisztséget.[674] Az, hogy Basa Tamás és Kún István iktatta be – május 28-án, a rétyi székgyűlésen –, Basa ekkori kliensi rendszerének háromszéki erejét mutatja. Az 1663-as török hadjáraton Nemes János már széki főkapitányként vett részt. Június 4-én parancsolta meg neki Apafi a táborba szállást, ő pedig június 20-án már mustrát tartott Kökösnél, ahol székgyűlés is volt.[675] Nemes János és Béldi Pál együtt vezette a háromszéki seregeket.

A napló sajátosan mutatja be Nemes katonai szerepléseit: írója gyakran számolt be arról, hogy voltak olyan hadi események, amelyeket különböző magaslatokról nézett végig a csapatával, mert nem volt elég embere, hogy szembeszálljon az ellenséggel. Ez történt a szászfenesi csatában és Várad ostromakor, illetve 1663-ban is, amikor Várhegy magaslatáról nézte végig csapatával Zágon kifosztását, majd, miután Béldi leveléből arról értesült, hogy a szultán seregéhez kell csatlakoznia, inkább szabotálta a tervet.[676]

A szövegekből az derül ki, hogy Nemes János szívesen időzött a fejedelem környezetében, és gyakran vett részt vadászatokon az elittel, de a katonai vezetést többször az ekkor még élő Petky Istvánra és Háromszék főkirálybírójára, Béldi Pálra hagyta.[677] Őszre Nemes megbetegedett, ezért felmentést kapott a további hadjáratokban való részvétel alól.[678] Főkapitányként a háromszéki kapitányság évenkénti mustrálását végezte a legszorgalmasabban, talán mert nem rendelkezett különösebb katonai vagy hadvezéri képességekkel. A napló tanúsága szerint ezt nem is várta el tőle feltétlenül a fejedelem. Sokkal inkább személyes testőrségként kezelte Nemest és csapatát, akiket akkor is magával vitt, ha Erdélyen belül utazott. Valószínűleg ekkor még nem érezte elég biztosnak a saját pozícióját.[679]

A napló szerint a székgyűléseket is Nemes hívta össze, mint főkapitány, és évente meg is tartotta, hűségesen. 1674 novemberében főkapitányként közreműködött Bánffy Dénes elfogásában, de ekkor is csak a katonaságot vezette, a csatában közvetlenül nem vett részt. Az esetek többségében Nemes János elsősorban fejedelmi testőrként kísérte Apafit székely katonáival. 1677-ben arról volt szó,

[674] Tóth E. 1902, 382.
[675] Tóth E. 1902, 383.
[676] Tóth E. 1902, 384.: *„érkezvén Imecs Tamás uram, hozá a Béldi Pál levelét, melyből értem a hadak nagy részének még hátra voltát s egyszersmind hogy a szultán azt kívánja, hogy oda menjek a vicékkel s szemben légyek véle. Nem lévén azért semmi kedvem a véle való szemben lételre, menék Imecsfalvára az Imecs Tamás uram házához."*
[677] Tóth E. 1902, 384.
[678] Tóth E. 1902, 384.
[679] *„1664. augusztus 1: Ment a fejedelem az urakkal Radnotra engemet hagyván az hadak előtt ő nga.5. Jött ki a fejedelem ő nga a táborra. 8. Szállott a tábor Lónához az Aranyas mellé. 12. Ment a fejedelem ő nga Radnotra engemet hagyván az hadakkal a táborba." 1665-ben azt írja Nemes, hogy: „Mentünk Béldi urammal együtt a fejedelem ő nga eleibe a feketehalmi határba s úgy kisirtük ő ngát Brassóba."* Tóth E. 1902, 388.

hogy Teleki társaként részt vesz az 1678-as magyarországi küzdelmekben, de a háromszékiek kérvényezték az otthon maradását.[680] Feltehető, hogy a harcoktól magát korábban is távol tartó Nemesnek köze volt a kérvény megszületéséhez, ezért mindvégig úgy töltötte be főkapitányi tisztségét, hogy nem vett részt jelentősebb küzdelmekben.

Az említett felmentésről Nemes maga is beszámolt: 1677. július 12-én Hídvégen kelt levelében kétségbeesetten tudósította Telekit a tervezett hadi vállalkozáshoz való csatlakozásról. Megírta, hogy csakis a seregével szeretne harcba menni, egyébként semmiképpen sem:

> *„Szintén ez órában érkezék urunk ő nagysága parancsolatja, melyben parancsol ő nagysága, hogy ő nagysága Kegyelmedet az tanács uraknak megegyezéséből kiküldi, kihez képest nekem is parancsol ő nagysága, hogy oly készen legyek, valamikor második parancsolatját veszem ő nagyságának, mindjárást indulhassak és az hová ő nagysága parancsolja, oda mehessek; hogy Kegyelmeddel és az hadakkal megegyezvén, elmehessek Kegyelmeddel, mely micsoda formán lehessen, én bizony soha nem értem. Elsőben az országnak megegyezése nélkül micsoda securitással megyen Kegyelmed is s mások is? Másodszor mit csinálok én ott in persona, ha hadam nem leszen velem? Kocsis legyek-e, vagy kovács, én bizony nem tudom, hanemha azért menjek, hogy nyakon kötve adjanak kézben? Én az dologban néma s süket lévén, hogy indulhassak s hagyhassam el házamat s neveletlen árváimat s ily hertelen készülhessek, bizony Kegyelmednél az tanács. De Kegyelmednek is micsoda securitása vagyon, én nem tudom; de kit Isten távoztasson, ha az szerencse hátat kezd mutatni, tíz annyi ellensége leszen, mint barátja. Azért quicquid agis, prudenter etc. Az dolognak nemcsak eleit, hanem az utólját is meg kell nézni. Bátor csak egyszer említette volna ő nagysága, vagy Kegyelmed, hogy énnekem ilyen formában kell elmennem; de én bizony soha meg sem tudtam volna gondolni, hogy had nélkül kelletnék elmennem, gondolván, hogy ha mind nem is, egy részét el ne küldenék velem."*[681]

Ez ügyben további leveleket is váltott Telekivel, amelyekből az derül ki, hogy Nemes semmiképpen sem akart részt venni a Teleki által vezetett vállalkozásban:

> *„Higgye el Kegyelmed, édes Komám uram, soha bizony nem vonogatnám magamat, csak látnék securitást jövendőre benne; de ha mi mindketten oda leszünk, kihez bizhatunk ide hátra? Mert az vallásunkon való urak az kik volnának, mind betegesek s ma ha vaj holnap vannak, azután hova lesznek s mit fognak osztán elkövetni az*

[680] Tóth E. 1902, 557: *„küldöttek a háromszékiek urunkhoz ő ngához követeket instálni, hogy el ne küldjön."*
[681] TML. VII. 383.

többi mind az urunkon s mind magunkon, Isten kitől oltalmazzon, ha az szerencse nem succedál?"[682]

Nemes végül otthon maradt, amivel erősen ártott a Teleki Mihályhoz fűződő kapcsolatának. Az 1683-as hadjárat idején a havasalföldi hadak átvonulását kellett ellenőriznie, és a tatárok betöréseitől kellett védenie Székelyföldet.[683]

Nemes János halála után a háromszéki főkapitányság tisztségét közeli barátja, Bethlen Miklós kapta meg: *„Nemes János meghalván, minden kérésem nélkül a fejedelem a háromszéki főkapitányságot nékem adá, csak elcsudálkozám rajta."*[684] A döntés azért is meglepő, mert pár évvel korábban Teleki mindent megtett azért, hogy Nemest és Daczót is megfosszák a főkapitányságtól, és helyettük Mikes Kelemen kerüljön ezekbe a tisztségekbe.[685]

Összegezve: Nemes János habitusa a hétköznapokban sem volt harcias, inkább mindig a békét kereste. A napló tanúsága szerint ügyesen elkerülte a nagyobb hadjáratokat és csatákat, főkapitányként elsősorban a mustrák tartásában jeleskedett, és székely csapataival a fejedelem kíséretében vett részt, egyfajta testőri szerepet vállalva.

Nemes János a politikában

Apafi uralma alatt Nemes János nemcsak a széki politikában, de az országosban is folyamatosan jelen volt. 1662 márciusában a rendek és a fejedelem között közvetített.[686] 1663. március 4-én táblai ülnökké választották – osdolai Kún Istvánnal, Rhédey Ferenccel, Bodoni Györggyel, Mikó Miklóssal, Sárosi Györggyel

[682] TML. VII. 391–392.

[683] EOE. 18. 112.

[684] Bethlen M. 1980, 801.

[685] Cserei M. 1852, 152.: Cserei Mihály, aki maga is székely lévén tisztában volt a székely szabadság mibenlétével és a széki főkapitányi tisztséggel is, részletesen leírta az ekkor történteket: *„Teleki Mihály penig nem elégedvén azzal , hogy ország generálisa , tanács ur, fő árendálor, Thorda vármegyei Főispán, kővári, huszti kapitány volna, a háromszéki s csíki főkapitányságokra kezde ásítozni, melyet is hogy inkább elérhessen, a fejedelemnek intimálni kezdé, hogy a székelységre a régi mód szerént commissariusokat küldjön ki, a vitézlő rend dolgainak orvoslására. Ez magában igen jó hasznos dolog vala , ha mind jó végre mind jó processussal vitték volna véghez mert holott a székelység, szabadcsággal élő natio s fegyverével szolgálja az országot, minden fejedelmek szorgalmatoson vigyáztak arra, hogy a közöttük való nemesség se jobbágyságra valakit közülök ne állítson, se a székelyek szántóföldét, örökségét örök áron meg ne vásárolja, hogy inkább a vitézlő rend ne fogyjon; és azért szoktak vala commissáriusok kimenni közikben, ha az ellen cselekedő nemes embert rajta érnék vala, a jobbágyot kezéből kivévén , a jószágot is kifoglalván, toties quoties ötszáz forintig megbüntetik vala. De Teleki Mihály nem a székely szabadcságra vigyáz vala, hanem hogy mentségeseket kicircálja s annak alkalmatosságával mind Daczó Jánost Csíkból, mind a jámbor Nemes Jánost Háromszékről kiheverje."*

[686] EOE. 13. 15, 17.

és Kálnoky Mihállyal együtt. Ugyanekkor lett tanácsúr Ugron András.[687] Érdemes megjegyezni, hogy ezeknek a nemeseknek mindegyike vagy székely, vagy székelyföldi birtokos volt. Ugyanez év szeptemberében Kászoni Márton páter egy Telekinek írt levélben már Nemest is megemlítette mint az általa ismert országos elit tagját. Érdekes, hogy Kászoni Márton külön bekezdésben emlékezett meg Petky Istvánról, Béldi Pálról, Lázár Istvánról, Mikes Kelemenről, Haller Pálról és Jánosról, valamint Kornis Gáspárról, majd egy másik bekezdésben Basa Tamást, Kún Istvánt, Daczó Jánost és Nemes Jánost említette, Bethlen Jánost is az utóbbiak közé sorolva.[688] A sorrend és az elkülönítés valószínűleg nem véletlen, az első csoportban felsoroltak Kemény János pártjába tartoztak (rövid ideig Béldi is ide számított), míg a második csoportban egyértelműen a Bethlen János nevéhez köthető, „törökös" párt tagjai voltak. 1663 végére Nemes János közeledett Bethlen Jánoshoz, több ízben is tárgyalt vele.[689]

1664 januárjában azok közé a tanácsurak közé került Nemes, akik a fejedelmet kísérték Kolozsvárra.[690] Ősszel konfliktusba keveredett Béldi Pállal, így az addigi munkakapcsolatuk még hűvösebbé vált.[691] 1664 folyamán legtöbbször Basa Tamással és körével érintkezett, inkább Basa és Bethlen János utasításait követve, mint önálló döntéseket hozva.[692] 1664 júliusában részt vett Apafi György nevű gyermekének keresztelőjén,[693] 1666 februárjában pedig Mária nevű leányának temetésén, Fogarason.[694] Közben folyamatosan jelen volt a fejedelmi udvarban, és mustrákat tartott a székben, részt vett a székgyűléseken, építette a kapcsolatrendszerét a széken belüli és az országos elitben. 1665 januárjában – Bodoni György, Mikó Miklós és Sárosi György társaságában – felmérte a csíkiak és az udvarhelyszékiek kárait.[695] 1667 folyamán fontos szereplőjévé vált Bethlen Miklós nősülésének, amikor Basa Tamás és Bethlen János megegyezése értemében Bethlen Miklós megkérte Basa unokájának, Kun Ilonának a kezét. Bethlen visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Nemes végig jelen volt a lánykéréskor.[696]

[687] Tóth E. 1902, 382.
[688] TML. II. 611.
[689] Tóth E. 1902, 385.
[690] EOE. 13. 298. A tanácsurak mellett *„Hallér János, Bethlen Farkas. Vas János, Nádudvari János, Nemes János, Daniel Mihály, Dániel István, Sárossi György, segesvári királybiró más tanácsbéli társával, és tavalyi beszterczei biró más tanácsbéli tárcával Kolosvárra Nagyságoddal együtt menni rendeltünk".*
[691] Tóth E. 1902, 384.
[692] Tóth E. 1902, 386.
[693] Tóth E. 1902, 387.
[694] Tóth E. 1902, 391.
[695] EOE. 14. 123.
[696] Bethlen M. 1980, 624.: *„Nemes János (ki is már ekkor a Basa Tamás igen bölcsen cselekedett tisztei letétele után háromszéki főkapitány vala), véle közlők, és ugyan véle elmenék Fogarasból in anno 1667. márciusban ilyen szándékkal, hogy mind a két személyt megnézzem, és amelyiken az Isten az elmémet megnyugottja, azt az atyám megkéreti számomra. Elmenék én azért Nemes Jánossal Bodolára való szándékkal Brassóba, hol is*

Márciusban Nemes János részt vett Szentpáli János beiktatásán, aki Petky István halála után lett Csíkszék főkapitánya,[697] majd Bodokon bodoki Mikó Miklós lányának, Erzsébetnek a lakodalmán jelent meg. A lakodalmon a székelyföldi elit tagjai közül inkább a második vonal tagjai vettek részt, akikhez Nemes is kötődött, és akik közé a családja tartozott:

„Ugyan ezen 1667 esztendőben die 22 Mártii lön az leányomnak, Mikó Erzsóknak, itt Bodokon kézfogások Maurer Mihály urammal. Meg is esküvének. Daczó János, Dániel Péter, Donát László uramék voltak ő kegyelmivel. Kapitány uram Nemes János uram asszonyommal. Kálnoki Sámuel uram, Nemes Tamás uram, Székelj Bálint uram leányommal, Daczó Péter uram, Szonda Tamás komám uram asszonyommal voltak nálam."[698]

Talán óvatosságából adódott Nemes János kivételes képessége, hogy hamar érzékelte a nagyhatalmi játszmák alakulását. Béldi Pállal közös hivataluk ellenére sem alakított ki mélyebb személyes kapcsolatot, viszont Teleki Mihály számára már 1667-ben is szorgalmasan írta követjelentéseit.[699] Nemes János már ekkor világosan látta, hogy a döntések jó része mögött valójában Teleki Mihály áll – minden bizonnyal ezért írt így neki Zólyomi Miklós birtokainak visszaadása ügyében:

„Az Istenért kérem Kegyelmedet, tegyen le minden más embereknek való kedvezést Kegyelmetek elméiből s ne koczkáztassa az szegény hazát s az fejedelem méltóságát, mert bizony veszedelem követ bennünket; ne bizzék Kegyelmetek a fővezér választételében, hanem adja meg ennek az ebnek (ti. Zólyomi Miklósnak) a jószágát s bocsássa szolgája kezében, hadd írja meg Tunyogi, hogy megadták, mert bizony valóban félek attól, mihelt az adót beadjuk, mentest ki küldik ezt, ha az jószágát meg nem adják, mely ha úgy leszen, Kegyelmed s én s más bizony távul nézzük Erdélt."[700]

---

azelőtt soha nem voltam; atyám és egyéb tekintetekért a szász szomszédok igen jó szívvel láttak s tartottak. Ott Brassóban megtudók bizonyosan, hogy a Béldi kisasszony Vargyason Daniel Ferencné keze alatt vagyon, nem az atyja és anyja neveli; erre nézve én Bodolának feléje se menék, hanem csak egyenesen Zabolára Basa Tamás és akkor ugyanitt lévő Kún Istvánhoz. Nemes János fogta volt disponálni, hogy Osdoláról oda jöjjön az ipához. Zabolán engem, mint afféle tűzház-látót, igen jó szívvel látának, vendéglének; Kún István, mint azonkívül is igen borozó ember, innya kezde Nemes Jánossal; az öreg Basa úr igen üdős, circa hetvenhárom esztendős, és másként is józan, mértékletes ember lévén, nem ivott."

697 Tóth E. 1902, 395.

698 Kelemen L. 1906, 79.

699 TML. IV. 132–133.

700 TML. IV. 197–198. Nemes János levele Teleki Mihálynak 1667. október 12-én Drinápolyból.

A tény, hogy Nemes János Telekitől várta, hogy átadja Zólyomi birtokát a portára menekült nemesnek, elárulja, hogy Nemes jól látta a döntéshozatal mechanizmusait Erdélyben.

Ennek ellenére Nemes János 1668-ban még elsősorban Bethlen János köréhez tartozott, ami abból is látszik, hogy nemcsak Bethlen Miklós 1667-es lánykérésekor játszott főszerepet, de a lakodalmán is.[701] Ahogy maga írta naplójában: *„A Kún István uram házánál főgazda én voltam Kálnoki Mihály urammal."* Azt, hogy a kör kezd elszigetelődni, ő maga is érezte, mert megjegyezte: noha Teleki Mihály megjelent az esküvőn, a fejedelmi tanács legtöbb tagja távol maradt.

Nemes János 1669-ben – Petrityvity Horváth Kozmával együtt – tagja volt annak a vizsgáló bizottságnak, amely a szászok és a székelyek közötti konfliktusokat hivatott kivizsgálni.[702] Ugyanebben az évben Szentpály János halála után Daczó János lett Csíkszék főkapitánya, akit Nemes János és Kálnoky Mihály iktatott be, július 30-án, Csíkszeredában.[703] 1671-ben Nemes János úgy lett újra portai főkövet, hogy Apafi eredetileg Daczó Jánost jelölte a tisztségre, de a rendek az országgyűlésen úgy ítélték meg, hogy a feladat meghaladná Daczó képességeit. Mindez egyértelműen igazolja, hogy Nemes közbizalomnak és köztiszteletnek örvendett ekkorra.[704]

1672-ben Nemes János jelen volt háromszéki főtiszttársa, Béldi Pál lánya, Zsuzsanna és Wesselényi Pál esküvőjén, Bodolán, ahol Nemes naplója szerint az országos elit tagjai személyesen is megjelentek.[705] Nemes a lakodalom után egy darabon elkísérte a távozó fejedelmet, mintegy a testőrsége kapitányaként.

A Bánffy Dénes elleni akcióban, ahogyan korábban is, Nemes János csupán követő magatartást tanúsított. Noha ott volt az eseményeknél, semmi sem bizonyítja, hogy az értelmi szerzők közé tartozott. A szervezőket viszont szorgalmasan segítette. Minden bizonnyal tudott az előkészületekről is, mert a korábbiakhoz képest is gyakrabban jelent meg nála Bethlen Miklós és Béldi Pál.[706] 1674 elején Béldi Pálnál volt.[707] 1674 november végén, félve a Bánffy alá tartozó katonaság támadásától, őrségeit feleskették a fejedelem hűségére, és birtokain parancsnoksága alá tartozó hadakat szállásoltak el.[708] Nemes János a következő időkben Kornis Gáspárral együtt fontos szerepet játszott: mindketten az egész akciót biztosító hadak irányítói lettek. Ennek ellenére Nemes sosem

[701] Tóth E. 1902, 401.
[702] EOE. 14. 397.
[703] Tóth E. 1902, 406.
[704] EOE. 15. 23. 1671. októberi országgyűlés.
[705] Tóth E. 1902, 534.
[706] Tóth E. 1902, 536.
[707] Tóth E. 1902, 539.
[708] EOE. 15. 74.

kezdeményezett: hol Teleki, hol Bethlen Miklós, hol Béldi Pál utasításai végrehajtójaként tűnt fel.[709] Naplójában Nemes nagyon távolságtartóan számol be a történtekről, magát a hadak irányítójaként tüntetve fel, aki pusztán utasításokat követ.[710] Bánffy Dénes elfogatása után, november 30-án Kornis Gáspárral és Keresztesi Sámuellel együtt vezették a rab Bánffyt Kolozsvárról Szamosújvárra.[711] Noha fontos szerepet játszott Bánffy bebörtönzésében, a kivégzés hírét csak másnap, december 15-én reggel vitték el számára.[712]

Bár saját szerepét nem hangsúlyozta a történtekben, Nemes János részt kapott a fejedelem adományaiból. 1675. január 7-én Apafi Ebesfalván vendégelte meg azokat a főurakat, akik részt vettek a Bánffy elleni akcióban, többek között Béldi Pált, Kapi Györgyöt, és Nemes Jánost is: *„…meg is ajándékozta őket. Nékem is adott ő nga 10 sing atlaczot."*[713] 1675-ben Nemes minden korábbinál több időt töltött a fejedelem környezetében.[714] Június 12-én a gyulafehérvéri országgyűlésen beválasztották abba a testületbe, amelynek Bánffy Dénes iratainak áttekintése, ellenőrzése volt a feladata.[715] 1675 novemberében azok közé került, akik jelentős adományban részesültek Bánffy Dénes lefoglalt vagyonából.[716]

Ettől kezdve egyre többször tűnt fel Mikes Kelemen a széken belüli politikai életben. Naplója szerint Nemes János elfogadta a jelenlétét, sőt igyekezett jóban lenni a Teleki Mihályhoz láthatóan egyre közelebb álló Mikessel, noha a széken belül Mikes elvileg a főkapitány alatt állt.[717]

1676 februárjában, amikor Nemes János a második feleségével házasodott össze, a székelyföldi elit számos tagja megjelent a lakodalmi ünnepségen, közülük többen ekkor már az országos elitnek is tagjai voltak, mint például Béldi Pál, Mikes Kelemen és Daczó János.[718] Jelen volt rajtuk kívül Kálnoki Sámuel és Lázár Imre is, akik rokonai voltak Nemesnek, viszont az országos elithez tartozó rokon

[709] EOE. 15. 75.
[710] Tóth E. 1902, 542–543.
[711] Tóth E. 1902, 543.
[712] Tóth E. 1902, 543.
[713] Tóth E. 1902, 543.
[714] Tóth E. 1902, 544.
[715] Tóth E. 1902, 545.
[716] EOE. 16. 19. Apafi szerezte meg Gyalut és Örményest (de Gyalut később visszaadta Bánffy Dénes fiának tizenötezer forintért), Visót Kapy György, Köbölkutat Székely László, Batizt Naláczy István. Szokolyt Csáky László, Libátont Kornis Gáspár, Korod-Szent-Mártont Nemes János, Gernyeszeget Teleki Mihály, Béldi Pál Szinyét szerezte meg. Érdekes, hogy a megadományozottak között ekkor még jelen voltak azok is, akik inkább Teleki Mihály érdekköréhez tartoztak, mint Naláczy István, Székely László, vagy maga Teleki Mihály, és azok is, akik a Béldi nevéhez köthető események főszereplői lettek, mint Béldi, Csáky és Kapy György.
[717] Tóth E. 1902, 547.
[718] Tóth E. 1902, 549.

főemberek közül csak Macskási Boldizsárt[719] említi a napló. Mivel a vendégek névsora része volt a reprezentációnak, biztosra vehetjük, hogy Nemes mindenkit felsorolt, akik az országos elit tagjaiként jelentek meg a lakodalmán. Így azt a következtetést vonhatjuk le, hogy noha az elit tagjai közül sokan rokonszenveztek Nemes Jánossal, mégsem tekintették az első vonalhoz tartozónak: Nemes csak a lokális elit vezetőjévé vált. Ez azonban többek érdekeit is sértette, így április folyamán egy ilyen mondatott ejtett el: *„Értettem meg, hogy a fejedelemnél ő ngánál elárultak, kit maga is ő nga megjelentett annakutánna azon napon magamnak."*[720] Nem tudni, hogy ez az „elárulás" Apafi óvatos puhatolózására vonatkozik-e, vagyis hogy a fejedelem a Bethlen Miklóssal és Béldi Pállal jó viszonyt ápoló Nemes hűségére volt-e kíváncsi, az viszont tény, hogy ez az eset közvetlenül megelőzte Béldi és Bethlen elfogatását.

1677-ben Nemes János nem vett részt a Teleki által tervezett és vezetett katonai vállalkozásban, ez pedig megrontotta kettejük addigi jó kapcsolatát. Nemes ügyében még Bethlen Miklós is próbált közben járni: *„kijövőbe Nemes János urammal sokat beszéllettem; noha az hadra el nem ment, de úgy látom, Kegyelmednek nem gonosz akarója"*.[721]

1678-ban, a Béldihez köthető események idején tanúsított hűségéért Nemes Jánost a fejedelmi tanács tagjai közé választották. Bethlen Miklós szerint:

> *„ebben a gyűlésben tették az atyám helyett Bethlen Farkast cancellariusnak és Fejér vármegye főispánjának; Mikola Zsigmondot, Bethlen Gergelyt, Nemes Jánost tanácsnak;*[722] *Mikes Kelement ítélőmesternek; Portára választották ország követeinek Béldiék ellen Bethlen Farkast, Mikes Kelement, egy szászt, és a latere majd meglátszó munkára Apor Istvánt."*[723]

Nemes ekkor karrierje csúcsára ért, hiszen a legszűkebb országos elitbe is bekerült. De máris elkezdődött pályája hanyatlása. Mivel elsősorban Basa Tamás és Bethlen János köréhez tartozott, bármennyit is bizonyított, Teleki nem tekintette legbelső köre tagjának. Emellett Háromszéken a Teleki barátjaként ismert Mikes Kelemen éppen Nemes János rovására igyekezett kiterjeszteni befolyását.

1678 őszén még úgy tűnt, Nemes Jánosnak sikerül beépülnie az újonnan formálódó elitbe: Bethlen Farkas, Bethlen Gergely, Naláczy István, Mikes Kelemen

[719] A második felesége révén ugyanis Huszár Borbála testvérének, Margitnak a második férje volt Macskási Boldizsár.
[720] Tóth E. 1902, 550.
[721] TML. VII.
[722] EOE. 16. 443.
[723] Bethlen M. 1980, 708.

és Rhédey Ferenc társaságában tudósította Telekit az eseményekről.[724] 1678 októberében – Mikola Zsigmond mellett – az adó beszedésének irányítója és ellenőre volt,[725] 1680 májusában pedig tagja lett a kincstár növekvő hiánya és a korrupció erősödése miatt felálló adószámadásokat ellenőrző bizottságnak is.[726] A hattagú bizottságban rajta kívül még Bethlen Miklós, Kálnoki Sámuel, Petrityvity-Horváth Kozma, Macskási Boldizsár és a szebeni jegyző, Johann Weinholz is jelen volt. Júniusra ugyanez a bizottság végül felmentette Ugront. Az aláírók között elsőként Nemes János neve szerepel, rangjának és a bizottságban betöltött helyének megfelelően.[727] 1680 végén Nemes János – Bethlen Elek, Henter András és Széki István, valamint a szebeni királybíró és az egyik ítélőmester társaságában – a határvitát kivizsgáló bizottságnak is tagja lett,[728] 1682-ben pedig aláírta a fejedelmi tanács Thökölynek címzett levelét, nyolcadmagával.[729] Ekkor már tanácsostársa volt Haller Pál, Teleki Mihály, Bethlen Gergely és Bethlen Elek, valamint Rhédey Ferenc, Barcsay Mihály és Mikes Kelemen is. A névsor azt mutatja, hogy ekkorra Teleki pártjának legbelső emberei közül már négyen voltak a tanácsban, a korábbi Barcsay–Bethlen János irány szinte teljesen eltűnt, a Barcsay család maradéka, Mihály ellen 1683-ban eljárás indult.[730] Az eredetileg Barcsay pártján álló, de 1674-ben Teleki mellé állt Daczó Jánost is ekkor vádolták meg először. Thököly támogatása is szerepelt mind a Barcsay, mind a Daczó elleni vádak között.

A nyolcvanas évekre egyre betegesebb[731] Nemes János többször visszahúzódott a székbe, és naplója szerint ettől kezdve kevesebbet érintkezett az országos elittel. A fejedelem környezetében is ritkábban jelent meg, leginkább csak az országgyűlésen. 1680 februárjában még együtt vadászott Apafival, és beszámolt a deputációval folytatott konzultációkról is. Ugyanekkor ajánlotta be a fejedelmi udvarba a két legidősebb fiát, Jánost és Gábort.[732] Az 1680-as évek folyamán visszatérő betegségei mellett folytatta a széki mustrákat, részt

[724] TML. VIII. 246.
[725] EOE. 16. 618.; Nemes 1680 januárjában tett jelentést az országgyűlésnek a munkájukról: EOE. 17. 77.
[726] EOE. 17. 14, 101. Végül úgy döntöttek, hogy 1658-tól vizsgálják át a számadásokat, és a gyanú elsősorban Ugron Andrásra, Barcsai Ákos emberére terelődött, ami ismét azt bizonyítja, hogy ekkorra a Kemény-párt emberei jutottak uralomra.
[727] EOE. 17. 107.
[728] EOE. 17. 159.
[729] EOE. 17. 247.
[730] Tóth E. 1902, 88.; EOE. 18. 95.
[731] Tóth E. 1902, 566. 1680 márciusában Nemes kizárólag a köszvényéről írt, ami egyre súlyosbodott. Ekkorra már csak székben vitette ki magát a szántóföldre és a háza elé is. Április második felére a sérve is egyre rosszabb állapotban volt, emiatt elhívta a brassói orvost, Martin Hermant, és a brassói patikust is. Májusban eret vágatott magán. 1681. november 6-án a gutaütés tüneteit érezte magán.
[732] Tóth E. 1902, 566.

vett az országgyűléseken, és többször megfordult Bornemissza Anna udvarában.[733] 1683 januárjára annyira megbetegedett, hogy egy későbbi bejegyzése szerint írni sem volt képes.[734] Ezért egyre kevésbé volt jelen a lokális és az országos politikában. Ezt kihasználva Mikes Kelemen mindinkább igyekezett átvenni Nemes feladatait, a lokális elitben pedig egyre nagyobb szerepet kapott – Mikes Kelemen mellett – Mikes rokona, Kálnoki Sámuel és Apor István is.[735] A fejedelem melletti katonai szolgálatokat sem Nemes látta már el, hanem a vicetisztjei.

1683. szeptember 18-án Nemes János jelen volt II. Apafi Mihály beiktatási ünnepségein.[736] 1684-ben még többet betegeskedett, ekkor Mikes Kelemen és Teleki Mihály meg akarták szerezni tőle a háromszéki főkapitányságot. Első akciójuk az volt, hogy gyanúba keverték Nemest.[737] Cserei és Bethlen Miklós is úgy tudta, hogy ez inkább Teleki Mihály műve volt.[738] Cserei értesülése szerint Teleki azzal vádolta meg Nemest, hogy a székely szabadság ellen cselekedett azáltal, hogy sok katonát mentett fel a hadrakelés alól. Ezenkívül azt is felhozta ellene, hogy *„Telekit és Mikest »diffamálta«"*.[739]

1685 őszén Teleki a korábbinál is nagyobb vehemenciával támadt rá Daczó Jánosra és Nemes Jánosra. Ezt Nemes veje, czegei Wass György is így látta: október 26-án arról számolt be, hogy *„volt rút disturbium az ország között; az úr Teleki uram, Daczó János uramon rút dolgot tőte el"*,[740] november 4-én pedig ezt írja naplójában:

> *„Az két úrnak, Teleki uramnak és Mikes uramnak bevádolván hamissan az szegény sógort Nemes János uramat, hogy ő kegyelmeket diffamálta volna, urunkat reá haragítják; urunk udvarából kiküldi, az urak penig ad tertium ország eleiben certificálják"*.[741]

[733] Tóth E. 1902, 573.
[734] Tóth E. 1902, 83.: *„Mindeddig sulyoson volt az Istennek látogatása rajtam, mely miatt nem írhattam."*
[735] Tóth E. 1902, 84.
[736] Tóth E. 1902, 91.
[737] EOE. 18. 39.
[738] *„akkor ágálja vala Teleki Mikes Kelemen számára a kapitányságot; a fejedelem mond Vajda Lászlónak: »Vajda uram. Teleki uram Mikes Kelemennek kéri a háromszéki kapitányságot…« Teleki szalatt bemenvén a fejedelemhez, elkezdi: »Kegyelmes uram, amaz hitvány Nemes János, a mini értem, megbolondult, Háromszéket nem tudja igazgatni: szükség ha Nagyságod provideál reájok, s más kapitányt practicál elejekben; én pedig alkalmatosabbat nem tudok Mikes Kelemennél, a ki Nagyságodnak mely hűségesen hasznoson szolgála Béldi Pál rebelliójában, Nagyságod maga jól emlékezhetik reája.«"* Cserei M. 1852, 149.
[739] EOE. 18.
[740] Nagy Gyula. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI-XVIII. századokból III. – Czegei Vass György és Vass László naplói 1659-1739. Továbbiakban: Czegei Vass György naplói 47.
[741] Czegei Vass György naplói 49.

Cserei szerint:

> *„Teleki Mihály nem a székely szabadcságra vigyáz vala, hanem hogy a mentségeseket kicircálja s annak alkalmatosságával mind Daczó Jánost Csíkból, mind a jámbor Nemes Jánost Háromszékről kiheverje. A fejedelem nem vevén eszében a practi-cát, annuála és Teleki maga mellé Mikes Kelement választván, sok gyülevész szolgákkal megindulának, elsőben Csíkban, onnan Háromszékre s Udvarhelyszékre […], ezer Daczó s Nemes Jánosban sem találtak volna annyi kivetőt, mint az egy Telekiben […] soha annyi hamis ítélet véghez nem ment Erdélyben annyi idő alatt mint akkor. Valakinek vagy Telekinél vagy Mikesnél kedvessége nem volt vagy őket nem ajándékozhatta, megromlott az a szegény nemes ember…”*[742]

Mikes szerepével kapcsolatban némileg túlozhatott Cserei, de Teleki hatalma és befolyása valóban jelentős volt abban az időben.

Érdekes, hogy Nemes János mindezt meg sem említi a naplójában. A támadások ellenére nem mozdították el főkapitányságai tisztségéből – ebben az őt körülvevő általános tisztelet mellett az egyre súlyosodó betegsége is szerepet játszhatott. *„Teleki véghez vivé a maga részéről a mit akara, mert a fejedelemnek beárulván a két kapitányokot, mind a két kapitányságot magának megkéré, és a szegény Nemes János a nagy méltatlan gyalázaton megbúsulván, a guta megüté, s úgy hala meg”* – írta Cserei,[743] de tévesek voltak az értesülései: Nemes János élete végéig főkapitány maradt, és Teleki támadásai előtt is betegeskedett. Már 1687 februárjában olyan rosszra fordult az állapota, hogy a gyermekei meglátogatták.[744] 1688. április 19-én, húsvét másodnapján halt meg végül, egyik veje, czegei Wass György azt is rögzítette a naplójában, hogy délután három és négy óra között.[745]

Nemes János sajátos pályát futott be az erdélyi politikában. Noha székelyföldi nemesként szokatlanul magasra emelkedett, valójában mindig megmaradt hivatalnoknak, aki a naplója és a levelezése szerint sem törekedett ennél jelentősebb szerepre. Egész életét jellemezte, ahogyan Bornemissza Anna még 1671-ben említést tett róla: *„Nekem is írt vala Nemes János uram, de én bizony választ sem írtam, nem is írok követnek.”*[746] Noha köztisztelet övezte, a vezető pozíciót sosem kívánta, ahogy kezdeményezni sem szeretett. Inkább a mértéktartó óvatosság és a másokhoz való igazodás határozta meg a jellemét.

[742] Cserei M. 1852, 152–153.
[743] Cserei M. 1852, 153.
[744] Czegei Vass György naplói. 63.
[745] Czegei Vass György naplói. 71.
[746] TML. V. 632.

Nemes János, a diplomata

A jó természetű Nemes János, aki mindenkivel megtalálta a közös hangot, korán kezdte a diplomáciai karrierjét. Már 1651-ben részt vett abban a küldöttségben, amely I. Rákóczi György fejedelem kisebbik fia, Zsigmond számára Krossenből hozott feleséget, Pfalzi Henrietta személyében, és jelen volt a menyasszony szülőhelyén rendezett jelképes esküvőn, illetve a nagy pompával megtartott sárospataki lakodalmon is.[747] De ezeken a jelentős alkalmakon még csak úgy vett részt mint ifjú, akit tanulni vittek magukkal a főurak.

1667. április 21-én a gyulafehérvári országgyűlésen Nemes János kényes követi feladatot kapott. A történetnek az volt az előzménye, hogy Zólyomi Miklós, aki Hunyad váráért pereskedett, miután számára hátrányosan ítélt a bíróság, megpróbálta feltámasztani török kapcsolatait, hogy nyomást gyakoroljon az erdélyi elitre, ezért először a váradi pasához menekült, majd onnan a portára. Mivel Zólyomi támogatókra talált a törököknél, Erdélynek is képviselnie kellett a maga érdekeit vele szemben. Ráadásul Zólyomi egy idő után családja további birtokai is visszakövetelte, többek között Gyalu várát, amelyet Bánffy Dénes kapott meg. Apafi kész lett volna más birtokkal kárpótolni Bánffyt, de ő azt nem fogadta el. A helyzet külső és belső feszültségeket keltett, ezért Apafi úgy látta,[748] hogy a kérdést egy főkövetnek kell megoldania.[749] Így került be Nemes a diplomáciába, rögtön főkövetként.[750]

A követjárásról fennmaradt Nemes János naplóbejegyzése, és a rendkívül részletes követjelentése is, amelyben minden részletre kiterjedő alapossággal tájékoztatta a fejedelmet mindarról, ami Portán történt,[751] és ami a kihallgatásokon elhangzott.[752] A követség több, mint fél éven át tartott, ennek során Nemes igyekezett Erdély, illetve a fejedelem érdekeit képviselni az igazát kereső és a Portára menekült Zólyomi Miklóssal[753] szemben.[754] Így írt erről 1667. május 6-ai jegyzetében:

> *„[a]z méltóságos fejedelem Apafi Mihály uram ő nga parancsolatjából a nemes Erdély országa impositiójából, az nemes Zólyomi Miklós bészökése alkalmatosságával*

[747] Kármán Gábor. 2011, 303–328.
[748] TML. IV. 139–140.: Apafi Mihály levele Teleki Mihálynak 1667. július 2-án Radnótról.
[749] TML. IV. 114.
[750] EOE. 14. 39, 257, 260–261.
[751] EOE. 14. 270–274. Nemes dramatizált leírást készített a kihallgatásáról, amiben az utolsó szóig rögzítette az általa folytatott párbeszédeket.
[752] Vö. Lénárt József. Nemes János követjelentése. *TT.* 1881, 386–390.
[753] Bíró Vencel. *Erdély követei a Portán.* Kolozsvár, 1921, 76.
[754] Tóth E. 1902, 386.

fennforgó veszedelmes állapotoknak Isten kegyelmességéből lecsendesítésére indultam Isten segítségéből a győzhetetlen hatalmas török császár kapujára hidvégi házamból, kit Isten boldogítson szent fiaért, amen".[755]

A korábbi erdélyi portai diplomáciához képest fontos újdonság, hogy itt nemcsak arról van szó, hogy egy belpolitikai konfliktust követően jogorvoslatot keresett egy fellázadt nemes, akinek a birtokát elvette a fejedelem, hanem hogy a Portán is komolyan vették a követelését, és Nemes Jánosnak hosszú hónapjaiba került a helyzet rendezése. A feladat kényes voltára[756] utal, hogy szokatlanul részletes volt Nemes követjelentése: minden félmondatra aprólékosan kitért benne.[757] Drinápolyban a kipróbált diplomata, Rosnyai Dávid[758] és Baló László is segített Nemesnek.[759] A Zólyomi-ügy végül elcsendesedett,[760] Nemes sikeres tárgyalásai nyomán a porta haragja elült, és Apafi megígérte Zólyominak, hogy visszaadja Hunyadot.[761] Az erdélyi elit és Apafi, de még Nemes János is tartott attól, hogy a jó portai és török kapcsolatokkal rendelkező Zólyomi meg akarja szerezni a fejedelmi címet, de ez pusztán rémhírnek bizonyult.[762] Nemes a legtöbb levelet a fejedelmen kívül Telekinek írta, aki sürgette is folyamatosan, hogy minden hírt küldjön el neki.[763] Nemes higgadtsága és gyors helyzetfelismerése minden bizonnyal sokat segített az ügy rendezésében.[764]

Apafi fejedelem és a diplomáciát irányító Teleki Mihály,[765] illetve Bornemisza Anna fejedelemasszony elégedett lehetett Nemes János munkájával, mert ezt követően az Eperjesre induló küldöttségbe is beválasztották a háromszéki főkapitányt.[766] Ekkor Nemes Teleki Mihály, Kapy György és Virginás István követ társa lett. Ő maga úgy írt erről 1669. április 15-én, hogy *„parancsolta a tanács a mi kegyelmes urunkkal ő ngával együtt, hogy Eperjesre a tractára menjek".*[767]

[755] Tóth E. 1902, 397.

[756] TML. IV. 114: *„De urunk ű nagysága mingyárt parancsolt levele által Nemes Jánosnak, hogy csak continuálja útját s instructiója szerint járjon el az dologban ű kegyelme."*

[757] Török-Magyarkori Állam-Okmánytár 4:360.

[758] Tóth E. 1902, 396.

[759] TML. IV. 152–153.: Rosnyai Dávid levele Teleki Mihálynak Drinápolyból 1667. július 28-án.

[760] TML. IV. 140.: Nemes János követségének kérdéseit mind a fejedelem, mind Teleki Mihály egész köre levelezésben tárgyalta meg. Naláczy István is folyamatosan tájékoztatta Telekit a követek üzeneteiről.

[761] EOE. 14. 48.

[762] TML. IV. 204–205. Naláczy István levele Teleki Mihálynak 1667. október 20-án: *„Nemes János olyat is ír, hogy ő tart attól, valamiformán a végbeliek meg ne nyerjék Zólyomi fejedelemségét."*

[763] TML. IV. 191–192.:

[764] TML. IV. 191: *„Itt, Uram, csak valóban állhatatlan állapot vagyon; egy nap ha valakinek nagy summa pénzért tisztet adnak, másnap aki többet ad érette, annak adják."* Nemes János levele Teleki Mihálynak 1667. szeptember 10-én Drinápolyból.

[765] TML. III. 132.

[766] EOE. 14:59.

[767] Tóth E. 1902, 404.

Eperjesen a bécsi kormány küldöttjei mellett Johann Rottallal és Zrínyi Péterrel is találkozott.

A fejedelem annyira megbízott Nemes János diplomáciai jártasságában, hogy 1671-ben – azt követően, hogy Daczó János és Szilvási Bálint[768] nem boldogult a bonyolult követi feladatokkal – újra megtette főkövetnek.[769] Ez alkalommal is kényes feladatot bíztak rá.[770] A váradi pasa, Kücsük Mehmet, akivel Erdélynek már korábban is számos konfliktusa volt, Várad mellé bizonyos Kolozs, Szolnok és Doboka vármegyei falvakat is magának követelt.[771]

Egy év múlva is kapott a Portával kapcsolatos diplomáciai feladatokat Nemes János.[772] 1671-re közel került Teleki Mihályhoz,[773] aki február 3-án Thököly Imrével, Csernel Pállal és többekkel együtt meglátogatta.[774] 1677 folyamán ismét felmerült, hogy Nemest követséggel bízzák meg, de végül Kapi Györgyöt küldték a Portára.[775] 1678 őszén Teleki újabb követségi feladatra ajánlotta, de végül ebből sem lett semmi. Nem tudni a forrásokból, hogy ezeket a megbízatásokat Nemes mondta vissza, vagy csak végül mást választottak helyette.[776] Lehetséges, hogy már ekkor is betegeskedett, a naplójában ugyanis időnként utalt a gyengélkedéseire, 1679-ben pedig már súlyos betegségéről írt Telekinek.[777] Ennek ellenére 1686 decemberében újabb követséget vállalt, igaz, hogy csak Szatmárra, ahol Caraffával kellett tárgyalnia.[778] A helyzet komoly diplomáciai készséget igényelt, ugyanis Caraffa követelte, hogy engedjék át Huszt, Kővár és Somlyó várait a német katonáknak.[779] Nemes és követtársa, Bálintith Zsigmond viszont csak ideiglenes szerződést tudott kötni Caraffával, ennél többet nem érhettek el az adott helyzetben. Az eredményt a főurak kudarcnak tekintették, és Nemest okolták érte.[780]

A legutolsó, kudarcos vállalkozás ellenére azt látjuk, hogy noha Apafi nem használta Nemes Jánost folyamatosan a diplomáciában, több kényes és az ország

[768] Tóth E. 1902, 531–533.
[769] Tóth E. 1902, 531–532.; Bíró Vencel. *Altorjai gróf Apor István és kora*. Kolozsvár, 1935, 132.
[770] EOE. 15:18, 23.
[771] EOE. 15. 22.
[772] EOE. 15:41–46.
[773] TML. IV. 494. Teleki 1668-tól számos levelében emlegette a feleségének és Naláczy Istvánnak is, hogy Nemes Jánossal van együtt követségben, vele utazik stb. kapcsolatukat közvetlennek és közelinek írva le.
[774] Tóth E. 1902, 528.
[775] Tóth E. 1902, 558.
[776] TML. VIII. 293. *„Ha az mi kgls urunk ő nga az magyaroknak segíteni akar, az Lengyelországban való küldést ő nga el ne mulassa. Nemes János uram jó lenne oda, Maramarosbúl könnyen hat nap oda mehet, az hol most az király vagyon."* Teleki Mihály levele Rhédey Ferencnek 1678. október, Kővár.
[777] TML. VIII. 563–564.
[778] Czegei Vass György naplói. 59.
[779] EOE. 19. 5, 80.
[780] EOE. 19. 12.

számára fontos probléma megoldását bízta rá, és Nemes ezekben a tárgyalásokban érvényesíteni tudta joviális és békére törekvő alkatát. Jelentős tekintélyre tett szert: Gyulay Ferenc egy évvel később úgy vélekedett a Caraffával folytatott tárgyalásairól írt jelentésében, hogy az általa elért eredménynél Nemes sem tudott volna többet elérni.[781] Diplomataként alapos volt, precíz jelentéseket írt a követjárásairól, igyekezett minden főurat kimerítően tájékoztatni. Ebben a szerepben is megmaradt közszolgaként. Apafi időnként még meg is rótta a túl széleskörű híradásáért: *„Valóban haragszik urunk Nemes János uramra, hogy miért írt az több uraknak, hiszem elég, ha ű nagyságának megírta, ne irkált volna annyi felé."*[782] Noha főkövet volt, végig megmaradt utasításokat követő diplomatának.

Nemes János, a református nemes

Nemes János mindamellett, hogy művelt és tehetséges diplomatának számított, felekezetét támogató, öntudatos református volt.[783] Hűen tükrözi elmélyült reformátusságát naplója gazdag hitvallásos, imádságos anyaga. Az imádságok a nem túlzottan bőbeszédű vagy önreflexív dokumentum év eleji és év végi bejegyzéseiben találhatók. Ezek a vallásos szövegek az évek előrehaladtával hosszabbodtak, és időnként igencsak költőivé váltak: Nemes jól vegyítette az aktuális eseményekre való hivatkozást a korban népszerű imádságos hagyománnyal. Sajátos, megtérésközpontú kálvini nyelvet használt, imádságainak szövege jól mutatja puritán műveltségét, bibliai ismereteit, a református teológiában való jártasságát.

Nemes János iskoláiról nincsenenek információink, csak feltételezhetjük, hogy sok más székelyföldi társához hasonlóan a nagyhírű marosvásárhelyi kollégium, vagy esetleg a gyulafehérvári iskola diákja volt. A vásárhelyi kollégiumban abban az időben elsősorban olyan tanárok tanítottak, akik diákként a puritán szemléletű Martonfalvi Tóth György környezetében nevelődtek.[784] Bár Martonfalvit mint Amesius legjelentősebb tanítványát tartjuk számon,[785] még az ő teológiai felfogásában is egyszerre volt jelen az ortodox és a puritán szellemiség. A puritán

[781] EOE. 19. 210.

[782] TML. V. 643.

[783] Hídvégi Nemes János a sepsiszentgyörgyi Daczó Jánossal együtt a korszak azon székely nemesei közé tartozott, akik aktívan támogatták a saját felekezetüket, sőt részt vett abban a többségében székely nemesekből álló csoportban is, amely felekezeti alapon szerveződött, és amelynek Bethlen Miklós lett a vezetője, aki benősült a székely elitbe úgy, hogy a házasság „szerzője" éppen Nemes János volt, hiszen nemcsak bemutatta Bethlennek Kún Ilonát, de a lakodalomban is főszerepet játszott (vö. 29. jz.).

[784] Csorba Dávid: A martonfalvi-tanítványok és a református pietizmus szellemi horizontja. *Irodalomtörténet*. 2001/4., 576–594.

[785] William Ames, a puritán hite miatt Angliából menekült tanár, a franekeri egyetem híres professzora magyar diákok sorát tanította, és ismertette meg őket a puritán gondolkodással.

kegyesség nyelvhasználata – talán Martonfalvi tanítványai, talán a népszerű váradi Biblia hatására – akkoriban rendkívül széles körben elterjedt: azok is alkalmazták, akik teológiai értelemben nem sorolhatók a puritanizmus követői közé. A 17. század második felében a puritán hatás ott is érezhető volt az erdélyi társadalomban, ahol a puritán szellemiség nem jellemezte az emberek életét vagy politikai cselekvését.

Az 1651-ben megkezdett napló kezdetben nem tartalmazott évkezdő és évzáró imákat. Az 1651-es lakodalom utáni hálaadás és a szerencsés hazajövetelért való könyörgés volt az első imádság a naplóban.[786] *„Uram Isten! Ki feljövetelünket békességessé tevéd, könyörgök felségednek, visszamenetelünket is áld meg üdvességes áldomásiddal."* A szerencsés hazatéréséért egy még hosszabb imában adott hálát a naplóíró:

> *„Uram Isten nagy hálakat adok én tenéked hogy engemet az én könyörgésemben meghallgattál és az én utaimban oltalmad alá vévén, mindenféle gonosz veszedelemtől megőriztél, oltalmaztál és immáron házamba is béhoztál."*[787]

Ez utóbbi imádság erősen könyvízű, az imádságos könyvek szokásos szófordulatait alkalmazza. A fejedelmi menyegző leírása után pár éven keresztül jóval kevesebbszer és rövidebben ír a naplóba.

A naplóbejegyzéseket valószínűleg utólag látta el napi dátummal, és jellegzetes módon, felsorolásszerűen rögzítette az eseményeket. Az országos politika eseményeit tekintette a legfontosabbaknak, illetve azokat az országos történéseket, amelyekhez köze volt. Emellett természetesen a családjában bekövetkezett változásokat is megemlítette, előszeretettel írt a maga vagy a rokonsága, ismerősi köre utazásairól. Érdekes viszont, hogy mindössze fél mondatot szánt saját esküvője megörökítésére, mintha valami jelentéktelen, közömbös esemény lett volna.[788]

Az első, személyes érzelmeket tükröző bejegyzésében, melyre Sára nevű kislánya születése, keresztelése és négy nappal későbbi halála késztette, már találunk Istenre való utalásokat.[789] A rövid bejegyzésekben az 1655-ös évtől kezdenek feltűnni és sűrűsödni az *„Isten kegyelmeségéből"* és ehhez hasonló vallásos

[786] Tóth E. 1902, 238.

[787] Tóth E. 1902, 238–239.

[788] Tóth E. 1902, 242. A menyegzője első feleségével, Pápay Annával 1653. május 20-án volt Bánffyhunyadon. Sem itt, sem korábban a lánykérés alkalmával nem írta le a felesége nevét sem, ami utalhat arra, hogy a naplót csupán saját használatra, a legszemélyesebb megörökítés szándékával jegyezte le.

[789] Tóth E. 1902, 243.: *„Estve nyolcz órakor adott az úr Isten a feleségemnek egy kis leánykát, melyet mingyárást megkereszteltettem Sárának, az melyért áldassék az urnak neve mindörökkön örökké. Martius 4. Délután 4 és 5 óra között mulék ki e világból az én szerelmes kis leányom Nemes Sára. 15. Temettettem el az édes kis leányomat Sárát az oltszemi templomba."*

szófordulatok. 1656 az első év, amelynek végén lejegyez egy rövid imádságot. Ekkor – akárcsak a következő év végén – még csak egy rövid latin formulával zárta az évet.[790] Az 1657-es esztendő mellé utólag írta oda, hogy szomorú volt. Nemcsak a lengyel hadjárat kudarca miatt, amelyen ő maga nem vett részt, hanem a családjában megélt veszteségek okán is. Közel egy időben veszítette el Éva nevű kislányát és György nevű újszülött kisfiát. Kissé még hosszabb és személyesebb kegyes mondatokat jegyzett le a temetésük kapcsán.[791] Az 1658-as évet kezdte először fohásszal, még mindig latinul: *„In nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti."*[792] Gyermekei születését egyre több imádsággal és kegyes utalással köszöntötte. 1658. április 14-én, virágvasárnap, Elek nevű kisfia születésekor ezt írta: *„Adott Isten ő felsége feleségemnek egy kis fiat Eleket, kit az úr Isten éltessen s neveljen nevének dicsőségére s lelkének üdvességére."*[793]

Az első hosszabb, év végi imádság 1659-ben került a naplóba.[794]

> *„És így végeződék el ez esztendő, melyben Isten ő felsége igaz itiletiből mind országunkban s mind országunkon kívűl valóban a mi kezünknek munkája szerint fogyata, s ostoroza, pusztíta és ronta; de mégis ő felsége irgalmasságát rajtunk fenntartotta s teljességgel mindenestől a mi érdemünk szerint e földről ez egyuttal el nem törle várván megtérésünket."*[795]

A szöveg egyrészt konkrét eseményekre reflektál, vagyis nem csupán formulák gyűjteménye, másrészt tökéletes protestáns hitvallás. Ugyanilyen konkrét az 1660-as évet záró ima szövege is, ez viszont egy kötött mondattal végződik:

> *„És így végeződék el az 1660-dik esztendő is, mely lőn valóban nyomorúságos, változó és veszedelmes. Ebben esék Várad is török kézre az egész kereszténységnek nagy kárára s veszedelmére. Laus deo et gloria in secula seculorum amen."*[796]

[790] Tóth E. 1902, 246: *„Laus deo et gloria semper."*
[791] Tóth E. 1902, 246–247.: *„temettettem el az én édes gyermekimet Nemes Györgyöt és Nemes Évát egy koporsóban a hídvégi nagyobbik templomban az asztal alá, a boldog feltámadásnak jó reménysége alatt, kit a felséges Isten engedjen mindnyájunknak fiáért Jézusért."*
[792] Tóth E. 1902, 248.
[793] Tóth E. 1902, 249.
[794] Tóth E. 1902, 256.
[795] Tóth E. 1902, 256.
[796] Tóth E. 1902, 263.

Az 1661-es esztendő első napján már évkezdő fohászt is írt Nemes János, mégpedig a hírek közé beágyazva:

> *„Mely új esztendőben kezdendő új directió alatt újítsa meg Isten a mi megromlott, s utolsó veszedelemhez közelített országunknak is elveszett békességét szent fiánai érdemeiért, amen."*[797]

A következő években, talán a folytonos küzdelmek és bizonytalanság miatt, jóval rendszertelenebben vezetett naplót, a fohászok is elmaradtak, az 1663-as év azonban újra imádsággal kezdődik:

> *„Úr Isten a te nevednek dícsőségéért az új esztendőben újítsd meg a mi napjainkat, mint vala régenten, virraszd fel a te békességednek kegyelmét mi rajtunk, hogy mindörökké néked tulajdonítsunk dicsőséget, amen."*[798]

Úgy látszik, helyreállt a naplóvezetés korábbi rendje, az év végét is imával fejezte be*:*

> *„Es így végeződék el az 1663-di esztendő is, melyet hogy Isten ő felsége valamivel az előbbieknél csendesebben engede eltöltenünk, áldott legyen szent neve érette. Ő felsége a következendő új esztendőnek minden részeit idvességes lelki, testi áldásival megkoronázza szívből és tiszta lélekkel imádjuk érette amen amen."*[799]

Ez a pár sor kevésbé reflexív vagy konkrét, inkább a formulákra építő imák közé sorolható. Nem úgy az 1664-es évet lezáró imádság szövege, amelyben nagyon személyesen és konkrétan reagált az eltelt idő eseményeire:

> *„És így végeződött el az 1664-ik esztendő is sok nyomorúsággal; és táborozással mindazonáltal mégis láttatik az elmult esztendő valamivel csendesebbnek az előtt elmult egy néhány esztendőknél, mert sem ellenség nem volt országunkban, sem magunk országunkon kivűl nem hadakoztunk, melyért tulajdonítsunk egyedül az Istennek dicsőséget és méltóságot és könyörögjünk nagy ájtatos buzgósággal s alázatos szívvel, hogy a következendő esztendőt annál is békességesebbé, csendesebbé s bővebbé tégye szent fiáért, az úr Jézus Krisztusért, amen amen amen."*[800]

[797] Tóth E. 1902, 375.
[798] Tóth E. 1902, 382.
[799] Tóth E. 1902, 385.
[800] Tóth E. 1902, 388.

Az ámenek háromszori ismétlése, és maga a szöveg is arra enged következtetni, hogy Nemes János jobban átélte a leírtakat, mint általában.

Az 1668-as év végi fohász komoly biblikus ismeretekről tanúskodik:

> *„Így végeződék el Isten kegyelmességéből az 1668-ik esztendő, melyben Isten ő felsége igaz ítéletéből a proféczia szerint a mi bűneinkért kiszabadítás az ő lenit és gyapját, a mi kezünkből elvevé a mustot divatjából, kiért áldassék az ő neve, hogy mégis teljességgel éhel halásra nem hagya, amen."*[801]

Az 1660-as évek végére az évkezdő fohászok is általánossá váltak. Ezek önreflexió nélküli, csupán formulákra épített mondatok voltak, inkább az évet záró imákban utalt Nemes a történésekre, és fogalmazott saját szavaival. Kivételt képez az 1672-es évkezdő fohász, amelyet portai követként vetett papírra, és amelyben biztonságos hazatéréséért imádkozott:

> *„Úr Isten, ki igaz, de egyszersmind igen irgalmas vagy, noha mi tőled semmit nem érdemlenénk, mert igen bűnösek vagyunk, de kérünk tégedet fiadnak nevében, áld meg ez uj esztendőt békességgel, bővséggel. Minket is ez új esztendőben ujíts meg mind testünkben s lelkünkben s vigy ki innen e pogány nemzetség közül a mi édes hazánkba, hogy szerelmesinkkel és jóakaróinkkal együtt a te házadban dicsérhessünk tégedet, amen."*[802]

Az 1670-es évek folyamán Nemes egyre bővebben írt, és több alkalommal is tökéletes református hitvallást fogalmazott meg a bejegyzéseiben. 1673 januárjában szintén hosszú és protestáns hitelveket felmondó fohásszal kezdte az esztendőt:

> *„Nagy kegyelemmel és irgalmassággal bővölködő szent úr Isten! ne nézzed a mi sok bűneinket, hanem ingyen való kegyelmességedből áld meg ez új esztendőt mindenféle bővséggel, minket is ez új esztendőben lelki, testi békességgel, egészséggel, csendes lelkiismérettel, hogy tégedet ez életben kezdet, szerént a következendőben vég nélkül dicsirhessünk, áldhassunk és felmagasztalhassunk amen."*[803]

[801] Tóth E. 1902, 403.
[802] Tóth E. 1902, 532.
[803] Tóth E. 1902, 536.

Ugyanezt a teológiai tudatosságot találjuk az 1674-es évkezdő fohászban is, amelyben a kegyelem ingyenességét hangsúlyozza:

> *„Úr Isten alázatosan kérem felségedet, ne nézzed sok bűneinket s a te áldásoddal való gonoszúl élésünket, hanem ingyen való kegyelmedből áldj meg minket az új esztendőben lelki s testi ajándékokkal, hogy élhessünk nevednek dicséretére s lelkünknek idvösségére amen."*[804]

Nemes János előszeretettel használt bibliai hasonlatot az élet minden területére vonatkozóan. 1677. március 27-én például úgy jellemezte Daczó János egyik kudarcát, hogy *„úgy járt, mint aki örömmel vitte ki a magot és sírva jött haza az aratásból"*.[805] 1674 júniusában halt meg Nemes első felesége, Pápai Anna, és júliusban temettette el. Szeretett felesége halálát és temetését követően kegyes mondatokat írt le, különösen a temetés után lejegyzettek utalnak tudatos református gondolkodásra. *„Idevzültként"* említi a feleségét: *„Temettettem el idvezült édes feleségem, Pápai Anna testét, kit nyugoszszon Isten ő felsége az itiletnek ama napjáig."*[806] Az ingyen kegyelem, az üdvbizonyosság és a hálából való élet gondolata éppúgy megjelent imádságaiban, mint Isten dicsérete *„félelemmel és rettegéssel"*.[807]

1676 februárjában Nemes János másodszor is megnősült, brenhidai Huszár Borbálát, Torma György özvegyét vette feleségül. Az esküvő kapcsán naplóbejegyzésében ezt kívánta az arának: *„Isten életét nyujtsa, elméjét világosítsa, hogy csendes életet élhessünk Isten dicséretére s lelkünk idvességére, melyet cselekedjék fiáért, az Úr Jézus Krisztusért, amen"*.[808]

1676-ban a szerveződő Thököly felkelésről úgy vélekedett, hogy a magyarság megsegítését a fejedelemség református főurai szorgalmazták: *„Végeztük el, kik ott voltunk Fehérvárott igaz reformátusok, hogy meg kell segilleni a magyarokat."*[809] Gondolkodásában már viszonylag korán összekapcsolódott a reformátusság és a magyarság védelme, támogatása. 1676 októberében pedig kifejezetten hangsúlyozta, hogy a magyarországi felkelők támogatását csak a reformátusok csoportja szorgalmazta, az unitáriusok és a katolikusok nem. Így vélekedett:

> *„Ha Isten nem könyörül rajtunk, csak utolsó veszedelem követ benünket, kivátképen minket reformatusokat. Isten kegyelmére bizván magunkat mi reformatusok azon*

[804] Tóth E. 1902, 539.
[805] Tóth E. 1902, 556. Utalás a Zsoltárok könyve 126. részének 5–6. versére. A kortársak közül még Bethlen Miklós utalt ilyen szabadon bibliai szövegekre.
[806] Tóth E. 1902, 541.
[807] Tóth E. 1902, 548.: *„Téged tisztelhessünk félelemben és rettegésben."*
[808] Tóth E. 1902, 549.
[809] Tóth E. 1902, 553.

egyeztünk meg ha ki szabad akaratja szerint el akar menni, menjen el, de a catholicusok és az unitáriusok nem egyeztek velünk ebben."[810]

Ennek az évnek végén, amikor megbetegedett és eret vágatott magán a gyógyulás érdekében, ezt írta: *„Vettem purgatiot magamhoz, mely is Isten után igen használt."*[811] Az, hogy az orvosi kezelés általi javulásáról úgy beszélt, mint ami *„Isten után"* használt neki, jól érzékelteti mély személyes hitét, és hogy Istent minden dolgok elsődleges formálójának tekintette.

1681. november 6-án a kissé túlérzékeny, de valóban beteges Nemes a gutaütésnek *„némely speciesit"* érezte magán, de ezt is Istentől fogadta: *„Isten ő felségének igaz itéletiből"* lett rosszul.[812] A puritán tanítóktól tanult nyelvezet precíz használatát mutatja a megtérés rendkívül gyakori emlegetése és annak a hangoztatása, hogy Isten megbüntet, de mégsem a bűneik szerint bánik a híveivel:

„Áldott légyen az ő felsége neve, hogy mégis nem büntetett minket a mi büneink szerint, hanem ingyen való kegyelméből mérsékelte meg csapását, várván megtérésünket ő felsége, kire segiljen ő felsége szent lelkének általa, amen."[813]

Az 1677-es Béldi-féle összeesküvés évének végén írt imádságában az általános bűnbánat sorai mellett konkrét bűnöket is felsorolt, amikor az *„egymás ellen költött sok hamis hírre"* utalt.[814] Nem világos, hogy ezt illetően magát is okolta-e Nemes, de egyértelmű, hogy Béldi Pál és társai tragédiájában meglátta a sok hamis vád szerepét, még ha ő maga Apafi fejedelem pártján maradt is.

Nemes János naplója egészében minden eseményt, saját betegségeit is, Isten kegyelmének tekintett. Rendszeresen járt templomba, még betegen is folyamatosan hallgatott prédikációt. Valószínűleg volt udvari lelkésze, de érdekes módon nem említi meg név szerint. Hogy fontos volt számára a reformátussága, azt nemcsak szóhasználatából és imádságai teológiai tartalmából következtethetjük ki, de abból is, hogy *„igaz reformátusnak"* tartotta magát. Fohászaiban bőségesen használt puritán fordulatokat, és szabadon alkalmazta őket a saját helyzetére. Fontos élmény volt számára az úrvacsoraosztás – ezeket az alkalmakat naplójában is mindig megemlítette.[815] Naplójából egyértelműen kitűnik a református egyház iránti elkötelezettsége, és ez a második feleségétől született Mátyás nevű

[810] Tóth E. 1902, 554.
[811] Tóth E. 1902, 554.
[812] Tóth E. 1902, 574.
[813] Tóth E. 1902, 555.
[814] Tóth E. 1902, 560.
[815] *TT.* 1902, 570.

fiát is jellemezte: Nemes Mátyás az udvarhelyi református gyülekezetek kurátora és az udvarhelyi református gimnázium inspektora volt, és bőkezűen támogatta az egyházát.[816]

Nemes Jánost 1665 májusában azok között az erdélyi főurak között találjuk, akik jelentős adománnyal segítették az enyedi kollégiumot,[817] ahová ő a fiait járatta.[818] Enyedet és Enyeden tanuló fiait sokszor emlegette a naplójában. A birtokaihoz tartozó református templomokat renováltatta, ezek közül a hídvégi és a fiatfalvi templom építéséről is szót ejtett.[819]

1673. augusztus 16-án Nemes János benne volt abban a bizottságban – Daczó Jánossal, Damokos Tamással és Daniel Istvánnal együtt –, amely a kálnoki templomot a reformátusok kezébe adta.[820] 1676. május 29-én Brassóban kellett segítenie a *„magyar eklézsiát"*, hogy újra legyen prédikátora.[821] 1680 májusában közbenjárt annak érdekében, hogy a brassói „orthodoxa", azaz református közösségnek templomhelyet adjanak a városban.[822] 1681. május 12-én a kökösi református gyülekezetnek próbált meg templomnak és parókiának való helyet kérni, de a település unitárius többsége ezt visszautasította.[823]

A napló elejtett megjegyzéseiből tudhatjuk, hogy Nemes János jó kapcsolatot ápolt a hídvégi református lelkészekkel, akik közül kettőt név szerint is megemlített. 1657-ben Hídvégre vitte Vásárhelyi Istvánt[824] egy Bakonyai Mihály nevezetű idősebb lelkész[825] helyére.[826] Bakonyai Hídvégről Zalánba költözött. Nincs adatunk arról, hogy ott továbbra is prédikátorként működött-e, csak annyit tudunk, hogy Nemes 1658 februárjában oda ment, hogy jelen legyen hídvégi lelkésze, Vásárhelyi István lakodalmán, aki Bakonyai Mihály lányát vette feleségül.[827]

Nemes János, akinek Oltszemen is volt birtoka, első gyermekét, Sárát az oltszemi templomba temettette,[828] míg második és harmadik gyermekét, Györgyöt

[816] RNL-KmIg. Fond Fam. Beldi (Béldi család levéltára) 1602–1838.Nr. 324. 36.
[817] EOE. 14. 99.
[818] Nemes Tamás naplója. *TT*. 1902, 541. Jankó nevű fiának Enyedre küldését többször említi. 1674. augusztus 8: *„Küldöttem el Jankót a fiamot ki Enyedre."*
[819] Tóth E. 1902, 90.
[820] Tóth E. 1902, 538.
[821] Tóth E. 1902, 551.
[822] EOE. 17. 94–95.
[823] Tóth E. 1902, 571.
[824] Kézdivásárhelyi P. Istvánnal lehet azonos, aki 1642-ben iskolamester volt Feltorján. Coroi Artúr (szerk.). *Adalékok Háromszék iskolatörténetéhez.* Kolozsvár, 1998.
[825] Bakonyai Mihály azonos lehet azzal a Bakonyai Mihály nevű prédikátorral, aki 1618-ban Étfalván volt lelkész. Coroi Artúr. 1998, 17.
[826] Tóth E. 1902, 247.
[827] Tóth E. 1902, 249.
[828] Tóth E. 1902, 243.

és Évát, a hídvégi református templomba, az úrasztala alá.[829] Második felesége, Huszár Borbála nem volt református, viszont – mint már említettük – a tőle született fia, Mátyás jeles támogatójává vált a református egyháznak. Nemes szorgalmazta az unitáriusok és szombatosok áttérését a református hitre. 1677. április 22-én Nagyajtán részt vett Donát István háromszéki nemes három lányának keresztelőjén, akikről azt írta, hogy *„lábokon mentenek mind az hárman az keresztvíz alá”*.[830]

Nemes főkapitányként Háromszék református elitjének is vezetője lett, azonkívül országos szinten is szoros kapcsolatot épített ki a református elit több csoportjával. Elsősorban Naláczy Istvánnal,[831] Apafi Mihály fejedelem jobbkezével, de kivívta Bethlen Miklós és apja megbecsülését is. Ahogy azt már az előző fejezetben is jeleztük, Bethlen Miklós későbbi kancellár, az egész erdélyi református elit legjelentősebb alakja több ízben is megemlítette Nemest az önéletírásában.

Nemes Jánosnak szerepe volt Bethlen Miklós első házasságának létrejöttében, ugyanis elkísérte Bethlent, amikor az feleségül kérte a szintén református székely Kun Ilonát.

> *„Elmenék én azért Nemes Jánossal Bodolára való szándékkal Brassóba – írja Bethlen Miklós –, hol is azelőtt soha nem voltam; atyám és egyéb tekintetekért a szász szomszédok igen jó szívvel láttak s tartottak. Ott Brassóban megtudók bizonyosan, hogy a Béldi kisasszony Vargyason Daniel Ferencné keze alatt vagyon, nem az atyja és anyja neveli; erre nézve én Bodolának feléje se menék, hanem csak egyenesen Zabolára Basa Tamás és akkor ugyanitt lévő Kún Istvánhoz. Nemes János fogta volt disponálni, hogy Osdoláról oda jöjjön az ipához.”*[832]

Noha Bethlen Miklós és Kun Ilona frigye minden bizonnyal Basa Tamás és Bethlen János ötlete volt, Nemes János is sokat tett egy erdélyi református elitcsoport felépítéséért és egybentartásáért, ahogy az erdélyi reformátusok érdekeinek képviseletéért is. Több ízben előfordult, hogy aszerint ítélt meg egy kérdést, hogy az adott dolog hogyan érinti a reformátusokat. Ugyanezt a felfogást képviselte Bethlen János, majd később a fia, Miklós is. Nem véletlen, hogy a későbbiek folyamán is megmaradt köztük a jó kapcsolat, ahogy azt mind Bethlen Miklós, mind Nemes János írásai tanúsítják.

[829] Tóth E. 1902, 246.
[830] Tóth E. 1902, 556.
[831] TML. 4. 205. Naláczy István Teleki Mihálynak írott levele arról tanúskodik, hogy Nemes folyamatosan kapcsolatban volt vele, és számos apróbb szívességet tettek egymásnak.
[832] Bethlen M. 1980, 624.

Nemes János a Béldi-féle összeesküvésben

Már 1675-ben – közvetlenül Bánffy Dénes kivégzése után – felvetődött a gyanú Béldi Pállal szemben, hogy a fejedelem, illetve Teleki köre ellen szervezkedik.[833] Nemes János minden bizonnyal értesült erről, ugyanis egy szeptemberi levelében arról számolt be Telekinek, a kővári kapitánynak, hogy Béldi minden lépését figyeli:

> *„Nem hiszem, csak merne is valamit említeni ide be két három tökéletlen embereknél senkinek is. Nyugodjék meg Kegyelmed benne, én sem aluszom és ha mit érthetek, bizony el nem titkolom. Én nem hiszem, practikáljon semmit, csak magát oltalmazhassa."*[834]

Teleki valószínűleg részletes jelentést vár Nemestől, talán meg is vádolta azzal, hogy Béldi és köre pártján áll, mert Nemes ezt írta neki: *„Kegyelmed levelét s panaszát meg értettem; de azt most csak elhallgatom."*[835] Teleki tehát nemcsak Béldi Pálra, de a háromszéki elit többi tagjára, így Nemesre is gyanakodott.

Az óvatos Nemes János tehát pontosan ugyanúgy igyekezett kimaradni a Béldi Pálhoz köthető eseményekből, mint sógora, Daczó János.[836] Megpróbált minden főúrral jó viszonyt ápolni, különösen Bánffy Dénes kivégzése után, mégis rávetült a gyanú árnyéka, hiszen a kezdetektől közel állt a Barcsay Ákos, Basa Tamás és Bethlen János nevével fémjelzett csoportosuláshoz, ráadásul második, 1676-ban tartott esküvőjén Béldi is fontos szerepet kapott. 1676 áprilisában,

[833] Teleki Mihály már 1675 januárjában azt írta Béldinek, hogy: *„Azt akarják az emberekkel elhitetni, Kegyelmedhez közel való embernek szájából ment volna olyan szó ki, az két Hallernek, nekem, Bethlen Farkasnak, Gergelynek, Mikes Kelemennek, szebeni királybirónak meg kellene halni, úgy lehetne csendesség az országban."* Talán a Bánffyval történtek túlzottan gyanakvóvá tették Telekit, mert mindenkivel kapcsolatosan kétségei voltak, különösen azokkal szemben, akik katonai vezetőként haderőnek parancsoltak: *„Nemes Jánosnak is eleget praedicáltam; úgy tetszik, ő hozzá még inkább bizom. … Daczó János sokat beszél, tractál; híg az elméje, conturbatus; százház jobbágyot kiván. Én ugyan ő hozzá sem kételkedem, de sokat suttog olyakkal, az kikkel való sok beszédből rossz következhetik."* TML. VII. 5–6.

[834] TML. VII. 54.

[835] TML. VII. 54.

[836] A Szádeczky-Kardoss által *„rezgelődésnek"* nevezett eseménnyel kapcsolatosan a mai napig inkább Bethlen Miklós narratíváját ismerjük, mint a valóságot. Nemes Jánosról sokan gondolják, hogy a fejedelem embere volt, a naplójából viszont kiderül, hogy legalább annyi időt töltött Bethlen Miklós körében, mint amennyit a fejedelem közelében. Daczó János szerepe ugyanilyen problematikus. Mivel csak Csíkszék többszöri tiltakozása után sikerült Apafi Mihálynak 1669-ben kineveznie a szék kapitányának, és a kapcsolati hálója sem volt olyan erős és kiterjedt, mint a sógorának, Nemes Jánosnak, ezért feltehetjük, hogy míg Nemes inkább Bethlen Miklós és Apafi köre között mozgott, addig ő Béldi Pál és a fejedelem között ingadozott (1927, 209–210). Az általa írt összes levél alapos elemzése – amit jelenleg végzek –, valamint életének és pályájának teljes feltárása minden bizonnyal közelebb visz majd a két nemes szerepének árnyalásához.

röviddel Bethlen Miklós és Béldi Pál elfogatása előtt, rá is kérdezett a hűségére a fejedelem, de sikerült bizonyítania ártatlanságát:[837] szerencséjére Béldi Pállal több kisebb konfliktusa is akadt.

Minden bizonnyal jobban megbíztak azokban, akik már április 16-a előtt is a fejedelem környezetében voltak. Ezek közé tartozott Bethlen Farkas, Mikes Kelemen és Daczó János.[838] Nemes János csak április 16-án érkezett meg.[839] Naplója szerint öt nap késéssel jutott el hozzá Béldiék bebörtönzésének híre, ami azt bizonyítja, hogy Teleki Mihály és köre, illetve Apafi nem bíztak meg benne annyira, hogy beavassák. De aztán mégiscsak értesült a várható eseményekről.

Ezek után Nemes János első útja Mikes Kelemenhez vezetett, akiről pontosan tudta, hogy Apafi és Teleki embere. Közös feladatot kapott Mikessel:[840] nekik kellett leltárba venniük Béldi bodolai várának vagyontárgyait.[841] Daczó János is szerette volna megkapni ezt a feladatot, de valószínűleg nem kérték fel rá, mindenesetre azt írta levélben Telekinek, hogy Nemes János kihagyta őt a bodolai leltározásból.[842] Ezt követően, akárcsak Bánffy Dénes esetében, Nemes eskette fel Béldi várának katonáit Apafi hűségére, arra, hogy nem lázadnak fel Béldi védelmében. Májusban Uzonba is Mikes Kelemennel együtt ment Nemes, ahol Béldi Pál feleségével kellett beszélniük, hogy rávegyék, ne álljon ellen semmiféle intézkedésnek.[843] Ekkor Nemes felesége, Huszár Borbála is a tettek mezejére lépett. Először Béldinét kereste fel Uzonban, még azelőtt, hogy a férje odaért volna, majd pedig Zabolára ment a Mikesekhez – feltehetően némi asszonyi fortéllyal kívánt segíteni a férje helyzetén.

A következő hónapokban Nemes János egyetlen lépést sem tett a Béldi-üggyel kapcsolatban Mikes Kelemen nélkül, amiből nemcsak arra következtethetünk, hogy igazodott Mikeshez, de arra is, hogy Mikes ellenőrizte őt. Kétségtelen, hogy ez ügy által Mikes Kelemen a korábbinál is nagyobb hatalomra tett szert Háromszéken. Mikes megnövekedett hatalma ellen Nemes levélben fakadt ki Teleki Mihálynak:

[837] Tóth E. 1902, 550.

[838] EOE. 16. 30.

[839] Erről Naláczy István és Székely László 1676. április 16-án Fogarasban Teleki Mihálynak írt leveléből értesülünk: *„Betlen Farkas uram, Mikes uram, Daczó uram itt vadnak. Nemes János uram is idejön."* TML. VII. 206.

[840] TML. VII. 212: Mikes Kelemen jelentése Teleki Mihálynak a történtekről, 1676. április 30.

[841] Tóth E. 1902, 551.

[842] TML. VII. 232.: *„Én Uram úgy járék, irhatom Kegyelmednek, mint az Vargasi ördöge, hogy Istent említék s az uraim közül az bodolai dologbúl itt maradék, noha apendixnem engem is oda iratott vala Kegyelmetek s azután is poroncsolván urunk, hogy ott legyek, megírám Nemes János uramnak s gyalázatoson azt írá, ő nem bánja, ha ott leszek is ugyan,de ő nem látja az instructióban az nevemet; melyre nézve én is nem obtrudálhatám magamat."* Daczó János levele Teleki Mihálynak 1676. május 16-án.

[843] TML. VII. 232.

„Némely ember igen keményen kezdett volt az inspectorsághoz, kit akasztófával s kit rabsággal s kit házának feje felűl való elhordatásával, az melyet felette nehezen szenvedtenek. Nem tudták, honnan vötte ő kegyelme azt az authoritast, mivel az mely commissióba ő nagysága poroncsol, hogy tőlem s ő kegyelmitől dependeáljanak, azt ő kegyelme magánál tartotta egy ideig s azután úgy adta az vicéknek, hogy publicálják az populenek, az mely commissio csak nekem az vice tisztekkel és assessorokkal szól s az vicék hírem nélkül nem merték publicálni, hanem vártanak tőlem, kiért ő kegyelme rettenetesen megharagutt s elhiszem fogta is vádlani őket ő nagysága előtt, hogy nyilván való ő nagysága ellen való oppositio, kiből is kilátszik, hogy minden feltett czélja az ő kegyelmének, hogy vádolhassa őket. Mert micsoda oppositio az, hogy az nekem szóló commissiót, főtisztek lévén, hírem nélkül fel nem szakasztották?"[844]

Nemes János 1676-ban és 1677-ben azonkívül, hogy ő maga igyekezett bizonyítani a hűségét a fejedelemnek azáltal, hogy a katonáival kísérte,[845] a széket is megpróbálta rávenni hűsége bizonyítására, ezért augusztus 21-én a maksai székgyűlésen megválaszttatta a fejedelemhez küldendő háromszéki követeket.[846] Közben meg a maga módján Béldi és Bethlen ügyében is igyekezett közbenjárni. 1676. június 18-án Várhegyen kelt levelében azzal érvelt Teleki Mihálynak – akiről jól gondolta, hogy az egyetlen, aki segíthet Béldiéken[847] –, hogy az erdélyi reformátusság erősen meggyengülne a katolikusokkal szemben, ha elítélnék a református elit két legjelentősebb szervezőjét.[848] A levélből kiderül, hogy Nemes azt is bizonygatta a maga óvatos módján, hogy a vádaknak, amelyeket Bethlen Miklós és Béldi ellen felhoztak, nincs valós alapjuk:

[844] TML. VII. 286–287.

[845] Tóth E. 1902, 553.: Apafi Miklós és Teleki Anna esküvőjén nemcsak a fejedelem mellett volt Nemes, de utána még kíséretet is biztosított a számára. 1677-ben már január 5–9 között folyamatosan Apafi kíséretében volt, miközben ő Bethlen Farkassal és Mikes Kelemennel töltött időt. A napló azt érzékelteti, hogy Nemes ebben az esetben is pusztán a kíséretet biztosította, és kevéssé volt egyenrangú tagja ezeknek a találkozásoknak.

[846] Tóth E. 1902, 552. Apor Lázár, Kálnoki Farkas, Szonda Tamás és Jankó György lettek a követek.

[847] *„Én is azért kérem Kegyelmedet, ne neheztelje abban munkálódni; ugyanis ha Kegyelmed nem munkálódik benne, kicsoda munkálódhatik?"* TML. VII. 262–263.

[848] *„Gondolja meg Kegyelmed ebben az hazában az reformata religiónak állapotjátmiben legyen, s ellenben az másik mint floreál, kiről ha kezd fudamentaliter gondolkodni, nem hiszem, meg ne keseredjék a szíve Emlékezzék rája Kegyelmed, csak azt is fájlalja vala Kegyelmed, hogy más religión való feleséget vöttem. Én meggondolván, abból minemű kár következhetik, hát ilyen embernek Kegyelmetek közűl való kiesése minemű kár volna? Noha egyébiránt is keresztyén embernek keresztyén felebarátját mindenkor szánni kell, de kivált a religióra nézve sokkal inkább. Isten távoztassa, ha Kegyelmetek vagy ketten kiesik mellőlünk, s urunk ő nagysága is ember lévén, meg talál halni, kitől Isten oltalmazzon, soha Erdélyben reformatus fejedelem nem lenne. Azért Uram Kegyelmed ezeket meggondolván, legyen azon, hadd szabaduljon meg jó módok alatt."* TML. VII. 263.

„Én úgy hiszem, valamivel vádoltatott mind Kegyelmed ellen s mind mások ellen, abban semmi nem fog comprobáltatni, csak a sok hitván, megveszet elméjű emberek fictomi fognak lenni, kiről coram plura."

Novemberre azonban már mintha beletörődött volna abba, hogy Mikes nélkül nem tehet semmit, mert így írt Telekinek:

„Az inquisitióban, úgy hiszem, itt semmi nem telék, mert Mikes uram be nem jöve s ő kegyelme nélkül nem lehete. Most is várok ő nagyságától. Ha ő nagysága parancsol, hogy Daczó sógorral hozzá kezdjek, jó, hozzá kezdek; de ha ma vagy holnap nem érkezik, kiindulok az gyűlésre, mivel már ez is csak előttünk vagyon."[849]

Teleki Mihály, noha gyakran küldött szívélyes levelet Nemesnek, nem bízott meg benne maradéktalanul. 1676. november 18-án úgy érezte, emlékeztetnie kell a háromszéki kapitányt, hogy ő is hűséget fogadott azoknak, akik véghez vitték Béldiék bezáratását:

„Eszében tartsa ezt is Kegyelmetek, akkor Fogarasban az kik ott voltak, öszveesküdtek; úgy mondják, az szerént a minuta szerént Kegyelmedet is megeskette Mikes uram."[850]

1677. március 31-én, Béldi Pál és Bethlen Miklós kiengedése napján Nemes János a szokásosnál érzelmesebb mondatokkal adott hálát társai szabadulásáért, ugyanakkor egy finom mellékmondatban azt is jelezte, hogy az erdélyi elitben vannak, akik nem örültek ennek a fordulatnak.[851] Nemes egyértelműen Bornemissza Anna és Teleki Mihály közbenjárásának tulajdonította a két ember kiszabadulását. A szabadon bocsátott Béldivel meglehetősen gyakran érintkezett. Először 1677. április 7-én látogatta meg Uzonban. Az eseménnyel kapcsolatban csak annyit jegyzett meg, hogy *„ott vígan lakván"*[852], ami a korábbi szűkszavú és neutrális közlésekhez képest sokatmondó. Ugyanebben a hónapban, 21-én és 22-én Béldi is felkereste Nemest, a feleségével együtt.[853] Július 24-én Nemes János Béldinél ebédelt Árapatakán, János nevű fiával együtt. Ezt követően Béldiné volt Nemes

[849] TML. VII. 297.
[850] TML. VII. 307.
[851] Tóth E. 1902, 556.: *„Bocsátotta el urunk ő nga a rab urakat, Béldi Pál és Bethlen Miklós uramékat, kiváltképen asszonyunk ő nga és Teleki Mihály uram törekedésére, kin az egész ország örvendezett némelyeken kívül, kik szomorú füllel hallották."*
[852] Tóth E. 1902, 556.
[853] Tóth E. 1902, 556.

feleségének vendége.[854] Július 31-én ismét Nemes ment Uzonba Béldi Pálhoz. Szeptember 28-án Nemes Domokos nevű fiának a keresztelőjén is jelen volt Béldi, jóllehet ilyesmire korábban nem volt példa.[855] Feltűnő, hogy ebben a periódusban Nemes nagyon keveset érintkezett Teleki Mihállyal és a köréhez tartozókkal, sőt még azt is elérte, hogy Háromszék azzal a kérvénnyel forduljon a fejedelemhez, hogy a főkapitánynak ne kelljen Teleki társaként magyarországi követségbe mennie. Őszre azonban eldőlhetett, hogy Nemes kimarad Béldi szervezkedéséből, mert újra a fejedelem és Teleki környezetében tartózkodott.[856] Nemes naplóbejegyzéseiből nem tudhatjuk meg, hogy Béldi szervezkedései mire irányultak, ahogy Béldi leveléből sem, amely az egész történet egyik végpontjának tekinthető: az is csak az írója sértettségét és a vele szembeni hamis vádakat hangsúlyozza.[857]

Úgy tűnik, nemcsak Béldi panaszolta a sérelmeit, és gyűjtött maga köré szimpatizánsokat, de az ellentábor sem törődött bele Béldi büntetésének elmaradásába. Erre utal Nemes János egyik, december 13-i bejegyzése. Az ekkor Ebesfalván, tehát a fejedelem környezetében tartózkodó Nemes ezt jegyezte le: *„Volt consultationk a sok hamis hirek miatt való felháborodásnak lecsendesítése felől."*[858]

A Béldi ellen felerősödő vádak óvatosságra intették Nemest, egy idő után igyekezett távol maradni Béldi körétől. A kezdeményezés láthatólag átcsúszott a Mikes Kelemenből, Kornis Gáspárból és Macskási Boldizsárból álló csoport kezébe, akik a Teleki-párthoz húztak, és a katolikus elitet képviselték. A három nemes gyakorlatilag mindent ellenőrzött, ami Háromszéken történt.[859]

Mivel 1677 nyarán Nemes János megtagadta, hogy elkísérje Telekit a következő évre tervezett hadi vállalkozásra, Teleki bizalmatlanná vált vele szemben. A pletykák, miszerint Béldi és köre Telekiék életére akarnak törni, Nemesre is veszélyesnek hatottak. Bethlen Miklós, aki maga is nemrég szabadult ki a börtönből, igyekezett megvédeni Nemest Teleki előtt: *„Nemes János […] Kegyelmednek nem gonosz akarója; de az ő szava is csak az, hogy ha a sok ocsmány temondád meg nem orvosoltatik, bizony elveszünk."*[860] A két ember végül megbékült, és novemberben

[854] Tóth E. 1902, 557.: Látható, hogy Nemes János két felesége közül a második, a már özvegyként elvett Huszár Borbála jóval aktívabb volt, mint az első feleség Pápai Anna. Nemes többször vitte magával különböző látogatásaira, és ő maga önállóan is többször tevékenykedett, a naplóból úgy tűnik, hogy segíteni igyekezve a férj politikai ambícióit.

[855] Tóth E. 1902, 558.

[856] Tóth E. 1902, 559.

[857] Béldi levele valahonnan: Deák Farkas. *Uzoni Béldi Pál 1621–1679*. Budapest, 1887.

[858] Tóth E. 1902, 559–560.

[859] Macskási Boldizsár 1677. december 19-én Hídvégen kelt levele jól mutatja, hogy a három férfi Nemes Jánosnál szállt meg, és a szék minden mozdulatát ellenőrizték. Részt vettek a két renitensnek tekintett szék, Csík és Háromszék székgyűlésein: *„Az szék holnap után leszen itt Háromszéken, Csikban pedig ma volt. Mit végeznek mindkét helyen s nekünk is mi resolutiónk, Kegyelmedet s urunkat mindjárt tudósítjuk. Béldi uram is, az mint Nemes János uram referálja, jelen leszen az gyűlésen."* TML. VII. 617.

[860] TML. VII. 506.

Teleki már azt írta a fejedelemnek, hogy ha fellépnének Béldiékkel szemben, *„sokat építek igen én Nemes János uram assecuratióján, ki az háromszéki atyafiak felől felele”*.[861] Aztán kicsivel később:

> *„Az székelységen Kornis, Bethlen Gergely, Nemes János, Daczó uramék lévén főtisztek, ő kegyelmeknek mindenikének realis affectióját hiszem lenni ő nagyságokhoz, nem hiszem, az székelységet semmire is vihessék.”*[862]

Teleki egy Baló László nevű követnek írt levelében Nemes Jánost már egyértelműen a szövetségesének, sőt a székelyföldi hírek hozójának tekintette, míg Bethlen Miklósról jó érzékkel állapította meg, hogy a fogsága után semmiben sincs bátorsága részt venni:

> *„Nemes János uram oda menvén, alkalmasint lument ád Kegyelmednek a dolgokban. Bethlen Miklós uram ír nekem is egy levelet. Nekem úgy tetszik, ő fél inkább, mint sem legkisebbet is indítana; én egyátaljában nem gyanakodhatom hozzá.”*[863]

Nemes János időben érzékelte, hogy mi a jelentősége Teleki hatalma növekedésének, ezért végül mindenről engedelmesen tájékoztatta Telekit. Lehet, hogy ezzel csak csillapítani próbálta az indulatokat, az viszont biztos, hogy ekkorra már eltávolodott Béldi körétől.[864] Nem véletlen, hogy 1678. január 11-én, amikor a háromszéki küldöttség felkérte, hogy csatlakozzon a „ligájukhoz”, nemet mondott.[865] Fontos megjegyeznünk, hogy az irat, amelyet alá kívántak íratni Nemessel, nem valamiféle összeesküvés része, hanem csak egy panaszlista volt, amelyről még Apafi is így nyilatkozott: *„Prásmárt lévén Háromszéknek gyűlése, mit végeztek magok tudják. Onnét Nemes János uramhoz számos követeket küldöttenek, kérvén azon elsőben ő kegyelmét, hogy nem tudjuk mit subscribáljon”*.[866] Nemes azonban már ezt is felségárulásnak értelmezte, ezért elutasította az aláírását, inkább a panaszos felek lecsendesítésével próbálkozott.

[861] TML. VII. 566.
[862] TML. VII. 568.
[863] TML. VII. 583–584.
[864] *„Bizony dolog, valóban nagy volt itt az motus, de úgy látom, igen alább hagytak; most csendességben vannak, úgy látom. Az mint ott Kegyelmeddel discuráltunk, nem hibáztunk benne: nem csak itt volt ennek az fuvója. Most is jőnekmennek odaki az levelek. Kegyelmed személye felől bizony semmit olyat eszemben nem vöttem, sőt eszküsznek sokan, kebelekben is megtartanák Kegyelmedet.”* Nemes János levele Teleki Mihálynak, Hídvég, 1677. december. 20. TML. VII. 617–618.
[865] Tóth E. 1902, 561.: *„jött a háromszéki nemességnek a színe követségben hozzám, instálván azon, hogy subscribáljak én is az ő ligájoknak, de én semmiképpen nem cselekedtem.”*
[866] TML. VIII. 14. Apafi Mihály levele Teleki Mihálynak 1678. január 13-án Fogarasból.

Ezután Nemes János Bodolára ment, ahol Béldi is, Csáki is megpróbálták rávenni, hogy csatlakozzon hozzájuk.[867] Érdemes megjegyeznünk, hogy Béldi Pál mellett Nemes itt is Csáki Lászlót nevezte meg mint aki rá akarja beszélni a csatlakozásra.[868] Csáki Lászlónak tehát a korábban sejtettnél jóval nagyobb szerepe lehetett Béldi „ligája" megszervezésében. Nemes később is együtt emlegette naplójában Csákit és Béldit, sőt Csáki előbbre is került a sorban, mint Béldi: *„Reggel Csáki és Béldi uramék szállásomra jövén, ott is sok vexatio lévén, semmire nem vehettenek megállván constanter az én kegyelmes uram hűségében."*[869]

Nemes vállalta, hogy megpróbál közvetíteni a székiek és a fejedelem között, a székgyűlés tagjait pedig nyugalomra és a fejedelmi válasz megvárására intette.[870] A napló szerint ezt meg is tette. Béldinek azt üzente Kálnoky Farkas által, hogy *„Istenemre kértem Béldi uramot, hogy ne törjenek elébb"*.[871] Január 19-én Nemes elég egyértelműen megírta Telekinek levélben, hogy a háromszéki nemesség nagy része beállt Béldi mögé, Béldi bebörtönzését és megvádolását közösség elleni véteknek tekintik, és Telekit vádolják vele, őt tekintik az ügy értelmi szerzőjének:

> *„Én, édes Komám uram, mostan mint egy mediator volnék az szék küldvén urunkhoz ő ngához ilyen punctumokkal: 1. Most is veszik eszekben, hogy nem szünnek a vádlók ő kglmeket méltatlanul vádolni, kiben nem vétkesek. 2. Igíri ő nga orvoslását, kiben nem is kételkednek, de az modalitást más képpen nem látják, hanem ha ő nga az gyűlés helyén praesens nem leszen és az hadakat ő nga nem amoveálja, mert másképpen senki nem merné ki is mondani meg bántódását, tévén fel, az harmadik esztendőben az novemberi gyűlésben mikkel fenyegették őket. 3. Számos esztendőktől fogván*

[867] TML. VIII. 14.: *„Jöttem el Bodoláról, nem kevés cruciatusom lévén, az harmad napok alatt mind szép szókkal s mind ratiokkal s mind ijesztéssel akarván Béldi uram Csáki uram több adhaerensekkel az ő kegyelmek sententiájokra vonni engemet is, de Isten ő felsége velem lévén nem vihették véghez."*

[868] Egy 1678. január 8-án kelt, Telekinek írt levelében Nemes azt írta, hogy *„Csáki uram Bodolán vagyon ötvennégy lóval; ők vígan laknak. Úgy hiszem, hivatott többet, vár utánna, mert minden bizonnyal amaz írás szerént benne vadnak ebben az országnak nagyobb rendei, statusi, az Kegyelmed legkedvesebb titk(o)s tiszttársa János uram; jő s megyen az emb(e)rek. Semmi oly insurrectióra való szándékot én most nem látok."* TML. VIII. 8.

[869] Tóth E. 1902, 562.; 1678. január. 24-i bejegyzés.

[870] Nemes január 12-én, tehát már a Béldiék beszervezési kísérletét követő napon azt írta Telekinek, hogy *„Úgy látom, használt az embereknek körökben való jövetelem. A hadnagyoknak írtam vala egy levelet, tegnap lévén az nemességnek gyűlések s csak ez is igen szelidítette őket, az gyűlésből a nemességnek színét mintegy huszonhatig küldötték vala az estve hozzám követségen, instálván azon, hogy mivel az az subscriptiós levelek nem ő nagysága méltósága ellen, sőt annak megerősítésére való, subscribáljam én is és munkálódjam ő kglmkkel együtt orvoslásán az fenforgó dolgoknak, kire az én válaszom ez volt: Úgy látom ugyan az ő klgmek levelét, hogy azt tették fel benne, de én bizony nem subscribálom, mert az ő nga méltóságának oltalmazására s haza békességének oltalmazására az unióba én megesküdtem, kit tudomásom szerént soha meg nem szegtem, ezért ha annak nem hisznek, száz levelet subscribáljak is, ne higyjék ő kegyelmek; egyébiránt valami az mü kglmes urunk ő nga méltóságát meg nem sérti s az haza közönséges békességét meg nem bontja, örömest az dologna-orvoslásában egyet értek s munkálódom minden útakon s módokon ő kglmekkel."* TML. VIII. 11–12.

[871] TML. VIII. 11–12.; EOE. 16. 70.

vádoltattak ő kglmek, mind eddig is sem személy szerint senkiben, sem közönségesen senkiben hűségtelenséget ő nga nem tapasztalt, kihez képest securus lehet ő nga az ő kglmek hűségében. 4. Az helytelen panasz miá szintén utolsó romlásra jutott ez az haza, azért annak idejében az vádlók ne legyenek bírájok. Ezeket én proponáltam. Ugy látom, az mi kegyelmes urunk ő nga minden rendes dolognak el követője lenne, de félek rajta Farkas Pálként túl vagyunk azon, mert Paskó az kapucsival vasárnap érkezék bokor estvén; már ez mit hoz, nem tudatík. Egyéboránt én is, édes Komám uram, minden rendes dolgokat csendes úton szeretnék csendesíteni, a mint ő ngának s mind az uraknak meg mondottam s úgy látom, arra is hajol dolgok, csak az kapucsi ne rontsa el. Az Kgld dolgát én mindenben mentettem és azt mondottam, nem kell több, az mire kötötte magát Kgld Urunk ő nga s az urak előtt, mikor az komissariusokat ő nga be küldé; de látom, azzal nem igen csendesednek; azt is mondottam, szemben beszélvén Kgld mind meg menti magát Kgld, de inaudita parte mindent beszélhet ember."[872]

Nemes tehát úgy vélte, hogy a háromszéki nemesség – Béldivel az élen – a hűségét megkérdőjelező intrikák leállítását személyesen a fejedelemtől várta, Csákiról és Paskóról pedig azt feltételezte, hogy a portán bepanaszolják Apafit.

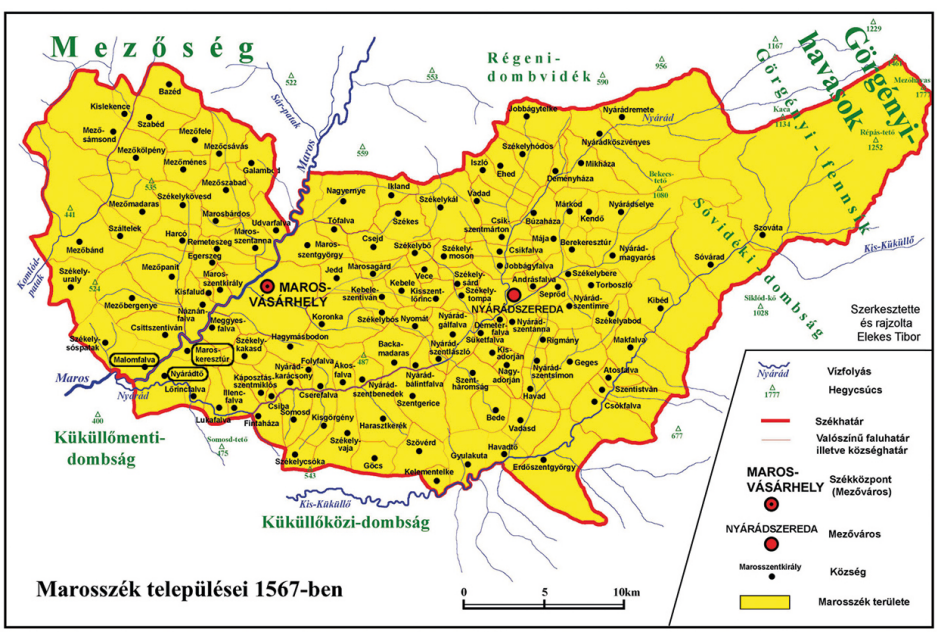
Január 26-án Nemes János még úgy hitte, hogy Fogarason a fejedelem előtt a háromszékiek ügyét *„jó karban állítottam vala. Minden kegyelmességét igirvén ő nga Béldi uramékhoz és Paskóhoz is"*.[873] Ugyanekkor Apafi Telekinek írt levelében csakis Háromszéket jelölte meg a feszültség forrásaként, Nemesről és Mikesről mint hozzá hűséges emberekről nyilatkozott.[874] Apafi leveléből mindazonáltal az is kiderül, hogy Teleki sürgette, hogy katonasággal lépjenek fel Béldiékkel szemben, amit végül Apafi el is fogadott. Nemes még a naplójában is szóvá tette a maga módján, hogy korai volt a hadak felvonultatása: *„ha csak egy napot várakozunk vala, szépen már lecsendesedik vala a nép placidis mediis az én intercessiom által"*.[875]

Nemes János itt is ugyanabba a szerepbe került, mint 1676-ban: Mikes Kelemennel együtt először megpróbálta hadaival utolérni a menekülni kényszerült Béldiéket, később pedig ők ketten bonyolították le a tárgyalást Béldi Pál feleségével, Vitéz Zsuzsannával.[876] Nemes megjutalmazása a történtekben vállalt szerepéért nem maradt el: február 21-én a fogarasi országgyűlésen őt is beválasztották a fejedelmi tanácsba.[877] Vele együtt Bethlen Gergely, Mikola Zsigmond

[872] TML. VIII. 32.
[873] TML. VIII. 34.
[874] EOE. 16. 429: *„úgy látszik, háromszéki híveink csak nem akarnak csendesedni, melyet megláthat Kglmed Nemes János és Mikes Kelemen uramék levelekből."*
[875] Tóth E. 1902, 562.
[876] Tóth E. 1902, 563. A kapcsolattartó Apor István volt. Ugyancsak ő lett, aki Bodolába fejedelmi katonaságot szállásolt be, míg ezt korábban még Nemes csinálta.
[877] Tóth E. 1902, 563.

és a szász Zemlinger Mátyás szebeni királybíró lett ekkor tanácsúr, míg Bethlen Farkas kancellárrá és Mikes Kelemen ítélőmesterré vált, Petky János, Tholdalagi János, Daczó János, Daniel Mihály és Barcsay Mihály pedig táblabírák lettek.[878] Ekkor lett Udvarhelyszék főkapitánya keresdi Bethlen Gergely.

Összegezve elmondható, hogy Nemes János elsősorban közvetítő szerepet töltött be a konfliktus idején: megpróbálta lecsendesíteni a zajongókat, akik közül Béldiben a sértettség munkált, míg Csáki talán abban bizakodott a követ Paskó tanácsai hatására, hogy Apafival szemben is felléphetnek. Béldi és köre elsősorban Teleki Mihályt tekintette ellenfelének, és őt szerette volna háttérbe szorítani, a körével együtt. Nemes János, akit kezdettől az óvatos politizálás jellemzett, jó érzékkel mérte fel, hogy Teleki közelebb áll a fejedelemhez, és ezért megpróbált vele jóban lenni és híreket szállítani neki. Teleki azzal hálálta meg a hűségét, hogy Apafi előtt megdicsérte Nemest: *„Nemes János uram igazán megfelelt igaz hűségének, szükség hogy Ngod illendő tekintetben vegye ő kglme hűségét."* Ez minden bizonnyal hozzájárult az előléptetéséhez. Nemes még 1679 decemberében is híreket közvetített Béldiékkel kapcsolatban, ami azt sejteti, hogy Teleki még akkor is tartott tőlük. Nemes háromszéki kapcsolatrendszere pedig szinte naprakész hírekkel tudta ellátni őt.[879]

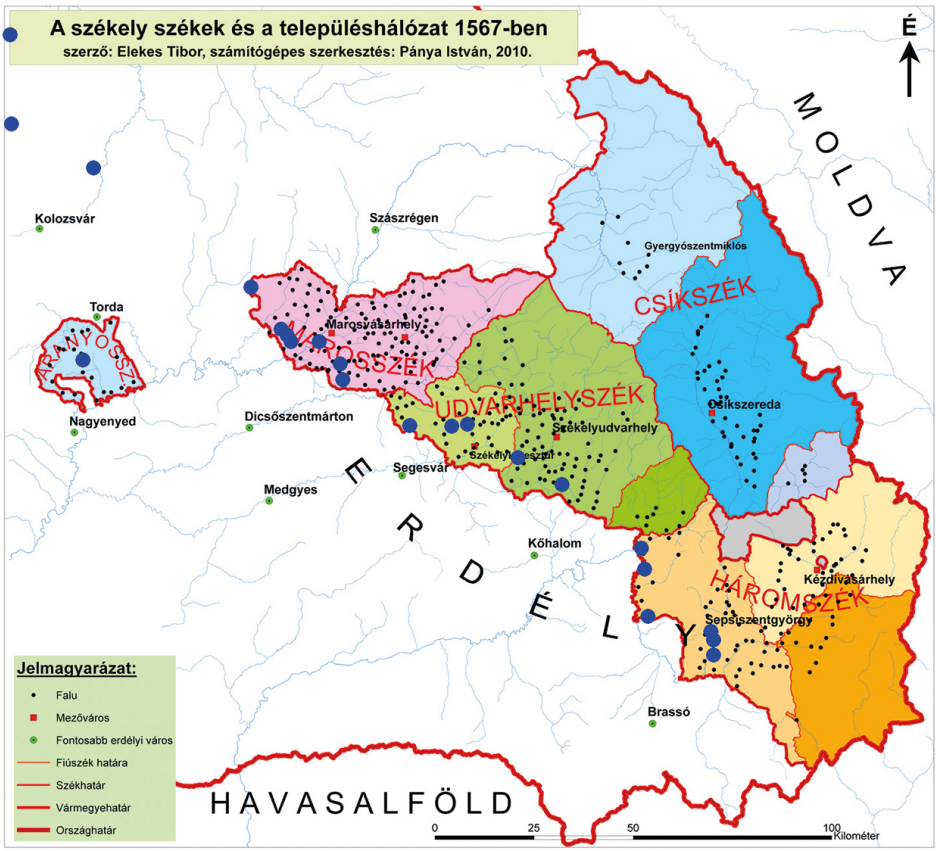
5. térkép. Nemes János birtokai Marosszéken

[878] EOE. 16. 443.
[879] TML. VIII. 563.

Szék:	Központ:
Kézdiszék	- Kézdivásárhely
Sepsiszék	- Sepsiszentgyörgy
Orbaiszék	- Kovászna
Felső-Fehér megye területe	

6. térkép. Nemes János birtokai Sepsiszéken

7. térkép. Nemes János birtokai

Sepsiszentgyörgyi Daczó János csíki főkapitány, a Daczó család

A Daczó családot Háromszék, azon belül is Sepsiszék, Sepsiszentgyörgy ősi primori családjai között tartották számon, noha adataink csak a 15. század eleje óta vannak róluk.[880]

A Daczók felemelkedése a 15–16. század folyamán

A család tagjai a 15. század legelején már viselték a sepsiszentgyörgyi előnevüket. A lokális tekintélyük és anyagi erejük már az 1400-as évek elején is kimagasló lehetett, ugyanis 1407 novemberében a közgyűlésen Ilona, Torjai Penye fia, akit Lépesnek nevez a forrás, a feleségével együttnúsította, hogy egy malmát Daczó László felépítette, ezért ő és családja a Szent Mária (később Szemeria) határában álló malmát örökre Daczónak adta.[881] 1459-ben Sepsiszék és Miklósvárszék perében a széki elit tagjai között egy zaláni Daczó, Daczó János is jelen volt, ami a család több ágának egyidejű jelenlétét mutatja a széki elitben.[882] 1525-ben egy másik Daczó, Péter szerepelt altorjai Apor László mellett bíraként egy perben.[883] 1547-ben székelyföldi előkelők között említettek egy oklevélben két Daczót is, szentgyörgyi Daczó Pált, valamint illyefalvi Daczó Bernardot.[884] Ebben az évben a Daczók az ítélőtábla tagjai is voltak.[885] Szentgyörgyi Daczó Pált a következő évben, 1548-ban Görgény várában kelt oklevélben is a székely előkelők között sorolták föl.[886] A Daczók lokális hatalmának egyre jelentősebbé válását mutatja Brassó városának 1550-ben kelt panasza, amiben Daczó Pálnak és a Béldieknek

[880] Pálmay J. 1901, 128.
[881] SzOkl. 1. 102.
[882] SzOkl. 1. 181–182.
[883] SzOkl. 3. 240.
[884] SzOkl. 3. 282–283.
[885] SzOkl. 5. 61–62.
[886] SzOkl. 5. 288.

Brassó városával szembeni hatalmaskodása ellen védelmet kért Fráter Györgytől.[887] A szöveg szerint Béldi Ferenc szolgáit kicsapongásukért Brassóban elítélték és karóba húzták, és a Béldiek Daczó Pállal együtt kívánták ezt megbosszulni.[888] Ebből nemcsak a szentgyörgyi Daczók 16. század közepére kialakított tekintélye látható, de az is, hogy a régióban, a széken belül jelentős szövetségi kapcsolatot építettek ki a Béldiekkel, akiket ebben az esetben is katonai erővel támogattak. Az 1550-es évek folyamán Daczó Pálnak és Györgynek Szászsebesszékkel volt konfliktusa.[889] 1550-ben a család Daczó Máté nevű tagja fogarasi várnagyként szolgált, a felesége Nádasdi Annaként neveztetett meg egy Gyulafehérváron született oklevélben.[890] 1551-ben azonban már egyértelműen Daczó Máté özvegyéről és árváiról emlékeztek meg az országgyűlési iratok.[891] 1553-ban Daczó Pált Andrássi Márton mellett követté választották.[892] Az 1560-as évek eseményeiben, Balassa Menyhért árulásában és a székely felkelésben a szerepük nem egyértelmű, de az bizonyos, hogy hamar János Zsigmond mellé álltak. 1566-ban, amikor a választott magyar király mellett hadba szálló székely főembereket összeírták, a listában Daczó György és Daczó Ferenc neve is szerepelt.[893] Az 1567-re datálható birtokadományozás idején, amikor János Zsigmond a hozzá pártolt székelyeket díjazta, Háromszék legnagyobb adományát két Daczó nyerte el, ugyanis Daczó Pál Sepsiszentgyörgyön összesen negyven ház jobbágyot, Daczó György pedig ugyanott tizenhét ház jobbágyot kapott.[894] Ezáltal a család Sepsiszentgyörgy nagy része fölött megszerezte az uralmat. A Daczók hatalmát jól mutatja, hogy abban a listában, amelyben az 1567-ben a Székelyföldön beszedett 25 dénáros adót részletezték, a települések mellett Daczó Pál külön adófizetőként tűnt fel, talán Sepsiszentgyörgy birtoklása miatt.[895] János Zsigmond csonkán fennmaradt Királyi könyvében a Daczóknak szóló, különálló adománylevél ugyanakkor nem

[887] Egy ugyanekkor, 1540-ben kelt forrás szerint az év augusztus 5-én a brassóiak Daczó János, Mikó János, Kálnoky Péter, Damokos Mihály, Daczó Pál, Daczó Bernád és más székely főemberek számára is gazdálkodtak. *Quellen*. II. 1889. 674.

[888] QUELLEN. II. 1889. 624–625.

[889] EOE. 1. 575–576.

[890] SzOkl. 2. 91. *„Egregius Mattheus Daczo Castellanus Castri fogaras"*

[891] EOE. 1. 304.

[892] EOE. 1. 412.

[893] SzOkl. 2. 194. Valószínűleg pusztán arról lehet szó, hogy míg Udvarhelyszéken a főembereket és a lófőket is összeírták, addig a többi székben csupán a főembereket, így főemberként kell értelmeznünk a Daczókat is.

[894] SzOkl. 2. 213–214. Az adomány mértéke jelentősen nagyobb volt a széki átlagnál, ugyanis Béldi Kelemen Uzonban 20 ház jobbágyot kapott, Kálnoky Bálint és Tamás Köröspatakon közösen 12 ház jobbágyot, Mikó Ferenc Málnáson 13 ház jobbágyot, a Basa család Zabolán 16 ház jobbágyot, Besnyői Demeter Maksán 10 ház jobbágyot, Apor István Alsótorján 10 ház jobbágyot, Apor János és Péter ugyancsak Alsótorján szintén 10 ház jobbágyot, ugyanakkor az átlag inkább 5–6 ház jobbágy között volt Háromszéket tekintve.

[895] SzOkl. 2. 225.

maradt fenn.[896] Egy 1568-as tanúvallomásból kiderül, hogy korábban Daczó Pál, később Daczó György lófő telkek elvételével gyarapították a család birtokait, méghozzá meglehetősen intenzíven.[897] 1569-ben Daczó Pál annak a várhegyi várnak lett a prefektusa, amit a székely lázadás után építtetett II. János a székek féken tartására, emellett Háromszék királybírája volt.[898] Testvére, Daczó György a Kálnoki család egy perében szerepelt prókátorként.[899] Az 1570-es években egy Daczó János nevű székely nemes kapitihaként teljesített szolgálatot a Portán.[900] 1571-ben, Báthory István erdélyi vajdaságának idején szentgyörgyi Daczó György lett Várhegy kapitánya.[901] 1572-ben ebben a minőségében Rácz Mihállyal együtt fontos szerepet vállalt Erdély határainak a védelmében.[902] Ugyanekkor Kálnoky Bálinttal együtt viselte a várhegyi várnagy tisztségét, ami ezekben az években a két család szorosabb együttműködésére utal.[903] 1575 folyamán Daczó Pált és uzoni Béldi Kelement intette Báthory Kristóf, hogy ne hatalmaskodjanak, ami a birtokok folyamatos növelésére utal.[904] 1575-ben Daczó György és Ferenc belekeveredhettek Bekes Gáspár lázadásába, ami némileg megakasztotta a család felemelkedésének ütemét.[905] Ennek ellenére 1577-ben György újra a szék elitjének tagjai között említtetett.[906] 1579-re azonban már nem a Daczók kezében volt a szék királybírósága.[907] 1583-ban Daczó Ferenc szerzett a Báthoryak adománya révén birtokokat Sepsiszentgyörgy, Árkos, Gidófalva, Szemerja, Kilyén, Komolló, Angyalos, Nagybölön, Köpecz, Barót, Bedőháza és Kökös határaiban, valamint a Wonczpusztán, az orbai Őrhegy oldalán, Kodormezején és az Alsó-Szemernyek-réten.[908] A 16. század „fenegyereke" volt Daczó Tamás, aki Balassa Menyhért szervitoraként jelentős szerepet játszott a Kendyek és Bebek György megölésében.[909] 1593-ban sepsiszentgyörgyi Daczó Tamás iktatott be többeket a Mikó családból a birtokaiba.[910]

[896] SzOkl. 2. 265–268.
[897] SzOkl. 2. 326–328.
[898] SzOkl. 5. 86–87.
[899] SzOkl. 5. 89.
[900] EOE. 2. 429, 436: 1573-ban bizonyosan Daczó Jánost említik kapitihaként.
[901] EOE. 2. 345–346.
[902] EOE. 2. 440.
[903] SzOkl. 5. 92–93.
[904] SzOkl. 5. 101–102.
[905] EOE. 2. 565.
[906] SzOkl. 5. 108–109.
[907] SzOkl. 5. 120–121.
[908] SzOkl. 5. 136–137.
[909] Virovecz Nándor. Egy hírhedt főúri imázs és ami mögötte van. A Komédia Balassi Menyhárt árultatásáról… a történeti források fényében. *Irodalomtörténeti közlemények.* 2016, 391.
[910] SzOkl. 4. 120–121.

A kerelőszentpáli ütközetben pozíciókat vesztett Daczó Pál és György helyét 1576 tavaszára Daczó Péter foglalta el, aki a Báthory István oldalán felsorakozott erdélyi nemesek között soroltatott fel.[911] Valószínűleg az ő közbenjárása teremtette meg a lehetőségét annak is, hogy Daczó György 1680-ra újra országos feladathoz jusson. Amikor ugyanis a magyar és szász rendek az erdélyi dézsma teljes szekularizációját kívánták megvalósítani, az ügy országgyűlési előterjesztésére Kendy Ferencet és Daczó Györgyöt kérték fel.[912]

Báthory Zsigmond Erdély fejedelmeként belépett a tizenötéves háborúba, ez pedig újra lehetőséget adott a katonai pályán igen aktív Daczóknak a karrierépítésre. 1595-ben a Moldva élén végrehajtott vajdacserének aktív közreműködője volt Daczó Ferenc, aki Kornis Gáspárral együtt vezette a székely hadakat.[913] Ugyanekkor szintén Daczó Ferenc volt az, akit az országgyűlés a kalongyapénz kiadására felállított bizottságba delegált a székelységből Béldi Jánossal, Mikó Miklóssal és Balássy Ferenccel együtt.[914] 1600-ban Daczó Ferenc annak a követségnek is tagja lett, amelyik a Habsburg udvartól remélte a tizenötéves háborúban ekkorra kialakult zűrzavar megoldását.[915] Az országos elbizonytalanodás idején Daczó végül, több székely nemessel együtt az 1601-ben visszatért Báthory Zsigmond mellé állt, aki ekkor a seregei kapitányává is kinevezte.[916] A Zsigmond által 1601 júniusában összehívott kolozsvári országgyűlésen is Daczót választották meg a székelyek egyik képviselőjének abba a bizottságba, amelynek az országos számadást kellett ellenőrizni.[917]

Az 1601-ben Báthory Zsigmond elköteleződő Daczók a későbbiekben sem álltak a Habsburg katonai vezetők mellé, így az 1602-ben készült Basta-féle lustrában sem szerepeltek.[918]

A 17. század elején a család felemelkedése érezhetően megakadt, a székben addig betöltött szerepüket átvette a velük korábban szövetségben mozgó uzoni Béldi család, akik, elsősorban az ambiciózus Béldi Kelemen, Bethlen Gábor bizalmi emberének irányításával, komoly birtokszerzésbe kezdtek, elnyerték a széki

[911] EOE. 3. 4.
[912] EOE. 2. 28, 3. 34.
[913] EOE. 3. 350.
[914] EOE. 3. 452.
[915] EOE. 4. 404. Daczó Ferenc ekkor egy, a három nemzetből delegált követség tagja lett, ahol a magyar rendeket Bornemissza Farkas és Trauzner Lukács, a szászokat pedig a szebeni polgármester képviselte. Az erdélyi rendek a Rudolfhoz küldött követek megbízóleveleit 1600. november 22-én állították ki. EOE. 9. 570.
[916] EOE. 5. 8.
[917] EOE. 5. 95.
[918] SzOkl. 5. 177–220.

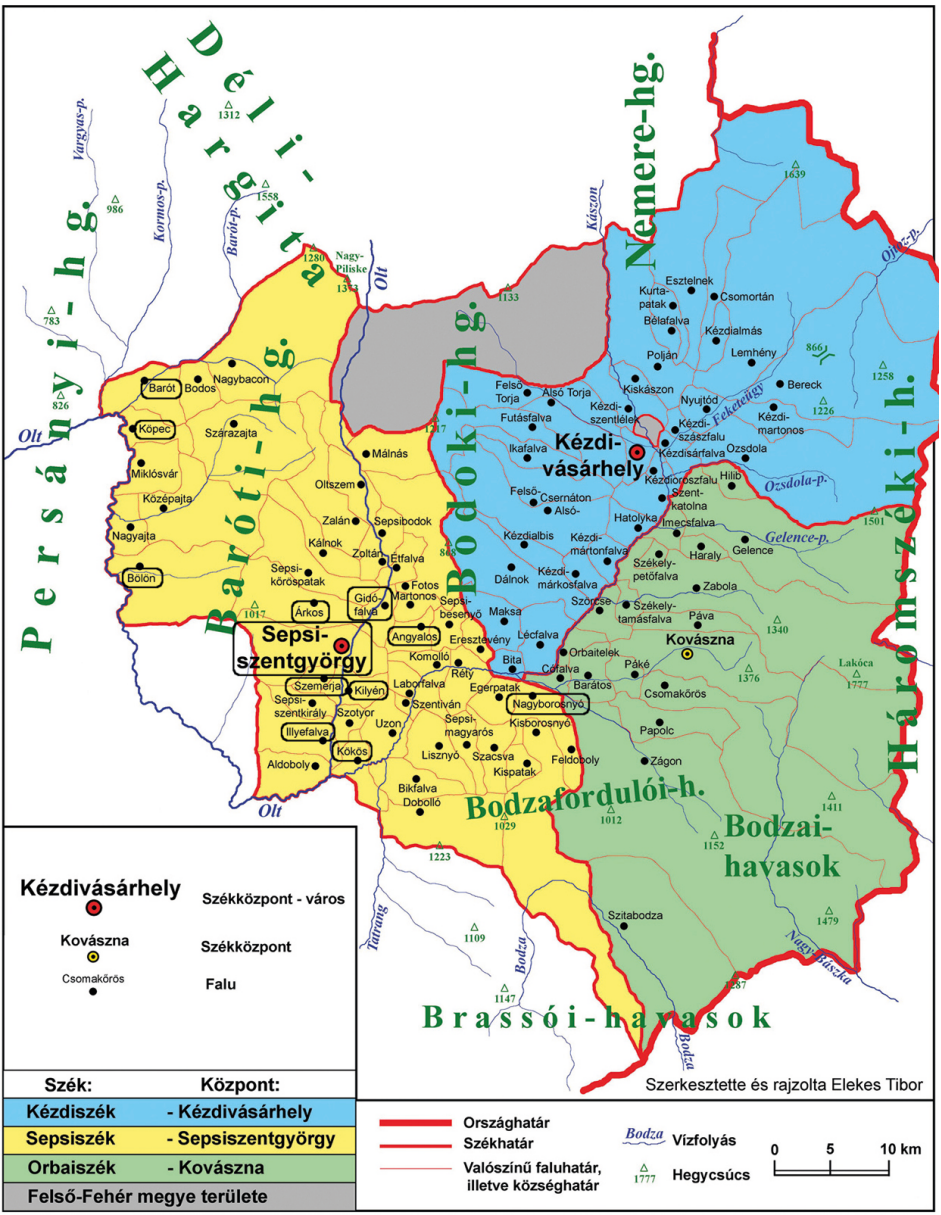
főkapitányi pozíciót, sőt a fejedelmi tanácsba is bekerültek.[919] A Bethlen Gábor által 1614-ben elrendelt székely lustra alkalmával már több széken a legjelentősebb jobbágytartó a Basa család feje, Péter volt, de a Mikes, a Mikó és a Béldi család is megelőzte a Daczókat a székben a jobbágyok száma tekintetében. [920]

Bethlen Gábor a személyes bizalmi köréből származókat támogatta a székely főtisztségek megszerzésében, mint Mikó Ferencet, Béldi Kelement vagy Tholdalagi Mihályt. A Daczók kisebb eséllyel indultak a hatalomért folyó küzdelemben annak ellenére is, hogy ők felekezetüket tekintve a fejedelemhez hasonlóan reformátusok voltak, míg Mikó unitárius, Béldi és Tholdalagi pedig katolikusok.

Feltehető, hogy a lokális elitben történt hátracsúszásnak is köszönhetően a református Daczók 1616-ban belekeveredtek egy Bethlen elleni összeesküvésbe, amit elsősorban a katolikus és szász nemesek szerveztek. Az őket felsoroló nevek között szerepelt Daczó Pál neve.[921] Az ügyét 1616. október 31-én tárgyalták. A perbe fogottak legtöbbje, így Daczó is kegyelmet kapott, ám ez jelentős vagyonvesztéssel járt.[922] Daczó László közben kortársához, Béldi Kelemenhez hasonlóan erőszakos birtokszerzőként többektől hatalmaskodással vett el földeket. Id. Kis Mihály a 1624 novemberében Daczó László egyike volt azoknak a nemeseknek, akik Péchy Simonért kezességet vállaltak, ő 500 forintig, ami az országos köznemesek átlagos szintje volt. Ennél jóval jelentősebb volt a Székelyföldről Béldi Kelemen, Daniel Mihály vagy Nemes Tamás kezességvállalása, akik mind 1000–2000 forintig vállaltak kezességet, míg a közeli rokonok, például Kornis Ferenc 10 000 forintig.[923]

A Daczók I. Rákóczi György fejedelemsége alatt is a második vonalban maradtak, és sem a lokális, sem az országos elitben nem jutottak olyan szerepekhez, mint a 16. század folyamán. Ez a helyzet csak lassanként változott, mégpedig azzal, hogy egyre tudatosabban kezdtek szerepet vállalni a portai diplomáciában, azaz a karrierstratégiáik állandó elemévé vált a katonai pálya mellett a külszolgálat, a követi munkák. A széki elit vezető pozícióit azonban nehéz volt megszerezni. Ekkorra a Háromszék fölötti uralomért két család is versengett, a Basák és a Mikesek. A korábban nagy politikai és gazdasági súllyal bíró Béldiek Béldi Kelemen korai halála után elveszítették a széken belüli tekintélyüket, és a Rákócziak uralma alatt nem sikerült a még gyermek fiainak a család korábbi presztízsét újjáéleszteni. A lokális hatalomért folytatott rendkívül intenzív

[919] Balogh Judit. *Bethlen Gábor víziója a székely társadalomról:* Papp Klára (szerk.): *Bethlen Gábor képmása*. Debrecen, 2013, 225.
[920] Balogh J. 2005. 164.
[921] EOE. 7. 53.
[922] EOE. 7. 62–63.
[923] EOE. 8. 245.

Sepsi, Kézdi és Orbai szék 1567-ben

8. térkép. A Daczó család birtokai

tülekedésben a háromszéki nemesi famíliák aszerint rendeződtek, hogy ki milyen felekezetű volt. A katolikus családok inkább a Mikesek, míg a reformátusok inkább a Basák táborát erősítették.

1633-ban Daczó László[924] tagja lett annak a követségnek, amit I. Rákóczi György a Portára indított Mikó Ferenc vezetésével.[925] Ekkor Daczó a székelyek egyik választott követeként került be az ünnepélyes főkövetségbe, ami a széken belüli szerepük növelésére tett kísérletek egyik állomása volt. A következő évek követi névsorai azonban azt mutatják, hogy a Székelyföldről jött, egyre nagyobb számú követ közé Udvarhelyszékről a vargyasi Danielek, míg Háromszékről a zabolai Basák tudtak bekerülni, nem pedig a Daczók.[926]

1657 folyamán a család egyik tagja, sepsiszentgyörgyi Daczó Ferenc Izmail Ali pasa fogságában volt a Duna mentén, ahonnan 362 birodalmi tallér váltságdíj megfizetése után tudott megszabadulni.[927] Ebből az következik, hogy ő bizonyosan nem vehetett részt II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratában. A rabságból való kiváltásban Daczó segítségére volt kőröspataki Kálnoky Farkas.

II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata miatt a háromszéki elit többsége fogságba került, vagy katonaként a széken kívül tartózkodott. Ez újabb esélyt adott a Daczóknak,[928] akik közül 1658-ban Daczó György volt Háromszék országgyűlési követe Henter Péter, Donát Ferenc és Zoeredy István társaságában.[929] Az 1657–1661 közötti folyamatos pártküzdelmek, hadjáratok újabb lehetőséget adtak a családnak a hatalomépítésre, akik ezt igyekeztek meg is ragadni. A két, ekkor felnőtt korú sepsiszentgyörgyi Daczó, György és János közül végül az utóbbi nevéhez köthető a család újabb felemelkedése. Reformátusként nem a katolikus Mikesek oldalán próbálkoztak, akik ekkor II. Rákóczi György rendíthetetlen hívei voltak, hanem az ellenpártnál, a református zabolai Basa Tamás körül szerveződő elitcsoportban. Basa Tamás és a még fiatal Nemes János is elsősorban Barcsay Ákoshoz kapcsolódtak, de ekkor már megjelent ebben a csoportban Bethlen János, a későbbi kancellár is. Nem véletlen, hogy a Daczók 1658-tól végig a II. Rákóczi Györggyel szemben kritikus, őt lemondásra kérő nemesek között voltak.

[924] Bíró V. 1921, 122. A népes követségnek Mikó Ferenc mellett tagja volt Haller Péter, Szalánczy István és Daniel Mihály is.

[925] EOE. 9. 199.

[926] Bíró V. 1921, 123–125.

[927] SzOkl. 6. 210–211.

[928] 1657–1658 előtt a széki elitről bőségesen megemlékező Nemes János naplójában sem gyakran szerepelnek a Daczók, ami némileg utal a lokális elitben betöltött szerepükre. 1654. március 22-én temették el Daczó János első feleségét, ám a naplóban ennél több bejegyzés erről nem szerepel. Az év júliusában Szentgyörgyön Daczó Jánoshoz látogatott Nemes, 23-án pedig Daczó János és Péter látogatták meg őt. Tóth E. 1902, 243.

[929] EOE. 11. 356.

Daczó János, a család hatalmának 17. századi kiépítője

Daczó János a 17. század második felében a csíki főkapitányi posztig, valamint az ítélőtáblai tagságig jutott, és több ízben volt a fejedelemség portai főkövete. A kortársak írásaiban ellentmondásos, nem túl jellemes, a birtokszerzést első helyre tévő politikusként szerepel, akivel szemben inkább enyhe lenézéssel viseltettek. Bethlen Miklós az önéletírásában úgy emlékezett meg róla, hogy *„Daczó János szegény főember, de tisztre, méltóságra halálig, jószágra halálban vágyakozó ember, másként az atyámnak még ab anno 1658. igen kedves fiúi nevet nyert embere vala”*.[930] A karrierje a lengyel hadjáratot követő konfliktusok idején indult el felfelé.

Az 1658 decemberi segesvári országgyűlésen, ahol a rendek megpróbálták II. Rákóczi Györgyöt rábírni, hogy az ország érdekében mondjon le, jelen volt Daczó János rokona, Ferenc, aki aláírta a rendek kérelmét.[931] János sem a Rákóczi párt tagja volt, legalábbis minden bizonnyal óvatoskodott. Az 1659 szeptemberében összeült marosvásárhelyi országgyűlésen ugyanis, ahol II. Rákóczi György újra elérte, hogy a rendek mellé álljanak, Daczó Jánost mint bizonytalan hűségűt említették.[932] A gyanúba kevert Daczó még a tél folyamán kimenekült Kálnoky Mihállyal együtt Havasalföldre. A Barcsay mellé álló nemeseken Rákóczi egyik legbizalmasabb embere, híve, Mikes Mihály vett elégtételt, mindkettőjük javait elkoboztatta még 1660 januárjának első felében.[933] A Rákóczi elleni kiállásának jutalmául 1663-ban Apafitól Daczó János az elkobzott Kemény birtokokból kapott adományt.[934] Ekkorra Daczó bekerült a fejedelmi adminisztrációba, olyannyira, hogy Apafi már 1661-ben megpróbálta az ekkor még Kemény-párti Petky Istvánt, az addigi csíki főkapitányt felváltani vele.[935] Apafi Mihály egy 1661 decemberében, Henter Andrásnak írt levelében arra hivatkozott, hogy Daczó János csíki főkapitánnyá választását a csíkiak kérték tőle, ám amennyiben nem akarják, változtathatnak rajta, mert ő senkit sem akar rájuk kényszeríteni. Ez a levél azt mutatja, hogy – noha Apafi már ekkor Daczót kívánta a csíki főkapitányi tisztségbe beültetni – ezt csak Petky István halála után sikerült megtennie.[936] A szék tiltakozása már csak azért is indokolt volt, mert Daczó János birtokai Háromszék területén voltak. Noha a 17. század folyamán a fejedelmek

[930] Bethlen M. 1980, 672. A rövid idézet arra is utal, hogy Daczó János és Bethlen János között az ismeretség kezdete 1658-ra datálható.
[931] EOE. 12. 114.
[932] EOE. 12. 392.
[933] EOE. 12. 431.: Mikes Mihály levele II. Rákóczi Györgynek.
[934] EOE. 13. 36.
[935] SzOkl. 6. 252.
[936] Szádeczky K. L. 1927, 205.

sokszor megsértették a székek főtiszt választási jogait, talán éppen Háromszék és Csíkszék maradt a leginkább olyan, ahol még időnként érvényesült a főtisztek választásának szabadsága, sőt a legtöbbször helyben birtokos töltötte be még ekkor is a főtisztségeket. A levélből az is kiderül, hogy Daczó ekkor többnyire Apafi környezetében tartózkodhatott. Ugyanezt erősíti egy másik levél, amit a jelentősebb csíki nemesek írtak alá, és Apafinak igyekeztek megmagyarázni azt, hogy miért csatlakoztak hozzá megkésve.[937] Daczónak sógorával, Nemes Jánossal, Háromszék főkapitányával együtt fontos szerepe volt abban, hogy a háromszékiek és a csíkiak végül meghódoltak Apafinak, amint erről Daczónak egy, a fejedelemnek írt levele is beszámolt 1662-ben.[938] Daczó leveléből az derül ki, hogy ekkor Csíkban a főkapitány Lázár Istvánt kerestette mint Apafi ellenségét, és még Mikes Kelemen sem tért a fejedelem hűségére. Béldi Pál viszont ekkorra már Apafi mellé állt.

Nemes János szövetségi rendszerében

Daczó János felemelkedésében fontos szerepet játszott sógora, hídvégi Nemes János háromszéki főkapitány, akinek Erzsébet nevű húgát vette feleségül. Nemes János naplójából jól látható, hogy a két székely főember általában együtt mozgott a különböző politikai eseményeken, ráadásul összekötötte őket elkötelezett református voltuk is.[939] A Nemes János által írt naplóban minden évben többször tudósított arról, hogy a sógoránál volt, vagy vele ment valamilyen országos jelentőségű eseményre. A két család szorosabb kapcsolata már 1654-ben elkezdődött, amikor Daczó János eljegyezte Nemes János Erzsébet nevű húgát.[940] 1655 szeptember 26-án, Nemes Éva nevű kislányának a keresztelőjén már Daczó János volt az egyik fontos vendég.[941] 1657. február 4-én Nemes részt vett Daczó János és testvére fiának a temetésén Oltszemen.[942] Daczó a sógorán keresztül került be a Barcsayhoz kötődő nemesi csoportba, aminek Háromszéken Basa Tamás volt a vezetője.[943] Nemes naplójának 1658-as részében folyamatosan olyan bejegyzések

[937] SzOkl. 6. 268–269.
[938] SzOkl. 6. 269–270.
[939] Balogh Judit. *Apafi Mihály erdélyi fejedelem portai diplomatáinak felekezeti hovatartozása és kapcsolatrendszere:* Ittzés Gábor (szerk.). *Viszály és együttélés. Vallások és felekezetek a török hódoltság korában.* Universitas, Budapest, 2017, 256–260.
[940] Tóth E. 1902, 243. Később Daczó János szerepelt Nemes sógoraként, de a naplónak ebben a részében Daczó Péter szerepelt leánykérőként. A kézfogó szeptember 12-én Oltszemen volt, míg a lakodalom 1655. február 3-án, Bodokon.
[941] Tóth E. 1902, 245.
[942] Tóth E. 1902, 246.
[943] Tóth E. 1902, 251

vannak, amik beszámolnak Nemes tárgyalásairól az előbb említettekkel, Basával és Bethlen Jánossal is. Ugyanakkor ezekben az években Nemes láthatóan jóval aktívabb volt Daczónál, igyekezett mindenkivel fenntartani a kapcsolatot, míg a Daczók megmaradtak Barcsay Ákos, majd később pedig Apafi Mihály mellett. 1660 januárjában a Barcsay pártján lévő nemesek Brassóba húzódtak II. Rákóczi György haragja elől, később Nemes Daczó egyik testvérével, Gergellyel ment követségbe a Mikesekhez.[944] 1660 júliusában már Daczó János fegyverrel is szolgálta Apafit, míg Nemes elsősorban a tárgyalásokban vett részt.[945] A két székely nemes 1661. november 7-én esküdött Apafi hűségére.[946] November 28-án, Ali pasa szelistyei táborában, amikor Apafi fejedelemmé tétetett a pasa által, ő Nemest Háromszék kapitányává nevezte ki, valószínűleg Daczót is. December 5-én Nemes és Daczó együtt tanácskozott a székek Apafi mellé állításáról. Az események kezdeményezője és szervezője a két ember közül a későbbiekben is Nemes volt. Daczó többnyire Apafi közelében volt, Nemes viszont a kapcsolatrendszerének építésével és fenntartásával foglalkozott, főképpen a Székelyföldön. Így nem is említi meg Daczó letételét a csíki főkapitányságról. 1665 májusában együtt voltak jelen a gyulafehérvári országgyűlésen.[947] 1666 májusában együtt utaztak a fejedelemhez, út közben felkeresték Bethlenszentmiklóson Bethlen Jánost, aki ekkor már részben a fia házasodását, részben politikai pályája megindítását tervezte, ezt követően pedig Barcsay Pétert Csórán.[948] A nemesek, így Nemes és Daczó is Gyógyban fürdőztek a fejedelemmel, majd vele együtt keresték fel Kapi Györgyöt. Végül Nemesék Bábolnán Naláczi Istvánnál töltöttek egy éjszakát. 1666-ban több alkalommal is töltöttek rövidebb-hosszabb időt egymás meglátogatásával. 1667-ben meghalt Petky István, ezt követően pedig 1669-re nyílt meg a lehetőség arra, hogy Daczó Jánost Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkapitányává válasszák.[949] A beiktatásról szóló fejedelmi rendeletet az év július 24-én, Radnóton állították ki. A két beiktató Nemes János és Kálnoky Mihály volt. 1669. július 28-án Nemes János Daczó Jánossal együtt ment Tusnádra, majd Csíkszeredába, *„a Daczó uram kapitányságba való introductiojára”*. Itt harmincadikán iktatták be a csíki főkapitányi tisztségbe *„Daczó János uramot…ő nga parancsolatjából, Kálnoki Mihály uram volt mellettem egyik commissarius”*.[950] Az év decemberében Nemes János utazott Szenterzsébetre Daczóhoz,[951] 1670. áprilisában Daczó János és Péter mellett Apor

[944] Tóth E. 1902, 256.
[945] Tóth E. 1902, 259.
[946] Tóth E. 1902, 379.
[947] Tóth E. 1902, 389.
[948] Tóth E. 1902, 392.
[949] SzOkl. 6. 322–323.
[950] Tóth E. 1902, 406
[951] Tóth E. 1902, 407.

Lázár voltak Nemes János vendégei. Alig egy hónap múlva Nemes főkapitányként katonai szemlét tartott Sepsiszentgyörgyön, a Daczók birtokközpontjában, ezt követően pedig Daczó János házában aludt.[952] 1672-ben egyszer, júliusban utazott Sepsiszentgyörgyre Nemes János a sógorához,[953] a rákövetkező esztendőben több ízben is találkoztak a napló szerint, először februárban, ám ekkor nem elsősorban a sógorával tárgyalt, hanem kifejezetten a húgát látogatta meg.[954] Márciusban újra Daczó Jánosnál ebédelt a háromszéki főkapitány, ami nyilván azért volt ilyen gyakori, mert Nemes János a főkapitányi teendőit előszeretettel intézte Sepsiszék központjában, Sepsiszentgyörgyön. 1674 márciusában Nemes vacsorázni ment a sógorához,[955] júliusban Daczó János járt Nemes János hídvégi udvarházában gyalakutai Lázár Imrével, közös sógorukkal.[956] Júliusban Nemes János első feleségének, Pápai Annának a temetése alkalmából szintén ez a két székely főember maradt a leghosszabb ideig a hídvégi udvarházban. 1675-ben a Daczók szenterzsébeti és sepsiszentgyörgyi birtokán is találkozott a két férfi, majd pedig 1676 februárjában szintén Daczó János volt az egyik leghosszabb ideig Nemesnél tartózkodó vendég annak második, Huszár Borbálával tartott menyegzője alkalmából.[957] A lakodalomban megjelent főurak közül a naplóíró Nemes a Béldi Pál, Mikes Kelemen, Czegei Wass János, Daniel István, Kálnoki Sámuel, Macskási Boldizsár és Lázár Imre nevét tartotta fontosnak megemlíteni a násznép között megjelent főemberek közül. Az esztendő nyarán, július 18-án Daczó ment Nemes Jánoshoz, 25-én pedig Nemes utazott Sepsiszentgyörgyre.[958] 1676 őszétől 1677 tavaszáig szinte folyamatosan együtt mozgott a két főkapitány, majd pedig 1677 októberében tagjai voltak annak a főurakból álló csoportnak, akik a fejedelem lányának holttestét kísérték Radnótról Kolozsvárra.[959]

Főkapitányi szerepben

A két nemes folyamatosan egyeztetett főkapitányi teendőikkel kapcsolatosan. Katonai vezetőként igyekeztek valóban segítségére lenni a rájuk bízott szék hadakozóinak. Nemesről a kortársak is számontartották, hogy példásan sokszor

[952] Tóth E. 1902, 408.
[953] Tóth E. 1902, 535.
[954] Tóth E. 1902, 536.
[955] Tóth E. 1902, 540.
[956] Tóth E. 1902, 541.
[957] Tóth E. 1902, 549.
[958] Tóth E. 1902, 550.
[959] A napló szerint Apafi „Sofika" nevű leányáról van szó, viszont a Farkas utcai templomban Apafi Mihály Zsuzsanna nevű leánya nyugszik.

mustrálta a katonáit, ez Daczóval kapcsolatosan nem maradt fenn. Viszont főkapitánnyá választása után nem sokkal, már 1670-ben kérvényezte Apafitól, hogy a sok nyomorúságban lévő, saját élelmét megtermelni is képtelen székelyeket bocsássa el a fejedelem a hadból.[960] A két főkapitány ezen kívül is gyakran élt azzal a lehetőséggel, hogy egy-egy székelyt felmentett a hadba vonulás kötelezettsége alól.[961] Ez egyrészt egy régi hagyomány volt a Székelyföldön, másrészt viszont ez az intézmény remek lehetőséget kínált egy kliensi hálózat kialakítására a székeken belül. Erre elsősorban a nem csíki Daczó János szorult rá, akinek komoly riválisai voltak Csíkban a Lázárok személyében. A források alapján feltételezhetjük, hogy Daczó János főkapitányként több ízben is elnézett szabálytalanságokat a hadra kelést tekintve, de az is elképzelhető, hogy ezekkel a mindenki által elkövetett szabálytalanságokkal azért vádolták meg több ízben, mert nem, vagy csak nehezen sikerült Csíkban megszilárdítania a pozícióit.[962] Az ellene vagy vele kapcsolatosan folytatott perek világosan mutatják azt, hogy csíki főkapitányként nehezen tudta elfogadtatni magát a Petky és Lázár családok híveivel. Már egy 1665–66 folyamán folytatott per tanúvallomásaiból kiderül, hogy Daczó János és környezete Csíkban azt terjesztették, hogy Csíkszék pusztulásának okai Petky István és Lázár István voltak.[963] A csíki hadak Daczóval szembeni bizalmának hiányosságait mutathatja az, hogy egy szigorúan katonai kérdésben 1674-ben a csíki hadak hadnagyai nem őt, hanem Háromszék főkapitányát, Nemes Jánost keresték meg.[964]

Daczó János a fejedelmi adminisztrációban, a diplomáciában

A diplomáciában jóval sikeresebb volt Daczó annak ellenére is, hogy az erdélyi elit sok tagja nem vagy kevéssé bízott benne. Bethlen Miklós úgy jellemezte, hogy *„Egyébaránt Daczó hazug, és boszorkányoktól is tudakozó ember vala, végtére Tököli alatt tanácsúr lőn, és Havasalföldében hala meg szegény vénségében számkivetésben”*.[965] A fejedelem bizalmát azonban a hatvanas és hetvenes évek folyamán élvezte.

[960] SzOkl. 6. 331.
[961] Cserei M. 1852, 152.
[962] SzOkl. 6. 336–338.
[963] SzOkl. 6. 291–294.
[964] SzOkl. 6. 347. A hadnagyok a táborban lévők fellázadásáról és az örményesi udvarház felprédálásáról értesítették Nemes Jánost. Mindemellett feltehető, hogy Örményes esetében a csíki hadnagyok Nemes János parancsnoksága alá voltak beosztva, azért címezték neki a levelet, ám a széki csapatok hivatalos felettese a saját kapitányuk volt.
[965] Bethlen M. 1980, 672.

A 1663 április végén már ő vitte Drinápolyba az erdélyi adót.[966] Ekkor a fejedelemnek írt levelei fontos diplomáciai szerepéről tanúskodnak.[967] 1663 őszén Baló László mellett az ő levelei is szerepet játszottak abban, hogy Apafi arról értesült, hogy a nagyvezér helyette inkább Haller Gábort tenné Erdély élére.[968] 1664 nyarán ennek köszönhetően megerősödött Daczó helyzete az erdélyi diplomáciában, valamint Apafi bizalma Daczó Jánosban. Ebben az évben ismét csak vele küldte be az adót a Portára.[969] Még ugyanekkor, június folyamán a Petky Istvántól lefoglalt vasbányákat a fejedelem Daczónak adományozta.[970] Mivel azonban Petky beágyazottsága az erdélyi elitben jóval jelentősebb volt, mint azt Apafi felmérte, végül a rendek nyomására visszakapta nemcsak a bányáit, de élete végéig a csíki főkapitányi tisztségét is.[971] 1664-ben Daczót a táblabírók közé is beválasztották,[972] ahol Bánffy Kristóf, Bodoni György, Paskó Kristóf, Fekete Ferenc, Jósika István, Maksai Ferenc, Váradi István, Folti Ferenc, Cserei János, Horvát Kozma, Szegedi Péter és Köpeczi Mihály lettek a társai.[973] Daczó János jelenléte ettől kezdve állandó volt a fejedelmi adminisztrációban, valamint az országgyűléseken, de az 1660-as évek folyamán a korábbi elit tagjai is újra megjelentek a fejedelemség vezető pozícióiban, sőt, szinte túlságosan gyorsan lezajlott a visszarendeződés, hiszen már 1664-ben a tanácsurak között írták össze Bánffy Dénest, Kemény Simont, Bethlen Gergelyt, Mikes Kelement és Teleki Mihályt is, akik mind a Kemény-párt szinte végsőkig kitartó tagjai voltak.[974] Az országgyűlés elnöke pedig már 1664 márciusában Petky István volt. Talán ez a túl gyors visszarendeződés és az Apafi mellé korán csatlakozott Daczó csalódottsága lehetett az oka annak a konfliktusnak is, ami az 1666 februári országgyűlésen robbant ki közte és Lázár István között, akit Daczó párbajra is hívott.[975] Daczó Gergely, János testvére, Küküllő vármegyei alispán és a vármegye országgyűlési követe volt.[976]

Mivel a Daczó család a reformáció kezdetei óta volt a református egyház elkötelezett támogatója volt,[977] Daczó János református székely nemesként 1665-ben

[966] EOE. 13. 39.
[967] EOE. 13. 40.
[968] EOE. 13. 42.
[969] EOE. 13. 58.
[970] EOE. 13. 60.
[971] Mordovin M. 2009, 421–422.
[972] EOE. 13. 216.
[973] EOE. 13. 316.
[974] EOE. 13. 316.
[975] EOE. 14. 27.
[976] EOE. 14. 112.
[977] Pokoly József. *Az erdélyi református egyház története.* Budapest, 1904, 78. A Daczó családból Pál már 1552-ben a marosvásárhelyi protestánsok ügyében kirendelt nemes volt, országos biztosként. Giovanandrea Gromo szerint Daczó Tamás is protestáns volt. Gromo, Giovanandrea. *Compendium di tutto*

adakozott az enyedi kollégium javára számos erdélyi nemessel együtt.[978] Ekkorra a török diplomáciában jártasságot szerzett, és érzékelte a portai viszonyok változásait.[979] Ezt a képességét a fejedelem bőségesen kihasználta, 1671 elején a rendek által portai követségre jelölt három ember közül (Nemes János, Balogh Máté, Daczó János) Daczót választotta főkövetté.[980] Ez a választás azt mutatja, hogy ekkor a fejedelem maximálisan megbízott Daczóban, ugyanis a Várad körül a török által adóztatásra kihasított erdélyi területek megadóztatása elleni tiltakozást kellett Drinápolyban előadni. A portai reakció meglehetősen heves és elutasító volt, Apafi viszont ennek ellenére ragaszkodott Daczóhoz, akit az év őszén újra a Portára akart küldeni a befizetendő adóval és azzal a céllal, hogy a sóbányákat is követelő oszmán birodalommal tárgyaljon.[981] A rendek körében azonban nem tartották erre képesnek a csíki főkapitányt, ezért rávették Apafit, hogy helyette Nemes Jánosra bízza a feladatot.[982] Ebben a visszahívásban Bánffy Dénes lehetett a hangadó, mint szinte mindennek ekkor, legalábbis három év múlva, a Bánffy ellen összeállított vádpontok egyike éppen ez az eset volt.[983] A Daczó család ennek ellenére a fejedelmi adminisztráció fontos része maradt, sőt 1674-től Daczó testvére, György kapitiha lett.[984] 1672. december 13-án Daczó János csíki főkapitányként együtt neveztetett ki biztossá egy egyesség megtárgyalására Bethlen János kancellárral.[985] 1675-ben Daczó János feladata volt a portán elrendezni, hogy előzetes portai egyeztetés nélkül ítélték el és végezték ki Bánffy Dénest.[986]

A Béldi nevéhez köthető mozgalom hatása Daczó János pályájára

A Béldi Pál nevéhez köthető mozgolódásból kimaradtak, Nemes a rá jellemző óvatossággal, míg Daczó ismét elsősorban a fejedelmi udvarban próbált tájékozódni

il regno posseduto dal re Giovanni Transilvano et di tutte le cose notabili d'esso regno: Takács Péter (szerk.). *Fejedelmek, forradalmak, vasutak*. Ford.: Tima Renáta, Debrecen, 2000.

978 EOE. 14. 101.

979 Szilágyi Sándor. *Erdélyország története különös tekintettel mívelődésére.* II., Pest, 1866, 367. Szilágyi szerint Daczó Jánost egy rendkívül nehéz helyzetben, már 1662 tavaszán elküldte Konstantinápolyba Apafi Mihály, hogy a török hadvezérek szigorát enyhíteni próbálja. Július 6-án már meg is érkezett a portai paranccsal, ami a túlkapásoktól óvta a feleket.

980 EOE. 15. 18.

981 EOE. 15. 220.

982 EOE. 15. 23.

983 EOE. 15. 75.

984 EOE. 15. 68.; EOE. 16. 8.

985 SzOkl. 4. 311–312.

986 EOE. 16. 12.

és ezért nem bocsátkozott kétesnek tűnő szervezkedésekbe.[987] *„Daczo uram is penig még mostan is Nagyságod méltóságos udvarában lévén”* – írta Nemes János Apafinak egy 1676. június 20-án kelt levélben. Daczó János hezitálását a két tábor között jól mutatja az 1675-ben a portai követségéről küldött beszámolója, amit külön Béldi Pálnak is megküldött, noha ez nem volt kötelessége.[988] Feltehető, hogy mindkét irányban igyekezett magát bebiztosítani.

A Béldi és Bethlen Miklós ellen folytatott vizsgálat során a tanúvallomások egyértelműen bizonyították, hogy Daczó János és sógora távol maradtak a Béldinél tartott „ellenzéki” megbeszélésekről.[989]

A Béldi-féle, valójában két elkülönülő szakaszra osztható mozgolódás idején, 1676-tól Daczó végig igyekezett Teleki környezetében maradni, sőt szorosabbra fűzni a kapcsolatait a Teleki párt embereivel. Erre remek lehetősége nyílt 1676 folyamán, amikor commissariusként együtt intézkedett udvarhelyszéki ügyekben Bethlen Gergellyel és Mikes Kelemennel.[990] Béldi és Bethlen Miklós bezárása előtt Daczó, Mikes Kelemen és Bethlen Farkas a többi főúr előtt érkezett Fogarasba, és ott folytatták a Béldiékkel szembeni lépések megtervezését.[991] A rabsága miatt udvarhelyszéki főkapitányságától megfosztott Bethlen Miklós helyére megválasztott keresdi Bethlen Gergely beiktatásának egyik főszereplője Haller Pál és Mikes Kelemen mellett szintén Daczó János volt.[992] A fogságból egy év múlva kiengedett Béldi Pál 1677-ben már valóban szembefordult a Teleki Mihály által irányított csoporttal, aminek a szorosan vett Teleki-klientúra mellett Bethlen Farkas és testvérei, valamint Mikes Kelemen is tagjai voltak, hozzájuk csapódott Nemes János mellett Daczó János is. A két utóbbi székely nemes részben óvatosságból maradt ki Béldi Pál mozgalmából, noha Nemes János főleg Bethlen Jánoson keresztül kapcsolatban állt vele. Daczó is megpróbált hozzá közelíteni,[993] de egyrészt Béldi elutasító volt, másrészt pedig egy birtokügy miatt végül meg is sértődött a székely főkapitányra. Bethlen Miklós úgy emlékezett erre, hogy:

> *„Ez a fejedelemtől Cikmántort per defectum familiae Darlóczianae ugyan az atyám által megkérte vala, de Béldi Pál jure familiae Balásfi keresztül álla benne. Nékem Daczó jóakaróm volt, én is néki; én és Nemes János által találtatá meg Béldit, ne akadályozza, inkább végye az ő szolgálatját, de emez kedvetlen választ ada*

[987] SzOkl. 6. 356–357.
[988] EOE. 16. 230.
[989] EOE. 16. 344.
[990] EOE. 16. 335–336.
[991] EOE. 16. 30.
[992] EOE. 16. 354.
[993] SzOkl. 6. 369. Kápolnásy Pál, a Béldiek szolgája látta így egy levelében, amikor Vitéz Zsuzsanna utasítására meglátogatta az 1677-ben fogságban tartott Béldi Pált.

Daczónak. A könny az orcáján leméne rajta, s mondá: No a szegény legény is, amit tud, elköveti."[994]

Ezt a konfliktushelyzetet Béldi tábora is érzékelte. Egy 1677-ben Keresztesi Sámuel által Béldinek küldött levélben, amiben az udvarban történtekről tudósította, többször szót ejtett Daczóról is: *„Daczo uram udvarhoz szökött volna, s mindeneket ki is jelentett volna, mely hír minden dolgot elrontott."*, valamint *„Daczó mind ott volt. eleget fecseg, de nincs semmi tekinteti, sőt urunk mondott ilyent, váljon Daczó micsoda hazugsággal jött most udvarhoz."* [995] A szöveg ugyanakkor nemcsak azt mutatja meg, hogy Bethlen János és Béldi valamint társaik tudtak Daczó szándékairól, de azt is, hogy nem vették túl komolyan, sőt úgy látták, hogy az udvar sem veszi komolyan a csíki kapitányt. 1678-ban Daczó János a Teleki vezette körhöz kapcsolódva aktív részese lehetett a Béldi-párt letörésének, ugyanis Nemes naplója arról tudósít, hogy az ekkor a portára indított követség tagja lett Bethlen Gergely, Mikes Kelemen, Barcsay Mihály és Apor István társaságában.[996] A februárban tartott országgyűlésen ezek az emberek fontos udvari tisztségekhez is jutottak, mivel az udvari elitet újjászervezték. Mikes Kelemen ítélőmester lett, Daczó János, Daniel Mihály és Barcsay Mihály pedig táblabírák, illetve Daczónak sikerült megőriznie a táblabírói tisztségét, amit 1664-ben szerzett meg.[997] Ennek köszönhetően az új grémiumokban átrendeződés következett be, hiszen a Teleki-párti Bethlen Farkas váltotta fel a meghalt és egyébként is, korábban inkább Telekivel szemben politizáló Bethlen Jánost. Teleki egyik legbelső bizalmasa, Naláczy István volt az udvarmester, valamint bekerült a fejedelmi tanácsba Bethlen Gergely is.[998] 1678. júniusában Daczó János főkapitányként megmustrálta a csíki katonaságot, amiről részletes jelentést küldött a fejedelemnek. Mivel ilyen jelentésre nem minden mustra után került sor, ez a levél inkább afféle hűségnyilatkozatként fogható fel, a szöveg maga is erre utal. Daczó egyszerre jelentette ki élete végéig tartó hűségét Apafi Mihályhoz és biztosította a csíki hadak lojalitásáról is.[999]

[994] Bethlen M. 1980, 672.
[995] EOE. 16. 587–588.
[996] Tóth E. 1902, 562.
[997] EOE. 16. 75.; Tóth E. 1902, 563.
[998] EOE. 16. 74.
[999] EOE. 16. 541–542.

Daczó János a református elitcsoportban

Nemes János naplójának további részeiben is fel-feltűnik Daczó János neve, ami azt mutatja, hogy kettejük együttműködése folyamatos maradt. Több ízben református főemberként jártak el, például 1673-ban a kálnoki templomot juttatták a saját felekezetük számára a vele kapcsolatos konfliktus során. Ez a fellépésük már jól jelzi, hogy a Daczó János és a Nemes János nevével fémjelzett háromszéki református elit szükségét érezte, hogy az egyre erősödő háromszéki katolikus családokkal (Mikesek, Kálnokyak, Aporok, Petkyek, Henterek) szemben megfogalmazza önmagát. Ennek a református székely nemesi közösségnek szoros kapcsolatai alakultak ki az erdélyi református elittel. A Bethlen Gábor fejedelemsége óta tudatosan, a fejedelem segítségével épülő református országos elit ekkorra jelentős méretűvé növekedett, és nem tűnt úgy, hogy a Székelyföldet kivéve akadhatna riválisa a hatalmi pozíciók megszerzéséért folytatott küzdelemben. Háromszéken azonban masszívan tartotta magát, sőt meg is erősödött néhány katolikus székely főnemesi család, akikkel szemben mind a fejedelmi udvar, mind pedig az országos elit református része szívesen támaszkodott az őket ellensúlyozni próbáló helyi református családokra. Minden bizonnyal ez a pont volt az, ami miatt az egyébként Daczót lenéző Bethlen Miklós is együttműködött a csíki főkapitánnyal. Ennek ellenére az ő birtokgyűjtő szenvedélyét is okolta azért, hogy az erdélyi urak Béldi Pál ellen fordultak:

> *„A három Bethlen Bethlenért, Daczó János Cikmántorért vágni kezdék a fát Béldi alatt a fejedelem előtt, járul hozzá Mikes, nem Daczóért, mert azt gyűlölte, bolondnak tartotta, üldözte, hanem a három Bethlenhez való barátságból és Béldire való haragjából, és annak jószágára való vágyásból, mint ezt ide elébb a dolog megmutatja."*[1000]

Bethlen Miklós azt is gyanította, hogy Daczó Jánosnak része volt az ő fogarasi fogságba vettetéséhez, sőt, úgy gondolta, hogy Daczó igyekezett elérni a fejedelemnél, hogy őt megölesse. Sem becsületes, sem okos embernek nem tartotta Sepsiszentgyörgy urát: *„Daczó János is titkon Béldista volt, de sem oda, sem a fejedelemhez nem volt igaz, mindenik helyt hazudott."* A negatív vélemény ellenére Bethlen Miklós mindvégig az általa vezette református politikai kör tagjának tekintette Daczót.

Noha Daczó És Nemes nem vett részt aktívan Béldi és körének mozgalmában, mégsem tudtak betagolódni sem Teleki Mihály legszűkebb körébe, sem annak a

[1000] Bethlen M. 1980, 674.

csoportnak nem voltak a tagjai, amelyik a Mikes Kelemen majd Apor István által vezetett katolikusokból állt.

Daczó János az Apafi kor utolsó évtizedében

1678-ban úgy tűnt, hogy Daczó János sikeresen élte túl a fejedelemség elitjében zajlott viharokat. A pozícióit megőrizte, sőt további birtokokkal gyarapodott. Már ősszel megbízatást kapott fejedelmi biztosként Bethlen Elek, Sárpataki Márton, Sárosi György és a segesvári királybíró mellett egy birtokügy megoldására.[1001] 1680-ban Alvinczi Péter ítélőmesterrel együtt belső határvitában kellett vizsgálódnia.[1002] A váradi török visszaélésekben illetékes bizottságba is beválasztották Rhédey Ferenc, Teleki Mihály, Mikes Kelemen, Barcsay Mihály, Székely László, Kornis Gáspár, Macskási Boldizsár, Gyerőffy György és Bánffy Farkas mellett.[1003] 1681 folyamán Székely László mellett a székely székek Moldvával és Havasalfölddel kialakult határvitáit kellett rendeznie.[1004] 1683-ban a táborba szálláskor a székely hadakról azt írta Bethlen Gergely Bornemissza Annának, hogy csak Daczó György jelent meg a hadban nemes emberként.[1005] Az almakeréki határproblémákat kivizsgáló bizottságnak is tagja volt.[1006] 1682-ben egy Máramaros vármegyei határvitában bíráskodó bizottságba választották be, újra Teleki Mihály, Bethlen Elek, Bethlen Gergely, Mikes Kelemen, Gyulaffy László, Macskási Boldizsár és Tholdalagi János társaságában.[1007] A Thököly mozgalom idején Daczó a csíki hadak főkapitányaként fontos katonai feladatokat kapott. 1685-re azonban, Apafi és Thököly viszonyának megromlásakor ő lett az egyik követ abban a küldöttségben, ami a budai szerdárhoz küldetett azzal a céllal, hogy az erdélyieknek a bécsi udvar felől érkező fenyegetéssel szemben védelmet szerezzen.[1008] Thököly vereségei annak ellenére is nehéz helyzetbe hozták Erdélyt, hogy ekkorra Apafi látványosan szembefordult az evangélikus főúrral. A zsarolási potenciál ugyanis szertefoszlott. Ez egyre közelebb hozta Erdély egyes területeinek

[1001] EOE. 16. 614.
[1002] EOE. 17. 103.
[1003] EOE. 17. 128.
[1004] EOE. 17. 42.
[1005] SzOkl. 6. 393–394.
[1006] EOE. 17. 190. A bizottság tagjai többségében ugyanazok voltak, akik a korábbi évben, azaz Haller Pál, Teleki Mihály, Mikes Kelemen ítélőmester, vagy helyette a másik ítélőmester, Alvinczi Péter, Barcsai Mihály, Macskási Boldizsár, Daniel Mihály, valamint Daczó János.
[1007] EOE. 17. 252.
[1008] EOE. 18. 36.

a császári csapatok általi elfoglalását. A vészhelyzet újra belső konfliktusokat generált, alkalmat adott Telekinek ahhoz, hogy leszámoljon azokkal, akiket nem tekintett a legközelebbi szövetségeseinek. A mindig is bizonytalan helyzetű, az új elitbe csak bizonyos szintig betagozódó Daczó és Nemes ilyenek voltak, ráadásul olyan pozíciókkal rendelkeztek, amiket Teleki szeretett volna megszerezni magának vagy az érdekkörének. A katonai és határvédelemhez kötődő tisztségek Apafi számára is felértékelődtek. A két székely főkapitány gyanússá vált, Daczót a hosszú ideje ellene küzdő Mikes-kör könnyedén vádolta meg a Thökölyhez fűződő barátsággal. 1685 őszén már az országgyűlés elé került az ügye, ekkor még a széken belüli visszaélésekkel vádolták.[1009] Az október 26-án összeült országgyűlés már másnap elítélte. A kortársak is úgy gondolták, hogy az indok mondvacsinált volt, a legtöbben Teleki intrikájának tekintették, Cserei Mihály is:

> *„Daczó Jánost Thökölyvel való collusióért a fcjedelem megvetette vala, azért Apor Lázár Tcleki mellé adván magát és Bécs alatt a csíki hadakot ő commandírozván, Teleki a feJedelemtől a csiki főkapitányságot neki szerzé, sőt azonkívül itélőmesternek is denominállatta vala."*[1010]

Cserei úgy látta a folyamatot, hogy:

> *„Teleki Mihály nem a székely szabadcságra vigyáz vala, hanem hogy a mentségeseket kicircálja s annak alkalmatosságával mind Daczó Jánost Csíkból, mind jámbor Nemes Jánost Háromszékről kiheverje. A fejedelem nem vcvén eszében a practícát, annuála, és Teleki maga mellé Mikes Kelement választván, sok gyülevész szolgákkal megindulának, clsőben Csikban, onnan Háromszékre s Udvarhclyszékrc... Elkezdék Csíkban a mustrát; a populc vévén észre, hogy Daczó s Nemes János ellen circálódnának."*[1011]

Noha a Daczó és Nemes elleni gyanú nem fosztotta meg őket rögtön a tisztségeiktől vagy a vagyonuktól, Teleki a fejedelem tudtával vette ki a kezükből a két szék hadainak irányítását. 1686 áprilisában Daczó János arról értesítette a fejedelmet, hogy híreket szerzett Moldvából, valamint arra panaszkodott, hogy a széki hadakat a feléjük rendelt kapitányok helyett mások is irányítani igyekeztek.[1012] A továbbra is követi feladatokat is ellátó Daczónak szabályos kelepcét állított Teleki. Májusban Daczó feladata volt az előre nyomuló Thökölyt rávenni, hogy

[1009] EOE. 18. 38.
[1010] Cserei M. 1852, 140.
[1011] Cserei M. 1852, 152.
[1012] SzOkl. 6. 400.

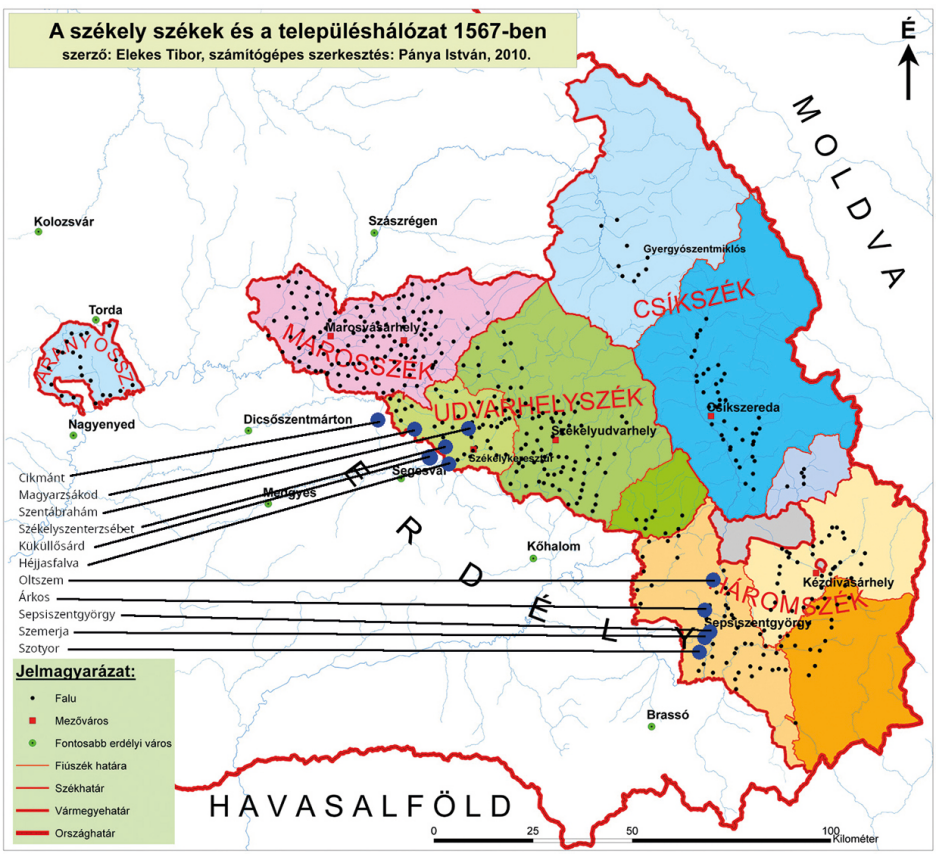
elálljon ettől a tervétől. Emellett azonban az Apafi korában az ügyek intézésére állandóvá vált delegáció elhatározta, hogy mindenképpen feltartóztatja Thökölyt. Daczó ezt elárulhatta a tárgyalásuk során Thökölynek, aki így visszavonult Hunyad alól, ahol az erdélyi seregek meglepni akarták.[1013] Ez a momentum már elég volt ahhoz, hogy Daczóval leszámolhassanak, így az augusztusi országgyűlésen elítélték.[1014] A vagyona elkobzását is elrendelték,[1015] ám végül a rendek közbenjárására őt magát kiengedték a börtönből, miután reverzálist adott, a felesége és a fia, Daczó Pál pedig kötelezvényt írtak alá.[1016] Az ítéletet csak négy év múlva, az 1690 szeptemberében tartott országgyűlésen törölték el, és szavazták meg a Daczó János javainak visszaadását.[1017] Ekkorra azonban a család több birtoka is elveszett, például Teleki Mihály sajátította ki.[1018] Az erdélyi rendek többsége mindezzel nem értett egyet. Bethlen Miklós úgy emlékezett, hogy:

> *„Ezen tavasz vagy nyáron in anno 1686. (vide articulum ejusdem anni 5. et 7.) nótázók meg Szebenben Pekri Lőrincet és Daczó Jánost Tökölivel való árultatásért; vétkek bizony volt, kivált Pekrinek, de a processus igen rossz és törvénytelen volt, kivált azért:*
>
> *Daczó Jánosra semmi derék bizonyság nem volt, hanem a deputációban amint Teleki firtatta, ejtett olyan szót, melyet jóra is, rosszra is magyarázhatott ember, erről osztán a deputáció neve és az ország három pecséte alatt írattak testimoniumot."*[1019]

Mivel Daczó politikai pályája megtört, ami valószínűleg kihatott a már idősödő főúr egészségére is, 1686-ban elkészíttette a végrendeletét.[1020] Ebből kiderül, hogy Daczó János háromszor nősült. Az első feleségétől született gyermekei közül ekkor Daczó Pál volt életben, ekkorra már házas emberként. A második felesége volt Nemes János testvére, Nemes Erzsébet, akitől Daczó Zsuzsanna nevű leánya élt a végrendelet kiállításának időpontjában. 1686-ban Daczó a harmadik feleségével, Macskásiné Fekete Annával élt együtt, akitől Anna nevű kislánya született, és ekkor még kiskorú volt. A végrendelet a vagyont kizárólag a legszűkebb rokonok, a gyermekek között osztotta fel. Ez alapján látható, hogy míg a családnak a 17. század elején főleg Sepsiszékre korlátozódtak a birtokai, addig a 17. század

[1013] EOE. 18. 54.
[1014] EOE. 18. 63.
[1015] Czegei Vass György naplói. 58.
[1016] EOE. 18. 64.
[1017] EOE. 19. 62.
[1018] Cserei M. 1852, 168.
[1019] Bethlen M. 1980, 773–774.
[1020] MNL-OL. Filmtár. Gyulafehérvári Káptalan lvt. Centuriae Y, 43 564. Doboz, 83. Kiadásai: SzOkl. 6. 401–402.; valamint Tüdős S. K. 2003. 292–294.

végére elsősorban Udvarhelyszék irányában igyekeztek terjeszkedni, valamint néhány Fehér és Küküllő vármegyei birtokkal is gazdagodott a család. A központ továbbra is a sepsiszentgyörgyi udvarház volt és a Szentgyörgyön található birtokok, emellett Szentgyörgy közvetlen környezetében, Árkoson, Kökösön és Szemerján, Szotyorban és Oltszemen is voltak birtokaik. A végrendelet emellett felsorolt egy három kövű malmot a család birtokában az Olt vizén.[1021] Az udvarhelyszéki birtokok is többnyire egymás közelében helyezkedtek el, Szentábrán, Szenterzsébet és Zsákod területén, és ezekhez is tartozott egy három kövű malom a Küküllő vizén. Nemes János naplójából kiderül, hogy Daczó János nemcsak Sepsiszentgyörgyöt tekintette rezidenciájának, hanem az udvarhelyszéki, szenterzsébeti udvarházát is.[1022] A szentgyörgyi birtokokat a Daczó család nevének tovább

9. térkép. Daczó János birtokai

[1021] SzOkl. 6. 401.
[1022] Tóth E. 1902, 393.

vivőjére, Daczó Pál nevű fiára hagyta. A többi birtokokon a két lánya, valamint a harmadik felesége osztozott. A székelyföldi birtokokon kívül Fehér vármegyében, valamint Küküllő vármegyében voltak további birtokaik Cikmántorban, ahol a falu fele tartozott a családhoz, és egy udvarház is a településen, valamint Küküllősárdon és Felső Fehér vármegyében Héjjasfalván. Három évvel később, 1689 októberében Daczó felesége, Fekete Anna is végrendelkezett.[1023] Ebben a végrendeletben az Alsó-Fehérvármegyében lévő marosnagylaki udvarházát hagyta a férjére, Daczó Jánosra, egyéb birtokait pedig első házasságából származó gyermekeire, Macskási Juditra és Imrére. A végrendelet említi ezen kívül Fekete Anna férjezett leányát Rhédey Jánosnéként, nem szerepel viszont a felsoroltak között a három évvel korábban még kisgyermekként említett, Daczó Jánostól született leány, Anna, aki valószínűleg 1689-ben már nem élt.

A végrendeletek alapján nyomon követhető Daczó János házassági stratégiája. Az első feleség nevét a végrendelet és Nemes János sem tüntette fel, csupán Daczó Jánosnéként említette. A második feleség láthatóan beindította a széken belüli kapcsolatrendszerének kiépülését, hiszen a sógorán, Nemes Jánoson keresztül tagja lett Bethlen Jánosnak Háromszéken Basa Tamás által kiépített hálózatának. A harmadik feleség jelentős új birtokrészekkel bővítette az addig elsősorban Sepsiszentgyörgyre és a közvetlen közelére korlátozódott birtokapparátust. Azt mondhatjuk tehát, hogy – noha a Daczó család általában nem a házassági stratégiák révén emelkedett fel – Daczó János ebben is újat hozott. Ha nem is lépett át szinteket a házasságaival, azok közül kettő bizonyosan segítette az előrelépését.

Daczó János Bethlen Miklós szerint nagy birtokgyűjtő volt. A család birtokstratégiája nem sokat változott, amennyiben az egymáshoz közeli birtokokat igyekeztek megszerezni. A Sepsiszéken, sőt Háromszéken kívüli birtokszerzés azonban egy új és fontos lépés volt a társadalmi emelkedés felé.

[1023] MNL-OL. P. 56. Végrendeletek. 1580–1831. cs.; Uo. egy korabeli másolat. Kiadva: Tüdős S. K. 2003, 312–313.

Béldi Pál, háromszéki főkirálybíró és székely főkapitány

Uzoni Béldi Pál az Apafi kor egyik legvitatottabb személyisége. Hatalmas vagyont örökölt, a környezetében többen kedvelték, a felesége szerelmes volt belé. Ugyanakkor érzékeny, sőt sértődékeny embernek tartották, aki hirtelen haragjában sok meggondolatlan dolgot tett vagy mondott. A gyámjától megörökölt hatalmas vagyont igyekezett egész életében egyben tartani és gyarapítani, miközben többször került fogságba. Világos politikai vízióiról keveset tudunk, a cselekedetei inkább reakciók, mint kezdeményezések. Tekintélye elsősorban abból az örökségből fakadt, aminek révén több jelentős erdélyi családdal konfliktusba keveredett. A magánéletében mélyen hívő reformátusnak tűnt, aki áldozatosan segítette az egyházát, és a fogsága idején is dicséreteket énekelt. Az élete mégis tragikus véget ért, mert az Apafi kor egyébként is meglehetősen zavaros politikájában nem volt elég taktikus, hogy érzékelje a politikai események mélyén rejlő struktúrákat, és nem volt ügyes kapcsolatépítő sem.

Béldi Pál családja, az uzoni Béldi család

A Béldi család neve már 1319-ben megjelent Kempelen Béla szerint,[1024] de a forrásos adatok többsége a 15. századtól jelent meg velük kapcsolatosan. A családot neve a Maros menti Béldhez köti, viszont az előnevük már a háromszéki Uzonhoz.

A 15. század folyamán katonákként tűntek ki, a század elején egy bizonyos Benedek, később fiai, Albert és Péter, akik 1442-ben Hunyadi János seregében harcoltak a Vaskapunál.[1025] Márton nevű testvérüket az alvajdák 1467-ben törvény elé idézték, majd pedig 1479-ben részt vett a kenyérmezői csatában. A család első jelentősebb hatalomépítője, Béldi Pál a 16. század elején, 1509-ben és 1510-ben még bodolai Béldi Pálként pereskedett egy rokonával, bodolai Béldi Vitálissal, majd pedig két román szolgával, akik Béldi 200 juhát ellopták.[1026] 1517-ben ugyanez a Béldi Pál összetűzésbe keveredett Prázsmár közösségével is, akiket

[1024] Kempelen B. 2020.
[1025] Pálmay J. 2000, 62.
[1026] SzOkl. 1. 321, 323.

hatalmaskodásért Szapolyai János vajdánál feljelentett.[1027] A korábban magát bodolaiként megnevező Béldi Pál 1539-ben János király kérésére a Barczaságon elhelyezkedő Bodola falut Brassó számára átengedte, amiért kárpótlásul a kézdi széki Szentlélek várát kapta meg a hozzá tartozó székely és nemesi birtokokkal és jogokkal.[1028] A család nemesi előnevének változása minden bizonnyal ehhez az eseményhez köthető. Érdekes ugyanakkor, hogy a család a későbbiekben nemcsak Bodolához ragaszkodott, de 1606-ban Béldi Kelemen újra Clementis Beldy de Bodola-ként nevezte meg magát.[1029]

Az 1538-as évből származik az első oklevél az uzoniként megnevezett Béldi családdal kapcsolatosan. Ebben az áll, hogy uzoni Béldi Pál képviselte egy perben Geréb Barnabást.[1030] 1539-ben uzoni Béldi Pál pereskedett uzoni Márk Jánossal.[1031] 1542 októberében arra a hírre, hogy Péter moldvai vajda Erdélyre akart törni, a székelyek követeket küldtek hozzá, akik között Kun Lázár, Mihályfi Ferenc, Daniel Péter, Andrássy Márton és Tamássy Ferenc mellett uzoni Béldi Pál is ott volt.[1032] 1547-ben uzoni Béldi Pált az ítélőtáblai jegyzők között sorolták fel.[1033] 1554-ben uzoni Béldi Ferenc volt választott bíró a vargyasi Daniel testvérek és Mihálcz Mihály özvegyének perében.[1034]

A Béldi Pál által megkezdett tudatos karrierépítést Béldi Kelemen folytatta, aki a Daczókhoz társulva igyekezett a családja hatalmát és befolyását növelni. A 16. században az élelmesebb székelyek a gazdag szászok rovására is hatalmaskodtak, nem csupán a székely lófők és közszékelyek rovására. 1576-ban szentgyörgyi Daczó Pál és uzoni Béldi Kelemen Bodza földjét próbálták erővel megszerezi Brassótól, noha II. János korábban már a brassóiaknak ítélte a területet. Ezt a döntést Báthory Kristóf megerősítette, és Daczót és Béldit eltiltotta a további hatalmaskodásoktól.[1035] 1567-ben uzoni Béldi Kelemen azok között volt, akik János Zsigmondtól jobbágyokat kaptak adományként.[1036] Béldi Kelemen az Uzonban kapott húsz háznyi jobbágy révén a sepsiszéki adományosok között a második legjelentősebb adományban részesült, nála többet csak a Daczók kaptak.[1037] 1576-ban egy uzoni Béldi János neve szerepelt az 50 dénáros adó fizetői

[1027] SzOkl. 1. 331.
[1028] SzOkl. 5. 56.
[1029] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1606–1620. Nr. 108. 2.
[1030] SzOkl. 5. 54.
[1031] SzOkl. 2. 54.
[1032] Balogh J. 2005, 37.; Szádeczky K. L. 1927, 110.
[1033] SzOkl. 5. 61–63.
[1034] SzOkl. 2. 115–116.
[1035] SzOkl. 5. 101–102.
[1036] SzOkl. 2. 213.
[1037] A végrendelete 1577-ben készült el, a halála időpontja bizonytalan. RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 106. 19.

között.[1038] 1594-ben uzoni Béldi János Báthory Zsigmond egyik katonájaként lovasságot és gyalogságot vezényelt Havasalföldre, de valamilyen okból Brassóban elfogták.[1039]

Béldi Kelemen háromszéki főkapitány

Uzoni Béldi János és Becz Katalin[1040] fia,[1041] Béldi Kelemen elődeihez hasonlóan jó katona volt már Székely Mózes,[1042] később pedig Bocskai István[1043] és Báthory Gábor[1044] fejedelemsége idején is.[1045] Báthory Gábor uralma alatt hősiesen harcolt a brassói csatában, ahol a Rácz György vezette székely sereg egyik vezetője volt Bedő István, Begröli István, Daniel Mihály és Geréb András mellett.[1046] Később Bethlen Gábor mellé állt,[1047] és Háromszék főkapitányaként szolgálta.[1048] Katonai képességei kiválóak lehettek, Kemény János is ekként emlékezett rá, még ha a nevét nem is tudta pontosan:

> *„igen jeles ember vala, az fejedelemnek hiteles kedves embere, mely mikor meghala Fejérváratt, ugyanott is az schola mellett levö kis templumban temettette, és hallottam szájából Bethlen Gábornak, orczáján és szakálán könyvei lecsorogván, azt mondja vala: Oly szolgámat vesztettem ma el,hogy nem lehetettvolna oly nagy és szoros igybeli s annyi számu hadam, melyben mint egyik kezemre, úgy egyik szárnyát hadaimnak akármely harczon reá bízni nem merészlettem volna; mert esze vala az ordinancziának megértésére, bevételére, bátorsága az jó példaadásra, experientiája az dolgoknak igazgatására, hüsége annak véghezvitelére."*[1049]

[1038] SzOkl. 4. 46.
[1039] SzOkl. 4.122.
[1040] SzOkl. 6. 130. Béldi Kelemen a Becz családon keresztül rokon.
[1041] Balogh J. 2005, 122.
[1042] Deák F. 1887, 9.
[1043] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1606–1620. Nr. 108. 2.
[1044] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1606–1620. Nr. 108. 3.
[1045] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1606–1620. Nr. 108. 5, 7.
[1046] Szilágyi Sándor (szerk.). Rozsnyay Dávid az utolsó török deák történeti maradványai. *Monumenta Hungariae historica. Scriptores* [Magyar történelmi emlékek. Írók]. 8., Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Pest, 1867, 139.
[1047] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1606–1620. Nr. 108.9.
[1048] SzOkl. 4. 191. Háromszék főkapitányának már Báthory Gábor idején kinevezték, erre bizonyíték egy 1613 májusában kelt forrás, amit Béldi már háromszéki főkapitányként írt alá. RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) Nr. 7. 2.
[1049] Kemény J. 1856, 113.

Bethlen számos alkalommal rendelte harcolni Béldit, aki a források szerint nemcsak hűségesen, de katonai tehetséggel is szolgálta őt.[1050]

1602-ben a Basta féle összeírásban egyetlen Béldit írtak össze Uzonban, Béldi Ferencet nemesként[1051], ami arra utal, hogy a Béldiek többsége nem Basta oldalán állt ekkor.[1052] Béldi Kelemen háromszéki főkapitánynak egy 1622-es leveléből tudjuk meg, hogy Béldi Ferencet a közszékelyek ölték meg 1613 előtt, valószínűleg a család hatalmaskodása állt az ügy hátterében.[1053] A Béldi Pál által elkezdett hatalomépítést Kelemen eredményesen folytatta. Jó katona volt és ambiciózus politikus, ráadásul nagyon sok új birtokot és jobbágyot szerzett. A Bethlen Gábor által elrendelt 1614-es összeírás idején a jobbágyai számát tekintve már a hetedik helyen állt, 9 településen 44 jobbággyal.[1054] A széki periratok azt mutatják, hogy Béldi Kelemen volt az egyik legnagyobb birtokszerző, hatalmaskodó, évente több pert is indítottak vele szemben ezért.[1055] Így különösen nehéz dolga lehetett akkor, mikor 1622-ben Bethlen Gábor fejedelem az 1614-es lustra tapasztalatait felhasználva szigorúan utasította a székelyföldi nemességet, hogy ne tegyék jobbággyá a hadra fogható közszékelyeket és lófőket. Béldi azzal érvelt, hogy azok valójában a nemesek ősjobbágyaik, és csupán vissza kívánják szerezni őket.[1056] Béldi Háromszéken a korábbi főkapitányoknál jelentősebb lokális hatalmat

[1050] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1606–1620. Nr. 108.11, (1622-ben), 12, (1624), 14, 15: (1624),18: (1626)

[1051] Béldi Ferenc maga is többeket jobbágyává tett: RNL-KIg. Fond Fam. Béldi (Béldi család levéltára) 1602–1838. Nr. 324. 1.

[1052] SzOkl. 5. 203, 219.

[1053] SzOkl. 4. 213.

[1054] Balogh J. 2005, 180. RNL-KmIg.

[1055] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1602–1838. Nr. 324. 2.

[1056] SzOkl. 4. 213–214.: *„Ezeket az articulusokat én minden székeken publicáltattam, nem is értettem hogy nemes ember őket háboritaná egy széken is, hanem őstől maradt saját jobbágyát akarná az nemesség birni köztök, de nem bírhatja, mert nem engedik, főképen Három széken… És az felséged kiküldött székelyek registromába több vagyon két száznál oly jobbágy felírva, kiket erővel kényszerittetének vellunk oda irni, ki Mátyás király idejétől fogva nemzetsége szerint fiúról-fiúra jobbágy volt, és a szabad székelyek közi nem számlálták, levelet is egynéhányai hoztak elő az nemesek, kikbe régi fejedelmek idejébe megnyerték őket, és a szabad székelyek közzűl hivötték, ilyeneket nem adának akkor is ki, sőt avval fenyegettenek Szuhay urammal együtt, hogy ha (kit Isten eltávoztasson) felségednek holta törtínik, mint feleségestől gyermekestől levágják az nemességet, ugy mint ez e lélek jobbágy keresőket; maga Bedő Istvánnak akkor is több jobbágya volt, most is én nálamnál több vagyon az székelyek között, őtet nem bántották érette, noha többire szabad székely volt; Kovácsi Mátét sem bántják, noha szabad székely jobbagya vagyon: in summa, valaki minden latorságokba pártütésekbe nem consentiál véllek, csak annak nem szabad jobbágyot köztök birni. Mi oka kegyelmes uram, hogy a szabad székelynek is jobbágya vagyon? oly lófejet is találok, hogy nálamnál több jobbágya vagyon székely, és nincs avagy igen kevés vagyon lófő, az ki magának jobbágyot nem szerzett, és birta Mihály vajda idejétől fogva, törvénynyel is megoltalmazta. Az mostani szabad székelyből lött nemes penig miért gyűlöli s miért vádolja felséged előtt az ős nemes ember gyermekét! azért, hogy annak jobbágyát és jószágát birja, és annak zsirjával hízódik, idegen lévén, az haerest kirekeszt- vén és halálra kergetvén jószága mellől. Ha ez igy nincsen, ne tisztemet vegye csak el felséged, hanem életemet, kit meg is mutogatok felségednek idő rá telve."*

épített ki, a hozzá hű lófők nemesítésére javaslatokat tett Bethlen Gábornál.[1057] Noha Béldi Kelement egy forrás 1628-ban már *„néhaiként"* említette,[1058] 1629-ben még martonosi Nagy Gergely lófőt azért nemesítette meg a fejedelem, mert korábban a csatában megmentette Béldi Kelemen életét.[1059] Béldi hatalmaskodása felekezeti kérdésekben is megjelent. A jezsuiták hatására harcos katolikussá vált főkapitány a 16. század végére elterjedő protestáns felekezetekkel szemben is fellépett. Már 1607 júniusában azok között a katolikus nemesek között volt, akik a jezsuita rend kitiltása ellen tiltakoztak.[1060] Bethlen Gábor Béldi halála után, 1628 márciusában adta vissza Feldoboly István prédikátor zágoni birtokát, amit a háromszéki kapitány elfoglalt tőle.[1061] Ezzel szemben ugyanakkor Uzonban az 1610-es évek folyamán végig szolgálhatott Ceglédi Imre prédikátor, ami azt mutatja, hogy ez a felekezeti magatartás nem volt mindenhol következetes.[1062]

Béldi Kelemen diplomataként is szolgálta Bethlen Gábort, 1618-ban Mikó Ferenc társaként a moldvai vajdához ment főkövetként.[1063] 1624-ben azok között volt, akik kezességet vállaltak Péchy Simonért.[1064] A fejedelmi tanács tagja volt 1625-től,[1065] sőt nősülni is az országos elitből nősült, ugyanis losonci Bánffy Zsuzsannát vette feleségül.[1066] A pályáján tehát egyértelműen látható a törekvés az országos elit irányába történő nyitásra. Ugyanakkor tanácsúri tisztsége ellenére rendkívül ritkán szerepelt az országgyűléseken, és több nyitási kísérlet ellenére is elsősorban a háromszéki, székelyföldi elitben tudott nagy hatalmat kiépíteni. Az országos elitben való megragadásra tett kísérleteinek a sikertelenségét jól mutatja Kemény János önéletírása. A Bethlen Gábor udvarát etalonként kezelő, az akkori elitre felnéző Kemény a nevét is rosszul írta, Béldi Pálként emlegette. Béldi katona maradt egész életében, mégpedig valószínűleg kiváló katona, de így elsősorban katonaként, hadvezérként kapcsolódott az őt nagyra tartó Bethlen Gábor fejedelemhez, nem pedig az udvarban vagy az országos politikában forgolódó főemberként.[1067] Kis késéssel másolta a homoródszentpáli Kornis család

[1057] SzOkl. 6. 55.
[1058] SzOkl. 6. 80.
[1059] SzOkl. 6. 105.
[1060] EOE. 5. 341.; 514–516. A tiltakozók között volt Béldi Kelemen mellett Szilvásy Boldizsár tanácsúr, Kornis Boldizsár tanácsúr, Kálnoky és Trauzner Lukács tanácsúr, Sarmasághy Zsigmond, Kornis Zsigmond és Kamuthy Balázs is.
[1061] SzOkl. 6. 80–81.
[1062] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 2. 14.
[1063] EOE. 7. 90, 94.
[1064] EOE. 8. 245.
[1065] Horn I. és mtsai. *Tündérország útvesztői*. 2005, 236.; Deák F. 1887, 10.
[1066] Deák F. 1887, 8.
[1067] Kemény J. 1980, 112.

stratégiáját, akik Marosszékre és Háromszékre is átterjeszkedtek.[1068] Béldi Kelemen Csíkszék irányában terjeszkedett, olyannyira, hogy 1614-re Kászonszéken több jobbágya volt, mint a helyben birtokos Lázároknak, akik elsősorban Gyergyót uralták, de konzervatív karrierstratégiájuk révén nem növelték jelentősen a befolyásukat az egész széket tekintve. Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben ugyanis Béldi Kelemen a 38 jobbágyával az 54 jobbággyal bíró Lázár István után a második helyen állt.[1069] Ha ahhoz nem is volt elég erős a kapcsolati hálója, hogy az országos elitben megkapaszkodjon, azt jól vette észre, hogy Háromszéken több családdal kell versenyeznie, és az akkor nagyon erős Basákkal szemben kevés esélye volt. A Lázárok viszont Gyergyóban maradtak, és nem igyekeztek ennél nagyobb hatalomépítésbe fogni. Bethlen Gábor fejedelemsége alatt, 1614 után Béldi csíki jobbágyainak a száma alig öt év alatt 38-ról 104-re nőtt, ami jóval több, mint kétszeres növekedés, tehát Béldi éppen itt tudta a legjobban kihasználni a hatalmát.[1070] Ekkorra a csíki jobbágytartók listája teljesen átrendeződött. Béldi jókora előnyre tett szert, míg az időközben meghalt Lázár István özvegye kezében már csak 27 jobbágy maradt. Belépett viszont új emberként hídvégi Mikó Ferenc csíki főkapitány, aki Bethlen melletti karrierje ellenére is csak 41 jobbágyot szerzett, szemben Béldi Kelemen több, mint 70 új jobbágyával.[1071] Béldi ugyanakkor a Székelyföldön kívül is szerzett jobbágyokat, 1614-ben például Küküllő vármegyében Váralján.[1072] Jobbágyul kötései változatosak voltak a fenyegetéstől a halálos vagy egyéb ítélet előli mentésig.[1073] Béldi az 1610-es években a széki bűnözőket is a jobbágyává tette, akikkel szemben nem lépett fel, sőt alkalom adtán az ő birtokáról zaklattak ezek a jobbágyok másokat. 1616-ban egy özvegy, Ferenc Gerébné Mihálcz Anna birtokát fenyegették, amiért végül Bethlen Gábornak kellett közbelépnie.[1074] Ezekben az években Béldi Kelemen a jobbágyait is felhasználta a hatalmaskodásaiban, és előszeretettel támadott meg özvegyeket, akik később védelemért felajánlották neki a birtokaikat vagy annak egy részét. Az ízig-vérig katonaember Béldit a korai halála akadályozta meg a nagyobb hatalom kiépítésében, bár kérdés, hogy a habitusa alkalmassá tette volna-e arra, hogy az országos elitbe is eredményesen tagozódjon be.

Béldi Kelemen halála valamikor 1627 folyamán következett be, egy abban az évben pontosabb dátum nélkül Feketehalomnál kiadott oklevélben ugyanis már

[1068] Balogh Judit – Horn Ildikó. A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. *Századok,* 142, 2008/4., 849–897.
[1069] Balogh J. 2005, 186.
[1070] Balogh J. 2005, 114.
[1071] Balogh J. 2005, 211.
[1072] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1607–1830. Nr. 2.3.
[1073] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1607–1830. Nr. 2. 5, 6,7.
[1074] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1607–1830. Nr. 108.8.

„néhaiként" emlegették.[1075] A végrendeletében tekintélyes vagyont hagyott a katolikus egyházra, de emellett a családja is részesült a Rücsön, Bodolán, Uzonban és Árapatakán összeírt jószágokból.[1076]

Béldi Pál, a mesebeli királyfi tündöklése és bukása

Béldi Kelemen fiatalon halt meg, ahhoz legalábbis túl fiatalon, hogy a fiai karrierjét segíthesse, hogy bevezethesse őket a székelyföldi és az országos elitbe. Ez utóbbi persze azért is nehéz lett volna, mert ő maga sem épült be az országos elitbe szervesen, ám Bethlen Gáborhoz fűződő barátsága talán megkönnyítette volna a fiai számára az indulást.

1638-ban meghalt a gyám, Kékedy Zsigmond is.[1077] Egy nemesi ifjú karrierjének alapvető mozgatója az a hálózat, aminek a segítségével végigjárhatja a felemelkedés lépcsőfokait. Noha Béldi Pál apja Bethlen Gábor fejedelem egyik kegyeltje volt, gyámja, Kékedy Zsigmond pedig I. Rákóczi György támogatottja, a hálózatai mégsem épültek ki olyan módon, hogy azok egy biztonságos pályaív végigjárásában segíteni tudták volna őt.

Béldi Pál helye a rokoni hálózatban

Az ember élete során számos hálózatnak a része, ennek a legközelebbi köre a rokonsági kapcsolatok rendszere. Béldi Pál egy olyan családba született, amely ősi háromszéki famíliának mondta magát. A 17. század folyamán Pál apja, Kelemen nagyívű karrierjével komoly hatalmi és vagyoni gyarapodás tudott elérni. Béldi Kelemen Bethlen Gábor bujdosótársa volt, aki ennek köszönhetően 1613 után országos méltóságokat szerzett meg. A helyi elitben ugyanakkor már Báthory Gábor uralma idején is jelen volt Háromszék főkapitányaként. 1624-től székely generális volt,[1078] 1625 és 1627 között pedig a fejedelmi tanács tagja is volt, ami

[1075] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1607–1830. Nr. 2. 17. Deák Farkas is úgy tudta, hogy valamikor 1627 elején halt meg, és Gyulafehérváron temették el. Deák F. 1887, 10.

[1076] Deák F. 1887, 10.; RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1607–1830. Nr. 106. 17.

[1077] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi (Béldi család levéltára) 1607–1830. Nr. 106. 6.

[1078] Trócsányi Zs, 1980, 25.; Szilágyi Sándor: *Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei*. Bp. 1879. 406. Trócsányi Zsolt jogos felvetése, hogy székely generálisi tisztségét Kamuthy Farkas halála előtt csak helyetteskén töltötte be, és csak 1626-ban lett székely főkapitány. Ugyanakkor sokszor megfigyelhető a tisztségek cseréje, változtatása a székely vezető pozíciókat tekintve, tehát az 1624 mint kezdő dátum is lehetséges.

székely főurak esetében viszonylag ritkábban fordult elő.[1079] Az apja még a székely családok közül választott párt magának Becz Kata (vagy Katalin) személyében, Kelemen azonban már az országos elitből nősült. A felesége a Bánffy családból származó Zsuzsanna volt. Kelemen Erzsébet nevű leánytestvérének a férje Petrityvity-Horváth Kozma volt.[1080] Béldi Kelemennek két fia érte meg a felnőttkort, János és Pál, valamint hat leány. Béldi Kelemen feleségének, Losonczi Bánffy Zsuzsannának a szülei Bánffy Boldizsár és Patócsi Erzsébet voltak. A szülők révén tehát Béldi Pál rokoni hálózatában jelen voltak a losonczi Bánffyak, a Patócsiak és a Petrityvity Horváth család is, a Székelyföldről pedig a Becz család. Anyja testvéreinek révén a házastársak családjai is Béldi Pál rokoni körébe kerültek. Anyjának, Bánffy Zsuzsannának négy lánytestvére is megérte a felnőttkort, és többen fontos házasságokat kötöttek. Közöttük Bánffy Margit Alia Farkas[1081] felesége volt, Bánffy Judit Szikszay Györgyé, Bánffy Borbála Huszár Istváné,[1082] Bánffy Anna pedig Wesselényi Boldizsáré.[1083] Mivel azonban a kis erdélyi elit családjai számos szállal kötődtek egymáshoz, a szülők kapcsolati hálózatának csak néhány tagja segítette hatékonyan a Béldi gyerekek előrejutását. A Bánffy rokonságnak köszönhette Kelemen két, fiatalon árván maradt fia azt a gyámot, aki, mivel saját gyermeke nem maradt, az egész, hatalmas vagyonát rájuk hagyta. Losonczy Bánffy Margit férje, Kékedy Zsigmond pályájának jelentős része Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelemségének időszakára esett, amikor a gyermektelen nemes a szokásosnál intenzívebb rangemelkedést produkált. Kékedy György és Andrássy Katalin fiát Bethlen Gábor fogadta az udvarába és 1619-ben már a fejedelem bejárója volt.[1084] Ekkor nagyapjának, a Bekes Gáspár támogatása miatt fej- és jószágvesztésre ítélt Andrássy Péternek az elveszített birtokait igyekezett visszaszerezni.[1085] 1621 februárjában birtokadományt kapott Bethlen Gábortól, ekkor étekfogónak nevezték.[1086] Az év folyamán már főasztalnokként is említették.[1087] 1625-ben főlovászmester volt.[1088] I. Rákóczi György fejedelemmé választásakor már udvarmester volt, és a kívülről jött Rákóczi hűséges emberévé

[1079] Deák F. 1887.
[1080] Trócsányi Zs. 1980, 32.
[1081] Trócsányi Zs. 1980, 22: Alia Farkas 1612 és 1621 között volt a fejedelmi tanács tagja, előtte már 1597-ben cubicularius volt, 1605-től pedig Küküllő vármegye főispánja. 1612-ben Háromszék főkapitányaként is említették, valamint Fehér megye főispánjaként. 1615 és 1621 között főudvarmester is volt.
[1082] Huszár István 1619-ben főlovászmester. Trócsányi Zs. 1980, 393.
[1083] 1634 és 1646 között tizedfőárendátor. Trócsányi Zs. 1980, 325.
[1084] Deák F. 1887.
[1085] Deák F. 1887.
[1086] TT. 1885. évfolyam, IV. füzet.
[1087] Trócsányi Zs. 1980, 30.; MTT. – 3. sorozat 9. k. – 1886. 55.; TT. 1885. 669.
[1088] Deák F. 1887.

vált. 1630-tól 1638-ban bekövetkezett haláláig volt főudvarmester,[1089] 1632-ben már Belső-Szolnok főispánja volt, nagyságos megszólítással, az év novemberében pedig a fejedelem 13 800 forintnyi zálogösszegért neki adományozta Bethlen várát.[1090] Mivel a vár a Hallerek birtokában volt, Haller Zsigmond magvaszakadtával adományozta Kékedynek a fejedelem, Haller György tiltakozása ellenére.[1091] Kékedy Zsigmond a felesége, Bánffy Margit révén formált jogot Bethlen várára és a hozzá tartozó birtokra, aki 1619-ben testvéreivel birtokolt itt.[1092] Margit ekkor még Alia Farkas felesége volt,[1093] de annak 1621-es halálát követően Kékedy Zsigmond vette feleségül. Az 1632-es adománylevél szövege szerint ekkor Kékedy már főudvarmester és fejedelmi tanácsos is volt,[1094] Trócsányi Zsolt szerint azonban a fejedelmi tanácsosi tisztséget csak 1636 és 1638 között viselte.[1095]

Kékedy Zsigmond a korszak nagy tekintélyű főemberévé vált, aki a rokoni hálózat egyik legfontosabb tagjaként Béldi Pál és János gyámjaként a két fiú neveltetését, udvari karrierjét is segítette. Az ifjú, 1622-ben született Béldi Pál, aki már ötévesen elveszítette az apját, Kékedy támogatásával került be I. Rákóczi György udvarába, és lehetett a fejedelem fiának, a későbbi II. Rákóczi Györgynek a tanulótársa a Schola Aulica-ban. A legjelentősebb gesztust azonban a végrendeletében[1096] tette az idős gyám, amikor a Béldi fiúkat tette meg az örököseivé. Mivel Kékedy Zsigmondnak a második feleségétől, Barkóczy Annától sem született gyermeke, a tekintélyes vagyon legnagyobb része a Béldi testvéreké lett. A háromszéki méretekben eleve sem kis Béldi birtokokhoz tehát újabbak csatolódtak.[1097] A birtokok legjavát ugyanakkor az életére megkapta Kékedy özvegye,[1098] akivel a Béldi család évekig tartó pereskedésbe bonyolódott.[1099] Bethlen vára a későbbiekben is komoly érdekütközéseket okozott Béldi Pál számára, aki emiatt szembekerült a Hallerekkel, a Bánffyakkal, valamint a bethleni Bethlen

[1089] Trócsányi Zs. 1980, 30.
[1090] Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatóság. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 5–10.
[1091] Kádár József. *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*. Arcanum, Budapest, 2003.
[1092] Kádár J. 2003.
[1093] Alya Farkas Báthory Zsigmond egyik fő étekfogója volt.: Merényi Lajos. Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága. *Hadtörténelmi Közlemények*. 1894, 113.
[1094] Deák F. 1887.
[1095] Trócsányi Zs. 1980, 30.; Szilády Á. – Szilágyi S. 1870, I. k. (Pest, 1868) II. 438. Bizonyos, hogy már hamarabb is tanácsos volt: RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 11.
[1096] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 5.; Nr. 14: Testamente. 18.
[1097] A végrendelet szerint Béldieknek jutó birtokok: Bethlen vára a hozzá tartozó birtokokkal, a mogyorói kastély a hozzá tartozó birtokokkal, a vajdaszentiváni udvarházat a hozzá tartozókkal, a nagysajói kastélyt a hozzá tartozókkal, Kodoron található udvarházát a hozzá tartozókkal, Szentkirályt a hozzá tartozókkal, a gyulafehérvári házát, szőlőit.
[1098] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 11.: 1639-ben I. Rákóczi György fejedelem Barkóczi Annának 18 800 forintért inscribálta Bethlen várát a hozzá tartozó javakkal.
[1099] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 15.: 1651-ben már Béldi Pál egyedül perelte Barkóczi Annát a birtokokért.

testvérekkel is.[1100] I. Apafi Mihály 1660-ban Segesváron erősítette meg Béldi Pált Bethlen várának birtokában.[1101] 1662-ben Apafi Kékedy Zsigmond egész átírt végrendeletét megerősítette Béldi számára.[1102] 1663-ban minderre újra szükség volt a három keresdi Bethlen fivér, Farkas, Gergely és Elek ismételt[1103] keresete miatt.[1104] 1664-ben Béldi újabb leveleket írt Apafi Mihálynak a bethleni vár megtartásának céljából.[1105] 1665. május 19-én keresdi Bethlen Farkas, Gergely és Elek újra megpróbálták megszerezni Bethlen várát a Béldi családtól, zálogösszeget felajánlva érte.[1106] A hosszadalmas pereskedésben 1668. február 2-án, Besztecén kelt Apafi Mihálynak az a rendelkezése, amelyben újra Béldinek ítélte Bethlen várát a keresdi és kisbúni Bethlen családdal szemben.[1107]

A rokoni hálózat a Béldi testvérek házasságai által számos fontos, új belépővel erősödött. Bátyja, Béldi János Csomaközi Zsófiát vette feleségül, ám János korai halála miatt ez a család nem épült be Béldi Pál rokoni hálózatába.[1108] A családi karrier építését Béldi János folytatta volna, 1645-ben már Háromszék főtisztjeként nevezték meg, a neve a Basa Tamásé mellett szerepelt az oklevélen.[1109] Ez azt jelenti, hogy ekkor már főkirálybíró volt, és csak a korai halála akadályozta meg abban, hogy az apja nyomdokaiba léphessen. 1648-ban Béldi Pál eljegyezte, majd elvette bikali Vitéz György lányát, Vitéz Zsuzsannát, így a Vitéz család, valamint annak a rokoni köre is Béldi Pál kapcsolati hálójába került. Bikali Vitéz György ekkor már 1639 óta a fejedelmi tábla ülnöke volt, sőt 1630-tól a dési sókamara sókamarása is.[1110] Vitéz György felesége, Béldi Pál anyósa Kamuthy Orsolya volt, így a Kamuthy családdal is kapcsolatba került Béldi, noha, mint az egy későbbi, örökséggel kapcsolatos konfliktusból látható, már a Vitéz család sem ápolt közeli

[1100] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 28: kisbúni Bethlen János már 1659-ben megpróbálta érvényteleníteni Kékedy Zsigmond végrendeletének a Bethlen várával kapcsolatos pontját.
[1101] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 32.
[1102] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 106. 8.
[1103] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 49.: 1663 folyamán Keresdi Bethlen Ferenc özvegye, Kemény Katalin is megpróbálta elperelni Béldi Páltól Bethlen várát.
[1104] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 47.
[1105] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 68.
[1106] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 79.
[1107] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 82. Apafi Mihály még 1676 februárjában Segesváron kelt levelében is szigorúan megparancsolta, hogy Béldi Pált Bethlen várának birtoklásában oltalmazzák: RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 36. 98.
[1108] Deák F. 1887, 15–16: 1648-ban Béldi Pál már testvére özvegyével, Csomaközi Zsófiával osztozott, majd pedig megörökölte a testvére minden javait, ugyanis egyrészt a sógornője másodszor is férjhez ment Gyulay Ferenchez, másrészt Bethlen János kislánya is meghalt.
[1109] SzOkl. 4. 282.
[1110] Trócsányi Zs. 1980, 361.; EOE. 13. 416. (Eszerint 1653-ban az ülnökök között volt.); EOE. 13. 454, 498. (1654-es részvétele az ülnökök között.)

kapcsolatot a Kamuthyakkal.[1111] Vitéz György apja Vitéz Miklós, anyja pedig Petrityvity-Horváth Klára volt.[1112]

Béldi Pál lánytestvérei a viszonylag távolabbi, szülőket érintő rokoni körhöz képest szorosabb kapcsolatokat jelentettek a rokoni hálózatban, csakúgy, mint a lányok házastársai. Érdekes, hogy az egész eddigi rokoni hálózatban csupán a Becz család tekinthető a Béldin kívül székelynek. A Béldi lányok azonban elsősorban a székely eliten belül házasodtak. Béldi Judit az unitárius vargyasi Daniel Ferenc[1113] felesége lett, a Bardócz széket uraló Daniel család ekkor legjelentősebb, unitárius tagjáé.[1114] Daniel Ferenc Háromszék főkirálybírája volt,[1115] emellett 1659-ben adószámvevő, valamint a fejedelmi tábla ülnöke.[1116] Daniel Ferenc éppen Béldi Pál Apafi Mihály alatti karrierjének a kezdetén halt meg,[1117] ekkorra azonban már a felnőtt kor kezdetén járt az egyetlen fia, vargyasi Daniel István, aki erősen beépült Béldi Pál kapcsolatrendszerébe.[1118]

Béldi Kata, a másik nővér férje Keresztesi Ferenc volt, akit 1659-ben a fejedelmi tábla elnökeként említettek.[1119] Ugyanebben az évben a fejedelmi tanács tagjai közé is bekerült egészen 1669-ig, sőt 1659 októberében az országgyűlés elnöke is volt.[1120]. Ezen kívül 1657-től haláláig töltötte be Torda megye főispáni tisztét.[1121] Bár az országos politikában való jelenléte bizonyosan sokat jelentett Béldi Pál 1660-as években bekövetkezett rangemelkedése szempontjából,

[1111] Deák F. 1887, 48.: Kamuthy Orsolya testvére, Serédi Istvánné Kamuthy Kata megözvegyülésekor született levelezés, 1664-ben. A szövegből az látható, hogy a Kamuthy-örökségen való osztozáskor erősen megromolhatott a kapcsolat Vitéz György családja és a többi kamuthy-örökös között, mert Kamuthy Kata így emlékezett erre: *„tudom, hogy tudja Kd, Vitéz György mint bánt Kamuti uramékkal. Soha igaz lelke nem volt, melyért Isten eltörölte."*

[1112] Deák F. 1887, 59. Vitéz családra vonatkozó információk Vitéz Zsuzsanna bátyjának, Vitéz Gábornak a végrendeletében: RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 14. 16.

[1113] Vargyasi Daniel Ferenc annak a Daniel Jánosnak volt a testvére, aki Bethlen Gábor és I. Rákóczi György egyik legfontosabb diplomatája volt. Kármán Gábor. Erdélyi követek a vesztfáliai béketárgyalásokon. *Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. L'Harmattan, Budapest, 2015, 211. Daniel János Olaszteleken rendezkedett be, míg Ferenc Vargyason maradt. A karrierje akkor indult el, amikor a testvére, János 1654-ben meghalt. TT. 1902. 243.

[1114] Trócsányi Zs. 1980, 316, 319, 359, 361.

[1115] EOE. 11. 308.

[1116] EOE. 11. 292.

[1117] Tóth E. 1902, 261.: 1660. szeptember 30-i bejegyzés: *„Temették el Daniel Ferencz bátyámot."*

[1118] Az ifjú Daniel István az Apafi-korban oly gyakran felállt delegatiók közül már az elsőnek a tagja volt 1664-ben, amit a január–februári nagysinki országgyűlésen állítottak fel. Később az 1685–90-es deputatiók tagjai között is megtaláljuk, 1685-ben, majd ekkor már táblai ülnökként is említették. Trócsányi Zs. 1980, 149, 150, 151, 359. Daniel István a karrierje jelentősebb részét azonban már Béldi Pál halála után építette fel, ugyanis 1681 és 1686 között volt a fejedelmi tábla ülnöke, valamint Udvarhelyszék főkirálybírája. EOE. XVIII. 373, 551.

[1119] EOE. 12. 391.

[1120] Trócsányi Zs. 1980, 30.

[1121] Trócsányi Zs. 1980.; TML. IV. 535. Torma Károly: Adalék gróf Lázár Miklós „Erdély főispánjai" cz. közleményéhez *Századok*. 1889. 311–324. 318.

sőt valószínűleg hozzájárulhatott ahhoz is, hogy a Bethlen várával kapcsolatos támadások nem voltak eredményesek, korai halála miatt a 70-es években már nem tudta segíteni a sógorát. A fia, Keresztessi Sámuel rokonszenvvel figyelte a nagybátyját és igyekezett őt támogatni is, fiatal kora azonban nem tette őt erős szövetségessé.[1122] A harmadik, a forrásokban sokszor megjelenő Béldi nővér Béldi Anna volt, kőröspataki Kálnoky István felesége. Ő volt a második Béldi nővér, aki a székely eliten belül házasodott. Míg azonban a Danielek Udvarhelyszéken belül voltak az elit fontos tagjai, addig a Kálnokyak birtokai Háromszéken terültek el.[1123] A Béldinél idősebb sógor 1661-ben már nem élt, Béldi Annát ugyanis özvegyként említette egy levél, ami szerint Kálnokyné kölcsönnel támogatta öccsének a tatár fogságból való kiszabadulását.[1124] A rokoni hálózatba ekkorra belépett Béldi Anna és Kálnoky István fia, Sámuel, aki a legközelebbi hívei között volt a későbbiekben a nagybátyjának.[1125]

A rokoni hálózatot áttekintve megállapíthatjuk, hogy Béldi Pál apjának, Béldi Kelemennek a korai halála akkor is megnehezítette a fiú karrierjét, ha gyámja, Kékedy Zsigmond hatalmas vagyont hagyott rá. Az udvarban nevelődés és Kékedynek a székely elitben való viszonylagos ismeretlensége azt eredményezte, hogy Béldi Pál nem tudta tovább vinni azt a hatalmat, amit az apja kialakított a helyi elitben, elsősorban Háromszéken. A rokoni hálózat azt mutatja, hogy a székely vagy székelyföldi elithez való kapcsolódása gyenge, viszont az országos elitben sem tudott kiépíteni összefüggő és erős kapcsolati hálót. Ez a lyukas hálózat tehető részben felelőssé azért, hogy Béldi jelentősebb mozgalmai nem tudtak átfogó hatást kiváltani az erdélyi elitben. Valójában tehát már Kékedy túl gyors emelkedése és hiányos kapcsolati hálója[1126] is lépéshátrányt jelentett Béldinek, aki a rokoni hálózat hiányait nem tudta a későbbiekben korrigálni.

[1122] Deák F. 1887, 158–159.

[1123] Trócsányi Zs. 1980, 362.: Trócsányi a Kálnokiakat a Tholdalagi családdal együtt a főrendek, valamint a megyei nemesség közé helyezte.

[1124] Deák F. 1887, 34.

[1125] SzOkl. 6. 370–371. Kálnoki István naplója. 1645. Benkő József elöljáró beszédével. ETA IV. 133–156.

[1126] További kutatásokat igényel az a sajátosság, ami I. Rákóczi György káderpolitikáját jellemezte, úgy tűnik ugyanis, hogy a fejedelem az új elit építése közben elsősorban magához kötötte számos tisztségviselőjét, akiket esetenként éppen a helyi elittel szemben erősített meg a pozícióikban. Ezek az emberek I. Rákóczi György halála után nem minden esetben voltak képesek megtartani a korábban elért rangot vagy birtokokat, mert II. Rákóczi György nem állt mögéjük.

Béldi Pál felkészülése a felnőtt szerepekre

Béldi Pál, Béldi Kelemen életben maradt gyermekei közül utolsóként, 1622-ben született.[1127] Hat lány mellett egy fiútestvére volt, a nála idősebb János. Béldi Kelemen halála után a gyermekek gyámja az anyai ági rokon Kékedy Zsigmond lett,[1128] míg a Béldi birtokok jószágigazgatója sepsiszentgyörgyi Daczó László, ő képviselte a perekben a család érdekeit is.[1129] Nem tudható, hogy Pál és a bátyja között hány év volt a korkülönbség, de az bizonyos, hogy Pált már a gyám, Kékedy Zsigmond juttatta be a fejedelmi udvarba, aki 1625-től már főlovászmester, 1632-ben pedig Belső-Szolnok vármegye főispánja és nagyságos úr volt, ráadásul 1632-től Bethlen várának a birtokosa, fejedelmi tanácsos.[1130] Bethlen Gábor is gondoskodni igyekezett az árvákról, számukra az apa halála után is adományokat juttatott az apa érdemeire hivatkozva.[1131] 1638-ban meghalt Kékedy Zsigmond.[1132] A végrendelete örököseinek, saját gyermek híján a Béldi testvéreket tette meg.[1133] Béldi János az 1630-as évek végén vette feleségül Csomaközy Zsófiát, Béldi Pál pedig a fejedelmi iskola elvégzése után megkezdte udvari szolgálatát. Először I. Rákóczi György bejárója és étekfogója lett.[1134] 1645-ben a két testvér megosztozott a családi birtokokon, ekkorra Jánosnak már gyermeke született, egy lány.[1135] Béldi János ekkorra Háromszék főtisztje lett, Basa Tamás főkapitány mellett főkirálybíróként szolgált. A művelt, olvasott,[1136] de minden bizonnyal beteges Béldi János 1647-ben vagy 1648 elején meghalt, így Pál már az özvegyével pereskedett a bátyja vagyonáért. 1651-ben pedig János kislánya is meghalt. Ettől kezdve Béldi Pál az ország egyik leghatalmasabb birtokosa lett, hiszen megörökölte mind apja, mind pedig Kékedy Zsigmond óriási vagyonát. Ez a hirtelen jött gazdagság minden bizonnyal árthatott Béldinek, aki egész felnőtt

[1127] Deák F. 1887, 10.

[1128] Kékedy Zsigmond első felesége, Bánffy Margit Béldi Kelemen feleségének, Bánffy Zsuzsannának a testvére volt.

[1129] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 324. 5. Fontos megjegyeznünk, hogy ekkorra a Béldi és a Daczó családok között a lokális elitben őrségváltás történt, hiszen amíg a 16. század folyamán a Daczók rendelkeztek nagyobb birtokokkal és nagyobb hatalommal is a széken belül, addig a 17. századra ez megfordult, és a Daczók hatalma jelentősen visszaszorult annak ellenére is, hogy végig jelen voltak, de csak a széki elit második vonalában.

[1130] Deák F. 1887, 11–12.

[1131] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 324. 4.

[1132] EOE. 10. 203.

[1133] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 106. 6.

[1134] Deák F. 1887, 15.

[1135] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 13.17.

[1136] Béldi János a végrendeletében külön is megjegyezte, hogy *„az könyvek redeáljanak Béldi Pálnak”*, azaz több könyvvel is rendelkezhetett, amiket minden bizonnyal forgatott és értéknek is tekintett, hiszen rendelkezett felőlük a végrendeletében. Deák F. 1887, 16.

életében hol a riválisokkal pereskedett, hol megtartani próbálta hatalmas birtokait, hol pedig előre menekülve újabb és újabb birtokokat igyekezett szerezni. A családi levéltárnak az erre a korszakra vonatkozó iratainak döntő többsége ezt a küzdelmet mutatja be. A számos riválisközül a két legjelentősebb a Haller és a Bethlen család volt. Mindkét család jóval mélyebben gyökerezett az erdélyi elitben, mint a Béldiek. Nem is tudták ezt megbocsátani Béldinek, hiszen Haller István például még el is vette Kékedy Zsigmond özvegyét, hogy a család újra hozzájuthasson az elvesztett birtokokhoz, főképpen Bethlen várához.[1137] Az 1648 körül megnősült Béldi Pált ebben a küzdelemben nagyban segítette a felesége,[1138] Vitéz Zsuzsanna is, akiről a kortársak megjegyezték, hogy rendkívül eszes és művelt asszony volt.[1139]

Egy 1645-ös oklevél szerint a Béldi testvérek szinte offenzívát indítottak Háromszékben, ekkor ugyanis a főkapitány Basa Tamás mellett a két további legfontosabb tisztséget ők birtokolták,[1140] hiszen János volt a főkirálybíró és Pál volt a vicekapitány.[1141] Ezt a lokális elitben történő szisztematikus térfoglalási kísérletet megakasztotta János korai halála, és úgy tűnik, hogy ezt követően Pál egy ideig inkább az udvarban próbált karriert építeni, talán azért is, mert a felesége családja sem a Székelyföldhöz kötődött. 1649-ben II. Rákóczi György a főbejárójának nevezte egy adománylevélben, amiben hat Belső-Szolnok megyei falu váltságáról rendelkezett. Ezeket a falvakat még I. Rákóczi György elfoglalta, a zálogösszeget viszont nem fizette meg.[1142] Az oklevél megemlítette, hogy az összeg kifizetéséért a tanácsurak „lobbiztak" Béldi Pál mellett, ami azt sejteti,

[1137] Lázár M. 1889, 81.; ETA. IV. 59.

[1138] Nem tudjuk pontosan a házasság megkötésének az időpontját, de az biztos, hogy Béldi Pál már 1644-ben is közel állt a Vitéz családhoz. Ez derül ki Wesselényi Katának a férjéhez, Kornis Péterhez írott leveléből. SzOkl. 6. 172–173.

[1139] Mivel Béldi Pálné Vitéz Zsuzsanna a férje elmenekülése után boszorkányság gyanújába keveredett, és ezért börtönbe került, illetve a börtönben összeállított egy imádságos könyvet is, az irodalomtörténet érdeklődését is kiváltotta. A boszorkánypere miatt Herner János, míg az imádságos könyve miatt Fazakas Gergely Tamás foglalkozott vele behatóbban, valamit Szinnyei is számon tartotta. Fazakas Gergely Tamás: Vitéz Zsuzsanna kéziratos imádságoskönyvének (1684) filológiai és retorikai elemzése. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Deebrecen, 2003..; Herner J. Bornemissza Anna. 1988.; Herner János. Rontás és igézés. Budapest, 1988.;Vitéz Zsuzsanna levelezését lásd MNL-OL P669 (Béldi család iratai), 1. cs.; 1. tétel. Valamint: MNL-OL P1238 (Teleki család iratai).

[1140] SzOkl. 4. 284.

[1141] *„Georgius Rakoczy junior, Dei gratia princeps Transsilvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. Fidelibus nostris generosis, egregiis, nobilibus et agilibus Thomae Basa, de Zabola, supremo judici regio, Joanni Béldi de Uzon vicecapitaneo trium sedium Siculicalium Sepsi, Kezdi et Orbai, necnon Francisco Gyárffás de Leszfalva vicejudici regio, juratis notariis, caeterisque juratis assessoribus sedis dictae Siculicalis Kézdi, praesentes nostras visuris, nobis dilectis, salutem et gratiam nostram."* SzOkl. 6. 175–176.

[1142] SzOkl. 6. 187–188.

hogy ekkor Béldi elsősorban az ő körükben építette kapcsolati hálózatát.[1143] Hogy ez a tevékenysége nem volt eredménytelen, igazolja egy 1656-ban Kamuthi László által Béldinek írt levél, amiben Béldi Pált mint sógorát felkéri, hogy a fejedelemnél járjon közben érte, mert úgy tudja, hogy a fejedelem *„az udvari jószágot, mely Kamuthi Istvánról és Kamuthi Mihályról jutott reája és öcscsére Kamuthi Farkasra, öcscse sinistra expositiójára egyedül öcscsének adta marháival együtt”*.[1144] Ezekben az években több ilyen kérést is kapott, amiben a kérelmezők a Béldi udvari kapcsolatrendszerében bíztak.

1653-ban Béldi Pál II. Rákóczi György főasztalnoka volt, 1654-ben pedig főkirálybíró.[1145] Ekkor, már Háromszék főkirálybírójaként jelentős kölcsönöket vett föl például imecsfalvi Imecs Mátyástól több, mint 400 forintot, azzal az ígérettel, hogy jobbágytelkekhez juttatja.[1146] A főkirálybírósága kezdetén újra felmerült a korábbi, szintén Béldi Pál nevű ősének az 1517-es konfliktusa Prásmárral, amit végül egy megegyezés zárt le, aminek eredményeképpen a Tatrang vizét egyenesebb mederbe terelték.[1147] A fejedelem által megerősített oklevél alapján Béldi birtokainak a határai nem sérülhettek.[1148] 1655-ben Bethlen János és Szalánczy Gábor társa volt egy marosszéki havasokon felmerült határvita kivizsgálásakor.[1149] Ugyanebben az évben a fejedelem Béldi segítségét kérte, minthogy úgy tudta, hogy Béldi Havasalföld irányába jó román kapcsolatokkal rendelkezett, akik hírekkel tudtak szolgálni a számára. A levél címzettje ugyan Basa Tamás főkapitány és Béldi Pál főkirálybíró volt, de a szöveg külön kiemelte Béldi jó román hálózatát mint lehetséges hírforrást.[1150] Az 1655-ös hadjáratban aktívan részt vett, olyannyira, hogy míg a csíki hadakat Petky István szállította hadba, addig ezt Háromszéken nem csupán Basa, hanem Béldi feladatává is tette a fejedelem, és a II. Rákóczi György által írt levél alapján egyértelmű, hogy a széki vezetők és a fejedelem levelezését Béldi bonyolította.[1151] Az 1657-es hadi eseményekben is részt vett, a lengyel hadjáratba induláskor ő adott felmentést Nemes Jánosnak a gyermekei halálára és a felesége betegségére tekintettel.[1152] Ekkorra már udvari fő

[1143] Ekkor a fejedelmi tanács tagja volt bizonyosan: Barcsai Ákos, Bethlen Ferenc (Kékedy Zsigmond után ő lett a főudvarmester), Haller István, Huszár Mátyás, Kemény János, Serédi István, Sulyok István. Trócsányi Zs. 1980, 22–36.
[1144] Deák F. 1887, 23–24.
[1145] Deák Farkas 1655-től háromszéki főkapitányként említette, ekkor azonban Háromszék főkapitánya még Basa Tamás volt bizonyosan. Deák F. 1887, 21.
[1146] RNL-KmIg. Fond Fam. Béldi. Nr. 324. 3.
[1147] EOE. 13. 501.
[1148] SzOkl. 6. 201–203.
[1149] EOE. 11. 200.
[1150] EOE. 11. 223–224.
[1151] EOE. 11. 225.
[1152] Tóth E. 1902.

étekfogó, főkincstartó és a lovasság parancsnoka is volt Deák Farkas szerint.[1153] Azt ugyanakkor rosszul tudta Deák, hogy Béldi a háromszéki főtisztségek közül melyiket viselte, ugyanis itt is főkapitányként említette, jóllehet ekkor még Basa Tamás vezette főkapitányként a lengyel hadjáratba a háromszékieket, ráadásul a lemondása/leváltása után sem Béldi követte a főkapitányságban, hanem Mikes Kelemen.

A lengyel hadjáratban Béldi nem játszott főszerepet, de a katonaság többségével ő is fogságba került, ahonnan csak 1661 júniusában tért haza. A fogságot azonban sajátosan fogta fel. Nemcsak végig levelezett a családjával és másokkal is, de még pereskedett is, 1659 folyamán a Hallerekkel szemben igyekezett megvédeni Bethlen várát.[1154] Nem engedte meg a feleségének, hogy a hatalmas vagyontárgyakat pénzzé téve gyűjtse össze számára a mintegy 30 000 tallérnyi váltságdíjat, hanem kikötötte, hogy csak a birtokok évi jövedelmeiből gyűjtheti össze azt.[1155]

A korábban Kemény János pártja felé is kacsintgató Béldi végül 1661. december 5-én tette le a hűségesküt Apafi Mihálynak Uzonban a sepsiszéki jegyző előtt.[1156] Béldi bizonytalansága még ekkor is érzékelhető volt, ugyanis az ekkor már Apafi párti Nemes János Béldit még a Mikesek pártján lévőnek tudta.[1157] A tatár fogság és a késve megtett hűségeskü miatt Béldi újra „lekésett" a széki főkapitányi tisztségről, amit Nemes János kapott meg. Ugyancsak bizonytalannak látta Béldi hűségét Apafi másik háromszéki embere, Daczó János is, Apafi azonban a válaszában már Béldit nem, csak Lázár Istvánt és Mikes Kelement tekintette az ellenségének.[1158] 1662-ben még látható volt, hogy Béldit a kapcsolatrendszere erősen kötötte a Kemény párthoz, ő volt ugyanis az, aki a márciusi országgyűlésen a „németpárti urak" szigorú megbüntetésének az enyhítése ellen érvelt.[1159] Ennek az évnek januárjában pedig Kemény János még szentül hitte, hogy Háromszéken mind Mikes Kelemen, mind pedig Béldi hűségesek maradtak hozzá.[1160] Azt, hogy Béldi 1661 végi hűségesküje előtt a Kemény János táborához húzott, bizonyítja egy Bánffy Dénes által 1663-ban Béldinek írt levél, amiben

[1153] Deák F. 1887, 26.
[1154] EOE. 12. 285.
[1155] Deák F. 1887, 28.
[1156] SzOkl. 6. 251.
[1157] SzOkl. 6. 255. *„Az háromszéki nemesség mindinkább Béldi uram s Mikes uram mellé adták magokat s hon maradtanak, sőt még másokot is othon marosztottak."*
[1158] SzOkl. 6. 269–270.
[1159] EOE. 13. 17.
[1160] Deák Farkas által hivatkozott Kemény János által írt levél 1662. január 16-án, tehát egyetlen héttel Kemény halála előtt keletkezett: *„[…] annak okáért Kd egyetértvén Béldi Pál és Mikes Kelemen uramékkal, az vitézlő rendet vegye fel mindjárást s azt az Barczaságon levő kurtánságot dissipálja."*

korábbi kapcsolatukra hivatkozva kéri, hogy támogassa őt, mint aki azok egyike volt, a kik a legtovább kitartottak Kemény János mellett.[1161]

A tatár fogság idején Béldi több fogolytársának igyekezett segíteni, ilyen volt Damokos Tamás és Szilvási Mátyás is, akiért Béldi 1000 tallérig kezességet vállalt.[1162] Mások viszont Béldit támogatták, akiknek ő nem maradt adósuk. Ilyen volt Orbai János, akinek a szolgálataiért jobbágyot adományozott.[1163] Az ebből az időszakból származó forrásokban Béldi jólelkű, sőt nagylelkű emberként tűnt fel, aki könnyen teremtett kapcsolatot a körülötte lévőkkel, akik rokonszenvvel viseltettek iránta. Ő segített sógora, Vitéz Gábor, valamint Pozsgai János, Zsoltai István, Majos Ferenc, Márton diák, Bene Ferenc, Tarnóczi András, Bessenyei János, Námay Ferenc és Szigeti János kiváltásában. Némelyeknek ő is eladósodott ekkor, például Kászoni Márton páter is adott neki kölcsön, amit éveken át próbált Teleki Mihály segítségével visszaszerezni.[1164]

Béldi helyzete 1663-ban konszolidálódott Apafi Mihály Erdélyében, noha az év folyamán még mind Bánffy Dénes, mind pedig Kászoni Márton páter úgy látta, hogy Béldi a Mikes és Petky pártjához tartozott.[1165] Teleki Mihályhoz fűződő viszonya már ekkor bizonytalan volt. Egy Teleki által 1663 őszén Kászoni Mártonnak írt levélben ugyanis Teleki már ekkor amellett érvelt, hogy Bethlen vára valójában a keresdi Bethleneket illette és nem Béldit, akinek pedig ezt mind Rákóczi, mind Kemény János megadták, sőt azt is érzékeltette, hogy támogatta a Bethlen testvéreket a várhoz fűződő jogaik visszaszerzésében.[1166] Teleki fontossága viszont éppen ekkor kezdett növekedni, és ebben nagy szerepet játszott az, hogy megörökölte Kemény Jánostól a Kászoni Mártonnal fenntartott kapcsolatot, és ő folytatta vele a továbbiakban a levelezést.[1167] Ez egy fontos kapcsolódást jelentett Bécs felé az ekkor már a török függést egyre ellentmondásosabban viselő erdélyi rendek és Apafi számára is.[1168] Béldi is rászorult Teleki segítségére, mert 1663-ban neki könyörgött, hogy segítsen abban, hogy a német helyőrség

[1161] SzOkl. 6. 283–284.
[1162] SzOkl. 6. 216.
[1163] SzOkl. 6. 276–277.: *„Fejérvármegyében Bodolán az tekintetes uram uzoni Béldi Pál uram ő kegyelme házánál, megtekintvén azért feljebb megírt uram ő. kegyelme Kézdi-széki szentléleki Orbai János uramnak régtől fogván való jámbor szolgálatját, rabságában ő kegyelmének sok ízben utána való járását, fáradságát, Moldovába gyakran való menetelit, Bucsákban élésvitelit, hűséges, igasságos sok szolgálatját: azért ada az feljebb megírt uram ő kegyelme feljebb megírt, Orbai János uramnak egy Szőcs Andor nevű gyermeket ajándékon örökösön, mely Szőcs Andornak az jobbik atyja Szőcs Mihály és az édes atyja is Szőcs András lelenics (így !) jobbágyi az megírt uram ő kegyelmének."*
[1164] TML. 3. 14–40. A pénz visszaszerzéséért folytatott küzdelem még 1664-ben is tartott.
[1165] TML. 2. k. 611.
[1166] TML. 2. 624.
[1167] TML. 2. 642–643.: *„Szatmárra szóló Kegyelmetek levelét tituláltatván, mentest elküldtem."*
[1168] EOE. 14. 170.

eltávozzon Bethlen várából.[1169] A Bethlen várával kapcsolatos problémák az 1660-as évek első felében folyamatosan lekötötték Béldit,[1170] mert hol a várhoz való jogát kellett megerősíttetnie Apafival a Bethlenekkel és a Hallerekkel szemben, hol pedig a német katonaságot igyekezett a várból kitétetni. Összességében igaz volt ezekre az évekre, sőt talán Béldi egész pályájára, amit Deák Farkas a tatár fogság időszakával kapcsolatosan jegyzett meg:

> *„ [a] Béldi párnak főgondja volt a magánbirtokuk jó rendben tartása, és a pénzgyűjtés, bizonyítják Vitéz Zsuzsánnának ez időben kelt ide-oda küldött levelei, melyekben mindenütt a szorgalmas gazdáskodásra és takarékosságra inti az udvarbirákat és tiszttartókat."*[1171]

Béldi helyzete konszolidálódásának fontos jele volt, hogy Apafi szeptemberben Petky István és Fleischer András mellett helytartóvá nevezte ki.[1172] Itt jelentkezett először Béldi Pálnak az a bizonytalankodása, ami a későbbiekben is folyamatosan jellemző volt rá. Ahelyett ugyanis, hogy élt volna a helytartói hivatal által adott lehetőségeivel, mint tette azt az ekkor már idősödő Petky István, ő megijedt a feladattól és kijelentette, hogy ő magát a tisztségre alkalmatlannak érzi, ezért előre elhatárolódik mindentől, ami esetleg a helytartósága alatt történhet. Az elmúlt évek történései persze indokolhatták ezt az óvatosságot, hiszen korábban a Barcsayék helytartósága után is a hivatalnokok, elsősorban pedig Lázár György ítélőmester vált a bosszú céltáblájává, ám mégis szokatlan volt ez a túlzott óvatoskodás egy olyan embertől, aki a karrierjét építette és a pályája elején állt.

1664 folyamán Béldi mint székely generális jó hasznára volt Apafinak, mert a székely katonasággal sietett a kolozsvári kapitány, Ébeni István segítségére. A német katonaság miatt ugyanis több helyen lázongások kezdődtek, Kolozsváron kiváltképpen. Naláczy István úgy tudta egy júliusban Telekinek írt levelében, hogy többeket meg is akartak ölni, köztük Ébenit és Teleki Mihályt is.[1173] Veér György Kolozsváron tanúja volt annak, ahogyan Béldi bevonult a seregével és már ezzel sikerült lecsendesítenie a forrongó kolozsváriakat: *„Ezeknek az vargáknak csak ez is igen használt; igen megijedtek vala, hogy Béldi uram hajnalban hír nélkül az város*

[1169] TML. 2. 638.: *„Kegyelmedet kérném, mivel Kegyelmed volt comissariusa a betleni németnek, comendirozná másuvá onnan, én megérném eddig való kárommal."*
[1170] Deák F. 1887. A német helyőrség jelenléte azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy Bethlen várát a Haller vagy a Bethlen családnak adják át Béldi helyett, ezért Béldi minden követ igyekezett megmozgatni, hogy ezt megakadályozza.
[1171] Deák F. 1887, 31.
[1172] EOE. 13. 43.
[1173] TML. 3. 168.

piaczán forgatta az seregeket."[1174] Emellett a német katonaság is lázadozott a tisztjei ellen, elsősorban Kolozsvárt és Szamosújváron. Váradról pedig török betörésekkel kellett számolni. Béldi jól szót értett a háromszéki katonasággal, ezért ezekben az években többször vezetett sereget a leginkább fenyegetett vidékekre.

1665 májusában Ébeni István munkatársaként a törökök által fenyegetett végvidékek bejárására küldte ki az országgyűlés.[1175] Ez azt mutatja, hogy Apafi megbízott Béldi katonai szakértelmében, sőt így volt ezzel Teleki is, aki a várakban lévő német őrség eltávolításának levezénylésére is Béldit és Bánffy Dénest javasolta.[1176]

Béldi Pál a hatalma csúcsán

Béldi Apafi uralma alatt tagja lett a fejedelmi tanácsnak. Trócsányi szerint már lehetséges, hogy 1662-től.[1177] Erre vonatkozó forrást nem találtam, de az 1663-as helytartói megbízása azt sejteti, hogy ekkor már tanácsúr lehetett. 1667-ben Bethlen János, Kapi György, Bánffy Dénes, Basa Tamás, Bánffy Zsigmond, Haller Pál és rokona, Keresztessy Ferenc voltak társai a fejedelmi tanácsban.[1178] Erre az évre a tanácsurak közül a három legerősebb, legnagyobb súlyú főúrként Bethlen János, Bánffy Dénes és Béldi Pál mutatta magát.[1179] 1667-ben Béldi Pál látványosan szembekerült azzal a Bánffy Dénessel, akivel korábban számos kérdésben egy nézőpontot képviseltek. A Bánffyhoz fűződő viszony már 1661 óta árnyalódott, noha egy oldalon állt a két nemes. 1667. október 30-án ugyanis bethleni tiszttartója[1180] arról értesítette Béldit, hogy Bánffy Dénes 56 német katonát vitt a bethleni várba és ő maga is ott tartózkodott, fogyasztotta Béldi borát. A levél szerint ugyan megesküdött rá, hogy a várat kizárólag Béldinek és utódainak adja vissza, de mivel Bethlen vára folyamatosan perek tárgya volt, talán már itt elkezdődött az egymás iránti bizalom elvesztése.

Petky István csíki főkapitány halála után Bánffy Dénes sógora, Szentpáli János lett a csíki főkapitány. Ez ellen Béldi tiltakozott, sőt Bánffy szerint arra bíztatta a

[1174] TML. 3. 169.
[1175] EOE. 14. 12–13.
[1176] EOE. 14. 80.
[1177] Trócsányi Zs. 1980, 26.
[1178] EOE. 14. 262.
[1179] TML. 4. 43. Bethlen Miklós Telekinek írt leveléből kiderül, hogy Apafi mindhárom főúr véleményét külön kérte ki a politikai kérdésekben, ekkor éppen a magyarországi kérdésekhez való viszonyulás kérdésében, valamint abban, hogy ezeket milyen módon közöljék a portán. Ezeket a politikai véleményeket az országgyűlésen is iktatták. EOE. 14. 286.
[1180] Deák F. 1887. 40.

csíkiakat, hogy ne fogadják el a kinevezést, ami komoly konfliktusforrássá vált a két főember között.[1181] Feltehető, hogy a két ember közötti ellenszenv kialakulása számos apró hatalmi rivalizálás eredménye, de az bizonyos, hogy ezt a helyzetet Bethlen János kihasználni igyekezett a Béldinek írt heti rendszerességű leveleivel. Ezekben folyamatosan dicsérte Béldi hazafiságát és bölcsességét, ami láthatóan jólesett a hiú, de bizonytalan Béldinek. Egy 1669-es titkos utasítás részlete jól illusztrálja mindezt:

> *„Mivel ezért Béldi uramnak ő kglmének hazájához s nemzetéhez való buzgó szeretetét mindenekben megtapasztalván, esmervén ő kglme, menő útjában ő kglméhez térjén be, mindeneket ő kglmével communicálván vegye az ő kglme tetszését is s alkalmaztassa ahoz is magát."*[1182]

Bethlen János igyekezett a kevésbé teoretikus alkatú Béldit az érdekkörébe vonni ekkorra, de Béldi hiúsága nehezítette a kapcsolatépítést. Bethlen Miklós lakodalmán a násznagy szerepére akarták felkérni, amit Béldi visszautasított: *„násznagy ugyan Rhédei Ferenc volt, az átkozott ambitio nem engedvén Béldi Pálnak, hogy felvegye, csak azért, hogy miért nem kértük őtet először csak egyedül, hanem más urakat is kínáltunk véle."*[1183]

A három ember közül kettejüknek voltak kiforrott politikai elképzelései. Míg Bánffy a Kemény János által elkezdett politikai vonalat képviselte azt követően is, hogy behódolt Apafinak, addig Bethlen János Erdély biztonságának zálogát a porta melletti kitartásban látta. Béldit ugyan addigi megnyilvánulásai Bánffy mellé sorolták, de koránt sem volt olyan tudatos ebben, mint Bánffy Dénes. Deák Farkas úgy látta vele kapcsolatban, hogy Béldi Pál úgy érezhette, hogy lemaradt a háromszéki főkapitányságról, és talán a hatalmas vagyon mellé a fejedelmi címet is megérdemelte volna. Ezt azonban Béldi az eddig ismert leveleiben nem írta le, de még csak nem is utalt rá. Az látható viszont, hogy 1667-től Bethlen János számos fronton megindította a saját politikai terveinek megvalósítását. Egyrészt a fia székelyföldi leánnyal történt összeházasítása és az udvarhelyszéki főkapitányság átadása által bevezette az erdélyi politikába, másrészt igyekezett a saját nézőpontját és terveit érvényre juttatni. Ebbe a tervbe ekkor még bele kívánta vonni Teleki Mihályt is. A neki írott leveleket úgy fogalmazta, mint aki régi szövetségesének üzent.[1184] Béldi a saját leveleiben mindazonáltal jóval kevésbé

[1181] TML. 4. 29.: *„Béldi uram, hogy elbomlott az ország, öszvegyüjtötte volt az csikiakat, intimálta, soha be ne vegyék Szentpáli uramot. Ugyan reá ért Béldi uramra ez ellenünk való kő fuvás; mindazáltal Isten velünk."*
[1182] EOE. 14. 430.
[1183] Bethlen M. 1980, 634.
[1184] TML. 4. 52.

tűnt magabiztosnak, mint politikus társai. Akkor, amikor Apafi kikérte a véleményét, és ezáltal nyilvánvalóan a bizalmáról biztosította, azt írta Telekinek, hogy *„portát néző conditiojit urunk küldte vala hozzám azon levelében, kivánván ő nagysága méltatlan voltomra ez punctumokról vékony censurámat, kit is már alázatoson ő nagyságának el küldtem”*.[1185] Természetesen mondhatjuk, hogy Béldi a leveleiben a szokásos alázatos formulákat alkalmazta, de látható, hogy, mint ahogyan 1663-ban is megrettent a helytartói tisztség felelősségétől, ezek nála visszatérő reakciók voltak és nem puszta formulák.

1666–67-re Béldi hatalma és tekintélye jelentős volt. Bethlen Miklós éppen erre az időszakra vonatkoztatva írta, hogy Béldi *„ebben az üdőben Erdélyben nagy úr”*[1186] volt. 1668-ban Béldi vezette azt a főúri bizottságot, aminek a román vajdákkal kapcsolatos problémákat kellett orvosolnia. Ennek a tagja volt még Haller János, Szentpáli János, Kún István és Lázár István.[1187] Ekkorra ő volt az ország generálisa is, emellett tanácsúr és háromszéki főkirálybíró. 1666 őszén ő temettette el Ébeni István kolozsvári kapitányt, aki rokona is volt.[1188] Ébeni halála után az országban két katonai vezető maradt, Béldi és Bánffy Dénes, de valójában minden katonai vezető Béldi beosztottjává lett, hiszen a kapitányok fizetését is ő utalványozta. Kolozsvár főkapitányságát Ébeni halála után a fejedelem Rhédey Ferencnek adta, aki a felsőbbségnek kijáró tisztelettel írt Béldinek, és a tanácsait kérte.[1189] Úgy tűnhetett az országos generálisnak, hogy ő a legfőbb hatalmasság a fejedelem mellett az országban. Ráadásul Apafi több szeptemberi levelében arról írt Béldinek, hogy Rhédeyt pusztán ideiglenes kapitánynak nevezte ki, amíg az országgyűlés döntést nem hoz. Végül szeptember 23-án az országgyűlés Béldi javaslatára[1190] Bánffy Dénest választotta meg kolozsvári kapitánynak, az Ébeninél sokkal szélesebb hatáskörrel.[1191] Ebben a kinevezésben is tetten érhető Béldi következetlensége. Rhédey neki írott leveléből ugyanis az derült ki, hogy ő teljesen elfogadta maga felett Béldi hatalmát, azaz Béldi katonai vezető pozícióját nem fenyegette. Bánffy azonban önálló volt, és nagyra törő tervei voltak mind a saját karrierjére, mind Erdély helyzetére vonatkozóan. Feltehető, hogy a két ember közötti rivalizálás ettől kezdve erősödött, hiszen Bánffy egy széleskörű kolozsvári kapitányi tisztséggel is rendelkezett immár a szamosújvári kapitánysága mellett. Bethlen János és Béldi Pál érdekei ekkor, az 1660-as évek végétől

[1185] TML. 4. 53.
[1186] Bethlen M. 1980, 623.
[1187] EOE. 14. 347.
[1188] Erről, Ébeni betegségéről és a temetésről is alaposan írt Deák Farkas. Deák F. 1887, 53–54.
[1189] Deák F. 1887, 55.
[1190] Deák F. 1887, 56.
[1191] EOE. 14. 31. Felelevenítették II. Rákóczi György váradi kapitányságát, és ugyanazt a széles körű meghatalmazást kapta Bánffy, mint az ifjabb Rákóczi a váradi kapitánnyá történt kinevezésekor.

kötődtek össze Bánffy Dénessel szemben. Bethlen diplomáciai elképzeléseivel, ami továbbra is a Portához kötötte volna Erdélyt, gyökeresen állt szemben Bánffy víziója, ami Kemény János terveinek folytatásaként következetes Bécshez közelítést tartott fontosnak. Béldit az előbb említett katonai rivalizálás sodorta Bethlen János mellé és tette egyre szorosabbá a két ember szövetségét. Az bizonyos, hogy 1668-ban Bánffy Dénes és Béldi között a viszony még nem mérgesedett el, legalábbis ezt mutatja Bánffynak egy Teleki Mihályhoz írott levele, amiben Béldit is megemlítette.[1192] 1669 októberére mindez megváltozott. Egy ugyancsak Bánffy Dénes által Telekinek írt levélben már az szerepelt, hogy *„Bethlen Jánost, én nem jovallom, kirekeszszék az oda ki való dolgokbúl, annál inkább Béldi Pált"*.[1193] A több síkon jelentkező és egyre jobban kibontakozó vetélkedésnek egy újabb terepe lett a Kajántó birtoka körüli viszály.[1194]

Bethlen János folyamatosan írt leveleket Béldinek, aki a legkövetkezetesebben a református felekezethez való hűségét hangoztatta. Ez a kapocs erősen összekötötte a két embert, és már Béldi 1670-ben Apafinak írt votumában is látható, hogy elsősorban a reformátusság szempontjait vette figyelembe a diplomáciai lépések értékelésekor:

> *„Dolga mint fordúlt az uraknak, értem Nagod írásából alázatoson, bár nyugodtak volna abban, az kiben voltanak, mintsem ilyen alkalmatlanságban ejték nemzeteket, édes hazájokat, bizony siralmas, kivált vallásunkra nézve, ha Isten gyámolt nem támaszt megorvoslására."*[1195]

Ezen a ponton erős szövetségest talált Bethlen Jánosban, aki a fejedelmi tanácson és a legbefolyásosabb főurakon belül is igyekezett létrehozni egy református érdekcsoportot.

> *„Hogy ha az pápista tanács urakkal ő nagysága közleni akarja, azoknak in paribus oda nem kell küldeni az levelet, hanem Haller János uramat ő nagysága oda hivathatja Fejérvárra, in terminis generalibus megbeszélheti ő kegyelmének ez aránt való szándékát, úgy titkolva sem leszen az dolog Haller uramtól, idő előtt nem is repűl messze."*[1196]

[1192] TML. IV. 314: *„Béldi Pál uramat ha Kegyelmed látja, kérem, köszöntse atyafiságos szeretettel ő kegyelmét és kérje, ne felejtsen el ő kegyelme; igyék legalább egy pohár bort ő kegyelme egészségemért, Kún István uramat köszöntvén."*

[1193] TML. IV. 527.

[1194] TML. V. XXIX.

[1195] EOE. 15. 130.: Béldi Pál votuma Apafi Mihálynak 1670. május 16-án.

[1196] TML. V. 383. Bethlen János levele Teleki Mihálynak 1670. október 22-én.

Erre az 1670 őszén Bethlen János által írt levélre Teleki maga írta föl Bethlen János mellé Béldi Pál nevét is, ami a két ember közti szoros kapcsolatot jelenthette, legalábbis a református főurak közös mozgására utalt. 1671-ben Béldi azok között az erdélyi főurak között volt, akik a legnagyobb összeget kölcsönözték az ország adójának összeszedéséig.[1197] Béldin kívül csak Bethlen János, Bánffy Dénes, Bánffy Zsigmond és Kapi György fizetett be ilyen jelentős összeget, 500 forintot. Emellett vagy inkább ez előtt Béldi a politikai ügyeket a saját birtokainak helyzete szempontjából értékelte és kevéssé foglalkoztatta Erdély államiságának a kérdése:

> *„Az mi azért, Uram, nézi az páternek Lengyelországra való útját, az ő felsége állapotját, az vármegyék székeit, bizony nagy tréfa esek rajtok. Én megvallom, bizony fájdalmasan értem az haladékot, mert jószágocskámnak másnál való lételét szomoruvan nézem."*[1198]

Ekkor Béldi és Mikes Kelemen is a román területekről származó információk első számú forrásává vált Apafi számára.[1199]

Bánffy Dénes és Béldi Pál

A két főember rivalizálása 1670-re mindenki számára világos volt, Bánffy Dénes megöletése azonban nem elsősorban Béldin múlt. A Bánffy által írott levelekből és a kor főurainak a levelezéséből is látható, hogy Bánffy ekkorra szinte mindenkivel szembekerült a főúri elitben. Mivel ekkorra elsősorban Teleki és Bánffy maradtak kapcsolatban Béccsel, Bánffy a legtovább Telekivel maradt baráti viszonyban. Bánffy maga is úgy látta, hogy Teleki és ő azok, akiket az Magyar Királysághoz fűződő túlzottan erős kapcsolat fenntartásáért felelősnek tartottak Erdélyben, ám ő ezt küldetésnek tekintette és szentül hitte, hogy a politikai irányváltás elengedhetetlen Erdély fennmaradása szempontjait tekintve:

> *„Az magyarországi dolgokban hogy nekünk sokat tulajdonítanak, nem kétlem, Uram, bizony, de nekünk csak el kell követnünk azt, az mivel Istennek, hazánknak, nemzetünknek s felebarátinknak adósok vagyunk, úgy áld meg Isten bennünket. Bizony ő nagyságok is nemcsak magok javáért emeltettek Istentűl arra az méltóságra."*[1200]

[1197] EOE. 15.190–191.
[1198] TML. V. 199. Béldi Pál levele Teleki Mihálynak 1670. május 5-én.
[1199] EOE. 15. 133–134.
[1200] TML. V. 384.

Teleki később, Bánffy Dénes halála után egyenesen azt állította róla egy levelében, hogy:

> *„Szegény Bánffi uram felől sokat beszélnek és mondják, ha ű szegény nem lött volna (mivel tudták nagy hatalmát urunk s asszonyunk előtt és hogy az ausztriai háznak fizetett szolgája volna), régen elküldött volna a francziai király urunkhoz ő nagyságához ezen dolgok felől; de az mulattatta el."*[1201]

Emellett Bánffy valójában egyik nagyhatalomban sem bízott, ahogy maga fogalmazta: *„Uram, Isten büneinkért az két nagy és ravasz nemzetség közé vetett bennünket; az mit practicájokban eszünkben veszünk is, úgy kell tettetnünk, mintha igen együgyüek volnánk."*[1202] Apafi Mihállyal azonban megromlott a kapcsolata, csakúgy, mint számos főúrral, mivel hirtelen haragú és rendkívül agresszív emberként tekintettek rá. Egy neki írott levélből idézett Bánffy Telekinek írt levelében, amiben arra figyelmeztették, hogy *„ő nagyságának (ti Apafinak) oly nehéz szovai voltak Kegyelmed ellen, kit ember gondolni sem tudna, noha ha Isten Kegyelmedet behozza, elhittem, azok mind másképpen lesznek; egyéb iránt az szó bizony mérges volt"*.[1203] 1670 decemberében újra azt írta Telekinek, hogy *„bizony udvartúl nem alacsony ember írja oly terminusokkal való szavait urunknak, ki elmémben méltán gondolkodást indít"*.[1204] Bethlen Miklós már a peregrinációja idején sem szimpatizált vele, és ő sem volt különösebben szívélyes a fiatal erdélyi nemessel: *„Asztalom Bánffi Dienesnél volt, de másként kevés atyafiságát tapasztaltam."*[1205] Bethlen Miklós a visszaemlékezésében egyértelműen Teleki Mihály felelősségét emelte ki, de sejthetően erősen projektált, legalábbis Bánffy Dénes levelezése azt mutatja, hogy már 1670-re több ellenséget gyűjtött, és az országgyűléseken is folytonos konfliktusokba keveredett. Júniusban Huszt uradalma ügyében került szembe sokakkal.[1206] Huszt megszerzése miatt Bornemissza Annával is összekülönbözött. Egy októberben írt levelében még arra is utalt, hogy az ekkoriban meghalt Basa Tamás halálát rajta kérték számon.[1207] 1670 és 1671 folyamán a Béldivel való konfliktusa is tovább mélyült, Béldit hűtlenséggel vádolta meg. Telekinek azt írta, hogy *„most is amaz bőriben nem férő Béldi Pál oly ratio nélkül garázdálkodott*

[1201] TML. VII. 21.
[1202] TML. V. 132.
[1203] TML. V. 369.
[1204] TML. V. 420.
[1205] Bethlen M. 1980, 570.
[1206] EOE. 15. 11.
[1207] TML. V. 384: *„Baxa halálában nekem mi részem? Isten itílje meg s fizessen meg is azoknak, kik engemet s magok lelkét is azzal bántják méltatlanúl."*

szolgámmal Nádason, hogyha megérti Kegyelmed, elcsudálja".[1208] 1671 januárjára Kajántó birtoka fölött is összekülönböztek.[1209] Ez a konfliktus a két katonai vezető között még az év folyamán kisebb belháborúval fenyegetett, legalábbis Bánffy soraiból ez olvasható ki:

> *„Bezzeg, Uram, Béldi uram székely módra kezde velünk bánni. Némely nap maga szolgáit hatalmasúl Kajántóra küldvén, mindnyájunk jószágát kezdte foglaltatni, sem tiszt, sem donatio semmi velek nem lévén (noha már én is benne voltam azon jószágban) s más nemesemberek tízen bírnak benne. Elszaladtak szolgái, mert megtanítom vala az ország törvénye szerint, kirűl coram plura."*[1210]

Az év folyamán a két ember viszálya folyamatossá vált. Már februárban újra és újra azt írta Bánffy Telekinek, hogy *„Béldi uram dolgától nem félhetek törvény szerint, oly karban van eziránt való dolgom. Erővel garázdálkodik ő kegyelme; ám lássa, vagyon Isten menyben, bizony megfizet ő kegyelmének is."*[1211] Májusra tovább súlyosbodott a kettejük közti helyzet. Bánffy egyenesen úgy fogalmazott Telekinek, hogy:

> *„Az Béldi istentelen írását is látom, de ha én rólam írja, hamisan árulóúl hazud benne, mert az Isten úgy segéljen, soha hírét sem hallottam ezen dolognak (nem is hihetem, sem gondolhatom, másrúl írja), de már lehetetlen tovább állanom, arra sem várakozhatom, hogy szemben legyek vele; írok felőle neki úgy, az mint érdemli. Egyébiránt vitézségéről soha nem kétekedtem, de bezzeg ha reám szabja, Isten úgy áldjon meg, soha oly helyen az uram házán kivűl nem találom, az hol által nem megyünk egymáson. Török nevével írni keresztyénnek, sütést érdemel, Uram, az olyan ember. Én soha uramat el nem árultam, hazámnak, urainak ő nála igazábban s többet szolgáltam, Isten s sok jámbor tudja. Oly búsult elmével vagyok, bizony megírni sem lehet."*[1212]

[1208] TML. V. 385.

[1209] TML. V. 426. *„Béldi uram egy örökös falunkig, mely ős Bánfi jószág, Kajántónak hivják, sütve akarja alám tenni. Producáltatott is urunk neve alatt avval az rossz Tamás deákkal; de azért bizony köröm szakad." Kicsit később, de még 1671 januárjában: „Béldi uram dolgirúl egy kukkot Naláczi uram nekem nem írt, sőt egy Kajántó nevű falurúl (mely örökös Bánfi jószág, mert amaz rosz Thamás deák birta) producáltatott ő nagysága Béldi uram instantiájára, ő kegyelme akarván belekapni. írtam urunknak magának is felőle, de Uram, csak egy szót arrúl ő nagysága választ nem teszen… Egyébaránt Béldi uram bár bírja Kajántót, bizony nem Torma Istvánra akadt. Nem tűrhetem, eziránt való panaszomat is Kegyelmed előtt ki ne öntsem."* TML. V. 432.

[1210] TML. V. 453.

[1211] TML. V. 463.

[1212] TML. V. 542. Még ugyanebben a hónapban ugyanerről a Béldi által írt szövegről azt írta Telekinek, hogy: *„Az Béldi uram írásának file farka kinn van; Kegyelmeddel való szemben létemig patiens leszek mindazáltal. Ő kegyelme levele (minthogy böcsületet nem érdemlett) bizony más helyre vitethetett; egyébiránt nem volt conservatióra méltó."* 543. p.

Bánffy már ekkor azzal vádolta meg Béldit, hogy lázadást akart szítani, és attól félt, hogy Apafi hagyta magát Béldi által befolyásolni. Jó érzékkel vette észre, hogy Teleki erős hatással bírt a fejedelemasszonyra, noha ekkor ez a hatás még nem is volt olyan jelentős, mint amilyené a későbbiek folyamán vált. Azt is érzékelte, ami szintén csak később bontakozott ki, hogy Bornemissza Anna és Teleki könnyen döntéseket hozhattak Apafi helyett vagy az ő nevében. Ezért fogalmazhatta mindezt:

> *„Béldi uram nemcsak itt piszkálja az ő nagysága dispositioját és csinálja az ellen való dolgokat. Ózdi uram jüvén ide, azt beszélte, az vén Sárosit Háromszékre küldte az emberek elméjek vesztegetésekre, fel ne üljenek; sőt nekik is azt izente, ha velek egyet nem értenek, soha semmi dolgokban, nyavalyájokban nem segitik natioúl stb. Rettenetes dolog ez, ha urunk így szenvedi el. Nem hiszem, Csíkot annálinkáb meg nem vesztegették, kinek próbaköve leszen az, ha kijűnek-e most az ő nagysága parancsolatjára, nem-e? Talám, Uram, mivel ezek nagy dolgok, vagy Naláczi uram, vagy asszonyunk által ezeket tempestive nem ártana értésére adni urunknak, had értse ő nagysága és alkalmaztathassa magát Béldi uramhoz inkább. Asszonyunk ha vigyáz, disponálhatja az urunk ő nagysága elméjét. Él az Isten, pártütésre viszik azt az bolond populét, ha nem praeveniálják."*[1213]

A két férfi közti konfliktus mókás közjátéka volt a fiatal és a helyi viszonyokban nem járatos Wesselényi Pál kérése, aki Bánffy Dénest kérte fel arra, hogy megkérje a számára Béldi Páltól a lánya kezét. Erre vonatkozóan Wesselényi Telekitől is tanácsot kért,[1214] míg végül Bánffy olyan választ adott június 26-án, hogy *„im tegnap Vesselényi Pál uram nekem mit írt, Kegyelmednek elküldtem. Én megírtam, bizony nem mehetek most Radnótra; egyébiránt sem barátom nekem Béldi, nem segíthetem dolgát előtte"*.[1215] Június végére nemcsak egyértelművé vált Béldi és Bánffy szembenállása, de Bánffy a leveleivel megpróbálta Telekit úgy feltüntetni, mint aki hozzá hasonló mértékben állt szemben Béldivel, holott ez akkor még nem volt igaz: *„Béldi uram minket (noha bizony ok nélkül kezdte ő kegyelme) csak úgy szeret, mint az kecske az kést; nem is lehet senki ő kegyelmének barátja, hanem ha fejős tehene leszen, noha ő kegyelme is ebnél jobb ember."*[1216] 1671 januárjára már Kapi Györgygyel is szembekerült Bánffy.[1217] Bethlen Jánossal kezdettől nem képviseltek egy

[1213] TML. V. 554.
[1214] TML. V. 549–550.
[1215] TML. V. 554. Júliusban ugyanezt írta:. *„Vesselényi uram levelére és dolgára én választ nem tehetek, mert én az Béldi uram válaszát nem látom, ide nem küldte, én penig bizony, Uram, ilyen deciaratus nem barátom házához nehezen megyek el."* 567.
[1216] TML. V. 555.
[1217] TML. V. 434. *„Kapinak van nagy tökélletlensége újonnan is."*

politikai nézőpontot. Bethlen János talán szándékosan is próbálta Bánffy Dénest, politikai ellenfelét Apafival szembefordítani, legalábbis ez derül ki Bánffynak egy másik leveléből:

> *„Bethlen Miklós uram, én nem tudom soha, micsoda oktúl viseltetvén, mert semmi ratioját nem láthattam, az mi gyűlésünkre el jütt vala, szollott sokat velem, nevezetesen sok szovai után ezeket beszéllé: Maga apja udvarnál volt olykor, mikor én is az németek felől való hírekrűl írtam volt ő nagyságának, és hogy az várakat muniálná ő nagysága etc. Urunk levelemet sem olvasta el, más olvasván csak meg, ha az atyja nem lött volna, igen alkalmatlan választ vöttem volna ő nagyságától, holott az ideki való közönséges dolgokhoz is ő nagysága az én személyemre való nehézségből fog ily idegen lenni. Sok egyéb circumstantiákbúl is akarta, láttam, ő kegyelme insinuálni azt, ő nagyságának mely rettenetes nehézsége ellenem; sőt ugyan in confidentia intimálta, hogy magamra vigyázzak etc."*[1218]

Látható tehát, hogy a szálakat nem Béldi szőtte, sokkal inkább Bethlen János, aki igyekezett Apafit befolyásolni, míg fia, Miklós ügyesen hintette el Bánffy előtt a fejedelem ellene fordulásának híreit. Béldinek már csak azért sem lehetett döntő szerepe Bánffy Dénes elfogatásában, noha a haszonélvezője, ezért támogatója lett az akciónak, mert jelentős vagyona és katonai hatalma mellett sem sikerült kivívnia Apafi bizalmát, és ezt maga is így látta 1671 májusában Telekinek írt levelében:

> *„Úgy látom, nemcsak derék dologban, de kisebben is az én censurám nem fontos. Számos esztendőket töltvén méltóságos fejedelmek udvarában el az végre sok szenvedésemmel, hogy vénségemre ne nőnék le, mint az ökör farka, de másképpen tapasztaltatja velem ez mostani alkalmatosság."*[1219]

A két Bethlen, a kancellár János és fia ellenben ügyesen politizáltak, legalábbis ezekben az években úgy látszott, hogy eredményesen tevékenykedtek. Bánffy egyre erősebben érezte a két Bethlen tevékenységének a hatásait: *„Bethlen Miklós dolga elég nagy latorság. Bár ne tanulna mindenben az apjától. Én az jóakaró uramnak*

[1218] TML. V. 444–445. Ugyanabban a levélben később még azt írta Bánffy Telekinek, hogy: *„Egy szóval, Uram, minden szovai (melyek sokak voltak) arra céloztak, hogy urunk én reám halálosan haragszik. Bizony sokat gondolkoztam, mert lehetetlenséget az dologban nem tarthatok, noha ratióját nem tudván (azonban sem Kegyelmedtől sem Naláczi uramtól ezekről, hogy ilyen nagy mértékben lehessen ez az dolog, semmit nem értvén), örömest el sem hinném. Kegyelmedet, Uram, azért Istenért kérem s igaz keresztyénségére s hozzám való atyafiságos kötelességére kénszerítem, addig is, míg Isten Kegyelmedet kihozza, tudósítson realiter, úgy kell-e az dolgot hinni egészlen? félig kell-e, avagy hogy miben van az dolog?"*

[1219] TML. V. 454.

sem magának sem apjának soha annyit nem vétettem volt. Megfizet Isten ő kegyelmének is."[1220]

Az 1671-es levelezés azt mutatja, hogy kialakult egy Naláczy–Teleki–Bánffy csoport, akik minden levelet átküldtek egymásnak, azokat is, amiket Bethlen János írt az udvarban másoknak, viszont Naláczy remek „kém" volt az udvarnál,[1221] és ügyesen megszerezte a Bethlenek leveleit. Velük szemben szerveződött Bethlen János, Miklós[1222] és Béldi Pál köre, körülöttük Kapy György[1223] és Bánffy Zsigmond, valamint a Bethlen János által tisztelt Haller János. Teleki nem elsősorban Bélditől tartott, hanem Bethlen Jánostól, ezért éppen 1671-ben jelent meg először az Apafihoz írott leveleiben a Bethlen János elleni finom áskálódás.[1224] A személyes ellenérzéseit jól szemlélteti Teleki egy Balogh Mátéhoz írt levelének részlete:

> *„mind olyan az Bethlen János uram dolga, semmi sem lehet sem jó, sem igaz, ha ő kegyelme nem mondja. Az micsoda tanácsot ő kegyelme azon levélben Kegyelmed által ő nagyságának tanácsúl ád, én is, mások nálamnál nagyobb hivei is adták ő nagyságának tanácsúl, de ő kegyelme még nevette, kirűl vannak nálam ő kegyelme concipiálta szép stylusú írások."*[1225]

Jól látható ebből egyrészt Bethlen János autoriter személyisége és az az igénye, hogy Apafi legfőbb és egyetlen tanácsadója legyen, de Teleki féltékenysége is és egyre növekvő ellenszenve a kancellárral szemben. Bethlen János minden bizonnyal képes volt némi iróniával kezelni mindazokat, akiknek a véleményét nem

[1220] TML. V. 462.

[1221] 1671. június 28-án Naláczy egyértelműen azt írta erről Telekinek, hogy *„Én, édes Komám Uram, postamester urammal együtt az Bánfi uram s Kegyelmed dolgaira vigyázunk"*. Gergely Sámuel: TML. V. 560.

[1222] TML. V. 475. *„Betlen Miklós levelének hogy foganatja nem volt, iértem; adná Isten, de tudja Kegyelmed, az ő apja az Argillus palástját viseli; mindazáltal Isten az igazakat segíti."*

[1223] TML. V. 470–471.

[1224] TML. V. 489–490.: *„kegyelmes Uram Nagyságodat alázatosan követem, hogy így kell írnom, tudom én Bethlen János uram tanítása kivül is, Nagyságodat s hazámat miképpen kell szolgálnom, a mint hogy a mire Isten reá segít, tehetségem szerént azon leszek, mentől jobban vigyáztassak, úgy elhiszem, utánnam levő tisztek is, a mint legjobb, alkalmaztatják magokat, kiváltképpen az vigvázásban. De bizony jobb lött volna, hogy Bethlen János uram azokat az vármegye zsoldossit, kik Husztnál szoktanak volt vigyázni, ne voxolja vala el onnét az ország gyülésekor, mert úgy lehetett volna jobban az vigyázás. Egyébaránt is kegyelmes Uram az vigyázásban nincsen vétek, de bizony kiváltképpen Kővárban sok az fogyatkozás, kivált élés benne semmi sincsen. Én ugyan Istennek hála, Istenemben bízván, mostanában nem félhetek ugyan, de az Bethlen János uram írása szerént ha valami non putarem talál lenni, az élés nem létele miatt félhetni alkalmatlanságoktól, melyet én meg nem orvosolhatok, ha Nagyságtok meg nem orvosol. Nagy vigasztalásomra van, kegyelmes Uram, hogy Bethlen János uram is tud félni, mert nem régen is holmi én írtam híreimre nézve azt mondja vala ő kegyelme, igen megijedtem."*

[1225] TML. V. 491.

tartotta elég értelmesnek vagy elég jónak, legalábbis erre enged következtetni Teleki levelének további részlete:

> *„Hidgye el Kegyelmed, nem sajnálom semmiben is (noha én ugyan az ő kegyelme írásán kivül is megtanultam, mint kelljen szolgálnom uramat s hazámat) az Bethlen János uram írását és nem neheztellem azt, hogy mikor én efféléket írtam, mondottam, ő kegyelme csúfolással beszéllett felőlem, most emezamaz híreket kapván, akkor succurrál ily rendesen; mert ha eddig ő kegyelme így beszéllett volna, jobban lött volna az dolog."*[1226]

1671 nyarán Bánffy Dénes minden ellenérzése dacára Teleki még bizonytalan volt a Béldihez fűződő viszonyát illetően, ráadásul Naláczy is inkább békíteni próbálta a két embert:

> *„Továbbra az mi Kegyelmed Béldi urammal való dolgát illeti, én bizony még Béldi urammal arrúl nem discuráltam, de úgy hiszem, csak Kegyelmed is afféle temondád szónak békét hagyjon, öszvegyalulódik Kegyelmetek még, az minthogy postamester uramnak már rész szerint nem kicsiny szíve fájdalmával tett panaszt."*[1227]

Naláczy azt a hírt sem tartotta valószínűnek, amiben Bánffy Béldit hűtlenséggel és lázadás szításával vádolta: *„Ha az úgy lenne, hogy Béldi uram az csikiak elméjét megvesztegette, megválik az felüléskor, arra kell vigyáznunk… Béldi uram penig itt még eddig semmit sem indított, nem is a végre jött."*[1228] Bánffy vádjai Béldi fülébe is eljutottak és láthatóan nagyon fontosnak tartotta, hogy Telekivel megbékéljen és elhárítsa magáról a vádakat. Az erről folytatott beszélgetést Telekinek a fejedelmi udvarban lévő másik emberétől, Székely László postamestertől tudjuk,[1229] aki ekkorra, Naláczy Istvánhoz hasonlóan, Teleki Mihály embereként volt számontartva. Nem véletlen, hogy Béldi éppen neki mondta el mindazt, amit Telekinek címzett valójában:

> *„Béldi uram ű kegyelme ma reggel jüvén fel, mindjárt szóban erede velem, kérdezvén az maga állapotjárúl, hogy talán urunknak nagy nehézsége van ű kegyelmére, hogy az mustrára el nem ment ? de arra mondám, hogy azért ű nagysága nem neheztel, mivel esett innét az fogyatkozásaz levél el nem vitelben;… Annak utánna fordítá*

[1226] TML. V. 491.
[1227] TML. V. 560.
[1228] TML. V. 560.
[1229] Székely Lászlónak juttatott adományokról ld.: Nagy Dóra. Bornemissza Anna fogarasi záloglevelei. *Történeti Tanulmányok: A Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének kiadványa.* 23., 2015, 148.

szavait Kegyelmedre, mondván azt, hogy soha sem hitte volna ezt Kegyelmedhez, mivel ű kegyelme igaz sincerus barátjának tartotta Kegyelmedet, senkit sem Erdélyben inkább, mint sem Kegyelmedet. Én arra mondám, hogy bizony nincs Kegyelmednek vétke, mivel az tanácsurak akaratja ellen vetették Kegyelmedre az oda való inspectiot az hadakra, mivel hogy Kegyelmednek jűnek legbüvebben Kűvár felől hírei, inkább is tudja disponálni űket. Arra mondá Béldi uram, hogy nem nehezteli az dispositiot, mivel más fejedelmek ideiben is meg volt az, hogy másra elbizták az hadakat, de ugyan az generalis böcsületi helyben volt. Én mondám, hogy Kegyelmedre is csak olyan formán bizták, mint Kornis uramra tavaly ; de arra azt mondá, hogy semmit egyebet nem neheztel, mint az mocskos szókat, mivel úgy hallotta, hogy Kegyelmetek ott azt mondta volna, ű kegyelme scissiot akarna csinálni s az székelységet is el akarná szakasztani, melyről nagy esküvéssel menté magát. De úgy látom, hogy öszvecsináljuk még egyszer Kegyelmeteket."[1230]

Látható, hogy Béldi és Teleki között azért volt némi, ekkor még nem jelentős konfliktus, mert Teleki Kővár kapitányaként olyan katonai vezetői feladatokat kapott, amiket Béldi az országos generális feladatának tekintett, de az is egyértelmű, hogy ekkor Naláczy mellett Székely is azon az állásponton volt, hogy a két embert ki lehet békíteni. Minden bizonnyal így gondolkodott erről maga Béldi is, ezért üzent Székelyen keresztül Telekinek. Ugyanebben a Székely László által írt levélben írt a postamester arról is, hogy Teleki ne legyen mindenkivel bizalmas és ne áruljon el mindenkinek titkokat, mert *„nem mindenütt akad Kegyelmednek ilyen barátjára, mint Naláczy uram s én."*[1231]

1671. szeptember 20-án Naláczy István azt írta Telekinek, hogy:

„igen meg indult volt az fejedelem Bánfi uram ellen az fejedelemasszony előtt úgy annyira, hogy asszonyunkat ki is tudta volt estve az házból. Sok szó volt s nem egyébért, hanem Toldalagi János uram találta mondani, hogy Gyerőfitől reversalist vett, hogy az somlyai joszágot kezében bocsátja. Erről immár sokat irhatnék, de talám ezt sem kell vala mostani alkalmatossággal írnom. Az fejedelemben egy kis bor volt. Másnap én magyaráztam az Bánfi uram igazságát ő nagysága előtt. De az lelked üdvösségére kérlek, Koma, csak árnyékát se illesd ennek Bánfi uram előtt, soha semmit nem írok Kegyelmednek, meg sem szolgálom."[1232]

Naláczy soraiból kiderül, hogy Apafi Mihály nemcsak ittasan, de józanul is megharagudott Bánffy Dénesre. Mindezek ellenére Teleki Mihály még 1671 végén

[1230] TML. V. 561–562.
[1231] TML. V. 563.
[1232] TML. V. 614.

sem fordult Bánffy Dénes ellen, sőt vele együtt ment az udvarba is az ügyeket intézni.[1233] 1672 januárjában még arról számolt be Bánffy, hogy Apafi kibékült vele egy látogatása alkalmával, de a sorain érezhető, hogy ennek ellenére tele volt aggodalommal: *„Urunk tegnap itt nagy vigan lakék. Engem hittel öcscsének fogadott. Féltem magamat."*[1234] Ez a rítus ugyanakkor, úgy tűnik, gyakori volt a vigalmak alkalmával Apafinál, ugyanis később Székely László tudósította arról Telekit Fogarasból, hogy *„Béldi uramot urunk ű nagysága tegnapelőtt hütös bátyjának fogadá; most is itt van ű kegyelme"*.[1235]

1672 júniusában Bethlen János és Béldi Pál már többször mozgott együtt, főképpen az udvarban, illetve a fejedelem közelében.[1236] Ezzel szemben Teleki még 1672 júniusában is azt az utasítást adta az emberének, hogy:

> *„Mindenek felett Kegyelmeteknek azon kell lenni, az urat Bánfi Dienes uramot reconciliálják jobban-jobban (noha én bizonynyal írom, az mint megmondottam is sokszor Kegyelmeteknek, úgy vöttem eszemben, az magyar nemzet igaz, Istene dicsőségének szíves jót kivánója, ebben senkinek kétsége sem lehet)"*[1237]

Ugyanekkor Bánffyt arra kérte, hogy hadd lehessen a gyermeke keresztszüleinek egyike.[1238] A szívélyes levélváltás hangulatát árnyalta Bánffy egyre borúsabb hangulata és egyre több aggodalma, aminek következtében utalt rá, hogy fél attól, hogy megmaradnak a levelei:

> *„ez rossz világban nem is bátorkodom írásban azokot tenni, mivel azok öszveszőtt-font rossz dolgok, látom. Az ember meghal s az rossz írások megmaradnak. Én még Kegyelmednek sem jovallom, hogy annyi sok rossz leveleket tart meg, de ez másszorra való. Egyébiránt higyje, én Kegyelmednek igaz atyjafia vagyok s nem idegenségből van, hogy mindeneket most meg nem írhatok. Nekem csak az tetszik, ha Kegyelmed udvarhoz megyen is, legyen csendes és patiens, mert higyje, van titkos apprehensioja némelyeknek Kegyelmed ellen."*[1239]

[1233] TML. V. 628–629.
[1234] TML. VI. 10–11.
[1235] TML. VI. 77.
[1236] TML. VI. 216.
[1237] TML. VI. 221.
[1238] TML. VI. 223.
[1239] TML. VI. 224.

Gyerőffy Györgyről azt írta, hogy:

> *„hazudott ebül, mint az kutya… Isten verte volna meg az rossz embert; igazán én rajtam tölt az be: vess enni az ebnek s megmar felül reá. Soha nem birta volna ő azt az jószágot, ha én nem segítettem volna; hiszem azért az Istent, bizony megveri Gyerőfit nemsokára onnan is s úgyis, az honnan nem gondolná stb."*[1240]

Júliusban a magyarországiakkal szemben akadtak panaszai: *„Barkóczi is küldött levelet nekem, látom, ő is eléggé hazud."*[1241] Bánffy tehát 1672 közepétől egyre jobban gyanakodott a körülötte lévőkre és az udvarban tartózkodókra is. Egy júliusi levelében erős kiábrándultság érezhető: *„már nem messze levén az ország gyűlése, ők lássák, kövessék azt el, az mi nekik tetszik."*[1242] Azt sugallják e sorok, mintha Bánffy csalódott volna az őt körülvevő ország főuraiban, de egyszersmind a magyarországiakban is, akikkel pedig éppen ő szorgalmazta a leginkább a közeledést. Ugyanekkor ezt írta még, ami szintén sokat sejtet, a jövője ismeretében szinte profetikusnak hangzó szavak ezek:

> *„Én félek, az ország most vagy semmire, vagy kevésre megyen és rút dolog ne következzék… Addig élek csak, míg Isten rendelte. Engem az pogány hazámhoz s ő nagyságához való hűségemért gyűlöl s az az nehéz, egyikhez sem bizhatom. Isten az én bizodalmam!"*[1243]

Ekkorra már annyira bizalmatlan volt, hogy nyomatékosan kérte Telekit, hogy a levelét küldje vissza. A diplomácia első vonalából is visszaszorult ekkorra, Telekitől érdeklődött az érkezett hírek felől.[1244] A leveleket ekkor Bethlen János kapta meg, míg a másolatait Teleki, azzal, hogy továbbítsa Bánffynak. Látható, hogy ekkor Bethlen köre állt „győzelemre" a hatalomra való befolyás tekintetében, és mivel ekkorra ő már bevonta ebbe a körbe Béldi Pált, ezért ő is azok közé számíthatta magát, akik a fejedelem legbenső tanácsadói voltak. Egyértelmű és kizárólagos Bánffy–Béldi ellentétről azonban nem beszélhetünk, hiszen, mint látható, Bánffy sokakkal került szembe. Naláczy Istvánnak egy Telekihez írt leveléből az derül ki, hogy Naláczy is bizalmatlanná vált Bánffyval szemben:

[1240] TML. VI. 228.
[1241] TML. VI. 231.
[1242] TML. VI. 238.
[1243] TML. VI. 238.
[1244] TML. VI. 239.

„[…] az magyarországi atyafiak előtt elhiszem ő kegyelme másképen beszél, ide másképen ír. Ő nagyságának is írt ezen dolog felől egy nehányszor, még pedig a mint kilátszik a fejedelemnek írt leveléből, kételkedik hozzám, hogy ő nagyságának az dolgokat valóságosan meg nem mondom, a mit ír ő kegyelme azokról a dolgokról."[1245]

Bánffy mindazonáltal igyekezett magát és Telekit egy táborban tudni, és az ellentáborok között megjelölte a *„székely urak"*[1246]-at.[1247] Nem részletezte, hogy kikre gondolt, holott Béldi Pál, Nemes János, Daczó János vagy Mikes Kelemen nem voltak ekkor egy platformon. 1672 októbere folyamán kiderült, hogy a legfőbb ellenfelüknek Béldit tekintette, de Daczó Jánost is ehhez a táborhoz sorolta, jóllehet mind Daczó, mind Nemes János inkább középre pozícionálta magát.[1248] Bánffy a székelyföldi elit tagjai közül Mikes Kelemennel rokonszenvezett, akiről azt írta, hogy: *„Ma Mikes Kelemennel sokat beszéltem s tűle is tanultam ki fundamentumosban az Pál uram oda be való istentelen conventiculumát és forralását."*[1249] Az 1672 végére egyértelművé vált, hogy Bethlen Jánosnak az volt a célja, hogy – mintegy öt évvel a nagyhatalmú Petky István halálát követően – végre leszámoljon a székelyföldi katolikus főurak uralmával Székelyföldön, és Béldi vegye át a székelység feletti irányítást.[1250] Az országgyűlési iratok szerint, noha Béldi nem volt a hangoskodó székelyek között, Bánffy mégis őt vádolta meg lázítással, és ez nyílt színi kiabáláshoz vezetett a két tanácsúr között, amit a többiek igyekeztek csitítani.[1251]

1673-ra Bánffy annyira elszigetelődött, hogy a saját kapitányi pozícióját igyekezett bázisul használni a további terveihez, közben pedig folyamatosan próbálta kiterjeszteni a saját sérelmeit Telekire, Apafira és végső soron az egész fejedelemségre:

„Elég az, Uram, ha az Isten meg nem gátolja vala az gonosz embereket, elvesztik vala Kegyelmedet egy kalán vízben. Bizony én úgy látom, ezek, ha az portán valami nehézség indulna (kit Isten távoztasson), nemcsak Kegyelmedet, hanem mind az fejedelmet s mindnyájunkat elvesztenének, ha lehetne;"[1252]

[1245] TML. VI. 249.
[1246] A konfliktus a bujdosók megsegítésével kapcsolatosan robbant ki, az 1672. október 12-én kezdődött országgyűlésen, ahol Bánffy hangos vitába keveredett. EOE. 15.42.
[1247] TML. VI. 358.
[1248] TML. VI. 366. *„Az egész székelységet Béldi Kegyelmed ellen megcsinálván […]; Daczó magának kívánja az hóhérságát Kegyelmed felmarczongásának […] Itt, Uram, négy barátjánál, vagy ötnél többet Kegyelmednek nem láttam; kik halálra üldözik, az kik nem szólnak is"*
[1249] TML. VI. 369.
[1250] TML. VI. 373–374.: *„Bet(hlen) Já(nos) uramék vocsolák, hogy gyűljenek az székelység Béldi uramhoz."*
[1251] EOE. 15. 43.
[1252] TML. VI. 378.

Kicsit később: *„Ki ördög az vétkes, hogy annyi hazug hírt formálnak?"*[1253] 1673 márciusában Bánffy soraiból úgy tűnik, hogy az udvarhelyszéki főkapitányság kérdése is konfliktust okozott közte és Bethlen János között. Bethlen, aki a széki főkapitányságot már 1667-ben átadta a fiának, attól tartott, hogy Bánffy a saját fiának igyekezett megszerezni azt:

> *„Ma Bethlen János urammal Bánfi Sigmond és Rédei uramék tetszésekből eleget beszéltem az maga és magunk közt való dolgokrúl elsőbe is igen cathegorice, megmutogatván azt ő kegyelmének, hogy mind urunk és mindnyájunk ellen sokat vétett ő kegyelme az fejérvári magaviseletivel. Egyébiránt ő kegyelme is, mint Béldi uram, tele volt felőlünk való hamis informatiokkal s kivált az udvarhelyszéki kapitánságot Gyurkónak kértem meg, éppen elhitték volt, de talám már vissza hiszi. Én igazat mondtam és világost is ő kegyelmének. Az magyarországi dolgot is aperiáltam, kiben akadályokat is observált (méltán is), de úgy tetszik, jól esett és kész, ha adhibeálják, ebben cooperálni, az mint hogy nem kell kihagyni. Egyébiránt megeskettettem erősen."*[1254]

A két főember konfliktusa olyan jelentőssé nőtt, hogy a tanácsurak semlegesebb csoportja igyekezett kibékíteni őket. Bánffy 1673 folyamán egyre önjáróbb lett a váradi törökökkel kapcsolatos akcióit tekintve, és a bujdosókkal is szembekerült.[1255] 1674 augusztusában egyértelmű véleménye volt, hogy Béldi volt őellene, a rivalizálás azonban jól látható a szavaiból:

> *„Béldi uram panaszára nem felelhetek, nem értvén, miben álljon ő kegyelme panasza. Bizony, Uram, az egyesség jó és szükséges volna, de az ördög országa erős, nehezen, sőt el sem bomlik; így az egyenetlenség sem fogy el soha. Másképpen is csak az lehet ő kegyelmével egyes, az ki ő kegyelmének subditusa; én penig ha lehet bizony ő kegyelme szamara nem leszek. Tudja azt Isten, én ő kegyelmének igaz atyjafia voltam, míg vötte."*[1256]

1674. augusztus 24-én Bánffy olyan nagynak érezte a Váradról várható török veszedelmet, hogy meglehetősen túlterjeszkedett a saját jogkörein és teljes katonai

[1253] TML. VI. 432.
[1254] TML. VI. 436.
[1255] EOE. 15. 62. Wesselényi Pál a levelében panaszkodott Bánffyra: *„Hallom, Hadadban Bánfi uram praesidiumot viszen s jószágomat is elfoglalják. Én ugyan bizony sem Urunknak, sem az nemes országnak, maga is tudja Kegyelmed, nem vétettem… s okot reá nem adtam, hogy jószágomat elvegyék s még csak hogy praesidiummal is terheltessem."* TML. VI. 558.
[1256] TML. VI. 619–620.

tervet dolgozott ki.[1257] Valójában Bánffy összes levele bátrabb, mint a kortársaié, és kevesebb kötelező udvarias fordulatot tartalmaz. Nagyon szilárd akarattal bírt, amit a levelei is megjelenítettek rendre. Októberben, amikor már az udvarban is egyértelmű volt, hogy túlzott önállóságával szembefordultak, ő még mindig Wesselényi Pál ellen igyekezett hergelni Telekit: *„az átkozott vérre kapott rossz tacskó Veselényiként"* emlegette.[1258] Végül úgy tűnik, hogy Bethlen Jánosnak és Béldi Pálnak együtt sikerült kihasználni Bánffy elszigetelődését, mert november 16-án Apafi sürgősséggel magához rendelte Telekit, Kapi Györgyöt, Naláczit és Rhédey Ferencet amiatt, hogy:

> *„[…] érkezék postán Toroczkai István ő kegyelme Bánfi Dienes uramtúl ű kegyelmétűl, jelentvén, hogy tegnap estve megszállván ű kegyelme Bánffi uram Kopánjban, őt avagy hatszáz székely reá ütvén szállására ő kegyelmének, oly alkalmatlanságot tettek, hogy ha maga ű kegyelme Kolosvár felé nem szaladott volna, nem tudom magát is mi találhatta volna. Melynek mi eleit akarván vennünk és megorvoslanunk, Kegyelmeteknek igen serio parancsoljuk, hozzánk való igaz kötelessége szerint, semmit nem okozván, mindjárást jöttest-jöjjön udvarunkban, hogy Kegyelmetekkel tanácskozván, azt cselekedhessük, az mi ezen alkalmatlan dolognak legjobb orvossága leszen."*[1259]

A helyzet polgárháborúval is fenyegethetett, és Bethlen János Béldivel az oldalán a székely haderőre támaszkodva igyekezett eldönteni a kérdést. Az adott pillanatban mögöttük álltak többen az erdélyi elitből, míg Bánffy túl sokakat sértett meg, ráadásul még sem Teleki, sem a hozzá legszorosabban kötődő Naláczy és Székely nem voltak abban a pozícióban, hogy a többség ellenében döntésre vihették volna a dolgot. 1674 őszén-telén határozottan úgy tűnt, hogy Bethlen János és köre megnyerte a csatát, és Bánffy személyében egy olyan embert iktattak ki, aki a belső béke állandó ellensége volt. Az eddigiekből látható, hogy Bánffy kiiktatása Telekinek nem állt érdekében, Béldi pedig nem lett volna képes egyedül megvalósítani.[1260] Az értelmi szerzők között első helyen a nagyon határozott

[1257] TML. VI. 628.
[1258] TML. VI. 638.
[1259] TML. VI. 647.
[1260] Ehhez képest Cserei Mihálynak meggyőződése volt, hogy már ekkor Teleki ármánya állt a történtek mögött: *„Teleki azért külsőképen azt tétetvén, hogy mindeniknek igaz barátja, serénységéhez képest hol egyiket hol a másikot, mind az udvarnál mind házoknál gyakorta meglátogatja, oly okosan mindazonáltal, hogy egyik is eszében nem venné a mit akarna. Azalatt hol Bánffi Dénes előtt vádolja Béldit: „Ihol – úgymond ~ uram, ke gyelmed volna a fejedelem után elsőbb ember Erdélyben, ország generálisa, a fejedelem sógora, nagy familiából álló úri személy, mégis ez a Béldi Pál nem akar kegyelmednek cedálni; az egész székely natio egészlen tőle hallgat, őt udvarolják, veneralják ; vigyázzon kegyelmed magára, mert a mint én hallogatom, egyáltalában azon igyekezik, hogy kegyelmedet elveszesse… Már a Teleki Mihály practicája mind a Bánffi Dénes szivében Béldi*

bel- és külpolitikai koncepcióval rendelkező Bethlen János állhatott, aki ekkorra maga mellett tudhatta a generális Béldit és az udvarhelyszéki főkapitány fiát is. Apafi Mihály követő magatartását jól jelzi a levele utóirata: *„Kegyelmeteknek kegyelmesen parancsoljuk, mihelt ez levelünköt veszi, mindjárást jöjjön udvarunkban Kegyelmetek, mivel nem tudjuk mire vélni ez tumultust."*[1261] A főurak maguk is bizonytalanok lehettek, mert a határozott fejedelmi utasításra csak Naláczi sietett az udvarba, Kapy György sereget gyűjtött, míg Rhédey és Teleki kivárt. Ők tehát bizonyosan nem voltak a történet főszereplői. Szilágyi Sándor úgy vélekedett, ezzel szembehelyezkedve a Bethlen Miklós által megteremtett narratívával, hogy:

> *„A fő az volt, hogy mint a végek kapitánya a tanácstól függetlenné tette magát, sokkal függetlenebbé, mint a régi váradi kapitányok voltak, egészen más politikát követett az általa kormányzott területen, mint a fejedelem Erdély többi részein, a kővári és mármarosi végeken; hogy modora és tacticája a bujdosókkal szemben követett eljárásában eltért attól, amint a fejedelem bánt azokkal; azt pedig, hogy őt más útra lehessen terelni, senki sem hitte, mert erőszakosságáért féltek tőle, s kiszámíthatlan embernek tartották."*[1262]

Szilágyi szerint az akció november közepére már előkészített volt.

> *„Minden elő volt készítve, hogy ezen útjában megfogják, s ennek végrehajtására a székelyeket szemelték ki: Bethlen Miklós az udvarhelyi, Kornis Gáspár a marosszéki. Béldi a háromszéki s Haller János a csiki székelyekkel jöjjenek ki, kik napokkal elébb, hogysem az országgyűlési bizottság szétküldte volna a fölkelési rendeletet, már elindították a hadakat. Bánffy nov. 15-én csakugyan megindúlt Kolosvárról"*[1263]

A történet ismert, az is, hogy a főurak közül többen támogatták Bánffy elmozdítását. Ugyanakkor a levelezés azt mutatja, hogy Apafit meglehetősen váratlanul

---

Pál ellen, mind ennek a másik ellen alkalmas gyűlölséget szerzett vala" Angyal Dávid (kiad.). Miklósvárszéki Cserei Mihály históriája. *Szemelvények*. Budapest, é.n., 6–8.

[1261] TML. VI. 647. 1674. november 14-én Apafi Mihály levele Kapi Györgyhöz, Teleki Mihályhoz, Rhédey Ferenchez és Naláczy Istvánhoz. Egy 17-ei levélből: *„Ez aránt akarnánk Kegyelmetek egyező tetszéséből cselekedni."* Naláczy levelében ugyanerről: *„Én az éjjel egy óra tájban ide érkezvén, ő nagysága mindjárt behivata. Elég búsult állapattal levén, az B(ánfi) uram esetin nem annyira, mint nem tudván a maga résziről a dolognak kimenetelit s kiváltképpen asszonyunk búsulását sajnálja."* TML. VI. 649. Szilágyi Sándor szerint *„Bánffy nem volt népszerű ember. Erőszakos és gőgös ki supremátiáját mindenkivel szerette éreztetni. Alig volt a főurak közt. kit meg ne sértett volna s a leghatalmasabb ezek közt: Béldy, halálos ellensége…Kíméletlen, erőszakos volt a nemesség iránt is; csak most történt, hogy két napon át éhen-szomjan terrorisálta a törvényszéket, mig keresztül erőszakolta, hogy Fileki Mihályt halálra Ítélték".* EOE. 15. 66.

[1262] EOE. 15. 67.

[1263] EOE. 15. 69.

érték a történtek,[1264] és az is egyértelműnek látszik, hogy Teleki ekkor még csak sodródott az eseményekkel, és nem értett egyet Bánffy elítéltetésével. Elsősorban az eseményeket követő magatartására jó példa a Béldinek írott levele november 20-án:

> *„Mint uramnak szolgálok Kegyelmednek. Már itt jól van az dolog, megérti Kegyelmed Budai Péter uramtúl. Lelkem Uram sietek. Im urunk is íratott Kegyelmednek. Az házaimra, jószágimra viselj gondot, gyöngyöm, mert ha kárt vallok, megverem az hasadat. Nagy Tamás apám is kéreti Kegyelmedet, kárt ne valljon. Kapi csak iszik. Jól, serényen cselekedjetek, most az ideje. Isten Kegyelmeddel. Kapi György szavai ugyanekkor: Teleki már e reggel csak úgy morgott Kigyelmedre"*[1265]

Azt pedig, hogy a főurak itt az erősebbnek vélt Bethlen és Béldi mellé álltak, jól érzékeltetik Kapi György szintén Béldinek írt sorai: *„Én is, Uram, szolgálok Kigyelmednek, de nem úgy, mint Bánfi uramnak. Mi valóban csak vitézűl és emberűl viselénk igen magunkat, ex effectis megtapasztalja Kigyelmed és megláthatja."*[1266]

A Bánffy elítéléséből természetesen mindannyian hasznot húztak, ám megállapítható, hogy Teleki nem volt az események fő aktora, de Béldi sem volt képes egyedül megszervezni a történteket. Az elfogatásban Béldi már rendkívüli szorgalommal járt el Bethlen Miklóssal együtt, Teleki pedig fékezni próbálta az indulatokat és menteni Bánffyt.[1267]

Béldi Pál Bethlen János pártján: látszólagos győzelem

1674 decemberében úgy tűnhetett, hogy Bethlen János Bánffy Dénes kivégzésével megerősítette a saját és pártja pozícióit. Béldi rendkívül aktívan vett részt Bánffy elkobzott javainak az összeíratásában. Emiatt Szilágyi Béldit tekintette az egész Bánffy ügy fő szervezőjének, amit azonban nem támasztanak alá a korábbi levelei.[1268] Béldinek viszont éppen november 15-én kelt egy Bethlen Jánoshoz

[1264] Bizonyosan nem véletlen, hogy a Bánffy ellen szervezkedők valójában csak mintegy 10 nap múlva, november 26-án tudtak aláíratni egy olyan kötelezvényt Apafival, amiben megígéri, hogy nem áll Bánffy mellé. EOE. 15. 71, 444.

[1265] TML. VI. 655.

[1266] TML. VI. 655.

[1267] Bánffy elfogatása után Teleki megpróbálta elérni, hogy Bánffyt engedjék a feleségével együtt lenni Kolozsváron, amit Béldi nem engedett meg. EOE. 15. 75.

[1268] EOE. 15. 81.

írt levele, amiben beszámolt Bethlennek a Bánffy ellenes liga alakulásáról.[1269] A levél azt mutatja, hogy Bethlen tisztában volt minden eltervezett lépéssel, még akkor is, ha idősebb és beteges voltára tekintettel nem vett részt személyesen a végrehajtásban.[1270] Bethlen János háttérben maradását mutatja, hogy a főurak a cselekvések összehangolása érdekében Béldivel álltak kapcsolatban, vele leveleztek.[1271] Az ekkor írt levelek egyértelműen azt mutatják, hogy a főurak elfogadták Bethlen és Béldi Pál vezető szerepét. A november 26-án Kapy György, Rhédey Ferenc, Teleki Mihály, Haller Pál és Mikola Zsigmond által írt levél ezt a hierarchiát érzékeltette. December 23-án ráadásul Béldit főkormánybiztossá nevezték ki, és generálisként a végbeli kérdések fölött éppen úgy befolyást szerzett, mint Bánffy Dénes ingóságainak összeírásával kapcsolatban.[1272] A hivatali helye Kolozsvár lett, a helyettese pedig az a Kún István, aki Bethlen Miklós apósa volt.[1273] A Bánffy által gyűlölt, és Telekinek írt leveleiben többször emlegetett *„székely párt"* győzelme teljesnek látszott, ezt azonban láthatóan nem tudták kihasználni, talán Bethlen János elhatalmasodó betegsége miatt, aki addig koncepciót igyekezett megfogalmazi a saját politikai *„factiója"* számára. Politikai bölcsességéről és egyre súlyosbodó betegségéről Haller János adott hírt 1675. május 9-én Teleki Mihálynak:

> *„Fogarasból eljüvén, jöttem Keresdre szegény nyavalyás Betlen János uram látogatására. Ott látom, hogy valóban fájdalmas testben lakik az lélek, ha eddig el nem búcsúzott tőle. Mindazáltal bizonyos, hogy elméjében egészen vagyon minden fogyatkozás nélkül és az mint lehetett az fájdolmoktól, örömest beszéllett szegény velem, kinek, megvallom, féltem beszéditől, mert hazánkra s nemzetünkre valóban roszszakat jövendőlt, kiváltképpen magunk fejére csakhamar, kik még Isten kegyelméből éljük ez nyomorult világot; melynek egészen minden okát csak az magunk között való egyenetlenségnek mondja és hogy semmi tanácsunk nem lehet nekünk, melyen mindnyájan megegyezzünk, akármely jót találna is fel nagyobb rész közülünk; de*

[1269] EOE. 15. 438.

[1270] *„Szolgálok uram Kgldnek mint uramnak bátyámnak. Én uram isten áldásából tegnap Kapusról indultam, Kornis uram volt azon éjjel nálam, az atyafiakhoz vékony volt az reménség elsőbben ő klmektől, de ez volt csak opinio, isten jobban adta azonban, nem hogy nem engedelmeskedtenek volna, de szomjúhozva várták ; az elmúlt éjjel Tóháton voltanak (de ez nem én dispositiómból, mert én másképen eóncludáltam volt) Kornis urammal Kapuson, hanem félvén, hogy kiviszik kint az öszvegyűlt hadaknak, ez mellett bizonyoson hozta vala Csáki urain, hogy 14: indul ki Kolozsvárról. s hálni Ajtonban jüve, ad 15-um Kopáiíban keresztelőre ; czéloztanak arra. hogy vagy Ajtonban vagy Kopánban, de megpróbálják. Ez mellett uram Kgldnek szóval izentem Ugrai uramtól, kérem ne tartóztassa, hanem adasson egy embert melléje kalauznak, én ha lehet az hévízi réhnél víradok meg, adja az isten. írásom Kgldet találhassa jó egészségben. Kglmed nekem parancsoljon."*

[1271] EOE. 15. 446.

[1272] EOE. 16. 4, TT. 1887. 733.

[1273] EOE. 16.

vagyon oly köztünk, az kinek csak az a mestersége, hogy elbonthasson minden jó végezést. Oly nagy búsulását láttam ilyen s több ehez hasonló nyavalyánkon, hogy többet tött az sirásnál. Azon csudálkoztam, pedig, hogy olyan suttonban fekvő ember és annyi nyavalyákban zabált, mely mélyen kitanúlta s tudja az titkokat, melyeket nem hiszem senki elhinne ő felőle, hogy ő azokat tudná. Megvallom Kegyelmednek, hogy csaknem próféta gyanánt hallgattam, melyről szemben, ha elégséges üressége leszen Kegyelmednek, többet beszélek, mert elég gondolkodásra s munkára is adtak okot beszédi."[1274]

A Bánffy Dénes elleni akció idején Bethlen János és Béldi Pál mellé sodródott Kapy György és Csáky László is, akik egyre jobban beépültek ebbe a főúri csoportosulásba. Ezzel szemben Teleki már az elítéltetés idején is tompítani igyekezett a Bánffy elleni indulatokat, és a leveleiből úgy tűnik, hogy pusztán azért állt Bethlen Jánosék mellé, mert attól tartott, hogy a Bánffy elleni indulat őt is elsöpörheti.[1275] Teleki gyengébb pozícióját már 1675 elején megerősítette az, hogy a magyarországi bújdosók vezére lett. Mivel pedig a bújdosók kérdése központi kérdéssé vált, ezért Teleki szerepe és súlya felértékelődött mind a diplomácia, mind a hadakozás terén.

Bánffy Dénes halála és kiesése az erdélyi elitből nem hozta el a társadalmi békét, sokkal inkább az egymással szembeni folyamatos gyanakvás[1276] erősödött meg.[1277] Macskási Boldizsár 1676 áprilisában úgy látta, hogy *„Bánfi Dienes halálával semmi nemesi szabadság, semmi publicum helyre nem állott"*.[1278] Bethlen Miklós ugyanezt írta Telekinek: *„Uram, közönségesen mondják az emberek, hogy Bánfi Dénes halálával semmi jó nem redundált az országra, sőt most az dolgok roszszabbul vannak."*[1279] Teleki és Béldi levelezéséből látható, hogy az erdélyi eliten belül ekkor megindult egy tapogatózás azzal kapcsolatban, hogy vajon ki kiben

[1274] TML. VII. 35–36.

[1275] Teleki igyekezett gondoskodni is Bánffy Dénes családjáról, Kollátovit Györggyel folytatott levelezése jól mutatja ezt. TML. VI. 660–661.

[1276] TML. VII. 5: Teleki Mihály már 1675. január 21-én, tehát alig pár héttel Bánffy elítélését követően azt írta Béldinek, hogy: *„Sok temondádot forgatnak az emberek; igyekezik az embereket öszve hordani és ha volna kikkel, urunkat is felingerelni, mivel ő nagyságok ellen való dolgokkal vádolnának némelyeket. Mint beszélett Kegyelmednek Haller János uram, miképen contentálta magát Kegyelmeddel való beszéde után, azt nem tudom, de hogy igen megháborodott volt, láttam. Azt akarják az emberekkel elhitetni, Kegyelmedhez közel való embernek szájából ment volna olyan szó ki, az két Hallernek, nekem, Bethlen Farkasnak, Gergelynek, Mikes Kelemennek, szebeni királybirónak meg kellene halni, úgy lehetne csendesség az országban… látom azon volnának leginkább, engem, Kegyelmedet, Kapi uramat, Haller János uramat öszvevesszthetnének. Én nálam bizony ördög uram végben nem viszi. Haller uramat is úgy disponáltam, talán ott is héában munkálódik."*

[1277] Már 1675. június 10-én azt mondta Béldi Pál, hogy *„Úgy mint Bánffy ellen tavaly, én ellenem is olyan ligát csináltak […]."* EOE. 16. 14.

[1278] TML. VII. 207.

[1279] TML. VII. 209.

bízhat. Mivel pedig természetesen egymásnak is nagy óvatossággal írtak, csak kellő óvatossággal vonható le következtetés egy-egy levél tartalmából. Talán a legőszintébben Telekinek a két székely főkapitányról, Nemes Jánosról és Daczó Jánosról alkotott véleménye tűnik:

> *„Nemes Jánosnak is eleget praedicáltam; úgy tetszik, ő hozzá még inkább bizom. Szent Mártont is elrántá. Daczó János sokat beszél, tractál; híg az elméje, conturbatus; százház jobbágyot kiván. Én ugyan ő hozzá sem kételkedem, de sokat suttog olyakkal, az kikkel való sok beszédből rossz következhetik."*[1280]

A kvázi polgárháborús helyzet tovább tartott, olyannyira, hogy ha Béldi Pál megjelent Székelyföldön, sokan attól tartottak, hogy hadsereget gyűjt a riválisai megtámadására.[1281] A vádak és feltételezések abszurd voltát Nemes János Telekinek szóló levele érzékeltette. Nemes ugyanis pontos jelentést írt arról, hogy Béldi nem sereggel vagy katonasággal érkezett Háromszékre, hanem egyetlen hintóval, és nem katonákat gyűjtött, hanem a széki tisztekkel folytatott megbeszéléseket:

> *„Micsoda ok hozta Béldi uramat be, én bizony még eddig semmit nem érthettem, noha valóban volt vigyázásom rá. Elég, hogy minden cselédit elhagyta, csak egy hintóval jött. Innen még senki hozzá nem ment az vicéknél több. Mikes uramot hivatja. Im szintén most mene el tűlem ő kegyelme. Nekem is izent, akarná, ha szemben lehetne velem, sőt mások által intimáltattam, hogy mennék alá. Isten holnapot adván érnem, el is megyek, meglátom, mit akar… Én nem hiszem, practikáljon semmit, csak magát oltalmazhassa."*[1282]

Bethlen János betegeskedésével Béldi önálló döntések meghozatalára kényszerült, és úgy tűnik, hogy megpróbálta betölteni a Bánffy Dénes halálával felszabadult helyet. Apafitól Telekin keresztül engedélyt kért a székelyek mustrálására,

[1280] TML. VII. 5–6.

[1281] 1675 szeptemberében Teleki részletesen leírta a félelmeit Béldi székelyföldi megjelenéséről Béldinek: *„Hogy bésiessen oly hirtelen, meg sem gondoltam. Látom sokak sokképpen magyarázzák is; nagy is az híre, Kegyelmedet ő nagysága hadakért küldötte volna be. Szolgája is Kegyelmednek beszéllette Vásárhelyett, kiben van-e valami, Kegyelmed tudja. Szenyvedéssel vagyok Belényiné asszonyom1 miatt. Böcsülletes emberek adták értésemre, beszéllette ő kegyelme, hogy kiváltképpen való oka Kegyelmed bémenetelinek az, hogy Kegyelmed székely atyafiakat disponálja én ellenem és mivel én igen lator ember vagyok, én rajtam elébb kell adni; jobb egy ilyen embernek, mint én, elveszni. Én, Uram, ezt n e m (nem is örömest annuálok az ily vélekedésnek) hogy ebben legkissebbet is vött volna Kegyelmedtűl Belényiné asszonyom, de ezt ő kegyelme szájából böcsületes emberek hallották s többet is, de azok nem illetnek engemet."* TML. VII. 53. Érdekes, hogy ekkor Teleki egy „asszonyszemély" által mondottakra utalt, amit nem is ő, de mások hallhattak. Ez a feszültség és a gyanakvás növekedését jól mutatja. Belényi Zsigmondné Vitéz Anna, akit Teleki itt megemlített, Béldi feleségének, Vitéz Zsuzsannának volt a testvére.

[1282] TML. VII. 54.

ami végül a nagy tiltakozás miatt nem valósult meg. Maga Bethlen János is többször felszólalt a normaszegéseivel szemben.[1283] Ekkorra Béldi védekezésre kényszerült. A korábban írt leveleihez képest is megváltozott a levele hangvétele, amennyiben szó szerint aprólékos jelentést tett Telekinek minden találkozásáról Székelyföldön.[1284] Ez jól mutatja, hogy az erőviszonyok alapvetően változtak meg rövid idő alatt. 1675 szeptember végére Teleki befolyása megnőtt, míg Béldi mögül kiesett az egyre betegebb Bethlen János, és így elveszítette a politikai tájékozódási képességét is. Szilágyi Sándor úgy értelmezte Béldinek az ekkori tevékenységét, mint egy kísérletet a társadalmi bázis kiépítésére.[1285] Lehetséges, hogy a levelezése ezt a célt szolgálta, de az bizonyos, hogy ez csak alig vezetett eredményre.

A Bánffy halálával megüresedett és a hatáskör tekintetében sok vitát kiváltott kolozsvári főkapitányságot újra megkapta az a Rhédey Ferenc,[1286] akinek Apafi már Bánffy kinevezése előtt szánta a tisztséget. Mivel Rhédey nem szállt be a hatalmi harcba, ezért ez a katonai vezető tisztség nem fenyegetett egy újabb polgárháborús helyzet kialakulásával.[1287]

Összegezve tehát elvileg Bethlen János köre nyert, ebből a körből viszont a többnyire sértődékeny és egyre erőszakosabb Béldi Pál látszott leginkább, akinek a félelmei, nyílt kitörései[1288] és látványos összeomlásai[1289] időről időre Bethlen Jánost és Miklóst is megzavarták.[1290] Ugyanakkor nehezen ellenőrizhető az a panasz, ami ekkorra folyamatossá vált Béldivel szemben, vagyis türelmetlen hatalmaskodása, sokak börtönbe vetése, ami miatt maga Tófeus Mihály is kikelt

[1283] EOE. 16. 29.
[1284] TML. VII. 55–56.
[1285] EOE. 16. 29.
[1286] EOE. 16. 4.
[1287] Rhédey mindig az aktuális katonai tekintélyekhez igyekezett igazodni. TML. VII. 138.
[1288] Erre a nyílt kitörésre nagyon jó példa az a közismert szóváltás, amit Cserei jegyzett le Bánffy Dénes és Béldi Pál között. Noha nem tudható, hogy a pengeváltás megtörtént-e, és úgy, ahogyan azt Cserei lejegyezte, de Béldi hirtelen haragjára és sértődékenységére jó illusztráció: *„Bánffi negédes kevély em ber vala, azt mondja Béldinek : »Miért nem becsülsz engemet, Béldi Pál ? Én volnék azért az ország generálisa. De hitesd el magaddal, ha mind igy foly a dolog, bizony általesünk egymáson.« Béldi Pálban is felforrván az indulat, elszégyelvén magát a fejedelem és urak előtt Bánffi Dénes szavain, azt feleli: »Hidd el, Dénes, nehéz székely vagyok, ha felüleshetem rád, megnyomlak úgy, többször fel nem emeled a fejedet.«"* Angyal D. é.n., 8.
[1289] TML. VII. 7. Béldi már 1675. január 21-én azt írta magáról: *„Én úgy látom, magam személyemre nézve kurváúl vagyok, naponként böcstelenebb kenyerem."* Márciusban Székely László tudósította arról Telekit, hogy: *„Béldi uram mint egy male contentus mene el udvartúl; tart attúl, valami suspust ne ejtsenek ű kegyelmén. Az emberek sok hazug híreket hordozván, ű kegyelmének úgy vitték meg, hogy már ű kegyelme ellen procedálni is kezdtek volna az fejedelem előtt, de én igen biztattam s úgy tetszik, csendesedett is ű kegyelme."* TML. VII. 13. Március 16-án Teleki úgy próbálta Béldit nyugtatni, hogy: *„Kapi urammal eleget beszéltem. Én úgy látom, szántszándékkal nem akartak véteni Kegyelmednek. Lelkem Uram, az választ is nézték. Isten is parancsolja az vétkeseknek való megbocsátását. Rédei uram is, úgy látom, Kegyelmednek szolgálni kiván. Lelkem Uram, engedni kell az üdőnek sokat, egymásnak is, ne nevessenek rajtunk az ellenkező felek."* TML. VII. 15–16.
[1290] EOE. 16. 14.

ellene a prédikációjában.[1291] Mivel Tófeus nagy hatást tudott tenni a hallgatóságára, ez a prédikáció nem segítette Béldi helyzetét. Tófeus szerepe és esetleges elfogultsága további vizsgálatot igényel az ügyben, de az kétségtelen, hogy a prédikáció egyfajta reprezentációjává vált bizonyos közvélekedéseknek, ami a politikai levelezésében is láthatóan a hitvallásosan református erdélyi elit számára rendkívül nagy hatással bírt.[1292] Tófeus egyértelmű állásfoglalása nemcsak azért figyelemre méltó, mert erősen befolyásolta az udvart és az udvarhoz közeli erdélyi református elitet, de azért is, mert Béldi Pál ekkoriban Bethlen János mellett az a főúr volt, aki a legtöbbet igyekezett tenni az egyházáért.

1675 késő őszén, telén történt meg Bánffy Dénes javainak a szétosztása, ahol valójában mindenki jól járt. A korábbi követelések kifizetése után Gyalu és Örményes várát a fejedelem kapta, de Gyalut végül Bánffy György megkapta 15 000 forintért. Visó birtoka Kapi Györgynek, Köbölkút Székely Lászlónak, Batiz Naláczy Istvánnak, Szokoly Csáky Lászlónak, Libáton Kornis Gáspárnak, Kóród-Szentmárton Nemes Jánosnak, Gernyeszeg Teleki Mihálynak, Szinye pedig Béldi Pálnak jutott Bethlen Miklós szerint.[1293] A felsorolásból látványosan hiányzik Bethlen János és Bethlen Miklós neve is, ami azért is furcsa, mert Bethlen Miklós egészen biztosan azok között volt, akik nagyon is aktívan közreműködtek Bánffy elfogásában és elítéltetésében. A felsorolt birtokok között látható, hogy Béldi nem kapott jelentősebb juttatást, mint az akcióban részt vett elit többi tagjai, tehát nem származott Bánffy halálából több anyagi előnye a többieknél. Talán ez is oka lett annak, hogy rendkívül hamar csalódott a várakozásaiban.

1676 elejére rendeződni látszott egy, az udvar körül szerveződő elit, amibe Béldi nem tartozott bele. A fejedelem mellett jelen lévő Székely László és Naláczy István sokat tett azért, hogy Telekit folyamatosan képviseljék és mindazokat bevontak ebbe a körbe, akik az ő pozícióikat nem veszélyeztették. Székely László Telekihez írt levelében Bethlen Farkast, Naláczy Istvánt, Mikes Kelement és Macskási Boldizsárt emlegette a legbelső kör tagjaiként.[1294]

1676 elején felerősödött a Bethlen családdal, a Bethlen várával kapcsolatos konfliktus,[1295] ami újabb lökést adott a Bethlen testvéreknek a Béldivel szembeni

[1291] EOE. 16. 14.

[1292] Zoványi Jenő a lexikonában a Gilányi hagyaték címszónál jegyzi meg, hogy Tófeus prédikációjára a Gilányi család hagyatéka ügyében olyan erőteljes prédikációt tartott, hogy a Gilányi vagyont birtokló özvegytől végül elvették az örökséget. Zoványi Jenő. *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*: http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=992, Utolsó letöltés dátuma: 2020. augusztus 6. A hatalmaskodás a kor általános szokása volt, elég valószínűtlen, hogy Béldi volt az egyetlen, aki ezt gyakorolta. Ezért ez a vád már vele szemben formálódó elitcsoport hangjának a megszólalása lehetett.

[1293] Bethlen M. 1980. Már Szilágyi Sándor is megjegyezte, hogy Bethlen Miklós nem említette meg azt, hogy milyen jogcímeken jutottak az említett birtokrészek a megadományozottakhoz. EOE. 16. 19.

[1294] TML. VII. 137.

[1295] TML. VII. 144.

csoporthoz való kapcsolódásra. Ugyanez látható Naláczy István és Székely László leveléből 1676. április 16-án.[1296] Ebből kiderül, hogy a két főúrhoz legközelebb Bethlen Farkas, Mikes Kelemen és Daczó János állt, mellettük még Nemes Jánost avatták be a bizalmukba.

1676 áprilisára, tehát alig másfél évvel Bánffy elfogatása után a légüres térbe került Béldi ellen frakció alakult azok közül, akik tartottak tőle és azok közül, mint például a Bethlen testvérek, akik Bethlen várát igyekeztek megszerezni tőle. Mind a katonai hatalma, mind a birtokainak nyomasztó súlya félelmet keltett az erdélyi elitben. Szilágyi Sándor idézte a későbbi vallomásokat, amik szerint Béldi *„fölös zászlókat csináltatott"* és indulatosan fenyegetőzött, és maga is lehetségesnek tartotta, hogy Béldi a fejedelemség megszerzését tervezte.[1297] A Béldi által írt levelek szövege azonban nem mutat ilyesmiket. Teleki sommásan annyit írt május 1-jén, hogy *„Béldi uramat, Bethlen János, Miklós uramékat ő nagysága fejedelemsége ellen való igyekezettel vádolták."*[1298] Bánffy Dénes elfogatásához kísértetiesen hasonlóan most három főurat vádoltak meg, Béldi mellett Bethlen Jánost és Bethlen Miklóst is. Noha ekkorra Bethlen János olyan beteg volt, hogy végül el sem fogták,[1299] ez az akció láthatóan nem kizárólag Béldinek szólt, hanem annak a körnek is, ami Bánffy halála után még győztesnek tűnt. A fő cselekvő Mikes Kelemen[1300] és Nemes János volt, de ekkorra már Teleki Mihály és köre került ki győztesen a történtekből. Az elfogottakon kívül többen gyanúba keveredtek még, ilyen volt Haller János, Kapi György és Csáky László is.[1301] A tárgyaláshoz a tanúk kérdőpontjait Bethlen Farkas állította össze.[1302]

Béldi Pál, a közellenség

Béldi és Bethlen Miklós letartóztatása a Bánffy Dénes elleni akciónál szervezetlenebb volt, mögötte nem állt olyan széles társadalmi bázis és az elit olyan konszenzusa, mint Bánffy elfogatásának, „kiiktatásának" a gondolata mögött.

[1296] TML. VII. 206.
[1297] EOE. 16. 30.
[1298] TML. VII. 215.
[1299] EOE. 16. 31.
[1300] TML. VII. 212–213.
[1301] TML. VII. 214. Csáky László május 1-én Telekinek írt levelében az esetleges megtorlással indokolta az elszökését: *„Soha se uramnak, se hazámnak árulója nem voltam, Kegyelmed részére is pedig mindenkor igaz, jóakaró szolgája voltam; az megfogástúl, nem tudván semmi vétkemet, bizony nem tartok, de mivel mind Bánffi példája, mind pedig az mindennapi sok rossz rettent, kételenittetem hazámbúl el bujdosni, az rendetlen mészárlástúl irtózván. Hogy ha, Uram, Kegyelmedtűl sub bona forma és udvartúl is modo eodem oly assecuratióm lesz, kiben nyughassam, elvárom ; holott nem, el kell vonódnom az mészárlás előtt."*
[1302] EOE. 16. 31.; Deák F. 1887, 144–145.

A már említett szűk körön kívül (Teleki Mihály, Naláczy István, Székely László, Mikes Kelemen, Daczó János) még a velük lojális főurak, mint Nemes János vagy Rhédey Ferenc is bizonytalanok voltak, többen közbenjártak a bebörtönzöttek érdekében. Emellett a fogva tartásuk szigorúsága is folyamatosan változott. A kezdeti viszonylagos szabadságot[1303] egy szigorúbb időszak váltotta fel,[1304] majd a szabadon bocsátás előtt újra engedmények következtek. A börtön már önmagában is megroppantotta a Bethlen János által aprólékosan felépített kört, de míg Bánffy ellen viszonylag hamar meghozták az ítéletet, ebben az esetben a vizsgálat megindulására is várni kellett,[1305] ami ismét csak az eljárással kapcsolatos bizonytalanságot mutatja. Ezt mutatja Apafinak a Telekihez írt levele is, amiben hallomásokra hivatkozott Béldivel és vejével, Wesselényi Pállal kapcsolatban is:

> *„[…] nem régiben is, hallatik, esett volna olyan dolog Béldi Pál és Vesseléni Pál között, azt mondották volna, hogy amaz az székelyekkel, ez penig az oda ki való hadakkal sokat vihetnek végben. Ki tudja, ha még sepreje az ily terveknek hátra maradott volna."*[1306]

Sárosi János ítélőmester[1307] május 4-én arról számolt be Telekinek, hogy: *„Itt Béldi uram ellen számtalan a panasz. Kicsinytűl fogva nagyig majd nincsen oly rend, az ki ő kegyelme ellen ne panaszolkodjék; melyek micsodák lehessenek, annak idejében Kegyelmed előtt is világosságra kel."*[1308] Sárosi a Béldi birtokok felkutatásában nagyon aktív volt, egyik levelében megemlítette, hogy három napig kínoztak még öregasszonyokat is, hogy bevallják, miszerint Béldi leveleket égetett el.[1309]

Béldiék ügyében a családtagok számos levelet írtak a fejedelemnek, Bornemissza Annának, Telekinek és a főurak közül többeknek. Mind Béldi felesége, Vitéz Zsuzsanna,[1310] mind Wesselényi Pál,[1311] Béldi veje, sőt Béldi Zsuzsanna is írt

[1303] EOE. 16. 37. Először viszonylag laza házifogságot engedtek a fogarasban raboskodóknak, istentiszteletet hallgathattak és látogatókat is fogadhattak, náluk lehettek a könyveik, írószereik. Mikes Kelemen szerint *„már annyira meglágyította Isten urunk szívét Béldi uramhoz, hogy akárki is bejárhat ő kegyelméhez. Vendégeskedik. Később ez egyre szigorodott, olyannyira, hogy július és november között bilincsbe verték őket."* TML. VII. 234.

[1304] Apafi Mihály Vitéz Zsuzsanna folyamatos kérelmei hatására augusztusban megengedte, hogy Béldiné a szolgáit a férjéhez küldhesse és Béldi azokat fogadhassa. A főurakkal szembeni bánásmód folyton változott, ezt Cserei János fogarasi kapitány viselkedésének folytonos változása jól mutatja.

[1305] Az áprilisi elfogatást követően októberig a vallatások sem indultak el. Deák F. 1887, 151.

[1306] TML. VII. 217–218.

[1307] Kelemen L. 1899, 339–340.

[1308] TML. VII. 220–221.

[1309] TML. VII. 229–230.

[1310] Deák F. 1887, 150.; SzOkl. 6. 355. Vitéz Zsuzsanna attól is tartott, hogy ő maga is vád alá kerül, ami később be is következett. Ekkor azonban még Mikes Kelemen megnyugtatta, hogy ilyesmiről nem volt szó.

[1311] TML. VII. 226–227.

ilyen kérvényeket. Vitéz Zsuzsanna különösen is nagy aktivitást mutatott a férje kiszabadítása érdekében, ami miatt Apafi Nemes Jánossal és Mikes Kelemennel megintette őt.[1312]

A fogva tartott két főúrral szembeni eljárást a legaktívabban Bethlen Farkas és Daczó János szorgalmazták. Daczó május 16-án egyenesen azt írta Telekinek, hogy:

> *„az Istenért kérem Kegyelmedet, írjon az fejedelemnek, tartassa úgy mint rabot; ne legyen szabad az várban is szélyel járni. Azonban ne járjanak az szolgái oda. Bizony kiszabadítják, elszöktetik; bizony az neki való kedvezés miatt fejedelmestől, országostól veszünk el. Periculum in mora. Legyen gyűlés; elég dolog vagyon ellene, kit ide nem írhatok."*[1313]

A Béldi elleni vádak meglehetős összevisszaságát mutatja Telekinek egy Baló Lászlóhoz írt levele, amiben azt állította, hogy *„Béldi Pál uramat azért fogták meg, hogy eddig is ő kegyelme tartóztatta meg urunkat, hogy ki nem ment az magyarok segítségére az császár ellen"*.[1314] Nyár folyamán a kissé erőre kapó Bethlen János még utolsó erejével megpróbálta menteni a menthetőt, és kialakítani a védelemnek egy olyan narratíváját, miszerint Béldi és Bethlen Miklós elfogatása a református egyház romlását idézheti elő Erdélyben:

> *„Az mostani elegyes állapot, tagadatlan dolog, sok külön-különféle indulatokat nemzett az emberekben s némelyeknek szíve gondolatja is naponként kezdi napfényre hozni: az mi keresztyén vallásunknak romlására való dispositiók (akárki általláthatja azt) soha az én üdőmben ennyire elő nem mentenek. A többinek részéről már oly állapotban hiszik lenni az patronusokat, az mint kivánták az ellenkezők."*[1315]

Bethlen János igyekezett is megnyerni azt a főúri kört, akikre hatása volt. Ilyen volt Haller János, aki ugyan katolikus volt, de Bethlennek nagy tisztelője, és szívesen közvetített Teleki Mihály felé. Június 17-én Haller úgy fogalmazott Bethlent idézve, hogy: *„Vádolja Béldi uramat is illetlen keménykedésekkel, de fejedelem s ország ellen való közönséges dolgát nem hiszi."*[1316] Ez a helyzetértékelés azt sugallja, hogy Béldi hirtelen haragból elhangzó mondatait Bethlen sem tekintette egy összeesküvés kezdetének. Béldi kapcsolati hálójának elemzése után, és a

[1312] SzOkl. 6. 356–357.
[1313] TML. VII. 232.
[1314] TML. VII. 243.
[1315] TML. VII. 248.
[1316] TML. VII. 260.

levelezésének vizsgálatának eredményeképpen ezt a következtetést vonhatjuk le mi is. Marosszéken, Erdőszentgyörgyön birtokos Rhédey Ferenc a levele szerint igyekezett feltárni, hogy a Székelyföldön látható volt-e nyoma bármiféle lázadás előkészületének, és úgy találta, hogy *„Udvarhelyszéken bizony semmi nincsen. Marosszéken is hanemha egy-két lator ember alattomban csinálna valamit, de bizony még most semmi nincsen"*.[1317] Háromszék felől Nemes János tudósította Telekit, aki beszámolt róla, hogy a széken belül Béldi nagyon népszerű volt,[1318] annyira, hogy követséget próbáltak szervezni azért, hogy a fejedelemnél Béldi kiszabadításáért könyörögjenek.[1319] Ezt Mikes Kelemen is megerősítette Béldinek, hozzátéve, hogy a háromszékiek úgy vélték, hogy Teleki és Mikes is tevékeny szerepet vállalt Béldi elítéltetésében.[1320] Július folyamán Béldi súlyosan megbetegedett a börtönben, és az orvost sem engedték be hozzá, ami a korábbinál is többekben ébresztett szimpátiát vele szemben.. Még Mikes Kelemen is igyekezett közben járni érte, minthogy az anyósa révén Béldi rokona volt.[1321] Ezt követően Mikes Kelemen felesége, Kálnoky Zsuzsanna is többször érdeklődött Béldi egészsége felől, amiről a fogarasi kapitány hűségesen be is számolt neki.[1322] Tőle tudjuk, hogy szeptemberre *„mostan szenvedhető van, igaz dolog bizony valóban beteges állapottal lön minapiban ő kglme, az köszvény is kezdette volt háborgatni ő kglmét, de az is megszünt"*.

A Béldi ügy alakulásához fontos részlet, hogy hosszú ideig a porta segítségül hívásának kérdése fel sem merült, legalábbis Béldi börtönbe kerüléséig a levelekben nem volt ennek nyoma, pusztán az volt tudható, hogy Bethlen János politikai elképzelései inkább a török vazallitás megőrzése körül formálódtak, míg Béldi, aki Kemény János híve volt, erősen hezitált. Az azonban bizonyos, hogy 1676 augusztusára felelevenedett a portához közeledés, bár jelenleg még nem látható, hogy ennek a lehetőségét a Béldi mellett állók vagy az őket megvádlók vetették föl először. Mikes Kelemen viszont már egyértelműen összekötötte Béldi háromszéki körét azzal a csoporttal, amely Basa Tamás és Barcsay Ákos idején a

[1317] TML. VII. 261.

[1318] Nemesnek ez az állítása szemben áll azokkal a vádakkal, amikkel már 1675-ben is illették Béldit, nevezetesen, hogy a hatalmaskodásai miatt mindenkivel szemben kegyetlen és agresszív volt.

[1319] TML. VII. 262–263.

[1320] TML. VII. 264.: *„azont hirdetik, hogy Kegyelmed lött volna oka, s én is másokkal segítője az Béldi uram ellen való vádnak."*

[1321] TML. VII. 280.: *„Kálnokiné asszonyom, az feleségem anyja, jövén ő kegyelme hozzám, nagy siránkozással jelenté, hogy az szegény Béldi uram igen megbetegesedett s az doctort nem bocsátják, hogy azt az régi nyavalyáját orvosolná, mert bizony mindjárást megkönnyebbednék. Azért Kegyelmed szólana, hogy az vasat hadd vágnák le ő kegyelméről, s az inasa mindenkor hadd járhatna be hozzája s ki is az városra, és mint annakelőtte, mások is hadd mehessenek vigasztalására, s az mely praedicatort akar, hadd vitesse azt oda s az doctort is szabadoson hivattathassa. Ezt, Uram, Kegyelmedet kérem, igen hamar urunknál vigye végben."*

[1322] SzOkl. 6. 362.

töröktől kért segítséget II. Rákóczi György támadásával szemben.[1323] Nem tudható tehát, hogy már ekkor valódi mozgalom szerveződéséről volt szó, vagy csupán amellett kívánt érvelni Mikes, hogy Bethlen Miklóstól el kell venni az udvarhelyszéki főkapitányságot, de az bizonyos, hogy Bánffy Dénes történetéhez képest itt nem sikerült egységesíteni az erdélyi elitet Béldi Pállal szemben, és minden hirtelensége ellenére is maradtak vele rokonszenvezők. Mikes itt Kálnoky Bálint nevét említette, aki később valóban részesévé vált a Béldi féle összeesküvésnek. Ami még érdekes, az a széki nemesi középréteg ragaszkodása Béldihez. Mikes érzékelte ezt, és arra ösztönözte Telekit, hogy ezt a réteget próbálja meg elvonni Béldi hűségéről. Ezt olyan fontosnak tartotta, hogy név szerint is felsorolta Béldinek azokat, akiket meg kívánt nyerni:

> *„Bethlen Farkas uram az négy székre, úgymint egyet az sepsieknek, mást kézdieknek, harmadikat orbaiaknak, negyediket miklósvárszékieknek kell írni; különkülön intitulálni. Az sepsi vicének neve: Mihátsi Mihály, az kézdinek: Mihálcz Mihály, az orbainak: Szörtsei Ferencz s az miklósvárszékinek: Cserei György. Az titulusnak így kell lenni: »Generosis egregiis nobilibus agilibus primipilis Michaeli Mihátz, vice iudici regio caeterisque iuratis assessoribus ac totius universitatis libertinorum siculorum sedis Sepsi«, és így per consequens az többinek is. Ezekre az úrnak Bethlen Farkas uramnak legyen gondja, mert most az úr Teleki uram erre nem érkezhetik."*[1324]

[1323] *„némely egy néhány rossz emberek szintén úgy viselik itt magokot, mint az szegény Rákóczi fejedelem idejében, mikor Basa Tamás törökért küldött vala. Már is hallatott itt olyan török hír, melynek, ha lehet, én joban végére megyek. Az is bizonyos dolog, hogy ezen companiából valók közűl jelentette másnak,hogy immár ott is Kegyelmetek felé 18-an esküdteknek az emberek öszve, melyről is csak Petki János uramot várom s izenet által tudósítom Kegyelmeteket. Én azért az élő Istenre kénszerítem Kegyelmeteket, ha ugyan nem szánja magát, édes feleségét, gyermekét, szánja akárcsak édes hazáját, ezt az keresztyén fejedelmet s asszonyát s ne nézze ilyen szem behunyva végső veszedelmét, hanem lásson az dologhoz, serkenjen fel. Az Bethlen János szolgája mit beszéllett, ki az paripát vitte voltTeleki uramnak, arról is Petki uramtól izenek, ha be jő, s ha nem, más egy hiteles ember által. Itt most mi igyekezettel vannak, annak akarok végére menni; de bizony valameddig urunk ő nagysága más kapitánt nem praeficiál udvarhelyszéki uraimnak, addig ezek dolgokban semmit nem csökönnek s nekünk securitásunk nem leszen. Itt Uram minapiban igen megcsendesedtenek vala az uraim, de beérkezvén Kálnoki Bálint, ismét úgy meg bíztatta azt az rossz három-négy tökéletlen embert, hogy ő olyan könnyen menekedett az úr Teleki uram előtt való maga mentegetésével, hogy már annál bátrabban cseleküsznek, suttognak. Jobb lött volna azon dolgot elő sem hozni nekie az úrnak, mintsem olyan könnyen elereszteni olyan nagy dolog mellől. Im mostan is szép gyümölcse esék, mert, hogy Csíkban menék, az urunk commissióját az kézdi vice királybirónak megadám, hogy olvastassa el az Szék előtt, hogy az rab tiszttől dependentiájok ne legyen s poroncsolatjának ne obtemperáljanak, azért én nem lételemben az község előtt el nem olvasták s az vitézlő rendnek értésére nem adták, hanem csak magoknál tartották az urunk ez iránt való poroncsolatját, noha bizonyoson magoktól nem cseleködték ezt, hanem oly ember instruálja őket, az ki már hozzánk hütös, s más nagyobb dologra is tanácsolja írása által."* TML. VII. 283–284.

[1324] TML. VII. 285.

Látható, hogy Béldi Pál kapcsolata az alkapitányokkal és az alkirálybírókkal kifejezetten jó volt, hiszen ők voltak azok, akik a legtovább kitartottak mellette, és akiknek a megnyerését Mikes Kelemen is fontosnak tartotta.[1325] Mikes azonban ekkor nem viselt széki főtisztséget, ami miatt a székely *„vicék"* nem tekintették maguk fölött tekintélynek.[1326] Nemes levele már érzékelteti azt, hogy Mikes, talán részben félelemből is, de Béldiék ügyét egy jelentősebb széki elitcserére kívánta felhasználni, és már akkor vezető pozícióban levőként viselkedett, amikor még arra a székely jogrend szerint nem lett volna lehetősége.

Béldi és Bethlen Miklós elfogatásában legaktívabb Teleki Mihály, Bethlen Farkas és Mikes Kelemen levelezéséből látható, hogy tartottak valamiféle ellenakciótól, és mindazok a bizonyítékok, amiket leginkább Bethlen Farkas igyekezett összeszedni Béldiékkel szemben, valójában elég kevéssé koherens, tényeket nem tartalmazó szóbeszédek voltak.[1327] Haller János nem véletlenül írta Telekinek, hogy:

> *„Im Béldi uramat meg fogták, az mint pedig Mikes Kelemen uram által meg értettem vala, hogy fogságot kell szenvedni, az után ellene azokban senki semmit nem bizonyított, kihez képest ha annál nagyobb vétkes ember nem volt volna is, de ha rá nem bizonyítják, ártatlan leszen ő, az fejedelem pedig és akik ő nagyságával egyet értettek meg fogásában, azok mind vétkesnek mondatnak és így ha vétkes is és rája semmit nem bizonyitanak, az vétkesből is igazat csinálnak. Ha pedig teljességgel nem vétkes és ilyen büntetésre nem érdemes, még is szenvedni kell az ártatlannak akár mi okra nézve is, bizony az sem fér hozzánk, keresztény emberekhez."*[1328]

[1325] A miklósvárszéki „vice", Cserei György valóban szorosan kötődött Béldihez, olyannyira, hogy 1677 januárjában Béldinek írott levelében szabályosan arról számolt be, hogy a háromszékiek Béldi mellett álltak: *„Itt uram ebben az faluban az populenak jól jár elméje. Akarék uram affelől is írni kgdnek, ha insurrectió lészen, az gyalogságot is fel kell venni, mert ha nem, abból nagy inconvenientia következik azoknak; az hadnagyokat is javallom, hivassa mindjárt kgd."* SzOkl. 6. 367–368.

[1326] TML. VII. 286–287. Nemes János a Telekinek írt levelében részletesen ki is fejtette Mikessel kapcsolatosan, hogy: *„Nem tudták, honnan vötte ő kegyelme azt az authoritast, mivel az mely commissióba ő nagysága poroncsol, hogy tőlem s ő kegyelmitől dependeáljanak, azt ő kegyelme magánál tartotta egy ideig s azután úgy adta az vicéknek, hogy publicálják az populenek, az mely commissio csak nekem az vice tisztekkel és assessorokkal szól s az vicék hírem nélkül nem merték publicálni, hanem vártanak tőlem, kiért ő kegyelme rettenetesen megharagutt s elhiszem fogta is vádlani őket ő nagysága előtt, hogy nyilván való ő nagysága ellen való oppositio, kiből is kilátszik, hogy minden feltett czélja az ő kegyelmének, hogy vádolhassa őket. Mert micsoda oppositio az, hogy az nekem szóló commissiót, főtisztek lévén, hírem nélkül fel nem szakasztották?"*

[1327] Erre jó példa Bethlen Farkas augusztus 18-án kelt levele, amiben Telekinek egy szolgája hallomását írta le, nehezen érthető, hogy mi okból, mert az pusztán azt tartalmazta, hogy Kálnoki Péter az illető szolgának azt állította, hogy Béldi Pált ártatlanul fogták el. TML. VII. 289.

[1328] TML. VII. 203.

1676 szeptemberében tehát már sokak véleménye az volt, hogy az elfogott főurak elleni vádakat nem sikerült bizonyítani, ennek ellenére csak 1676. december 19-én került az országgyűlés elé a rabok ügye, addigra véget értek a vallatások.[1329] Ekkorra láthatóvá vált, hogy Béldiék látványos kivégzése sokak ellenkezésével járna, de az is, hogy nem volt egy olyan hálózat, ami fel tudott volna lépni a vádlókkal szemben.[1330] Teleki hangja is magabiztosabbá vált a neki írókkal szemben. A körülötte formálódó csoport legszűkebb körébe Naláczyn, Székelyen és a Bethlen testvéreken (Farkas, Gergely, Elek) kívül Mikes Kelemennek sikerült bekerülnie. Daczó Jánost sosem tartotta sokra Teleki, de a mindenkitől távolságot tartó Nemes Jánosban sem bízott.[1331] Ennek ellenére ők ekkor még azok közé számítottak, akik túl tudták élni Béldiék bebörtönzését, sőt ekkor még hasznot is húztak belőle.[1332] Teleki köre mellett – minden bizonnyal támogatója, Mikes Kelemen hatására – ekkor tűnt fel Apor István, aki már 1677 elején azt a feladatot kapta, hogy Lázár Istvánt, Petky Istvánnak, Apor egykori gyámjának a vejét Béldi pártjáról Teleki mellé állítsa.[1333] Csáky László pártállása is ekkor dőlt el végleg, Bethlen Farkas ugyanis olyanként írt róla, mint aki őt és Gergely nevű testvérét meg akarta volna öletni. Mivel Bethlen Farkas leveleinek többsége ehhez hasonló, alá nem támasztott szóbeszédeket tartalmaztak, ezért itt sem derül ki a levélből ennél több információ.[1334]

A hosszú várakozás után elinduló decemberi országgyűlésen nehezen körvonalazott vádak fogalmazódtak meg. Bethlen Jánost azzal vádolták, hogy rossz tanácsokat adott a fejedelemnek, amik által Erdélyt sodorta veszedelembe.[1335]

[1329] EOE. 16. 43–44.

[1330] Béldi minden bizonnyal népszerű volt a székelyek körében, akik akár készek lettek volna mellette felkelni is, ez azonban még Béldiék fogarasi börtönben léte idején volt.

[1331] TML. VII. 306–308. Teleki Nemesnek egészen kemény hangon válaszolt a korábbi leveleire, amikben Nemes egyrészt Béldiék szabadon bocsátását kérte, másrészt Mikes Kelemen székelyföldi intézkedéseit sérelmezte. *„Az strepitust, kiáltást és felettébb való sollicitálást eltávoztassák, sok ember ő nagyságára ne tóduljon… Eszében tartsa ezt is Kegyelmetek, akkor Fogarasban az kik ott voltak, öszveesküdtek; úgy mondják, az szerént a minuta szerént Kegyelmedet is megeskette Mikes uram… Kegyelmed felől sok(at) beszéltek némelyek…"*

[1332] SzOkl. 6. 368–369. 1677 februárjában Kápolnássy Pál, Béldi szolgája az udvarból írta Vitéz Zsuzsannának, hogy *„Itt asszonyom most senki az urakban nincsen udvarnál, Daczó uram volt, de még szerdán elment, Bethlen Gergely másnap írkezett, de csak ebédet ett az fejedelemmel, mindjárt elment… Úgy halljuk, postamester Bethlen Elek lakodalmára akarnak az urak menni."* Apafi közelében tehát Telekin, Naláczyn és Székelyen kívül a Bethlen testvérek voltak, és Daczó János is sűrűn vett részt az udvar eseményein.

[1333] TML. VII. 332–333.

[1334] TML. VII. 339. *„Csáki uramat ismét elijesztették, hogy az elmult héten is urunk reá akart küldeni és meg akarta fogatni; de mit írjak, azon nem annyira csudálkozom az híren, de ma két rendbeli levelet Vettem jóakaróimtól olyat, hogy magamra vigyázzak, mert egy úr udvarnál azt mondta, bizony ma-holnap engemet és Bethlen Gergely uramat megejt, sütve teszi alánk"*

[1335] EOE. 16. 44.

Béldit és Bethlent még lázadás szításával is meggyanúsították, de már a vád megfogalmazása is meglehetősen homályosra sikerült. Az országgyűlés végül bárminemű ítélet nélkül ért véget. Béldi és Bethlen szabadon bocsátására végül 1677. március 31-én került sor.[1336] Amilyen furcsa volt a fogva tartásuk, olyan sajátosra sikerült az elengedésük is. Béldinek 10, míg Bethlen Jánosnak és Miklósnak 5 pontból álló kötelezvényt kellett aláírnia, amik azért is sajátosak voltak, mert Béldinél a tizedik pont a református egyház ügyének előmozdítása volt, ami addig is a főúr szívügye volt. Béldit megfosztották az országos főgenerálisi címétől, viszont a főispánságát, valamint a háromszéki főkirálybíróságát megtarthatta. Bethlen Miklósnak ellenben le kellett mondania az udvarhelyszéki főkapitányságról. December 23-án a helyére Bethlen Gergelyt nevezték ki, akit Haller Pál mellett Mikes Kelemen és Daczó János iktatott be.[1337]

A kiszabadulása utáni két hétben Béldi rövid, pár szavas naplót vezetett, amiből kiderül, hogy a főúr ezekben a napokban főképpen Uzonban tartózkodott, miután több napi utazás után hazatért. Bár nem részletezi, de sokan elé mentek, nem csupán a családjából, hanem a széki köznemesi réteg számos, iránta elkötelezett tagja is.[1338] Ez azt jelenti, hogy a háromszékiek mindvégig kitartottak Béldi mellett, és jelentős tábort tudhatott maga mellett. Amennyire igaz ez a köznemességre, annyira nem áll az erdélyi elitre, amelynek számos tagja ugyan nem érzett ellenszenvet Béldi iránt, de mivel nem tartoztak egymás szűkebb hálózatába, ezért mindenki a saját napi érdekének megfelelően reagált Béldi történetére.

A generálisi tisztség elvesztését és az „udvari párt" diadalát megaláztatásnak fogta fel Béldi, és mint ahogyan eddig, úgy most sem tudta leplezni a sértettségét és a haragját. A politikai cselszövésekre alkalmatlanként a szabadulása után is képtelen volt bármiféle színlelésre, ami már előrevetítette a későbbi bukását. Béldi májusban Telekinek írt leveleiből ennek ellenére a békülés szándéka volt kiolvasható. Az első levélben nemcsak a szokásos fordulatok szerepeltek, de szinte idilli képet festett egy vadászatról, amit Apafi környezetében az újegyházszéki

[1336] EOE. 16. 46.
[1337] EOE. 16. 353–354.
[1338] SzOkl. 6. 371. *„Isten hírivel jöttenek előmben sepsi vicze Mihácz Mihály uram feles emberséges emberekkel Höltövényhez, fiaim és magam szolgái az prétfalvi szálláshoz, ezenkívül sok emberséges emberek; az bátyám diversis vicibus. Ebédre Arapatakára, hálni Uzonban."*

erdőkben töltött.[1339] A második is higgadt és szinte baráti, de mindenképpen békülékeny.[1340]

Noha Béldi Telekivel láthatóan békülékeny volt, ez nem volt igaz régi ellenfelére, Bethlen Farkasra, akivel valójában minden apróbb és nagyobb dologban szembekerültek. 1677. november 3-án a bodoni tiszttartójától a Bethlen Farkas embere által elrabolt 200 forintját követelte vissza, a levelében pedig megemlítette azt is, hogy bár az elrablás kor ő, Béldi fogoly volt, de az ártatlansága már kiderült.[1341] A levél hangvétele Béldi engesztelhetetlen gyűlöletét és haragját mutatta, ami decemberre kiérlelte a teljesen értelmetlen és értelmezhetetlen lázadás tervét, amibe Béldit sokkal inkább a sértett megalázottság, mint bármilyen körvonalazható politikai szándék vitte. A Béldivel szembeni gyűlölet másik életben tartója Bethlen Farkas mellett a csíkszéki főkapitány, Daczó János volt. Lehetséges, hogy személyes gyűlölet vezette, de már Bethlen Miklós is úgy sejtette, hogy a Teleki párthoz való hűségét kívánta ilyen hangosan bizonyítani.[1342]

A történtek politikai hátterét Szilágyi Sándor alaposan leírta,[1343] úgy értékelve a történteket, mint amiben Béldi volt az események aktora. Ez azonban fölöttébb kétséges akkor, ha megnézzük az összeesküvést megelőző időszakban legaktívabbak mozgását. Látható ugyanis, hogy többen is megpróbálták kihasználni a kínálkozó alkalmat, aminek a lényege az volt, hogy a nagyvezér ellenezte a lengyelekkel és a franciákkal kötött szövetséget, valamint mindennemű támadás megindítását. A porta támogatásának megszerzése Béldi helyett inkább a már korábban is a helyzeténél és a tisztségénél önállóbb Paskó Kristóf ötlete lehetett inkább, emellett kellett hozzá Csáky László eltökéltsége is, ami Béldire szintén nem volt jellemző. Az ellenzéki kör szerveződésének mikéntje nehezen feltárható, az bizonyos, hogy többen már Béldi kiszabadulása előtt is aktívak voltak, ilyen

[1339] TML. VII. 359–360. *„Szombaton érkeztem udvarhoz; vasárnap reggeli praedicatió alatt Daczó János uram is érkezék; hétfűn jó reggel menvén urunk az Ujegyházszéki erdőkre, kin az szép leveles zöld fák alatt bizony igen kies, mulatságos ebéde lőn az királybirónak, elannyira, az erdő is zöld levelesen magában kedvessé tévén azt, annál inkább az szép muzsikáknak kedvet szerző zengési nemcsak az embereket (kiknek az idő engedte) vidámíthatta, de talám az vadakat és madarakat is vidámságra indíthatta."* Noha a levél stílusa Béldi egyéb leveleihez képest teljességgel atipikusnak nevezető, lehetséges, hogy pusztán a majd' egy évet börtönben töltő ember szavai ezek, aki új szemmel nézte a természetet. A szöveg emellett azt is mutatja, hogy Béldi mennyire hangulatember volt, és hogy milyen nehezen leplezte az aktuális érzelmeit.

[1340] TML. VII. 367–368.

[1341] SzOkl. 6. 372–373.

[1342] TML. VII. 445. *„Az mi illeti, Uram, az én reám hozott commissióját D(aczó) uramnak, ójon Isten attúl, hogy Kegyelmedtűl arrúl én számat kérnék, azt vizsgáljam, hogy kire mint neheztel; különben én úgy hinnémén ma is, hogy eziránt tisztemnek tettem eleget, hogy megbántódásomat esmervén, kivántam Kegyelmed tanácsa s jóakaratja s atyafiságával élni. Azomban, hogy az mint tud nyilván fenyegetni ma is s mocskolni, úgy látom tagadatlan követi. Új úton, új szolgákon mit értsen, nem tudom s micsodás dolgaimat promoveáltam volna, én bizony reá nem emlékezem."*

[1343] EOE. 16. 61.

volt Kálnoky Bálint, Lázár István vagy Csáky László. Paskó Kristóf hivatásos portai következtében már az 1670-es évek elejétől túlterjeszkedett a számára adott politikai téren.

Bethlen Miklós megrettent a bebörtönzéstől, és ezután Nemes Jánossal, idősebb szövetségesével együtt igyekezett a hűségéről biztosítani a fejedelmet és Teleki Mihályt is.[1344] Emellett mindketten próbálták a Daczó és Bethlen Farkas Béldi elleni haragját és vádjait csillapítani, erre utal Bethlen Miklós Telekihez írt levele 1677. szeptember 28-án:

> *„Zabolára menő utamba Béldi urammal lévén szemben 20. Augusti, ő kegyelme discretusabb, hogy sem mint én előttem annyira kiterjeszkedjék; azonban úgy láttam, hogy a Daczó uram commissiója végett búsult inkább és annál is inkább, hogy azon dologról írván Kegyelmednek ex confidentia, Kegyelmed balra magyarázta volna. Én azaránt is officium Christiani amici praestiti; úgy is értettem azután Rédei uram leveléből, hogy egybe boronáltátok azt az írást. Az Isten is boronáljon, gyaluljon öszve benneteket, mert ha mind így megyen a világ, az mint most, bizony elveszünk miattatok nagy rendek miatt és az sok közküpü hazug, ember miatt, a kik magok alkalmatosságáért diffidentiát spargálnak naponkint az emberek között. Azután Béldi uramat nem láttam; kijövőbe Nemes János urammal sokat beszéllettem; noha az hadra el nem ment, de úgy látom, Kegyelmednek nem gonosz akarója; de az ő szava is csak az, hogy ha a sok ocsmány temondád meg nem orvosoltatik, bizony elveszünk. Más oly emberrel mostanság szemben nem voltam, hanem az szegény atyámmal; ott az sok panasznál és beteg nyögésnél egyebet nem hallottam."*[1345]

Bethlen János 1677 folyamán már jobbára folyamatosan súlyos beteg volt, míg végül 1678 februárjában meghalt.[1346] Volt egy kör, akik láthatóan kimaradtak az udvar körül szerveződő és Teleki vezető szerepét elismerő csoportból, ezek között voltak azok, akikről Bethlen az előbb említett levélben Telekinek is szót ejtett: *„az atyám házánál Sárpataki, Nemes János és az urak, Kapy, Béldi, Rédei uramék ott valának",* melléjük sorakozott fel Haller János és Csáky László, valamint sok olyan székely nemes, akik a széki elitek második, harmadik vonalában foglaltak helyet. Szilágyi Sándor az egész csoport szervezésében a központi szerepet Béldinek tulajdonította, amit én az általam eddig vizsgált források alapján nem

[1344] TML. VII. 393–394.

[1345] TML. VII. 505–506.

[1346] Bethlen János politikusi bölcsességét Apafi még akkor is becsülte, amikor már korábban az országgyűlés Erdélyt vesztő tanácsokkal gyanúsította meg. A nehezedő diplomáciai helyzetben azt írta Telekinek 1677 júliusában, hogy: *„Ezen dologról többnek nem irattunk, hanem Kegyelmednek, Bethlen János, Bánfi Sigmond, Kapi, Rhédei és Naláczi uraiméknak."* TML. VII. 399.

látok bizonyítottnak. Novemberre a Béldiék elleni indulatok már Teleki levelében is megjelentek, noha elsősorban ekkor Paskó Kristóffal szembeni ellenszenve érződik a november 8-án írt soraiban:

> *„Paschóra ki merné magát kisebb dologban is bízni? 3. Ha mit akarnának, olykor kezdették volna el, mikor az embereket csoportosabban szoríthatták volna öszve. 4. Nem volnának oly elszéledve az országban, ki együtt, ki másutt. 5. Lehetetlenségnek tartom, hogy felesen lehessenek; vajmi sok kivántatik ahhoz, az ki egy megállapodott fejedelmen fel akar adni. 6. Én úgy gondolom, úgy is hiszem, az kik afféle synatokban vadnak is, nem ő nagyságok, hanem egynehányan mi ellenünk akarnak moveálni, mi ellenünk tanácskoznak. Mindazonáltal engem megcsalhat vélekedésem és mivel non est sapientis dicere, non putaram, örömest úgy szólnék az dolgokhoz, hogy az rosszakat megelőzhetné ember. Mint lűn az dolog Bethlen és Béldi uramék alkalmatosságával, igen előttem viselem."*[1347]

A levél egésze nyíltan annak a feltérképezése volt, hogy a főurak közül kit tudtak maguk mellé állítani és kit nem. Ekkorra Kapi György pártállásával kapcsolatosan is kétségek merültek fel, míg Haller Jánost és Pált Teleki még megpróbálta maga mellé állítani.[1348]

Teleki éleslátására és szervezőkészségére jellemző, hogy a püspök, Tófeus Mihály meggyőzését és maguk mellé állítását is fontosnak tartotta, csakúgy, mint Bornemissza Anna támogatásának megnyerését.[1349] A székelységet mint haderőt

[1347] TML. VII. 565–566.

[1348] *„Már eddig Kapi uram beérkezett Brassóban. Kettő az dolog: vagy egy értelemben van amazokkal, kit én nem hihetek. Ha egy értelemben leszen, azt is kinyomozhatni és valóságos lévén az dolog, provideálhatni. Ha penig egy értelemben nem leszen velek, el nem bocsátják; úgy osztáng palást nélkül leszen az dolog… Sokat építek igen én Nemes János uram assecuratióján, ki az háromszéki atyafiak felől felele… Jovallanám Nemes János uramat oda hivatni, nám nem messze; ő kegyelmének az dolgot egészen értésére adni és ő kegyelmének parancsolni, cirkáltassa meg oda be az dolgokat. Sárpataki uramat is hivatni, vagy hiteles ember által az dolgokat értésére adni. Barcsai Mihály uramat is, tisztességes conventiót adván, meg kellene kötelezni, tetszését ezekben az dolgokban venni; ő kegyelme Keresztesi uram dolgát kicirkálhatná. Szebenben is az királybirónak, polgár mesternek dolgokat öcsém Székely László uram által értésekre adhatná ő nagysága, és elméjek hol jár, kitanulhatná. Kornis, Mikola uramékat is hivatván, meg kellene az dolgokat jelenteni; nagy böcsületnek tartanák, hűségekben erősödnének. Haller Pál, János uramnak is iratni kellene az dolgokrúl… Ha volna ki által, az brassai biró elméjét is meg kellene próbálni, hol és mint jár. Az székelységen Kornis, Bethlen Gergely, Nemes János, Daczó uramék lévén főtisztek, ő kegyelmeknek mindenikének realis affectióját hiszem lenni ő nagyságokhoz, nem hiszem, az székelységet semmire is vihessék… Györőfi uram által kitanulhatná ember Dániel István uram elméjét."* TML. VII. 567.

[1349] TML. VII. 567. *„Kegyelmetek együtt, Tofeus uramat is melléjök vévén, menjenek Gilányiné asszonyomhoz, oda hiván Toldalagi János uramat is, ő kegyelmének értelmét is vegyék és elsőben asszonyunk elméjét disponálván, urunkkal ő nagyságával fogadtassa fel Kegyelmetek, legkisebbet is Kegyelmetek híre nélkül nem cselekeszik, az dolgot főhopmester uram írása szerint jelentsék meg; az dolgoknak cirkálására mindenfelé küldjenek el."* Tófeus megnyerése ugyanakkor már valójában megtörtént, hiszen ő már Béldiék bebörtönzése előtt is Béldi ellen prédikált, és az udvari párt mellett tette le a voksát.

a belpolitikai küzdelmek eldöntésében Teleki is fontosnak tartotta, ezért nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a székelyföldin főtisztek közül többen az ő pártjukon legyenek. Béldi éppen azért tűnt veszélyesnek a számukra, mert a székely katonai vezetők második vonala támogatta.

Érdekes a levelei alapján Teleki vélekedésére rálátni abból a szempontból, hogy kit tartott veszélyesnek önmagára és a pártjára nézve, és feltűnő, hogy Csáky Lászlót jóval kevésbé gondolta annak, mint Béldit, jóllehet Csáky az egyik leghatározottabb támogatója volt az udvari párttal szembeni fellépésnek.[1350] Ugyancsak kevéssé érezte veszélyesnek Paskó Kristófot. Paskónak hatalma és vagyona, katonasága valóban nem volt, de képes volt elhitetni a főurak egy részével, hogy a portán kivételes befolyással bírt.[1351]

November folyamán Bethlen János még megpróbálta lecsillapítani a láthatóan egyre jobban szerveződő Teleki pártot, ugyanakkor a levele meglehetősen ironikusra sikerült, hiszen megemlítette, hogy mendemondák alapján szerveződött egy olyan koalíció, amelyben Kászoni Márton páter is jelen volt, noha ő bizonyosan nem volt az erdélyi református nemesség jóakarója:

> *„Keresden Bethlen Elek uram, noha ő kegyelme volt igen sulyos beteg (az mint hogy ma is nincsen egészségben), olyan hírt költének, hogy Bethlen Farkas uram halálos betegségére hivnák, noha Bethlen Farkas uram oly beteg volt akkor, hogy jól meg is kostolta az csipőst az odagyülekezett barátival; ilyen praetextussal Elek uram éjjel megindulván tizenkét lovon, Sz. Miklósra ment az bátyjához. Ott találta Bethlen Gergely uramat, Mikes Kelemen uramat; az mint az estve jöve arrúl is hírem, páter Kászoni uramat is. Mit és mi formán tractált, magok tudják ő kegyelmek, de Bethlen Elek uram későnek tartván, hogy maga vissza érkezhessék Keresdre, postán küldte szolgáját, ki által megparancsolta, hogy az bonyhai jószágbúl is, az keresdibűl is mentül felesebb puskást vegyenek fel, igen erősen őriztessék az keresdi kastélyt, mert Béldi Pál hadastúl indult meg ő kegyelmek ellen; másfelől Bethlen Miklós is más rendbeli haddal. Volt köztök olyan beszéd is, hogy feleségeket Szebenben költöztessék az reájok közelítő veszedelem előtt. Itt Keresden is futkosnak imide amoda puskaporért. Tegnap is hoztak egy vékányit. Ugyan tegnap az maga czigányival is mind csináltatta az vas golyóbisokat Bethlen Ferenczné aszszonyom. Azomban az puskások rendkívül való őrzése is meg van. Ezekben pedig az ő kegyelmek inventiójiban igaz egy szó sincsen, mert Bethlen Miklósnak nemhogy hada volna, de az maga szolgáin kívül az egész országban egy embernek sem parancsol; sőt az felesége*

[1350] TML. VII. 571. Teleki Mihály levele Rhédey Ferencnek 1677 novemberében: *„Csáki uram s Keresztesi uram hogy oly nagy dolgot véghez vihessenek, nem hiszem; Keresztesi uram penig hogy Csáki urammal megegyezhessen, nem hihetem. A mi nagyobb, Csáki uram talám nem bántaná sógorait."*

[1351] TML. VII. 576. *„Paskó ebsége volna kevesebb, csak több, nagyobb, ártalmasabb társai ne volnának."*

süléséhez közelítő állapotban lévén, még csak arra is nincsen alkalmatos helye, az hol megállapodhassék az pestis miatt, hanem én engedtem meg Bethlen Miklósnak, hogy ha akarja, ide hozza háza népét. Béldi Pál uram hada (ha volna is) in tanta locorum distantia hiszem nem járna az äerben, hanem az földön kellene járni; de ezt maga az dolog refutálja minden részeiben. Hanem könnyü által látni ezaránt az titkos fel(tett) czélt, úgymint ezt: az semmiből formált hadtúl tettetvén ő kegyelmek mintha igen félnének, kétség nélkül az udvar kegyes istenfélő elméjét akarják felindítani az ellen, az ki felől ezt az csudás hírt csinálták; hanem ha egyedűl az páter Kászoni uram interessentiája csendesítené az dolgokat, az ki nem tudom micsoda casusból talált odaérkezni az gyülekezetben. Kétség nélkül keresztény religiónknak igen jóakarója lehet."[1352]

Bethlen, mint akinek már nincs veszteni valója, mind Telekit, mind pedig Béldit az erdélyi református elit *„oszlopainak"* nevezte a levelében, és azzal kapcsolatos félelmeit fogalmazta meg, hogy az ellenségeskedés valójában az erdélyi reformátusságnak árt. Teleki végül maga is meggyőződött róla, hogy Bethlen Miklós kellően megijedt az elfogatásának köszönhetően, mintsem bármilyen szerveződésben részt kívánt volna venni: *„Bethlen Miklós uram ír nekem is egy levelet. Nekem úgy tetszik, ő fél inkább, mint sem legkisebbet is indítana; én egyátaljában nem gyanakodhatom hozzá."*[1353] Kapyval azonban a levelezése egyre ingerültebbé vált.[1354] A leveleinek tartalma és hangneme alapján elmondható, hogy Teleki ekkorra egyértelműen az udvari párt megfellebbezhetetlen vezetőjévé vált. November 20-án három közeli barátja, Bethlen Gergely, Mikes Kelemen és Székely László kereste meg levélben, és a levél egésze arról árulkodik, hogy az urak a politikai közhangulatot veszélyesnek látták, és Teleki irányítását igényelték.[1355] November folyamán az általános félelem olyan erőssé vált, hogy a székelyek felkelésének a híre terjedt el.[1356] Négy nap múlva Székely László egy újabb üzenetben sürgette Telekit.[1357] Bethlen Miklós egy november 25-i levelében azt állította, hogy elsősorban Mikes Kelemen, Bethlen Farkas és Székely László terjesztették a valótlan híreket, sok esetben a szolgáik által:

[1352] TML. VII. 580–581.

[1353] TML. VII. 583–584.

[1354] TML. VII. 586. *„Lelkem uram, csak kocódik Kegyelmed minden levelében. Bizony nem teszem én magamat vétkessé, hidd el Koma, mert én bizony nem vétettem Kegyelmednek s nem is vétek."*

[1355] TML. VII. 594.

[1356] TML. VII. 596.

[1357] *„Én Uram Mikes és Betlen Gergely uramékkal Pocstelkéről írtunk vala levelet, de azután sűrűn hozván az székelyek felkeltét, nem állhaték ott meg, hanem idejöttünk mind hárman. Betlen Farkas uram is majd beérkezik. Rédei uram után, Naláczi uram után is elküldtek, úgy Csáki uram is behódolván beérkezik."* TML. VII. 598.

> *„Mikesné asszonyom szolgája azt kérdezte tőle az asszonya szavával: hol hagyta az székely hadakat, hol hallotta híreket. Székely László uram szolgája meg ugyan azt kérdezte: Látta-e kegyelmed Bethlen Miklóst oda be Bodolán? melyre emez felelt: Én nem láttam, nincs is ott. Arra a szolga nagy zelussal: de Isten engem úgy segéljen, ott vagyon. Bethlen Farkas uram cselédi meg ismét azt mondták, azért kellett úgy sietni az uraknak, hogy én négy vagy öt száz lovassal jöttem, hogy felverjem. Ezek mind bolondságok."*[1358]

Akármilyen ügyesen vagy ügyetlenül próbáltak egymás előtt színlelni és rejtőzködni az erdélyi főurak, Bethlen Miklós meglehetősen jó helyzetértékeléssel írta ugyanebben a levelében Telekinek, hogy:

> *„Béldi uram szavára bizony harmad időn sem kelnek vala azok fel, ha mások is ne legyenek; ha Nemes János, ha Lázár István nem akarja, soha bizony Béldi uram csak maga hogy véghez vigye, nem hiszem; hogy penig bolondul olyan nagy dolgot kezdjen, azt sem hiszem, mert tudom, mely hihetetlen, mely félelmes cunctator ember; hanem attól félek, hogy már az ördög közinkbe tojván, igen meg ijed s úgy ha valami bolondságra fakad."*[1359]

A hírek folyamatosan székely hadak felvonulásáról szóltak, Szilágyi Sándor pedig, részben Bethlen Miklósra, részben pedig a tanúvallomásokra alapozva, egy átgondolt összeesküvés körvonalait vázolta fel.[1360] A levelezések, mint egodokumentumok és mint lehetséges eszközei a saját narratíváknak, a mások befolyásolásának, a rejtőzködésnek és színlelésnek, valamint a dezinformálásnak ennél jóval kevesebb tudatosságot mutatnak. Bethlen János ekkorra közel volt a halálhoz. A fia, Bethlen Miklós félt egy újabb bebörtönzéstől. Haller János, Bethlen János tisztelője és barátja óvatos ember volt. Apor Lázár pedig, akinek a tanúvallomása alapján számos, Szilágyi által említett mozzanatot ismerünk, azok közé tartozott, akik éppen elárulták a szervezkedést, sőt, őt rokona, Apor István igyekezett is kimenteni a megvádoltak és elítéltek közül, azaz érdekében állhatott a többiekre vallani. Nehéz tehát a valós összeesküvés szálait megtalálni, sokkal valószerűbbnek látszik egy olyan forgatókönyv, ahol néhány új vezetőjelölt igyekezett előtérbe kerülni és esetlegesen újjászervezni azt, amit Bethlen János elkezdett. Látható ugyanakkor, hogy azok, akik aktivizálódtak már nem voltak ugyanazok, és nem is ugyanazokért a célokért szerveződtek, mint korábban Bethlen. A kancellár Bethlen János egyik központi terve az erdélyi református

[1358] TML. VII. 599.
[1359] TML. VII. 600.
[1360] EOE. 16. 62–64.

elit megszervezése volt, aminek a katonai megtámogatását a székely főtisztségek megszerzésétől várta. Az ő szövetségi rendszerébe még Nemes János háromszéki főkapitány éppen úgy beletartozott,[1361] mint Béldi, sőt vele hamarabb létesített kapcsolatot azáltal, hogy 1667-ben a fia házassága révén azzal a körrel került rokonságba, amely a Székelyföldön Basa Tamás révén Barcsay Ákos régi hívének számított. Ilyen új belépő volt Csáky László,[1362] de valójában Kapy György is a körülötte kialakult politikai légüres térben döntött a csoporthoz való csatlakozás mellett. Csákyt az sodorta Béldi köréhez,[1363] hogy konfliktusba keveredett Bánffy Dénessel, és már annak elfogatásakor is Bethlen János mellett állt.[1364] A Bethlenek azonban kivonultak az események központi alakjai közül, és a leveleik inkább azt sejtetik, hogy tompítani próbálták a közeledő újabb konfliktust. Bethlen Miklós egyenesen arról írt Telekinek november végi, előbb már idézett levele végén, hogy tudomása szerint Béldi Pált és Daczó Jánost, akik ekkorra folyamatos háborúságban álltak egymással, Kálnoky János megbékítette.[1365] Teleki válaszlevele azonban azt sugallja, hogy ekkorra megszületett a döntés és elzárkózott az újabb közvetítési kísérletektől: *„Micsoda dolgokban legyenek némelyek oda bé foglalatosok, vagy csak rájok fogták, Isten s kinek-kinek maga lelke tudja; ha csak tized része igaz is, sok."*[1366]

Az bizonyos, hogy 1677 novemberének a végére Béldi Pál egyértelmű közellenséggé vált Erdélyben, akivel való találkozás után többen úgy érezték, hogy magyarázkodniuk kell. Ilyen volt Haller János is, aki Telekinek írta, hogy:

> *„Hallom, némely nem barátim engemet is bűzben kevertek azért, hogy Béldi uramnál voltam. Ha ez vétkes dolog, hirdessék ki, kinek szabad házához menni s kinek*

[1361] Nemes maga is fontosnak tartotta a református elitcsoport súlyának a megőrzését. Nem véletlen, hogy még 1678 januárjában is azt írta Telekinek, hogy *„csendes utakon való megorvoslását javallom az dolgoknak, mert félek, inter duos etc… Oh édes Komám uram félek én, sokaknak jövendölése s irása szerint vallásunk oppressióját mi magunk ne siettessük."* TML. VIII. 4–5.

[1362] Csáky László 1658-ban szökött apja akarata ellenére Erdélybe, megalapítva a család erdélyi ágát. MNL-OL P. 71. Fasc. 28. No. 67. és 68. Kálnoky Katával kötött első házassága rögtön a székelyföldi elithez fűzte az erdélyi kapcsolatrendszerét. A Csákyak erdélyi tevékenységéről lásd: Papp Klára. *Útkereső Csákyak az Erdélyi Fejedelemségben és a Magyar Királyságban:* Dáné Veronka – Oborni Teréz – Sipos, Gábor (szerk.). *„…éltünk mi sokáig ‚két hazában'…": Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 194–217.

[1363] Csákyt Cserei úgy jellemezte, mint aki már ifjan is nagyra vágyott. *„gróff Csáki László vadászatot szeretvén, sokat is praesumálván magának s neheztelvén azt hogy őneki nem igen adatik promotiója, noha Bánffi Dénesnél magát, maga itelete szerént, érdemesebb személynek tartana, hogy boszuságot tegyen Bánffi Dénesnek."* Angyal D. é.n., 9.

[1364] Papp Klára. 2012, 210.

[1365] TML. VII. 601. *„Az mely emberem Kaczáig ment volt, az hallotta Béldi uram embereitől, hogy Kálnoki Sámuel Daczó Jánost megbékéltette volna Béldi urammal és hogy Daczó Bodolán volt volna. Igaz-e, nem-e, ők tudják."*

[1366] TML. VII. 602.

nem, mert egyébaránt effélében akárki is megbotlik. Láttam, hogy az urunk kedvén beszélgetett ő kegyelmével; én ahoz képest szabados társolkodást gondoltam lenni, semmi tilalmat nem tudván arról."[1367]

A legtöbben úgy érzékelték még december elején is, hogy Béldi Pál magánjellegű konfliktusai álltak a feszültségek hátterében. Keresztesi Sámuel szerint *„sok rút elegy-belegy alkalmatlan hírek folytak az elmult napokban Betlen uramék s Béldi uram iránt, hogy egymás ellen mint igyekeztek volna"*.[1368] Keresztesi Bethlen Miklóshoz hasonlóan próbálta az udvari pártot meggyőzni arról, hogy Béldi nem alkalmas egy lázadás megszervezésére. Keresztesi Béldi egyre jobban elhatalmasodó köszvényét hozta fel indokul.[1369] Ha hihetünk Nemes János decemberi levelének, akkor nemcsak Telekiék féltek Béldi székely seregétől, de a székelyek is Teleki hadától, olyannyira, hogy Béldinek kellett az altisztjei által üzeneteket küldeni, amiben Teleki hadainak jövetelét álhírnek nevezte.[1370]

A Teleki levelezésből úgy tűnik, hogy december 19-re az udvari párt cselekvésre szánta el magát. A legszűkebb, belső kör mellett felsorakozott Kornis Gáspár és Macskási Boldizsár is, akik mind Háromszékre mentek, és a csíki és háromszéki mozgásokat figyelték. Lázár István, Petky István veje Béldi hívének számított, attól tartottak, hogy mellette felsorakozik az a csíki had, akik II. Rákóczi György és Kemény János mellett is kitartottak. Mikes Kelemen ekkorra a Béldi körüli csoporttal szembeni fellépés egyik legaktívabb tagja lett.[1371] Macskási Boldizsár ugyanakkor egy részletesebb levélben számolt be Telekinek arról, hogy Kornissal Nemes Jánosnál szálltak meg Hídvégen. December 19-én Csíknak, 20-án pedig Háromszéknek volt a székgyűlése. a háromszéki gyűlésen Béldi Pál is részt vett.[1372] Ekkorra már az udvari párt számára is világossá vált, hogy Paskó Kristóf portai segítséget próbált szerezni a Béldi körnek, valamint a szebeni szász politikai körökkel is szoros kapcsolatot épített ki. December 20-án a Nemes által írt jelentés szerint semmi rendkívüli szerveződés nem történt a székgyűlésen.[1373] Ezzel szemben 23-án Apor István úgy látta a székgyűlésen történteket, hogy:

[1367] TML. VII. 603.
[1368] TML. VII. 609.
[1369] TML. VII. 612. *„Nyavalyás Béldi uram felől mostan érkezett brassai ember azt beszéli, nemhogy Betlen uramék vagy valaki ellen igyekeznék, de igen nehéz betegségben fekszik, mégis mást hirdetnek az emberek."*
[1370] TML. VII. 613–614. *„ez órában érkezének mind magam szolgáim s mind oda be való becsületes emberek hozzám, kiktől értem, minemü rettenések voltanak oda be elsőben az felőlök költött hamis hír miatt, azután az innen kivül közökben ment hamis hírek miatt; mely az volt, hogy Kegyelmed az Kegyelmed hadaival megyen közökben, ki miatt nem kicsin rettenés volt köztök és többire sokak szekerek hátán voltanak, valamíg Béldi uram az vicékkel czédulát jártattatott az falukon, hogy semmi nincsen benne."*
[1371] TML. VII. 616–617. Mikes Kelemen levele december 19-én Teleki Mihálynak
[1372] TML. VII. 617.
[1373] TML. VII. 618.

„Mivel Kálnoky Bálint, Henter Mihály és János, Gerébek voltak expediált követek Háromszékről a végre, hogy mivel ad 5. Decembris hírdetett gyűlésében Csiknak jelen nem voltak az gyergyaiak és akkori confederatiójokat az csikiak és kászoniak adták volt csak magok neve alatt, kit most Gyergyó és confirmálna, mely meg is lőtt, melynek is continentiája nem egyéb, hanem hogy kegyelmes urunk méltóságát, hazánk és nemzetünk szabadságát minden útakon módokon együtt oltalmazzuk. Ez a színe, de az veleje az, hogy Kegyelmedet, Uram, Naláczi uramat, Székely László uramot mint veszthessük el; mert a bizonyos, hogy Kegyelmed az feltett czél."[1374]

A két ember gyökeresen eltérő helyzetértékelése jól mutatja, hogy míg Nemes nem látta jelentősnek a székelyek közti elégedetlenséget, és összeesküvés kitörésének a jeleit sem látta, addig Mikes, akinek érdekében állt nemcsak a székelyföldi vezető elitcsoporttal való leszámolás, de az is, hogy az ő bukásuk árán a saját karrierjét építse, a támadást szorgalmazta:

„Itt, Uram, bizony valóba szükség volt az bejövetel, mert az sok hamis hírekkel annyira eltöltötték volt az embereket az háromszékiek, hogy egészlen elhitették volt szegényekkel az mi kegyelmes urunknak portától való nagy haragját és ő nagysága megváltoztatását, Zólyomi megindítását, ő nagysága portán való embereinek lenyakazását; azt is, hogy Kegyelmed az franczia és több idegen hadakkal jő avégre, hogy fegyverrel is felvegye az székelyeket az magyarországi hadakozásra."[1375]

Lázár István az egyike volt azoknak, akikkel szemben Mikes Kelemen határozottan fellépett. Lázár a lehetséges támadások elől bemenekítette a családját Besztercére, ami lehetett a szervezkedés jele is, de az udvari párttól való félelemé is:

„Értettem udvarnál létemben olyan szót is, hogy olyan vélekedésben is voltak, hogy én olyan végre költöztettem vóna be feleségemet, gyermekemet Beszterczére, hogy az várasiaknak elméjeket fascináljam. Azt akarom, Uram, ha az mü kegyelmes urunk kételkedik bennem s Kegyelmetek, eskessék meg az egész várast ellenem s ha hagyott voltam is valakitől hozzá, vagy említést töttem volna is valakinek ezen mostani materiákról (kiben sem hírem, sem tanácsom nem volt), az váras piacán akasztasson bár fel ő nagysága. Hanem tudják böcsületes emberek, többi közt nagyobbik Toldalagi János uram és Keresztúri János uramék, micsoda rettenetes Istennek látogató ostora volt rajtam az pestis miá, minden jószágomból kiszorulván úgy annyira, hogy cselédestől sokáig más ember háta megett kellett laknom. Végre látván

[1374] TML. VII. 618–619.
[1375] TML. VII. 619.

feleségemnek is következendő nyavalyáját, úgy kellett bátorságosb és alkalmatosb helyre beköltöztetnem az pestis előtt cselédimet. Magam is benn lévén egy kevésség, urunk ő nagysága Katonában való jövetelét értvén, ő nagysága udvarlására menvén, onnan Puszta Kamarásig késértem ő nagyságát. Katonában hallván az ő nagysága méltóságos szavaiból az székelységen fenn forgó rossz híreket az insurrectiójok felől, kin is álmélkodással csudálkoztam, holott én bizony addig hírit sem hallottam. Udvartól visszatérvén, Baló László uram által jelentém az mü kegyelmes urunknak, hogy magam be akarok jőni itt való házamhoz az innepekre, ha mit fog parancsolni ő nagysága s ő nagysága kegyelmes annuentiájából jöttem volt be is, nekem semmit nem parancsolván ő nagysága; interim én még vagy negyed napig erkedi házamnál mulatván, mikor ide bejöttem, azelőtt már addig Csíkban az háromszéki követek eljárván, minden conclusumokat végbe is vitték, az gyűlést is régen peragálván, úgy értvén Daczó uram intimatiójából, mivel ő kegyelme is jelen volt az háromszéki conclusumban. Leginkább abban ütközvén meg, székünkbeli emberséges emberek is úgy concludáltak, sőt az mint fül heggyel értettem, erős reversalist is adott volna ő kegyelme oda, his interpositis conditionibus, hogy az csíki kapitánság és successivis temporibus az czikmántori jószág neki megadassék etc. Úgy volt-e, nem-e, én azt nem tudom… Béldi urammal pedig én, Uram, bizony hüttel confirmálom, az pünkösti gyűléstől fogva szemben nem voltam, sem szememmel nem láttam."[1376]

Az általános félelem elharapózott a főurak között. Keresztesi Sámuel 1678. január 2-án amiatt próbálta megvédeni magát, mert Szebenben járt, és az udvari párt Szebent Bethlen János pártja találkozóhelyeként tartotta számon.[1377] Ugyanekkor Bethlen János is levelet küldött Apafinak, nagyon hasonló tartalommal. Eszerint ő, noha nagyon beteg, olyan híreket hallott, hogy sokan őt sejtették több esemény mögött. Például, hogy Szebenben a találkozót ő szervezte személyesen, valamint, hogy ő állt a háromszékiek és a szászok közötti tárgyalások mögött is, csakúgy, mint Paskó portai machinációi mögött.[1378] Január 3-án Csáky László felesége, Bethlen Éva már arról írt Telekinek, hogy Béldit óvták attól, hogy az udvarba menjen, mert féltették, hogy ott baj érheti.[1379] Január 8-án Apafi úgy értesült, hogy Csáky László Háromszékről Csíkba ment. Ebből az egész udvari párt, Apafit is beleértve egy közeli támadásra következtetett, jóllehet Csákynak nem volt serege.[1380] Ugyanezen a napon minderről azt írta Nemes János, hogy:

[1376] TML. VII. 624–625.
[1377] TML: VIII. 3.
[1378] EOE. 16. 420–422.
[1379] TML. VIII. 7.
[1380] TML. VIII. 7–8. *„Ugy értjük bizonyosan, hogy Háromszékről Csikba Csáki László bément, hol is elhiszszük semmi jó dolgokat nem munkálkodik, melyhez képest Kgdnek kglmesen poroncsoljuk, úgy disponálja az hadakat, hogy mihelt ujabban poroncsolatunkat vészi felőle, mentest indulhassanak. Rédai Ferencz uramnak is írtunk,*

„Itt az dolgokat úgy nem látom, hogy ő Nagysága ellen insurgálni akarnának, mindazáltal mi vagyon az emberekben, Isten tudja. Csáki uram Bodolán vagyon ötvennégy lóval; ők vígan laknak."[1381]

Nemes ebben a levelében az események két legfőbb aktoraként Csákyt és Paskót jelölte meg, azt a hírt erősítve, hogy a környezetében sokan az Apafival szembeni portai retorziókat hangoztatták.[1382] Teleki maga is azt írta Naláczy Istvánnak, hogy – mivel a székelyföldi főkapitányok és főkirálybírók mind Apafi mellé álltak – a székelyek a főtisztjeik nélkül nem lázadnak fel.[1383] Teleki még ekkor is Béldit tekintette a készülő szerveződés egyik főszereplőjének, de az idő múlásával egyre többször említette Csáky nevét is, mint akiknek a hűségét biztosítani kell.[1384] Végül a székelyek gyűlése megfogalmazott egy levelet, ami nem volt egyértelmű, és panaszokat sorolt fel. Azt Nemes is úgy látta, hogy nem a fejedelem ellen íródott, de Nemes, valószínűleg óvatosságból, mégis megtagadta az aláírását.[1385]

Apafi teljesen ráhagyatkozott a hozzá érkezett hírekre, és ez teljes bizonytalanságot eredményezett.[1386] A legtöbb valós információt az a Nemes János szolgáltatta neki, aki maga a levelei alapján inkább az egész ügy elboronálásában volt érdekelt, nem pedig valamilyen harc kibontakozásában. Sajátos módon ekkor Apafi nem elsősorban Béldit, hanem Lázár Istvánt találta harciasnak, ami ismét csak azt mutatja, hogy Béldi koránt sem tűnt valamiféle fegyveres támadás főszervezőjének még Apafi szemében sem. A fejedelem 1678. január 13-án Telekinek írt levele elég pontosan érzékelteti a helyzetét:

„Mi soha el nem tudunk igazodni az mostani rossz fenforgó dolgokban, mert ha egy nap egyképpen hozzák az híreket, másnap másképpen, és ha egy helyről egyképpen hoznak valami oly dolgot, más helyről ellenkezőt hallunk. Prásmárt lévén Háromszéknek gyűlése, mit végeztek magok tudják. Onnét Nemes János uramhoz

hogy az dragonyokat oly dispositióban tartsa, hogy mihelt poroncsolatunkat vészi, mivel azok közelebb vannak, mentest jőhessenek."

[1381] TML. VIII. 8.

[1382] TML. VIII. 8.*Várnák Paskót, mert minden bizonnyal ők küldték el;… Mi lesz belőle, Isten tudja, itt bizonyosan úgy hiszik, az fejedelemnek rosszul van dolga portán."*

[1383] TML. VIII. 8. *„mind az öt székely főkapitányok ő nagyságának igaz hívei lévén, az királybírákban sem kételkedvén, rettenetes hiteket tévén Béldi uram is, hogy fegyverre erumpáljanak, alig hihetem, az gyűlés is, kit olyan kívántak, előttök levén, főtisztek nélkül nem hiszem fel is ülnének."*

[1384] TML. VIII. 8. *„nem ártana talán ő nagyságának Béldi uramnak is iratni jó declaratióval, megírván ő kegyelme felől való híreket, inteni az hűségre, securussá tenni az ő nagysága kegyelmessége felől ő kegyelmét. Csáki uramat sem ártana talán udvarhoz hivatni assecuratiót küldvén ő kegyelmének, ha eljűne, jó tisztességesen kellene látni, ha el nem menne, abbúl kilátszanék egészben dolga."* TML. VIII. 10.

[1385] TML. VIII. 11–12.

[1386] TML. VIII. 13–15.

számos követeket küldöttenek, kérvén azon elsőben ő kegyelmét, hogy nem tudjuk mit subscribáljon, ő kegyelme resolválván magát, hogy nem cselekszi és pirongatván is magok cselekedeteiről, mentették magokat, hogy ellenünk semmi feltett gonosz szándékjok nincsen, sőt készek hűségünk mellett életeket is letenni; azután kérték ő kegyelmét, hogy hozzánk való követséget vállalja fel, melyet hirünk nélkül ő kegyelme nem akarván cselekedni, poroncsoltuk, hogy vállalja fel. Béldi uram is kivánván ő kegyelmével való szemben létét, úgy hisszük ma szemben volt, az honnét is ide várjuk. Csikból érkezvén emberünk, kit is Lázár István uramért küldöttünk volt, poroncsolván ő kegyelmének hozzánk való jövetele felől, de micsoda mentegető levelet küldött ő kegyelme nekünk, im Kegyelmednek in specie odaküldöttük. Nekünk úgy tetszik, fejedelméhez nem rendes levél (az levelet visszavárjuk) noha az mint maga tudja Kegyelmed, mint resolválák magokat cziki híveink hozzánk való hűségekben, azután is egynehány ízben sergkengetvén őket hűségünkre, mindenkor engedelmes hűségeket igérték, de most úgy informáltatunk, hogy egyátaljában egy vagy két emberen kívül már ott mind benne vannak azon factióban, csak várnak azon poroncsolattól. Már mind ezekhez képest, noha örömest az országban lármát nem csinálnánk, mindazonáltal magunk becsületes híveinek életekre s az ország megmaradására is akarván vigyázni, ha különben ezt a tüzet meg nem olthatjuk, kételeníttetünk természet szerint való szelidségünk ellen is más mediumokat keresni annak lecsendesítésére, melyhez képest kegyelmesen és serio poroncsoljuk Kegyelmednek, disponálja úgy az magyar hadakat és ha úgy kívántatik, az lengyel hadakat is, olyan készséggel legyen, ha második poroncsolatunkat vészi, mentest indulhasson udvarunkban."[1387]

Lázár István, csíki főkirálybíró január 8-án írta Apafinak az említett levelét, amiben rossz egészségi állapotára és a felesége betegségére hivatkozva mondta le a fejedelmi udvarban való megjelenést, és emellett azt is állította, hogy Daczó János terjesztett róla valótlan híreket. Ismerve Daczó ekkori szerepét, ez az állítás részben egészen biztosan igaz volt, hiszen Daczó folyamatosan túlzó és Béldire, valamint Lázárra nézve terhelő üzeneteket küldött az udvarba és Telekinek is. Ennek ellenére Lázár István valóban sértett volt, talán éppen Daczó főkapitányi kinevezése miatt, amit – Petky István vejeként és a Gyergyóban őshonos család sarjaként – nyilván magának szeretett volna.

Azt, hogy január közepére teljes volt a bizonytalanság, jól szemlélteti Naláczy István Telekihez írott levele, aki maga is arról számolt be, hogy Nemes János és Mikes Kelemen levelei számára érthetetlenek voltak, Daczó János pedig azt

[1387] Két nap múlva, január 15-én viszont már úgy fogalmazott a fejedelem, hogy: *„úgy látjuk, háromszéki híveink csak nem akarnak csendesedni, melyet megláthat Kegyelmed Nemes János és Mikes Kelemen uramék levelekből."* TML. VIII. 17–18.

állította, hogy csíki kapitányként retteg a székbe betenni a lábát.[1388] A háromszékiek prázsmári gyűlésén végül Nemes Jánost kérték fel a székelyek, hogy közvetítsen köztük és a fejedelmi udvar között, de ekkor sem látható Béldi vezető szerepe, vagy akár csak olyan momentum, ami arra utalna, hogy ő fegyveres felkelést kívánt előkészíteni.[1389] A közvetítésről Nemes január 19-én számolt be részletesen Telekinek:

> *„[…] mint egy mediator volnék az szék küldvén urunkhoz ő ngához ilyen punctumokkal:*[1390] *1. Most is veszik eszekben, hogy nem szünnek a vádlók ő kglmeket méltatlanul vádolni, kiben nem vétkesek. 2. Igíri ő nga orvoslását, kiben nem is kételkednek, de az modalitást más képpen nem látják, hanem ha ő nga az gyűlés helyén praesens nem leszen és az hadakat ő nga nem amoveálja, mert másképpen senki nem merné ki is mondani meg bántódását, tévén fel, az harmadik esztendőben az novemberi gyűlésben mikkel fenyegették őket. 3. Számos esztendőktől fogván vádoltattak ő kglmek, mind eddig is sem személy szerint senkiben, sem közönségesen senkiben hűségtelenséget ő nga nem tapasztalt, kihez képest securus lehet ő nga az ő kglmek hűségében. 4. Az helytelen panasz miá szintén utolsó romlásra jutott ez az haza, azért annak idejében az vádlók ne legyenek bírájok. Ezeket én proponáltam. Ugy látom, az mi kegyelmes urunk ő nga minden rendes dolognak el követője lenne, de félek rajta Farkas Pálként túl vagyunk azon, mert Paskó az kapucsival vasárnap érkezék bokor estvén; már ez mit hoz, nem tudatík. Egyéboránt én is, édes Komám uram, minden rendes dolgokat csendes úton szeretnék csendesíteni, a mint ő ngának s mind az uraknak meg mondottam s úgy látom, arra is hajol dolgok, csak az kapucsi ne rontsa el."*[1391]

Teleki egyik levelében az a teória is megjelent, hogy Béldi és veje, Wesselényi Pál együtt kívántak a fejedelemre vagy a fejedelmi udvarra támadni, ez viszont, a két ember közötti folyamatos konfliktusokat ismerve, nagyon valószínűtlen.[1392] Ekkorra az a helyzet állt elő, hogy Wesselényi és Béldi együttes megvádolása jelentős teret nyithatott volna Teleki számára a bújdosókkal kapcsolatosan és az erdélyi belpolitikában is. Ezt ő remekül érzékelte, ahogyan az ekkor általa írtak bizonyítják:

> *„[…] nem kér Veselényi Pál uram passust, szélytében szállítja az Szilágyban az hadakat; olyat mondott böcsületes embereknek nem régen ő kglme, urunk ő nga s én csak*

[1388] TML. VIII. 18.
[1389] TML. VIII. 22.
[1390] EOE. 16. 65.
[1391] TML. VIII. 32–33.
[1392] TML. VIII. 23. Teleki Mihály levele Naláczy Istvánnak 1678. január 18-án.

biztatjuk, de ha Béldi uram dolgában elő mehetne, vagy maga, vagy más mentest közikben menne, dolgokhoz látnának. Bizony még is ha Veselényi Pál uram leszen az director, félek, kárunkkal ne érezzük meg. Én úgy hiszem, a portán is, kivált ha Kapi uram egyet ért velek, azzal fogják ő ngát vádolni, hogy urunk csak szóval tartotta eddig az magyarországiakat, de az németnek favorizál."[1393]

A teljes bizonytalanságba változást a Nemes által is emlegetett kapucsi basának és Paskó Kristófnak a Bukarestbe érkezése hozott, amiről Székely László tájékoztatta Telekit.[1394] Székely úgy értesült, hogy Paskó Teleki Mihály elfogatása ügyében szervezkedett. A levelében Lázár Istvánt, Apor Lázárt és Kapi Györgyöt nevezte meg a szervezkedés tagjaiként. Ő már egyértelműen Paskó megöletéséről írt, valamint arról, hogy Daczó Jánosnak Csíkszéket, míg Bethlen Gergelynek Udvarhelyszéket kellett fegyverbe szólítania.[1395]

Összegezve, január végére az udvari párt egy olyan forgatókönyvet vázolt fel, ami szerint Béldi Pál a veje révén kapott volna katonaságot, míg Paskó Kristóf a portán szervezkedett volna Apafi vagy az udvari párt ellen. Ez az egész történet azonban sok ponton homályos, például január folyamán Béldi újra betegeskedni kezdett.[1396] A betegség ugyan az esetek többségében kiváló indokul szolgált a főuraknak a kötelezettségeik el nem végzésére vagy bármiből való kimaradásra, azonban Béldi esetében több forrásból tudjuk, hogy szamosújvári bebörtönzése idején a köszvénye súlyosbodott, ami ettől kezdve folyamatosan gyötörte. Tehát továbbra is kérdés, hogy Béldi képes volt-e arra, amit később vádként megfogalmaztak ellene: az egész összeesküvés koordinálását, irányítását képes volt-e végezni. Mellette azonban többen zúgolódtak. Paskó komoly aktivitást mutatott, a háromszéki és csíki székelyek tele voltak sérelmekkel, amikre megoldást vártak, ám valójában egyetlen levelezésből sem sikerül összerakni egy jól szervezett összeesküvést, inkább csak bátortalan kísérleteket, sokszor jobbára egy-egy megvádolt csoport ártatlanságának az igazolására. Emellett egyre világosabbá vált, hogy az udvari párt a székelyföldi főtisztek legtöbbjét maga mellé állította, ezért is lépett be Teleki leveleiben egy másik lehetőség, hogy Béldi a veje révén szerzett hadsereggel kívánt támadni. Erre azonban jelenleg nincsen bizonyítékunk, és a két ember közötti folyamatos konfliktus miatt is kétséges, hogy sikerült volna-e megszervezni. Paskó portai tevékenységéről Bethlen Miklós úgy tudta, hogy

[1393] TML. VIII. 25.
[1394] TML. VIII. 28–29.
[1395] „Mi azon vagyunk, ha Paskó idejű Fogarasban, eloltsuk láb alól, többször vissza ne menjen, ha lehet Daczó János elmene ínent, hogy felvegye Csikott, Bethlen Gergely Udvarhelyszékett s ide hozzák."
[1396] EOE. 16. 427–428. Bánffy Zsigmond levele Béldi Pálnak 1678. január 14-én

Telekit vádolta meg,[1397] és ebben a kérdésben sokan értettek egyet vele ekkorra, köztük Bethlen János és Miklós, Kapy György, Béldi Pál, csakúgy, mint Csáky László, sőt Lázár István köre, és Haller János is. Ennek ellenére ekkorra már sokan óvatosabbak voltak annál, hogy egy nyílt összeesküvésben részt vegyenek. Végül Paskó Konstantinápolyban a bujdosók támogatásával vádolta meg Telekit. Ekkor Kapy a fejedelem követeként járt a portán,[1398] Paskó pedig magát a három nemzet küldöttének tekintette. Ezen a ponton valóban eldőlt, hogy az addigi bizonytalan elégedetlenségből egy rendkívül rosszul szervezett ellenzéki megmozdulás alakult, ami immár a porta elé került, így, Nemes János minden próbálkozása ellenére, már nem lehetett elsimítani. A székelyföldi altisztek különösen aktívak voltak,[1399] csakúgy, mint Csáky László. Szilágyi szerint Béldi Paskóra várt. Az bizonyos, hogy január 28-án megindultak a fejedelmi hadak, és az ellenzéki főurak közül többen Havasalföldre menekültek a várható elfogatás elől. Apafi mindezt úgy írta le, hogy:

> *„Paskó Christophnak kijövetelitől fogva mint folytanak légyen az idebe való dolgok, sok szóval declarálnunk nem szükség, elég az mi mind Kapucsi elérkezése után s mind előtte egy nehány rendbeli assecuratiót küldöttünk Háromszéki atyafiaknak mind közönségesen s mind személy szerént azoknak, kik véllek egy értelemben voltanak, de sokszori hittel való írásunk s obtestátiónk mind nékünk s mind az uraknak ő kegyelmeknek semmit nem fogván, kételeníttettünk vala bizonyos számú hadainkat fellázadott Háromszéki atyafiaknak lecsendesítésére küldeni; melyre nézve Béldi, Csáki, Domokos Tamás, Apor Lázár, Paskó Christoph, Kálnoky Farkasék Havasalföldében általmentenek,"*[1400]

Végül az Apafi által említettek mellett a menekülők között volt Belényi Zsigmond és Kálnoky Farkas helyett Bálint, de mint látható, a csoportban jelentős számú székely nemes volt, Béldi mellett Damokos Tamás, Kálnoky Bálint és Apor Lázár is. A történet a szervezetlenség és a bizonytalanság látszatát kelti, ami Béldi vezetői alkalmatlanságát éppen úgy mutathatja, mint a csoport tagjainak eltérő érdekeit. A menekülést követően látható először az, hogy Béldi az egész csoport vezetőjeként[1401] tűnt fel, amikor tárgyalni próbált a fejedelemmel.[1402] Az ekkor látható viselkedés, a hazatérés feltételei azt mutatják, hogy Béldi nagyon

[1397] TML. VIII. 48: *„Úgy hallom, Paskó a portán nem urunkat, hanem kiváltképpen Kgldt vádolta és a török annak igazítására-e vagy csendesítésére, vagy mire (mert ez új processusnak én titulust nem találok) jött."*
[1398] EOE. 16. 67.
[1399] EOE. 16. 70.
[1400] TML. VIII. 49.
[1401] EOE. 16. 438–439.
[1402] EOE. 16. 72.; TMKÁO V. 493.

bízott abban, hogy Paskó portai kapcsolatrendszere révén eléri a célját, és Apafi megszabadul attól az udvari párttól, akik a megelőző években már éppen elég közel kerültek a fejedelemnél ahhoz, hogy inkább azokban bízzon, mint abban az ellenzéki csoportban, akikkel kapcsolatosan állandóan az udvar elleni szervezkedésükről hallott híreket.[1403] Béldi hadainak létezéséről is teljesen eltérő információk keringtek, ám Telekinek február másodikán Naláczihoz írott levele elég beszédes e tárgyban: *„Tökéletesen elhidgye Kgld, ha én ki nem jöttem volna, lett volna hada Béldi Pálnak és bizony innet utól is kerültek volna meg bennünket."*[1404] Később, március 2-án Teleki ismét ezt írta: *„Veselényi uram mindenkor ellent tartott; sőt ha valósággal nem is (de köz hirrel Béldi uram segítségére igyekezett), minthogy az hadakat reá nem vehette."*[1405] Tehát sem a székelyföldi, sem pedig Wesselényi seregei nem álltak Béldi rendelkezésére, annak ellenére sem, hogy erről, mármint bizonyos számú sereg létezéséről még Bethlen Miklós is említést tett az önéletírásában.[1406]

Béldi sértődöttsége és Telekivel szembeni dühe a leveleiből bizonyosnak látszik, az azonban nehezen szétszálazható a levelezések sokszori átolvasása után is, hogy Béldi mennyire volt eszköze mindazoknak, akik az ő rangját, tekintélyét és haragját kívánták felhasználni a saját érdekeik érvényre juttatásához. Míg ugyanis a Bánffy Dénes elleni fellépés megfelelően szervezett volt, olyannyira, hogy Teleki Mihály sem tudott ellene tenni, csak csatlakozni hozzá, és menteni próbálni amit lehet, addig Bethlen János betegeskedése és Bethlen Miklós óvatossága után új ötletadók jelentek meg Csáky vagy Paskó személyében, valamint a székelyföldi második vonal tagjai közül, akik nem rendelkeztek olyan stratégiai képességekkel, mint az öreg Bethlen kancellár. Béldiről pedig kiderült, hogy a kapcsolati hálója, mint ezt később bővebben is kifejtem, nem elég feszes, nem eléggé hozzá kötődő, így nem volt képes mozgatni azt. Az látható, hogy 1677 végén és 1678 elején többen is Béldire tekintettek olyanként, mint aki a vezetőjévé válhat egy, az udvari párt ellen szerveződő akciónak, és megtorolja azokat a sérelmeket, amiket ekkor többször felemlegettek. Az 1677 októberében született *„szövetkezés"* szövege elsősorban azt emelte ki, hogy többen vészelyeztetik a belső békét, és ők ezt megvédendő szövetkeztek.[1407] Az aláírók azonban látványosan kevesen voltak, az első helyen pedig nem Béldi, hanem Csáky László neve szerepelt, mellettük pedig három, a székelyföldi elit alsóbb rétegeihez tartozóé, Damokos Tamásé, Apor Lázáré és Mihálcz Mihályé. Ez utolsó ráadásul sepsiszék alkirálybírája volt, ami a széki főtisztségek között a legkevésbé rangos

[1403] TMKÁO V. 510.
[1404] TML. VIII. 53.
[1405] TML. VIII. 91.
[1406] Bethlen M. 1980.
[1407] EOE. 16. 403–404.

pozíciónak számított. A felsoroltak mellett többen is szimpatizáltak ezzel a körrel. Ilyen volt Kálnoky Farkas[1408] vagy a Cserei testvérek is. Ezek a levelek azonban nem elsősorban a hadra kelésről szólnak, hanem az esetleges támadás elleni védekezésről. Cserei György például Brassóban igyekezett hírekhez jutni Teleki esetleges hadmozdulatait illetően.[1409] Cserei György január 27-én arról értesítette Béldit, hogy a katonái a fejedelmi hadak hírére elszökdöstek. Sokan úgy értelmezték, hogy ez egy felkelésre készülő had lett volna, azonban a szövegekben elsősorban a *„vigyázás"* kifejezés és ennek a szinonímái szerepelnek, ami itt is inkább a védekezésre való felkészülésre utal.[1410] A Háromszék közössége által fogalmazott, a fejedelemnek, majd a fejedelemasszonynak címzett beadvány szövege is a hamis vádakkal szembeni védekezést hangsúlyozta.[1411] Mindazonáltal feltehető, hogy többen kívánták volna egy Teleki ellen szerveződött had élén is Béldit látni, ám az ebben az ügyben született levelek alapvetően kis létszámú, semmiképp sem jól szervezett csapatokat említettek, amik nem voltak elégségesek semmiféle felkelés végigvitelére. A fejedelem így könnyű szerrel átvette az események irányítását, és a korábbi látványos bizonytalanságot követően rövid határidővel országgyűlést hirdetett Béldi és társai ügyének[1412] megtárgyalására,

[1408] SzOkl. 6. 373–374.

[1409] SzOkl. 6. 378–379.: *„azért szükség volna az vigyázás"*

[1410] SzOkl. 6. 382–383. *„Akarám uram kgdnek értésére adni: bizonyosan hozták, hogy Szentpéteren és Somboron feles hadak vadnak, ez az mi földünk futó félben vagyon, hogy hallják azokot ott lenni, ezek, kik egy nehányan vadnak, szöktön szöknek, mi haszna ezekkel itt nyomorgani, ha kgdnek tetszik én hanemha házamhoz megyek, onnan is tudok úgy vigyázni, mint itt, mert ezekkel nem is tudok strásáltatni is."*

[1411] EOE. 16. 407. *„Nagy fájdalommal és szübeli keserűséggel értettük volt kglmes urunk elsőbben csak fülhegygyei, de annak utánna sűrűséggel jővén közinkben, hogy némely ártalmas emberek és nem jóakaróink Xgod méltóságos füleit terhelték volna olyan alkalmatlan hirekkel, melyeknek csak kigondolásától is isten oltalmazzon bennünket, hogy mi köteles hűségünkről elfeledkezvén, Xgod ellen rebelláltunk volna. Nem is csudálhatjuk teljességesen kglmes urunk, mert efféle formált hirekkel tavalyi esztendőben is bennünket sok úttal Nagodnak kedvetlenségében hoztanak, és méltatlanul vádolni nem sziintenek, melyért semmi animadversiót nem vévén, ma is veszedelmünkre igyekeznek, és minden félelem, szégyen nélkül Ngod méltóságos udvarát afféle koholásokkal inficiálni nem átalják; bizonyítjuk az élő istennel, ki előtt semmi titok nincsen, hogy ez mint tavaly is, úgy mostan is Ngod méltósága ellen való motust nem vöttünk eszünkben, sőt valamint az Ngod fejedelmi székének erősítésére, szegíny, romláshoz közelítő édes hazánk békességének stabiliálására feltalálhatunk, abban életünk fottáig fáradozó igaz hívei vagyunk és leszünk Ngodnak, hazánknak.*

Könyörgünk igen bizodalmas alázatossággal Ngodnak, ha mi suspiciót Ngod méltóságos elméjében efféle hírek nemzettenek volna, fejedelmi szokott kegyelmessége szerint tegye le, és mivel már efféle vádiások ellen, úgy látjuk, semmi orvosságot egyebet nem találhatunk az haza törvénye szerint való médiumoknak elkövetésinél, ártatlanságunknak kijelentéséjért Ngod nehézségét ne érdemeljük, assecurálván igaz keresztényi hütünk szerint Ngodat, nem egyebet, hanem Ngod méltóságának és édes hazánknak megmaradására vigyázunk abban is, sőt hogy ennyi számú mind Ngod és boldog emlékezetű praedecessori mellett való hív szolgálatunknak legyen méltó tekénteti, mintsem ez haza békességét rontó, felforgatni ügyekező ártalmas embereknek vádlásoknak, kiért istent ő fge Ngodat szerencsés országlással boldogítsa, szivünkből kévánjuk."

[1412] Ekkorra egyértelműen Béldit tekintették az egész fő szervezőjének. Az országgyűlés meghívó leveléből ez világosan látható, noha azt is megjegyezték, hogy az egész mozgalom valójában Paskó portai akciójának a következménye volt: *„[…] rendeletlen és ez haza szabadságát rontó követséget hordozott legyen Páskó*

február 15-re.[1413] Eközben Kapy György a portáról hazaküldte azt a Vajda Lászlót, akit Apafi a Paskó által mondottak ellensúlyozása céljából küldött követként, így Kapy is az ellenzék tagjai közé került. A Fogarasban megnyílt országgyűlésen öt pontot tárgyaltak, melyek közül az első egy portai követség felállításáról döntött. A követség összetétele jól mutatta a közelgő elitváltást[1414] a székelységen belül is.[1415] A mindaddig tisztséget nem viselő Mikes Kelemen lett a követségben a székelység képviselője.[1416] A második pontban Kapyt, aki eredetileg a portai adót szállító főkövet volt, megvádolták Paskóval való összejátszással, majd pedig kezdetét vette a teljes elitcsere. Mivel az országgyűlés megnyitása előtt két nappal halt meg Bethlen János kancellár, a helyére Bethlen Farkast, Teleki Mihály és Mikes Kelemen barátja került. Ezzel a korábban a református elitcsoport szervezője és támogatója is sírba szállt. A székelyföldi elit országos szerepvállalása mindazonáltal ekkor még nem csorbult jelentősen, ugyanis a fejedelmi tanácsba beválasztották az addig kiegyenlítő szerepet játszó Nemes Jánost, Daczó János, Petky János és Daniel Mihály pedig az ítélőtábla tagjai közé került. Mikes Kelemen az ítélőmesteri tisztséget kapta meg.[1417] Az elitváltás egyértelmű jele volt, hogy Bethlen János temetésén az erdélyi elit nagy része nem mert részt venni, noha a fejedelemség kancellárja volt.[1418] Bethlen János nagy hatása és a Béldihez köthető pártban betöltött szerepére utal, hogy a halála után Apafi megvádolta az özvegyét is az összeesküvésben való részvétellel, férje támogatásával.[1419] A felekezeti arányokat tekintve jól látható, hogy az Apafi-kor elején érzékelhető református székelyföldi elitcsoport befolyása

és minemű gyümölcse lett légyen odavaló fáradozásának. azt is mindenfelé kibocsátott Írásunkból megérthette ; továbbá midőn minden istenes utakon módokon abban igyekeznénk, hogy ez közönséges veszedelmet siettető zűrzavarokat mentül rendesebben leszállíthatnék, öt rendbéli részönkről és tanácsúr híveink részekről is kétrendbeli hittel tett assecuratoriánkkal semmiképen nem bírhatók arra némely nyughatatlan embereknek elméjét, hogy csendes útonmódon való eligazítására, megbántódásoknak mindkét részről való fegyver letételével közönséges országgyűlésére elül jönnének, hanem más ártalmas utat forgatván elméjekben, Havasalföldében egynéhányan által állottanak, elvivén egynehány személt magával Béldi uram ötig-hatig valót, vele egyetértőket, kik hihető ez szegény hazának nem békeségének megszerzésére, vagy megromlott szabadságának színes helyben állítására igyekeznek, sőt ha isten reá bocsátja, félő, utolsó romlást és veszedelmet ne hozzanak. Mindezekre és egyéb sok szükséges okokra nézve kelleték kegyelmeteknek közönséges országgyűlését promulgáltatnonk." EOE. 16. 431–432.

[1413] EOE. 16. 72.

[1414] TML. VIII. 84. Tholdalagi János levele Telekinek: *„Az követek is hétfőn vagy kedden megindulnak, úgy mint Bethlen Farkas, Mikes Kelemen Szilvási Bálint úramék és egy szász."*

[1415] TML. VIII. 83–84.

[1416] EOE. 16. 73.

[1417] EOE. 16. 75.

[1418] TML. VIII. 94. *„Én, Uram, szegény Bethlen János uram temetésére kéredzettem. Vasárnap temetik, de senki derék ember nem leszen."* Macskási Boldizsár levele Teleki Mihálynak.

[1419] SzOkl. 4. 318–321.

és aránya csökkent,[1420] még akkor is, ha Nemes, Daczó és Daniel Mihály nem voltak katolikusok. Mikes Kelemen ugyan ekkor még nem tudott székelyföldi főtisztséget szerezni, de a megbízatásai és a szerepvállalása már azt sugallta, hogy mind az országos, mind a lokális elitben sikerült előre jutnia. Ráadásul a Telekihez és Bethlen Gergelyhez fűződő szoros barátsága eleve biztosította a helyét az informális udvari elitben is. Petky István fiának, Petky Jánosnak az ítélőtáblába kerülése emellett egyértelműen egyfajta hatalmi restaurációs lépést mutat, azaz a II. Rákóczi György idejében kialakult székelyföldi katolikus elit megerősödését. Teleki generálissá választása egyértelművé tette, hogy az ő érdekcsoportja vette át a 70-es évek végére az erdélyi politika irányítását.

A felekezetváltás

A katolikus Béldi Kelemen árváit református főurak vették körül, ráadásul a református ortodoxia nagy híveként számontartott I. Rákóczi György fejedelmi iskolájában tanult testvérével együtt. Nem tudni, hogy mikor, de a testvérek felekezetet váltottak és reformátusok lettek, méghozzá öntudatos, felekezetüket támogató reformátusok. A leginkább Béldi Pál és az unitárius férje mellett is református vargyasi Daniel Ferencné Béldi Judit felekezethűségét tudjuk dokumentálni. Unokája, az emlékirat író Daniel István így emlékezett rá:

> *„ […] az én elől dicsért nagyanyám Béldi Judith, az igazhitű (orthodox) [református] vallásnak egyik nevezetes asszonysága, az én szülőmet, a midőn még életben volt, gyakran intette, hogy engem, az ő magzatai közül a legkisebbet engedne által neki az igazhitű vallásban leendő nevelésre; de midőn süketnek énekelne, az én nagyanyám valóban prófétai szellemmel előre megmondotta, hogy el fog jönni az az idő, a melyben egykoron a reformátusok igazhitű vallása ebben az ő házában nyilván fog vallódni. A mely Isteni jövendölés, működvén bennem, és egyben az én nagybátyáim között, az Isten kegyelme és hathatós teljessége aztán végzetszerűleg be is teljesedett.”*[1421]

Béldi Judit 1639-ben ment feleségül vargyasi Daniel Ferenchez,[1422] aki 1660-ban meghalt. Béldi Judit ezt követően özvegyként Vargyason élt, és átvette öccse, Béldi Pál lányának, Zsuzsannának a nevelését.[1423]

[1420] Rhédey Ferenc március 4-én úgy fogalmazott ezzel kapcsolatban, hogy *„szánom vallásomat”*, ami jól mutatja, hogy a kortársak is érzékelték a református elit visszaszorulását. TML. VIII. 96.
[1421] Vargyasi Daniel. I. é.n.
[1422] Szádeczky Lajos. A vargyasi Daniel család. *Erdélyi Múzeum.* 13. Kolozsvár, 1896, 157.
[1423] Bethlen M. 1980.

Béldi Pál és bátyja is a Bethlen Gábor és a Rákócziak alatt magas színvonalon működő fejedelmi iskolában tanultak olyan nagyszerű tanárok kezei alatt, mint Keresztúri Bíró Pál.[1424] Könyveik is voltak szép számmal, és Béldi Pál sosem mulasztotta el támogatni az erdélyi református egyházat. 1665-ben, miután a fejedelem befogadta az elüldözött sárospataki kollégiumot és a Schola aulica Enyedre költözött, a főurak adományokkal segítették az újonnan létesült enyedi iskolát. Az adományozók között Béldi a hatodik helyen volt Bethlen János, Bánffy Zsigmond, Zólyomi Miklós, Kemény Zsigmond és Kapi György után.[1425]

Czeglédi István kassai református lelkészt ő is támogatta, olyannyira, hogy Czeglédi azt írta Telekinek erről, hogy Bornemissza Annától és Bélditől kapott 100-100 forintot, Kapi Györgytől pedig 40-et.[1426]

A fiait az enyedi kollégiumba küldte és gondot viselt a neveltetésükre. 1672-ben szigorúan megfeddte a nagyobbik fiát, Kelement, amiért az túlzottan költekező volt.[1427] 1676 februárjában Dávid fiát rótta meg azért, mert nem tanult elég jól, emellett pedig imakönyvet és magyar nyelvű bibliát is küldött neki.[1428] Ekkor Dávid nem Enyeden volt, hanem Bodolán, ami azt jelentheti, hogy ekkor magántanárt fogadott mellé. A magántanítóra később is történt utalás Apafi Mihály egy utasításában, amelyben a börtönben lévő Béldi Pál fiának, Dávidnak engedélyt adott arra, hogy a tanítójával Bodolára bemenjen.[1429]

Béldi Pál fogságáról és a fogság alatti hitgyakorlatáról csak elejtett megjegyzéseket ismerünk,[1430] amik azt az elmélyült hitéletet mutatják, ami a korban sokakra jellemző volt. Noha ez a viselkedés a börtönben lévők sajátja volt,[1431] a szabadulás utáni naplórészletben is szinte túlteng a kegyes fordulatok sokasága. Nyilván nem csupán szokás, de mélyen megélt valóság volt a számára, amit a hazatéréséről írt, hogy *„Uzonban érkezvén estve felé, szállottam le az templomban és onnan az imádság után mentem az szállásra házamhoz. Úr Isten áldj meg jóvóltodból és [légy segítséggel] éltemben hozzám, oltal(mazzál)”*.[1432]

[1424] Dienes Dénes. *Keresztúri Bíró Pál (1594?-1655)*. szerzői kiadás, Sárospatak, 2001.

[1425] EOE. 14. 99–100.

[1426] TML. V. 105. Czeglédi István levele Teleki Mihálynak 1670. március 13-án. *„De nem az ecclesiának conferálták ő nagyságok, hanem a kijövendő könyveknek nyomtatására adták, mely könyvnek már ki nyomtatására harmincz forint hiján kétszáz forint adatott én tűlem.”*

[1427] Deák F. 1887, 74.

[1428] SzOkl. 6. 355.

[1429] SzOkl. 6. 361–362.

[1430] *„[…] ekkor hallotta a még gyermek Cserei Mihály, hogy az öreg Béldi búsan énekelte a zsoltárokat; a »Kegyelmezzmeguramnékem Mert az ember üldöz engem« kezdetű zsoltárt minden este énekszóval mondta el.”* Deák F. 1887.

[1431] Tóth Zsombor. Börtönirodalom: egy hiányzó kora újkori magyar hagyomány? *Börtön, exilium és szenvedés*. Reciti Kiadó, Budapest, 2017, 11-50.

[1432] SzOkl. 6. 371.

Béldi Pál fogságban, kézel írott végrendelete tökéletes lenyomata a főúr vallásosságának.[1433] A végrendelet elején álló hitvallásos rész jóval bőségesebb az átlagosnál még akkor is, ha nem egy házi prédikátora, hanem saját maga fogalmazta. A szövegen érződik Béldi egyéni stílusa, és mély hite is:

> *„És mivel hogy bizonyosabb is nincsen az halálnál, de annak idejénél bizonytalanabb is nem lehet, ellenben mert az mint Idvezitőnk is mondja: (Vigyázzatok mert nem tudjá(tok) mely órában jő haza az cselédes gazda) szükség azért embernek lelkét Istenéhez készíteni és halandóságát, világi változását szem előtt viselni.*"

A szöveg nagyon hasonló a kor megszokott formuláihoz és mégis egyéni, benne van Béldi egész személyisége. Különösen a következő mondatokban, amelyekben az ellene felhozott vádakkal szembeni ártatlanságát fogalmazta meg:

> *„És te tudod egeknek Istene, hogy tiszta az lelkem, azoknak se hallója, se tudója, se cselekedője nem voltam, ártatlan vagyok Uram (házám, felekezetim ellen az mint vádoltatom) s tiszta lelkem, mindazonáltal tudom, hogy igaz vagy te és nem hagyod elnyomni az ártatlanokat az kevély és felfuvalkodtaknak, s tudod jobban nálam, hasonló dolgom az oroszlánok vermében küldött Dániel dolgához és az hamis biráktól halálra sententiáztatott Susánna ügyéhez. Azért Uram van jó biztatásom, az én vádlóimat idézem az isteni dicsőséges bírói itélő székednek elibe mind azokat, kik szánt-szándékkal azokkal egyet értettenek, tudva szánszándékkal.*"

A stiláris hibák csak hitelesebbé teszik azt, hogy a szöveg Béldi fogalmazványa, aminek a lejegyzésekor maga is tele volt indulattal. Érdemes összevetni a Béldihez hasonlóan hívő református Nemes János háromszéki főkapitány imádságának szövegeivel, amikben sok az önvizsgálat és bűnbánat, míg Béldi egy büszke, sértett főember, aki meg van győződve a saját ártatlanságáról.

A végrendeletben a kortársakhoz képest szokatlanul nagy helyet foglal el az Isten dicsőségére hagyottak listája. 3000 forintot hagyott az erdélyi református püspöknek, amivel egy alapítványt kívánt létrehozni minden évben egy diák támogatására. Az enyedi és gyulafehérvári református kollégiumok támogatására 5000 forintos alapítványt hozott létre, amivel kapcsolatosan szintén az volt a kívánsága, hogy évente diákok támogatására fordítsák. Két *praeceptor* kitanítását már ebből kívánta finanszírozni, sőt Kézdivásárhelyen az iskolát ezekből az általa képzett tanárokból kívánta feltölteni. A végrendeletben külön kitért a kézdivásárhelyi iskola épületének a felépítésére szánt összegre is: *„Az én kedves*

[1433] TT. 1899, 342–350.

feleségem az csíki jószágot fordítsa reá, azon…épületnek ha mi héja van végeztesse el, kő kéményt rakatván belé és Isten segítségéből legyen az áldás Istené."[1434]

Az általa fizetett kézdivásárhelyi praeceptorok számára azt is megszabta Béldi, hogy naponta reggel és este a Béldi családért imádkozzanak olyan formában, amit a *coetus* könyvébe is feljegyeznek. Az imádkozás megtartását a kézdivásárhelyi lelkésznek kellett a végrendelet szerint ellenőriznie. A kézdiszentléleki épületre ezek mellett további 1000 forintot rendelt, további ezer forintot a másik iskolának is szánt, amiről a püspök volt hivatott gondoskodni. A gyulafehérvári iskolában, amit a *„pataki nevet viselőként"* említett, mivel a sárospataki kollégium menekültjeinek adott helyet, szintén megkívánta, hogy az általa támogatottak *„az reggeli és estveli preceseken imádkozzanak a családjáért"*. További 4000 forintból az enyedi és a marosvásárhelyi kollégiumokat kívánta támogatni, amit ismét csak a püspök irányítására bízott. Itt név szerint is megemlítette Tófeus Mihályt, noha a püspök több alkalommal is vele szemben foglalt állást, sőt ellene prédikált. Az ekkor éppen száműzetésben Gyulafehérváron működő pataki kollégiumról külön is rendelkezett Béldi, mégpedig úgy, hogy *„az mig az pataki schola Fejérvárt lévén az az atyámfiai ha addig él is, az bodoni házamhoz való búzabeli majorságom és gyermekim is tartozzanak 60 kis köböl búzát adatni amaz feljebb való 1000 forint mellé"*.[1435]

A református kollégiumok bőkezű támogatása mellett két gyülekezetet is megemlített a végrendeletében, a bölönit és a Kálnokyt. A bölöni gyülekezetről megemlíti a szöveg, hogy I. Rákóczi György idején többen reformátussá lettek, akikre külön felhívta a figyelmet. Ennek a gyülekezetnek 100 forintot szánt adatni a feleségével. Kálnokon egy református templom építését említette meg, amihez szintén hozzá kívánt járulni. Mindezek mellett a marosvásárhelyi, a kolozsvári és a brassói ispotály számára is rendelkezett, 50-50 kis köböl búza és két-két vég posztó adományozásáról a szegények számára. Érdekes, hogy a végrendeletben a pénzvagyona nagy részét egyházi célokra hagyta és csak kisebb részét a gyermekei számára. Másik érdekesség, hogy nem a püspök céljaira, hanem tudatosan a diákság és a szegények számára adományozott. Ebben vezérelhette a Tófeus Mihály vele szembeni ellenérzése, de a diákságot, iskolákat szem előtt tartó tudatosság is.

Béldi Pál végrendeletének van egy kis része, ami a fiainak szóló erkölcsi, hitbeli tanításként is értelmezhető:

> *„Istennek szolgáljanak, éljenek, másokat megbecsűljenek, jámborok, atyafi szeretők legyenek s keressék, ki szaporíthatják jószágokat, mivel az Isten én reám szép*

[1434] TT. 1899, 344.
[1435] TT. 1899, 346.

áldásit is terjesztette és sokszor azoknak meg nem böcsülésiért…is vetett, irigyeket támasztván ellenem, úgy arándzotta ő felsége jobbnak, kiért áldott neve:"

A szöveg azért is érdekes, mert a végrendelet első részének öntudatos hangjához képest itt már a bűnbánat hangja is megszólalt. A végrendelet utolsó oldalain Béldi külön is szólt a családtagjaihoz, a gyermekeinek ezekben is az Isten követését ajánlotta.

Vitéz Zsuzsanna, a feleség és társ, a család

Bikali Vitéz Zsuzsanna a református bikali Vitéz György gyermeke volt. A bikali Vitéz család már a 16. század második felében is jelentősnek számított, többször viselték a tordai főispánságot.[1436] A fejedelemség korában először Vitéz Gábor töltötte be 1576 és 1580 között a Torda vármegyei főispáni tisztséget.[1437] Vitéz György, Zsuzsanna apja már I. Rákóczi György uralma alatt az országos elit tagja volt.[1438] 1630-ban már dési sókamarás volt, 1639-ben bekerült a fejedelmi tábla tagjai közé, és 1654-ig bizonyosan táblai ülnök volt.[1439] 1653 ilyenként részt vett a nagy erdélyi kodifikációs folyamatban.[1440] Az erdélyi rendek 1648-as hitlevelét is aláírta.[1441] Kamuthy Orsolyát vette feleségül, a párnak két fia és négy lánya születhetett.[1442] Fiai közül Ferenc az 1664 áprilisi országgyűlés idején már Kolozs vármegye egyik követe volt,[1443] 1665-ben pedig az enyedi kollégium javára adakozott,[1444] ami azt mutatja, hogy ekkor már Ferenc képviselte a családot az országos elitben.

Béldi Pál Deák Farkas számításai szerint 1648 körül, azaz 26–27 évesen vehette feleségül bikali Vitéz György Zsuzsanna nevű lányát, akit szépnek és okosnak írnak le még azok a kortársak is, akik nem feltétlenül rokonszenveztek vele.[1445]

A házaspár levelezéséből egyértelműen látható, hogy Zsuzsanna szerelmes volt a férjébe, és mindent megtett a Béldi Pál céljai elérése érdekében. Vitéz Zsuzsanna

[1436] Nagy Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I–XII. Pest, 1857–1865. Pótlékkötet: Pest, 1868, XII:224.; Engel Pál. *Középkori magyar genealógia*. CD-ROM. Budapest, 2001: VIII. tábla.
[1437] Lázár Miklós. 1889, 104.
[1438] EOE. 10. 295.
[1439] Trócsányi Zs. 1980, 361.
[1440] EOE. 11. 24, 172.
[1441] EOE. 10. 491.
[1442] Nagy Iván. Magyarország családai, https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nagyivan_MagyarorszagCsaladai_12/?query=vitéz%20györgy&pg=224&layout=s letöltés dátuma: 2021. 01. 21.
[1443] EOE. 13. 317.
[1444] EOE. 14. 104.
[1445] Deák F. 1887, 17.

tehát, mivel férje méltó társa volt a birtokkomplexum egyben tartása és szaporítása ügyében, természetesen meglehetősen ismertté vált a kortársak előtt. Mivel Béldi többször volt fogságban, ezekben az években Vitéz Zsuzsanna hősiesen próbált helyt állni a férje helyetteseként. Ehhez erő és határozottság kellett, ami több kortársban ellenérzéseket keltett, hiszen Zsuzsanna túlterjeszkedett azon a szerepmodellen, amit a kor előírt a főúri feleségek számára. A boszorkányság vádját nem volt nehéz elhitetni tehát a kortársakkal, noha természetesen azt sem vethetjük el, hogy a kétségbeesett nő megpróbálta javasasszonyok segítségét is igénybe venni a férje megszabadulása érdekében. Ez a sokszor erőteljes fellépés sokakat megijesztett. Bethlen Miklós, akinek a feleségei inkább csendesek és testileg gyengék, inkább betegesek voltak, viszolyogva tekintett Vitéz Zsuzsannára, úgy látta, mint *„ki is sok istentelen kegyetlenségével és a fejedelemségről boszorkányoktól való tudakozásával volt nagy oka ura veszedelmének”*.[1446] Szép nőnek tartották, sőt olyannak, aki szívesen táncolt a bálokban:

> *„Béldi Pálnéban voltának ugyan egyéb fogyatkozások, de különben tiszta Jámbor életű asszony volt; hanem Banfi Dénes nagy nyájos ember levén, s a szép asszonyokot nem is gyülölvén, kivált ittas korában minden szemérem nélkül az asszonyokhoz kapdosott, s Béldi Pálnét is egykor táncz közben meg találta volt csókolni.”*[1447]

Deák Farkas azt írta róla:

> *„[…] férjét nagyon szerette s becsülte, ha látjuk, hogy gyermekeit mekkora ragaszkodással s mennyi szeretettel és gondossággal veszi körül, nem tagadhatjuk, hogy jó édesanya volt; ha látjuk szép leveleit, azt kell feltennünk, hogy mívelt nő volt s ha olvassuk, hogy Nemes János, az öreg Ébeni István s még igen sok férfi menynyi bizalommal, mily tisztelettel írnak hozzá, biztosan következtethetjük, hogy gyöngéd, nemes szívű, a gyakorlati életben okos és bölcs gondolkozásu asszonynak tartották. Szép deli termetű asszonynak irja Bethlen Miklós s midőn olvassuk, hogy mily fáradhatatlan szorgalommal vezeti a mezei gazdálkodást Bethlenben, Bodonban s ment tétovázás nélkül vettetni, arattatni, szüretelni, hol oda hol ide, megosztván férjével a családfenntartás, felemelés nagy munkáját, úgy hisszük, semmit sem von le érdemeiből, ha a krónikásoknál olvassuk, hogy mikor udvarhoz ment, szívesen kiöltözött s igyekezett a hatalmas nagyúr Béldi Pálnak méltó felesége lenni… Azzal vádolták, hogy fényüző s szerette a pompát kifejteni, hogy fennhéjázó beszédeket folytatott, szabadon beszélt az udvarról s magáról a nagy hatalmu fejedelemasszonyról sem sok*

[1446] Bethlen M. 1980, 711.
[1447] Angyal D. é.n., 72.

kimélettel szólt. Mondják azt is, hogy férje nagyravágyásának nem csitítója, hanem inkább izgatója volt s hegy a fényes jövőt oly élénken képzelte s oly fékezhetetlen módon vágyott utánna, hogy arról józan eszű és észjárásu emberekkel már beszélni sem tudott, hanem csak jövendőmondó kuruzslókkal és veszedelmes csavargókkal. Mind e vádakat azonban a fiscus bebizonyítani nem tudta, midőn tanuvallatást rendezett, sőt még mint szóbeszédet sem tudták megállapítani. Még arról is vádolták, hogy Bánfy Dénest szerette; erre azonban a kezeim közt forgó teméntelen okiratokban semminémű adatot, sőt még csak alapos gyanuokot sem találtam."[1448]

Noha boszorkánysággal vádolták, a családi hagyomány is a református egyházhoz kötötte, és Zsuzsanna maga is buzgó hívő és egyházát támogató asszony volt. A családi birtokközpontban, Bikalon már 1575-től jelen volt a református egyház, a család pedig ezt követően az erdélyi református nemesség tagja volt.[1449] Zsuzsanna személyes vallásosságáról elsősorban a szamosújvári fogsága idején értesülünk. Az imádságos könyve önmagában is erre bizonyíték, de a levelei is ezt mutatják. Bánfy Farkasnak írta:

„Nagy becsülettel vettem, hogy Kd rólam el nem feledkezett, az Isten Kdnek sok jót adjon érette. Kdet kérem, ezután is ha mi jót tud Kd velünk cselekedni, legyen elkövetője, az Isten is Kdet megáldja érette. Én bizony édes öcsém uram mindezekben ártatlan vagyok, ártatlan szenvedtem mind gyermekimmel együtt ezt az hosszú ideig való nyomoruságot, az Isten előtt áll az én lelkem, az ki sziveknek vizsgálója; az én lelkem engemet semmiben nem vádol, mindennek úgy kell lenni, az mint a jó Isten akarta, legyen Istené a dicsőség. Kdet kérem nagy becsülettel, Isten Kdet alá vivén, ezután is törekedni mellettünk gyermekeimmel együtt, az kik előtt illik, ne szünjék, mert nékünk reménységünk több nincs Istennél."[1450]

Vitéz Zsuzsanna emellett áldozatot vállaló mecénása volt a református egyháznak, támogatta a lelkészek tanulását és a Báthory Zsófia által uralt Rákóczi birtokokról Erdélybe menekült református papokat is. A Mádról elűzött Szaniszlai Miklóst például megválasztatta bodolai lelkésznek.[1451] 1657-ben az uzoni református templom számára az úrvacsorai eszközökhöz egy sárga selyemmel varrott terítőt és egy ládát adományozott.[1452]

[1448] Deák F. 1887, 60.
[1449] Sebestyén Kálmán, *Magyarbikal története*. Magyarbikal, 1996.
[1450] Deák F. 1887, 62–63.
[1451] Deák F. 1887, 63.
[1452] Deák F. 1887, 27.

Béldi Pál tatár fogságba kerülésével Vitéz Zsuzsannára nemcsak a gyermeknevelés feladatai hárultak, de a hatalmas birtok egyben tartása is, ami nem volt egyszerű, mert már 1658-ban előfordult, hogy például a csíkkozmásiak Béldi birtokrészeit elfoglalták, amiért Zsuzsannának pereskednie kellett.[1453] A váltságdíjat is ő gyűjtötte össze, más feleségekhez hasonlóan.[1454]

A tatár fogság idején már megszülettek a pár gyermekei. Az első, akiről tudunk, lányuk, Zsuzsanna, aki 1667-ben már eladó sorban volt, legalább 15 éves lehetett, tehát 1651–52-ben született.[1455] Kelemen az 1650-es évek első felében születhetett, legkésőbb 1655–1656-ban.[1456] A második fiú, Dávid 1657–58-ban született, Torma Klárát vette feleségül, de fiatalon meghalt, gyermek nélkül.[1457] Béldi tatár fogságból való hazatérte után született még egy kisfiú, József, akiről Deák Farkas még csak azt tudta, hogy gyermekkorában halhatott meg. Bánffy Dénesnek Teleki Mihályhoz írott leveléből kiderült, hogy 1665. január 17-e előtt halt meg a gyermek.[1458]

Amilyen hűséges és aktív feleség, sőt gazdasszony volt Vitéz Zsuzsanna, annyira nehezen boldogult ezek mellett a feladatok mellett az anyasággal. Több levélből, sőt Bethlen Miklóstól[1459] is tudjuk, hogy a gyermekek hosszú ideig nevelődtek Béldi Pál nőtestvéreinél,[1460] így Zsuzsanna Danielné Béldi Juditnál, míg a fiúk Kálnoky Istvánnénál.[1461] 1676-ban, miután Béldi börtönbe került, a felesége rendkívüli aktivitást mutatott a kiszabadítása érdekében, mint ahogyan erről korábban már volt szó.[1462] Egy decemberi levelében a férjének is beszámolt a fáradozásairól.[1463] Ekkor minden energiáját lefoglalta a férjével való kapcsolattartás, a segítség keresése és a hatalmas uradalom irányítása. Emellett nem volt képes anyaként helytállni. 1676-ban sógornőjének, Kálnoky Istvánnénak írt levele ennek a tragédiáját mutatja:

[1453] SzOkl. 6. 213.
[1454] SzOkl. 6. 232–233. Egy 1661. június 13-i dokumentum tanúsága szerint Vitéz Zsuzsanna maksai Jankó Lászlótól 500 magyar forintot kölcsönzött a férje kiszabadítására.
[1455] Béldi Zsuzsanna több levele ismert, a testvéreihez írott leveleiben kibontakozik a fiatalasszony élete és helyzete a saját családjában. RNL-KmIg.
[1456] Deák F. 1887, 74.
[1457] Tóth E. 1902.
[1458] TML. 3. 392. *„Béldi uram is be ment Bodolára, fia meg halván, […].”*
[1459] Bethlen M. 1980.
[1460] A gyermekek odaadása a családban állandónak számított. Még a végrendeletében is megemlítette ezt Béldi. TT. 1899. 349–350.
[1461] SzOkl. 6. 363.
[1462] SzOkl. 6. 361. Vitéz Zsuzsanna ugyan személyesen nem próbált bejutni a Fogarasban raboskodó férjéhez, de a szolgáit folyamatosan küldte hozzá. Augusztusban elérte, hogy a szolgái ellenőrzés nélkül járjanak be Béldihez.
[1463] SzOkl. 6. 364–365.

„Édes asszonyom, az mi az gyermeknek dolgát illeti, ha érettek mehettem volna, eddig is kihoztam volna, meg- hagytam, hogy tudósétsanak, ha halni kezdenek; ugyan ha akartam volna is, eddig nem hozathattam volna ki, mert nem volt kivel, ott is Isten kezében vadnak, itt is. Kegyelmedet édes asszonyom kérem, igyekezzék szeginy uram szabadulásában."[1464]

Vitéz Zsuzsanna elsődleges célja tehát a feleségszerep tökéletes betöltése volt. Béldi fogarasi fogsága idején számos levelet írt az érdekében, és a férjének is. 1676 decemberében írt levele utóirata jól mutatja mind a szerelmét, mind pedig a Béldivel kapcsolatos alárendelkező asszonyi attitűdöt, ahogyan nemcsak a kiszabadításán igyekezett, de a Béldi utasításainak is igyekezett eleget tenni. A levélben az *„édes uram"*, *„én édes uram"* vagy *„édesem"*, *„lelkem"* megszólítások nagyon gyakoriak, három és fél oldalon 12 alkalommal írta le, az utóiratban pedig az engedelmes és szerelmes asszony szólalt meg:

„Az porkoláb dógát, édes, még sem kell most említeni, mert az most nagyobb én nálamnál. Én édes uram bizony annit mondtam immár, az kikkel beszélletem, hogy sokat; de hát mit tudok tenni M. (Mikes ?) uram ugyan monta másnak: mit tudi (!) már tenni az az szegény asszony, mert egészen elkeseredett; ő igazat mondana, ha fogadnák. Ugyan ő kigyeme is igen igíré magát, biztat igen, de én neki is azt mondám, hogy én bizony nem hiszem, valamég nem látom azt az szabadúlását. Azt mondá, elhiszem, mert nemsokára meglátom. Én azt mondám: örömest akarnám tudni, mi formában lészen az elbocsátás, had viselnék gondot rá, ha kezes vagy mi kell. Azt felelé, hogy az úr ő kigyeme megírja osztán kigyemednek Fogarasbúl, mitevő legyen kigyemed. Én ugyan csak azt állítám, csak nem hiszem, még nem látom. Oh édes uram, hogy tunnám én magamat az búsúlástúl oltalmazni, bizony sírtam annit az kilenc hónnaptúl fogva, hogy megfereszthetném kigyemedet benne, ha együtt volna. Nem is érkezem ahoz, hogy orvosoltatnám magamat, de én akár hova lennék, bárcsak kigyemedet szabadíthatnám. Az építés édes uram bizony eszemben sem jut. Ha az Isten megszabadíti kigyemedet, lássa akkor; meghagyom ugyan Miklósnak az mit írt kigyemed az épűlet felől."[1465]

A fogoly férj érdekében Zsuzsanna folyamatosan kapcsolatot tartott az elittel és a szervitoraival is.[1466] A Cserei testvérekkel is, akik ebben az időben váltak Béldi leghűségesebb híveivé, ő kommunikált és egyezkedett.[1467]

[1464] Béldi Pálné levele Kálnoki Istvánnénak 1676. október 12-én
[1465] SzOkl. 6. 367.
[1466] SzOkl. 6. 368–370.
[1467] SzOkl. 6. 372–373.

Vitéz Zsuzsannát ellentmondásosan ítélték meg ugyan a kortársak, sőt általános vélemény volt, hogy a kor női szerepeit messze kitágította, ezzel pedig folyamatosan normasértésben élt. Nemcsak azáltal, hogy az anyai szerepeit háttérbe szorította, mint láthattuk, minden bizonnyal azért, mert a gazdálkodás és a politika mellett nem jutott rá energiája. Normasértő volt azért is, sőt voltaképpen éppen azért, mert a női szerepek sorrendjét felcserélte, sőt több ízben beleavatkozott a „férfiak dolgába" akkor is, amikor a férje otthon volt. Egy ilyen történetet mesélt el vele kapcsolatosan Cserei, aminek a valóságtartalmát éppen úgy nem ismerjük, mint Cserei számos hallomás alapján leírt adomájáét. Ez a történet még Bánffy Dénes elítéltetése előtt a Béldi kastélyban játszódott Cserei szerint, Vitéz Zsuzsanna pedig kihallgatta a férje és Teleki tárgyalását. A történet szerint Zsuzsanna hangosan könyörgött a férjének, hogy ne higgyen Telekinek, mert Bánffy Dénessel akarja összeugrasztani őt. Bár a Teleki–Bánffy levelezés alapján a történet hitelessége felettébb kétséges, az egész leírás legfőbb tanulsága az lehet, hogy Cserei nemcsak normaszegőként mutatta itt be Béldinét, de olyan emberként is, aki a férfiaknál, főleg pedig a férjénél élesebben látta át a politikai cselszövéseket. Azaz itt a történet voltaképpen annak a véleménynek a megfogalmazása, hogy Vitéz Zsuzsanna okos, értelmes asszony volt.[1468]

Béldi Pál és társainak elmenekülése után az 1678. június elején összeült országgyűlés a csoport tagjait elítélte, majd pedig Vitéz Zsuzsannát is Szamosújvár börtönébe zárták, ahonnan Zsuzsanna már nem szabadult ki, a börtönben halt meg.[1469] A börtön idején elindult vele szemben egy boszorkányper, amiben a vád az volt, hogy titokban javasasszonyokkal diskurált és Bornemissza Anna elveszejtésén dolgozott, valamint azon, hogy boszorkányos eszközök révén elősegítse férje politikai győzelmét. A forgatókönyv láthatóan nagyon hasonlít Bethlen Gábornak Báthory Gáborral kapcsolatos boszorkányperéhez, ráadásul még abban is hasonlóság van, hogy míg Bethlen esetében Károlyi Zsuzsannát, addig most Bornemissza Annát érte támadás a boszorkányság eszközeivel.[1470] A boszorkányságot még a Béldi családdal egyébként korábban sem túlzottan rokonszenvező Bethlen Miklós is elhitte, legalábbis úgy vélekedett Vitéz Zsuzsannáról, mint aki nagyravágyó volt, nő létére szeretett a férfiak dolgában állást foglalni és a hatalom is nagyon érdekelte, amiért szívesen társalgott jósokkal.

[1468] Angyal D. é.n., 14.

[1469] EOE. 16. 94–95.

[1470] Ezzel kapcsolatosan lásd: Nagy László. *„Sok dolgot próbála Bethlen Gábor…" Erdélyi boszorkányperek*. Budapest, 1981.; Nagy László következetes Bethlen-ellenességét bírálóan ugyanerről: Nagy László. *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Szerk. Kiss András. Bukarest–Kolozsvár, 1998, 37–44. Az ügyről bővebben és összegző módon írt: Horn Ildikó. *Báthory Gábor belpolitikája:* Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila (szerk.). *Báthory Gábor és kora*. Debrecen, 2009.

Vitéz Zsuzsanna férjéhez fűződő szerelmét számos levelének bensőségessége igazolja. Ezt Béldi válaszleveleiben kevésbé lehet tetten érni. Hogy mégis nagyra tartotta a feleségét és minden bizonnyal mélyen szerette is, arra jó példa a végrendelete. Ebben nem a gyermekeire hagyta a vagyonát, hanem a feleségére, pontosabban azt írta le:

> *„[…] maradnak feleségem kezinél fiaim házasságokig, mindazáltal, ha az én atyai tanácsom fogadják, az édes anyjok kezinél hagyják, arra való dispositióját nem lédálják, ha tovább nem is, míg Isten mind kettőnek házasságot ad érni, …”*[1471]

A végrendeletben nagy helyet foglal el azon vagyontárgyak felsorolása is, amiket Béldi Pál kifejezetten Vitéz Zsuzsannának hagyott, ráadásul teljesen hiányzik a férjek végrendeleteinek visszatérő formulája, miszerint a feleség újraházasodásakor a vagyon a gyermekekre szálljon. Ehelyett azt kéri a végrendelkező, hogy Vitéz Zsuzsanna a közös gyermekekre hagyja majd ezeket az ingó és ingatlan vagyontárgyakat:

> *„Árapatakát cum omnibus pertinentiis, mivel szegény atyám is hagyta volt testamentumban anyámnak hac declaratione, hogy holta után fiaira szálljon, annak … engem illet, hagyom én is az én kedvem kereső és becsületes jámbor feleségemnek éltéig, úgy hogy holta után el ne idegenűljön az gyermekimtől.”*

Szokatlanul nagy szabadságot hagyott Zsuzsannának abban is, hogy a fiai között hogyan ossza el a vagyont:

> *„az uzoni házhoz való minden acquisitumomat künn és falukon valókat, nagy-borosnyói és aldobolyi malmokkal, olyan authoritással, hogy szabadságában álljon, ha melyik fia kedve keresőbb leszen, annak hagyhassa holta után.”*

Ugyanilyen érdekes a Bethlennel kapcsolatos rendelkezése is:

> *„Bethleni pénzen vett jussam, mivel feleségem industriája által jutott meg Bethlen János akaratjából, cédáljon feleségemnek. Azonban valamit én örökön acquiraltam Bodonban Kemény Simontól kajántói, kányai, oláh-gyógyi és másutt való portióm az drági s akárhol való, fehérvári házam, mivel azt is ő vette, szőlőimmel együtt cedáljon feleségemnek.”*[1472]

[1471] TT. 1899, 343.
[1472] TT. 1899, 343–344.

Mindebből nemcsak az derül ki, hogy Béldi szerette a feleségét, és hogy ez az érzés a kor átlagos házassági kapcsolataihoz képest erősebb lehetett, de tisztelte is őt, sőt a gazdálkodás terén is tehetségesnek gondolta, különben nem biztatta volna arra a fiait, hogy hagyják az örökségeiket az anyjuk kezén. Kiderül továbbá az is, hogy Vitéz Zsuzsanna nemcsak jó őrzője volt a közös vagyonnak, de tehetséges gyarapítója, azaz eredetileg kényszerből végzett tevékenységét kifejezetten eredményesen végezte, amit maga Béldi is elismert. A rendelkezések végén egészen érzelmes sorokban köszönt el a feleségétől:

> *„Végezetre édes kedves feleségem kívántam volna az én kegyelmes Istenemtűl, hogy az én velem való sok jótéteményidért én is háládatosságomat mutathattam volna mig éltem életedben és mind rabságimban, mind nyavalyás állapotimban való fáradságidat köszönhettem volna meg jó akaratomnak tapasztalásával, de az nagy Istennek más volt arrul akaratja, Azért nekem sok rendbeli fogyatkozásomnak megbocsáss."*[1473]

Vitéz Zsuzsanna férje portára menekülése után maga is börtönbe került. Nemcsak azzal vádolták meg, hogy a férjét támogatta, de boszorkánysággal is. 1678 márciusától raboskodott Szamosújvárban, ahol sokszor kifejezett fizikai szenvedéseket élt át, csakúgy, mint alig két évvel korábban a férje. A fiait, Dávidot és Kelement is bezárták vele együtt, és csak az 1680-as évek közepén engedték őket szabadon. Vitéz Zsuzsanna azonban sosem szabadult. Igaz, hogy végül, a hosszadalmas nyomozás után sem emeltek vádat ellene, de kilenc évnyi börtön után fogságban halt meg 1686–87 fordulóján.

Béldi Pál kapcsolatrendszere az erdélyi elitben.

Az Apafi-kor társadalmi, politikai küzdelmeiről máig az egyik legtöbbet használt forrásunk Bethlen Miklós hatalmas terjedelmű önéletrajza.[1474] Ez a mű szinte történeti drámaként láttatja a korszak elitjének harcait. Ebben a drámában kitüntetett szerepet kapott Béldi Pál székely generális, fejedelmi tanácsos tragédiájának a leírása.[1475] A nagyhatalmú, kivételes birtokállománnyal rendelkező főúr székelyként az egyik legjelentősebb karriert futotta be. A székely elit tagjai közül előtte Rákóczi Zsigmond kancellárja, Petky János, majd Bethlen Gábor

[1473] TT. 1899, 347–348.
[1474] Bethlen M. 1980, 399–1242.
[1475] Bethlen M. 1980, 691–702.

kancellárja és barátja, Mikó Ferenc, később pedig II. Rákóczi György székely generálisa, tanácsura, Petky István, valamint Mikes Mihály emelkedett ilyen magasra. Béldi Pál azok között a székely nemesek között volt, akik nem csupán a helyi elit megfellebbezhetetlen hatalmú vezetői tudtak lenni, de az országos elitben is helyet találtak.

Mivel Béldi Pálnak az országos elitben kialakított kapcsolatrendszere erősen összekapcsolódott a rokoni kapcsolataival, amit korábban már alaposan elemeztem, most csak arra térek ki, ami nem a rokoni hálózatához kötődött. Ilyen volt elsősorban Bethlen János, akivel már 1655-ben is munkakapcsolatban állt, amikor a marosszéki havasokon felmerült határproblémák megoldására felállított bizottságban együtt dolgoztak.[1476] Ekkor azonban még nem tekinthető folyamatosnak kettőjük kapcsolata. Tatár fogsága után hazatérve viszonylag korai hűségesküje után hamar bekerült az országos elitbe a tanácsurak közé, akikkel ilyen módon munkakapcsolatba került. Noha már 1663 szeptemberében helytartó lett Petky István és Fleischer András mellett,[1477] az elérhető levelezéséből nem látható, hogy ezeket a munkakapcsolatokat hálózatépítésre tudta vagy akarta volna felhasználni. Korábban Basa Tamás háromszéki főkapitánnyal dolgozott együtt, de az ő hálózatába se épült be. 1664-ben a tanácsurak közül sok közös katonai feladatot végzett Ébeni István kolozsvári főkapitánnyal,[1478] akinek a halála után a temetését is Béldi szervezte meg.[1479] A katonai tevékenységek miatt Teleki Mihállyal is sokat levelezett, de az ő hálózatának sem lett tagja. Sértődékenysége és érzékenysége már fiatalon kiderült róla, az egyik országgyűlési anyagban a neve után németül a dühös jelző szerepelt már 1654-ben is.[1480] A nagyon bőséges levelezéséből az derül ki, hogy a legfolyamatosabb kapcsolatban végül az országos elitből Bethlen Jánossal volt, ám a levelek tartalma azt mutatja, hogy a kezdeményező Bethlen volt és nem Béldi. Tehát inkább Bethlen János igyekezett bevonni az öröksége révén hatalmas birtokállománnyal rendelkező Béldit a saját hálózatába, mint fordítva.[1481] A két főúr levelezése már 1660-tól folyamatosnak volt mondható, és a megszólításokból látható, hogy Bethlen milyen tudatosan igyekezett közel kerülni Béldihez.[1482] 1667-re a korábbi *„Szolgálatomat"* stílusú megszólítást felváltotta az *„Édes öcsém Uram"* megszólítás, míg az aláírás előtt a *„Kegyelmednek szolgáló attyafia"* formula állt.[1483] Míg a megszólítás az egyre

[1476] EOE. 11. 200.
[1477] EOE. 12. 43, 247, 256.
[1478] EOE. 14. 13.
[1479] EOE. 13. 329.
[1480] EOE. 13. 498.
[1481] RNL-KmIg. Fond. Fam. Béldi. 324. III. No. 129. 1.
[1482] RNL-KmIg. Fond. Fam. Béldi. 324. III. No. 129. 2.
[1483] RNL-KmIg. Fond. Fam. Béldi. 324. III. No. 129. 3–7.

bizalmasabb viszonyra utal, addig az aláírás azt mutatja, hogy Bethlen talán tudatosan játszott rá a sértődékeny Béldi hiúságára. Egy 1669-ben keletkezett levél megszólítása már egy egész hosszú jókívánság: *„Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek mint jó akaró Uramnak, Kedves Öcsémnek, lelki, testi áldással látogassa Isten Kegyelmedet Kedvesivel edgyütt."*[1484] 1669-re a *„Kegyelmednek szolgáló atytyafia"* is bővült *„Kegyelmednek szeretettel szolgáló attyafia"* formulává, és az évek előrehaladásával valóban egyre hosszabbá váltak a levelek kezdő és záró formulái is.[1485] A két ember között barátság sosem alakult ki, Bethlen János minden szándéka ellenére is Béldi kiszámíthatatlan maradt, ami megnehezítette a vele való együttműködést. Az országos elitben Haller Jánossal sosem alakult ki közelebbi kapcsolata, Haller elsősorban Bethlen Jánoson keresztül értekezett vele. Az 1670-es évek közepéig viszonylag jónak mondható viszonyt ápolt Teleki udvari embereivel, Székely Lászlóval és Naláczy Istvánnal. Az erdélyi országos elitben tehát jelen volt, de valójában hivatali kapcsolatokon túl nem sikerült ezeket kapcsolati tőkévé alakítania. Ezt talán nehezítette gyanakvása, hiszen örökölt vagyona, elsősorban pedig Bethlen vára miatt folyamatosan perben állt hol a Hallerekkel, hol pedig a Bethlen testvérekkel. Az élete végére láthatóan nem tudott felmutatni egy olyan kapcsolati hálót, ami támogathatta volna azt követően, hogy Bethlen János és Miklós kihullottak mellőle.

Béldi Pál kapcsolatrendszere a székelyföldi elitben

A székelyföldi politikai elit tagjai mindazok a széki vezető tisztségviselők voltak, akik a katonai és polgári vezetői feladatokat ellátták. Mivel a székelység katonai társadalomként identifikálta magát, a székek legnagyobb hatalmú vezetői a főkapitányok voltak. Mellettük, kisebb tekintéllyel, de még mindig jelentős hatalommal álltak a főkirálybírók. Az alábbiakban azokat a székelyföldi nemeseket veszem számba, akik Béldi Pál pályájának időszakában neki pályatársai voltak, és azt vizsgálom, hogy vajon ez a lokális elitcsoport mint hálózat mennyire fogadta be Béldi Pált, illetve hogy ezen a csoporton belül kiket sikerült beépítenie a személyes kapcsolati hálójába.

Minthogy már Béldi Pál apja, Kelemen is Háromszék főkapitánya volt, ráadásul a széken belüli hatalmát is felépítette, a fia joggal várhatta, hogy valamelyik

[1484] RNL-KmIg. Fond. Fam. Béldi. 324. III. No. 129. 6. Ennek egy változata: *„Szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek mint jó akaró Kedves Öcsém Uramnak lelki testi áldását terjessze Isten Kegyelmedre Kedvesivel együtt."* RNL-KmIg. Fond. Fam. Béldi. 324. III. No. 129. 8.

[1485] RNL-KmIg. Fond. Fam. Béldi. 324. III. No.129. 9–10.

széki vezető tisztség az övé lesz.[1486] Béldi Pál karrierje az őt körülvevő rokoni támogatás ellenére is meglehetősen későn indult, illetve úgy tűnik, hogy Kékedy Zsigmondnak, gyámjának 1648-ban bekövetkezett halála után határozottan megakadt. 1649-ben még, talán szintén Kékedynek köszönhetően, kinevezték főasztalnoknak,[1487] ezt követően azonban 1654-ig,[1488] 32 éves koráig nem kapott helyet a széki elitben. Ekkor sem a főkapitányi tisztséget, hanem csak a háromszéki főkirálybíróságot tudta megszerezni.[1489] Ez a késlekedés talán összefüggésbe hozható azzal, hogy II. Rákóczi György uralma alatt a székelyföldi eliten belül Kemény János kapcsolatrendszere került vezető pozíciókba, Háromszéken ráadásul a Kemény kliensi rendszerébe tartozó zabolai Mikesek mellett a lokális tekintélyt inkább a szintén zabolai Basa Tamás tudta megszerezni. Feltehető, hogy Béldi Pál Kékedytől örökölt, elsősorban a Székelyföldön kívülre eső birtokai, udvari szolgálata és látványosan nem székelyföldi rokoni hálózata nem segítette elő, hogy vissza tudja szerezni a már 1627-ben meghalt apjának lokális súlyát. Érdekes továbbá az is, hogy – noha Béldi II. Rákóczi György tanulótársaként jól ismerhette a fejedelmet – mégsem sikerült ezt a kapcsolati tőkét hasznosítania. Ezt részben a már korábban említett Kemény János[1490] akadályozta meg,[1491] azáltal, hogy a saját embereit hozta helyzetbe a Székelyföldön belül.[1492]

Háromszék főtisztségei ezekben az években részben Basa Tamás kezébe kerültek, ami része volt a zabolai Basa és a szintén zabolai Mikes család hatalmi vetélkedésének a székben.[1493] 1638-ban a szék főkirálybírája még vargyasi Daniel Mihály volt,[1494] 1642-ben már Basa Tamásé lett a tisztség.[1495] 1653-ban Basa már

[1486] A székelyföldi elit családok tagjai között bevett gyakorlat volt az, hogy míg az egyikük a fejedelmi udvarban próbált előrejutni, addig a másik a család székelyföldi pozícióit igyekezett erősíteni. Béldi Pálék esetében is ez történhetett egészen a testvére, János haláláig, mert 1645-ben Jánost már Háromszék főtisztjeként említették Basa Tamás mellett. SzOkl IV. 282–283.

[1487] Trócsányi Zs. 1980, 26.

[1488] Tóth E. 1902. szerint: *„1654. aug. 18.: Esküdték meg Béldi Pál uramot háromszéki főkirálybíróságra Maksan az Háromszék gyűlésében. Bethlen János introducalta."* TT. 1902, 243. Trócsányi Zsolt 1655-ös dátumot említ a főkirálybíróság kezdő dátumának, de a napló szerint már 1654-ben is főkirálybíró volt. Trócsányi Zs. 1980, 26.

[1489] A főkapitányság rangban és tekintélyben megelőzte a főkirálybíróságot egy alapvetően katonai társadalomban. Egyed Á. 1979, 47–58.

[1490] Kemény János már I. Rákóczi György halála után rögtön a fejedelem utáni második helyre került, különösen Rákóczi Zsigmond 1652-ben bekövetkezett halála után, amikor, II. Rákóczi György halála esetére gubernátornak választották.: Tóth E. 1902, 239. Kemény János esküszövege: MTT. XVIII. 58.

[1491] Kemény János ekkorra II. Rákóczi György első számú embere lett, míg Béldi Pál a pályája kezdetén állt, ezért ő ketten nem lehettek ellenfelek. Kemény János úgy tudta akadályozni Béldi előrelépését, hogy a saját kliensi körét igyekezett beültetni a széki vezető tisztségekbe.

[1492] Balogh Judit. Politikaformáló székely főemberek II. Rákóczi György Erdélyében. *Századok*. 146, 2012/5, 1189–1226.

[1493] Erről bővebben: Balogh J. 2012, 1196–1204.

[1494] Szádeczky K. L. 1927, 186.

[1495] Szilády Á. – Szilágyi S. 1870, VII. 385.

bizonyosan a főkapitányi tisztséget viselte,[1496] amit Rákóczi Zsigmondtól vett át, aki 1643-tól a székely generálisi tisztség mellett Udvarhelyszék főkapitánya is volt 1652-ben bekövetkezett haláláig.[1497] Az idősödő és Barcsay Ákos mellett elkötelezett Basa a főkapitányságról 1660 körül lemondott, amit Apafi Mihály uralma alatt Nemes János kapott meg először 1661. november 28-án, Ali pasa szelistyei táborában.[1498] 1662 és 1663 között egy rövid ideig Rhédey László töltötte be ezt a tisztséget,[1499] ám az ő halála után, 1663 májusától[1500] újra Nemes Jánost nevezték ki, és 1688-ig, haláláig Háromszék főkapitánya maradt.[1501] Az ő közvetlen munkatársa volt főkirálybíróként uzoni Béldi Pál.

Marosszék élén a nem székely eredetű brennhidai Huszár Mátyás állt, aki 1630-tól volt főasztalnok, 1635-től pedig Marosszék főkirálybírája.[1502] Ezt a tisztséget 1642-ben cserélte fel a szék nagyobb preztizsű főkapitányságával Tholdalagi Mihály halála után. 1660-ban a szék főkapitánya Bakó István volt, akit Barcsay Ákos akasztatott föl.[1503] Marosszék főkapitánya később, 1663-tól ruszkai Kornis Gáspár lett,[1504] a tisztségbe Béldi Pál és Rhédey Ferenc iktatták be.[1505] Kornis Gáspár egészen 1683-ban bekövetkezett haláláig állt főkapitányként Marosszék élén.[1506] Őt követően rátóthi Gyulaffy Lászlót nevezték ki.[1507] Vele azonban már nem volt munkakapcsolata Béldi Pálnak. Marosszék főkirálybíróira vonatkozóan nagy a bizonytalanság, 1656 körül csókfalvi Bakó István viselhette.[1508] 1662 és 1679 között pókai Sárosi György töltötte be ezt a tisztséget.[1509] A két ember politikai súlya azonban az országos történésekben elenyésző volt.

Brennhidai Huszár Mátyás 1650-ben Udvarhelyszék főkapitányságát is megkapta.[1510] Ebben a tisztségben Bethlen János kancellár váltotta fel 1660-ban,

[1496] EOE. 11. 171–172.
[1497] Szádeczky K. L. 1927, 186–187.
[1498] Szádeczky K. L. 1927, 205.; Tóth E, 1902. 379.
[1499] Tóth E. 1902, 381.: 1662. május 8: *„Ellopván tőlem a kapitányságot, adták Rédei László uramna az háromszéki kapitányságot."*
[1500] Tóth E. 1902, 382. május 12-i bejegyzés: *„Hozták az ő nga commissióját, melyben ujabban megadta nékem a háromszéki kapitányságot." Május 28: „Introducáltatott ő nga ujabban a háromszéki főkapitányságnak tisztében Basa Tamás és Kún István urak által Rétyen a Háromszék közönséges gyűlésében."*
[1501] Szádeczky K. L. 1927, 205.; Tóth E. 1902, 382.
[1502] Trócsányi Zs. 1980, 28.
[1503] Szádeczky K. L. 1927, 199.
[1504] Lázár M. kézirat, 160.
[1505] 1665-ben másodszor is megnősült, Báthory Zsófia szervezte meg az esküvőt, ahol Csáky István lányát, Csáky Mária Klárát vette feleségül. Lázár M. kézirat, 160.
[1506] Lázár M. kézirat, 161–162.
[1507] SzOkl. 6. 322.
[1508] Lázár M. kézirat, 179.
[1509] Lázár M. kézirat, 181–182.
[1510] Lázár M. kézirat, 66. Ez az adat azért kérdéses, mert ekkor még élt Rákóczi Zsigmond, de lehetséges, hogy erről a tisztségről lemondott ekkorra.

aki egészen 1667-ig viselte azt, amikor a fiának, Miklósnak adta át.[1511] A szék főkirálybírája 1633 és 1660 között vargyasi Daniel Ferenc volt.[1512] Őt 1660 és 1664 között Ugron István követte a tisztségben.[1513] 1664 és 1684 között Rhédey Ferenc volt a szék főkirálybírája.[1514]

Csíkszék főkapitánya 1635-től királyhalmi Petky István volt.[1515] Mellette főkirálybíróként először Damokos Tamás szolgált,[1516] később pedig, 1660-ban, Petky veje, szárhegyi Lázár István, akit Barcsay Ákos Görgény börtönébe záratott.[1517] Barcsay a rövid fejedelemsége alatt Csík főkapitányává Kálnoky Mihályt, főkirálybírájává Cserei Mihályt nevezte ki.[1518] Kemény János alatt újra Petky István lett Csíkszék legfőbb tisztje, ám Kemény bukásakor Apafi Mihály helyette sepsiszentgyörgyi Daczó Jánost nevezte ki.[1519] 1664-ben a nagy tekintélyű Petky István megbékélt Apafival és visszakapta a főkapitányságot haláláig, 1667-ig.[1520]

Damokos Tamás 1646-ban lett Csíkszék főkirálybírája.[1521] Kászonszék nem volt hajlandó elismerni őt, ezért Petky István főkapitány már ekkor ifjabb Lázár Istvánt is főkirálybíróként kezelhette.[1522] Damokos Tamás pártfogója I. Rákóczi György volt, aki a református székely nemest igyekezett támogatni a katolikus Lázár Istvánnal szemben.[1523] 1648 után felélénkültek Kászonszék tiltakozásai Damokos Tamással szemben. Lázár Miklós szerint Damokos Tamás *„nyughatatlan és állhatatlan eszű ember volt, őt Rákóczi György*[1524] *nem igen kedvelte”*.[1525] Ha számításba vesszük, hogy II. Rákóczi Györgynek viszonylag kevés személyes tapasztalata volt a székelyföldi viszonyokat tekintve, hiszen ezt a területet Kemény János tartotta az ellenőrzése alatt, akkor kétséges, hogy vajon a fejedelem

[1511] Kemény János uralma idején erről lemondott, de annak bukása után újra ő lett Udvarhelyszék főkapitánya. Trócsányi Zs. 1980. 24.
[1512] Lázár M. kézirat, 87.
[1513] Lázár M. kézirat, 87.
[1514] Ez a Rhédey Ferenc nem azonos Rhédey Ferenccel, a fejedelemmel, aki 1667-ben meghalt.
[1515] Trócsányi Zs. 1980, 32.
[1516] Az alcsernátoni Damokos Tamás azáltal jutott jelentős vagyonhoz, hogy Mikó Ferenc, Bethlen Gábor kancellárjának, csíki főkapitány fiának, Mikó Józsefnek az özvegyét, Macskási Ilonát vette feleségül, és ezzel megörökölte a Mikó család vagyonának jelentős részét. Kemény József. Mikóújvár emléke. *Új magyar múzeum*. 1854, 153–154. 1657-ben Damokos Tamás a lengyel hadjáratban részt vett, és Béldi Pállal együtt került tatár fogságba. Mivel ekkorra a felesége is meghalt, a gyerekei feletti gyámságot Lázár István látta el, mivel Damokos Tamás anyja Lázár Judit volt, tehát Lázár István rokona volt.
[1517] Szádeczky K. L. 1927, 197, 199.
[1518] Szádeczky K. L. 1927, 199.
[1519] Balogh J. Apafi. 2017, 253–276.
[1520] Trócsányi Zs. 1980, 32.
[1521] Lázár M. kézirat, 302.
[1522] Lázár M. kézirat, 303.
[1523] Lázár M. kézirat, 304.
[1524] ti. II. Rákóczi György.
[1525] Lázár M. kézirat, 305.

személyes negatív tapasztalatainak vagy Kemény János információinak az eredménye volt-e II. Rákóczi György vélekedése, amikor ezt írta 1650. november 6-án Petky Istvánnak: *„Csíkban penig senki sem maradt, Tamás ahoz nem alkalmatos az vigyázást reá bízhassuk."*[1526] Később, 1653. július 8-án kelt levelében a fejedelem, ugyancsak Petky Istvánnak, úgy fogalmazott:

> *„Damokos Thamást ha mi hajduk generálisává tettük volna, gondolkozásunkban sem volt, experiálván már, miként kelessék bolondra bízni valamely dolgot, és ha inkább megszűkülne is az ember Erdélyben, de reája nem bíznánk afféle állapatot…. Az ő hadnagyságát is, ha kegyelmed másnak adja, nem bánjuk."*[1527]

Lehetséges tehát, hogy a fejedelemnek saját rossz tapasztalata volt Damokos Tamással kapcsolatosan, de ezt biztosan erősítette Kemény Jánosnak az a törekvése, amivel a saját klientúráját kívánta helyzetbe hozni. Ennek a klientúrának pedig Petky István volt az egyik kulcsa, aki Damokos Tamás helyett ifjabb Lázár Istvánt akarta főkirálybíróvá tenni.[1528] Damokos Tamás mindezek ellenére végigharcolta II. Rákóczi György hadjáratait, így az 1657-es lengyel hadjáratban is jelen volt a csíki haddal, és Béldi Pállal együtt esett tatár fogságba.[1529] Hosszú rabság után, 1665-ben térhetett haza, amikorra elveszítette a feleségét és a vagyona[1530] jelentős részét is.[1531] A fogságba esése után elveszítette a főkirálybírói hivatalát, amit Lázár István kapott meg. Noha Damokos Tamást I. Rákóczi György olyan oklevéllel nevezte ki főkirálybírónak, amiben élete végéig megadományozta a tisztséggel, nem sikerült visszakapnia korábbi tisztségét. A Lázár István által Damokos Tamással kapcsolatosan Apafi Mihálynak 1663-ban írt levél szövege szerint[1532] Damokos Mikóktól származó örökségére Petky István és köre is igényt tartott, és az addigi főkirálybíró fogságát részben arra használták, hogy a vagyonát megszerezzék. Nem véletlen tehát, hogy Damokos Tamás a hazatérte után fokozatosan sodródott Béldi Pál közelébe.

A székelyföldi elit tagjai rendkívül különböző távolságokban kaptak helyet Béldi Pál hálózatában. A legközelebbi szövetségesévé Damokos Tamás vált, Csíkszék

[1526] Lázár M. kézirat, 305.
[1527] Lázár M. kézirat. A levelet Lázár Miklós idézi, de a származási helyét nem adja meg.
[1528] Balogh 2012, 1209.
[1529] Lázár M. kézirat, 306.
[1530] Kemény J. 1854. 1663 márciusában Lázár István azt írta Apafi Mihály fejedelemnek, hogy *„Damokos Tamás uram csíki jószága az osztáskor tizenkét háznál több nem lévén, most annál kevesebb, másutt is mind a maga és azon kívül gyermekeinek anyjokról maradott jószáguk is öszveséggel harminckét ház jobbágynál nem több […]".*
[1531] Kemény J. 1854, 307.
[1532] Kemény J. 1854, 153–154.

egykori főkirálybírája, aki azonban az 1660-as évek végére már nem rendelkezett kellő politikai és gazdasági súllyal. Háromszéki kollégája, Nemes János széki főkapitány lojális kollégaként viselkedett Béldivel, csakúgy, mint minden más, hatalmi pozícióban lévővel. Mivel Nemes János vagyona és hatalma nem volt jelentős,[1533] elsősorban hűséges hivatalnokként viselkedett, igyekezett nem elköteleződni egyik csoportosulás mellett sem.[1534] Ugyanezt a stratégiát követte sógora, sepsiszentgyörgyi Daczó János is, aki 1669-től lett Csíkszék főkapitánya.[1535] A két ember Nemes János naplója szerint a legtöbb széki eseménykor együtt mozgott, de kettejük közül mégis Nemes János tartott fenn szorosabb kapcsolatot Béldi Pállal. Mivel hídvégi Nemes János éppen akkor kezdte a naplóját írni, amikor Béldi karrierje is elindult, a naplóbejegyzések eligazíthatnak minket abban a tekintetben, hogy mennyire volt jelen Béldi Pál a székelyföldi hétköznapokban. Az összes bejegyzést megvizsgálva elmondható, hogy mind a Basa, mind a Mikes családhoz képest elenyésző mennyiségben jelent meg a széki eseményeken vagy a székelyföldi történésekben. Béldi neve először 1653-ban jelent meg Nemes János naplójában, amikor Nemes augusztus 9-én Árapatakon meglátogatta őt.[1536] Egy év múlva, 1654-ben, abban az évben, amikor főkirálybíró lett Béldi, július 2-án Nemes János Uzonban kereste fel a fiatal székely főembert, majd pedig augusztus 18-án a naplójában is feljegyezte, hogy: *„Esküdték meg Béldi Pál uramot háromszéki főkirálybíróságra Maksán az Háromszék gyűlésében. Bethlen János uram introducalta."*[1537] 1655-ben már januárban felkereste Nemes János Béldit Árapatakán, februárban pedig bikali Vitéz György, Béldi Pál apósa szállt meg Nemes Jánosnál.[1538] Az 1657-es évben Nemes Béldi Pál parancsnoksága alatt indult el a lengyel hadjáratra, de mivel rövid időn belül két gyermeke is meghalt, Béldi kijárta számára a fejedelemnél azt, hogy a hadjáratban ne kelljen részt vennie.[1539] 1657 folyamán, amíg a lengyelországi hadjárat zajlott, Nemes János többször megfordult Béldi Pálné Vitéz Zsuzsanna udvarában, amire korábban

[1533] A hídvégi Nemes család nem volt benne a szék első harminc családja között az 1614-es, legteljesebb lustra-jegyzék alapján. Balogh J. 2005, 180–181.

[1534] Viselkedését jól jellemzi a következő, 1660 januárjában megfogalmazott mondat a naplójában: *„Voltam Brassóban Rákóczy fejedelemtűl való féltemben"*. Tóth E. 1902, 256. Vagyis, noha ekkor Nemes János elsősorban Basa Tamás és az ő, Barcsai Ákost támogató körének volt a tagja, a biztonság kedvéért II. Rákóczi György mellett is megjelent.

[1535] Daczót Bethlen Miklós úgy jellemzett, hogy: *„Daczó János szegény főember, de tisztre, méltóságra halálig, jószágra halálban vágyakozó ember,... Egyébaránt Daczó hazug, és boszorkányoktól is tudakozó ember vala, végtére Tököli alatt tanácsúr lőn, és Havasalföldében hala meg szegény vénségében számkivetésben."* Bethlen, 1980, 672.

[1536] Tóth E. 1902, 242.

[1537] Tóth E. 1902, 243.

[1538] Tóth E. 1902, 244.

[1539] Tóth E. 1902, 246.: *„Az nap kért el Béldi Pál uram engemet urunktól ő ngától, hogy visszajöhessek."* (1657. január 16.)

a napló bejegyzései szerint nem volt példa. Feltehető, hogy Béldi a feleségén keresztül próbálta fenntartani főkirálybírói befolyását a szék elitjén belül.[1540] Mivel a lengyel hadjárat kudarca után Béldi tatár fogságba került, teljesen kikerült a történésekből, ami újra csak visszavetette abban, hogy kiépíthesse a lokális kapcsolatait. A folyamatos harcok a Székelyföldön belül kialakítottak két, viszonylag jól körülhatárolható kört. Az egyik inkább Barcsay Ákoshoz kötődött, és gyalakutai Lázár Györgyhöz, valamint a Basa Tamáshoz köthető székelyföldi nemesekből állt, míg a másik Kemény Jánoshoz volt hűséges, és a Mikesek kliensi körét érintette. Ezekhez a körökhöz képest Béldi Pál némileg „idegen test" volt, hiszen egyik mellett sem köteleződött el. A politikai területek azonban gyakorlatilag le voltak fedve a két csoport által, ezért Béldinek a hazatérte után ebben a struktúrában kellett megtalálnia a saját helyét.

Béldi Pál tatár fogsága alatt a széki tisztviselői kar erősen átalakult. 1661 novemberében a Porta végül Ali basán keresztül tett pontot az erdélyi belháborúk végére azáltal, hogy Apafi Mihályt nevezte ki fejedelemmé.[1541] Az ekkor legbefolyásosabb székelyföldi főtisztek még Kemény János pártján álltak, ezért a leghamarabb Apafi hűségére térők közül neveztek ki új főtiszteket. Így lett november 22-én a székelyek főgenerálisa Kún István, november 28-án pedig Háromszék főkapitánya hidvégi Nemes János.[1542]

Nemes naplója szerint Béldi Pál a széki történésekben először 1663-ban jelent meg a két évvel korábbi hazatérte után, amikor a havasalföldi vajda elleni hadmozdulatokban Nemes Jánossal együtt volt jelen.[1543] Az év júliusában viszont már egy levélben utasította Nemes Jánost az aktuális hadmozdulatokkal kapcsolatban, ami a helyi elit rendje szerint azért érdekes, mert a főkapitány általában sokkal jelentősebb befolyású tisztségviselő volt, mint a főkirálybíró.[1544] Nemesnek a naplóban lejegyzett reakciója beszédes e tekintetben: *„Nem lévén azért semmi kedvem,…menék Imecsfalvára az Imecs Tamás uram házához."*[1545] Ez a mondat jól érzékelteti Béldi Pál beágyazottságának hiányát a székelyföldi elitben, és ezáltal a befolyásának csekély voltát is. A Nemes féle reakció azért is érdekes, mert ekkor Apafi Mihály a hűségére visszatért Petky István mellett Béldi Pálra bízta a

[1540] Tóth E. 1902, 247.: *„Március 3: Mentem Béldi Pálné asszonyomhoz Uzonba, ebéden ott voltam.", és július 2: „ebédre mentem Béldiné asszonyomhoz Uzonba."*

[1541] Tóth E. 1902, 379.

[1542] Tóth E. 1902.: november 22: *„Tötte a fejedelem ő nga Kún István uramot székelyek főgenerálisává", és november 28: „Ugyanaz nap méltatlan voltomra a fejedelem ő nga mellett levő becsületes hazafiai tetszésekből ott lévő háromszéki uraimék kívánságokra eskettettem háromszéki kapitányságra."8*

[1543] Tóth E. 1902, 383.

[1544] Tóth E. 1902, 384.

[1545] Tóth E. 1902, 384.

székelység mustrálását, ami egyértelműen jelezte a fejedelem állásfoglalását Béldi mellett, illetve azt a törekvését, hogy Béldit a székelyföldi elitbe beágyazza.[1546]

1664. július 19-én Nemes János Gábor nevű fiának a keresztelőjén a keresztszülők között sok protestáns is feltűnt. A minden keresztelőn keresztszülőként jelen lévő brassói bírók és lelkészek mellett megjelent a vargyasi Daniel család három női tagja, és Béldi Pálné Vitéz Zsuzsanna is. A felsorolt családok a székely elitnek a középmezőnyéhez tartoztak, a befolyásuk jóval alatta volt a Petkyéknek vagy a Mikesekének.[1547] A keresztszülőség természetesen függött a felekezettől is, márpedig a felsoroltak reformátusok vagy unitáriusok voltak.

Nemes János naplójának szinte napi rendszerességű bejegyzései elsősorban a naplóíró utazásait és találkozásait rögzítették, ám ő láthatóan gyakran találkozott a székely főtisztekkel. Ezekben a találkozásokban Béldi Pál ritkán volt jelen, ami azt bizonyítja, hogy a széki kapcsolatrendszerét nem tudta kiépíteni az 1660-as évek folyamán, a fejedelmi támogatást maga mögött tudva sem. Az 1671-ig eltelt egy évtizedben Béldi Pál a főkirálybírói hivatala ellenére sem tudott behatolni a székelyföldi elitbe. Nemes naplója azt mutatja, hogy még a széki főkapitány, a legközelebbi tisztviselő sem épített ki vele szorosabb kapcsolatot. Nemes naplójának feljegyzéseiben hét alkalmat említett meg a Mikes Kelemennel való találkozások közül, aki Petky István halála után a székelyföldi katolikus elit vezetője volt, de ugyanennyiszer találkozott Kornis Gáspárral is, aki Marosszék főkapitánya volt. Nagyjából ugyanennyi alkalommal látogatta meg vagy fogadta a házában Bethlen János udvarhelyszéki főkapitányt, és még ezeknél is többször találkozott Bethlen Miklóssal, aki csak 1667-től volt Udvarhelyszék főkapitánya, és Daczó Jánossal, a sógorával, akit 1669-ben iktattak be csíki főkapitánynak. 1669-től látványosan megnőtt azoknak a találkozásoknak a száma is, amikor Teleki Mihállyal vagy az ő körével, a keresdi Bethlenekkel vagy Naláczy Istvánnal folytatott megbeszéléseket. Béldi Pál neve összesen háromszor bukkan fel ebben az évtizedben, ami elenyésző szám, főleg, ha figyelembe vesszük azt, hogy ő is Háromszék főtisztje volt, akárcsak Nemes János.

Nemes a széki főkirálybírók közül a legközelebbi kapcsolatban Lázár István csíki főkirálybíróval volt, de Rhédey Ferenc udvarhelyszéki főkirálybíróval is több ízben találkozott Béldinél. Feltehető tehát, hogy Béldi elsősorban az országos elitben igyekezett forgolódni, ezáltal viszont elveszítette, illetve ki sem tudta alakítani a hátországát azon a területen, a Székelyföldön, ahol éppen ekkor próbálta megvetni a lábát még Teleki Mihály és köre is.

[1546] Tóth E. 1902, 384.
[1547] Tóth E. 1902, 387.

Béldi Pál kapcsolatrendszere az országos politikai elitben

Az erdélyi politikai elit legszűkebb köreként a fejedelmi tanács tagjait határozhatjuk meg. A most következőkben kizárólag azokat a tanácsosokat veszem számba, akik Béldi pályájának idején voltak jelen a tanácsban és akik segíthették vagy nehezíthették Béldi karrierjét, esetleg semlegesek voltak vele kapcsolatosan. Az Apafi korban ennek a tanácsnak Béldi Pál is tagja volt. A tanács egyik legöregebb tagja minden bizonnyal zabolai Basa Tamás volt, aki 1653 és 1669 között bizonyosan a tanácsosok között szerepelt az országgyűléseken.[1548] Sikerült átmentenie tanácsosságát Bánffy Zsigmondnak is, aki 1653-tól volt táblai ülnök, 1662-től Fehér megye főispánja, 1664 novemberétől haláláig a fejedelmi tábla elnöke.[1549] Ugyanilyen „túlélő" volt Bethlen János kancellár is, aki 1658-tól 1678-ban bekövetkezett haláláig folyamatosan a fejedelmi tanács tagja maradt.[1550] Bethlen János még I. Rákóczi György uralma végén, 1648-ban lett táblai ülnök, ám a karrierjének legfontosabb szakasza 1658-ban kezdődött, amikor Barcsay Ákost támogatva lett tanácsúr, egy év múlva pedig kancellár.[1551] 1651 és 1656 között Torda vármegye, majd Küküllő főispánja, 1662-től pedig Fehér vármegye főispánja volt. 1660-tól Udvarhelyszék főkapitányságát is megszerezte, mint azt korábban már említettem.[1552] A régi garnitúra tagja volt még Ébeni István is, aki szintén 1659-ben került be a fejedelmi tanácsba.[1553] Torda és Kolozs megye főispánja, valamint Kolozsvár főkapitánya volt 1666-os haláláig. Ugyanehhez a generációhoz tartozott Béldi sógora, Keresztessi Ferenc is, aki szintén 1659-től lett a tanács tagja és 1669-es haláláig maradt az.[1554] Az idősödő főúr Torda megye főispánja is volt haláláig.[1555]

A tanácstagok másik csoportját azok képezték, akik 1661–1664 folyamán kerültek a tanácsba. Ilyen volt maga Béldi Pál is, valamint Bánffy Dénes, Bethlen Farkas, a szebeni királybíró Andreas Fleischer, Haller Gábor, Haller János, Kapy György, Petky István és Ugron András, Ezek között többen voltak azok, mint például Bánffy Dénes, Haller János vagy Petky István, akik az uralma kezdetén még nem támogatták Apafi Mihályt, de később kiegyeztek vele.

[1548] Trócsányi Zs. 1980, 23.; EOE.
[1549] Trócsányi Zs. 1980, 24.
[1550] Trócsányi Zs. 1980, 25.
[1551] EOE. 12. 281.
[1552] EOE. 13. 182.
[1553] Trócsányi Zs. 1980.; EOE. 12. 381.
[1554] Trócsányi Zs. 1980, 30.
[1555] Trócsányi Zs. 1980, 30.

Béldi pályája szempontjából figyelembe vehető tanácstagok harmadik csoportjához azok tartoztak, aki az 1660-as évek végén vagy az 1670-es évek elején kerültek be a fejedelmi tanácsba. Ők egyértelműen az új bizalmi kör tagjai voltak már. Ilyenek voltak Haller Pál, Nagy Tamás és Rhédey Ferenc, valamint Teleki Mihály.

A fejedelmi tanács újabb nagy átalakulására akkor került sor, amikor a Béldi-összeesküvés miatt többen kiestek. Ekkor, 1677 és 1680 között kerültek be olyanok, akik már Teleki Mihály kliensi köréhez tartoztak, vagy akik Béldivel szemben foglaltak állást.

A három, vizsgálatunk szempontjából lényeges csoport közül Béldi Pál a legjobb kapcsolatot az első csoport tagjaival alakította ki. Keresztessy Ferenc az egyik nővérének férje volt, aki 1669-es haláláig támogatóként állt fiatalabb sógora mellett. Ébeni István Béldi távoli rokonságához tartozott, ráadásul Ébeni több ízben működött együtt Béldivel.[1556] Ébeni István egy Vitéz Zsuzsannának írt levele szerint Béldiné meglátogatta a nagybeteg Ébenit, és később Ébeni haláláról is Veér György külön levélben tájékoztatta a Béldi családot, akik szerepet játszottak a temetés megszervezésében is.[1557]

Bethlen János kancellár és Béldi Pál szoros kapcsolatáról az egymáshoz írt leveleik tanúskodnak.[1558] Bethlen János már rögtön Béldi Pál tatár fogságból való hazajövetele után nem sokkal, 1661. augusztus 5-én levelet írt neki, amit számos újabb levél követett. A két ember mind a Bánffy Dénessel szembeni fellépés idején, mind a későbbiekben együtt mozgott. Bethlen János fia, Bethlen Miklós is levelezésben állt Béldivel.[1559] A levelek Bethlen János kezdeményező szerepére utalnak, aki valószínűleg megpróbálta beépíteni Béldit a saját kapcsolatrendszerébe. A gyakorinak mondható levelezés ellenére Deák Farkas, Béldi Pál életrajzírója alig említi Bethlen Jánost, ellenben a fiát, a Béldinek kevesebb levelet író Miklóst annál többet.[1560] Az 1661 óta tartó levelezés ellenére csak az 1674-ben, a Bánffy Dénessel szembeni események leírásakor említi *„Haller és Bethlen urakat”*,[1561] majd a Bánffy elleni szövetség aláírói között sorolja fel Haller Pál, János, Csáky László, Bethlen Miklós, Bethlen Gergely, Elek és Farkas mellett a kancellár Bethlen Jánost is.[1562] Deák úgy látta, hogy Béldi és Bethlen János kapcsolata valójában csupán Bánffy Dénes kivégzése után vált szorosabbá, ugyanúgy, ahogyan Béldi és Haller János kapcsolata is.[1563] Ugyanakkor erre a megváltozott

[1556] Deák F. 1887, 43.
[1557] Deák F. 1887, 51–52.
[1558] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi. 324. Nr. 129. 1–11.
[1559] Jankovics József (szerk.). *Bethlen Miklós levelei (1657–1698).* Budapest, 1987, 270, 273, 317.
[1560] A Béldi életrajzban több, mint 200 alkalommal.
[1561] Deák F. 1887, 91.
[1562] Deák F. 1887, 92.
[1563] Deák F. 1887, 125.

kapcsolatra is azokból a hírekből következtet, amik a fejedelmi udvarban keringtek Béldi *„köréről”*, amibe *„Haller János, Bethlen János, Kapi György, Paskó Kristóf, gróf Csáky László és különösen Bethlen Miklós”* tartozott Deák Farkas szerint.[1564] A Béldi körül szerveződött csoportba tehát a fejedelmi tanács tagjai közül Haller János, Bethlen János és Kapy György is beletartozott, ráadásul Kapy György még a török fogságba is elkísérte Béldit. A két ember szorosabb kapcsolatáról ugyanakkor nincsen semmi forrás a Béldi család levéltárában.

Haller János a fejedelmi tanács egyik legműveltebb tagja volt Bethlen János mellett. 1664-től 1690-ig volt tanácsúr.[1565] 1663-tól Torda lett vármegye főispánja.[1566] Általában a kerelőszentpáli kastélyában vagy a gerebenesi udvarházában tartózkodott.[1567] Bár Deák Farkas Béldi karrierje idején már öregnek nevezte, valójában még 1666-ban is csupán 40 éves volt, és még az 1680-as években is betöltött országos tisztségeket.[1568] Deák Farkas szerint:

> *„[…] néha nyulászattal, legtöbbnyire pedig olvasással töltötte idejét. Nagyon tudós embernek tartották, sok nyelvet értett u. m. a latint, franciát, olaszt s természetes, hogy kortársai közül kivált eszére, tudományára nézve; Bánfy Dénest nem szerette s nem Bethlen Jánost*[1569] *és Miklóst, kikkel különben egy párton volt. Tettek idején kissé félénk s bátortalan;”*[1570]

Noha 1678-ban Béldivel való kapcsolata miatt Fogarasba záratta Apafi, ahol 1683-ig raboskodott, Béldi Pálhoz fűződő kapcsolata mindvégig ellentmondásos volt, hiszen, ahogyan Deák Farkas is megemlítette, kifejezetten ellenszenvvel viseltetett a székely generálissal szemben. Feltehető, hogy inkább Bethlen Jánoshoz, mint Béldihez kapcsolódott. A kiszabadulását követően következtében[1571] és kincstartóként is tevékenykedett.[1572]

Kapy Györgyöt *„Változékony jellemű, zsarnok természetű úr”*[1573]-ként jellemezte Deák Farkas. Tanácsúri tisztséget 1659 és 1661, valamint 1664 és 1678 között

[1564] Deák F. 1887, 125.
[1565] EOE. 13. 346.
[1566] Trócsányi Zs. 1980, 28.
[1567] Deák F. 1887, 126.
[1568] Haller J. é.n.
[1569] Bethlen Jánost egészen biztosan tisztelte, a levelei többségében az egyértelmű tisztelet érződik, ha róla írt.
[1570] Deák F. 1887, 128.
[1571] Haller János följegyzései 1686–1687-ről. In. Történelmi Tár 1878. 679–690.
[1572] Haller J. é.n.
[1573] Deák F. 1887. 129.

viselt.[1574] Emellett Hunyad, Zaránd és Közép-Szolnok megye főispánja volt.[1575] Az 1668. január–februári országgyűlésen az országgyűlés elnökeként vett részt.[1576] Kapy György Bethlenhez és Béldihez hasonlóan református volt, külföldön tanuló erdélyi diákok patrónusa.[1577] A kortársak, így Bethlen Miklós is *„nagyságos úrnak"* nevezte már az 1650-es években is.[1578] Egy évtized múlva a hatalmát sikerült tovább növelnie, és ezáltal folyamatos konfliktusba kerülnie Bánffy Dénessel.[1579] Emiatt természetes szövetségesének tekintette Bánffy Zsigmondot, az apósát és Béldi Pált is, de a két embernek az 1674-es Bánffy ellenes fellépés előtt nincs forrásokkal bizonyítható intenzív kapcsolata.

Bánffy Zsigmonddal, aki számos ponton kapcsolódott a székelyföldi elithez, Béldi kapcsolata inkább pozitív volt.[1580] Bánffy Kapy György apósa volt, Bánffy Dénes mostohatestvére,[1581] aki a Bánffy örökség miatt volt testvére ellensége. A lengyel hadjárat után Barcsay Ákos oldalán állt, 1660-ban a lányát, Ágnest is hozzá adta.[1582] Előtte Nemes János későbbi háromszéki főkapitánnyal közösen vonult föl Barcsay mellett a katonáival.[1583] 1658 és 1682 között fejedelmi tanácsos volt,[1584] 1664 novemberétől a fejedelmi tábla elnöke.[1585] 1668-ban Bethlen Miklós Kun Ilonával kötött házasságakor ő volt a „fejedelem képe" a lakodalomban.[1586] Ekkorra őt tekintették az első, azaz legtekintélyesebb tanácsúrnak is. 1674 őszén Bánffy Dénessel szemben Béldi Pállal érdekszövetséget hoztak létre, november 17-én Gyulafehérváron Bánffy Zsigmond és Béldi szállásán vitatták meg a Bánffy sorsára vonatkozó terveiket.[1587] Bánffy Dénes kivégzését követően a vagyonából Örményest kapta meg a fejedelemtől 15 000 forintért.[1588] Béldi Pállal 1674 őszén az enyedi református kollégium egyik főkurátora lett Bethlen János kancellár és Bethlen Farkas mellett.[1589] Basa Tamással kapcsolatosan jelenleg nem ismert olyan forrás, ami a két ember közelebbi személyes kapcsolatára utalna. Az idős Basa ekkorra már túl volt a pályája nagy részén, lemondott a háromszéki

[1574] Trócsányi Zs. 1980, 29.
[1575] Századok. 1889, 38–39.
[1576] Trócsányi Zs. 1980, 29.
[1577] Trócsányi Zs. 1980, 665.
[1578] Bethlen M. 1980, 545.
[1579] Bethlen M. 1980, 644.
[1580] RNL-KmIg. Fond Fam Béldi. 324. Nr. 125/3.
[1581] Zsinka Ferenc. *Losonczi Bánffy Dénes és kora.* Budapest, 1914, 6.
[1582] Tóth E. 1902, 262.
[1583] Tóth E. 1902, 261.
[1584] Trócsányi Zs. 1980, 24.
[1585] EOE. 13. 338. Ezt a tisztséget egyszer már, 1658–59 folyamán betöltötte: EOE. 12. 85, 159.
[1586] Bethlen M. 1980, 634.
[1587] Deák F. 1887, 100–101.
[1588] Deák F. 1887, 660.
[1589] Deák F. 1887, 664.

főkapitányságról is[1590] Noha a tekintélye még 1667-ben is jelentős volt, a székelyföldi politikában már nem játszott vezető szerepet, csak a háttérből próbálta befolyásolni azt. Feltehetjük, hogy a korábbi kapcsolatainak a Barcsay párttal szerepe volt abban, hogy Bethlen Miklós feleségül vette az unokáját, Kun Ilonát. Béldi azonban ebben a szövetségi rendszerben nem vett részt, Bethlen János csak később, Basa utolsó éveire vonta az érdekcsoportja közelébe a háromszéki főkirálybírót.

Béldi Pál és Bethlen Miklós

Bethlen Miklós nevét a kortársak is, de az utókor még inkább összekapcsolta a Béldi Pál-féle mozgalommal. A két fázisban zajló eseménysor első eseményei 1676-ban következtek be, amikor Béldi és Bethlen is börtönbe került egy évre a fejedelem ellen tervezett összeesküvés gyanúja miatt. A második szakaszban, 1678-ban már Bethlen nem volt a főszereplők között, így az azt követő megtorlás sem érintette. Kettejük kapcsolata a források ismételt áttanulmányozása után is meglehetősen sajátosnak tűnik.

Az 1676-os eseményeket megelőző időszakban például nem találjuk azt, hogy a két ember járt volna egymáshoz, vagy a leveleikben ennek bármilyen nyoma lenne. Ennek ellenére a történeti emlékezet, de még maguk a kortársak is Béldi mellett Bethlen Miklóst emlegették „fő bűnösként". Az eseményeket meglehetős alapossággal felgöngyölítő, a Béldi család levéltárát nagyszerűen ismerő Deák Farkas maga is úgy látta, hogy az összeesküvés főszereplői közül *„Csak Bethlen Miklós ül otthon Bethlen-Szent-Miklóson"*.[1591] Ezzel szemben:

> *„Béldi már januárban elhagyja téli fészkét Bodolát és Uzont s künn járkál Bodonban, Komlódon és Bethlenben. Bethlen János is bár nagyon beteges, ide-oda utazik, Kapi szintén. Gróf Csáky meg épen nagy kirándulásokat tesz Kővárba, Nagy-Bányára."*[1592]

Mind Bethlen Miklós levelezése és önéletírása, mind a korszak egyéb forrásai is azt mutatják, hogy Béldi Pál és Bethlen Miklós között nem olyan mély baráti, szövetségesi kapcsolat volt, mint Bethlen és Nemes János között. Amennyiben meg is fordultak egymás környezetében, ezek a találkozások nem két egyenrangú szövetséges találkozásai voltak. A fiatal, jogban és politikában tájékozott Bethlent ekkor még apja, Bethlen János támogatta és mozgatta, de nem tűnik úgy,

[1590] Deák F. 1887, 664.
[1591] Deák F. 1887, 135.
[1592] Deák F. 1887, 135.

hogy a fiatalember lett volna a történések kezdeményezője. Az *„esze és pennája"* kitétel inkább egy szakértőt feltételez, mintsem a történések kifundálóját. Ezért lehetséges, hogy Bethlen Miklós Béldi Pál legközelebbi híveivel sem volt szoros kapcsolatban. Ezeket a szálakat egészen 1678-as haláláig nem az ifjú udvarhelyszéki főkapitány, hanem az apa, Bethlen János kancellár mozgathatta. Az 1676-os események előtt közvetlenül Csáky László írt fontos levelet Béldinek, amiben számos utalást tett a közös ügyeikre. A fiatal és tanult ember valószínűleg komoly segítségül volt annak a körnek, akik, mint Haller, Csáky vagy Bethlen János, Apafi és köre elképzeléseihez képest alternatív cselekvési terveket próbáltak kidolgozni Erdély számára. Ezt sejteti Bethlen önéletírásának számos részlete, például a Bánffy Dénes elleni fellépés idején: *„Bánffi Dienes leveles ládáját hozák a Béldi szállására; nékem és Daniel Istvánnak parancsolák meghányását, de én a jószágokról való leveles ládát teljességgel nem hánytam."*[1593] A Daniel Istvánnal közösen kapott *„parancs"* jól mutatja Bethlen Miklósnak a cselekvési hierarchiában elfoglalt helyét, ami kétségtelenül nem a kezdeményezők között volt még ezekben az esztendőkben. Minden bizonnyal ez a fontos, de nem vezető szerep volt az oka annak is, hogy egy éves fogságát követően Bethlen Miklós látványosan visszavonult a szervezkedésben való részvételtől, míg apja ugyanúgy aktív maradt Béldi Pál és Csáky László, Kapy György és mások oldalán. Az önéletírás jól érzékelteti ezt a távolságtartást 1678-ról írva:

> *„Ebben a gyűlésben tették az atyám helyett Bethlen Farkast cancellariusnak és Fejér vármegye főispánjának; Mikola Zsigmondot, Bethlen Gergelyt, Nemes Jánost tanácsnak; Mikes Kelement ítélőmesternek; portára választották ország követeinek Béldiék ellen Bethlen Farkast, Mikes Kelement, egy szászt, és a latere majd meglátszó munkára Apor Istvánt."*[1594]

Az önéletírás retrospektív írásmódja azért téveszti meg sokszor az olvasót, mert, mint köztudott, az 1680-as évektől Bethlen Miklós valóban kezdeményezővé, igazi aktorrá vált Erdély politikai életében, diplomáciájában. A hetvenes években azonban még az apai tervek domináltak a fiú cselekvésében is.

[1593] Bethlen M. 1980, 658.
[1594] Bethlen M. 1980.

A Béldi-körnek nevezett csoport hálózattá szerveződésének kérdése

Azt már Deák Farkas is észrevette, hogy a körként emlegetett embercsoportot a Béldi-összeesküvésnek nevezett eseményen kívül meglehetősen kevés dolog kötötte össze.[1595] A hálózatokat elemezve látható, hogy a rokoni kör bizonyos időszakokban nagyon erőteljesen tudta támogatni Béldi karrierjét, míg máskor ezt a hátteret szinte teljesen elveszítette. Így például 1627-ben nagy törést jelentett a számára az apja korai halála, majd Kékedy Zsigmond gyámsága hatalmas nyereség volt, ugyanakkor Kékedy egy teljesen új kapcsolatrendszerbe vonta be, elsősorban az udvari felemelkedéshez nyújtott támogatást. Ez a támogatás Kékedy halála után újra csökkent, viszont Apafi uralmának első évtizedében megerősödött a sógorai hatására. Ez a támogatói kör azonban az 1660-as évek végén szintén jelentősen megritkult Béldi Pál sógorainak halálával. Ezt követően olyan, az országos elitben jelen lévők kapcsolatrendszerében látjuk, mint Bethlen János, Kapy György és Haller János, ám ez a hálózat nem volt szoros és valójában nem Béldi Pál saját hálózata volt, pusztán bizonyos érdekek mentén szerveződő alkalmi szövetség, ami talán részben okozója is lehetett a Béldi nevével fémjelzett mozgalom felemás voltának.

Béldi Pál kapcsolatrendszere éppen a szülőföldjén, a Székelyföldön volt hiányos, meglehetősen gyenge. A székelyföldi elit tagjai közül kevéssel állt szoros kapcsolatban. A főkapitányok közül Bethlen Jánossal, aki maga is az 1660-as években igyekezett kiépíteni a saját székelyföldi hálózatát. Ebben a körben Béldi elsősorban a beosztottjaira tudott hatni, és a legtovább ketten támogatták. Egyikük Damokos Tamás, csíki főkirálybíró, másikuk az utóda, Lázár István. A dolog érdekessége, hogy Damokos és Lázár egymás riválisai voltak. Damokos Tamás ugyan több szállal kötődött Béldihez, hiszen a tatár fogságban is együtt voltak, de Lázár István Béldihez csatlakozására jelenleg nincsen adatunk, mint ahogyan a két ember kapcsolatának feltérképezése is további vizsgálatokat igényel. Az nyilvánvaló viszont, hogy Béldi a nála alacsonyabb társadalmi állású székelyföldi nemességgel könnyebben épített ki kapcsolatokat, mint az országos elittel.

Béldi Pál kapcsolatrendszeréről mindazonáltal az eddigi kutatások alapján is elmondhatjuk, hogy részben komoly hiányokat mutat, részben éppen akkor nem funkcionált, amikor az 1670-es években megkezdődtek az Apafi-kori elit átrendeződései, és Teleki Mihály a maga jól funkcionáló hálózatával sikeresen elfoglalta a fejedelemség legfontosabb pozícióit.

[1595] Deák F. 1887, 126.

A főúri reprezentáció kellékei Béldinél

Béldi Pál számára a főúri létmód külsőségeihez elsősorban Bethlen várának a birtoklása tartozott hozzá. Emellett sokszor kifejezetten fukar módon bánt a pénzével és az ingóságaival egyaránt, a felesleges költéseket az egész háza népének határozottan megtiltva. A főúri reprezentáció kelléktárát leányának, Béldi Zsuzsannának a lakodalmakor vonultatta fel. Béldi Zsuzsanna nagyon kelendő hajadon volt Erdélyben, sokan próbálkoztak feleségül kérni őt. Bethlen Miklóst mint potenciális kérőt az önéletrajzból ismerjük, de mellette a jelentkezők között volt Bethlen János, Lázár Imre,[1596] valamint a későbbi férj, Wesselényi Pál is. Lázár Imre és Wesselényi lánykérési akciói nagyjából egy időben indultak,[1597] és a versenyből a jobb társadalmi állású Wesselényi került ki győztesen.[1598] A lakodalmat nagyszabásúra tervezték, fontos volt, hogy a főurak mindegyike jelen legyen. Teleki látványosan ódzkodott a megjelenéstől, olyannyira, hogy mind Béldi, mind Wesselényi Pál, mind pedig az örömanya, Lónyay Anna több levélben kérte Telekit a részvételre. Teleki, aki tisztelettel volt Kemény János özvegyére, meglehetősen furcsa levélben mentegette magát:

> *„[…] mindenkor azt mondottam Béldi uramnak, írtam, ha Nagyságod meg engedi oda való menetelemet, úgy megyek el. Noha ő kegyelmének szolgálnom is kötelesnek esmerem magamat, de Nagyságodnak sokszor hittel tett fogadásomat előttem viselvén, hogy valahová az úr házasodik, el megyek vele, noha sok ízben írt az úr, Béldi uram, de nem igérkeztem külömben, az mint írtam. De ő kegyelme írván Somlyóra (kit ugyan az úr Bánfi Dienes uram adott meg), kiben írja, hogy Nagyságod megengedte oda való menetelemet; beszélvén az úrral, ő kegyelmének is úgy tetszék, hogy ha úgy nem volna, nem írná Béldi uram. Még is, beteg lévén akkor, levelére Béldi uramnak választ nem tehettem; ismét úgy érkezett ő kegyelme más levele, kiben úgy ír, mint az elsőben… minthogy az fejedelemasszony oda engedett, elmegyek, ha lehet. De ugyancsak az legyen Nagyságod akaratja, hogy ne menjek (melyet én nem javalhatok), kételen leszek az úrnak megírnom, hogy hozzám ne bízzék, kiről várom*

[1596] TML. V. 556–557. Lázár Imre házasodásának ügyében Teleki és Naláczy is megpróbált közben járni 1671 nyarán.

[1597] Wesselényi Pál igyekezett megnyerni segítségül Teleki Mihályt és Bánffy Dénest is, erről korábban már volt szó.

[1598] Naláczy azt írta Telekinek a Lázár ügyében folytatott próbálkozásairól, hogy: *„Lázár Imre uram dolgában, úgy látom, nem sok telik." TML. V. 557. Később ugyanő: „Az Lázár Imre dolga peniglen, úgy látom hogy elmulik, az minthogy maga is elvette elméjét már rúla."* TML. V. 561.

Nagyságod hamar való válaszát…Azonban az én indulásomat feleségem lebetegedéséhez kell alkalmaztatnom. Isten Nagyságodat éltesse."[1599]

A levél Telekihez képest szokatlanul körülményes és zavaros, egymást követik az egymásnak ellentmondó mondatok. Az évtized eseményének szánt lakodalom szervezése tehát jelentős zökkenőkkel haladt előre, mivel ekkorra már Béldivel szemben többeknek voltak ellenérzéseik, de elsősorban Bánffy Dénesnek és Teleki Mihálynak. Az ügy mégis olyan horderejűnek tűnt, hogy még Bánffy is azt írta Telekinek, hogy: *„Kérem, Uram, Kegyelmedet, tudósítson valósággal, bejün-e az lakodalomra? nem-e? Lakodalomra nagy út; az közjóért volna szükség reá, ha bejühetne."*[1600] Apafi végül úgy döntött, hogy elmegy a lakodalomra, amivel Bornemissza Anna nem értett egyet.[1601] Bánffy, noha ekkorra nagyon komoly ellentétek alakultak ki közötte és Béldi Pál között, mégis a megjelenés mellett döntött: *„Én, Uram, már az lakodalomig itt tekergek, noha feleségem nélkül. Valóban sajnállom, de már ennek csak meg kell lenni."*[1602]

A lakodalom több részlete a férj anyjának birtokán, Gerenden kezdődött, ahová Telekit kérték fel „főgazdának", míg Prásmáron Bocskai töltötte be ezt a szerepet.[1603] Az esemény az ország legfontosabb története volt ekkor, ez a levelezésből jól látható. Székely Lászlónak éppen úgy ez vált időmérővé, mint Bánffynak vagy Telekinek.[1604] Teleki végül mégsem ment el a lakodalomba, mert azt megelőzően halt meg az újszülött kisfia, második gyermeke.[1605] Mivel azonban a lakodalom egy fontos országos reprezentációs színhely volt, Bánffy fontosnak tartotta a saját jelenlétét a hírek megszerzése szempontjából is:

„Én Uram látván már, Isten Kegyelmed eleiben ez reménteln akadált vetette, most az lakodalom alkalmatosságával megpróbálom, hol járna az urak elméje s az urunké is az némethez való felküldésben s ha elméjeket vehetem, tudósítani Kegyelmedet el nem mulatom; egyébiránt, Uram, itt akármint legyen is az dolog, de az mint egymással beszéllénk, nekünk el kell azt követnünk az magunk részérűl."[1606] Azt viszont

[1599] TML. VI. 89–90.
[1600] TML. VI. 103.
[1601] *„Urunk az nátha, hurut miatt beteges. Asszonyunk igen elerőtelenedett s meg veszett. Én bizony igen féltem, mivel én soha igy nem láttam. Urunk az lakodalomban elmegyen; asszonyunk igen neheztelli. Mi lesz belőle, alig tudom; én közikben nem szollok."* TML. VI. 112–113.
[1602] TML. VI. 113.
[1603] TML. VI. 117.
[1604] TML. VI. 119.
[1605] TML. VI. 147.: *„Kemény Jánosné fejedelemasszony is neheztelni fog, hogy sem oda bé nem meheték, sem Gerendre nem mehetek; de mit tehetek? mert bizony csak nem lehet."*
[1606] TML. VI. 126.

folyamatosan hangoztatta, hogy kelletlenül ment a lakodalomba: *„Mi Uram, Isten kegyelméből reggel indulunk ez nekem igen unalmas útra;”*[1607]

Az esküvő, amellett, hogy a rangos Wesselényi és a dúsgazdag Béldi család között köttetett, Béldit is összekötötte a bújdosókkal és a Kemény párttal is.

A lakodalom résztvevőiről először Székely László számolt be Telekinek, április 2-án. A híradás szerint Bethlen Farkason és Telekin kívül minden tanácsúr megjelent, mellettük nemcsak Apafi volt jelen, de a két román vajda követei is.[1608] Nemes János a naplójában úgy fogalmazott, hogy: *„mentünk a Vesselényi Pál uram lakadalmára szép solemnitással Bodolára, holott jelen volt az országnak szine.”*[1609] Apafi ugyan csak egyetlen napot töltött a lakodalom népével, emiatt a szűkebb udvara is vele tartott, de a főurak többsége végig jelen volt a két napos eseményen. A lakodalom március 30-án, szerdai napon kezdődött és 31-ig tartott Bodolán, a Béldi rezidencián. Az eseménynek további részei zajlottak Gerenden, Lónyay Annánál. Bánffy Dénes részletes leveléből kiderül, hogy a lakodalom másnapja az erdélyi elit tanácskozásával telt:

„Uram, Bodolán osztán ezt az urak megértvén, más napján az lakodalomnak 12 órákig tanácskoztak, mit csináljunk ez veszedelmes dologban, végre concludáltak úgy, ő nagyságának Bethlen János uram, én és Nagy Tamás uram által izentenek, miért kellett ily hallatlan példáú dologban magát elegyíteni és magát s az országot el igyekezni veszteni, holott az vezér mostani levele avagy csak mit tart?”[1610]

A házasság már a kezdetén konfliktusos volt, Bánffy április 5-i értesülései szerint *„Veselényi uram az ipával rosszul”*[1611] volt. Azaz a nagy külsőségek között megvalósított frigyben sem az apósával, sem pedig később a feleségével nem lett jó Wesselényi Pál kapcsolata, és a lakodalmi reprezentáció csak egy utolsó kísérlete lett Béldi Pál hatalmi törekvései demonstratív megjelenítésének.

[1607] TML. VI. 131.
[1608] Bánffy Dénes szerint a havasalföldi vajdának *„Pompás igen követe vala az lakodalmon, úgy az moldovainak is”*. TML. VI. 153.
[1609] Tóth E. 1902, 534.
[1610] TML. VI. 154.
[1611] TML. VI. 155.

Béldi Pál emigrációja, pere és halála

Mire Béldi Pál és társai a portára értek,[1612] Apafi és az udvari párt már sikeresen átvette az uralmat az erdélyi belpolitikában, megszilárdítva Apafi hatalmát. A portának így nem állt érdekében egy megszilárdult uralmat belső feszültséggé változtatni. A portai diplomáciai manőverekkel kapcsolatosan elkövetett hibákat Szilágyi bemutatta. A politikai viszonyokban korábban is nehezen tájékozódó Béldi és Csáky még azt is elképzelhetőnek tartották, hogy a porta leváltja Apafit és nekik lehetőségük nyílik fejedelmet választani.[1613] A portán zajló eseményekből csak a Béldire vonatkozó elemekre fókuszálva látnunk kell, hogy még Bethlen Farkasék is kellő óvatossággal jártak el, például Mikes Kelemen és támogatottja, a pályáját ekkor kezdő Apor István közbenjárására, Apor Lázárt sikeresen rávették a csoport elhagyására. Béldi csoportja, ami kezdettől nem volt egységes, abban bízott, hogy Apafi francia szövetségkötése épp olyan haragot vált ki a portán, mint korábban II. Rákóczi György svéd szövetsége. Ez azonban tévedés volt, ráadásul Béldi körében Csáky László ekkor is sokkal aktívabbnak bizonyult, mint maga Béldi. A sajátos akció, meglehet, sokakban túlzott reményeket keltett. Ilyen volt Teleki állítása szerint Kászoni Márton is, aki Teleki és Apafi francia orientációjával, a bújdosókat támogató politikájával szemben Béldi és Csáky Bécs felé fordulásában bízott.[1614]

Márciusra Apafi mind a bel-, mind a külpolitikában felülkerekedett a roppant rosszul szervezett ellenzéken. Már március 16-án házkutatást tartottak Béldi brassói szállásán is, nemcsak a kastélyaiban,[1615] a fellelt vagyonát lefoglalták.[1616] Bodolai várát le is rombolták, klasszikus székely büntetésként.[1617] A büntetés nemcsak őt érintette, de mindazokat is, akik vele tartottak a portára, sőt azokat is, akik a legközelebbi köréhez tartoztak, vagy mellé keveredtek. Ilyen volt Lázár István[1618] és Kapy György, valamint Cserey János is.[1619] 1680 folyamán

[1612] EOE. 16. 81.

[1613] EOE. 16. 469–471. Március végén még a nagyvezérhez írt feliratukban is abban bíztak, hogy Apafival szemben nyerhetnek a portán. Ezt a feliratot már Béldi írta alá az első helyen mint a legmagasabb rangú a bújdosók között, majd Csáky, Paskó, Damokos Tamás, Belényi Zsigmond, Apor Lázár és Kálnoki Bálint.

[1614] TML. VIII. 113.: *„Páter Kászonit, titok nélkül beszélik, oda ki hogy sokat irogot; módosan léptető s hágtató uramnak is látták mostanában irott deli levelét Szakmárt, kiben valóban sokra ígírte magát s menti Béldi s Csáki uramék dolgát s biztatja őket azon factiónak boldog végével… Irta azt is, hogy Kapi uram maga bolondsága miatt vesztette magát és hogy csak legyen parancsolatja az német residensnek az portán, hogy Béldi s Csáki uramékat segítse pénzzel, minden bizonnyal pünkösd napján az kinyilt pünkösdi rózsákat szagolhatják."*

[1615] SzOkl. 6. 383–384.

[1616] SzOkl. 6. 385, 386. Egy fennmaradt lista szerint az uzoni kastélyt bizonyosan kifosztották.

[1617] SzOkl. 6. 386.; Deák F. 1887, 191.

[1618] SzOkl. 6. 388. A börtönben végül Lázár István meghalt.

[1619] SzOkl. 6. 388–390.

több, alacsonyabb rangú székely nemes, akik Béldiékkel tartottak, visszatértek és hűségesküt tettek.[1620]

Béldiék már április 22-én megtudhatták a nagyvezértől,[1621] hogy a porta az erdélyi belső béke és Apafi fejedelemségben való megtartásában volt érdekelt, és hogy cselekedetüket árulásnak minősítette.[1622] Ekkor fogták el őket és börtönözték be, Bethlen Farkas szerint egy sötét és szűk cellába.[1623]

Apafi Mihály június 2-ra hirdetett országgyűlést, ahol szimbolikusan és a valóságban is megtörtént a leszámolás. Azt a Kászoni Márton pátert, aki szinte 1677 végéig Telekinek volt legközelebbi szövetségese, ám a bújdosók támogatásának hírére nem elsősorban Béldivel, hanem Csáky Lászlóval keresett kapcsolatot, kitiltotta az országból.[1624] Noha látható, hogy Béldit elsősorban inkább a rangja és a vele kapcsolatos váradalmak tették az események középpontjába, semmint a saját vezetői képességei vagy víziói, tervei, az egész történet szimbólumává és legfőbb bűnbakjává vált. Így természetes, hogy az első nótapert vele szemben folytatták le.[1625] A többiekkel szemben június 7-én mondták ki az ítéletet, kivéve Apor Lázárt, akinek az érdekében Apor István járt közben, és aki korai pártváltásával és vallomásával sokban megkönnyítette Béldiék elítélését. Az ítélethozatalban Béldit Csáky László és Paskó Kristóf követte, akik valóban az egész csoport legaktívabb tagjainak tűntek, majd pedig Damokos Tamás, Belényi Zsigmond és Kálnoky Bálint következett. Jól látható, hogy a csoport tagjai egymással nem alkottak szoros kapcsolati hálót, az érdekeik is rendkívül eltérők voltak. Ezzel szemben a most felemelkedő „udvari párt" tagjai valójában mind Teleki körül szerveződtek, egymással is nagyon szoros, állandó kapcsolatot ápoltak, és az érdekeik is nagyon egy irányba mutattak: a korábbi hatalmi súlypontok, Bethlen János és köre, valamint Béldi eltávolításának az irányába.

Béldi büntetése nem merült ki a fej- és jószágvesztési ítéletben, mert a feleségét, Vitéz Zsuzsannát és két fiát, Dávidot és Kelement is bebörtönözték Szamosújváron.[1626] A Béldi elleni perek végül egy második körben folytatódtak, mert a Bodolát és Uzont lerombolók megtalálták Béldi levelezését, ami természetesen kiterjedt volt.[1627] Az október 1-jén megnyílt országgyűlés tehát újra napirendre vette az ügyet. A Béldinél talált levelek alapján Haller Jánost, Daniel Istvánt, Lázár Istvánt, Keresztesi Sámuelt és Herman Gotzmeistert idézték be mint

[1620] SzOkl. 6. 391.
[1621] EOE. 16. 473–474.
[1622] EOE. 16. 86.
[1623] TT. 1881, 234. Bethlen Farkas levele április 28-án.
[1624] EOE. 16. 88.
[1625] EOE. 16. 89.
[1626] EOE. 16. 94.
[1627] EOE. 16. 95.

vádlottakat.[1628] A vádak mellé bizonyítékul a Béldihez írott leveleiket mutatták föl, amikben azonban kizárólag az udvari párttal szemben fogalmazódtak meg mondatok, nem Apafival szemben.[1629] Apor Lázár azonban, aki hosszú ideig a Béldi-kör tagjai közé tartozott, végül azt vallotta, hogy Haller nagy szerepet játszott Paskó Kristóf instruálásában, míg Lázár Csíkszék fellázítását végezte.[1630] Végül senkit sem végeztek ki, de Kapy György, Lázár István és maga Béldi Pál is a börtönben haltak meg.[1631] Béldi legmerészebb álmai a portán fogalmazódtak meg a források szerint, amikor Csáky és Paskó Apafi letételével is hitegették őt. Ez az apró mozzanat is jól mutatja, hogy Béldi nem mérte föl a helyzetét, és hogy a politikai akcióiban mindig a környezete jó vagy rosszabb tanácsaira hagyatkozott. A Béldi Pál által írt szövegek elemzése után azonban elmondható, hogy Béldi okos és művelt férfi volt, és az éleslátás hiánya elsősorban a politikai életben jellemezte. Ezt Cserei is elismerte vele kapcsolatban, aki egy helyen úgy írt róla, mint *„nagy okos úrról”*.[1632]

A Béldi-összeesküvésnek nevezett, fölöttébb felemás esemény végén következő megtorlások a legnagyobb pusztítást éppen abban a székelyföldi elitben végezték, amely ekkorra jutott el odáig, hogy jelentősebb számban sikerült megjelennie az országos elitben. Ráadásul az elitváltás nem fejeződött be 1680-nal, hanem – ha kisebb mértékben is, de újabb szakaszai voltak a Nemes János és Daczó János elleni, már egyértelműen Teleki Mihály által vezényelt perek, amiknek a révén a székelyföldi református elit tovább erodálódott, oly módon, hogy a korábban az országos politikában jelen lévő családok (Béldi, Nemes, Daczó, kisebb mértékben Lázár – főleg gyalakutai Lázár, Daniel, Damokos) helyett először csak a Mikesek és Apor István, majd pedig a Kálnokyak emelkedtek ki. Az Apafi által 1679-re Háromszéknek megadott amnesztiát már például Mikes Kelemen közvetítette a széknek annak ellenére is, hogy a szék főkapitánya Nemes János maradt.[1633] Ugyancsak Mikes Kelemennel kellett konzultálnia a széki főtiszteknek akkor is, amikor a közös földekkel kapcsolatos hatalmaskodási ügyeket kellett kivizsgálni az egész Székelyföldet illetően.[1634] Apróság, de 1678 végére a portai diplomáciából

[1628] EOE. 16. 97.

[1629] Jó példa erre Haller Jánosnak egy Béldihez írott levele, amiben ez szerepel: *„Semmi új híreket nem tudok írni. mint egy titokban szabású vagyon, de én úgy sajdítottam, hogy az magyarországi hadak mintegy meghasonlásban vadnak, és nem mindenik akarna Teleki urammal tartani, sem az németek, sem az vitézlő rendek közül, olyat hallok, hogy egy része Veselényi urammal lengyel haddal akarná magát öszveadni. mely lengyel had is már közel volna Máramaroshoz és nem sok volna Teleki uram mellett; már nem tudom, ha úgy vagyon az dolog vagy másképpen.”* EOE. 16. 393.

[1630] EOE. 16. 98.

[1631] EOE. 16. 102.

[1632] Angyal D. é.n., 23.

[1633] EOE. 16. 104.

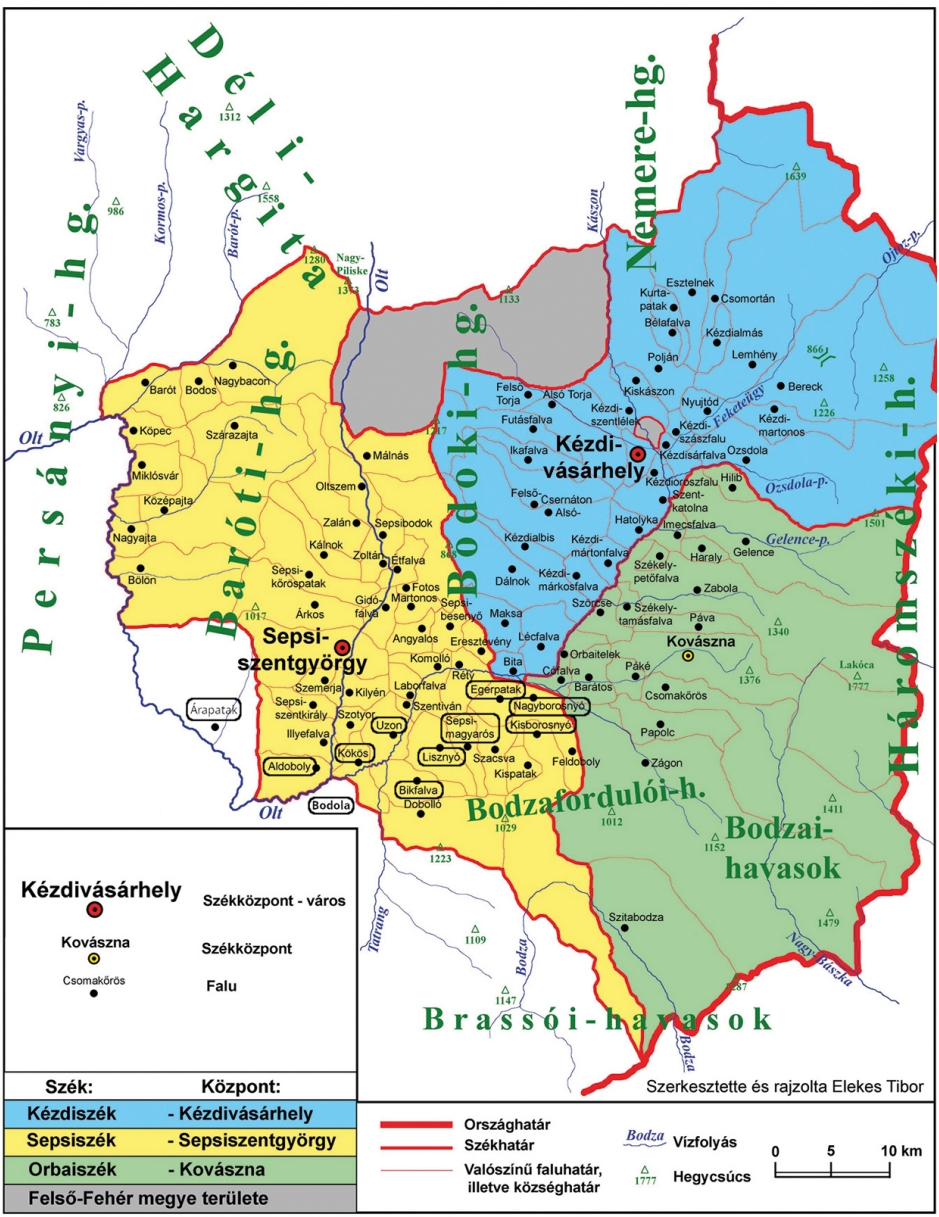
[1634] EOE. 16. 110.

is egyre jobban kikoptak azok a székelyföldi nemesek,[1635] akik éppen Bethlen Gábor korától kezdődően jelentek meg egyre nagyobb számban az erdélyi követek között.[1636]

A Béldi-összeesküvésnek nevezett eseménysor végül alapjaiban rengette meg azt a székelyföldi református elitet, amely éppen Apafi Mihály uralmának derekára építette föl magát és kapcsolatrendszerét. A székelyföldi főtisztek leváltásával több helyen megtört a reformátusság támogatása, akár csak azért is, mert Udvarhelyszéken Bethlen Gergely nem próbált úgy beépülni a széki elitbe, mint ahogyan azt Bethlen János és Miklós tették. Emellett nemcsak Béldi Pál hatalma szűnt meg, hanem visszaszorult Nemes János és Daczó János is, annak ellenére, hogy úgy tűnt, hogy ekkor még szerencsésen jöttek ki a megtorlásokból. Teleki Mihály ugyanis nem tekintette őket a kapcsolati hálója részének, míg a katolikus Mikes Kelement igen. Az 1680-as években Mikes folyamatosan növelte a tekintélyét és halála után Apor István és a Kálnokyak vették át tőle ezt a szerepet.

[1635] 1678 októberében a marosszéki unitárius Sárosy János helyett Székhalmi Bálint lett kapitiha. EOE. 16. 102.

[1636] Bognár György. *Apafi Mihály portai diplomatáinak élet- és munkakörülményei: változások az erdélyi diplomáciában:* Rózsa Sándor (szerk.): *Doktorandusz hallgatók VII. és VIII. Konferenciájának tanulmányai*. Eger, 2020.

Szék:	Központ:
Kézdiszék	- Kézdivásárhely
Sepsiszék	- Sepsiszentgyörgy
Orbaiszék	- Kovászna
Felső-Fehér megye területe	

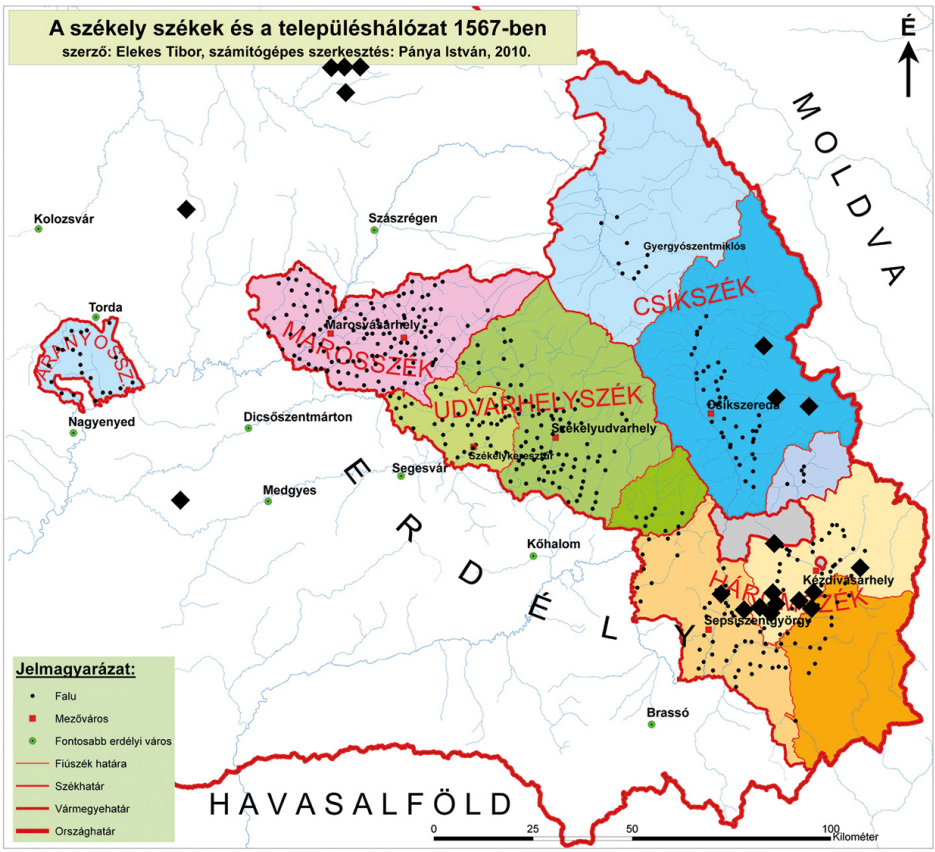
Sepsi, Kézdi és Orbai szék 1567-ben

10. térkép. Béldi Pál birtokai Háromszéken

Az 1567-es lófőösszeírás csíkszéki és Kászon fiúszéki települései

11. térkép. Béldi Pál birtokai Háromszéken

12. térkép. Béldi Pál birtokai

Apor István főkirálybíró, az Apafi kor végének legtehetségesebb karrierépítője

Az Apor család

Az Apor családot az ősi székely famíliák között tartották számon. A történetük Feltorjához, Szárazpatakhoz és környékéhez köti őket.[1637] A forrásokban a 13. század végétől, 14. századtól jelentek meg egyre gyakrabban. 1311-ben már egy bizonyos Olcs fia, Balázs a végrendeletében a testvérének nevezte Apor fia Jánost, akire, illetve akinek a fiaira hagyta Szárazpatak nevű földjét. Ezek a fiúk, István, Miklós, Demeter és Péter 1320. február 17-én ezt az oklevelet a gyulafehérvári káptalannal hitelesíttették.[1638] 1323[1639] és 1324[1640] folyamán a következő generáció pereskedett Szárazpatak és Feltorja birtoklása miatt. Egy 1324. február 5-én, a gyulafehérvári káptalan által kiállított oklevélből azt is megtudjuk, hogy az Apor leszármazottak, Sándor, Apor és Egyed meglehetősen aktívak voltak a hatalmaskodásban, hiszen a saját részükre elfoglaltak 85 telket Szárazpatak területén, amelyek között számos szabad besenyő telek is volt. Közülük Egyed Feltorján 135 szállást tartalmazó területet szerzett meg magának. A testvérek ezzel kiszorították a területről távolabbi rokonaikat is.[1641] Még ugyanebben az évben beiktatták a testvéreket Lokkászon birtokába is, ami ellen ugyan a csíkiak tiltakoztak, ám végül mégis megtörtént a beiktatás.[1642] 1360. november 25-én kelt az az oklevél, amiben a testvérek utódai a Peselnek és Kászon patakok közötti területeket, valamint Bálványos vára területének a felét igyekeztek megszerezni Peselneki István fia László ellenében. A terület nagyobb része végül az övék lett.[1643] 1365-ben az akkor még Fehér megyei területnek számító Lázárfalvát is sikerült megszerezniük, ahol valószínűleg besenyők laktak.[1644] Az Apor család

[1637] SzOkl. 1. 33–35.
[1638] SzOkl. 1. 37–38.
[1639] SzOkl. 5. 6–9.
[1640] SzOkl. 1. 38–40.
[1641] SzOkl. 1. 40–42.
[1642] SzOkl. 1. 42–43.
[1643] SzOkl. 5. 25–29.
[1644] SzOkl. 1. 69.

foglalásai a 15. században is tartottak, ami időnként erőszakba, sőt gyilkosságba is torkollt.[1645] Ekkorra, azaz a 15. század második felére a terület tekintélyes családjai közé tartoztak a Daczókkal, Kálnokyakkal, Mikókkal és a Nemesekkel együtt.[1646] Ennek ellenére nehézségek is akadtak a család történetében. Egy 1674-ben kelt forrás szerint az Aporok egyik ága fiú ágon kihalt, és az ág eltűnését csak a megmaradt leány, Apor Ilona fiúsításával tudták elkerülni. Eszerint Apor Ilonának két férje is felvette az Apor nevet, először Burcsa vagy Burczia Máté, aztán Mihálcz Benedek. Az első házasságból született Apor István, aki 1516-ban megépíttette a felsőtorjai templomot. Az ő fiai voltak Balázs és Imre. Mihálcz Benedekkel kötött házasságából született fiai László és Mihály voltak.[1647] A 16. század elején, az 1506-os agyagfalvi székely nemzetgyűlésen is jelen volt egy Apor, mégpedig az előbb említett István, Ilona fia.[1648] 1521. március 6-án szintén torjai Apor István, László és Mihály kapott birtokadományt Szapolyai János erdélyi vajdától, székely ispántól, mégpedig a hűtlenség miatt elítélt Balaskó Jánosnak, Balaskó Imrének és Becz Imrének a Fejér vármegyében Szárazpatakon és Szentjánoson lévő részjószágait és az Árokközi nevű földjét. Ezeket a földterületeket az említettek az Aporok őseitől zálogban szerezték meg, de most az Apor család visszakapta.[1649] 1525. május 3-án Szapolyai János szentgyörgyi Daczó Péter mellett altorjai Apor Lászlót bízta meg választott bírói feladatokkal.[1650] Ugyanez az Apor László 25 magyar forintért adott el egy telket 1536-ban.[1651] Altorjai Apor László lehetett a források alapján az Apor család legtekintélyesebb figurája a 16. század első felében. 1537-ben két Altorjai Apor, László és Balázs is azok között a kézdi széki főemberek között voltak, akik Oltszemi Mikó János, Köröspataki Kálnoky Péter, Matisfalvi Csató György kézdiszéki kapitány és Albisi Both Bertalan Kézdi széki biró társaságában Domokos Mihályt és Becz Pált márkosfalvi örökségükbe beiktatták.[1652] 1545-ben Torjai Apor Mihály, László testvére volt választott bíró.[1653] Az 1540-es években ezt a szerepet egyre inkább feltorjai Apor Balázs és altorjai Apor János vette át.[1654]

A 16. század második felében egyszerre volt jellemző a családra a sok fiúgyermek és a jelentős mértékű terjeszkedés, valamint a folyamatos veszteségek

[1645] SzOkl. 1. 231.
[1646] SzOkl. 5. 96–97.
[1647] SzOkl. 6. 345–346.
[1648] SzOkl. 1. 316.
[1649] SzOkl. 2. 7–8.
[1650] SzOkl. 3. 240–241.
[1651] SzOkl. 3. 257–258.
[1652] Szokl. 3. 265–266.
[1653] SzOkl. 3. 277–278.
[1654] SzOkl. 3. 288–291.

is, amik az erdélyi állam belső feszültségeiből, pártharcaiból következtek. A segesvári országgyűlésen a székely kiváltságokat megnyirbáló János Zsigmonddal kiegyező székely nemesek mellé is csak a család férfi tagjainak kevesebb, mint a fele állt. Hármójuk nevét találjuk meg abban a névsorban, amiben a Szapolyai János Zsigmond hadaiban harcoló székely főembereket írták össze. Kézdiszék főemberei között említették Apor Istvánt, Imrét és Pétert.[1655] 1567-ben, részben a katonai szolgálat és hűségük viszonzásaképpen, már több Apor kapott több háznyi jobbágyot. Így Apor Miklós és Apor Imre Felsőtorján, Apor István, János és Péter Altorján 10-10 jobbágyot.[1656] Ennél többet, 16 ház jobbágyot csak a Basa család kapott, tehát az Aporok a legjelentősebb adományok megkapói között voltak Kézdiszékben. Háromszék egészét tekintve azonban mind Béldi Kelemen (20), mind a Daczók (40, 17), mind pedig a Kálnokyak (13) többet kaptak egyénenként. Az Apor család egésze mégis sokat nyert. 1569-ben altorjai Apor János és Péter újból adományt kapott 14 jobbágytelekre.[1657] Az adományok ellenére az Apor család elkönyvelt veszteségeket is János Zsigmond uralma alatt, ugyanis a királyi tisztviselők elfoglalták a Bálványos várához, tehát a birtokaikhoz tartozó kénkőbányát. Báthory István uralma kezdetén, két nappal a megválasztása után a székely nemzet folyamodásában, amit az ország rendjeihez intéztek a sérelmeik orvoslása ügyében Tövisen, ezt a panasz külön is megemlítették, ami szintén a család széken sőt a Székelyföldön belüli tekintélyét mutatja.[1658] Talán ez és egyéb sérelmek lehettek az oka, hogy Apor Balázs egyik fia, Miklós Bekes Gáspár mozgalma mellé állt, sőt Bekes egyik parancsnokaként tette ezt.[1659]

1582-ben az Apor család számos tagja volt jelen a széki elitben, akiket „nobilis agilisként" nevezett meg Báthory István oklevele: Feltorjai Apor Imre, Miklós és Ferenc, és altorjai Apor Péter, Basa Péter és zabolai Mikes Mihály mellett.[1660] 1584. május 30-án már az addigi családfők, torjai Apor István, Balázs, Mihály és Apor László nem éltek. A fiaik azonban, István fia Imre, Balázs fiai, Miklós és Ferenc, Mihály fiai, István és András, valamint László fiai, Péter, István és Sándor megerősíttették a számukra 1521-ben Szapolyai Jánostól kapott adománylevelüket fehér megyei birtokaikra. Báthory István ezeken felül a kérelmezők hűséges szolgálatáért nekik adományozott egy időközben pusztává lett Szentjános nevű

[1655] SzOkl. 2. 195.
[1656] SzOkl. 2. 214.
[1657] SzOkl. 2. 268.
[1658] SzOkl. 2. 328.
[1659] Balló István. *Altorjai Báró Apor Péter élete és működése.* 1897, 30–31. https://archive.org/details/altorjaibrap00ball/page/30/mode/2up, Letöltés ideje: 2021.március.18.
[1660] SzOkl. 5. 132

birtokot is, amit elődeik szereztek.[1661] Lászlónak lehetett még egy János nevű fia is, aki azonban valószínűleg már nem élt vagy beteg volt 1584-ben. A halálával a kincstárra szállt birtokrészeket ugyanis Péter, a testvére csak 1590-ben tudta megszerezni.[1662] Apor Péter ekkor Báthory Zsigmondtól adományként kapott hat népes jobbágytelket haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt örökjogon Futásfalván, Kurtapatakon és Alsótorján Kézdiszéken. 1591-ben felsőtorjai Apor Ferenc, Balázs egyik fia közbíraként tevékenykedett.[1663] Egy 1601-es oklevélből kiderül, hogy Istvánnak és Andrásnak, Mihály fiainak Kézdivásárhelyen is volt öröksége.[1664] Egy ugyanebben az évben kelt oklevélből az is kiderül, hogy az említett kézdivásárhelyi telek a város főterén állt, és hogy István magát Szárazpatakról, míg András Altorjáról nevezte meg.[1665]

A tizenötéves háború folyamán a család különböző tagjai különböző pártokhoz csatlakoztak. Így például Apor István Báthory András közeli bizalmasa volt.[1666] Apor Andrásról viszont tudjuk, hogy nem volt hajlandó Mihály vajda mellé állni, ezért Mihály elkoboztatta a birtokait. Ezeket a birtokokat Apor András csak 1600. november 3-án, egy Lécfalván kiadott oklevél által tudta visszaszerezni.[1667] Az 1602-ben készült Basta féle jegyzékben is összeírták a család több tagját, mint akiket feleskettek a császár hűségére. Feltorján Apor Jánost és Apor Tamást, Altorján Andrást és Sándort, valamint Jánost. [1668] Mindannyiukat nemesekként említették. Nem sokkal ezt követően a család tagjai Székely Mózes mellé álltak. A Székely Mózes halálával végződő barcasági csatában, ahol az erdélyi nemesség annyi tagja halt meg, ennek a családnak is öt tagja elesett, két János (idősebb és ifjabb), András, Lőrinc és Tamás.[1669] A renitens székely főembereket természetesen megbüntette ezért Giorgio Basta, a birtokaikat elkobozta. 1603. október 8-án, az almaszegi táborában kelt oklevelében az Aporoktól konfiskált birtokokat adományozta el Feltorján, Altorján, Hídvégen, Markosfalván, Szotyoron és alsófejér megyei falvakban, Szárazpatakon, Karatnán, Kantafalván és Peselneken a hozzá hűséges Teleki Donáth György háromszéki kapitánynak.[1670] A falvakban nemesi udvarházakkal is rendelkeztek az Aporok. A hűtlenségben elmaraszaltak között volt ekkor felsőtorjai idősebb Apor János és Apor Lőrinc, valamint ifjabb

[1661] Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó (szerk.). Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei. I. 1569–1581. *Erdélyi Történelmi Adatok*. VII/I-III. 3., Kolozsvár, 2003. 164.
[1662] Fejér Tamás és mtsai. 2003/I, 325.
[1663] Fejér Tamás és mtsai. 2003/I, 405.
[1664] Fejér Tamás és mtsai. 2003/I, 450.
[1665] Fejér Tamás és mtsai. 2003/I, 451.
[1666] Balló. 1879, 10.
[1667] SzOkl. 1219-1776. (Budapest, 1934.) Szerk. Barabás Samu. 351.
[1668] SzOkl. 5. 182.
[1669] Balló. 1879, 10.
[1670] SzOkl. 4. 162.

altorjai Apor János. A birtokok elvesztése és a család férfiainak halála egy jó fél évszázadra megakasztotta a család korábbi, folyamatosan felfelé ívelő karrierjét. A 17. század folyamán nemcsak az elveszített birtokok nehezítették a család helyzetét, de az is, hogy többen fiatalon haltak meg, mielőtt felépíthették volna a karrierjüket.

A század elején Apor András fia, Lázár kezdte meg a család újjáépítését, de nem sikerült elérnie a 16. század végi szintet, sőt valójában a család egészen Apor Péter nagybátyjának, Apor Istvánnak a pályájáig képtelen volt erre. Apor Lázár 15 éven át alkirálybíró volt, ami a szék negyedik tisztségének számított, de presztízsét tekintve jelentősen alatta maradt az első három tisztségnek. Lázárnak jobbágyai is voltak, de sem 1614-ben, sem 1619-ben nem sikerült bekerülnie az első tíz jobbágytartó közé, Háromszék egészét tekintve az első húszba sem.[1671] Magát Lázárt Altorja nemeseként írták össze. A településen még egy Apor nevű nemes volt, Sándor.[1672] Lázárnak 1614-ben mindössze nyolc jobbágyát írták össze, egyet Esztelneken, egyet Lázárfalván, egy ősjobbágyot Pálfalván, ugyanitt egy zsellérként élő lófőt, egy ősjobbágyot Vardotfalván, három ősjobbágyot Csomortánban, egyet Kászonfelsőfaluban.[1673] Az 1619-es összeírás nem volt annyira adatgazdag, mint az 1614-es. Azt ugyanakkor ebből is látjuk, hogy az Apor család továbbra sem tudta beverekedni magát a széki elitbe. Ekkor két Aport írtak össze, Lázárt és Lászlót Altorján, mindkettőjüket a nemesek között. Az állatállományuk azonban nem volt jelentős. A tíz szarvasmarha és öt ló még Kézdiszéken belül sem számított igazán jelentős mennyiségnek, voltak olyan lófők is, akiknek több vagyonuk volt.[1674] Ebben a forrásban Apor Lázárnak egy, Apor Lászlónak két ősjobbágyát jegyezték fel.[1675] Apor László Székelyudvarhelyen is rendelkezett házzal.[1676] Apor András özvegye még élt ekkor Lázárfalván, neki tizenhárom ősjobbágya volt.[1677] Apor Lázár 1645-ben nem élt, de egy I. Rákóczi György által kiadott oklevélből megtudjuk, hogy Kézdivásárhelyen a korábban a család tulajdonában lévő házat elperelték tőle, ami azt mutatja, hogy tekintélye és érdekérvényesítő ereje sem volt jelentős.[1678] Az elitbe való visszakapaszkodást azonban megkezdte azáltal is, hogy a kor fejedelmei, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György által a székelységnek felkínált új karrierstratégiát alkalmazva az öreg

[1671] Balogh J. 2005, 180.
[1672] SzOkl. Új. IV. 30.
[1673] SzOkl. Új. IV. 583.
[1674] SzOkl. Új. IV. 599.
[1675] SzOkl. Új. IV. 611, 600.
[1676] SzOkl. Új. IV. 773.
[1677] SzOkl. Új. IV. 643.
[1678] SzOkl. 6. 175.

Rákóczi diplomatájaként Lupul moldvai vajdánál[1679] járt követségben.[1680] I. Rákóczi Györgytől a szolgálataiért több adományt is kapott. 1639-ben Nyújtódon és Gelenczén szerzett birtokot.[1681] Egy év múlva Nagy-Nyújtódon kúriával, Kis-Nyújtódon, Osdolán, Maksán, Polyánban, Szászfalun és Gelenczén is részjószágokat kapott december 23-án.[1682] Lázár 1643-ban, 48 éves korában halt meg. Kétszer nősült, az első felesége Nagy Fruzsina volt, akitől két fia és két lánya született, András, Ferenc, Katalin és Ilona. A második felesége azt mutatja, hogy ekkorra sikerült elindulnia a felemelkedés útján. 1628-ban vette ugyanis feleségül azt az Imecs Juditot, akinek az apja, Imecs István Háromszék alkapitánya volt.[1683] A két ember minden bizonnyal együtt dolgozott a széki adminisztráció második szintjén. Az alkapitány azonban általában jelentősebbnek számított az alkirálybírónál, tehát Apor Lázár, ha csak kicsit is, de „felfelé" nősült. Az Imecs Judittal kötött házasságból nyolc gyermekről tudunk, hat fiúról és két lányról. A fiúk neve Lázár, Péter, István, János, Farkas és Zsigmond volt, a lányoké Borbála és Zsófia.[1684] Az 1635-ös, I. Rákóczi György által készíttetett székely lustrában Apor Lázárt négy lóval és 7 jobbággyal, valamint 3 szolgálóval írták össze, ami azt mutatja, hogy meg tudott maradni a korábban elért szinten, de azt csak minimálisan tudta meghaladni.[1685] A család a reformáció ellenére is katolikus maradt, sőt kifejezetten jó kapcsolatban volt Háromszék másik katolikus családjával, a zabolai Mikesekkel. Apor Lázár támogatta a fejedelem által perbe hívott Mikes testvéreket.[1686] A katolikus Lázár a fiait is katolikus oktatási intézményekben neveltette. Lázár nevű fiáról tudjuk, hogy Nagyszombatban taníttatta, ami egy székelyföldi alkirálybíró esetében a felekezeti elkötelezettség ékes példája. Később, fiatalon II. Rákóczi György mellett harcolt, részt vett a szászfenesi csatában is.[1687] Barcsayt is szolgálta, ezért Kemény megvádolta, sőt a halálos ítélet fenyegette, de éppen a Mikesek kezeskedtek érte,[1688] és végül Kemény János parancsára engedték ki.[1689] Apafi Mihályhoz nem túl jó szívvel csatlakozott, legalábbis 1661 végén Nemes János még ezt írta meg Apafinak.[1690] 1662-ben azonban már azok között volt,

[1679] TT. 1885, 756.
[1680] Balló. 1879, 10.
[1681] Liber Regius. XIX. 133.
[1682] Liber Regius. XIX. 218.
[1683] Kőváry László. *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár, 1854, 126.
[1684] Balló. 1879, 10.
[1685] SzOkl. Új. V. 155, 156, 158.
[1686] TT. 1885. 750-757.
[1687] Balló. 1879, 10.
[1688] EOE. 12. 524.
[1689] SzOkl. 6. 233.
[1690] SzOkl. 6. 255.: *„Az kik most Nagyságodhoz kimentenek is, bizony nem mindnyájan az hűségtől viseltetvén mentenek, sőt inkább exprorálni. Az mint hallom klmes uram, Apor Lázár uramnak azután, hogy elment is, hoztak volt Fogarasból levelet, úgy vagyon nem találták vele."*

akik csatlakoztak a fejedelemhez,[1691] sőt már az előző év folyamán is született egy meghódoló nyilatkozat, amit ő vitt el Apafihoz.[1692] Az Apafi korban a karrierje elindult, 1664-ben már főreferendárius volt.[1693] A karrierépítést a széken belüli hatalmaskodással is igyekezett segíteni, amiért az általa megtámadott kézdivásárhelyiek fel is jelentették a fejedelemnél.[1694] 1666-ban választott bíróként Mikes Kelemennel és másokkal együtt Lázár István javára döntött egy, Lázárnak a szászokkal szembeni peres ügyében.[1695] A történet azért érdekes, mert itt ismét együtt látjuk a háromszéki-csíki katolikus elit három fontos családját, a Mikest, az Aport és a Lázárt. Noha Apafi református fejedelemként igyekezett a reformátusoknak kedvezni, ez a katolikus elitcsoport éppen ezekben az években tudott sikeresen megerősödni. Béldi Pál mozgalma idején azok között volt, akik támogatták Béldit a háromszéki második vonal többségével együtt.[1696] Még a török emigrációba is elkísérte Béldit és társait.[1697] Az elítéléstől azonban testvére, az ekkor Bethlen Gergely révén Teleki Mihály mellé álló Apor Istvánnak sikerült megmentenie. Apor István ugyanis beárulta a készületeket Bethlen Gergelynek, akitől így Teleki Mihály és az „*udvari párt is megtudta*".[1698] Ráadásul már ugyanebben az évben, 1678 őszén a Béldi párt ellen tett részletes vallomást Apor Lázár, akiről azt mondták a kortársak, hogy *„kit öcscse István szerze el Béldy mellől"*.[1699] Az ítélőmesterségig jutott, 1683-ban halt meg, 44 éves korában.[1700] Testvére, Péter szintén II. Rákóczi György híve volt, a lengyel hadjáratban esett el. András nevű testvére szintén részt vett a hadjáratban, a sereg nagy részével együtt a krími tatárok fogságába került, és jelentős váltságdíjért sikerült kiváltani.[1701] Még 1664-ben is az alsóvoláli vagy kantai határban lévő szénafüvét kellett zálogba adnia, hogy össze tudja szedni a szükséges összeget.[1702] A testvérek közül István futotta be a legnagyobb karriert, és ő emelte fel a családot is. Róla még később lesz szó. János fiatalon halt meg, de az ő házasságából született Apor Péter, a kötetünkben szereplő levelek és számos fontos mű szerzője.

Apor Lázár számos gyermekének többsége a rangjának megfelelően házasodott, azaz nagyjából azonos szintű családok gyermekeit választottak

[1691] SzOkl. 6. 268.
[1692] EOE. 13. 73-75.
[1693] EOE. 13. 317.
[1694] EOE. 13. 375.
[1695] EOE. 14. 171.
[1696] EOE. 16. 62, 64, 178.
[1697] EOE. 16. 71.
[1698] EOE. 16. 64.
[1699] EOE. 16. 98.
[1700] Az 1679-es tanúvallomásakor általa megadott életkora 40 év volt. EOE. 16. 652.
[1701] SzOkl. 4. 298.
[1702] SzOkl. 6. 290–291.

házastársaikként, ráadásul a székelység köréből választottak maguknak társat, ami ebben a korban már inkább a székeken belüli nemesség második-harmadik vonalára volt jellemző.

Apor Péter apja, János is így járt el, amikor pávai Vajna Katalint vette feleségül. A kis Péter 1676. június 3-án született Altorján. A korszak az Erdélyi Fejedelemség vészterhes időszaka volt, hiszen másfél évvel korábban végezték ki Bánffy Dénes kolozsvári főkapitányt, tanácsurat, illetve éppen folyt a Bethlen Miklós és Béldi Pál elleni szervezkedés is. Az Apor család ekkor indult meg a felemelkedés útján Apor Péter nagybátyja, Apor István révén. Az 1676-os év folyamán ugyanakkor pestisjárvány pusztított Erdélyben, ami miatt 1677. január elsejére országos böjtnapot is hirdettek.[1703] A járvány pusztítása az Apor családot is érintette, ekkor halt meg Apor István és János anyja, Imecs Judit[1704] és Apor István négyéves kisfia, László is. Az év végén, december elején meghalt Péter apja, János, és egy év múlva Apor Farkas, akit halála előtt Apor János a fia gyámjának nevezett meg. Ennek következtében a még csecsemő Apor Péter gyámja az életben maradt nagybácsi, Apor István lett, akinek saját gyermeke nem maradt életben. Ezért az unokaöccsét különös gonddal és odafigyeléssel nevelte a felesége előző házasságából született fiával, Korda Zsigmonddal együtt, ugyanakkor azzal a szigorúsággal is, ahogyan ő nevelkedett az apja halála után az ő gyámjánál, Petky Istvánnál.

Bár altorjai Apor István Apafi Mihály korában nem jutott el a főtisztségek egyikéig sem, a karrierje már Apafi Mihály fejedelemségének végére megindult, és a pályája előkészítette az új székelyföldi és erdélyi elit felépülését.

Apor István felemelkedésének állomásai Petky István csíki-háromszéki katolikus elitjében

A székely ősiséggel rendelkező háromszéki vagy csíki primorok a 16. század végén nehezebben adták fel a korábbi karrierstratégiáikat, míg az egy-két évszázaddal korábban a Székelyföldre költözött családok könnyebben alkalmazkodtak az új körülményekhez.

Báthory Gábornak és Bethlen Gábornak a korábbihoz képest eltérő székelypolitikája következtében azonban ezeknek a pályája is elindult, és a Rákócziak és Apafi Mihály uralma idejére tudtak megerősödni.

[1703] Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686 évekről. Balogh Judit (szerk.) *Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651-1686. évekről.* Barót, 2023.

[1704] Bíró Vencel. *Altorjai gróf Apor István és kora*. Kolozsvár, 1935, 9–11.

Ezek a családok már elsősorban Háromszékben rendelkeztek birtokokkal, valamint abban a Csíkszékben, ahol ugyan mindig jelen volt a nagy tekintélyű Lázár család, ám az ő vagyonuk, jobbágyaik száma nem volt jelentős.

Bethlen Gábor anyai ágon maga is székely származású volt, az édesanyja a Lázár család szárhegyi ágából származott.[1705] A fejedelemsége alatt több székely család karrierje indult meg, ilyen volt hídvégi Mikó Ferenc vagy szintén háromszéki uzoni Béldi Kelemen, de mellettük a Mikes, valamint a Lázár család is erős fejedelmi támogatást kapott, amivel egyre jobban megpróbált élni.[1706]

Ezek között a családok között találjuk azt a királyhalmi Petky Istvánt, aki kulcsszerepet játszott altorjai Apor István életében és felemelkedésében. Apor István ősei között az altorjai Apor család tagjai éppen úgy jelen voltak, mint a Lázárok, valamint az Imecsek, amely családok mind ősi primori famíliák voltak, de a 17. század elejére a jobbágyaik számát tekintve nem szerepeltek a székelyföldi élvonalban.[1707] Apor István apai nagyapja, Apor András abban a brassói ütközetben esett el Székely Mózes oldalán harcolva, ami a székely családok jó részét megtizedelte. Az ő Lázár Borbálával kötött házasságából származott Apor István apja, Apor Lázár, aki gyermekként veszítette el a szüleit, és szegénységben nőtt fel. Apor Lázár két házassága szintén ősi primori családokkal kapcsolta össze, első felesége bibarczfalvi Nagy Fruzsina,[1708] a második pedig Imecs Judit volt. Az Imecs család ugyan már nem volt képes bekapcsolódni a Bethlen Gábor idején megindult felemelkedésbe, de katolikusként a lányukat Báthory Zsófia gyulafehérvári udvarába küldték udvarhölgynek,[1709] ahol egy jól szervezett katolikus körrel ismerkedett meg. Imecs Judit 1628-ban ment feleségül Apor Lázárhoz. Judit apja Imecs István háromszéki főkapitány, anyja Tomori Petronella volt.[1710]

Apor Lázár, István apja jó kapcsolatot ápolt Basa Tamással, aki Háromszék főkapitánya volt.[1711] A remek kapcsolatrendszer azonban pusztán arra volt elég, hogy az anyagiakat tekintve nagyon mélyről indult primor a kézdiszéki

[1705] Csetri Elek. *Bethlen Gábor életútja*. Bukarest, 1992.

[1706] Balogh J. 2012, 1189–1226.

[1707] Az 1614-es lustrajegyzék szerint 1614-ben Apor István apja, Apor Lázár összesen 21 jobbágy fölött rendelkezett, az Imecs családból Imecs Istvánnak 10 faluban összesen 57 jobbágya volt. Lázár Istvánnak 8 faluban 54 jobbágyát számolták össze. Ugyanekkor a Kornis családnak Udvarhelyszéken 252, a Balássyaknak 180, a Gerébeknek 108, a Petkyeknek pedig 100 jobbágya volt. A Kornisok birtokai csak Udvarhelyszéken 19 településre terjedtek ki.

[1708] A bibarczfalvi Nagy családból Fruzsina apja, Menyhért Háromszék főhadnagya volt.

[1709] Báthory Zsófia udvara a katolikus erdélyi nemesek gyűjtőhelye volt, akik a lányaikat szívesen küldték az udvarába udvarhölgynek.

[1710] Balló István: *Altorjai Báró Apor Péter élete és működése*. 1897, 30–31. 10. Internet: https://archive.org/details/altorjaibrap00ball/page/30/mode/2up Letöltés ideje: 2021.03.18.

[1711] Basa Tamás a háromszéki református nemesek egyike, a birtokközpontja Zabola, ahol a Mikes családdal szemben erősen támogatta a református egyházat. Bethlen Miklós leánykérésekor még életben volt. Bethlen M. 1980, 624–625.

alkirálybíróságig tudjon emelkedni.[1712] Az alkirálybírói tisztség a székeken belüli főtisztségek között a legalacsonyabb volt, általában ketten töltötték be, ráadásul nem is egész Háromszék, csupán Kézdiszék alkirálybíróságát szerezte meg Apor Lázár.

Apor István felemelkedésének a kovácsa nem is az apa, hanem a fiatalon özvegyen maradt Imecs Judit, az anya volt. Már a házasságkötés idején is komoly különbség volt a két család között, hiszen az Imecsek vagyona több, mint a háromszorosa volt az Aporokénak.[1713]

A több, mint másfél évtizedes alkirálybíróság után meghalt és Apor István mellett még hét gyermeket hátrahagyó Apor Lázár halálát követően az özvegyre maradt a gyermekek karrierjének az előkészítése, ekkorra azonban az Imecseknek már nem volt jelentős kapcsolati hálója a széken belül, ezért Imecs Judit a Báthory Zsófia udvarában szerzett katolikus kapcsolatrendszert használta fel akkor, amikor az ott megismert Petky István csíki főkapitányhoz fordult. Apor István későbbi karrierjét látva nem választhatott volna ennél jobbat, ugyanis királyhalmi Petky István ekkorra gyakorlatilag lemásolta, megismételte, sőt felül is múlta az udvarhelyszéki nemes, homoródszentpáli Kornis Farkas 16. század végi karrierjét. A két pályaív közötti különbség egyrészt az időpont, a 16. század helyett a 17. század közepén indult, másrészt a helyszín, hiszen ez Háromszék és Csíkszék területén zajlott, harmadrészt a felekezeti hovatartozás volt. Petky István és köre nem protestáns, hanem katolikus családokat tömörített.

Apor István taníttatása nagyjából megegyezett kora székely nemeseinek a neveltetésével, hiszen az altorjai alapfokú tanulmányokat követően a jezsuiták kolozsvári tanintézetében tanult. Ezek a tanulmányok a korban általánosnak és átlagosnak tekinthetők, külföldi tanulmányokra a székely primorok esetében csak meglehetősen ritkán akadt példa, ilyen volt vargyasi Daniel János, aki a Rákóczi-diplomácia fontos figurájává vált.[1714]

A viszonylag rövid, de teljesen szokványos iskolai tanulmányokat az apródi szolgálat követte általában, majd pedig a fejedelmi udvarban történő nevelődés.[1715]

A háromszéki Aporok, Imecsek és a csíki Lázárok utódjaként megszületett Apor István a terület leggazdagabb és legnagyobb hatalmú, legbefolyásosabb főurának, Petky Istvánnak az udvarában nevelődött, és sikeresen betagozódott

[1712] Tüdős S. K. 2003, 371.

[1713] RNL-Kmlg. Fond m16. 1614-es lustra.

[1714] Lukinich Imre. *A Bethlen-fiúk külföldi iskoláztatása:* Lukinich Imre (szerk.) *Nagyenyedi Album*. Budapest, 1926, 88–96.; Kelemen L. 1913, 21–22.; Szabó Miklós – Tonk Sándor. *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700:* Keserű Bálint (szerk.). *Fontes Rerum Scholasticarum*. IV., Szeged, 1992, 113.; Sipos Gábor. „Tanúlságoknak okáért…" Bethlen Gábor világi elitképző programjáról. *Korunk*. 2013/3, 24–25.

[1715] Bethlen Gábor maga is ezt az utat járta. Angyal Dávid. *Bethlen Gábor életrajza*. Budapest, 1899, 5–6.

az ekkor megerősödő háromszéki-csíki elitbe. A gyámság mint karrierelem a kora újkori székely elit tagjainak kedvelt eszköze volt a Kornisok felemelkedése óta. Kornis Farkas nem csupán székely származású nemesek gyermekei fölött gyámkodott, de a klientúrájának tagjaiként ismert családok közül sokak pályáját segítette sikerrel. Ilyenek voltak a derzsi Petkyek, Péchy Simon, vagy a vargyasi Danielek is. Petky István maga is az udvarába gyűjtötte a két szék fiataljait, vagy legalábbis mentorálta őket. Így cselekedett a Lázár, a Damokos és az Apor család esetében is. A hozzá való kapcsolódás révén valamennyi fiatal sikeresen tagozódott be a székely elitbe.

Az agilis katonaember, Petky István szerencsés csillagzat alatt született, ugyanis egyik nagynénje révén megörökölte a Bethlen Gábor alatt hatalmas vagyont gyűjtött Balássy család vagyonának jelentős részét, ami megalapozta a család karrierjét.[1716]

Királyhalmi Petky István rokona, Petky Ferenc I. Rákóczi György egyik török követe volt.[1717] Apja, Petky Farkas, noha az Alsó-Fehér megyében található Királyhalma nevű birtokról is nevezte meg magát, jobbágyai számát tekintve a harmadik helyen állt Csíkszék nemesei között.[1718] Csíki megtelepedését legitimálta a székből származó felesége, Lázár Erzsébet, csicsói Lázár János lánya.[1719] Petky Farkas idősebb fia, Farkas Csíkcsicsón élt családjával,[1720] kisebbik fia, István pedig a fejedelmi udvarban próbált szerencsét. A gyermekként Bethlen Gábor udvarában nevelkedett Petky útját talán rokona, Balássy Ferenc egyengette. A hadseregben és követként is jól használható, agresszív és céltudatos fiatalember 1633-ban Tusnádon szerzett birtokot, 1634-ben pedig már Csíkszék alkapitánya volt. A Bethlen István és I. Rákóczi György közötti konfliktus során a határszéli szorosokban aratott katonai sikereket. 1636-ban ő is részese volt annak a követségnek, amely Bethlen Istvánnal a békét aláírta. Már ekkor Csíkszék kapitánya volt, és láthatóan Mikó Ferenc örökébe kívánt lépni, minthogy annak 1635-ben bekövetkezett halála után követte is őt a főkapitányságban.

Az utód nélkül meghalt Mikó Ferenc birtokait is próbálta megszerezni.

[1716] A Balássy család Udvarhelyszék vezető családja volt, oldalágon része a Kornis-klánnak. Balogh Judit – Horn Ildikó. A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. *Századok*, 142, 2008/4., 849–897. A szentdemeteri és véczkei Balássy családra ld. Balogh Judit. *A székely társadalom Báthory Gábor korában:* Papp Klára –Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila (szerk.). *Báthory Gábor és kora*. Debrecen, 2009, 160–161. lásd még: Balogh Judit. A székely nemesség helyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a Liber Regius oklevelei alapján. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis.* E Typographeo Universitatis, Miskolc, 2008, 333–361.

[1717] Szádeczky K. L. 1927, 181.

[1718] Balogh J. 2005, 152–186. RNL-Kmlg. Fond m 16. 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es Conscriptio.

[1719] Kis B. 1895, 97–110.

[1720] RNL-Kmlg Fond m 16. 50. 51. sz. Az 1627-es Conscriptio.

A nagy tekintélyű főkapitány minden széki eseményt irányított, az 1644. évi hadjárat előtt lustrát tartott a székben 1643-ban.[1721] A törvényhozás elnöklését sem engedte ki a kezéből.[1722]

Mire II. Rákóczi György uralomra került, Petky csíki hatalma már megkérdőjelezhetetlen volt. Jól mutatja ezt, hogy az 50-es évekre már többeket nevezett szervitorának, ami a székely nemesek között abszolút rendhagyónak tekinthető. Komoly kliensi hálózatot épített tehát ki már a század közepére, amely tagjainak adományok juttatását is kijárta a fejedelemnél. Ilyen szervitora volt csíkszentmártoni Bodó Bálint, akinek lófősítő oklevelet adatott 1653 márciusában,[1723] valamint csíkszentsimoni Endes Miklós lófő, akit udvari familiárisának nevezett az oklevél, akinek 1659-ben nemességet adományoztatott.[1724] 1652-ben komoly szerepet játszott a gyermek Rákóczi Ferenc fejedelemmé választásában.[1725] 1653-ra az egész erdélyi elit legfontosabb tisztségeit is elnyerte. Bár jogi ismereteiről nincsenek adataink, természetesen ő is részt vett az erdélyi törvénykönyv megalkotásában. Az I. Rákóczi György halála után a hatalmi vákuumot[1726] érzékelő Kemény János a korábbinál is nagyobb aktivitásba kezdett, hogy befolyását növelje az erdélyi politikában. Petkyvel együtt Bethlen udvarában nevelkedett Kemény ekkor kezdte meg a fejedelmi tanácsba delegálni a hozzá közel állókat, elsőként éppen régi barátját, Petky Istvánt. Az ekkor kezdődött moldvai hadjáratban is együtt harcoltak, Szucsáva bevétele pedig tovább növelte Petky tekintélyét. A már korábban említett lengyel indigenátus megszerzése[1727] az erdélyi nemesek rangsorában is az első öt főúr közé emelte. 1656-ban már nemcsak fejedelmi tanácsosként, de főudvarmesterként is emlegették a forrásokban.[1728] Az év márciusában adományként megszerezte a Marosszékben található Szentgyörgynél a Székes patakon lévő híd vámjának a szedési jogát.[1729] Ekkor felsorolt címei a csíki főkapitányság mellett a főudvarmester és a belső tanácsos volt.

A lengyel hadjáratban természetesen a fejedelem legszűkebb környezetének tagja volt, így nem esett fogságba, hanem II. Rákóczi György kíséretében maradt

[1721] Kis B. 1895, 97–110.
[1722] SzOkl. 6. 191.; Balogh Judit. *II. Rákóczi Györgyés a székelyek:* Kármán Gábor – Szabó András Péter (szerk.). *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora.* Budapest, 2009, 354.
[1723] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 29. 190–191.
[1724] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 30. 209–210.
[1725] Kis B. 1895, 97–110.
[1726] Az öreg és tekintélyes, erős kezű „öreg" Rákóczihoz képest fia fiatal volt, és talán az udvar is érzékelte vele szemben apja bizalmatlanságát, uralma kezdetén minden bizonnyal jelentős volt a kontraszt apa és fia között.
[1727] Rhédey Ferenc és Rákóczi fia mellett csak Kemény és Petky kapta meg.
[1728] Kis B. 1895, 97–110.
[1729] MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 29. 622–623.

a visszaúton is, egészen Ecsedig kísérte őt.[1730] 1658-ban, Rákóczi lemondása után az országgyűlés helytartóvá választotta. A fejedelemhez annak haláláig hűséges maradt, a Barcsay Ákost beiktató marosvásárhelyi országgyűlést csíki székely katonáival együtt otthagyta, és Rákóczi mellett küzdött csíki seregével a szászfenesi csatában is.[1731] Ezután Kemény János mellé állt. Hatalmára és hírére jellemző, hogy 1661-ben Ali pasa felkínálta neki is a fejedelmi címet, amit azonban ő visszautasított.[1732] Ellenállása nagy szerepet játszott abban, hogy a török seregek Csíkszéket felprédálták. Az új fejedelemmel, Apafi Mihállyal 1663-ra békélt meg. 1667-ben halt meg, és bár sok gyermeke született, két fia viszonylag fiatalon halt meg. István fia csupán pár évvel élte túl édesapját, János pedig szintén negyven éves kora előtt halt meg. Királyhalmi Petky János az országos elithez illő házasságot kötött, ugyanis Haller Krisztinát vette feleségül, és Csíkszék táblabírája lett. Halála után a gyermekei gyámja anyai nagyatyjuk, Haller János volt, egyetlen fia, Dávid 1700 decemberében szerzett grófi címet.[1733]

Petky István halálát követően nem a vér szerinti leszármazottai folytatták a széken belüli hatalmának növelését, hanem egyrészt veje, szárhegyi Lázár István, aki Kata nevű leányának volt a férje, és akit fiaként szeretett,[1734] valamint az a tehetséges ifjú, akit rokonaként nevelt fel, Apor István.

Petky István uralma az 1640–50-es években olyan hatalmas volt, hogy mellette nem volt esély más családok felemelkedésére. A csíki főkirálybíró, aki 1657-ig alsócsernátoni Damokos Tamás volt, jóval kisebb szerepet játszott, és kevesebb vagyonnal rendelkezett, mint a többi szék főkirálybírái.[1735]

A Petky István udvarában folyó nevelés a Petky-kör természetes kinevelődésének és létrejöttének az útja volt, ami ekkor már felekezeti értelemben is erősen meghatározott volt. Az a tény, hogy a fiatal székely nemesek főúri neveltetésénél számításba vették a felekezeti hovatartozást, azt mutatja, hogy a 17. század második felére egyre erősebbé vált a felekezeti csoporttudat a Székelyföldön, sőt az egész fejedelemségen belül is. Minden bizonnyal nem véletlen az, hogy a

[1730] Kis B. 1895, 109–110.
[1731] SzOkl. 6. 227.
[1732] Kis B. 1895, 97–110.
[1733] Kis B. 1895, 97–110.
[1734] Szárhegyi Lázár István Lázár István csíki főkirálybíró és Székely Ilona fia volt, 1651-ben már a gyergyói lovasok hadnagyaként említették. Mivel apa nélkül nőtt fel, Petky Istvánt apjaként szerette és tisztelte. A fiatal Lázár tehetséges és művelt fiatalember volt, kiterjedt levelezést folytatott a Magyar Királyság és Erdély nemességével, sőt moldvai és havasalföldi bojárokkal is jó viszonyt ápolt. Endes Miklós. *Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig.* Budapest, 1938, 1994, 142–143.
[1735] Alsócsernátoni Damokos Tamás családja hozzá hasonlóan primori, de inkább a primorok alsóbb rétegéhez tartozó Becz és Nyujtódi családokkal állt rokonságban. Tamás apja Damokos István volt, aki Lázár Juditot vette feleségül. Birtokaik a széken belül terültek el, a családból pedig Tamás emelkedett a legmagasabbra.

református családból származó Cserei Mihály a szintén református Teleki Mihály udvarában nevelődött.[1736] A felekezeti csoportok különállása minden bizonnyal szoros összefüggésben van azzal, hogy I. Rákóczi György halálát követően Lorántffy Zsuzsanna formálisan ugyan lemondott a fejedelemasszonyi címről és rangról a menye, Báthory Zsófia javára, de valójában a sárospataki udvar egy sajátos második fejedelmi központtá vált, amely körül a Bethlen Gábor alatt pályájukat kezdő református erdélyi családok gyülekeztek. Ezzel szemben Báthory Zsófia igyekezett a katolikus erdélyi elitre támaszkodni, ez a folyamat pedig egyre erősebb felekezeti csoportokat hozott létre Erdélyben. A Petky István udvarában kapott nevelés végeztével Apor István a fejedelmi udvarba került, azonban már nem saját jogon, hanem Petky István körével együtt. Petky István ekkor már a fejedelem főudvarmestere volt, így a fiatal Apor már korán elkísérhette őt akkor, amikor Gyulafehérváron tartózkodott.

Apor István a fejedelmi udvarban

Az erdélyi nemes ifjak nevelkedésének fontos színhelye volt a fejedelmi udvar, ahol az ide kerülő fiatalok nem csupán a katonai és politikai kérdésekbe nyertek betekintést, de kiépíthették a saját kapcsolatrendszerüket, elsősorban a velük egykorú nemes ifjakkal, de beépülhettek a nagyobb családok kliensi körébe is. A nemesi családok fiainak ilyen típusú képzésére már a Báthoryak udvarában is lehetőség nyílt, ám a székelység a 16. század végén még elsősorban a lokális elit vezető pozícióit igyekezett megszerezni, ezért a székely nemes fiatalok inkább a 17. század folyamán kerültek be kifejezett karrierépítési szándékkal a fejedelmi udvarba. Számukra Bethlen Gábor fejedelemsége idején nyílt meg az út az udvari szolgálatra.[1737]

A Bethlen Gábor fejedelemsége alatt elindult folyamat a két Rákóczi György uralma alatt folytatódott, sőt egyre természetesebb gyakorlattá vált. A székely nemeseknek mind a fiai, mind pedig a leányai nagy számban voltak jelen a gyulafehérvári udvarban. A fejedelmi gyermekekkel való közös tanulás több székely nemes udvari karrierjét indította el, ilyen volt Bethlen Gábor által sajátjaiként neveltetett ifjabb Bethlen István és Bethlen Péter köre. A már említett vargyasi Daniel János Bethlen Péter kíséretében peregrinált Európa több egyetemén.[1738]

[1736] Bíró V. 1935, 12.
[1737] Balogh J. 2013, 227.
[1738] Kruppa Tamás – Monok István: Bornemisza Ferenc és Cseffei László követjárása az európai udvarokban a pozsonyi békekötés után (1627–1628). *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények.* 2009, 7.

A fiatal Apor István II. Rákóczi György fejedelemségének idején került a gyulafehérvári udvarba. Az udvari események alkalmával Apor Petky István asztalához ülhetett, gyakorlatilag mellette, az ő kíséretében volt jelen az udvarban is. Pozíciója olyan erősen kötötte Petky Istvánhoz, hogy nem szerepelt az udvari bejárók között sem.

Petky István Aporral kapcsolatos szándékait nem ismerjük pontosan, de feltehető, hogy nem Apor István szerepelt az általa támogatottak első sorában. Megelőzte őket Lázár István, valamint Damokos Tamás is. Az a tény, hogy királybírói pozícióba segítette, illetve az első két házasságát maga Petky intézte, azt mutatja, hogy nem szánt Apornak az ősinél jelentősen magasabb rangot. A mérsékelt kezdeti bizalomra azonban a következő évtized folyamán Apor István egy gyorsan felívelő karriert épített, amiben szerepe volt a Petky mellett tanult agresszív és céltudatos politikának éppen úgy, mint az óvatos helyezkedésnek és a gazdag pártfogók jó érzékkel történő kiválasztásának.

1667 januárjában már királybíróként vett részt Henter András és Lázár István birtokmegosztási perében, sőt háromszéki papok fegyelmi ügyében is hozott döntéseket.[1739]

A házasságok mint a családi stratégia részei

Apor István három házasságából az elsőt egészen biztosan Petky Istvánnak köszönhette. Ekkor Veres Borbálát vette feleségül, aki Szeredai István özvegye volt.[1740] A házasság nem eredményezett jelentősebb vagyongyarapodást vagy társadalmi rangemelkedést a számára.[1741] Az 1660-as években kötött házasság csak pár évig tarthatott, 1671-ben ugyanis már néhaiként emlegetik feleségét a források.[1742] Az első házasságból nem született közös gyermek, vagy legalábbis nem maradt nyoma a születésének. A következő két év folyamán, 1672 körül a második házasságát is megkötötte Apor, ekkor a csíkszentgyörgyi Kelemen István özvegyét, Csintalan Zsófiát vette el. A Kelemen család vagyona már minden bizonnyal jelentősebb növekedést eredményezett Apor István számára, a 17. század elején ugyanis Kelemen Mihály már Csíkszék ötödik leggazdagabb jobbágytartója

[1739] Gróf Lázár család levéltára.

[1740] Apor Péter. *Lusus mundi: Az Apor és azzal vérrokon családok története és nemzedékrendje*. Fordította: Szász Ferenc, Kolozsvár, 1912, 24.

[1741] A Szeredai család a 17. század elején Marosszéken jobbágytartó volt, az egyébként is nagyon kevés számú jobbággyal rendelkező Marosszék elitjében azonban csupán a 18. helyet foglalták el, összesen 5 településen rendelkeztek 12 jobbággyal. Balogh J. 2005, 159.

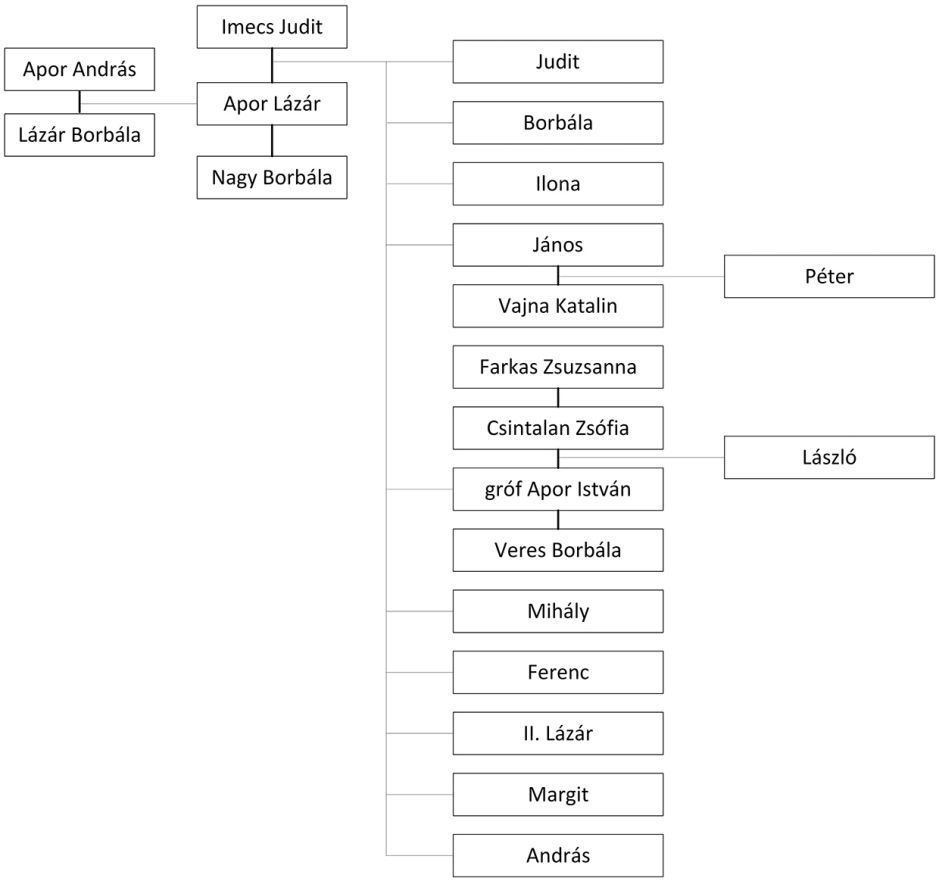
[1742] RNL-KmIg. Fond Fam. Apor. 89.

volt a 10 településen birtokolt 26 jobbágyával.[1743] A második házasság megkötése idején már nem élt ugyan Petky István, mégis feltehetjük, hogy szerepet játszott annak létrejöttében, ugyanis Csintalan Zsófia is udvarhölgye volt Báthory Zsófiának, márpedig ez a kör szorosan kapcsolódott a csíki főkapitányhoz. Az is lehetséges ugyanakkor, hogy Csintalan Zsófia Apor István anyjának, a szintén udvarhölgy Imecs Juditnak a révén került Apor István ismerősi körébe.

A második feleség három gyermeket hozott a házasságba, akiknek Apor István hivatalosan a gyámja lett a fejedelem oklevele által.[1744] A frigyből egy gyermek biztosan született, akit Lászlónak neveztek el, ám a fiúcska alig négyévesen, 1676-ban meghalt.[1745] 1678-ra a második feleségről is néhaiként tett említést Apor István az ekkor készült végrendeletében.[1746] A végrendelet szövegét elemezve feltűnő, hogy Apor István ekkorra már jelentős vagyonnal rendelkezett, amiből jelentős számú egyházi adomány tételére is futotta, így ígérte meg a támogatást a családi birtokon, altorján található katolikus templomnak, emellett a csíkkozmási, a mikházi, valamint az udvarhelyi templom számára is. Ezeken a székelyföldi templomokon túl figyelemre méltó, hogy Apor István már ekkor végrendelkezett gyulafehérvári, valamint kolozsvári templomok számára is, ami, ismerve nagyon is tudatos karrierépítési technikáit, a katolikus egyházzal kiépítendő egyre szorosabb kapcsolatainak a kezdeti lépéseire utal. Ezt a jól kiépült kapcsolatrendszert a későbbiek során számos alkalommal használta fel nagyon eredményesen a saját emelkedése céljaira.

Az 1678-as végrendelet azt mutatja, hogy a harminc éves Apor ekkorra jól felépített egyéni stratégiával rendelkezett. A harmadik házasság a korábbiaknál jóval nagyobb tudatosságról árulkodik. 1678-ban vagy előtte[1747] vette feleségül azt a Farkas Zsuzsannát, aki az udvarhelyszéki Farkas Ferenc lánya volt.[1748] Farkas Ferenc ugyan az udvarhelyszéki átlagot tekintve a szerényebb vagyonnal rendelkező primorok közé tartozott,[1749] a birtokai Bögözre és a környékére terjedtek ki,[1750] de Zsuzsanna a házasságai révén komoly javadalmakhoz jutott. Első férje borosjenői Korda Zsigmond volt, akinek az örököseként birtokok és készpénz is jutott

[1743] Balogh J. 2005, 186.
[1744] RNL-KmIg. Fond Fam. Apor. IV. cs. 100.
[1745] Apor Péter. *Synopsis mutationum notabiliorum aetate mea in transylvania, et progressus vitae meae*. In: *Altorjai Apor Péter munkái*. Közli: Kazinczy Gábor. Pest, 1863. https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06031303/0_0_2_pg_133.html. Letöltés ideje: 2021. november 23.
[1746] RNL-KmIg. Fond Fam. Apor. IV. cs. 167. A végrendelet 1678. március 8-án kelt Brassóban.
[1747] EOE. XVI. 616.: Ebben az évben már Farkas Zsuzsannát Apor Istvánnéként említette az 1678. októberében zajlott országgyűlés 34. artikulusa, amelyben Aporné az előző férje birtokai ügyében nyújtott be panaszt. A birtokok megtartása már Apor István érdeke is volt ekkorra.
[1748] RNL-KmIg. Fond Fam. Korda. II/116.
[1749] Balogh J. 2005, 169.
[1750] Balogh J. 2005, 169.

1. ábra. Apor István családfája

az özvegynek.[1751] Zsuzsanna második férje Ugron István volt, annak az Ugron famíliának a tagja, akik a 17. század közepére nemcsak Udvarhelyszék egyik legjelentősebb családjává váltak, hanem a vármegyéken is komoly birtokokat szereztek. Az Ugron család volt a 17. század elején-közepén az udvarhelyszéki periratok szerint a legtöbbet hatalmaskodó család, akik a 16. század végén az uralmat gyakorló Kornis-klán szétesése után sikeresen szerezték meg a széki vezető tisztségek egy részét. A 17. század elején felívelő karrier azonban megbicsaklott, éppen István idején, aki apjával ellentétben már csupán egy rövid időre tudta megszerezni az udvarhelyszéki főkirálybíróságot, de országos tisztséget nem tudott szerezni.

[1751] RNL-KmIg. Fond Fam Bánffy.

A harmadik házassága révén Apor István egyszerre terjesztett ki a kapcsolatrendszerét a Székelyföld olyan területeire, ahol korábban nem rendelkezett birtokokkal, valamint a vármegyei részekre is. Ekkorra azonban már lezajlott a Béldi Pál-féle összeesküvés és az azt követő politikai-hatalmi átrendeződés, ami elindította Apor István egészen kivételes karrierjét.

A házasságokból saját és felnőtt kort megért gyermek nem született, az 1680-as évekre azonban Apor már többszörös gyám volt, hiszen a feleségeinek korábbi házasságaiból származó gyermekei fölött megszerezte a gyámságot és a gyermekek vagyona feletti rendelkezés jogát, ami tovább növelte a hatalmát és politikai, gazdasági mozgásterét is. A feleségei révén nyert gyámságok mellett János nevű testvérének a fiát, Apor Pétert is a saját fiaként nevelte, benne látva azt, aki tovább vihette mindazt, amit felépített. Péter még csecsemőként került Apor István családjába, mivel az 1676–77-es években a Székelyföldön súlyos pestisjárvány dúlt. Ennek lett az áldozata Apor István anyja, Imecs Judit és kisfia, László is.[1752] Apor Péter apja, János először ugyan a Farkas nevű testvérükre bízta a fia felnevelését, ám mikor 1677-ben Farkas is a pestis áldozata lett, a csecsemőkorú fiú végül Apor István gyámfia lett.

Apor István karrierjének fordulópontja: a Béldi-összeesküvés

Apor István pályája az 1660-as évek folyamán a székely nemesi ifjak esetében megszokott mederben folyt. 1666-ban a széki karrier első állomása volt a csíki alkirálybíróság megszerzése, amit még Petky Istvánnak, gyámjának és patrónusának köszönhetett.[1753] Ezután 1667-ben meghalt Petky István, és Apor támogatását zabolai Mikes Kelemen vette át, aki Petky katolikus érdekkörének és Apor rokonságának is a tagja volt. A két ember közti rendkívül szoros kapcsolatot jelzi, hogy Apor István kitüntetett szerepet kapott Mikes Kelemen végrendeletében:[1754]

> *„Tekintetes Apor István öcsém uramnak ki voltam én, tudja jól maga, s az sok becsületes ember micsoda atya helyett volt atyafia voltam őkegyelmének, azért a lelkire kötöm, hogy légyen minden jó akarattal igaz atyafisággal gondviseléssel az én édes*

[1752] Balló István. *Altorjai Báró Apor Péter élete és működése.* 1897, 13. https://archive.org/details/altorjaibrap00ball/page/30/mode/2up, Letöltés ideje: 2021.március.18.
[1753] Balló I. 1897, 14.
[1754] Tüdős S. K. 2003, 281.

feleségemre és az fiamra… Én pediglen úgy akartam, hogy az én dispositiom jó lelkiismerettel, csendes lélekkel Apor István úr előtt végzem el."[1755]

Petky István után tehát nem maradt jelentős súlyú székely nemesi pártfogó nélkül Apor István, aki Petky halálakor még nem volt harmincéves, így a korábbi rend szerint épült a karrierje is. Ezt a fokozatos építkezést egy csapásra változtatta meg a Béldi Pál körül kialakult és összeesküvésnek nevezett esemény, amelynek következtében egészen rendkívüli hatalomnövekedést könyvelhetett el Apor mint az összeesküvés egyik legnagyobb nyertese.

Az 1660-as évek második felére meglehetősen sajátságos politikai-hatalmi konstrukció alakult ki az erdélyi Fejedelemségben. Bánffy Dénes kivégzését követően az addiginál is nagyobbnak látszott Teleki Mihály kancellár hatalma, míg Apafi Mihály továbbra is egészen különös módon keveset tartózkodott Gyulafehérváron a fejedelmi udvarban, helyette feltűnően sok időt töltött Ebesfalván, családi birtokán, mintha menekült volna az uralkodás terhe elől.[1756]

A Teleki, az Apafi, valamint a Bornemissza család is azok közé az erdélyi nemesi családok közé tartoztak, amelyek, noha régi családokként voltak számon tartva, elsősorban a második vonalhoz tartoztak. Apafi fejedelemmé választása pedig meglehetősen nagy kontrasztot mutatott ahhoz képest, hogy a 16–17. század folyamán a fejedelmek a nagyobb tekintélyű Báthory vagy Rákóczi családokból érkeztek Gyulafehérvárra, illetve Bocskai vagy Bethlen esetében a személyes kiválóság és kivételes tehetség az erdélyi társadalom számára is legitimálta a fejedelmi uralmukat. I. Apafi Mihály esetében ez a személyes kvalitásokon alapuló legitimáció éppen úgy hiányzott, mint a család Báthoryakhoz vagy Rákócziakhoz fogható hatalma és tekintélye. Apafi mellett legközelebbi tanácsosa, Teleki Mihály is ilyen megítélés alá esett az erdélyi főnemesek szemében. A főurakra féltékeny Teleki azonban tehetségesen fordította egymás ellen az erdélyi elit különböző csoportjait. A Bánffy Dénes kivégzését követő években az elit egy része számára egyre egyértelműbbé vált Teleki politikája, de az is, hogy a pozíciói meglehetősen szilárdak a fejedelem és felesége mellett. Ekkor az erdélyi főurak legagilisabb, legokosabb vagy legagresszívabb tagjai körében komoly kormányzatellenesség bontakozott ki. A „rezgelődés" bázisa és gyújtópontja az az uzoni Béldi Pál volt, aki háromszéki főtisztként el akarta érni és túl is akarta szárnyalni a királyhalmi Petky István által felépített karriert.

[1755] Tüdős S. K. 2003, 281, 287.
[1756] Nemes Tamás naplója. *Történelmi Tár*. 1902.

Apor István társadalmi emelkedése beleillik abba a tendenciába, amelynek során az addig inkább másodvonalbeli[1757] vagy korábban sérelmet szenvedett családok igyekeztek megszerezni az elit pozíciókat a fejedelemségen belül. Apor István 1677-ben kezdődő emelkedése mégis egészen kivételesnek tekinthető, ami személyes képességeinek és a remek helyzetfelismerésnek köszönhető. Elsőként akkor mérte föl szerencsésen a politikai helyzetet, amikor bátyja, Apor Lázár beavatta őt a Béldi-csoportban meglévő elégedetlenségbe.[1758] Ekkor azonban a tekintélyt és a vezető pozíciót egész életében tisztelő Apor István nemcsak, hogy Apafi mellé állt, hanem maga ajánlkozott a székelységen belüli elégedetlenkedők lecsöndesítésére.[1759] A meglehetősen kaotikus helyzetben Apor maga ajánlotta fel Telekinek, hogy a fejedelem és a Teleki hűségére téríti a székely közösséget. Ajánlatai között szerepelt a székülések számának korlátozása, valamint a széki tisztviselők gyakori ellenőrzése is.[1760] Ettől kezdve folyamatosan látható, hogy Apor az elsők között ajánlotta fel a szolgálatait a fejedelmi hatalom megerősítésére, támogatására. Így került be abba a portai követségbe is, amely a Béldi-pártot volt hivatott ellensúlyozni. A követség másik két tagja Bethlen Farkas és Mikes Kelemen volt. Az a tény, hogy a konstantinápolyi követségben Mikes Kelemen Apor István mellett szerepelt, azt sejteti, hogy Apor István nem önállóan döntött, hanem Mikes Kelemen instrukcióit követte, aki ekkorra már szoros kapcsolatot ápolt a Béldi-ellenes párt egyik oszlopával, Naláczy Istvánnal.[1761] Minthogy a Béldiekkel szembeni csoport mindegyikének volt konkrét kívánsága a fejedelemmel szemben, maga Apor is ekkor nyújtotta be első kérvényét, amiben a Béldi mellé állt bátyjának, Lázárnak a birtokait kérte adományként a maga számára.[1762] A portai követség sikerét megint csak neki sikerült kihasználnia, ugyanis a visszatérők csoportját megelőzve maga jelentette Apafinak a jó híreket. A siker babérjait így maximálisan sikerült learatnia, hiszen ekkor kapta meg a Béldi-párti Kálnoky Bálint birtokait. Ezek az apró „ügyességek" egyre komolyabb fejedelmi

[1757] A Béldi ellenes feljelentések két főszereplőjét, Naláczi Istvánt és Székely Lászlót Cserei így említi: *„Naláczi István … a fejedelemnél kedvességben vala és már napról napra nevekedik vala becsületiben, hopmestere lévén a fejedelemnek, és a portára is egynehány ízben járván követségre, mind penig Székely László által, ki postamester vala, … ez a Székely László nem régen jött vala be Erdélyben Jenő vidékiről, kinek az apja Teleki Mihály atyjának jószágiban tiszttartója lévén, a fiát, Székely Lászlót maga mellé vévén, a fejedelem udvarában commendálá, és postamesterségre, azután tanácsuraságra is promoveálá, csak azért, hogy maga creaturái legyenek szüntelen a fejedelem mellett, és vigyázzanak a Teleki dolgaira, hogy valaki távullétiben a fejedelem elméjit ellene haragra ne indítsa. Naláczi Istvánt is hasonlóképen promoveálá."* Cserei M. 1983, 114.

[1758] EOE. XVI. 64.

[1759] RNL-KmIg. Fond Fam. Banffy V/27. Korda iratok, EOE. XVI. 98.

[1760] Gergely Sámuel. *Teleki Mihály Levelezése*. I-VIII. (1656–1679), 1905–1916, VII: 618–620.

[1761] Balló I. 1897, 14.; Tüdős S. K. 2003, 281–289. Mikes Kelemen a végrendeletében is megemlékezik Naláczyról, sőt az egyik testamentumos urának választotta meg őt.

[1762] RNL-KmIg. Fond Fam. Apor. II. 177.

adományokat eredményeztek a számára, így megszerezte a brassói harmincadvám bérletének a jogát.[1763] Ez egy új székely primori karrierút megnyílása volt, aminek a következtében Apor István a gazdasági elitbe tudott emelkedni. Ez annyira hasznosnak bizonyult, hogy a következő időszak folyamán megszerezte a máramarosi, a dési, a kolozsvári és a láposi harmincadbérleteket is.[1764]

Ezt követően Apor István karrierstratégiájának fő eleme az előzetes felajánlkozás lett, ami nagyon jól illett az Apafi-udvar ügymenetéhez. A vámhelyek bérletét ilyen módon összekapcsolta határokon történő kémkedés szolgálatával. A személyes behízelgés taktikája oda vezetett, hogy számos egyéni felmentést sikerült elérnie a maga számára. Ilyen volt az országgyűlésen való megjelenés alóli felmentés is,[1765] csakúgy, mint a személyes hadra kelés alóli felmentés. Korábbi szolgálataiért és feltétlen hűségéért nemcsak a katonai szolgálat alól mentette fel Apafi Mihály, hanem a maga helyetti zsoldosállítás kötelezettsége alól is.[1766]

A gazdasági elitben megindult karrier csak 1685-re eredményezte azt, hogy Apor István a lokális elit csúcspozícióinak egyikét, még csak a kisebbet, a főkirálybírói címet szerezte meg.[1767] Látható ebből, hogy a székelyföldi elitben ekkor még nem voltak olyan erősek a pozíciói, főképpen pedig családi birtokainak a helyszínén, Háromszéken voltak erős vetélytársai. Háromszék főkapitánya ekkor még az a Nemes János volt, aki a Béldi-mozgalom idején Aporhoz hasonlóan kivárt, és nem kötelezte el magát egyik tábor mellett sem.[1768] 1686-ban Apafi táblabíróvá is kinevezte Aport, ami az udvari pozícióit megerősítette.[1769]

Apor István sajátos, kerülő utakon épített pályájának fontos jellemzője volt, hogy igyekezett kimaradni a politikai vagy katonai élet közösségi színterein zajló eseményekből. A fejedelem bizalmasaként és feltétlen híveként építette fel magát, aki személyes ajándékokban is részesült Apafitól. Az 1680-as évekre folyamatosan jelen volt a különböző bizottságokban.[1770]

A törökellenes harcok idején 1685 októberében felállított bizottságban Bánffy György, Gyulaffy László, Kemény János, Bethlen Miklós, Gyerőffy György, Macskási Boldizsár, Tholdalagi János, Bethlen Pál, Petky János, Daniel István, Bánffy Farkas és Mikó Ferenc mellett tevékenykedett.[1771] 1686. február 23-án Teleki Mihály mellett szerepelt a Szebenbe küldött bizottságban, aminek tagja volt

[1763] RNL-KmIg. Fond Fam. Bánffy. II/25.
[1764] Apor P. 1912, 25.
[1765] RNL-KmIg. Fond. Fam. Banffy III. 34.
[1766] RNL-KmIg. Fam Banffy. Korda iratok. 138.
[1767] Bíró V. 1935, 20.
[1768] Tóth E. 1902.
[1769] Apor P. 1912, 25.
[1770] EOE. 17. 369.
[1771] EOE. 19. 462–470.

még Bethlen Gergely, Székely László, Bánffy György, Gyulaffy László, Bethlen Miklós, Bánffy Farkas, Bethlen Pál, Thoroczkay István, Tholdalagi János, Rhédey István és Rhédey János.[1772] Március 28-án a sóaknák és sókamarák fogyatkozását vizsgáló bizottságnak is tagja volt Teleki, Bethlen Gergely és Elek, Székely László, Bánffy György, Gyulaffy László és Bánffy Farkas mellett.[1773] Augusztusban a Habsburg–török háború miatt deputáció felállításáról döntöttek az országgyűlésen, amelyben szintén helyet kapott Apor István.[1774] Az év őszén a Teleki mellett szerveződött és a végvárak állapotát felülvizsgáló bizottságnak is a tagjává választották Bánffy György, Gyulaffy László és Macskási Boldizsár társaságában.[1775] A balázsfalvi szerződés részleteit megállapító bizottságban Székely László főbiztos, Bethlen Miklós, Alvinczy Péter és Daniel István mellett vett részt.[1776] 1688-ban abban a bizottságban volt jelen, amelynek tagjai Karaffa tábornokkal tárgyaltak. A tagok között Apor mellett Teleki Mihály, Bánffy György, Bethlen Elek és Alvinczy Péter volt jelen.[1777]

A balázsfalvi szerződés értelmében Erdélyben állomásoztatott katonaság élelmezésére felállított bizottságnak, amelynek a vezetője Bethlen Gergely lett, szintén tagjává választották. Kálnoki Sámuellel közösen voltak felelősök a széna megvásárlásáért.[1778]

Az 1680-as évekre Apor István valósággal nélkülözhetetlenné tette magát a fejedelem számára, aki minden téren szívesen alkalmazta, de gazdasági téren feltétlenül megbízott benne. Így kevesebb, mint egy évtized alatt emelkedett az erdélyi főrendek közé.

Apor István hálózatai: kapcsolatok és konfliktusok

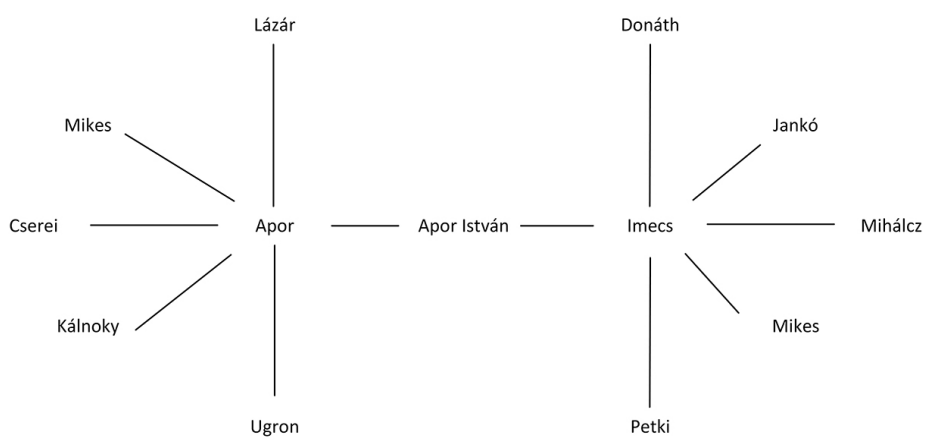
Apor István privát forrásokat akkor is keveset hagyott hátra, ha az általa írt vagy íratott források nagy részét a levelezése teszi ki. A levelezései általában az ügyintézés eszközei voltak. Az 1697-es bécsi útjáról azonban, ahová Bánffy György gubernátor, valamint Bethlen Miklós kancellár társaságában utazott, fennmaradt egy saját kézzel írt naplója, amiben napról napra rögzítette a számára fontosnak tartott dolgokat. Ez a nem túl részletes napló nem önreflexív, inkább

[1772] EOE. 18. 459–460.
[1773] EOE. 8. 462.
[1774] EOE. 8. 551.
[1775] EOE. 18. 64.
[1776] EOE. 19. 35.
[1777] EOE. 19. 325, 401, 404.
[1778] EOE. 20. 146.

leltár jelleggel vette számba a látottakat és a történteket.[1779] A napló egyik legérdekesebb vonása, hogy itt is látható, hogy Apor számára az egyik legfontosabb tevékenység az emberi kapcsolatok építése volt. A naplójában még a szállásadóit is megemlíti, nem foglalkozott viszont a tájjal vagy az épített környezettel sem. Minden érdekelte viszont, ami élt és mozgott, így az emberek és az állatok játszottak az életében központi szerepet.

Az emberi kapcsolatait oly gondosan ápoló Apor István élete és karrierje több hálózatba épült, amelyek között természetesen jelentős átfedések voltak. Az elsődleges háló a rokonság hálózata, ami által a háromszéki, elsősorban katolikus felekezetű primori réteg tagjává vált. Ebben a hálózatban az Apor család mellett jelen volt az anyai ágról érkezett Imecs család, valamint a két család rokoni körei. Az Aporokon keresztül rokonságba került a Cserei, a Mikes, a Lázár, a Kálnoky, valamint az Ugron családokkal, az Imecseken keresztül pedig a Donáth, a Jankó, a Mihálcz, a Mikes és Petky, valamint a Kálnoky családokkal. Mint látható, vannak családok, amelyekkel mindkét ág révén rokoni kapcsolatba került, ezek a Mikesek és a Kálnokyak., A családok döntő többsége Háromszékről származó család, kivéve az udvarhelyszéki Ugronokat vagy a csíki Csereieket.

A családok közül a 17. század második felére a többség katolikus volt. Noha mind a Lázár, mind a Mikes, mind a Kálnoky családnak volt protestáns ága is, az Aporok rokonainak többsége a katolikus ágakból kerültek ki. Az Ugronok viszont református és kisebb részben unitárius felekezetűek voltak, míg a Csereiek reformátusok.

2. ábra. Apor István rokoni hálózata

[1779] Bíró V. 1930, 4–6, 139–162.

Az apját gyermekként elveszítő Apor István hamar bekerült távoli rokona kapcsolati hálójába, ahol már keveredtek a rokoni és nem rokoni összekötő kapcsok a hálózat tagjai között. Ez Petky István érdekköre volt, amit a felekezeti és hatalmi-politikai érdekek működtettek. Ez a hálózat alapvetően a Székelyföldön épült ki, de azon kívül is voltak tagjai. A hálózat két „erős embere" Petky István és Mikes Mihály volt, körülöttük elsősorban szárhegyi Lázár István és alsócsernátoni Damokos Tamás jelent meg kulcsszerepekben. Petky István jó kapcsolatokat épített ki a Hallerekkel, közöttük is hallerkői Haller Jánossal.[1780] Ezt a kapcsolatot idővel János nevű fiának és Haller Krisztinának az összeházasítása pecsételte meg. Ugyancsak házasság révén kötötte magához a Gyergyóban megkerülhetetlen Lázár István, amikor Kata nevű lányát adta hozzá feleségül. A hálózat fontos tagja volt Mikes Mihály testvére, az ekkor felemelkedő Mikes Kelemen.[1781] A széken belüli hálózat második-harmadik vonalában foglaltak helyet a Henterek, a szintén katolikus háromszéki család. A széken kívüli kapcsolódások legfontosabbika Kemény János volt, aki katonai vezetőként, Petky István és Mikes Mihály feletteseként szoros szövetségbe szervezte a két székely főurat.[1782] A II. Rákóczi Györggyel szemben bizalmatlan Kemény János egy saját klientúrát épített föl, amiben fontos szerepet kaptak a feltörekvő háromszéki nemesek. Ő meg is ajándékozta Petkyt és a Mikeseket, akik az ő határozott kérésére kerültek be a fejedelmi tanácsba. Mikes Mihály később a kancellárja lett a fejedelemnek, míg Petky István lengyel indigenátust szerzett.

Az 1657-es lengyel hadjárat kimagasló számú székely részvételét hozta, akik közül a legtöbben fogságba estek. Ennek ellenére éppen ez a székely katonaréteg tartott ki a legtovább II. Rákóczi György mellett. A fejedelem melletti felkelés legfőbb szervezője Petky István csíki főkapitány veje, szárhegyi Lázár István volt, aki a szék főkirálybírói tisztségét töltötte be, valamint Mikes Mihály kancellár. A Petky klán, akik a felemelkedésüket elsősorban a Rákóczi uralomhoz kötötték, a végsőkig megpróbálták fenntartani a korábbi állapotokat.

Ez lehet az oka annak, hogy Barcsay Ákos elutasítása a székelység körében volt a legteljesebb az erdélyi társadalomban. 1659-ben II. Rákóczi György elsősorban a háromszéki és a csíki székelységre támaszkodva szerezte vissza Erdélyt, és a csíkiak voltak azok is, akik a legtovább kitartottak mellette a szászfenesi csatában, ahogyan erről hosszú haldoklása idején írott levelében meg is emlékezett.[1783]

[1780] MNL-OL P 1238, 18. doboz; l. Függelék 1.
[1781] MNL-OL P 1238, 9. doboz.: Mikes Kelemen levelei a kapcsolatrendszer kiépülésének fontos bizonyítékai.
[1782] Erről lásd: Balogh J. 2012, 1208–1209.
[1783] Szádeczky-Kardoss 1927, 198.

A székelység az említett két szék befolyása alatt mindent elutasított, ami Barcsay és a porta irányából érkezett, így Mikes Mihály a végsőkig védte Ecsedet Barcsay katonáival szemben csakúgy, mint Mikes János, aki Kővár védelmét irányította. A harcokat legnagyobb lelkesedéssel koordináló Lázár Jánost Görgénybe zárták, ahonnan sikerült megszöknie.

A székekbe Barcsay Ákos által kinevezett vezetők legtöbbjét felkoncolták. Bakó Istvánt, Marosszék főkapitányát felakasztották, Cserei Mihály csíki főkirálybírót Madéfalván ölték meg, Donáth Istvánt, Barcsay kapitányát szintén. A szintén Barcsay által kinevezett Kálnoky Mihály csíki főkapitányt börtönbe zárták.

A Barcsay- és ezzel együtt törökellenes székely lázadás központja Háromszék és Csíkszék maradt. Mivel pedig, mint ahogyan azt Kruppa Tamás kutatásai mutatják,[1784] II. Rákóczi György az uralma végén a katolikus egyház és a keresztény világ segítségét kérve tervezte a Portával való szembefordulást, és ezt a hozzá közel álló és katolikus Petky és Mikes minden bizonnyal támogatta, ők játszhattak fontos szerepet abban is, hogy a székelység Kemény János mellé állt.

Kemény II. Rákóczi Györgyhöz hasonlóan élénk levelezést folytatott a római diplomatákkal, ugyanazokat a célokat fogalmazva meg, mint elődje, akit ő nem tartott túl sokra. Ez az irányvonal tehát nem Rákóczival kötötte őt össze, sokkal inkább azzal a katolikus erdélyi lobbival, akik viszont hozzá is közel álltak. Nem véletlen, hogy többen nem értették a folyamatokat, Nemes János naplója legalábbis ezt tükrözi.

Az 1660 novemberében Marosvásárhelyre érkező Kemény Jánost háromszéki és csíki hadak várták, akik mellé álltak és a többi széket is rávették erre.[1785]

Barcsay Ákos 1660. decemberi lemondását követően a székely katonaság támogatásával 1661. január elsején választották meg Kemény Jánost Erdély fejedelmévé. A Kemény melletti hadba szállást most is a csíki Lázár István irányította, a fejedelem vele levelezett ez ügyben.[1786] A török seregek Erdélybe vonulásával Kemény János kivonult Erdélyből, a székely hadak azonban továbbra is kitartottak mellette és az általa képviselt ügy mellett. Azt, hogy itt egy ügyről is szó volt, ami összekapcsolja Erdélyt Zrínyi Törekvéseivel, jól mutatja az, hogy amikor a török felkínálta Petky Istvánnak a fejedelemséget, akkor ezt ő visszautasította. A székelység még Apafi Mihály fejedelemmé választása után is

[1784] Kruppa Tamás. Erdély a nagyhatalmak vonzásában: törökellenes ligatervek és küzdelmek (1645-1664). Kutatási beszámoló. http://www.balassiintezet.hu/attachments/article/823/Kruppa%20Tamas%20%20Erdely%20a%20nagyhatalmak%20vonzasaban%20-%20torokellenes%20ligatervek%20e~.pdf Utolsó letöltés: 2025.06.07. Kruppa T. Kutatási beszámoló.

[1785] Szádeczky K. L. 1927, 198–202.

[1786] Szádeczky K. L. 1927, 200.

Kemény mellett állt, mellette harcoltak a nagyszőlősi csatban is.[1787] A székek szisztematikus feldúlása vezetett ahhoz, hogy végül 1662 folyamán Apafinak meghódolni kényszerültek. A tervekben azonban még ekkor sem a törökkel való megbékélés szerepelt.

Apafi törekedett a székelységgel való viszonya rendezésére, az ellene lázadóknak megkegyelmezett, de a széki főkapitányi pozíciókat elsősorban nem székelyekkel töltötte be.

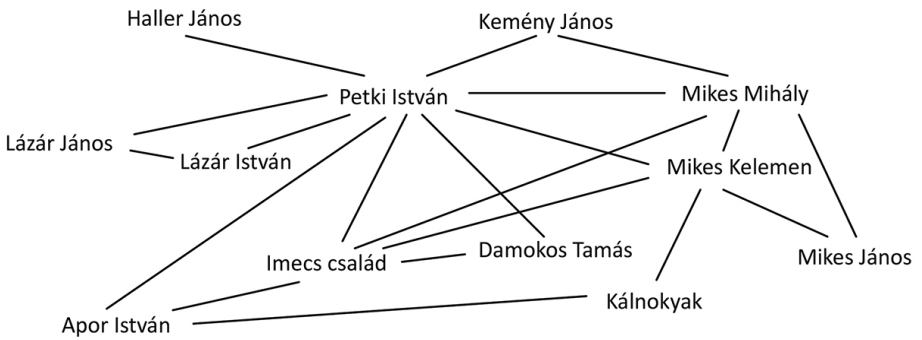
Udvarhelyszék főkapitánya így először Bethlen János kancellár lett, majd őt 1667-ben követte a fia, Bethlen Miklós. Marosszék élére Haller Gábor került főkapitányként, majd 1663-tól Kornis Gáspár volt a szék főkapitánya egészen 1684-ig.

A renitens Csíkszék élén állandó őrségváltás zajlott hosszú éveken át, mert Apafi a református és korábban kisebb befolyású Daczó Jánost kívánta elfogadtatni a székkel. Az állandó tiltakozás hatására 1664-ben visszahelyezte Petky Istvánt, aki 1667-es haláláig újra főkapitány lett. Őt egy éven át Szentpáli János követte, aki a fejedelem sógora volt, ám az ő halála után Apafi megint Daczó beiktatásával próbálkozott a szék minden tiltakozása ellenére. Háromszék főkapitánya Nemes János lett egy rövid, egy éves intermezzót kivéve, egészen 1688-ig.

Amikor Apor István tizennégy éves kora körül Petkyhez került, éppen az előbb vázolt hálózatépítés zajlott. Az 1660-as eseményeket követően a hálózat bővült olyan családokkal, akik Petky Istvánt és körét vagy súlyosabbnak tartották a vele szemben kissé lazábban szerveződő, elsősorban református széki hálózatnál, vagy pedig katolikusként eleve vele szimpatizáltak. A Háromszéken Petkyvel és a Mikesekkel szemben alakult hálózat súlypontja hosszú időn keresztül zabolai Basa Tamás személye volt, aki legalább olyan harcos református volt, mint a szintén zabolai katolikus Mikesek. Hozzá kötődtek a hídvégi Nemesek, némileg a Daczók és a Kun család is, ám az ő kapcsolódásaik koránt sem voltak olyan erősek, mint a Petky-klientúráé.

A hálózathoz az Imecsek és a Jankók is csatlakoztak, és Petky István 1667-ben bekövetkezett halála után a Mikesek kezébe került az irányítás. Ekkorra azonban Apor István tökéletesen beépült a körükbe, amit jól mutat az, hogy Mikes Kelemen végrendeletében annak tagjaként szerepelt.[1788]

[1787] Szádeczky K. L. 1927, 201.
[1788] Tüdős S. K. 2003, 279–288.

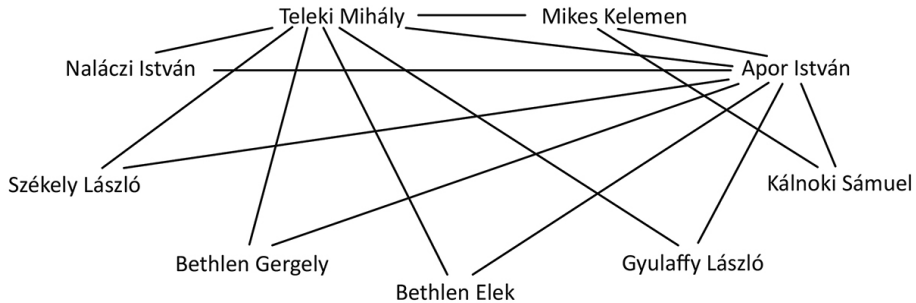

3. ábra. Apor István Petky István hálózatában

Mikes Kelemen házassága révén ekkorra a kőröspataki Kálnokyak is bekerültek a Mikesek érdekkörébe, Kelemen felesége ugyanis Kálnoky Zsuzsanna volt.[1789] A végrendelet ugyanakkor mutat egy fontos változást a Petky István kapcsolatrendszeréhez képest. Míg ugyanis Petky érdekkörének a súlypontja a külső kapcsolatai ellenére is Háromszéken volt, Mikes Kelemen testamentumos urai már nem elsősorban a székely nemesek közül kerültek ki. Úgy tűnik, hogy ez az elit már teljesen beépült az országos elitbe, hiszen a testamentumos urak között a háromszéki Apor István és Kálnoki Sámuel mellett már a fejedelmi tanács tagjai voltak jelen: széki Teleki Mihály, Naláczi István, Bethlen Gergely és Elek, valamint borosjenői Székely László. Ezt a hálózatot azonban valójában már nem Mikes Kelemen vezette, hanem a saját körével 1676-ban csatlakozott ahhoz a csoporthoz, ami a Béldi Pállal szemben Teleki Mihály mellett szerveződött nemesekből verbuválódott.[1790]

Apor István emelkedése az 1680-as évek folyamán zajlott. Először mentorával, Mikes Kelemennel sikeresen csatlakoztak a Béldi-ellenesek táborához, majd pedig folyamatosan együtt mozogtak velük. Mikes Kelemen 1686 januárjában bekövetkezett halálát követően[1791] a *Diploma* kiadásáig Apor óvatosan lépkedett egyre feljebb ugyanebben a hálózatban maradva, akkor azonban fokozatosan hozta létre a saját körét úgy, hogy némileg benne maradt a korábban megszerzett pozícióiban. Az 1680-as években a legtöbb alkalommal Bethlen Gergely, Bethlen Elek, Naláczi István és Székely László körében volt jelen,[1792] egyre többször járt külön utakon a gazdasági tisztségeinek és kiváltságainak köszönhetően.

[1789] Tüdős S. K. 2003, 279.
[1790] Tüdős S. K. 2003, 280–281.
[1791] Tüdős S. K. 2003, 401.
[1792] EOE. 18. 64, 107, 369, 459, 460.

4. ábra. Apor István Mikes Kelemen hálózatában

Azt, hogy Mikes Kelemen ennek ellenére is támogatta Apor Istvánt, abból valószínűsíthetjük, hogy éppen Mikes halálát követően, 1686-ban érte támadás Aport az eliten belül.[1793] 1686. március 26-án kelt ugyanis Teleki Mihály Apafi fejedelemnek írt levele, amelyben azt kérte, hogy Apor helyett inkább Bethlen Gergelynek és Bethlen Eleknek adja a törcsvári harmincadvám bérletét. Teleki leveléből úgy tűnik, mintha Apornak magának is terhes lenne már az egyébként remekül jövedelmező harmincadbérlet, amihez Apor még a kilencvenes évek folyamán is ragaszkodott. Apafi Mihály válaszlevele inkább azt sejteti, hogy a Telekihez jobban kötődő Bethlenek megpróbálták kihasználni Mikes halálát. Ekkorra azonban Apor már a saját külön útján eléggé megalapozta a karrierjét.

Apor István saját hálózata éppen annyira összetett volt, mint ahogyan Apor egész pályája is számos elemből épült fel. Az Apafi-korban több ízben végzett el közösen a fejedelem által rá osztott feladatokat a református Bánffy Györggyel, akit a gubernium felállítása után kormányzóvá választottak. Ekkorra Apor már, katolikus kapcsolatrendszerének köszönhetően is, a politikai elit élére került. A főkormányszék főtisztségeibe a császáriakkal 1687–88 óta egyre jobban szót értő Aport is beválasztották, ő azonban átadta a neki felkínált kincstartói tisztséget az idősebb és valóban jóval tekintélyesebb Haller Jánosnak. Jelen ismereteim alapján nem tudok egyértelmű és a forrásokból is alátámasztható választ adni arra, hogy ezt miért tette. Az tény, hogy Apor éppen akkor tudott a legjobban terjeszkedni és gazdagodni, amikor nem volt vezető pozícióban. A Haller 1693-as halálát követően kincstartóvá történt megválasztása egyrészt eddigi karrierjének az elismerése volt, másrészt azonban egy olyan vezetői feladat, amiben erős egyénisége és autoriter személyisége révén inkább kiéleződtek azok az ellentétek, amik egészen addig nem robbantak ki, amíg hatalom nem került az Apor István kezébe.

[1793] EOE. 18. 461.

Az 1690-es évek elején Apor a *Societas Arendatoria* felállítása idején Bánffy Györggyel kötött gazdasági érdekközösséget, mert szüksége volt Bánffy tekintélyére ahhoz, hogy a gazdasági ügyek irányítójává váljon. Az üzlettársi viszony mindazonáltal Bánffy György számára is nagyon hasznos volt. A Bánffy megnyerése azért is volt hasznos Apor számára, mert a főkormányszék kancellárjával, Bethlen Miklóssal állandó konfliktusai voltak, amiben a gazdasági és a politikai érdekellentétek éppen úgy megjelentek, mint a felekezetiek.

A Bánffyval kötött szövetségnél fontosabb volt számára az a saját érdekkör, amit irányíthatott is. Ebbe beletartozott Kálnoki Sámuel, aki ugyan szinte egykorú volt vele, mégis a beosztottjának tekintette, noha a Kálnokynak írt levelei rendkívül, néha túlzóan udvariasnak, alázatoskodónak tűnnek.[1794] Apor István minden bizonnyal fontos szerepet játszott Kálnokynak az alkancellárá történt kinevezésében,[1795] ami, minthogy állandó Bécsben tartózkodással járt, egyben Apor személyes ügyeinek a képviseletét és azok érdekében való eljárást is jelentette. Apor a kapcsolatot olyan hasznosnak ítélte, hogy házassággal pecsételte meg. 1699-ben nevelt fiát, Apor Pétert összeházasította Kálnoki Sámuel Borbála nevű leányával.[1796] Az esküvőre Bécsben került sor 1699. június 28-án. A ceremónia a külsőségek tekintetében tökéletesen megfelelt a magyar arisztokrata családok esküvőinek, ugyanis mind az uralkodó, Lipót, mind József főherceg képviseltették magukat rajta. Az esketési szertartást maga Kollonich Lipót végezte. Az ifjú férj, Apor Péter, aki talán a leginkább közel állt Apor Istvánhoz, hazatérve megkapta a Küküllő vármegyei főispáni címet, ezzel már fiatalon mint arisztokrata megkapta azt, amiért gyámapjának még küzdenie kellett.[1797] Kálnoki Sámuel mellett tehát, akivel már Apafi uralmának végére szoros kapcsolatot épített ki Apor, a nevelt fiú is beépült az idős főnemes hálózatába. Itt több olyan fiatal megjelent, akiknek még az apja támogatta Aport. Ilyen volt ifjabb Mikes Mihály, Mikes Kelemen fia[1798], Henter Ferenc, Boér Simon, valamint Csáki István is.[1799] A hálózat fontos tagjai voltak az egyháziak, közülük is kimagasló szerepet kapott Kollonich Lipót bíboros érsek és Hevenessy Gábor jezsuita elöljáró.[1800] A Státus titkárává Apor István által kineveztetett Fiath

[1794] RNL-KmIg. Fond. Fam. Apor. XIII. 37.

[1795] RNL-KmIg. Fond. Fam. Apor. XIII. 61.; Balló I. 1897, 29.

[1796] Balló I. 1897, 29–30.; Apor Péter. *Synopsis mutationum notabiliorum aetate mea in transylvania, et progressus vitae meae*: Kazinczy Gábor (szerk.). *Altorjai Apor Péter munkái*. Pest, 1863, 47–49. https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06031303/0_0_2_pg_133.html. Letöltés ideje: 2021. november 23.

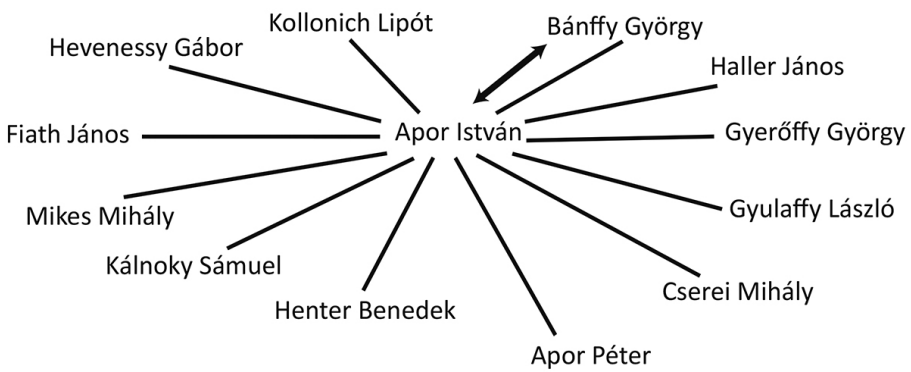
[1797] Apor P. 1863, 133–134.

[1798] Tüdős S. K. 2003, 283–284. Mikes Kelemen, Mihály apja külön rendelkezett arról a testamentumában, hogy Apor gondot viseljen a fiáról. *„…lelkire kötöm, hogy legyen minden jó akarattal igaz atyafisággal gondviseléssel az én édes feleségemre és az fiamra."* SÁL. Fond 65/2. Mikes család iratai. 1658–1724.

[1799] Balló I. 1897, 35.

[1800] RNL-KmIg. Fond. Fam. Apor. V. 44. 65.

Jánost Apor bécsi ágensének tekinthetjük. A hálózatnak szinte unikális tagja volt Cserei Mihály, aki Apor István Ilona nevű lánytestvérének a fiaként került bele a hálózatba, és Apor haláláig hűségesen szolgálta őt. Noha Apor számára a református Cserei volt a hivatkozási alap az általa gyakorolt vallási türelemre, lévén Cserei meggyőződéses református, 1701 után viszonyuk megromlott. Cserei nagyot csalódott ugyanis Apor végrendeletében, később pedig megélte, hogy Apor politikai végakarata megfosztotta őt a széki elitbe való emelkedés lehetőségétől, mert a nagybátyja tervei szerint katolikusokat választottak széki főtisztekké.[1801]

5. ábra. Apor István hálózata

Apor István a társadalmi és gazdasági emelkedéssel párhuzamosan keveredett egyre több konfliktusba. Az alattvalói helyzetben lévő Apor a levelei tanúsága a szerint a fölötte lévőkhöz nyájas, szinte határtalanul udvarias és segítőkész volt, készségessége mindenkit megelőzött. Hatalmi helyzetbe kerülve azonban egyre több ellenséget szerzett. Az 1687–88-as évekre Apor gazdasági és társadalmi helyzete is megerősödött. Ekkorra csíki főkapitány és táblai ülnök volt, egyre bátrabban hozott önálló döntéseket.[1802] A veszélyességét Teleki Mihály is felismerhette, minden bizonnyal erre utal 1688-as, korábban már említett konfliktusuk.[1803] A másik igazán komoly ellenfele Bethlen Miklós kancellár volt. Az ő konfliktusuk több síkon zajlott. Mivel mindketten felismerték a gazdasági vállalkozás fontosságát, szinte törvényszerű volt, hogy ezen a téren is riválisai

[1801] Tóth Zsombor. Egy kora újkori familiárisi kapcsolat kérdései: Cserei Mihály esete gróf altorjai Apor Istvánnal (1692–1703). *Acta Siculica 2008 – A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2008, 309-318.

[1802] MNL-OL. P 668 Teleki család marosvásárhelyi levéltára / Az Apor család iratai.

[1803] EOE. 19. 482–483.

lesznek egymásnak. A legkomolyabb ellentét közöttük már a gubernium korszakában alakult ki, a mindkettőjük gazdasági érdekeltségébe tartozó tordai malom tulajdonjogát illetően. Torda városa a malommal kapcsolatban Bethlen Miklóssal kötött szerződést, míg Apor István magukkal a malmosokkal. Az ügyben perre került sor, ami éveken át húzódott, Apor minden fórumon próbálta akadályozni, míg végül Bécs Bethlen Miklósnak adott igazat.[1804] A két konfliktusból látható, hogy a pályája csúcsára ért Apor Istvánnak a 80-as évek végére olyan hatalma volt, amivel szemben csak a legerősebb ellenfelek tudtak reális eséllyel fellépni. Ezt bizonyítja a viczei birtokügyben évekig tartó peres eljárás is, amikor Apor István jó érzékkel figyelt fel a Kapy család birtokosainak Erdélyből való kiköltözésére. A Kapy testvérek közül hárman elhagyták Erdélyt, velük Apor szerződést között a birtokaikra. Az egyetlen maradó, Kapy Erzsébet magas rangú támogatók nélkül maradt, amikor egymás után két főrangú férjétől is elválva egy közrendű férfihez ment feleségül. Először Kapy Erzsébet azt a panaszt nyújtotta be, hogy Apor úgy szerezte meg a családi birtokokat, hogy a testvérei ezt megelőzően Kapy Erzsébetnek nem ajánlották fel a területeket, a törvénynek ellentmondva. Később Apor hatalmaskodással elfoglalta Erzsébet birtokrészét is, sőt az asszony férjének a megölése ügyében is gyanúba keveredett. Az ügy ennek ellenére Apor István győzelmével zárult, amiben bécsi kapcsolatainak volt szerepe.[1805]

Apor István a *Diploma* kiadásától kezdődően egyre erősebben képviselte a katolikus egyház érdekeit, amivel kivívta az ekkor még többségében református erdélyi nemesség ellenállását. A felekezeti alapú ellenfelek vezetője a már említett

[1804] EOE. 21. 423–424.: *„Gróf Apor úram: Nem mehet bizony Kegyelmed elé, mert Kegyelmed soha sem jár az ország törvényes útján, hanem mindenkor csak imigy-amúgy. stb. Felel Bethlen Miklós: Hát a tordaiak nem jártak-e az ország után, mikor a táblán perlették a malom dolgában. Az itélőmester Sárossi úram az sententciát, kiadta és Kolozsvárra küldötte, a generálistól per staphetam hozott válasz fasciculusssába, melyet gubernator úram küldött hozzám és én nem tudván, hogy ott inter publica negotia vagyon és akkor szintén Bécsben expediálván, küldöttöm az egész fasciculust egy cancellistától kegyelmedhez, hogy a mig az tanácsúrak felgyűlnek, Kegyelmed olvassa meg és én is mindjárt odamegyek a tanácsra. Hát azt Kegyelmed már több ahhoz való iudiciális levelekkel miért suprimálja, miért nem adja ki az itélőmesternek ad iteratas requisitiones, hiszen Kegyelmednek párt vagy mását adná a szokás szerént az itélőmester authentice, ezt Kegyelmed salvo honore et conscientia sem úgy mint tanács, sem úgy mint Torda vármegyei főispán, a törvényre és a tordaiaknak is hütös lévén, nem cselekedheti, hogy az causánsok leveleit igy intercipiálja. A mint hogy én Kegyelmedet gubernátor úram és kegyelmeteket méltóságos gubernium, s Kegyelmedet itélőmester úram kérem, s kénszerítem tiszti kötelességére és hütire, hogy ezt a dolgot orvasalja meg, mert hiszem Kegyelmed gubernator úram tudja ezt a dolgot, hogy mind igy vagyon. Erre gubernátor úram monda Bethlen Miklósnak: Úgy vagyon, én láttam azt a sententiát és én küldtöm a többivel együtt kegyelmedhez Kolosváratt. Gróf Apor úram Bethlen Miklósnak : Héjjába, héjjába, nem fél a malom kegyelmedtől, mert csak istentelenséggel jár kegyelmed, járjon az ország útján Kegyelmed, mert Kegyelmed nem mondja magát peresnek, de latrabb a peresnél."*

[1805] A perről Bíró V. 1935, 134–152.

Bethlen Miklós volt, aki jó látta, hogy Bécs Aport támogatva kezdte el[1806] Erdély rekatolizálásának a folyamatát.[1807]

> *„Bévergődék Apor a tanácsba, és csakhamar csudálatos mesterséggel Haller Jánost tanács- és thesaurariusságából kibúcsúztatá, és ebben maga succedála; és legelső gondja az lőn, hogy a fiscalitasból járó minden beneficiumokat a reformata ecclesia- és scholáktól elvoná, melyeket Haller János jámborul mind megadott vala; és ez mai napig is odavagyon mind. Ihol, édes gubernátor és társaid, két Bethlen uraim, az Apor promotiója gyümölcse. Béjövének sereggel a jezsuiták, pápista püspök etc. Ez ilyenekért, és in politicis, juridicis et oeconomicis, egyszóval mindenben való gázlásáért tartóztattam én az Apor felemelését."*[1808]

Bánffy György kormányzóval létrehozott gazdasági érdekközössége sem volt elég ahhoz, hogy maga mellé állítsa őt a felekezeti ügyekben. A főurakon kívül azonban nem akadt a századfordulóra olyan Erdélyben, aki mert vagy próbált volna szembeszállni azzal a hatalommal, amit képviselt.

[1806] Bethlen M. 1980, 140.
[1807] EOE. 21. 21: *„Bécsben Kálnoky vice-, Hevenessy Gábor jezsuita fő-, Kollonics kardinál archicancellarius. Ugyanezek a fők és Apor ezeknek locumtenensek."*
[1808] Bethlen M. 1980, 840.

Összegzés

A kötetben bemutatott családtörténetek a 17. századi székely társadalom átalakulásának lenyomatai. A 16. század folyamán már elindult az a folyamat, amelynek során a primorok, azaz székely főnépek kategóriáját egyre inkább felváltotta a székely nemesek kategóriája. Ez a székely nemesi társadalom a 17. században kitermelte azt a nemesi elitet, aminek a tagjai hosszú távon képesek voltak betagozódni az országos elitbe. A családtörténetek jól megmutatják azt is, hogy az 1600-as évekre a székely elit szinte kizárólagos katonai karrierstratégiája mellett egyre nagyobb mértékben jelentek meg egyéb karrierutak is. Ilyen volt a hivatali karrier, ami Mikes Mihály esetében a katonai pálya mellé társult, és ami egyre nagyobb társadalmi és politikai hatalomhoz juttatta a Mikeseket. Ilyen volt továbbá a gazdasági pozíciók megszerzése révén felépített karrier, amit Apor István esetében látunk. Az látható ugyanakkor, hogy a hagyományos székelyföldi katonai vezető szerepek még ekkor is szükségesek voltak a felemelkedéshez. Nem véletlen, hogy Petky István és Daczó János csíki főkapitány, Basa Tamás és Nemes János háromszéki főkapitány volt, Béldi Pál pedig a háromszéki főkirálybíróság mellett székely és országos generális volt. A katonai vezető pozíciók azonban egyáltalán nem jelentették azt, hogy az illető katonaként valóban kimagasló képességeket mutatott. Mind Mikes Kelemen, mind pedig Nemes János esetében látható, hogy vagy alig kötődik a nevükhöz jelentős hadi eseményben való részvétel, mint Nemes János esetében, vagy többször éppen, hogy sikertelenségek kísérték a tevékenységüket, mint Mikes Kelemen pályája második felében. Daczó János nevéhez sem köthetők nagyobb hadi sikerek. A katonai vezető tisztségek tehát sokkal inkább lettek a tekintély jelzői és a székelységen belüli hatalom kifejezői, mint a korábbi században. Petky István és a Mikesek még Basa Tamáshoz hasonlóan a Rákócziak harcaiban kezdték a pályájukat, és Petky István egész életében meg is maradt klasszikus katonai vezetőként. A többiek azonban vagy eltávolodtak a folyamatos hadviseléstől, vagy amellett más karrierutakat is kipróbáltak. Ilyen volt a diplomáciai szolgálat, elsősorban pedig a portai diplomáciában való részvétel. Az említettek közül Daczó János és Nemes János nevéhez több portai követség is köthető. Ők mindketten nemcsak fontos szereplőivé váltak a török követségeknek, de a saját kliensi körüket is sikerült beépíteniük a fejedelmi

diplomáciai struktúrába. Rajtuk kívül Basa Tamás, Mikes Kelemen és Apor István is szerepelt a Portára küldött követségekben. Mikes Mihály pedig kancellárként II. Rákóczi György lengyel hadjáratának előkészítésében oroszlánrészt vállalt. A tanulás is egyre nagyobb szerepet kapott a karrierstratégiákban, még akkor is, ha szinte mindegyik család megelégedett a középszintű hazai tanulmányokkal. Az azonban már jól látható, hogy az oktatás minőségét fontosnak tartották. Így juthatott el a Székelyföldről a pataki református kollégiumba Béldi Pál, a debreceni kollégiumba Nemes János és a jezsuitákhoz Apor István. Mikes Mihály külföldi tanulmányútja kifejezetten ritkaságszámba ment ekkoriban, Apor István azonban már tudatosan küldte Bécsbe gyámfiát, Apor Pétert.

Összegezve látható, hogy a feltárt családtörténetek a korábbiakhoz képest sokkal színesebb, sokfélébb karrierstratégiát mutatnak. A megszerzett hatalom, országos politikai befolyás és vagyon tekintetében is egészen új szintre léptek ezek a székely családok. A házasodásuk azonban még sokkal inkább hordozta a korábbi zártabb székely társadalom szokásait, hiszen a családokban a korban megkötött házasságok többsége továbbra is a székely családokkal köttetett. Az országos elit felé a katolikus családok kevésbé mozdultak el, míg a Nemesek, Béldiek esetében ez egyre többször történt meg.

A gubernium kora számos tekintetben hozott gyökeres változásokat a székely és az erdélyi nemesség egésze számára is. A 17. század folyamán az előbbiekben bemutatott székely családok sikeresen adaptáltak új családi stratégiákat és felkészültek arra, hogy belépjenek ebbe az új korszakba.

Források és irodalom

Levéltári, kézirattári források

Levéltárak

MNL-OL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

A szekció: Magyar kancelláriai levéltár
- A 57 – Libri Regii
- E 148 – Neoregestrata Acta
- E 149 – Acta Transylvanica

F szekció: A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára
- F 1 – Libri Regii
- F 6 – Genealogiae

A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára
- F 15 – Protocolla, libri regii et stylionaria
- F 17 – Cista Comitatuum
- F 23 – Testamentaria
- F 24 – Genealogiales

P szekció: Családi levéltárak
- P 55 – Bethlen család levéltára, birtokjogi iratok
- P 437 – Kornis család levéltára
- P 658 – Teleki család levéltára
- P 669 – Béldi család iratai
- P 1238 – Teleki család iratai
- P 1870 – Rhédey (kisrédei) család levéltára, homoródszentpáli Kornis és rokon családok
- P 1955 – Bethlen család levéltára, családtagok iratai
- P 1960 – Bethlen család levéltára, rokon és idegen családok

R szekció: Az 1526 utáni gyűjtemény
R 298 – Erdélyi iratok
R 319 – Kisebb családi fondtöredékek
R 321 – Végrendeletek

KmOL: Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár

Családi levéltárak

Barcsay család levéltára
Béldi család levéltára
Gyulay-Kun család levéltára
Kemény család levéltára
Keresdi Bethlen család levéltára
Lázár család levéltára
Mikó-Rhédey család levéltára
Wass család cegei levéltára

Gyűjtemények

Kelemen Lajos-gyűjtemény
Kemény József-gyűjtemény
Mike Sándor-gyűjtemény
Oklevelek Törzsgyűjteménye
Udvarhelyszék levéltára, Székely Láda
Unitárius-gyűjtemény

Kolozsvári Egyetemi Könyvtár
Lázár Miklós. *Székely főtisztek 1562-től fogva 1711-ig.* kézirat – Ms 561.
Címeres levelek gyűjteménye
Jegyzetek a bethleni várról – Ms 4501.
Dersi Petky Jánosról Kovács István jegyzetei – Ms 1505.
Lázár családtörténeti jegyzetek – Ms 2523.

Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára
Erdélyi Királyi Könyvek, Báthory Gábor és Bethlen Gábor Királyi Könyvei: Libri Regii Gabrielis Bathory et Gabrielis Bethlen, VI–XVI. k.

EOE: Erdélyi Országgyűlési Emlékek
ETA: Erdélyi történelmi adatok (I–VI/2. köt. Kolozsvár, 1855–1862., 1945., 1993–1998)
F. szekció:
F 136 – Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Cista Diplomatica Székely lustra jegyzékek és nemesi összeírások, III. k. 38 sz.
Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára.
Haller Gábor naplója, ETA, IV, 19-20.
RNL Kmlg Törvénykezési jegyzőkönyvek Udvarhelyszék, Protokollumok Székely láda, Fond m16. Kolozsvár: Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága.
ROL KmOL: A Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár
Marosvásárhely város levéltára. Politikai akták. 168/B
ROL MmOL: A Román Országos Levéltár Maros megyei Igazgatósága, Marosvásárhely.
MNL-OL: F 1 – Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 25.
MNL-OL: P 658 – 54. Re 15. cs. Teleki család lvt.
MNL-OL: SÁL. Fond 65/2, fasc. 12, 1716-1732.
Székely Láda, 50. sz. 51. sz. Az 1627-es conscriptio.
Székely Láda, 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es conscriptio.
TMÁO: Török–magyarkori állam-okmánytár (A TMTE 1. osztály III–IX. kötete, Pest–Bp., 1868–1872.) III. 405.
TT: Történelmi Tár 1889. 638.
Udvarhelyszék levéltára, Székely Láda Fond m 16.
Udvarhelyszék Protokollumok. 1610–1633. IV/3.
MNL-OL: P 1870 – Rhédei (kisrédei) család levéltára homoródszentpáli Kornis és rokon családok 1. cs. 5. t. Kornis Mihály birtok- és vagyonjogi iratai. 1870..

Digitális levéltári anyagok

Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560-1689). Erdélyi Királyi Könyvek. DVD-ROM. Szerk. Gyulai Éva. Arcanum, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara. Bp. 2005.

Kiadott források és szakirodalom jegyzéke

A bécsi titkos levéltár okleveleiből, 1553–1563. *Történeti Lapok*, 1875. I. 41–52; 1875. II. 1–5.

Acta Capituli Barcensis nec non litterae currentes decanorum eiusdem capituli. Autore Christiano Massa, pastore ecclesiae Rosenaviensis (1556–1577). *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Achter Band, Heft 2, Annales ecclesiastici 1556(1531)–1706 (1763). Bearb. Julius Gross, Gernot Nussbächer, Elisabeta Marin, Kronstadt (Braşov), 2002, 1–127.

Ács Pál (szerk.). *Régi Magyar Költők Tára XVI. század.* XI., Akadémiai Kiadó – Orex Kiadó, Budapest, 1999.

Ács Pál–Székely Júlia (szerk.). *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Balassi Kiadó, Budapest, 2012.

Acsády Ignác. *Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657–1711).* Athaeneum, Budapest, 1898.

Ákosfalvi Szilágyi László. *A székely nemesi rendi társadalom*. Franklin Társulat, Budapest, 1937.

Angyal Dávid. *Bethlen Gábor életrajza*. Lampel Róbert, Budapest, 1899.

Angyal Dávid. Miklósvárszéki Cserei Mihály históriája. *Szemelvények*. Angyal Dávid, Budapest, é.n.

Apor Péter. *Lusus mundi: Az Apor és azzal vérrokon családok története és nemzedékrendje*. Fordította: Szász Ferenc, Stief Jenő és társa kőnyvnyomdája, Kolozsvár, 1912.

Apor Péter. *Metamorphosis Transilvaniae*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978.

Apor Péter. *Synopsis mutationum notabiliorum aetate mea in transylvania, et progressus vitae meae*: Kazinczy Gábor (szerk.). *Altorjai Apor Péter munkái*. Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1863. https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06031303/0_0_2_pg_133.html. Letöltés ideje: 2021. november 23.

Arday Pál. *Nagyercsei Tholdalagi Mihály élete és történeti szereplése. (született 1580 táján, meghalt 1643-ben).* Stief Jenő és Társa, Kolozsvár, 1910.

B. Nagy Margit. Reneszánsz és barokk Erdélyben. *Művészettörténeti tanulmányok*. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1970.

B. Szabó János. *A székelyek katonai szerepe Erdélyben a mohácsi csatától a Habsburg uralom megszilárdulásáig (1526–1709):* Nagy József (szerk.): *A határvédelem évszázadai Székelyföldön. Csíkszék és a Gyimesek vidéke*. Szépvízért Egyesület, Csíkszépvíz, 2018, 100–153.

B. Szabó János. *Erdély tragédiája, 1657–1662*. Corvina, Budapest, 2019.

B. Szabó János. II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja. *Hadtörténelmi közlemények,* 2001/2–3.

B. Szabó János–Somogyi Győző. *Az Erdélyi Fejedelemség hadserege.* Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1996.

B. Szabó János–Sudár Balázs. Independens fejedelem az Portán kívül" II. Rákóczy György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez. *Századok,* I. 146, 2012/5., 1017–1048.; II. 147, 2013/4., 931–999, 2012, 1017–1048.; 2013, 931–999.

Bagossy Bertalan. *Szatmár története:* Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai: Szatmár vármegye és Szatmár-Németi.* Magyar Monografia Társaság, Budapest, 1908.

Bak Borbála: Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig. *História könyvtár Monográfiák*. 9/I. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1997.

Balázs Mihály és Gábor Csilla (szerk.). *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2007.

Balázs Mihály. Az alkalmazás dilemmái. *Korall*. 2014, 57, 5–26.

Balló István. *Altorjai Báró Apor Péter élete és működése*. Györgyjakab Márton, 1897, 30–31. https://archive.org/details/altorjaibrap00ball/page/30/mode/2up, Letöltés ideje: 2021.március.18.

Balogh István. Az ősi vagyon jogi védelme a régi székelyeknél: Csutak Vilmos (szerk.) *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Sepsiszentgyörgy, 1929. 40–43.

Balogh Judit – Horn Ildikó. A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. *Századok*, 142, 2008/4., 849–897.

Balogh Judit – Horn Ildikó. *A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története:* Balogh Judit (szerk.). *Székelyföldi karrierek. Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16–17. században*. L'Harmattan – Budapest, 2011, 57–111.

Balogh Judit (szerk.) *Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651-1686. évekről.* Tortoma Kiadó, Barót, 2023

Balogh Judit. Apor István felemelkedésének állomásai: Horn Ildikó et al. (szerk.): *Művészet és mesterség – Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. L'Harmattan, Budapest, 2016, 387–416.

Balogh Judit. A dersi Petki család felemelkedése a 16. század második felében. *Székelyföldi karrierek: Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16-17. században*. L'Harmattan, Budapest, 2011.

Balogh Judit. A kollektív nemességtől az egyéni nemességig. *Debreceni Szemle*. 2003/3, 372–394.

Balogh Judit. A székely nemesség helyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a Liber Regius oklevelei alapján. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis*. E Typographeo Universitatis, Miskolc, 2008, 335–362.

Balogh Judit. A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében. *Erdélyi Tudományos Füzetek*. 254, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2005.

Balogh Judit. *A székely társadalom az 1614. évi összeírás tükrében:* Faragó Tamás (szerk.) *Társadalomtörténeti tanulmányok*. Pro Historia Hungariae Superioris Alapítvány, Miskolc, 1995.

Balogh Judit. *A székely társadalom az 1614. évi összeírás tükrében:* Fazekas Csaba (szerk.). *Társadalomtörténeti tanulmányok*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1996.

Balogh Judit. *A székely társadalom Báthory Gábor korában:* Papp Klára –Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila (szerk.). *Báthory Gábor és kora*. Erdély-történeti Alapítvány–Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2009, 153–173.

Balogh Judit. *A székely társadalom Bocskai István korában:* Z. Horváth (szerk.). *Publicationes Universitatis Miskolcinensis (Sectio Philosophica Tomus XIII. – Fasciculus).* II., Miskolci Egyetem, Miskolc, 2008, 9–20.

Balogh Judit. *A székely város a 16–17. században:* Faragó Tamás (szerk.). *Studia Miskolcinensia, Város és társadalom a XVII-XVIII. században.* Miskolci Egyetem Történettudományi és Művelődéstörténeti Tanszéke – Herman Ottó Múzeum, Miskolc 1994.

Balogh Judit. *A székelyek Szapolyai Erdélyében:* Horváth Zita (szerk.). *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, sectio philosophica (Tomus XIV. – Fasciculus)* III., E Typographeo Universitatis, Miskolc, 2009, 15–30.

Balogh Judit. A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16-17. század fordulóján. *Történelmi Szemle.* 2009/3, 333–354.

Balogh Judit. *Apafi Mihály erdélyi fejedelem portai diplomatáinak felekezeti hovatartozása és kapcsolatrendszere:* Ittzés Gábor (szerk.). *Viszály és együttélés. Vallások és felekezetek a török hódoltság korában.* Universitas, Budapest, 2017, 253–276.

Balogh Judit. Apák és fiúk Erdőszentgyörgyön: Horváth Zita (szerk.). *Publicationes Universitatis Miskolcinensis. Sectio Philosophica. Tom. 18. Fasc.* I., Miskolc, 2014, 9–20.

Balogh Judit. *Báthory Gábor székely politikája.* Szakdolgozat. Debrecen, 1991.

Balogh Judit. *Báthory Gábor székelypolitikája:* Ulrich Attila (szerk.). *A Báthoriak kora.* III., Báthori István Múzeum, Nyírbátor, 2008, 187–198.

Balogh Judit. *Bethlen Gábor és a székely városok:* Sípos Gábor (szerk.). *Bethlen Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene – A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai.* Erdélyi Múzeum Egyesület – Kriterion, Kolozsvár, 2015. 584–595.

Balogh Judit. *Bethlen Gábor víziója a székely társadalomról:* Papp Klára (szerk.): *Bethlen Gábor képmása.* Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2013. 215–227.

Balogh Judit. Egy rendhagyó székely karrier – Bögözi András: *Erdély-történeti könyvek – Csaba királyfi elárvult népe. Székely konferencia, 2009. október 2–3.* VIII., Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 2009, 57–69.

Balogh Judit. Egy székely nemesi karrier a 17. században. Lippai András, a székely hadnagy története. *Századok.* 2006/4, 973–984.

Balogh Judit. Háromszék békeszerető kapitánya. Hídvégi Nemes János. *Rubicon.* 2020/12, 70–71.

Balogh Judit. *II. Rákóczi György és a székelyek:* Kármán Gábor – Szabó András Péter (szerk.). *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora.* L'Harmattan, Budapest, 2009. 343–371.

Balogh Judit. Nemes János, a bibliaismerő székely főnemes. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Philosophica Tomus XXI, Fasc.* II., Miskolc, 2017, 62–77.

Balogh Judit. Összetartó erők és leváló elemek a 17. századi székely társadalomban. *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok.* Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület – Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2003.

Balogh Judit. Politikaformáló székely főemberek II. Rákóczi György Erdélyében. *Századok.* 146, 2012/5, 1189–1226.

Balogh Judit. *Székely karrierlehetőségek a kora újkor kezdetén:* Papp Klára – Püski Levente (szerk.), *Arisztokrata életpályák és életviszonyok.* Speculum Historiæ Debreceniense, 4. Debrecen, 2009, 45–56.

Balogh Judit. *Székely nemesi karrierlehetőségek Bocskai István korában:* Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária (szerk.). *„Frigy és békesség legyen…" A bécsi és a zsitvatoroki béke.* A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat közös kiadása, Debrecen, 2006, 119-130.

Balogh Judit. *Székely nemesi karrierlehetőségek II. Rákóczy Ferenc szabadságharca idején:* Tamás Edit (szerk.). *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulóján.* Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, Sárospatak 2008.

Balogh Judit. Székely város a XVI-XVII. században. *Város és társadalom – Studia Miskolcinensia.* I., Miskolci Egyetem, Miskolc, 1993, 27–33.

Balogh Judit. *Székelyföldi karrierek. Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16–17. században.* L'Harmattan, Budapest, 2011.

Balogh Judit. Székelyudvarhely városi elitjének kialakulása a 16–17. század fordulóján. *Urbs Magyar Várostörténeti Évkönyv.* I., Urbs, Budapest, 2008, 313–316.

Balogh Zsuzsánna – Barta M. János. Bánffy Dénes levelei Csáky Istvánhoz (1667-1669). *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények.* 2015, 141–169.

Balogh Zsuzsánna. *A macska, a majom és a gesztenye. Bethlen Miklós szerepe „Bánffi Dienes tragoediájában"*: Horn Ildikó – Laczházi Gyula (szerk.). *Reformer vagy lázadó? – Bethlen Miklós és kora.* L'Harmattan, Budapest, 2020, 111–123.

Bánffy György. *Második János, Magyarország választott királyának Második Szulejmán török császárhoz menetele rendje és módja*: Bessenyei József (szerk.) *Zay Ferenc, János király árultatása.* Régi Magyar Könyvtár – Források, II., Balassi Kiadó, Budapest, 1993, 113–130.

Barabás Miklós (szerk.). Művelődéstörténeti adatok. *Történelmi Tár.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1907, 437–443.

Barabás Samu (szerk.). *Magyar Történelmi Tár. XXVIII.* III/3., Székely Oklevéltár 1219-1776. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_szekely_okleveltar/?pg=0&layout=s, Utolsó letöltés dátuma: 2022. március 15.

Barabás Samu. Erdély történetére vonatkozó regeszták, 1–7. *Történelmi Tár.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1892, 143–158, 267–291, 474–492, 651–683.

Barcza József. *Peregrináció, vallási türelem:* Rácz István (szerk.). *Tanulmányok Erdély történetéről, szakmai konferencia Debrecenben 1987. október 9–10.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1988, 99–103.

Barcsai Ákos fejedelem a csiki vashámort királyhalmi Petki Istvánnak adományozza. Kelt Segesvár 1658. november 22. *Genealógiai Füzetek*, 1903. 30–31.

Barta M János. Kemény János és a két Csáky István levelezésének kiadatlan darabjai (1655–1661). *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények.* 2019, 249–286.

Barta M. János. *Rottal János levelezése Csáky Istvánnal és Ferenccel.* Szabó András Péter (Szerk.) Lymbus kötetek 3. Országos Széchényi Könyvtár, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.

Bártfai Szabó László (szerk.). *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. Stephaneum Nyomda R. T. Budapest, 1919.

Bartha Zoltán. *Gyerőffy György élete levelezése tükrében*. XIII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia, Babeș–Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar, Kolozsvár, 2010. május 14–16. https://etdk.adatbank.ro/pdf/tort_bartha_2010.pdf, Letöltés ideje: 2021. október 5.

Bartók István – Monok István. *Régi magyar irodalmunk és európai háttere*. JATE BTK, Szeged, 1980.

Beke Antal – Barabás Samu (szerk.). *I. Rákóczy György és a porta – Levelek és okiratok*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888.

Beke Antal. A kolosmonostori konvent levéltára, III–IX. *Történelmi Tár*, Budapest, 1897. 338–360, 496–512, 733–748, 1898, 151–166, 343–356, 532–555, 653–669.

Beke Antal. *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárott*. I–II., MTA Történelmi Bizottsága, Budapest, 1889–1892.

Beke Margit (szerk.). *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szent István Társulat, Budapest, 2003.

Benda Kálmán (szerk.). *Bocskai István – levelek*. Ford.: G. Kenéz, Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó, Budapest – Bukarest, 1992.

Benda Kálmán (szerk.). *Magyarország történeti kronológiája*. II. (1526–1848), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

Benda Kálmán és Tardy Lajos (szerk.). Pierre Lescalopier utazása Erdélybe, 1574. *Bibliotheca Histroica*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Benda Kálmán. Az 1568. évi tordai országgyűlés és az erdélyi vallásszabadság. *Erdélyi Múzeum*, 56., 1994.

Benits Péter (szerk.). *Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában*: Kőszeghy Péter (szerk.). *Történelmi Források*. I/1–2., 2001, 2003.

Benkő Elek – Demeter István – Székely Attila. *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1997.

Benkő Elek – Székely Attila. *Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön*. Nap Kiadó Kft. Budapest, 2008.

Benkő József. Hidvégi báró Mikó Ferenc és históriája. *Hon és Külföld*. 1842.

Benkő József. *Transsilvania specialis*. Ford.: Szabó György. Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1999.

Benkő József. *Transsilvania specialis: A székelyek földje*. Ford., jegyz.: Szabó György, Székelyföld Alapítvány, Csíkszereda, 2021.

Benkő Károly. *Csík, Gyergyó és Kászon múltja és jelene*. Ev. ref. tanoda Ny. Kolozsvár, 1853.

Benkő Károly. *Marosszék ismertetése*. Fekete Sámuel és Simon Elek kiadása, Fekete Sámuel – Simon Elek, Kolozsvár, 1869.

Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.). *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

Berger, Albert (szerk.). *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen* II–III. Köln–Wien, Böhlau, 1986, 1995.

Bessenyei József (szerk.). *Enyingi Török Bálint*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1994.

Bethlen Farkas. *Erdély története. I–II. A váradi békekötéstől János Zsigmond haláláig (1538–1571).* II–V. könyv. Ford.: Bodor András, Enciklopédia Kiadó –Erdélyi Múzeum Egyesület, Budapest,– Kolozsvár, 2002–2004.

Bethlen Farkas. *Erdély története. III. Báthory István trónra lépésétől Báthory Zsigmond uralkodásáig (1571–1594).* VI–VII., Ford.: Bodor András, Enciklopédia Kiadó –Erdélyi Múzeum Egyesület, Budapest, – Kolozsvár, 2004.

Bethlen Farkas. *Erdély története. IV. Báthory Zsigmond uralkodása (1594–1597).* VIII–IX. Ford.: Kasza Péter és S. Varga Katalin, Budapest, – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006.

Bethlen János. *Erdély története 1629–1673*. Balassi, Budapest, 1993.

Bibliotheca Eruditionis. Régi Magyarországi Nyomtatványok és Olvasmányok adatbank. (1500–1700) http://www.eruditio.hu/ Letöltés ideje: 2025. november 12.

Binder Pál (szerk.). *Utazások a régi Európában. Peregrinációs levelek útleírások és útinaplók (1580–1709).* Kriterion, Bukarest, 1976.

Bíró Vencel. A Báthoriak kora. *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene.* Erzsébet. Könyvnyomda Részvénytársaság, Dicsőszentmárton, 1925.

Bíró Vencel. *Altorjai gróf Apor István és kora*. Minerva, Kolozsvár, 1935.

Bíró Vencel. *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Erzsébet. Könyvnyomda Részvénytársaság, Dicsőszentmárton, 1925.

Bíró Vencel. Béldi gazdasági ügyei (1658–1678). *Erdélyi Gazdasági Szemle*. 1897.

Bíró Vencel. Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus. *Erdélyi Irodalmi Szemle*. 1929/6, 253–273.

Bíró Vencel. *Erdély követei a portán*. Minerva, Kolozsvár, 1921.

Bíró Vencel. *Erdély követei a Portán*. Minerva, Kolozsvár, 1921.

Bíró Vencel. *Gróf Apor István*. Szent István Akadémia, Budapest, 1927.

Bitskey István (szerk.). *Magyar emlékírók 16–18. század.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Bitskey István (szerk.). Martonfalvay Imre emlékirata. *Magyar emlékírók 16–18. század*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 77–114.

Boga Alajos. *A Katolikus iskolázás múltja Erdélyben*. Pázmány Társaság, Kolozsvár, 1940.

Bogáthy Miklós külföldi tanulása. Kiad.: Vass Miklós. *Erdélyi Múzeum* 1907. 321–327.

Bogdándi Zsolt – Gálfi Emőke (szerk.). Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei. 1222–1599. *Erdélyi Történelmi Adatok*. VIII./1., Kolozsvár, 2006.

Bogdándi Zsolt. A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában. *Erdélyi Tudományos Füzetek*. 274., Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2012.

Bogdándi Zsolt. A kolozsmonostori konvent fejedelemség kori levélkeresői. *Erdélyi Múzeum*. 2010/3–4., 43–72.

Bogdándi Zsolt. *Az erdélyi hiteles helyek működése a szekularizációt követően:* Rokolya Gábor (szerk.). *700 éves a közjegyzőség Magyarországon*. Magyar Országos Közjegyzői Kamara (MOKK), Budapest, 2008, 41–53.

Bognár György. *Apafi Mihály portai diplomatáinak élet- és munkakörülményei: változások az erdélyi diplomáciában:* Rózsa Sándor (szerk.): *Doktorandusz hallgatók VII. és VIII. Konferenciájának tanulmányai*. Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, Eger, 2020.

Bónis György – Valentiny Antal. *Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve (1602).* Minerva, Kolozsvár, 1947.

Bónis György. *Magyar jog–székely jog.* I., Kolozsvári Tudományos Könyvtár, Kolozsvár, 1942.

Borbáth Károly – Magyari András. *Társadalmi mozgalmak a Székelyföldön 1562 után:* Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.). *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

Boros Fortunát. *Ferencrendiek a Székelyföldön:* Csutak Vilmos (szerk.). *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára.* Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Sepsiszentgyörgy, 1929. 72–94.

Borsa Gedeon – Hervay Ferenc (szerk.). Régi magyarországi nyomtatványok. *Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum.* I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971–1983.

Borsos Tamás. Vásárhelytől a Fényes Portáig. *Emlékiratok, levelek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.

Borsos Tamás. *Vásárhelytől a Fényes Portáig.* Kocziány László kiadása, Bukarest, 1968.

Bölcskei Gusztáv. *A kezdetektől a váradi iskola beolvadásáig (1660):* Kocsis Elemér (szerk.). *A debreceni református iskola története.* Elektronikus kiadás: http://digit.drk.hu/?m=lib&c=7&book=2 Letöltés ideje: 2025. december 16.

Bözödi György. *Székely bánja*. Tizenhét erdélyi fiatal író kiadása, Kolozsvár, 1938.

Brown, Meg Lota – Boyd McBride, Kari. *Women's Roles in the Renaissance.* Bloomsbury Academic, Westport, 2005.

Buck, August (szerk.) *Erasmus und Europa.* Otto Harrasowitz, Wiesbaden, 1988.

Budai Ferencz. *Budai Ferencz Polgári Lexicona*. Khór és Wein, Pest, 1866.

Buzási Enikő. *Kakas István és felesége portréi – adalék a 16–17. századi portré-mecenatúra történetéhez:* Orbán János (szerk.). *Stílusok, művek, mesterek. Erdély művészete 1690–1848 között. Tanulmányok B. Nagy Margit emlékére*. Maros Megyei Múzeum–Erdélyi Múzeum Egyesület, Marosvásárhely–Kolozsvár, 2011, 29–40.

Calvi G. – Chabot I. *Moving Elites: Women and Cultural Transfers in the European Court System*. 2010/2. http://cadmus.eui.eu/handle/1814/14234 Letöltés ideje: 2025. március 17.

Connert János. *A székelyek alkotmányának históriájának históriája, különösen a XVI. és a XVII. században.* Betegh Pál és társa, Székelyudvarhely, 1906.

Connert János. *A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig.* Gombos Ferencz ny. Kolozsvár, 1901.

Coroi Artúr (szerk.). *Adalékok Háromszék iskolatörténetéhez. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 225,)* Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1998.

Coronensis, Josephus Trausch (szerk.) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive annales hungarici et transilvanici.*, partibus I–II. Johannem Gött, Coronae, 1847–1848.

Csáki Árpád. „Híres verscsináló" – Szonda Tamás gúnyverse Háromszék és Barcaság falvairól, 1675. *Acta siculica*. II., 2006, 213–222.

Csáki Árpád. „Kapikiha vala Székely Mojses" – egy háromszéki diplomata I. Apafi Mihály fejedelem idejében. *Acta siculica*. 2008, 287–294.

Csáki Árpád. Ferences plébánosok és udvari káplánok Háromszéken a 17-18. században. *Acta. A Csíki Székely Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum évkönyve*. II., Székely Nemzeti Múzeum– Csíki Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy– Csíkszereda, 1998, 81–90.

Csáki Árpád. *Újabb adatok a csíkszeredai Mikó-vár 17. századi történetéhez:* Kelemen Imola (szerk.). *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*. VII., Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2011, 97–103.

Csetri Elek. *Bethlen Gábor életútja*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992.

Csonka, Franciscus (szerk.). Scheseus, Christianus – Oratio de origine et progressu inchohatae et propagatae coelestis doctrinae, in Opera quae supersunt omnia. *Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum*. Budapest, 1979.

Csorba Dávid – Mikó Gyula (szerk.). *Apafi Mihály fejedelem temetése*. Reciti Kiadó, Budapest, 2014.

Csorba Dávid. A martonfalvi-tanítványok és a református pietizmus szellemi horizontja. *Irodalomtörténet*. 2001/4., 576–594.

Csorba Dávid: Migráns papok Debrecenben (1657-1663). *Sárospataki Füzetek*. 22/1., 2018, 25–36.

Csutak Vilmos (szerk.). *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Sepsiszentgyörgy, 1929.

Dáné Veronka – Sipos Gábor (szerk.). Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtő-levéltárának ismertető leltára. *Erdélyi Református Levéltári Kiadványok 1*. Kolozsvár, 2002.

Dániel Gábor. *A Vargyasi Dániel család eredete és tagjainak rövid életrajza*. Franklin Társulat, Budapest, 1896.

Dankanits Ádám. *A hagyományos világ alkonya Erdélyben*. Magvető, Budapest, 1983.

Deák Farkas. A széki merénylet 1610-ben. Új adatok nyomán. *Századok* 1876. 6. 470–485.

Deák Farkas. A Wesselényi család őseiről. *Értekezések a történettudományok köréből*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1878.

Deák Farkas. *Adatok a „nagy" Csáky István életéből*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó, Budapest, 1877.

Deák Farkas. Az alsócsernátoni Damokos család nemzedékrendje. *Turul*. 1888, 97–102.

Deák Farkas. *Uzoni Béldi Pál 1621–1679*. Méhner, Budapest, 1887.

Demény Lajos – Pataki József – Tüdős S. Kinga (szerk.). *Székely oklevéltár. Új sorozat. III. kötet. Udvarhely széki Törvénykezési jegyzőkönyvek*. Európa-Kriterion, Budapest-Bukarest. 1994.

Demény Lajos – Pataki József – Tüdős S. Kinga. *Székely Oklevéltár. Új sorozat*. I–VI., Budapest–Bukarest–Kolozsvár, 1983–2000.

Demény Lajos – Pataki József (szerk.). *Székely Oklevéltár. Új sorozat*. I *Udvarhely széki Törvénykezési jegyzőkönyvek 1569-1591*. Kriterion, Bukarest, 1983.

Demény Lajos – Pataki József (szerk.). *Székely oklevéltár. Új sorozat. II. kötet Udvarhely széki Törvénykezési jegyzőkönyvek*. 1591-1597. Kriterion, Bukarest, 1985.

Demény Lajos (szerk.). *Székely Oklevéltár Új sorozat VI. kötet: Székely népesség-összeírások 1635-1635.* EME, Kolozsvár 2000.;

Demény Lajos (szerk.). *Székely Oklevéltár Új sorozat VII. kötet: Székely népesség-összeírások 1635-1635.* EME, Kolozsvár, 2004.

Demény Lajos (szerk.). *Székely oklevéltár. Új sorozat V. Székely népesség-összeírások, 1635.* EME, Kolozsvár, 1999.

Demény Lajos. *A fejedelmi székely politika és a székelyföldi népesség-összeírások. (1575-1627):* V. András János (szerk.). *Székely Oklevéltár.* IV., Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1998.

Demény Lajos. *Bethlen Gábor székely politikája.* Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 1993.

Demény Lajos. *Székely felkelések a XVI. sz. második felében.* Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1976.

Demény Lajos. XVI. századi kiadatlan székely összeírások. Kiss András – Kovács Kiss György – Pozsony Ferenc (szerk.). *Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1999, 149–164.

Dienes Dénes. *Keresztúri Bíró Pál (1594?-1655).* szerzői kiadás, Sárospatak, 2001.

Domanovszky Sándor (szerk.). *Magyar művelődéstörténet.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, évszám nélkül.

Dudithius, Andreas. Epistulae. *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.

E. Abaffy Erzsébet – Kozocsa Sándor (szerk.). *Szamosközy István történetíró kézirata (Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából).* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1991.

Eckhardt Sándor (szerk.). *Két vitéz nemesúr Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről.* Budapest, 1944.

Egyed Ákos (szerk.). *Székelyföld története I-III.* Erdélyi Múzeum–Haáz Rezső Múzeum–MTA BTK, Székelyudvarhely, 2016.

Egyed Ákos. A hajdú és székely szabadságjogokról. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve.* Kaligráf 2000 Bt. Debrecen, 2001, 45–56.

Egyed Ákos. *A korszerűsödő és hagyományőrző Erdély.* I., Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1997.

Egyed Ákos. *A székely hadkötelezettség és hadszervezet, különös tekintettel a XVI. századra*: Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.). *Székely felkelés 1595-1596 előzményei, lefolyása, következményei.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 47–58.

Egyed Ákos. A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918. *Bibliotheca Transsylvanica.* 52., Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2006.

Egyed Ákos. *Bocskai István és a székelykérdés:* Barta János–Papp Klára (szerk.). *„Nincsen nekönk több hazánk ennél…" – Tanulmányok a Bocskai-felkelés történetéhez.* Lucidus kiadó, Budapest, 2004, 58–64.

Egyed Ákos. *Erdővidék sajátos önigazgatási településrendszerének kialakulása és működése a székelyek megtelepedésétől 1876–1878-ig.* Sófalvi András–Visy Zsolt (szerk.). *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történetéből.* Pro Énlaka Alapítvány–Haáz Rezső Múzeum, Énlaka–Székelyudvarhely, 2012, 43–74.

Egyed Ákos. *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848-1914*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.

Egyed Ákos. *Székely századok. A székelyek rövid története 1848-ig*: Demeter László (szerk.). *Adalékok Barót történetéhez*. Gaál Mózes Közművelődési Egyesület, Barót, 1999.

Elekes Andor. Szemelvények a székelyek sajátságos jogtörténetéből: Csutak Vilmos (szerk.). *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Sepsiszentgyörgy, 1929. 113–122.

Elekes Mihály. *Rozsnyai Dávid élete és művei*. Traub B. és Társa, Szeged, 1905.

Ember Győző. *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Magyar Országos Levéltár kiadványai. 3. Hatóság- és hivataltörténet (1). „Budapest" Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, Budapest, 1946.

Emlékek a majthényi, kesseleőkeői és berencsi Majthényi bárók és urak családi levéltárából. *Történelmi Tár* 1897. 1–338.

Endes Miklós. *Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1938, 1994.

Endes Miklós. Donátio a Székelyföldön. *Genealógiai Füzetek*. 1903.

Endes Miklós. *Erdély három nemzete és négy vallása autonomiájának története*. Szerző kiadása, Budapest, 1935.

Engel Pál. *Középkori magyar genealógia*. Magyar Tudományos Akadémia, Történettudományi Intézet, CD-ROM. Budapest, 2001.

Erőss József. Háromszék telepedési története: Csutak Vilmos (szerk.) *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Sepsiszentgyörgy, 1929. 123–138.

Fallenbüchl Zoltán. *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*. Országos Széchényi Könyvtár–Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

Fallenbüchl Zoltán. *Magyarország főispánjai 1526–1848*. [Die Obergespane Ungarns 1526–1848]. Argumentum Kiadó, Budapest, 1984.

Faragó József, Incze Miklós, Katona Szabó István (szerk.). *Emlékkönyv. „Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai." – Kiállítás és konferencia*. Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete–Bolyai Egyetemért Alapítvány, Budapest, 1996.

Fazakas Gergely Tamás: Vitéz Zsuzsanna kéziratos imádságoskönyvének (1684) filológiai és retorikai elemzése. *A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei*. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Deebrecen, 2003.

Fazakas István. *Tanügyi rendszerek Erdélyben a XVIII. század végéig.* Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2006.

Fazekas István. Négy levél Bocskai István bécsi és prágai tartózkodásához (1572, 1576). *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlések*. 2003, 19–25.

Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó (szerk.). Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei. I. 1569–1581. *Erdélyi Történelmi Adatok*. VII/1–2., Kolozsvár, 2003.

Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó (szerk.). Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei. I. Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602. *Erdélyi Történelmi Adatok*. VII/3., Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2005.

Fodor László. *Adatok a székelyudvarhelyi céhek bomlásának kérdéséhez*. Székelykeresztúri Múzeum Emlékkönyve, Székelykeresztúri Múzeum, Csíkszereda, 1974.

Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György (szerk.). *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája, Budapest, 2002.

Forgách Ferenc. *Emlékirat Magyarország állapotáról:* Kulcsár Péter (szerk.) *Humanista történetírók*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 567–1041.

Fraknói Vilmos – Károlyi Á. (szerk.). *Magyar Országgyűlési Emlékek*. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottság, Budapest, 1874–1917.

Fuller, Thomas. *The holy state, and the profane state*. General Books LLC, London, 1841.

G. Etényi Nóra – Horn Ildikó (szerk.). *„Idővel paloták…" Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Balassi Kiadó, Budapest, 2005.

G. Etényi Nóra – Horn Ildikó (szerk.). *Portré és imázs – Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. L'Harmattan, Budapest, 2008.

G. Jáger Márta. *Mesztegnyő*. Száz magyar falu könyvesháza, Budapest, 2001.

Gábor Csilla – Luffy Katalin – Sipos Gábor (szerk.). *Erdély reneszánsza, I–II. A 2008. október 8–11. között tartott konferencia előadásai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2009.

Gálffy János. *Kocsárdi, címeres levele 1577-ből*. Erdélyi Múzeum, 1903, 51–53.

Gálffy János. *Rabságában készített önéletirata:* Bitskey István (szerk.). *Magyar emlékírók 16–18. század*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 115–119.

Garda Dezső. *Székely hadszervezet és faluközösség*. Mark House Kft. Gyergyószentmiklós, 1994.

Gazda Klára. *Főnemesek a múló időben. A zabolai gróf Mikes nemzetség uzoni ága és rokonsági köre (DET)*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2020.

Gebei Sándor. *II. Rákóczi György külpolitikája*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2004.

Géresi Kálmán (szerk.). *A Nagy-Károlyi Gróf Károlyi család oklevéltára*. I–V., Károlyi Tibor, Budapest, 1882–1897.

Gergely Sámuel (szerk.). *Teleki Mihály levelezése (A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára) I–VIII*. Továbbiakban TML. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1905–1926.

Gindely Antal – Acsády Ignác. *Bethlen Gábor és udvara*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1890.

Gooss, Roderich. *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690)*. Holzhausen–Engelmann,Wien–Leipzig, 1911.

Gromo, Giovanandrea. *Compendium di tutto il regno posseduto dal re Giovanni Transilvano et di tutte le cose notabili d'esso regno:* Takács Péter (szerk.). *Fejedelmek, forradalmak, vasutak*. Ford.: Tima Renáta, Erdélytörténeti Alapítvány–KLTE Történelmi Intézete, Debrecen, 2000.

Gudenus János József. *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. II., Tellér Kiadó Kft. Budapest, 1993.

Gy. Dávid Gyula. *A Bonchidai Bánffy kastély.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2001.

Győrffy György. *A székelyek eredete és településük története:* Mályusz Elemér (szerk.). *Erdély és népei*. Magyarságtudományi Intézet – Franklin-Társulat, Budapest, 1941, 37–86.

György Árpád-Botond. *A város és igazságszolgáltatása. Marosvásárhely a 17. században*. PhD disszertáció, Kézirat, 2021.

Gyulaffy Lestár. *Az székelységnek Bocskai mellé való állásának bizonyos eredeti:* Szilágyi Sándor (szerk.). *Gyulaffy Lestár feljegyzései. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XXVIII. századokból*. II., MTA Történelmi Bizottsága, Budapest, 1894, 46–54.

Gyulai Pál. *Tanácsi tükör (1585)*: Klaniczay Tibor (szerk.). *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 1255–1266.

Haller János Hármas historiája. M. Tótfalusi Kis Miklós, Kolozsvár, 1695. https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/3-a-magyar-irodalom-a-xvii-szazadban-AAC/a-xvii-szazad-prozai-elbeszelese-E1C/haller-janos-harmas-historiaja-E41/, Utolsó Letöltés: 2019. 04. 30.

Halmay István. *I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemsége (1661–1690).* Juhász István Könyvnyomdája, Szeged, 1934.

Hamann, Brigitte (szerk.). *Habsburg lexikon*. Új Géniusz Kiadó, Budapest, 1990.

Hangay Zoltán. *Erdély választott fejedelme. Rákóczi Zsigmond*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.

Hanuszik Elemér. *A székely főnemesek-primorok aranykönyve*. Váci Kapisztrán-Nyomda, Budapest, 1942.

Hatvani Mihály (szerk.). *Magyar történelmi okmánytár, a Brüsseli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból*. III. (1553-1608), Eggenberger Ferdinánd Akademiai, Pest, 1859.

Heckenast Gusztáv. *János Zsigmond végrendelete (1567):* Galavics Géza–Herner János–Keserű Bálint (szerk.). *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1990, 155–171.

Herepei János. *Tofeus Mihály (1650–51):* Keserű Bálint (szerk.). *Herepei János, Apáczai és kortársai: Herepei János cikkei*. MTA KESZ, Szeged–Budapest, 1966, 75–82.

Hernádi László Mihály. *A Hadtörténelmi Közlemények repertóriuma 1888–1914*. Pécs, 2001.

Herner János (szerk.). *Bornemissza Anna megbűvöltetése – Boszorkányok Erdély politikai küzdelmeiben 1678–1688.* JATE Irodalomtörténeti Tanszék, Budapest,–Szeged, 1988.

Herner János (szerk.). *Erdély és a részek térképe és helységnévtára*. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1987.

Herner János. *Rontás és igézés*. Interart Stúdió, Budapest, 1988.

Hidvégi Mikó Ferenc Históriája. A maga életében történt erdélyi dolgokról. 1594-1613. (1863.). *Monumenta Hungariae Historica Scriptores*. VII. Kazinczy Gábor, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, Pest, 1863.

Hieronymus Ostermayer. *Erdélyi Krónika 1520–1571*. Ford., szerk.: Lőkös Péter, Téka, Kolozsvár, 2005.

Higley, John – G. Lowel Field – Knut GrŘholt. *EIite Structure and Ideology*. Columbia University Press, New York, 1976.

Hóman Bálint – Szekfű Gyula. *Magyar történet*. IV. kötet, Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935.

Hóman Bálint – Szekfű Gyula. *Magyar történet*. I–V. reprint: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1990.

Horn Ildikó – Kreutzer Andrea – Szabó András Péter (szerk.). *Politika és házasság. Menyegzőre hívogató levelek a 16. századi Erdélyből*. ELTE BTK, Budapest, 2005.

Horn Ildikó – Makai Ágnes – Plihál Katalin. *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2005.

Horn Ildikó – Makai Ágnes – Plihál Katalin. *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2005.

Horn Ildikó (szerk.). Bethlen Györgyhöz és Károlyi Klárához intézett levelek (1558–1574). *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlések*. 2008, 7–43.

Horn Ildikó. A fejedelmi tanács Bethlen Gábor korában. *Századok*. 2011/4.

Horn Ildikó. *A hatalom pillérei. A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség megszilárdulásának korszakában (1556–1588).* Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2012.

Horn Ildikó. *A könnyező krokodil. Jagelló Anna és Báthory István házassága*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007.

Horn Ildikó. *Az erdélyi fejedelmi tanács 1648-1657:* Horn Ildikó – Makai Ágnes – Plihál Katalin. *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2005, 232–256.

Horn Ildikó. *Az unitárius elit stratégiái. (1575-1603.):* Horn Ildikó – Makai Ágnes – Plihál Katalin. *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2005, 88–101.

Horn Ildikó. *Báthory Gábor belpolitikája:* Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila (szerk.). *Báthory Gábor és kora*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet–Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 2009.

Horn Ildikó. *Hit és hatalom. Az erdélyi unitárius nemesség 16. századi története*. Balassi, Budapest, 2009.

Horn Ildikó. *Hit és hatalom. Az unitárius nemesség 16. századi története*. Balassi, Budapest, 2009.

Horn Ildikó. *Őnagysága merénylői – Gondolatok egy politikai összeesküvésről:* Horn Ildikó – Makai Ágnes – Plihál Katalin. *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2005, 166-187.

Horváth Mihály. *Magyarország történelme*. I-VIII., Heckenast Gusztáv, Pest, 1871–1873.

Hőgye István. Zempléni gyászjelentések. *Honismeret*. 15./5./ 40, 1987.

http://archivum.piar.hu/arisztokrata/, letöltés ideje: 2012. február 14.

Hurmuzaki, Eudoxiu. *Documente privitóre la istoria Românilor*. III/2., Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" București, 1888.

Imreh István – Pataki József. *A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején:* Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly (szerk.). *Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 146–237.

Imreh István – Pataki József. Adatok Udvarhelyszék állattartásához. *Aluta*. 1970, 169–184.

Imreh István. *A rendtartó székely falu*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

Imreh István. A székely falvak törvényeiről. *Aluta*. 1971.

Imreh István. *A törvényhozó székely falu*. Kriterion, Bukarest, 1983.

Imreh István. Földközösség Aranyosszéken. *Korunk*. 1976.

Imreh István. Székely történelem – magyar történelem. *Helikon*. 1/1992.

Imreh István. *Székelyek a múló időben*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Imreh István–Pataki József. *Kászonszéki krónika. 1650–1750*. Európa Könyvkiadó–Kriterion Könyvkiadó, Budapest,–Bukarest, 1992.

Indries, Traian. *Monografia comunei Tileagd. La a 750-a aniversare*. Editura Imprimeriei de Vest, Tileagd, 2006.

Jakab Elek – Szádeczky Lajos. *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1994.

Jakab Elek – Szádeczky-Kardoss Lajos. *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1994.

Jakab Elek (szerk.). *Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez*. II., Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1888.

Jakab Elek. A görgényi vár és a görgényi kastély a múltban. *Századok*. 17., 1883, 325–341, 414–429.

Jakab Elek. *Kolozsvár története*. I–III. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Buda, 1870–1888.

Jakab Elek. Segesvári Bálint krónikája 1606–1654. *Erdélyi Történelmi Adatok*. IV., 1862, 178–312.

Jakó Klára. *A Szalánczyak:* Kovács András – Kovács Kiss Gyöngy – Pozsony Ferenc (szerk.). *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1999, 199–210.

Jakó Klára. *Adalékok fejedelmeink temetkezésének kérdéséhez:* Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor (szerk.). *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1996, 233–247.

Jakó Klára. Petrus Ramus és az első kísérlet egyetem alapítására Erdélyben. *Korunk*. 1990/2, 246–249.

Jakó Klára. Rozsnyai Dávid portai „Tanító írása". *Levéltári Közlemények*. 2013/84, 169–186.

Jakó Zsigmond – Valentiny Antal. *A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1944.

Jakó Zsigmond (szerk.) *Rettegi György. Emlékezetre méltó dolgok 1718–1784*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

Jakó Zsigmond. *A gyalui vártartomány urbáriumai*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944.

Jakó Zsigmond. *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556).* I–II., Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1990.

Jakó Zsigmond. *A székely társadalom útja a XIV-XVI. században:* S. Benkő – L. Demény – K. Vekov (szerk.). *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 19–34.

Jakó Zsigmond. Erdélyi okmánytár II. 1301–1339. *Magyar Országos Levéltár kiadványai – II. Forráskiadványok.* 40., Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2004.

Jakó Zsigmond. Erdélyi okmánytár IV. (1360-1371). *Magyar Országos Levéltár kiadványai – II. Forráskiadványok.* 53., Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2014.

Jakó Zsigmond. *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történetéhez.* Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1997.

Jankovics József (szerk.). *Bethlen Miklós levelei (1657–1698).* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

Jankovics József. Bethlen János, a politikus és a történetíró: Erdély története Szalárdi és Cserei között. *Ex Occidente…: A XVI. századi magyar irodalom európai kapcsolatai.* Balassi Kiadó, Budapest, 1999, 103–118.

Jászay Magda. *A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. Olasz kortárs írók a XV– XVIII. századról.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Jeney-Tóth Annamária. *„…Urunk udvarnépe". Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében.* Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2012.

Juhász István. *A székelyföldi református egyházmegyék.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1947.

Kádár J. – Tagányi K. – Réthy L. *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. Szolnok-Doboka-vármegye közönsége, Dés, 1900–1905.

Kádár József. *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*. Arcanum, Budapest, 2003–2019. január.

Kállay Ferenc. *A pogány magyarok vallása.* Hermit Könyvkiadó bt. Budapest, 1999.

Kállay Ferenc. *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben.* Fiedler Gottfried, Nagyenyed., 1829.

Karácsonyi János. *Békés-vármegye története.* I-III. Békésvármegye közönsége, Gyula, 1896.

Karácsonyi János. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem ősei. *Turul.* 1897, 49–57.

Karda-Markaly Aranka. *Csíkszék és a csíkszéki nemesség a 16-17. században*. PhD disszertáció. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2022.

Karda-Markaly Aranka. *I. Apafi Mihály 1670-ben kiadott kiváltságlevele Csíkszereda mezővárosának*: Ujváry Gábor (szerk.). *Lymbus, Magyarságtudományi forrásközlemények*. Külgazdasági és Külügyminisztérium, MTA BTK – MNL – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság – OSZK, Budapest, 2018, 275–289.

Kardos Tibor. *Régi magyar drámai emlékek.* I., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.

Kármán Gábor – Szabó András Péter. *Szerencsének elegyes forgása – II. Rákóczi György és kora*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009.

Kármán Gábor. Átkozott *Konstantinápoly – Törökkép Erdély 17. századi portai követségén:* Etényi G. Nóra – Horn Ildikó (szerk.): *Portré és imázs: Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008, 29-48.

Kármán Gábor. Az erdélyi török deákok: Kora újkori értelmiségiek állami szolgálatban. *Sic Itur ad Astra*. 18., 2006/1-2.

Kármán Gábor. Bethlen Bethlen's Diplomats at the Protestant Courts of Europe. *Hungarian Historical Review*. 2., 2013, 790–823.

Kármán Gábor. *Die beiden Hochzeiten des Zsigmond Rákóczi: Die Selbstdarstellungsmöglichkeiten des Fürstentums Siebenbürgen in Rahmen der dynastischen repräsentativen Öffentlichkeit Mitteleuropas nach dem Dreißigjährigen Krieg:* Csaplár-Degovics, Krisztián-Fazekas, István (szerk.). *Geteilt – Vereinigt: Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.-18. Jahrhundert).* OEZ-Berlin Verlag, Berlin, 2011, 303–328.

Kármán Gábor. Erdélyi követek a vesztfáliai béketárgyalásokon. *Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. L'Harmattan, Budapest, 2015, 199–232.

Kármán Gábor. *Rákóczi Zsigmond két esküvője:* Erdélyi Gabriella – Tusor Péter (szerk.). *Mindennapi választások: Tanulmányok Péter Katalin köszöntésére*. Budapest, 2007 (CD kiadás), 291–311. Nyomtatásban megjelent Kármán Gábor – Szabó András Péter (szerk.). *Szerencsének elegyes forgása: II. Rákóczi György és kora*. L'Harmattan, Budapest, 2010, 243–269.

Kármán Gábor. Szuverenitás és reprezentáció – Erdély a Porta 17. századi diplomáciai rendszerében. *Korall,* 13., 2012/48, 33–61.

Károlyi Árpád (szerk.). Kendy Ferenczné végrendelete. *Századok*. 10., 1876, 747–750.

Károlyi Árpád és Szalay József (szerk.). *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, Budapest, 1882.

Károlyi László [Éble Gábor – Pettkó Béla]. *A nagykárolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklástörténete*. I–II., K.N. Budapest, 1911. (A mű gróf Károlyi László neve alatt jelent meg, de a szerzők Éble Gábor és Pettkó Béla voltak.)

Kathona Géza. *Tofeus Mihály kora szellemi áramlataiban – A zsoltárrezolúciók elemzése. Irodalom és ideológia a 17. században:* Varjas Béla (szerk.). *Irodalom és ideológia a 16-17. században*. Akadémiai Kiadó, Budapet, 1987. 404–424.

Katona Imre. A Mikesek Vas megyei kapcsolatai. *Savaria*. 13/14, Savaria Múzeum, Szombathely, 1979-1980, 1984.

Kazinczy Gábor (szerk.). *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*. Emich Gusztáv Könyvnyomdája, Pest, 1852.

Kazinczy Gábor. *Gr. Illésházy István nádor feljegyzései 1592–1603. és Hídvégi Mikó Ferencz históriája 1595–1613*. Bíró Sámuel folytatásával. Monumenta Hungariae historica. Scriptores = Magyar történelmi emlékek. Írók, 7. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, Pest, 1863.

Kázmér Miklós. *Régi magyar családnevek szótára. XVI–XVII. század.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993.

Kelemen Lajos (szerk.) *Nagyteremi Sükösd György végrendelete 1631-ből.* Történelmi Tár, Budapest, 1901, 299–305.

Kelemen Lajos (szerk.). *Újabb adattár a vargyasi Daniel család történetéhez*, Ajtai K. Albert ny. Kolozsvár. 1913.

Kelemen Lajos, *Művészettörténeti tanulmányok*. I-II. s. a. r., B. Nagy Margit. Kriterion, Bukarest, 1977, 1984.

Kelemen Lajos. A fiádfalvi kastély és a régi gazdái. *Pásztortűz*, 1925, 8. sz., 164-166. p

Kelemen Lajos. A nagyteremi Sükösd család. *Genealógiai Füzetek*, 1905, 102–106.

Kelemen Lajos. A pókai Sárosiakról. *Keresztény magvető*. 1899. 338–340.

Kelemen Lajos. Bodoki Mikó Miklós családi krónikája (negyedik közlemény). *Genealógiai füzetek*. 1906. 47–49.

Kelemen Lajos. *Művelődéstörténeti tanulmányok*. s. a. r., Szerk.: Sas Péter. Kriterion, Kolozsvár, 2006.

Kelemen Lajos. Szárhegyi Lázár István oltármegrendelése Lengyel Pétertől 1670-ben. Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok I*. Bukarest, 1977. 141–142.

Kemény János. *Deductio stemmatographica familiae Petky.* Kolozsvári Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár, dátum nélkül.

Kemény József – Nagyajtai Kovács István. *Erdélyország Történeti Tára*. I–II., Gróf Kemény József és Nagy Ajtai Kovács István. Kolozsvár, 1837–1845.

Kemény József. Mikóújvár emléke. *Új magyar múzeum*. 1854, 153–154.

Kempelen Béla. *Magyar nemes családok*. II. 1920. https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/2-kotet-19FA/beldi-uzoni-nemes-es-grof-1C50/, Utolsó letöltés: 2020. július 5.

Kempelen Béla. *Magyar nemesi családok*. I. 1911. https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/1-kotet-2/, Utolsó letöltés: 2020. július 5.

Kénosi Tőzsér János – Uzoni Fosztó István. Az erdélyi unitárius egyház története. *Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának Kiadványai*. 4/1., Ford.: Márkos Albert. Magyar Unitárius Egyház–Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete–Országos Széchényi Könyvtár, Budapest–Kolozsvár, 2018.

Kenyeres Ágnes. *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*. 1990. Forrás: https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ Utolsó letöltés: 2026. június 5.

Kerekes Dóra. Egy császári tolmács megfigyelései. Giorgio Cleronome magyarországi utazása 1664-ben. *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények*. 71-77.

Kilyéni Székely Mihály. *A Nemes Székely Nemzetnek Constitutióji, Privilegiumai, és a Jószág leszállását tárgyazó némelly törvényes itéletei, több hiteles Leveles-tárokból egybe-szedve*. Trattner János Tamás, Pest, 1818.

Kis Bálint. A Petki család. *Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883–1950*. 13., Arcanum, Budapest, 2004 (1895), 97–110.

Kis Bálint. Erdély régi családai. A Barcsai család. *Turul*. 12., 1894, 69–75, 138–145, 177– 186.

Kis Bálint. Erdély régi családai. *Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883–1950*. 11., 1893.

Kisgyörgy Zoltán. A vargyasi és olaszteleki műemlék-kastélyok. *Aluta*. Aluta 8-9. évf. (1976-1977.) 435-460.

Kiss András (szerk.). *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1998, 37–44.

Kissné Bognár Krisztina. Magyarországi diákok bécsi tanintézetekben 1526–1789. *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban*. 13., Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 2004.

Klaniczay Tibor (szerk.). Janus Pannonius. Magyarországi humanisták. *Magyar Remekírók*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Klueting, Harm. „Zweite Reformation" – Konfessionsbildung und Konfessionalisierung. Zwanzig Jahre Kontroversen und Ergebnisse nach zwanzig Jahren, *Historische Zeitschrift*. 277., 2003, 309–341.

Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (ford.): Approbata Constitutiok. In.: *Magyar Törvénytár, 1540-1848. évi erdélyi törvények*. Franklin-Társulat, Budapest, 1900. 140-149.

Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (szerk.). *Werbőczy István Hármaskönyve. Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*. Franklin-Társulat, Budapest, 1894.

Kolosváry Sándor – Óvári Kelemen. *Magyar Törvénytár. 1540-1848. évi törvények*. Franklin-Társulat, Budapest, 1885.

Koltai András – Benda Borbála (szerk.). *A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században*. Adattár: https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/

Koltai Kornélia (szerk.). Péchi Simon életéről. *Péchi Simon kiadatlan rabbinikus írásai: Az Atyák mondásai*. Ford.: Pirqé Ávot, 1620/21., MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1999.

Komáromy András. A homoród-szentpáli Szentpáli család. *Turul* 1892/3. https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883–1950–1/1892–6827/1892–3–6C70/139a-homorod-szentpali-szentpali-csalad-6E10/, Utolsó letöltés dátuma: 2018. április 3.

Komáromy András. Levéltári kutatások I. (1216–1717). *Történelmi Tár*. 1903, 125 (118–137).

Komáromy András. Somlyai Báthory András levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1559. *Történelmi Tár*. 1905, 88–111.

Komáromy András. Thelekessy Imre kassai kapitány végrendelete. *Történelmi Tár*. 1891, 139–145.

Koncz József. *I. Rákóczi György naplója*. 1900. https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/3639/EM1900_9_004-KonczJozsef-RakocziGyorgyNaploja.pdf?sequence=3, Utolsó letöltés dátuma: 2021. február 15.

Koncz József. Kemény János eredeti levelei. *Hadtörténelmi Közlemények*. 5., 1892.

Koncz József. Tofeus Mihály ev. ref. püspök élete. *Protestáns Közlöny*, 1893. 366-432.

Kordé Zoltán. *A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről.* Csíkszereda, 2001.

Korpás Zoltán. Egy spanyol zsoldosvezér levelei a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról. *Fons.* 6., 1999/1-2, 3–129.

Kósa János. *II. Rákóczi György.* Budapest, 1943.

Kosáry Domokos. *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. I., Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951.

Kosáry Domokos. *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. IIII: Kiegészítések és névmutató, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1958.

Kosáry Domokos. *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*. I/1–2: Országos jellegű levéltárak és forrásközlések, Osiris Kiadó, Budapest, 2000–2003.

Kovách Imre (szerk.). *Elitek a válság korában*. Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet–Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Argumentum Kiadó, Budapest, 2011.

Kovachich, Martinus Georgius (szerk.). *Scriptores rerum hungaricarum minores*. I–II., Typis Regiae Univ, Budae, 1798.

Kovács András – Kovács Kiss Gyöngy – Pozsony Ferenc (szerk.). *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1999.

Kovács András. *A radnóti várkastély.* Erdélyi Tudományos Füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1994.

Kovács András. *Címeríró Pál deák történetéhez:* Pál Judit – Sipos Gábor (szerk.). *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2005, 246–257.

Kovács András–Sipos Gábor–Tonk Sándor (szerk.). *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1996.

Kovács Sándor Iván – Monok István (szerk.). *Magyar utazási irodalom 15–18. század*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990.

Kovacsóczy Farkas. Dialógus Erdély igazgatásáról 1584.: Klaniczay Tibor (szerk.). *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták*. Ford.: Bónis György, Balassi Kiadó, Budapest, 1982, 1225–1254.

Köblös Zoltán. A Hídvégi Mikó család. *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére 1859-1909*. EME, Kolozsvár, 1909.

Kölönte Béla. *Gyergyó története.* Kossuth Nyomda, Gyergyószentmiklós, 1910.

Köpeczi Béla (szerk.). *Erdély története három kötetben*. I-III., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

Köpeczi Béla. A magyar politikai irodalom kezdeteihez. Kovacsóczy Farkas Dialógusáról. *Irodalomtörténeti Közlemények*. LXXIV., 1970, 577–587.

Kőváry László. Dávid Ferenc elítéltetése. *Keresztény Magvető*. 1873, 321–331.

Kőváry László. *Erdély nevezetesebb családai*. Barráné és Stein, Kolozsvár, 1854.

Kőváry László. *Erdély történelme*. I–VI., Ráth Mór, Pest, 1859–1861.

Kőváry László. Péchi Simon, kancellár. *Keresztény Magvető*. 1871, 34–48.

Kruppa Tamás – Monok István: Bornemisza Ferenc és Cseffei László követjárása az európai udvarokban a pozsonyi békekötés után (1627–1628). *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények*. 2009, 7–14.

Kruppa Tamás (szerk.). *Erdély és a Szentszék a Báthory korszakban. Kiadatlan iratok (1574–1599).* SZTE BTK, Szeged, 2004.

Kruppa Tamás. *Erdély a nagyhatalmak vonzásában: törökellenes ligatervek és küzdelmek (1645-1664).* Kutatási beszámoló. http://www.balassiintezet.hu/attachments/article/823/Kruppa%20Tamas%20%20Erdely%20a%20nagyhatalmak%20vonzasaban%20-%20torokellenes%20ligatervek%20e~.pdf Utolsó letöltés: 2025.06.07.

Kruppa Tamás. *II. Rákóczy György, a Szentszék és Velence 1658-ban:* Kunt, Gergely – Nagy, Gábor – Sz., Halász Dorottya (szerk.). *Háborúk, alkotások, életutak: Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről.* Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2019, 197:70–83.

Kulcsár Péter (szerk.). *Humanista történetírók*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Kurz, Anton (szerk.). *Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte*. Johann Gött's Buchdruckerei, Kronstadt, 1840.

Ladislaus Lukács (szerk.). *Monumenta Antiquae Hungariae*. S.I. II. (1580–1586) Róma, 1976, III. (1587–1592) Róma, 1981.

Lakó Elemér (szerk.). *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca*. I–II., Szeged, 1997.

Lázár Miklós. *A gróf Lázár család*. Rom. Kathol. Lyceum, Kolozsvár, 1858.

Lázár Miklós. *Erdély főispánjai (1540–1711).* Históriaantik Könyvesház, Budapest, 2012.

Lázár Miklós. *Erdély főispánjai 1540-1711.* Athenaeum, Budapest, 1889.

Lázár Miklós. *Jegyzetek és adatok a gróf Kemény József Deductio stemmatographica familiae Petky című kézirati művéhez.* dátum nélkül.

Lázár Miklós. *Székely főtisztek 1562-től fogva 1711-ig.* Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, kézirat.

Légmán Anna. *A kvalitatív módszerek helye az elitkutatásban:* Kovách Imre (szerk.). *Elitek a válság korában*. Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet–Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Argumentum Kiadó, Budapest, 2011, 56–74.

Lehoczky Tivadar (kiad.). Az réghi nagy Emlékezetű Erdéli és Magyarországhi Familiáknak Conjunkctiója. *Turul*, 1887, 191–193.

Lénárt József. Nemes János követjelentése. *Történelmi Tár.* 1881, 386–390.

Levin, Carole – Sullivan, Patricia A. *Political Rhetoric, Power, and Renaissance Women*. State University of New York Press, New York, 1995.

Lóránt Lajos. *A székely jobbágyság kialakulása*. Barcza J., Budapest, 1906.

Lötsey Spielemberg László: *A nemes székely nemzet jussai*. K.N. Marosvásárhely 1837.

Lőtsey Spielenberg László. *A nemes székely nemzetnek jussait világosító némely darab levelek*. K.N. Marosvásárhely, 1837.

Lukinich Imre (szerk.). *A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára*. I–V. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937–1943.

Lukinich Imre (szerk.). Haller Gábor (1550–1608) és Haller István (1591–1657) családi feljegyzései. *Erdélyi Múzeum*, 1903, 533–536.

Lukinich Imre (szerk.). Haller Péter és pókafalvi Kemény Kata házassági meghívója, 1555. október 10. *Genealógiai Füzetek*. 10., 1912, 127.

Lukinich Imre. *A Bethlen-fiúk külföldi iskoláztatása:* Lukinich Imre (szerk.) *Nagyenyedi Album*. Pátria Irod. Vállalat és Nyomdaipari Rt. Budapest, 1926, 88–96.

Lukinich Imre. *A Bethleni gróf Bethlen-család története*. Athenaeum, Budapest, 1927.

Lukinich Imre. *Erdélyi Múzeum*. 20. 1903, 425–446.

MacCulloch, Diarmaid. *Reformation. Europe's House Divided, 1490–1700*. Penguin UK, London, 2003.

Machiavelli, Niccolò. *A fejedelem*. Ford.: Lutter Éva, Helikon, Budapest, 1987.

Magyar katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest, http://lexikon.katolikus.hu, Utolsó letöltés: 2012. május 25.

Magyar missilis levelek Bekes Gáspár zavargása és Báthory István lengyel királlyá való választása történetéhez. *Történelmi Tár*. 1879, 729–749.

Makkai László – Cs. Szabó László (szerk.). *Erdély öröksége. Erdélyi emlékírók Erdélyről*. I–VI. reprint: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

Makkai László (szerk.). *Erdély öröksége. Erdélyi emlékírók Erdélyről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.

Makkai László (szerk.). *Erdély öröksége. Erdélyi emlékírók Erdélyről*. I–VII., Franklin-Társulat, Budapest, é.n.

Makkai László. *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.

Maksay Ferenc. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

Mályusz Elemér. Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei – II. közlemény. *Levéltári Közlemények*, I., 1923, 287–309.

Mályusz Elemér. Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei – VIII. és utolsó közlemény. *Levéltári Közlemények*, VII., 1929, 231–277.

Merényi Lajos. Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága. *Hadtörténelmi Közlemények*. 1894. 1. 108–113.

Mihály János. Fejezetek Farkaslaka történetéből. *Farkaslaka múltja és jelene*. Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár, 2007.

Mikó Imre (szerk.). *Erdélyi történelmi adatok*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1855-1862. reprint: Fejér Tamás – Rácz Etelka – Szász Anikó, (szerk.) Kolozsvár, 2003.

Mikó Imre (szerk.). Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferenc memorialéja. *Erdélyi Történelmi Adatok*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1855, 39–168.

Miles, Matthias. *Siebenbürgischer Würg-Engel,* Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Hermannstadt 1670, mit e. Einf. von Adolf Armbruster. – Köln; Wien: Böhlau, 1984. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens; Band 8)

Mills, C. Wright. *Az uralkodó elit.* Gondolat, Budapest, 1972.

Mills, C. Wright. *The American Business Elite – A Collective Portrait:* C. Wright Mills. *Power, Politics and People*. Oxford University Press, New York, 1963, 170–178.

Molnár Antal. *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*. L'Harmattan, Budapest, 2009.

Molnár István. Rozsnyai Dávid török deák. *Művelődéstörténeti Értekezések.* 33., Stephaneum, Budapest, 1909.

Monok István (szerk.) *Erdélyi Könyvesházak. III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete. Az Apafi-család és környezete. A Teleki-család és környezete. Vegyes források*. Scriptum, Szeged, 1994 [1995].

Monok István (szerk.). *Myth and Reality: Latin Historiography in Hungary 15th–18th Centuries. Exhibition in The National Széchényi Library 7 July – 3 September 2006.* National Széchényi Library, Budapest, 2006.

Monok István. *A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*. Eszterházy Károly Főiskola, Budapest–Eger, 2012.

Monok István. Adalékok iktári Bethlen Péter peregrinációja történetéhez. I. Idősb Bethlen István levelei 1625–1628. *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. VI., Magyar Tudományos Akadémia–Soros Alapítvány, Budapest, 1990, 193–205.

Monok István. *Olvasmánytörténeti forrásaink – értelmiségtörténet:* Zombori István (szerk.). *Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században.* Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1988, 169–181.

Monok István. *Udvartartási minták, korszerű ismeretanyag a 16–17. század fordulójának főúri könyvtáraiban Magyarországon:* G. Etényi Nóra – Horn Ildikó (szerk.). *Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai.* L'Harmattan, Budapest, 2010, 67–76.

Mordovin Maxim. Petki István, II. Rákóczi György főudvarmestere. *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora*. L'Harmattan, Budapest, 2009, 421–422.

Nagy Andor. *Brassó városának tisztségviselői 1680 és 1690 között:* Barta M János, Szekér Barnabás, Ugry Bálint, Virovecz Nándor (szerk.). *Bécstől Brassóig. A II. KoraújkorÁSZ konferencia tanulmányai.* ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2016, 175–192.

Nagy Andor. *Érvényesülési stratégiák a brassói szász tisztviselők körében. Kapcsolatháló-elemzés és családrekonstrukció az alkalmi nyomtatványok segítségével. (1650–1750).* Doktori értekezés.

Nagy Dóra. Bornemissza Anna fogarasi záloglevelei. *Történeti Tanulmányok*: A Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének kiadványa. 23., KLTE, Debrecen, 2015, 140–155.

Nagy Gyula (szerk.). Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 35.: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI—XVIII. századokból*. III., Czegei Vass György és Vass László naplói 1659-1739, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1896.

Nagy Iván. A Losoncziak és Bánffyak nemzedék-rendje. *Turul.* 1883, 25–26.

Nagy Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I–XII. és Pótlék-kötet. Friebeisz István (I–II. köt.), Beimel J és Kozma Vazul (III. köt.), Ráth Mór (IV–XII. és Pótlék-kötet) Pest, 1999 (1860). https://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/index.html, Utolsó letöltés dátuma: 2026. június 15.

Nagy János. Hídvégi Mikó Ferenc életrajza. *Keresztény Magvető*. X., 1875, Kolozsvár, 1–44.

Nagy László (szerk.). *Iratok Bocskai István és kora történetéhez*: Nyakas Miklós (szerk.). *Bocskai szabadságharc 400. évfordulója*. VI., Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat–Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága, Debrecen, 2005.

Nagy László. *„Sok dolgot próbála Bethlen Gábor…" Erdélyi boszorkányperek*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Nagy László. *A magyar hadsereg és hadművészet a harmincéves háborúban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Nagy László. *Székelyek a hadak útján*. Zrínyi, Budapest, 2001.

Nagy Miklós. A Ghycziek a magyar nemzet történelmében. *Turul*. 1929, 11–36.

Nathalie, Kálnoky. *A székely nemzet konstitúciói és privilégiumai*. Pallas Akadémia, Csíkszereda, 2008.

Nemes János naplója. *Történelmi Tár*. 1902. 231–263, 375–411, 528–574; 1903. 83–98.

Némethy Lajos. Adatok a Némethy családok genealogiájához. *Turul*. 1883 26–29.

Neumann Tibor. A Szapolyai család legrégebbi címere. *Turul*. 2011, 123–128.

Nyárádi Zsolt. Bögözi nemesi családok és temetkezéseik. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*. 10., Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2014, 47–76.;

Nyárádi Zsolt. Nemesi családok temetkezései Udvarhelyszéken (15–16. század). *Székelyek a keleti végeken*. Arany Griff Rend Egyesület, Székelyudvarhely–Székelyderzs, 2020, 155–200.

Nyárádi Zsolt. Régészeti ásatások (2012 – 2013). *Civil Műemlékvédelmi Kézikönyv 2015. Civil együttműködések a műemlékvédelem területén Bögözi Református Műemléktemplom Komplex Restaurálási Program*. Polgári Újpestért Alapítvány, H.N. 2015, 66–112.

Nyíregyháza, Hajnal István Kör–Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kar, 2008, 235–247.

Oborni Teréz. A székely önkormányzat intézetei és tisztségviselői. Háromszék és Miklósvárszék – társszék vagy fiúszék. *Székelyföld története.* II., Haáz Rezső Múzeum–Erdélyi Múzeum Egyesület–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Székelyudvarhely, 2016, 197–201.

Oborni Teréz. A székely önkormányzat intézetei és tisztségviselői. Háromszék és Miklósvárszék – társszék vagy fiúszék. *Székelyföld története.* II., Haáz Rezső Múzeum–Erdélyi Múzeum Egyesület–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Székelyudvarhely, 2016, 197–201.

Oborni Teréz. *A székelyek jogi helyzetének változásai a 16. század közepén:* Tüdős S. Kinga (szerk.). *Kastélyok, udvarházak és lakóik a régi Székelyföldön. In memoriam Demény Lajos (1926–2010).* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2013.

Oborni Teréz. *Erdély fejedelmei.* Pannonica Kiadó, Budapest, 2002.

Oborni Teréz. *Erdély helyzetének megítélése a törökellenes visszafoglaló háború idején:* Horn Ildikó – Lauter Éva – Várkonyi Gábor – Hiller István – Szirtes Zsófia – Balogh Zsuzsanna – Pásztor Katalin – Tamás Máté (szerk.). *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. I., L'Harmattan, Budapest, 2016, 643–662.

Oborni Teréz. *Erdélyi fejedelemség.* Osiris kiadó kft., Budapest, 2025.

Oborni Teréz. *Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben*. ELTE, Budapest, 2011.

Orbán Balázs. *A székelyek származásáról és intézményeiről.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888.

Orbán Balázs. *Torda város és környéke.* Európa Kiadó, Budapest, 1986.

Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* I–VI., Ráth Mór, Budapest, 1868–1873.

Orbán János (szerk.). *Stílusok, művek, mesterek. Erdély művészete 1690–1848 között. Tanulmányok B. Nagy Margit emlékére.* Maros Megyei Múzeum, Marosvásárhely–Kolozsvár, 2011.

Orgona Angelika. Jan Zygmunt. János Zsigmond lengyelországi udvara. *Folia Historica.* XXI., 1998–1999, 5–32.

Orgona Angelika. *Kornis Zsigmond, I. Rákóczi György katolikus tanácsura:* Tamás Edit (szerk.). *Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna.* Sárospataki Rákóczi Múzeum, Sárospatak, 2000.

Orgona Angelika. *Unikornisok Tündérországban. A ruszkai Kornisok Erdélyben (1546 k. – 1648).* L'Harmattan, Budapest, 2014.

Orgona Angelika: *A göncruszkai Kornisok. Két generáció túlélési stratégiái az erdélyi elitben (1546 k.–1648).* PhD disszertáció. Budapest, 2007.

Orlovszky Géza (szerk.). *Régi Magyar Költők Tára XVI. század.* XII., Balassi Kiadó, Budapest, 2004.

Óváry Lipót (szerk.). *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának Oklevél-másolatai.* Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1890, 1894, 1901.

Pach Zsigmond Pál (szerk.) *Magyarország története tíz kötetben*. III/1–2., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

Pál Judit – Rüsz Fogarasi Enikő (szerk.). *Tanulmányok Erdély újkori történelméről. Omagiu profesorului Magyari András Emlékkönyv.* Kolozsvári Egyetemi kiadó, Kolozsvár, 2002.

Pál Judit – Sipos Gábor (szerk.). *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2005.

Pál Judit. *Városfejlődés a Székelyföldön*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.

Pál-Antal Sándor – Liviu Moldovan: *A székely önkormányzat és szervezete a XVI. században:* Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.). *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1979.

Pál-Antal Sándor – Sipos Gábor – W. Kovács András – Wolf Rudolf (szerk.). *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2003.

Pál-Antal Sándor. *Maros-széki intézmények és pecsétjeik*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004.

Pál-Antal Sándor. Marosszék levéltára. In: *Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségektörténetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel. Magyar nemzetiség.* Szerk. Bodor András – Demény Lajos – Imreh István – Csúcsúja István, I., Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1976., 21–22.

Pál-Antal Sándor. *Marosszék önkormányzati intézményei az önálló erdélyi fejedelemség korában:* Pál-Antal Sándor (szerk.*). A Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok*. II., Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2001.

Pál-Antal Sándor. *Székely önkormányzat-történet.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002.

Pálffy Géza. *Magyarország két világbirodalom határán (1526–1711):* Romsics Ignác (szerk.). *Magyarország története.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, 307–487, 977–985.

Pálmay József. *Háromszék vármegye nemes családjai.* Jókai-Nyomda-Részvény-Társulat Sepsi-Szent-György, 1901.

Pálmay József. *Székely nemesi családok. Háromszék vármegye nemes családjai.* Jókai-Nyomda-Részvény-Társulat Sepsiszentgyörgy, 2000.

Pálmay József. *Udvarhely vármegye nemes családjai.* Betegh Nyomda, Székelyudvarhely, 1900.

Papp Kinga. A miklósvári templomfoglalás narratívái. *Erdélyi Múzeum*. 80/2., 2018, 66–77.

Papp Kinga. *Apor Péterné, „Háromszék királynője":* Egyed Emese – Pakó László – Sófalvi Emese (szerk.). *Certamen VII.: Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum Egyesület I. Szakosztályában.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály, Kolozsvár, 2020, 107–125.

Papp Kinga. Az emlékezés alakzatai Rozsnyai Dávid és Sámuel kalendáriumaiban. *Erdélyi Múzeum*. 82., 2020, 137–146.

Papp Kinga. Az önreprezentáció formái Apor István leveleskönyvében. *Erdélyi Múzeum*. 77:3, 2015, 20–32.

Papp Kinga. Dávid Rozsnyai's "Orphans": A Stepfamily through Divorce in Seventeenth-Century Transylvania. *Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarium Hungaricae*. IV., 2019, 526–556.

Papp Kinga. *Rolul scrisului în viața vicecancelarului Kálnoki Sámuel:* Andea, Susana; Dincă, Adinel Ciprian (szerk.). *Exercițiul scrierii în Transilvania medievală și premodernă*. Editura Argonaut–Symphologic Publishing, Kolozsvár–Gatineau, 2016, 173–183.

Papp Kinga. Szülő-gyermek kapcsolat az Apor családban. *Korall: Társadalomtörténeti Folyóirat*. 82. 2020, 59–78.

Papp Kinga. *Tollforgató Kálnokiak: Családi íráshasználat a 17–18. századi Erdélyben.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015.

Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila (szerk.). *Báthory Gábor és kora*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 2009.

Papp Klára – Püski Levente (szerk.). Arisztokrata életpályák és életviszonyok. *Speculum Historiae Debreceniense*. IV., Debrecen, 2009.

Papp Klára. *„Esze, kardja, s házassága után boldogul az ember" Tanulmányok a Csáky család 17–19. századi történetéből*. Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 2006.

Papp Klára. A respublica és az ecclesia szolgálatában. A Rhédeyek szerepe a fejedelemség megmaradásáért folytatott küzdelemben. *Korunk*. 33:8., Kolozsvár, 2022, 70-79.

Papp Klára. *Az erdélyi Csákyak*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2011.

Papp Klára. Az erdélyi Csákyak. *Erdélyi Tudományos Füzetek. 273.*, Kolozsvár, 2011.

Papp Klára. *Útkereső Csákyak az Erdélyi Fejedelemségben és a Magyar Királyságban:* Dáné Veronka – Oborni Teréz – Sipos, Gábor (szerk.). *„…éltünk mi sokáig ‚két hazában'…": Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 193-219.

Papp Sándor. *Amikor a nagyvezír választott fejedelmet Erdélynek: Köprülü Mehmed pasa audienciája 1658-ban:* Kunt Gergely – Nagy Gábor – Sz. Halász Dorottya (szerk.). *Háborúk, alkotások, életutak: Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről.* Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2019, 120–133.

Papp Sándor. Három török dokumentum Barcsay Ákos erdélyi fejedelem hatalomra kerüléséről. *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis: series historiae, philosophiae et cultus humani civilis*. 1991, 21–31.

Papp Sándor. *Thököly Imre erdélyi fejedelemsége és a Porta:* Gebei Sándor (szerk.). *Az „üstökös kegyeltje": Késmárki Thököly Imre, 1657–1705*: *Thököly Imre születésének 350. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi tudományos konferencia anyaga*. Hajdúszoboszló Város Önkormányzata, Hajdúszoboszló, 2010, 254:191–208.

Papp Z. Attila – Márton János. *Párhuzamos világok? Az erdélyi magyar gazdasági és kulturális elit szocio-demográfiai jellemzői:* Kovách Imre (szerk.). *Elitek a válság korában*. Budapest, 2011, 463–522.

Pareto, Wilfredo. *A kormányzó elit:* Huszár Tibor-Somlai Péter (szerk.). *A polgári szociológia története 1917-ig.* 4., Tankönyvkiadó, Budapest, 1972, 278–283.

Pásti Judit. *Bihar vármegye főispánjai:* Gazdag István (szerk.). *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*. VI., Debrecen, 1979, 163–167.

Pesty Frigyes. *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története*. I–III. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1877, 1878.

Péter Katalin. *A reformáció Magyarországon:* Péter Katalin (szerk.). *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 8., Budapest, 1995, 15–31.

Péter Katalin. *A reformáció: kényszer vagy választás?* Európai iskola, Budapest, 2004.

Péter Katalin. *Aranykor és romlás a szellemi műveltség állapotaiban:* Péter Katalin (szerk.). *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 8., Budapest, 1995, 77–98, 238–243.

Péter Katalin. *Az erdélyi magyar iskolázás a 16–17. században:* Péter Katalin (szerk.). *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 8., Budapest, 1995, 98–109.

Péter Katalin. Az erdélyi társadalom élete a 17. század első felében. *Századok*. 1980, 575–599.
Péter Katalin. Bethlen Gábor uralkodásának első szakasza. *Confessio*. 1980/3, 25–40.
Péter Katalin. Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század. *Múltidéző zsebkönyvtár*. Budapest, 2008.
Péter Katalin. *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1995.
Péter Katalin. *Reformáció: Kényszer vagy választás?* Európai Iskola, Budapest, 2004.
Péter Katalin. Tolerancia és intolerancia a 16. századi Magyarországon. *Egyháztörténeti Szemle*. 2006, 73–86.
Péter László (szerk.). *Új Magyar Irodalmi Lexikon*. 1–3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
Petri Mór. *Szilágy vármegye monographiája*. I–VI., Franklin, Zilah, 1901.
Petrichevich Emil. Régi magyar végrendeletek. *Magyar Családtörténeti Szemle*. 10., 1944.
Petrichevich Horváth Emil. Régi magyar végrendeletek. 1–8. *Magyar Családtörténeti Szemle*. 1943–1944.
Petrichevich-Horváth Emil. *A Petrichevich-család történetének regesztái*. Dunántúl Nyomda, Pécs, 1942.
Pokoly József. *Az erdélyi református egyház története*. Budapest, 1904.
Pokoly József. Bogáthi Fazekas Miklós naptári följegyzései. *Keresztény Magvető*. 1902, 262–266.
Pokoly József. Történelmi apróságok. *Keresztény Magvető*. 1898, 281.
Pozsony Ferenc. A schóla felette szükséges voltáról. *Zabola*, Száz magyar falu könyvesháza Kht, Budapest, 2007. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Zabola/pages/016_a_schola_felette.htm Utolsó letöltés dátuma: 2012. augusztus 12.
Pray, Georgius. *Epistolae Procerum regni Hungariae,* pars I. G. A. Belnay, AA. ET Phil. D. Bécs, 1805. II–III., Pozsony, 1806.
Prodan, David. *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*. I–III., Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bukarest, 1967–1968.
Puskás Attila (szerk.). *Tanulmányok Tolna megye történetéből*. II., Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1969.
Putnam, Robert D. *The Comparative Study of Political Elites*. Prentice-Hall New Jersey, Englewood Cliffs. 1976.
R. Várkonyi Ágnes (szerk.). *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Gondolat, Budapest, 1987.
R. Várkonyi Ágnes. *Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660–1711):* Makkai László – Szász Zoltán (szerk.). *Erdély története*. II., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 784–971.
R. Várkonyi Ágnes. *Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában, 1660–1711*. Magvető, Budapest, 1984.
R. Várkonyi Ágnes. *Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984.
R. Várkonyi Ágnes. *Europica varietas – Hungarica varietas. Tanulmányok*. Budapest, 1994.
R. Várkonyi Ágnes. *Három évszázad Magyarország történetében*. I., Korona Kiadó, Budapest, 1999.

R. Várkonyi Ágnes. *Országegyesítő kísérletek (1648–1664):* Pach Zsigmond Pál – R. Várkonyi Ágnes (szerk.). *Magyarország története, 1526–1686*. III./2., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

R. Várkonyi Ágnes. *V. Károly Magyarországon:* R. Várkonyi Ágnes. *Europica Varietas – Hungarica Varietas*. Budapest, 1994, 9–36.

Rácz István (szerk.). *Tanulmányok Erdély történetéről, szakmai konferencia Debrecenben 1987. október 9–10.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1988.

Rácz Lajos. *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

Radvánszky Béla. *Bethlen Gábor fejedelem udvartartása.* Athenaeum, Budapest, 1888.

Radvánszky Béla. *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. II–III., Helikon, Budapest, 1986.

Radvánszky Béla. Történelmi levelek a hédervári levéltárból. *Történelmi Tár.* 1880, 686–698.

Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato; raccolte, annotate, ed edite da Eugenio Albèri, a spese di una società. Firenze Clio, 1839–1863. http://archive.org/details/relazionidegliam01albuoft Utolsó letöltés ideje: 2025.05.15.

Robin, Diana Maury – Larsen, Anne R. – Levin, Carole: Encyclopedia of Women in the Renaissance: Italy, France, and England. *ABC-CLIO*, 2007.

Romsics Ignác (szerk.). *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.

Ronald G. Asch – Václav Buzek – Volker Trugenberger. *Adel in Südwestdeutschland und Böhmen 1450–1850.* Kohlhammer, Stuttgart, 2013.

Roszner Ervin. *Régi magyar házassági jog.* Franklin-Társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest, 1887.

Rotterdami Erasmus. *A keresztény fejedelem neveltetése.* Ford.: Csonka Ferenc, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.

Rugonfalvi Kiss István. *A nemes székely nemzet képe.* Lehotai Pál kiadása, Debrecen, 1939.

Rüsz-Fogarasi Enikő. Kolozs vármegye szolgabírái a középkorban. *Turul*. 82., 2009, 1– 12.

Sándor Imre. *A csíkszentmihályi Sándor család levéltára.* Stief Jenő és Társa Könyvsajtója, Kolozsvár, 1914.

Sándor Imre. *A kolozsvári Farkas-utczai ref. templom régi sírkövei.* Kolozsvár, 1913.

Sándor Imre. A Rugonfalvi és Szentdemeteri Nyujtódi család. *Genealógiai Füzetek*. 1903/1., 21.

Sándor Imre. A zabolai Bassa család. *Genealógiai füzetek*. 1906.

Sándor Imre. Nemek és ágak Székelyföldön. *Genealógiai Füzetek*. 1903.

Sas Péter. A bonchidai Bánffy-kastély egykori kéziratgyűjteménye. *Magyar Könyvszemle*. 2008/1., 56–61.

Schilling, Heinz. *Konfessionskonflikt und Staatsbildung: Eine Fallstudie über das Verhältnis von religiösem und sozialem Wandel in der Frühneuzeit am Beispiel der Grafschaft Lippe*. Gütersloh, 1981.

Sebesi Pál (szerk.). János Zsigmond és Dávid Ferenc látogatása Brassóban 1568-ban. *Keresztény Magvető*. Ford.: Major Sándor, 1975, 235–237.

Sebestyén Kálmán, *Magyarbikal története*. Református Egyházközség, Magyarbikal, 1996.

Sebestyén, Gheorghe. *Cetatea Gherlei. Cronologie I. Studii şi materiale de istorie Medie.* 1998.

Séguenny, André (szerk.). Bibliotheca Dissidentium. Répertoire des non-conformistes religieux des seizième et dixseptième siècles. *Ungarländische Antitrinitarier.* XII., Verlag Valentin Koerner Gmbh, Baden-Baden, 1990.

Séguenny, André (szerk.). Bibliotheca Dissidentium. Rèpertoire des non-conformistes religieux des seizième et dixseptième siècles. *Ungarländische Antitrinitarier.* XXIII. Verlag Valentin Koerner Gmbh, Baden-Baden, 2006.

Sepsi Laczkó Máté. *Sárospataki magyar krónika. 1521–1624:* Mikó Imre (szerk.). *Erdélyi Történeti Adatok.* III. Ev. Ref. Főtanoda, Kolozsvár, 1858, 1–246.

Simonfi János. Rozsnyay Dávid naptári följegyzései. *Erdélyi Múzeum.* 9., 1914, 108–126.

Sipos Gábor. „Tanúlságoknak okáért…" Bethlen Gábor világi elitképző programjáról. *Korunk.* 2013/3. 24–25.

Sipos Gábor. A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése. *Művelődéstörténeti tanulmányok.* Bukarest, 1979, 33–50.

Sipos Gábor. Értelmiségi életforma a 17. századi Erdélyben. *Limes.* 1996/3., 21–28.

Sipos Gábor. Háromszéki egyházszervezeti viszonyok 1581-ben. *Református Szemle.* 2003/6., 635–637.

Sófalvi András. *A székelység határvédelme és önvédelme a középkortól a fejedelemség koráig. Várak és más védelmi objektumok Udvarhelyszék településtörténetében.* PhD dolgozat, 2012.

Sófalvi András. *A székelység szerepe a középkori és a fejedelemség kori határvédelemben.* Erdélyi Múzeum 74., 3., 2012, 3–22.

Sófalvi András. A székelyudvarhelyi Jézus-kápolna. *Dolgozatok Az Erdélyi Múzeum Érem- És Régiségtárából.* 8. 2015, 75–94.

Sófalvi András. *Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori Udvarhelyszéken.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2017.

Sófalvi András. Határvédelem a Székelyföldön Bethlen Gábor korában. *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene: A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2014, 675–686.

Sófalvi András. Székelyföld középkori várai és a keleti határvédelem. *Castrum – A Castrum Bene Egyesület Hírlevele* 3/1., 2006, 5–26.

Somogyi Ambrus. Báthori Zsigmond első évei: Cs. Szabó László és Makkai László (szerk.). *Erdély öröksége (Erdélyi emlékírók Erdélyről). II. k. Sárkányfogak 1572-1602.* Franklin-Társulat, Budapest, é.n. [1942].

Somogyi Győző – B. Szabó János. *Az Erdélyi Fejedelemség hadserege.* Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1996.

Sonkoly Gábor. *Erdély városai a XVIII-XIX. században.* L'Harmattan, Budapest, 2001.

Stone – Jeanne C. Fawtier Stone. *An Open Elite? England 1540–1880.* OUP, 1984.

Stone, Lawrence. *Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800.* Peregrines Books, 1982.;

Stone, Lawrence. *The Crisis of the Aristocracy, 1558–1641.* OUP, 1965.

Sugár István (szerk.). Tinódi Lantos Sebestyén: Krónika. *Bibliotheca Historica*. Európa Kiadó, Budapest, 1984.

Szabari Vera. *Társadalmi elitkutatások Magyarországon 1989 előtt:* Kovách Imre (szerk.). *Elitek a válság korában*. Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet–Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Argumentum KiadóBudapest, 2011, 15–35.

Szabó András Péter. A dési per történeti háttere. *Egyháztörténeti Szemle*. 2003/2.

Szabó András Péter. A magyar Hallerek nemzetségkönyve. Egy különleges forrás keletkezésének társadalomtörténeti háttere. *Századok*. 142., 2008/4., 897–942.

Szabó András Péter. Egy töredelmes bűnös. Biblia, bor és csodajelek Haller Gábor naplójában. *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. 11., 2005, 99–116.

Szabó András Péter. *Haller Gábor – egy 17. századi erdélyi arisztokrata életpályája*. PhD értekezés. 2008.

Szabó András Péter. *Haller Gábor naplójának forrásai:* Balázs, Mihály – Gábor, Csilla (szerk.). *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban: a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2007, 409–430.

Szabó András Péter. *Haller Gábor peregrinációja*. KÚT 3., 2004, 3–4, 1–43.

Szabó Károly – Szádeczky Lajos. *Székely Oklevéltár*. I–IV. Magyar Történelmi Társulat, Kolozsvár, 1872–1895.

Szabó Károly (szerk.). Gyulaffy Lestár feljegyzései. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból. *Monumenta Hungariae Historica – Scriptores*. 31. Budapest, 1881, 1–47.

Szabó Károly (szerk.). Haller Gábor naplója. *Erdélyi Történelmi Adatok*. IV., Kolozsvár, 1862.

Szabó Károly. *A nemes székely nemzet constitutióí*. „Hargitaváralja" J. Sz. K. a Franklin-Társulat bizománya, Pest, 1876.

Szabó Károly. *A régi székelység*. Stein János Egyetemi könyvkereskedés, Kolozsvár, 1890.

Szabó Károly. A zöld ág mint a székely főtisztek jelvénye. *Századok*. 1889.

Szabó Károly. *Régi Magyar Könyvtár. Az 1531-1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. I. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879.

Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu (szerk.). *Székely oklevéltár*. 1–8., Budapest, 1872–1934.

Szabó Miklós – Tonk Sándor. Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700: Keserű Bálint (szerk.). *Fontes Rerum Scholasticarum*. IV., Szeged, 1992.

Szabó Péter. Az Erdélyi Fejedelemség önképe. *Udvartörténet Kötetei*. I., ELTE, Budapest, 2011.

Szabó Péter. *Az Erdélyi Fejedelemség*. Kulturtrade Kiadó Kft. Budapest, 1997.

Szabó Péter: *Jelkép, rítus, udvari kultúra. Reprezentáció és politikai tekintély a kora újkori Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest, 2009.

Szabó T. Attila (szerk.). *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* I–XIII., Az 1-4. köt. 1975–1984 között a bukaresti Kriterion Könyvkiadónál jelent meg, a 9. kötettől közreadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Bukarest–Kolozsvár, 1975–2009.

Szádeczky Lajos – Boncz Ödön. *A gróf Haller-család nemzetség-könyve. Címertan, család-történet, művelődéstörténet és viselettan szempontjából.* K.N. Budapest, 1886.

Szádeczky Lajos (kiad.). Br. Apor Péter verses művei és levelei (1676–1752). *Monumenta Hungariae Historica Scriptores*. II, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1903.

Szádeczky Lajos (szerk.). Kovacsóczy Farkas levelei I–II. *Történelmi Tár*. 1892, 681–700, 1893, 33–52.

Szádeczky Lajos. A vargyasi Daniel család. *Erdélyi Múzeum*. 13. Kolozsvár, 1896.

Szádeczky Lajos. Fogarasi történeti emlékek. *Erdélyi Múzeum*. 1892, 326–345, 410– 431, 538–545, 607–639.

Szádeczky-Kardoss Lajos. *A székely nemzet története és alkotmánya.* „Hargitaváralja" J. Sz. K. A Franklin-Társulat Bizománya, Budapest, 1927.

Szádeczky-Kardoss Lajos. *Folyóiratok*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1984.

Szakály Ferenc. Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai polgárosodás kérdéséhez. *Humanizmus és Reformáció*. 23., Balassi Kiadó, Budapest, 1995.

Szalai Ágnes. A helytartók, Bornemissza Anna és a „tanácsi rend" kormányzati szerepe I. Apafi Mihály 1663. évi távolléte idején. *Történelmi Szemle*. 63., 2021, 2:227–240, 14.

Szalai Ágnes. Adalékok Inczédi Pál működéséhez I. Apafi Mihály fejedelemségének idején. *Erdélyi Múzeum*. I., 2019, 109–126.

Szalai Ágnes. Az körösi faluk felől igen gyenge reménységünk lehet… – I. Apafi Mihály és kormányzata küzdelme Halmágy-vidék megtartásáért (1670-1671). *Korunk*. 33., 2022, Kolozsvár, 8:101–113, 13.

Szalay Ágoston. *Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504–1560*. Landerer és Heckenast, Pest, 1861.

Szalay László (szerk.). *Kemény János erdélyi fejedelem önéletírása*. Szalay László, Pest, 1856.

Szalay László *Magyarország története.* I–VI., Geibel Károly, Lipcse, 1852–1859.

Szalay László. *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században*. Ráth Mór, Pest, 1859.

Szalay László. *Erdély és a Porta. 1567–1578*. Lauffer és Stolp, Pest, 1862.

Szalay László. Verancsics Antal összes munkái. VI. *Monumenta Hungariae Historica. Scriptores*. 9., Pest, 1860.

Szalay László. Verancsics Antal összes munkái. VII. *Monumenta Hungariae Historica. Scriptores*. 10., Pest, 1865.

Szálkai Tamás. *Armales Transylvanorum. Válogatás az erdélyi fejedelmek címeradományaiból*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2009.

Szamosközy István. *Erdély története (válogatás).* Ford.: Borzsák István., Szerk.: Sinkovics István. Magyar Helikon Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Szegedi Edit. Politica religioasă a principilor reformați. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Historia.* 53., BBTE, Kolozsvár, 2008, 76–99.

Székely József. A székelyek lázadása János Zsigmond ellen. *Hadtörténelmi Közlemények.* 1889, 141–152.

Székely oklevéltár. Új sorozat. IV. kötet. Székely népesség-összeírások, 1575-1627. EME, Kolozsvár, 1997.

Szekfű Gyula. *A magyar állam életrajza.* Dick Manó kiad., Budapest, 1918. (Maecenas, Budapest, 1988.)

Szekfű Gyula. *Bethlen Gábor.* Magyar Szemle, Budapest, 1929.

Szemethy Tamás. A 18. századi új elit vagyoni helyzete a Magyar Királyságban. *Korall: Társadalomtörténeti Folyóirat.* 2:81., 2020, 30–52, 23.

Szemethy Tamás. *Katonabárók és hivatalnok grófok: Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon.* Magyar Nemzeti Levéltár, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2020, 480.

Szentgyörgyi Mária. *Jobbágyterhek a XVI–XVII. századi Erdélyben.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.

Szentmártoni Szabó Géza – Erdmann Gyula (szerk.). *Vörös Mihály: A bajnokok Vég-Gyula várában.* Gyulai Füzetek 15, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2005.

Szentpétery József – Stemler Gyula – Hrgitai György (szerk.). *Magyar Kódex 3. – Szultán és császár birodalmában. Magyarország művelődéstörténete 1526–1790.* Kossuth Kiadó. Budapest, 2000.

Szerémi közli. A gróf Draskovich család levéltárában talált XVII. századi feljegyzés. Szilágyi Sándor (szerk.). *Történelmi Tár* 1890, 370–377.

Szilády Áron – Szilágyi Sándor (szerk.). *Török-magyarkori állam-okmánytár.* II., Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Pest, 1869.

Szilády Áron – Szilágyi Sándor (szerk.). Török-Magyarkori Állam-Okmánytár IV. Török-Magyarkori történelmi emlékek. *Okmánytár.* 6., Eggenberger, Pest, 1870.

Szilágyi Sándor (szerk.) Erdélyi Országgyűlési Emlékek. *Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 1540–1699.* I–XXI., Budapest, 1875–1898.

Szilágyi Sándor (szerk.). *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése 1632-1660.* Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1875.

Szilágyi Sándor (szerk.). *Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok.* I–II. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890–1891.

Szilágyi Sándor (szerk.). Gyulaffy Lestár feljegyzései. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból. *Monumenta Hungariae Historica – Scriptores.* 33. Budapest, 1894. 3–80.

Szilágyi Sándor (szerk.). Gyulaffy Lestár történeti maradványai. *Történelmi Tár.* 1893, 109–121, 193–231.

Szilágyi Sándor (szerk.). Rozsnyay Dávid az utolsó török deák történeti maradványai. *Monumenta Hungariae historica. Scriptores* [Magyar történelmi emlékek. Írók]. 8., Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Pest, 1867.

Szilágyi Sándor (szerk.). Szamosközy István történeti maradványai 1566–1603. *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores.* 28., I–IV., Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1876.

Szilágyi Sándor. *A Rákóczi család a XVII-ik században s a XVIII-ik elején.* Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1861.

Szilágyi Sándor. *Báthory Gábor fejedelem története.* Ráth Mór, Pest, 1867.

Szilágyi Sándor. *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei.* M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, Budapest, 1879.

Szilágyi Sándor. *Erdélyország története különös tekintettel mívelődésére.* II., Heckenast Gusztáv, Pest, 1866.

Szilágyi Sándor. *Erdélyország története tekintettel mívelődésére.* Heckenast Gusztáv, Pest, 1868.

Szilágyi Sándor. Gyulay Ferenc végrendelete [1691]. *Történelmi Tár.* Budapest, 1884, 137–140.

Szilágyi Sándor. II. Rákóczi György lengyel hadjárata 1657-ben. *Rajzok és tanulmányok.* II., Athenaeum, Budapest, 1875.

Szilágyi Sándor. *II. Rákóczi György.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1891.

Szilágyi Sándor. II. Rákóczy György levelei Rhédey Ferenczhez. *Történelmi Tár.* M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1892, 96–126.

Szilágyi Sándor. *II. Rákóczy György: 1621-1660.* Magyar történeti életrajzok. Magyar Történelmi Társulat, Budapest. 1891.

Szilágyi Sándor. Levelek és okiratok II. Rákóczy György fejedelem diplomacziai összeköttetései történetéhez. *Történelmi tár 1. sorozat, 12. évf.* 1889/2. 326–353.

Szilágyi Sándor. *Rajzok és tanulmányok.* I–II., Athenaeum, Budapest, 1875.

Szirtes Zsófia. Tanúvallatási jelentés az 1689. évi tűzvészről. *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlések.* 2018, 323–347.

Szőcs János. *A Mikó vár története.* Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2005.

Szögi László (szerk.). *Régi Magyar Egyetemek Emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez (1367–1777).* Ford.: Bene László, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 1995.

Szögi László. Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon, 1526–1788. *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban.* 9., Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 2003.

Sztárai Mihály. *História Perényi Ferenc kiszabadulásáról; Perényi Péter élete és halála.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

Sztripszky Hiador. *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez. Pótlások és igazítások 1472–1711.* K.N. Budapest, 1912.

Tagányi Károly – Réthy László – Pokoly József (szerk.). *Szolnok-Doboka vármegye monographiája.* I–VII., Szolnok-Dobokavármegye közönsége, Dés, 1901–1905.

Takács Károly. Az elit szociológiai fogalmáról. *Szociológiai Szemle.* 1998/1. 139–148.

Takács Péter (szerk.). *Fejedelmek, forradalmak, vasutak*. Erdélytörténeti Alapítvány- KLTE Történelmi Intézete, Debrecen, 2000.

Takáts Sándor. *Régi idők, régi emberek*. Athenaeum, Budapest, 1912.

Takáts Sándor. *Régi magyar kapitányok és generálisok*. Stádium Nyomda, Budapest, 1928.

Tarnóc Márton. *Irodalom és művelődés Bethlen államában:* Kovács Kálmán (szerk.). *Bethlen Gábor állama és kora*. ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1980. 29–35.

Teutsch, Georg Daniel (szerk.). *Urkundenbuch der Evangelischen Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*. I–II., D. G. Teutsch, Hermannstadt, 1862–1883.

Thalloczy Lajos – Krcsmárik János – Szekfű Gyula (szerk.). *Török-magyar oklevéltár 1533–1789*. Ford.: Karácson Imre, Szent-István-Társulat, Budapest, 1914.

Thaly Kálmán (szerk.). *Történelmi kalászatok 1603-1711: a vargyasi Daniel-család irattárában levő, legnagyobbrészt eredeti kéziratok*. Lauffer és Stolp, Pest, 1862.

Tholdalagi Mihály emlékirata. ETA I., Mikó Imre, Kolozsvár, 1855, 219.

Thomas, Natalie R. *The Medici Women: Gender and Power in Renaissance Florence (Women and Gender in the Early Modern World)*. Ashgate Pub Ltd., 2003.

Tonk Sándor. *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. Kriterion, Bukarest, 1979.

Torma Károly: Adalék gróf Lázár Miklós „Erdély főispánjai" cz. közleményéhez *Századok*. 1889. 311–324.

Tóth Ernő. Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. *Történelmi Tár*. 1902, 231–263, 375–411, 528–574.

Tóth Ernő. I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632–1694. évekről. *Erdélyi Múzeum*. XVII., 1900.

Tóth István. *A gyulafehérvári humanista költészet antológiája. „Költők virágoskertje"*. Accordia, Budapest, 2001.

Tóth József. *II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratának diplomáciai előzményei*. Szabadsajtó nyomda, Szatmár, 1912.

Tóth Zsombor. *A koronatanú: Bethlen Miklós. Az „Élete leírása magától" és a XVII. századi puritanizmus*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007.

Tóth Zsombor. Bethlen Miklós Imádságoskönyvének puritánus sajátosságai. *Erdélyi Múzeum*. LXI., 1999/ 3–4, 210–220.

Tóth Zsombor. Börtönirodalom: egy hiányzó kora újkori magyar hagyomány? *Börtön, exilium és szenvedés*. Reciti Kiadó, Budapest, 2017, 11–50.

Tóth Zsombor. Cserei Mihály és élettörténetei: Bányai Réka – Spielmann-Sebestyén Mihály (szerk.). *Könyvek által a világ... Tanulmányok D. Nagy Anikó tiszteletére*. Teleki Téka Alapítvány, Marosvásárhely, 2009, 403–426.

Tóth Zsombor. Egy kora újkori familiárisi kapcsolat kérdései: Cserei Mihály esete gróf altorjai Apor Istvánnal (1692–1703). *Acta Siculica 2008 – A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2008, 309–318.

Tóth Zsombor. *Ifjúkori önarckép: Cserei Mihály 1690-1697*: Gyáni Gábor – Láczay Magdolna (szerk.). *Generációk a történelemben: a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete*

Tóth Zsombor. *The portrait of a young man as a survivor: Mihály Cserei (1690–1698),* CEU, Budapest, 2007.

Trauschenfels, Johann Karl Eugen. *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens. 1860.* 24. http://www.archive.org/stream/deutschefundgru00unkngoog#page/n37/mode/1up, Utolsó letöltés: 2012. február 10.

Trócsányi Zsolt. Erdély központi kormányzata 1540–1690. *Magyar Országos Levéltár kiadványai.* III.: Hatóság- és hivataltörténet 6., Budapest, 1980.

Trócsányi Zsolt. *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

Trócsányi Zsolt. *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.

Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye 1883-1950. Arcanum, Budapest, 2004.

Tusor Péter – Rihmer Zoltán – Thoroczkay Gábor (szerk.). *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*. ELTE BTK, Budapest, 1998.

Tüdős S. Kinga (szerk.). *Erdélyi testamentumok. I–III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003–2008.

Tüdős S. Kinga. A háromszéki hadköteles székelység társadalmi rétegződése 1635-ben. *Történelmi Szemle*. 1986.

Tüdős S. Kinga. Egy székely nemesasszony élete és személyisége Apafi korában [szárhegyi gróf Lázár Erzsébet]. *Erdély és Patak fejedelemasszonya, Lorántffy Zsuzsanna*. Sárospataki Rákóczi Múzeum, Sárospatak, 2000. 93–108.

Tüdős S. Kinga. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei. *Erdélyi testamentumok*. II–III., Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006–2008.

Tüdős S. Kinga. Hadviselő székelyek végrendeletei (válogatás, bevezető és jegyzetek. *Erdélyi testamentumok*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003.

Tüdős S. Kinga. *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1999.

Tüdősné Simon Kinga, A Kálnoki család XVIII. századi könyvtára. *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1996.

Tüdősné Simon Kinga. Csíksomlyói végtisztesség. A székelyek generálisa, I. Mikes Kelemen végrendelete és temetése (1685–1687). *Acta Siculica*. 2008, 295–308.

Tüdősné Simon Kinga. Székelyföldi jobbágykötő levelek (1630–1686). *Történelmi Szemle*. XXXVII., 1995, 439–450.

Ulrich Attila (szerk.). *A Báthoriak és Európa*. Jósa András Múzeum, Budapest, Nyírbátor, 2008.

V. Windisch Éva (szerk.). *Bethlen Miklós önéletírása. I–II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1955.

V. Windisch Éva (szerk.). *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.

V. Windisch Éva (szerk.). *Kemény János önéletírása és válogatott levelei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1959.

V. Windisch Éva (szerk.). Kemény János önéletírása. *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.

Vajda Emil. *A Vargyasi Daniel család közpályán és a magánéletben*. Franklin, Budapest, 1894.

Várfalvi Nagy János. Az Virtus és Voluptasnak egy massal valo vetekedesek, kit az Erdelyi Nemes Iffiaknak tanuságára most fordítottak Magyarul Silius Italicusbol. *Kolozsvári Közlöny*. Kolozsvár, 1610, 1872.

Varga Júlia. Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789. *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban*. 12., Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 2004.

Vargyasi Daniel Gábor. *A Vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza*. Franklin, Budapest, 1896.

Vargyasi Daniel István életének leírása. Teljes szövegközlése a Daniel Gábor : «A vargyasi Daniel-család eredete» (Bp. 1816.) c. munka függelékében, a 341—397. lapokon, Marosi Gergely magyar fordításában megjelent, eredetileg latin nyelven írt önéletírásnak (Descriptio vitae). https://adatbank.ro/html/alcim_pdf8651.pdf , Utolsó letöltés dátuma: 2020. július 12.

Varjas Béla (szerk.). Irodalom és ideológia a 16–17. században. *Memoria saeculorum Hungariae*. 5., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

Várkonyi Gábor. *„Nekem azt kell tennem, amit mások akarnak…" Arisztokrata nők és a közélet a kora újkori Magyarországon:* Fábri Anna – Várkonyi Gábor (szerk.). *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2007, 123–137.

Várkonyi Gábor. *Ünnepek és hétköznapok: művelődés és mentalitás a török kori Magyarországon*. General Press, Budapest, 2008.

Vas Miklós. Udvarhelymegye levéltárából. *Történelmi Tár*. 1907, 287–310.

Vass József. Gróf Rhédei László naplója. *Magyar Történelmi Tár* – I/1., 1855. VII.

Vass Miklós (szerk.). Székely oklevelek a XVI. századból. I–II. *Történelmi Tár*. 1910, 121–143, 253–270.

Vass Miklós (szerk.). Székely oklevelek a XVI. századból. *Történelmi Tár – Új folyam*. 40., 1910.

Vass Miklós. A homoródszentpáli Kornis család. *Turul*. 1909.

Vass Miklós. A királyi könyvek székely oklevelei. *Erdélyi Múzeum*. 1900.

Vass Miklós. Homoródszentpáli Kornis-család. *Turul*. 27., 1909, 17–28.

Vass Miklós. Kornis György külföldi tanulása. *Keresztény Magvető*. 1912, 209–229.

Vass Miklós. Kornis György külföldi tanulása. *Keresztény Magvető*. 47., 1912.

Vass Miklós. Kornis György külföldi tanulása. *Keresztény Magvető*. 1912, 209–229.

Vass Miklós. Kornis György levele Kovacsóczy Farkashoz. Padua, 1593. április 2. *Keresztény Magvető*. 1904, 149–151.

Vass Miklós. Kornis György levelei anyjához, Bethlen Krisztinához. *Keresztény Magvető*. 1898, 278–280.

Vass Miklós. Péchy Simon három levele. *Történelmi Tár.* 1905.

Vass Miklós. Pótlás a medgyesfalvi Angyalosi család történetéhez. *Genealógiai Füzetek,* 4., 1906.

Vass Miklós. Székely oklevelek a XVI. századból. Első közlemény. *Történelmi Tár.* 1910, 121–143.

Veress Andrei (szerk.). Documente privitoare la istoria Ardealului Moldovei şi Ţării Româneşti. Acte şi scrisori, I–XI. [Erdély, Moldva és Havasalföld történelméről szóló dokumentumok. Iratok és levelek. I–XI.]. *Cartea Românească*. Bukarest, 1929–1938.

Veress Dániel (szerk.). *Emlékezetül hagyott írások. Erdélyi magyar emlékírók*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1983.

Veress Endre (szerk.). *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1846).* Stephaneum Nyomda R.T., Budapest, 1915.

Veress Endre (szerk.). *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. I–II.* Monumenta Transilvanica, Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1994.

Veress Endre (szerk.). *Gyula város oklevéltára (1313–1800).* Gyula m. város, Budapest, 1938.

Veress Endre (szerk.). *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai (1221–1864).* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1941.

Veress Endre (szerk.). Possevino, Antonio della Compagnia di Giesù, Transilvania (1584). *Fontes Rerum Transylvanicarum.* III., Budapest, 1913.

Veress Endre. *A Göncz Ruszkai gróf Kornis család anyakönyve*. gróf Kornis Károly, Budapest, 1917.

Veress Endre. Antonio Possevino S. J. Transilvania. *Fontes Rerum Transsylvanicarum*. III.: 61., Budapest, 1913.

Veress Endre. Baló Mátyás kapitiha itinerariuma. *Történelmi Tár.* 1899.

Veress Endre. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti.* I–VIII., Cartea Romanească, Bucureşti, 1928–1935.

Veress, Andreas (szerk.). Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Báthory (1571–1613). *Fontes Rerum Transylvanicarum.* Athenaeum, Budapest, 1911.

Veress, Andreas. *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. I. Padua 1264–1864.* Typis Societatis Stephaneum Typographicae, Kolozsvár, 1915.

Vincent, Susan. *Dressing the Elite: Clothes in Early Modern England.* Berg Publishers, 2003.

Virovecz Nándor. Egy hírhedt főúri imázs és ami mögötte van. A Komédia Balassi Menyhárt árultatásáról… a történeti források fényében. *Irodalomtörténeti közlemények.* 2016, 373–401.

Vofkori Mária. *Társadalmi és gazdasági változások az udvarhelyszéki Havasalján a 17–18. században.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1999.

Vogel Sándor (szerk.). *Kraus, Georg: Erdélyi krónika 1608–1665.* Ómagyar Baráti Társaság Kiadói részlege, Budapest, 1994.

Volker Leppin – Ulrich A Wien. *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbürgen in der Frühen Neuzeit.* Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2005.

W. Kovács András – Valentiny Antal. A Wass család cegei levéltára. *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3*. Erdélyi Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 2006, 25–157.

W. Kovács András. (szerk.) *Erdélyi családtörténeti adattár.* https://www.familyhistory.ro/index.php?id=20061130erdelyi_csaladt_ Utolsó letöltés: 2012. február 9.

W. Kovács András. A cegei Wass család története (16-20. század). *Erdélyi Múzeum.* III–IV., 66/2004. 1–56.

Zoványi Jenő. *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Zoványi Jenő. *A reformáczió Magyarországon 1565-ig.* Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest, 1922 (1986).

Zoványi Jenő. *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Szerk. Ladányi Sándor. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977.

Zoványi Jenő. *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*: http://digit.drk.hu/?m=lib&c=7&book=3 Utolsó letöltés dátuma: 2020. augusztus 6.

Zsinka Ferenc. *Losonczi Bánffy Dénes és kora.* Merkantil Nyomda Havas és Lechner, Budapest, 1914.

Jegyzékek

Rövidítésjegyzék

EOE = Erdélyi Országgyűlési Emlékek
ETA = Erdélyi Történelmi Adatok
MOE = Magyar Országgyűlési Emlékek
MTT = Magyar Történelmi Tár
RMNy = Régi Magyarországi Nyomtatványok
SzOkl = Székely Oklevéltár
Szokl Új = Székely Oklevéltár Új sorozat
TMKÁO = Török-Magyarkori Állam-Okmánytár
TML = Teleki Mihály levelezése
TT = Történelmi Tár

Ábrajegyzék

1. ábra. Apor István családfája / 285
2. ábra. Apor István rokoni hálózata / 291
3. ábra. Apor István Petky István hálózatában / 295
4. ábra. Apor István Mikes Kelemen hálózatában / 296
5. ábra. Apor István hálózata / 298

Térképjegyzék

1. térkép. A Petky család birtokai Csíkban / 16
2. térkép. A Lázár család birtokai Csík- és Kászonszéken / 31
3. térkép. A Mikes család birtokai Háromszéken / 39
4. térkép. A Basa család birtokai Háromszéken / 73
5. térkép. Nemes János birtokai Marosszéken / 138
6. térkép. Nemes János birtokai Sepsiszéken / 139
7. térkép. Nemes János birtokai / 140
8. térkép. A Daczó család birtokai / 146

9. térkép. Daczó János birtokai / 161
10. térkép. Béldi Pál birtokai Háromszéken / 266
11. térkép. Béldi Pál birtokai Háromszéken / 267
12. térkép. Béldi Pál birtokai / 268

Névmutató

A

Acsády Ignác 306, 316
Alia Farkas 170
Ali pasa 19, 26, 83, 102, 147, 150, 246, 281
Alsó János 67
Alvinczy Péter 290
Andrássy Katalin 170
Andrássy Márton 164
Angyal Dávid 198, 306
Apafi Mihály 19, 26, 29, 45, 61, 67, 78, 80, 83, 84, 91, 102, 105, 106, 116, 118, 129, 130, 135, 148, 149, 150, 151, 154, 156, 172, 173, 178, 179, 184, 192, 198, 206, 232, 246, 247, 248, 250, 252, 263, 265, 276, 287, 289, 293, 296, 308, 312, 313, 317, 320, 336
Apafi Mihály (I.) 172, 287, 313, 317, 320, 336
Apor Farkas 276
Apor István 14, 21, 53, 58, 60, 61, 64, 68, 69, 105, 114, 116, 120, 137, 142, 156, 158, 211, 218, 220, 257, 262, 263, 264, 265, 269, 276, 277, 278, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 307, 311, 330, 339
Apor János 276
Apor Lázár 30, 65, 88, 104, 132, 151, 159, 218, 226, 227, 228, 262, 263, 264, 277, 278, 288
Apor Péter 47, 271, 276, 277, 284, 286, 297, 306, 307, 330, 336
Arday Pál 306

Á

Ákosfalvi Szilágyi László 306

B

Bakó István 47, 99, 246, 293
Balás Ferenc 65
Balassi Ferenc 94
Balássy Ferenc 13, 44, 144, 279
Balássy Mihály 15
Balázs Mihály 307, 335
Bálint Druzsina 70
Balogh István 307
Balogh Judit 11, 12, 13, 17, 45, 57, 145, 149, 168, 245, 279, 280, 307, 308, 309
Balogh Máté 154, 190
Balogh Zsuzsanna 309, 329
Bánffi Dienes 54, 257, 309
Bánffi Zsigmond 86
Bánffy Anna 170
Bánffy Borbála 170
Bánffy Dénes 29, 50, 52, 66, 67, 85, 87, 89, 107, 112, 113, 118, 130, 131, 153, 154, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 186, 191, 193, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 219, 228, 238, 240, 252, 253, 255, 257, 259, 260, 261, 276, 287, 309, 343
Bánffy Farkas 158, 289
Bánffy György 289, 290, 297, 300, 309
Bánffy Margit 170, 175
Bánffy Zsigmond 19, 79, 82, 86, 87, 95, 97, 181, 185, 190, 226, 232, 252, 255
Barabás Samu 35, 309, 310
Barcsay Ákos 15, 16, 18, 23, 40, 41, 45, 47, 54, 72, 77, 78, 98, 99, 100, 101, 102, 115, 130, 147, 150, 177, 208, 219, 246, 247, 249, 250, 252, 255, 281, 292, 293, 331
Barcsay Mihály 105, 115, 138, 156, 158, 215
Barta M. János 309
Bartha Zoltán 56, 310
Bartók István 310

Basa II. Tamás 71
Basa Ilona 79, 80, 87
Basa István 71
Basa Mihály 70
Basa Péter 33, 44, 70, 71, 78, 101
Basa Tam 70
Basa Tamás 19, 40, 41, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 55, 57, 65, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 97, 99, 101, 102, 103, 106, 107, 110, 114, 129, 130, 147, 149, 162, 172, 175, 176, 177, 181, 186, 208, 209, 219, 243, 245, 246, 249, 250, 252, 255, 277, 294
Basta 33, 70, 93, 144, 166
Báthory Gábor 12, 34, 70, 94, 165, 169, 240, 276, 279, 304, 307, 308, 318, 320, 330, 338
Báthory István 11, 93, 143, 144, 311, 318, 326, 342
Báthory Zsigmond 70, 144, 165, 171, 311, 316
Báthory Zsófia 17, 18, 19, 43, 237, 246, 277, 278, 282
Bedő István 165
Beke Antal 35, 310
Béla (IV.) 91
Béldi Ferenc 142, 164, 166
Béldi János 14, 75, 144, 164, 165, 172, 175
Béldi Kelemen 11, 45, 67, 94, 142, 143, 144, 145, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 174, 175, 231, 277
Béldi Pál 14, 20, 22, 27, 29, 45, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 67, 69, 76, 79, 80, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 97, 103, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 116, 127, 130, 131, 133, 134, 136, 137, 149, 151, 154, 155, 157, 163, 164, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 190, 193, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 216, 219, 220, 226, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 286, 287, 295, 313
Béldi Pálné 55, 176, 239, 249, 250, 251
Benda Kálmán 310
Benkő Elek 310
Benkő József 174, 310
Benkő Károly 310
Benkő Samu 310, 312, 319, 329
Bethlen Elek 47, 63, 65, 115, 158, 211, 216, 290, 295, 296
Bethlen Farkas 41, 47, 52, 54, 58, 67, 68, 69, 110, 114, 130, 131, 132, 138, 155, 172, 201, 204, 205, 207, 209, 210, 211, 213, 214, 216, 217, 230, 252, 255, 257, 261, 262, 263, 288, 311
Bethlen Ferencz 76, 216
Bethlen Gábor 11, 12, 13, 14, 34, 35, 37, 44, 45, 71, 94, 95, 106, 144, 145, 157, 165, 166, 167, 169, 173, 175, 232, 240, 242, 247, 265, 276, 277, 278, 279, 282, 304, 307, 308, 311, 313, 314, 316, 318, 320, 331, 332, 333, 334, 337, 338, 339
Bethlen Gergely 29, 50, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 68, 105, 114, 135, 137, 153, 155, 158, 211, 212, 215, 216, 217, 226, 231, 253, 257, 265, 290, 295, 296
Bethlen István 13, 17, 279, 282, 327
Bethlen János 18, 19, 20, 37, 40, 41, 48, 50, 51, 52, 54, 57, 58, 66, 67, 68, 69, 79, 81, 82, 84, 86, 87, 89, 90, 99, 101, 103, 110, 112, 114, 115, 129, 130, 147, 148, 150, 154, 156, 162, 172, 177, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 190, 193, 195, 196, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 211, 214, 216, 218, 222, 227, 228, 230, 232, 241, 243, 245, 246, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 261, 263, 265, 294, 311, 320
Bethlen Miklós 29, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 79, 80, 82, 86, 87, 89, 90, 95, 96, 103, 106, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 121, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 148, 152, 155, 157, 160, 162, 181, 182, 183, 186, 198, 199, 200, 201, 204, 205, 207, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 220, 226, 228, 236, 238, 240, 242, 249, 251, 253, 255, 256, 259, 276, 277, 289, 290, 294, 297, 298, 299, 300, 309, 320, 339, 340, 341
Bethlen Miklósné 90

Bethlen Pál 289
Bethlen Péter 282, 327
Binder Pál 311
Bíró Vencel 14, 34, 118, 120, 276, 311
B. Nagy Margit 306, 312, 322, 329
Bocskai István 165, 307, 309, 310, 314, 315, 328
Bodó Bálint 17, 280
Boér Simon 65, 297
Bogáthy Miklós 311
Bognár György 265, 312
Bojér Zsigmond 51
Bónis György 312, 324
Borbáth Károly 312
Bornemisza Ferenc 282, 325
Bornemissza Anna 85, 116, 117, 133, 188, 191, 215, 240, 260, 317, 327, 336
Bornemissza Kata 46
Boros Fortunát 312
Boros János 76
Borsa Gedeon 312
Borsos Tamás 312
Bögözi András 308
Bözödi György 312
B. Szabó János 306, 334

C

Carole Levin 325
Ceglédi Imre 167
Clementis Beldy de Bodola 164
Connert János 312
Czegei Vass György 160
Czirjék Bernát 92, 93

Cs

Csáki Árpád 313
Csáki László 47, 219
Csaplár-Degovics, Krisztián 96, 321
Cseffei László 282, 325
Cserei János 55, 153, 206
Cserei Mihály 25, 47, 83, 109, 159, 197, 198, 232, 247, 282, 293, 298, 306, 321, 339, 340
Cserei Miklós 49
Csetri Elek 277, 313, 324, 329
Csíkszék 12, 13, 21, 23, 49, 65, 94, 103, 111, 112, 130, 149, 152, 168, 247, 248, 264, 278, 279, 281, 283, 293, 294, 306, 320
Csintalan Zsófia 284
Csorba Dávid 121, 313
Csutak Vilmos 307

D

Daczó Ferenc 142, 144, 147
Daczó György 142, 144, 147, 158
Daczó János 20, 27, 28, 30, 32, 49, 50, 51, 54, 57, 60, 61, 62, 78, 85, 95, 103, 104, 105, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 120, 121, 126, 128, 130, 131, 138, 141, 142, 143, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 178, 195, 202, 205, 206, 207, 211, 212, 213, 219, 224, 226, 230, 247, 249, 251, 264, 265, 294
Daczó László 141, 145, 147, 175
Damokos István 281
Damokos Jánosné 72
Damokos Tamás 13, 15, 23, 70, 75, 128, 179, 227, 228, 247, 248, 258, 262, 263, 281, 283, 292
Daniel Ferenc 82, 111, 129, 173, 231, 247
Dániel Gábor 313
Daniel István 30, 65, 105, 128, 151, 173, 231, 257, 263, 289
Daniel János 75, 97, 173, 278, 282
Daniel Mihály 89, 94, 105, 110, 138, 145, 147, 156, 158, 165, 230, 245
Daniel Péter 164
Deák Farkas 32, 71, 77, 134, 169, 177, 178, 180, 182, 183, 235, 236, 238, 253, 254, 256, 258, 313
Demény Lajos 310, 312, 313, 314, 319, 328, 329
Demeter István 310
Dick Manó 337
Dienes Dénes 232, 314
D. Nagy Anikó 339
Donát Ferenc 147

E

Egyed Ákos 92, 314, 315
Elekes Andor 315
Elekes Mihály 315

Endes Miklós 14, 17, 280, 281, 315
Engel Pál 235, 315
Erdélyi Fejedelemség 43, 95, 219, 306, 318, 331, 333, 334, 335, 340
Erdélyi Gabriella 321
Erdész Ádám 75
Erdődy György 36
Erőss József 315
Eténi G. Nóra 321

É

Ébeni István 19, 66, 180, 181, 183, 236, 243, 252, 253

F

Faragó Tamás 308
Farkas Ferenc 100, 284
Fazakas Gergely Tamás 176, 315
Fazekas Csaba 307
Fazekas István 315
Fejér Tamás 272, 315, 316, 326
Fekete Sámuel 310
Filstich Mihály 65
Fodor István 84
Fodor László 316
Fraknói Vilmos 316
Fráter György 142

G

Garda Dezső 316
Gazda Klára 37, 316
Gebei Sándor 316, 331
Geréb András 44, 165
Geréb János 94
Gergely Sámuel 28, 46, 190, 288, 316
Gindely Antal 316
Giorgio Basta 33
G. Lowel Field 318
Gudenus János József 71, 72, 316

Gy

Gyáni Gábor 340
Gyárfás Ferenc 75
Gyerőffy György 56, 158, 194, 289, 310
Győrffy György 317
György Árpád-Botond 317
Gyulaffy László 58, 158, 246, 289
Gyulay Ferenc 86, 121, 172, 338

H

Haller Gábor 36, 41, 76, 77, 82, 99, 101, 153, 252, 294, 305, 326, 335
Haller György 171
Haller István 76, 176, 177, 326
Haller János 21, 28, 30, 47, 56, 57, 58, 67, 87, 89, 183, 184, 190, 198, 200, 201, 205, 207, 210, 214, 218, 219, 227, 244, 252, 253, 254, 258, 263, 264, 281, 292, 296, 300
Haller Krisztina 292
Haller Pál 41, 47, 52, 82, 87, 110, 115, 155, 158, 181, 200, 212, 215, 253
Haller Zsigmond 171
Halmay István 317
Hanuszik Elemér 317
Háromszék 24, 33, 40, 49, 55, 56, 60, 62, 65, 71, 72, 74, 75, 79, 80, 92, 94, 100, 103, 107, 128, 129, 134, 135, 141, 142, 145, 147, 148, 150, 152, 165, 169, 170, 172, 173, 175, 177, 208, 220, 223, 229, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 264, 277, 278, 289, 293, 294, 308, 312, 313, 315, 328, 330
Heckenast Gusztáv 318
Heinz Schilling 333
Henter András 115, 148, 283
Henter Ferenc 297
Henter Péter 147
Herepei János 317
Herner János 317
Hervay Ferenc 312
Hevenessy Gábor 297, 300
Hídvégi Mikó Ferencz 321
Higley, John 318
Hiller István 329
Hóman Bálint 318
Horn Ildikó 12, 38, 168, 240, 279, 307, 309, 316, 318, 321, 327, 329
Horváth Mihály 318
Hőgye István 42, 48, 318
Hunyadi János 91, 163

Huszár István 170
Huszár Mátyás 75, 94, 95, 177, 246
Huszár Tibor 331

I

Illésházy István 321
Imecs István 34, 44, 277
Imecs Judit 276, 277, 278, 284, 286
Imreh István 314, 319, 324
Inczédi Pál 336
Istvánffy Miklós 310
Ittzés Gábor 45, 149, 308

J

Jacobinus János 312
Jakab Elek 319
Jakó Klára 319
Jakó Zsigmond 75, 319, 320, 324, 340
Jankó Mihály 65
Jankovics József 253, 320
János Zsigmond 33, 70, 93, 142, 164, 311, 317, 329, 333, 337
Jeney-Tóth Annamária 12, 94, 240, 279, 307, 309, 318, 320, 330

K

Kádár József 171, 320
Kállay Ferenc 21, 320
Kálnoki Bálint 143, 209, 214, 221, 227, 262, 263, 288
Kálnoki Druzsina 70
Kálnoki Farkas 61, 132, 136, 147, 227, 229
Kálnoki István 174, 238, 239
Kálnoki János 34, 44, 219
Kálnoki Kata 48
Kálnoki Mihály 25, 29, 77, 86, 98, 104, 106, 112, 150, 247, 293
Kálnoki Sámuel 28, 61, 64, 68, 105, 113, 115, 116, 151, 219, 290, 295, 297, 330
Kamuthy Farkas 169
Kapi György 47
Kápolnássy Pál 56, 211
Kapy Erzsébet 299
Kapy György 50, 52, 79, 85, 87, 113, 119, 190, 198, 200, 201, 219, 227, 230, 252, 254, 255, 257, 258, 262, 264
Karaffa tábornok 290
Karda-Markaly Aranka 320
Kármán Gábor 17, 96, 118, 173, 280, 308, 320, 321
Károlyi Árpád 321
Kassai Ferenc 78, 83, 102
Kászonszék 11, 24, 150, 247
Kathona Géza 321
Katona Imre 36, 321
Kazinczy Gábor 47, 83, 284, 317, 321
Kékedy Zsigmond 169, 170, 171, 172, 174, 175, 177, 245, 258
Kelemen István 283
Kelemen Lajos 28, 95, 322
Kelemen Mihály 283
Kemény Boldizsár 76
Kemény János 17, 18, 19, 23, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 48, 49, 55, 64, 66, 71, 74, 76, 77, 80, 84, 97, 101, 110, 165, 167, 177, 178, 179, 182, 184, 208, 220, 245, 247, 250, 259, 260, 280, 281, 289, 292, 293, 309, 322, 323, 336, 340, 341
Kemény József 247, 304, 322, 325
Kemény Simon 19, 27, 41, 49, 50, 153, 241
Kemény Zsigmond 79, 232
Kempelen Béla 76, 163, 322
Keresztessi Ferenc 87, 252
Keresztúri Bíró Pál 232, 314
Keresztúri János 221
Keserű Bálint 317
Kézdiszék 82, 278
Kilyéni Székely Mihály 322
Királyhalma 12, 279
Kis Bálint 12, 323
Kis Mihály 145
Kiss András 219, 329, 331
Klueting, Harm 323
Knut GrŘholt 318
Kocziány László 312
Kollonich Lipót 297
Kolosvári Sándor 323
Kolosváry Sándor 323
Koncz József 19, 323
Korda Zsigmond 284
Kordé Zoltán 324
Kornis Boldizsár 167
Kornis Farkas 13, 44, 278, 279

Kornis Ferenc 44, 145
Kornis Gáspár 47, 52, 58, 110, 112, 113, 134, 144, 158, 198, 204, 220, 246, 251, 294
Kornis György 341
Kornis Zsigmond 167, 329
Kósa János 324
Kovács András 319, 324, 329, 342, 343
Kovács István 304, 322
Kovacsóczy Farkas 324, 336, 341
Köblös Zoltán 324
Kölönte Béla 324
Köpeczi Béla 324
Kővár 38, 100, 120, 192, 293
Kőváry László 94, 274, 324, 325
Kruppa Tamás 282, 293, 325
Kún Antal 82
Kún Gáspár 82
Kún Ilona 79, 80, 87, 90, 129
Kún Istv 78
Kún István 28, 50, 51, 67, 69, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 101, 102, 103, 107, 109, 111, 112, 129, 183, 184, 200, 246, 250
Kún Kocsárd 82
Kún Lázár 164
Kunt Gergely 331

L

Laczházi Gyula 309
Lauter Éva 329
Lázár Erzsébet 12, 279, 340
Lázár György 19, 82, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 180, 250
Lázár Imre 105, 113, 151, 259
Lázár István 11, 15, 19, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 32, 41, 48, 49, 50, 87, 110, 149, 152, 153, 168, 178, 183, 211, 214, 218, 220, 223, 226, 227, 247, 248, 251, 258, 262, 264, 277, 281, 283, 292, 293, 322
Lázár János 12, 27, 279, 293
Lázár Miklós 13, 15, 36, 60, 235, 247, 248, 304, 325
Légmán Anna 325
Lippai András 308
Lorántffy Zsuzsanna 75, 282, 329, 340
Lóránt Lajos 325
Losonczy Bánffy Margit 170
Lőtsey Spielenberg László 325
Lukinich Imre 326
Lupul vajda 35, 72

M

Macskási Boldizsár 52, 105, 114, 115, 134, 158, 201, 204, 220, 230, 289
Magyari András 312, 329
Magyar Királyság 19, 21, 185, 219, 281, 331, 337
Makkai László 326, 332
Mályusz Elemér 326
Márki Sándor 75
Markosfalvi Ádám 76
Marosvásárhely 288, 297, 305, 312, 317, 325, 329, 330, 339, 340
Marosszék 75, 94, 246, 251, 283, 293, 294, 310, 330
Mihálcz Anna 168
Mihálcz Mihály 65, 164, 209, 228
Mihályfi Ferenc 164
Mike Sándor 70
Mikes Benedek 34, 44, 71
Mikes Gábor 34
Mikes György 46
Mikes János 42, 293
Mikes Kelemen 19, 23, 34, 35, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 78, 79, 84, 88, 89, 90, 98, 99, 100, 101, 105, 109, 110, 113, 114, 116, 117, 130, 131, 132, 134, 137, 138, 149, 151, 153, 155, 158, 178, 185, 195, 201, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 216, 217, 220, 224, 230, 251, 257, 262, 264, 265, 286, 288, 292, 294, 295, 296, 297, 340
Mikes Mihály 18, 19, 24, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 52, 53, 55, 61, 66, 69, 76, 77, 78, 88, 100, 101, 148, 243, 292, 293, 297
Mikes Pál 38, 65
Mikes Zsigmond 14, 33, 35, 36
Mikó Ferenc 12, 13, 142, 145, 147, 167, 243, 247, 277, 279, 289, 310, 317, 328

Mikó Gyula 313
Mikó Imre 326
Mikó István 60, 106
Mikola Zsigmond 55, 58, 114, 115, 137, 200, 257
Mills, C. Wright 327
Molnár István 327
Monok István 282, 310, 325, 327
Mordovin Maxim 18, 26

N

Nagy Dóra 191, 327
Nagy Gábor 331
Nagy Gergely 167
Nagy Gyula 327
Nagy Iván 235, 328
Nagy János 12, 328, 341
Nagy József 306
Nagy László 240, 328
Naláczi István 47, 52, 58, 64, 83, 150, 288, 295
Nemes Bálint 92
Nemes János 20, 26, 30, 46, 47, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 147, 149, 152, 154, 155, 157, 159, 160, 162, 177, 178, 195, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 214, 215, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 227, 230, 233, 236, 246, 249, 250, 251, 255, 256, 261, 264, 265, 276, 289, 293, 294, 307, 308, 325, 339
Nemes Mihály 92, 93, 94
Nemes Tamás 94, 95, 96, 98, 103, 111, 145, 287
Nyárádi Zsolt 328

O

Oborni Teréz 92, 328, 329
Orbán Balázs 14, 329
Orgona Angelika 329

Ó

Óvári Kelemen 323

P

Pach Zsigmond Pál 333
Paczolai Borbála 42, 48
Paczolay Borbála 42, 43, 48
Pál-Antal Sándor 329, 330
Pál Deák 235
Pálffy Géza 316, 330
Pál Judit 324, 329
Pálmay József 71, 72, 80, 330
Pálóczi László 92
Papp Kinga 92, 330
Papp Klára 12, 145, 219, 240, 279, 307, 308, 318, 330, 331
Papp Sándor 331
Pareto, Wilfredo 331
Paskó Kristóf 56, 57, 153, 213, 215, 216, 220, 226, 254, 263, 264
Pásztor Katalin 329
Pataki József 313, 319
Páter János 65
Patricia A. Sullivan 325
Péchi Simon 323, 325
Péchy Simon 95, 145, 167, 279, 342
Péter Katalin 321, 331, 332
Petky Erzsébet 15
Petky Farkas 279
Petky Farkasné 32
Petky Ferenc 12, 279
Petky István 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 26, 32, 38, 40, 43, 48, 50, 52, 53, 55, 60, 75, 76, 94, 103, 107, 110, 111, 148, 150, 152, 153, 177, 180, 181, 195, 211, 220, 224, 231, 243, 247, 250, 251, 252, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 292, 293, 294, 295, 327
Petky János 12, 21, 34, 44, 138, 209, 230, 242, 281, 289, 304
Petrichevich Emil 332
Petrichevich Horváth Emil 332
Petrityvity-Horváth Kozma 115, 170
Pirqé Ávot 323
Pokoly József 153, 332
Prodan, David 332

Putnam, Robert D. 332
Püski Levente 308, 330

R

Rácz Etelka 272, 315, 316, 326
Radvánszky Béla 333
Rákóczi Ferenc (I.) 17, 38, 43, 97, 280, 309
Rákóczi Ferenc (II.) 309
Rákóczi György 11, 12, 17, 24, 36, 37, 38, 41, 48, 61, 65, 72, 74, 97, 98, 147, 177, 183, 337
Rákóczi György (I.) 12, 13, 14, 17, 21, 35, 36, 37, 43, 45, 72, 74, 75, 80, 96, 118, 145, 147, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 231, 234, 235, 245, 247, 252, 279, 280, 282, 283, 323, 326, 329, 338
Rákóczi György (II.) 11, 16, 17, 18, 23, 37, 38, 40, 42, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 70, 75, 76, 77, 80, 82, 84, 95, 96, 98, 100, 147, 148, 150, 171, 174, 176, 177, 183, 209, 220, 231, 243, 245, 247, 248, 249, 262, 280, 283, 292, 293, 306, 308, 316, 320, 321, 324, 327, 338, 339
Rákóczi Konstantin 38
Rákóczi Zsigmond 12, 37, 86, 96, 242, 245, 246, 317, 321
Rhédey Ferenc 18, 41, 51, 59, 76, 83, 86, 95, 98, 106, 109, 115, 120, 158, 183, 197, 198, 200, 203, 206, 208, 216, 231, 246, 247, 251, 253, 280, 338
Rhédey István 290
Rhédey János 75, 162, 290
Rhédey László 78, 100, 101, 102, 106, 246
Ronald G. Asch 333
Rottal János 309
Rózsa Sándor 265, 312
Rozsnyay Dávid 165, 334, 337
Rugonfalvi Kiss István 333
R. Várkonyi Ágnes 173, 307, 321, 329, 332, 333, 340

S

Sándor Imre 70, 80, 333
Sárosi György 110, 158, 246
Sárosi János 206
Sebestyén Kálmán 237, 333
Sennyey Pongrác 34
Serédy István 72, 76
Simon Elek 310
Simonfi János 334
Sípos Gábor 72, 334
Sófalvi András 92, 314, 334
Somlai Péter 331
Somogyi Győző 334
Sonkoly Gábor 334
Sulyok István 15, 72, 76, 177

Sz

Szabó András Péter 17, 280, 308, 309, 318, 320, 321, 335
Szabó György 310
Szabó Károly 36, 91, 335, 338
Szabó Miklós 36, 278, 335
Szádeczky-Kardoss Lajos 12, 36, 319, 336
Szádeczky Lajos 231, 319, 335, 336
Szalai Ágnes 336
Szalánczy György 35
Szalárdy Pál 35
Szalay László 336
Szamosközy István 314, 336, 338
Szapolyai János 82, 92, 93, 164
Szász Anikó 326
Szász Zoltán 332
Székely Attila 310
Székely Bálint 91
Székely László 28, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 64, 68, 89, 113, 131, 158, 191, 192, 193, 203, 204, 205, 206, 215, 217, 221, 226, 244, 260, 261, 288, 290, 295
Székely Mózes 33, 46, 77, 93, 165, 277
Szekfű Gyula 318, 337, 339
Szemethy Tamás 337
Szentgyörgyi Mária 337
Szentgyörgyi Mihály 55
Szentpáli István 294
Szentpáli János 51, 87, 103, 111, 181, 183, 294
Szeredai István 283
Sz. Halász Dorottya 331
Szikszay Györgyné 170
Szilády Áron 38, 337
Szilágyi Sándor 17, 18, 36, 38, 75, 154, 165,

169, 180, 198, 203, 204, 205, 213, 214, 218, 317, 337, 338
Szilvásy Boldizsár 167
Szirtes Zsófia 104, 329, 338
Szonda Tamás 103, 111, 132, 313
Szőcs János 15, 23, 338
Szucsáva 18, 280

T

Tamás Edit 309
Tamás Máté 329
Tamássy Ferenc 164
Tarnóc Márton 339
Teleki Mihály 20, 28, 29, 46, 47, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 84, 86, 89, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 118, 119, 120, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 138, 153, 155, 157, 158, 179, 180, 182, 184, 185, 186, 191, 192, 198, 200, 201, 204, 205, 206, 207, 210, 214, 216, 220, 225, 226, 228, 230, 232, 238, 251, 253, 258, 259, 260, 264, 265, 282, 287, 288, 289, 295, 296, 298
Thaly Kálmán 339
Tholdalagi János 138, 158, 230, 289
Tholdalagi Mihály 94, 145, 246, 306, 339
Thoroczkay István 290
Thököly Imre 331
Tofeus Mihály 317, 321, 323
Tonk Sándor 324, 339
Tóth Ernő 20, 26, 339
Tóth József 339
Tóth Zsombor 298, 339, 340
Török Mátyásné 70
Trócsányi Zsolt 37, 169, 171, 245, 340
Tusor Péter 321, 340
Tüdősné Simon Kinga 340
Tüdős S. Kinga 35, 313, 340

U

Udvarhelyszék 11, 12, 44, 45, 65, 87, 94, 138, 161, 173, 246, 247, 251, 252, 279, 285, 294, 304, 305, 319, 334
Ugron András 82, 110, 115, 252
Ugrón Ferencz 61
Ugron István 247, 285
Ugron Pál 94
Ulrich Attila 12, 279, 307, 308, 330, 340
Uzoni Béldi Pál 134, 163, 313

V

Vajda Emil 341
Vajna Katalin 276
Valentiny Antal 319, 342
Váradi István 67, 153
Vargyasi Daniel Gábor 341
Varjas Béla 321
Várkonyi Gábor 329, 341
Vass György 116, 117, 120, 160
Vass József 341
Vass Miklós 311, 341, 342
Vekov Károly 329
Veress Endre 342
Visy Zsolt 92, 314
Vitéz Zsuzsanna 55, 56, 155, 173, 176, 206, 235, 237, 238, 240, 241, 242, 249, 251, 315
Vofkori Mária 342
Volker Leppin 342
V. Windisch Éva 55, 340, 341

W

W. Kovács András 329, 342, 343

Z

Zoeredy István 147
Zólyomi Dávid 94
Zólyomi Miklós 79, 111, 118, 232
Zoványi Jenő 204, 343